

ISMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN DÜŞÜNCE DÜNYASI

Ömer OBUZ

DOKTORA TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Kemal YAKUT

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ekim, 2015

Bu Tez Çalışması BAP Komisyonunca kabul edilen 1105 E 094 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ömer OBUZ'un "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Düşünce Dünyası" başlıklı tezi 26 Ekim 2015 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca Tarih Anabilim Dalında, Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Kemal YAKUT
Üye : Prof.Dr.İhsan GÜNEŞ
Üye : Prof.Dr.Aylin ÖZMAN ERKMAN
Üye : Doç.Dr.Demet TAŞDELEN
Üye : Yrd.Doç.Dr.Mehmet KAYIRAN

Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doktora Tez Özü

ISMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'NUN DÜŞÜNCE DÜNYASI

Ömer OBUZ

Tarih Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 2015

Danışman: Doç. Dr. Kemal YAKUT

İ. Hakkı Baltacıoğlu; fikirleri ve kişiliğiyle aykırı bir isim. Uzun hayatı boyunca şahitlik ettiği olayların şekillendirdiği bir düşünce adamı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadığı trajedilerin yarattığı atmosferde Türklük şuurunu kavramaya başlayan, mensubu olduğu imparatorluğun yıkılışını an be an gören, ancak başta eğitim olmak üzere pek çok alanda düşünceleriyle bunun oluşmasının önüne geçmek isteyen bir aksiyon adamı.

İkinci Meşrutiyet ile fikri literatürde yer almaya başlayan özgürlük, Türklük, devrim ve çağdaşlaşma düşüncesi, Milli Mücadele ile birlikte giderek ivmelenmiş ve olgunlaşmıştı. Yeni rejimle birlikte resmi ideoloji Kemalizm'i benimseyip savunan ve Kemalist çağdaşlaşma anlayışını yönlendirmek isteyen Baltacıoğlu, çağdaşlaşmanın önemine değinirken her fırsatta Türk benliğinin korunmasına özen göstermiş ve geçmişten bugüne değişmediğini belirttiği geleneklerden ilham alarak ve bu canlı cevherleri koruyarak yaratılacak bir Türkiye arzulamıştı. Dolayısıyla eğitimden kültüre, sanattan siyasete dek çağdaşlaşmanın bütün yönleriyle ilgili düşüncelerini, gelenek lehine kurgulamıştı. Bunu yaparken Batı'nın/Avrupa'nın teknolojisinden, biliminden ve metodundan yararlanmak gerektiğini ifade etmekten de geri durmamıştı. Her ne kadar bir dönem, sahanın dışına itilmiş de olsa, her daim Kemalist hareket içerisinde konumlanan Baltacıoğlu, zaten başından beri Kemalist hareketi şekillendirme noktasında çalışmalara imza atmıştı. Yine de Kemalist hareketin ünlü ideologlarından biri olamadı ve 1978'de hayata gözlerini yumdu.

Anahtar Kelimeler: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kemalizm, Çağdaşlaşma, Eğitim

Abstract

ISMAYIL HAKKI BALTACIOĞLU'S WORLD OF THOUGHT

Ömer OBUZ

Department of History

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, October 2015

Adviser: Assoc. Prof. Dr. Kemal YAKUT

İ. Hakkı Baltacıoğlu is a contradictory figure in terms of his ideas and personality. He was a man of thought shaped by the events he witnessed throughout his long life. He was a man of action who started comprehending the sense of being Turk in the atmosphere created by the tragedies the Ottoman Empire, witnessed the fall of the empire of which he was a member with every moment, but wanted to stop the fall with his thoughts in many field, especially in education.

The thought of freedom, being Turk, revolution, and modernization which began taking place in the ideological literature with the Second Constitutionalist Period had increasingly gained momentum and developed in the War of Independence. Baltacıoğlu who advocated the official ideology Kemalism with the new regime and wanted to orientate the Kemalist modernization mentality focused on the importance of modernization, cared about the preservation of the Turkish identity at every turn, and desired a country of Turkey to be created through inspiration from the traditions, which had never changed until then as he stated, and the protection of that live heritage. Therefore, he constructed his thoughts about all aspects of modernization such as education, culture, art and politics in favor of tradition. In doing this, he did not fail to express that one should benefit from the Western/European technology, science and methodology. Even though he was thrown out of the field in some period, Baltacıoğlu who had always been positioned within the Kemalist movement had already carried out studies to shape the Kemalist movement. Nevertheless, he was not able to become one of the famous ideologists of the Kemalist movement and passed away in 1978.

Key Words: Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu, Kemalism, Modernization, Education

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez/proje çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Her hangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

ÖMER OBUZ

ÖNSÖZ

Zaman zaman zor ve yıpratıcı geçen yoğun bir sürecin sonunda somutlaşan bu çalışma; hayatımda pek çok anlamlı şeye imza atarken kişisel gelişimime de büyük katkı sağladı. Bu sürecin en güzel yanlarından bir başkası ise şahsımda yarattığı memnuniyetin yanında çalışmaya verilen ve dolayısıyla benim de nasıplendiğim bilgi alışverişi oldu. Dolayısıyla pek çok teşekkür söz konusudur.

İlk olarak konunun belirlenmesinden sonuçlanmasına kadar desteğini esirgemeyen, çalışmayı noktasından virgülüne kadar okuyan, bu zorlu süreci aşmada fevkalade desteğini hissettiğim, danışmanım, fakat danışmanlıktan fazlasını gördüğüm Doç. Dr. Kemal Yakut'a emekleri için ne kadar teşekkür etsem azdır. Ayrıca bilgi ve tecrübesiyle çalışmayı destekleyen ve tıkanıp gittiğim noktaları aşmamda yardımlarını gördüğüm hocam Prof. Dr. İhsan Güneş'e minnettarım. Bir başka teşekkür ise yapıcı tutumundan, pozitif enerjisine Doç. Dr. Demet Taşdelen'e. Kendisini her daim saygı ve sevgiyle anacağım. Entelektüelliği, bilgisi ve iyi niyetiyle çalışmayı destekleyen hocam Prof. Dr. Aylin Özman Erkman'a teşekkür ederim.

Yukarıda bahsi geçen bilgi alışverişlerinde ufuk açan, keyifli sohbetinin yanında yaptığı kahve ikramlarını da söylemeden geçemeyeceğim, Doç. Doç. Dr. Fuat Güllüpnar'a teşekkür ederim. Çalışmamızın kahramanı olan İ. H. Baltacıoğlu ile ilgili konularda zaman zaman kendisine müracaat ettiğimiz ve her defasında nezaketiyle karşılaştığımız, bunun yanı sıra ekler kısmında yer alan fotoğrafları elimize ulaştıran Baltacıoğlu'nun saygıdeğer kızı Hatçe Baltacıoğlu'na anlayışı ve yardımları için şükranlarımı sunuyorum. Kıymetli dostlarım Arş. Gör. Tuba Gün'e, Arş. Gör. Emrah Yılmaz'a, Arş. Gör. Onur Gezer'e ve Arş. Gör. Hülya Tanoba'ya, çalışma sırasında gösterdiği destekten ötürü Sema Köse'ye deteşekkür ederim. Son bir teşekkürü, teşekkürlerin en büyüğünü müsaadenizle aileme ediyorum.

Ömer Obuz
Eskişehir, 2015

İçindekiler

Jüri ve Enstitü Onayı.....	ii
Öz.....	iii
Abstract.....	iv
Etik İlke ve Kurallara Uygunluk Beyannamesi	v
Önsöz	vi
Özgeçmiş	vii
İçindekiler	viii
Kısaltmalar	xii
Giriş	1

Birinci Bölüm

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Yaşamı

1. Doğumu, Çocukluğu ve Ailesi	12
2. Eğitim Hayatı.....	14
2.1. İlkokul Öğrenciliği.....	14
2.2. İdadi Öğrenciliği	16
2.3. Darülfünun Öğrenciliği.....	17
3. Çalışma Hayatı	18
3.1. Çeşitli Kurumlardaki Katiplikleri	18
3.2. Öğretmenlik Hayatı.....	19
3.2.1. Avrupa macerası ve izlenimleri.....	21
3.2.2. Yurda dönüşü ve Darülmualimin'deki görevi	24
3.2.3. Darülmualimin'de ders nazırlığı	26
3.2.4. Şemsülmekatip'de ders nazırlığı	27
3.2.5. Darülmualimat'taki görevi	30
3.2.6. Tedrisat-ı Taliye müdir-i umumiliği	31
3.2.7. Heyet-i Teftiş-iye müdir-i umumiliği	32
3.2.8. Darülfünun yılları	33
3.2.9. Gazi Terbiye Enstitüsü'nde müdür vekilliği	42
4. Darülfünun Reformu: Baltacıoğlu'nun Ayrılışı ve Yeni Adam'ın Doğuşu.	44
5. Siyasi Hayatı	51

İkinci Bölüm

Siyasal Çağdaşlaşma

1. Yeni Türk Devleti'nin Kurulması.....	58
1.1. Milli Mücadele	58
1.2. Cumhuriyet'in İlanı ve Yeni Türk Devleti'nin Yapılanması	64
2. Kemalizm Üzerine Düşünceleri.....	71
2.1. Bir İdeoloji Olarak Kemalizm'in İnşa Edilmesi	71
2.2. Baltacıoğlu'nun Kemalizm'e Yaklaşımı	80
2.2.1 Cumhuriyetçilik	85
2.2.2. Milliyetçilik.....	89
2.2.3. Halkçılık.....	97
2.2.4. Devletçilik	101
2.2.5. Laiklik	105
2.2.6. Devrimcilik	113
2.3. 1960'lardan Sonra Kemalizm'e Bakışı	125
3. Siyasal Rejimler ve Baltacıoğlu.....	133
3.1. Komünizm	133
3.2. Faşizm	136
3.3. Demokrasi.....	138
3.3.1. Eşitlik	143
3.3.2. Hürriyet	144
3.3.3. Siyasal partiler	147
3.3.3.1. Parti	147
3.3.3.2. Cumhuriyet Halk Partisi'ne bakışı.....	151
3.3.3.3. Demokrat Parti'ye bakışı.....	157
3.3.3.4. Çok partili hayata geçiş	161

Üçüncü Bölüm

Toplumsal ve Kültürel Çağdaşlaşma

1. Muhafazakârlık Kavramına Bakışı ve Geleneklerin İhyası.....	166
2. Çağdaşlaşma Reçetesi: Kültür ve Medeniyet Ayrımı	180
3. Kalkınmanın Dinamiği Olarak Toplumsal Çağdaşlaşma Pratiği	190
3.1. Din	196

3.2.	Dil	215
3.3.	Sanat ve Edebiyat	221
3.3.1.	Görsel sanatlar	228
3.3.1.1.	Mimarlık	228
3.3.1.2.	Heykel	232
3.3.1.3.	Tezyini sanatlar	234
3.3.1.4.	Yazı sanatı (hattatlık)	237
3.3.1.5.	Resim	240
3.3.2.	Sahne sanatları	242
3.3.2.1.	Tiyatro	242
3.3.2.2.	Sinema	249
3.3.2.3.	Dans	252
3.3.2.4.	Müzik	254
3.3.3.	Edebiyat	258
3.3.3.1.	Şiir	262
3.3.3.2.	Roman	263
3.3.3.3.	Hitabet	265
4.	Milli Kimliğin Yansıması: Moda ve Giyim	266
5.	Çağdaşlaşmanın İdeolojik Aygıtı: “Milli Radyo”	269
6.	Çağdaşlaşmanın İtici Gücü Nüfus	274
7.	Çağdaşlaşan Kadın	281

Dördüncü Bölüm

Eğitimde Çağdaşlaşma

1.	İkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Eğitim Görüşleri	297
2.	Eğitimin Sistemleştirilmesi: “İçtimai Mektep”	309
3.	Okul	318
3.1.	İlkokul	322
3.2.	Ortaokul	325
3.2.	Lise	326
3.3.	Üniversite	328
4.	Öğretmen	331
5.	Köy ve Köy Enstitüleri	335

5.1. “Kültür köyü”	335
5.2. Köy Enstitüleri	341
6. Eğitim Türleri	352
6.1. Din eğitimi	352
6.2. Ahlak eğitimi	355
6.3. Sanat eğitimi	359
6.4. Meslek eğitimi	361
6.5. Halk eğitimi	364
6.5.1. Halk üniversitesi.....	369
6.5.2. Halkevleri.....	371
6.6. Tarih eğitimi	377
6.7. Coğrafya eğitimi.....	383
6.8. Çocuk eğitimi.....	388
6.9. Cinsel eğitimi	390
Sonuç	396
Ekler	402
Kaynakça	425

Kısaltmalar Listesi

- BCA:** Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz: Bakınız
CHF: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP: Cumhuriyet Halk Partisi
Çev: Çeviren
DP: Demokrat Parti
Der: Derleyen
Haz: Hazırlayan
MF. MKT: Maarif Nezareti Mektubi Kalemî
MKP: Milli Kalkınma Partisi
S.: Sayfa
SCF: Serbest Cumhuriyet Fırkası
TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC.: Türkiye Cumhuriyeti
TpCF: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
vb: ve benzeri
vd.: ve diğerleri

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle son dönemleri pek çok kırılma anına ve gelişmeye sahne olmuştur. İmparatorluğun gücünü kaybetmeye başlaması ve dünyada olağanüstü değişmelerin yaşanması kaçınılmaz olarak bu devasa yapıyı da etkilemiş, buna uygun bir biçimde Osmanlı/Türk toplumunda yeni bir süreç başlamıştır: Değişim.

Bunun yolu ise çeşitli reform ve devrimler ile karşısında güçsüz kalınan Batı'nın seviyesine ulaşma olarak tespit edilmiştir. “Batılılaşma”, “Avrupalılaşma”, “çağdaşlaşma”, “asrileşme”, “modernleşme” olarak da adlandırılan bu hedef ile Osmanlı İmparatorluğu ve ardından tarih sahnesindeki yerini alan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, toplumsal, siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik alanlarda bir dizi değişimlere sahne olmuştur. Ulus-devlet, milliyetçilik ve milli kimlik bu sürecin dinamosu olmuştur. 1923 senesi bu değişimlerin çok daha radikal olarak uygulandığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. Kuşkusuz bu tarihsel serüvende pek çok entelektüel sürece fikirleriyle müdahil olmuş ve/veya olmaya çaba göstermiştir. Tam da bu noktada Osmanlı/Türk toplumunda yaşanan ciddi ve önemli olaylara tanıklık eden ve hayatı süresince kalemini elinden bırakmamış olan İ. Hakkı Baltacıoğlu da Türkiye'nin başta eğitim olmak üzere siyasal ve sosyo-kültürel hayatına yönelik dikkat çekici görüşler paylaşmıştır. Onun düşünce dünyasının şekillenmesi de hayatı boyunca tanık olduğu tarihi kırılmaların, trajedilerin, özetle gelişmelerin etkisiyle olmuştur.

İkinci Meşrutiyet dönemi, pek çok araştırmacının da belirttiği gibi imparatorluktan ulus-devlete evrilmenin başladığı bir dönemdir. Ekonominin, eğitimin içler acısı hali, toplumsal çalkantılar eşliğinde devam eden ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına doğru evrilen bu süreç, Baltacıoğlu'nun gençlik yıllarına denk düşmüştür. İmparatorluğun bu kaotik ortamına çözüm olması amacıyla ortaya atılan ve az yahut çok savunucuları olan ideolojiler ve bu ekseninde yapılan tartışmalardan hiç kuşku yok ki Baltacıoğlu da etkilenmiş ve bu yapı içerisinde onun da içinde kopan fırtınalar kalemine yansımıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden sonra Anadolu'nun işgal edilmesi ile başlayan Milli Mücadele, onun düşüncelerinin şekillenmesinde ve tavrının netleşmesinde etkili bir dönemdir. Zaten önce Balkanlar'da şiddetlenen milliyetçi yaklaşım, Milli Mücadele'nin başlaması, Anadolu ve Anadolu insanını tanıması onu

yeniden üretmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra da yeni rejimin yenilikçi anlayışına uyumlu olmuş, ancak kendi düşünceleri doğrultusunda Türk gelenekleriyle sarmaladığı bir yol önermeye gayret göstermiştir Hayatı boyunca Kemalizm'e bağlılığından ödün vermemiş, öte yandan da kademe kademe olgunlaştırdığı, Türklük lehine kurguladığı gelenekçi yönüyle Türkiye'nin çağdaşlaşmasını ilgilendiren hemen her alanda fikri paylaşımlarda bulunmuştur. Bu bakımdan Türk düşünce tarihi açısından işgal ettiği konum yadsınamayacak derecede önemlidir.

Dikkat çekici görüşleriyle farklı bir figür olan Baltacıoğlu'nun zihin dünyasında gelenek kavramı oldukça büyük bir yer tutar ve fikirlerinin ağırlık merkezini oluşturur. Baltacıoğlu, en genel anlamıyla büyük değişimlere karşı direnç ve ürkeklik hali olarak ifade edilebilecek muhafazakârlığı bir nevi gericilik ve durgunculuk olarak tanımlarken, Baltacıoğlu ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda ise gelenek kavramı üzerinden bu sefer Baltacıoğlu muhafazakâr olarak nitelendirilmiştir. Ancak Baltacıoğlu'nun gelenekçiliğinin ve gelenek müdafaasının onu muhafazakâr olarak değerlendirmeye yetecek genel geçer bir gelenekçilik olmadığı ifade edilmelidir.

Nâzım İrem'in ufuk açıcı makalesinde ise Baltacıoğlu'nun "muhafaza" taleplerinin, söz konusu dönemin ruhunun yarattığı çekingenlikten ötürü "gelenek" kavramıyla açıklandığı ve yine Baltacıoğlu'nun öne sürdüğü muhafaza taleplerini, dini muhafaza taleplerinden ayırtmak için gelenek terimini kullandığı belirtilmektedir. Böylelikle İrem tarafından Baltacıoğlu "gelenekçi muhafazakâr" olarak tanımlanmaktadır.¹

Bu noktada; muhafazakarlık nedir?, Baltacıoğlu neyi muhafaza etmek istemektedir?, Gelenek ve muhafazakarlığı nasıl tanımlamaktadır?, Muhafaza taleplerinin dile getirildiği dönemin koşulları nasıldır? gibi ele alınması gereken pek çok soru gündeme gelmektedir. Bu soruların bizi ilgilendiren boyutunun sağlıklı olarak değerlendirilmesi ise Baltacıoğlu'nun gelenek ve muhafazakârlık kavramlarını nasıl açıkladığı ile mümkün olduğundan konu daha detaylı olarak üçüncü bölümde ele alınacaktır. Ancak bu noktada Türk muhafazakârlığının Batı örneğinden farklı olduğu da belirtmek gerekir. Zira muhafazakârlığın, farklı geleneklerde olsa dahi değişim karşısında isteksiz bir tavrı vardır.

¹ C. Nâzım İrem, (Güz 1997), Kemalist modernizm ve Türk gelenekçi-muhafazakârlığın kökenleri, *Toplum ve Bilim*, Sayı:74, s.63-64.

Akıncı'nın belirttiği gibi Türkiye'de ise muhafazakâr olarak tanımlanan isimlerde bu durumun aksi gözlemlenmektedir. Değişimden yana olan bu hevesli tavır, konunun anlaşılmasını daha da güçleştirmektedir.² Dolayısıyla muhafazakârlığın tanımlanmasındaki karışıklıkların³ ve Baltacıoğlu'nun düşünce dünyasının zenginliği ile çelişkilerinin durumun daha da karmaşık olarak gözükmesine olanak verdiğinden Baltacıoğlu'nun konumunu belirlemenin zorluğunu kabul etmek gerekmektedir. Zira Türk muhafazakârlığı olarak beliren tanımlamanın amorf yanlarının fazlalığı, Türkiye'de algılanış şekli ve yorumlama biçimleri - biraz zorlama gelecekte de - hemen hemen herkesi muhafazakârlığın bir tarafında değerlendirebilmeye tekabül edecek ortamı da yaratmaktadır.

Osmanlı/Türk toplumunun ve İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e evriliş sürecine şahit olan entelektüellerin tanık oldukları trajediler, fikri yapılarını oldukça etkilemiş, dahası çağdaşlaşma sürecinde bir tür düşünsel bulanıklık yaşamalarına da hayli uygun bir ortam yaratmıştır. Türkiye'deki ideolojik çeşitlenmeler ve fikri çatışmalar bu bulanıklığı daha da arttırmıştır. Baltacıoğlu'nun düşünceleri de bütün olarak değerlendirildiğinde bazı fikirlerinde bahsettiğimiz travmanın izlerini yakalayabilmek mümkündür.

Yenilik ve değişim taraftarı olan Baltacıoğlu, Cumhuriyetin ilanından sonra bilhassa din, dil, sanat, eğitim ve bunların çatısı olarak çağdaşlaşma konusunda ortaya attığı önermelerle Kemalist harekete bir çerçeve çizme gayretini taşır. Kemalizm ile kurduğu bağın temelinde ise Altı İlke ve bu ilkelerin Türk geleneklerine uygunluğuna inanması yatmaktadır. Dolayısıyla yeni rejimin kurulmasını kadim Türk geleneklerinin ihyası noktasında önemli bir an olarak kabul etmiştir.

Bununla birlikte Baltacıoğlu'nun gelenekleri mütemadiyen yüceltmesi, 1950'lere doğru daha çok muhafazakâr olarak nitelendirilen isimlerle yan yana gözükmesi ve din ile toplum ilişkisine eğilmesi, kendisinin muhafazakâr olarak algılanmasında etkili olmuşsa da Baltacıoğlu, ölümüne dek devrimleri savunmuştur. Rejimin sembol kurumlarının (Halkevleri ve Köy Enstitüleri) kapatılmalarına şiddetle karşı çıkmıştır.

² M. Akıncı, (2012), *Türk muhafazakarlığı çok partili siyasal hayattan 12 Eylül'e*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, s.90.

³ Kavramın tanımlanmasındaki zorluğuna ve karmaşıklığına yönelik oldukça fazla görüş ileri sürülmüştür. Örneğin A. Baran Dural, "Muhafazakârlığın] eklektik yapısı ve çeşitli ideolojilerle arasına koyduğu geçişkenliklerle hayli kafa karıştıran bir düşünce sistemi görüntüsü" verdiğini söylemiştir. Bkz. B. Dural, (2010), *Türk muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu, başkaldırı ve uyum*, İstanbul: Kriter Yayınevi, s.9.

CHP'ye olan yakınlığını da ömrü boyunca sürdürmüş, laikliğin yanlış anlaşıldığına yönelik birkaç naif eleştirisi dışında devrimleri direkt olarak tartışma konusu yapmamıştır. Aynı şekilde dil devrimini savunmakla kalmayıp gelişmesine katkı sağlamaya çalışmış, Osmanlıca'yı “soysuz” bir dil olarak görmüş ve devrimlere hissettiği inanç ve bağlılık çerçevesinde bir daha Arap harflerini kullanmamıştır.⁴

Bir bütün olarak Baltacıoğlu; düşünceleri, eleştirileri ve kendisine yönelik komünist, anarşist, muhafazakâr, Turancı gibi ithamlar da dikkate aldığına, aslında Osmanlı/Türk toplumunda taraftar bulan ideolojilerin kendi içlerinde geçişken olabileceğini gösteren bir örnek olarak da hayli dikkat çekici bir isimdir. Kuşkusuz her ideolojinin, kendine has özellikleri olduğu gibi, kendisini var eden bazı dokunulmazları söz konusudur. Tam da bu noktada yeni rejimin resmi ideolojisi olan Kemalizm'in yarattığı en büyük amentü; kendi kontrolünde yer almayan geçmişe yönelik her başvuruyu kuşku ile değerlendirmesi olmuştur. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun bakiyesine, değerlerine yapılan atıflar genellikle irtica, gericilik, muhafazakârlık olarak tanımlanmış ve bu nitelendirmeler pejoratif bir içerikle sunulmuştur. Üstelik bu hava öyle etkili olmuş ki Baltacıoğlu da muhafazakârlığı gayet yüzeysel ve olumsuz bir şekilde değerlendirmiştir. Bunu belirtme nedenimiz, pek tabii bu algının günümüzde de bir şekilde sürüyor olması ve bunun bazı değerlendirmelerde hataya yol açmasıdır. Şüphesiz Baltacıoğlu'nun konumunu saptamak için kendisinin yahut Kemalizm'in muhafazakârlığı nasıl tanımladığı tek başına yeterli ve geçerli değildir. Ancak Baltacıoğlu'nun gelenek tanımlaması, Kemalist devrimleri savunması ve Kemalist ulus-devlet anlayışına uyumlu tavrı bize ipuçları vermektedir. Örneğin gelenek ile çağdaşlaşma arasında bir bağ yakalamaya çalışması ve bu bağı din, dil ve sanat konusundaki radikal bir anlayışla çepeçevre sarmalaması dikkate değerdir. Dahası Kemalizm'in millet yaratma sürecinde sıkça atıfta bulunduğu “kadim” olandan referans alması/meşruiyet sağlaması, Kemalist felsefeye de uygundur.

Bu aşamada U. Özcan'ın değindiği gibi Baltacıoğlu'nda, gelenek ile “modern” olmanın nasıl uyumlu hale getirilebileceği, dolayısıyla “geleneğin modernleştirilmesi” düsturunun dayanaklarının ifadesinin söz konusu olduğunun altı çizilmelidir.

⁴ T. Baltacıoğlu (1998). s.270. Bir örnek olarak P. Safa'ya baktığımızda ise Latin harfleri yerine Arap harflerini yeniden ikameye çalışmadığını söylemekle birlikte gençlerin Osmanlıca ve Arap harfleri öğrenmesi gerektiğini ve üniversiteler dışında liselerde de bu dersin verilmesi gerektiğini belirtmişti. Bkz. P. Safa (2013). *Din İnkılâp İrtica*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, s.111.

Baltacıoğlu'nun gelenek kavramını milli kimlik ve milli kültür kavramına bağlaması ile dini önemseyen yaklaşımı, onun hatalı bir şekilde "Türk muhafazakârlığının nc"s şeklinde de tanımlanmasına yol açmıştır.⁵

Baltacıoğlu'nun muhafazakârlık kavramıyla nitelendirilmesi, kendi döneminde de sıkıca başına gelmiştir. Bu konuda önemli bir örnek 1940'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu tarihlerde Karagöz oyununun canlandırılması için ciddi bir emek veren ve bir Karagöz ateşi yakan Baltacıoğlu'na bu görüşleri nedeniyle gelen tepkiler konumuz açısından ilginç bir içeriğe sahiptir. ağdaşlaşma çabalarıyla kabuk değiştiren Türkiye'de eğlence sektöründe de bir takım yenilikler ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi de sinemanın ülkede ivme kazanması ve halkı kendine çekmesidir. Baltacıoğlu'na göre sesli sinema ortaya çıktığında tiyatro ve karagöz gibi milli oyunların öleceği zannedilmiş, ancak bu olmamıştır. Zira Karagözü savunmanın bazı isimler tarafından gericilik olarak adlandırıldığını belirtmişti. "Mnevverden gelen mukavemet" isimli yazısında şunları söylemiştir:

"Son günlerde karagzmz ele alıyoruz; bu hayal oyunu, bu primitif tasvirler, bu irtical ve bedahet ölmesin, bu perde inmesin, bu titrek ışık sönmesin ve bu zenginlik yok olmasın diyoruz; yine bu 'münevver': 'Hayır, olmaz, ekran varken perde istemeyiz, ampul varken yağmumu istemeyiz, mikimavs, sıçan varken karagöz sureti istemeyiz; biz, bizden başka olan her şeyi isteriz, biz yalnız kendimizi istemeyiz' diyor! Biz 'tiyatro olsun, sinema olsun, radyo olsun, fakat karagöz de olsun, çünkü bu karagöz onlar değildir, apayrı, bambaşka bir şeydir kendimize göre bir şeydir' diyoruz, yine bu 'münevver': 'Hayır, o geriliktir, o ölümdür, o irticadır' diyor!..."⁶

Baltacıoğlu'nun çok yönlü yazıları, zaman zaman yaşadığı i hesaplaşmalar, sivri görüşleri ve çelişkileri, onun da dert yandığı gibi farklı ideolojik kimliklerle itham edilmesine neden olmuştur. Batılılaşmaya yönelik kuşkuları, maziyi önemsemesi, hatta Türkiye'deki toplumsal ve siyasal değişimi, koşulların yarattığı ve bir sürecin sonunda oluştuğuna inanmasını ve Türkiye'de devrimlerin zorla değil, halkın bünyesine uyduğu için halk tarafından kabul edildiğine yönelik görüşü de Kemalizm'e bir meşruiyet

⁵ U. zcan (Temmuz-Ağustos-Eylül 2013). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eklektik reformizmi: geleneğin modernleştirilmesi ve inkılâbın konserve edilmesi, *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı:37,s.172.

⁶ İ. H. Baltacıoğlu (29 şubat 1940). Mnevverden gelen mukavemet, *Yeni Adam*, Sayı: 270, s.2. Baltacıoğlu yazılarında; İsmail Hakkı, İ. H. Baltacıoğlu, Baltacıoğlu, nadiren de İ.H ve İ.H.B. imzasını kullanmıştır. Çalışmada bütünlük olması adına bundan sonraki dipnotlarda Baltacıoğlu kullanılacaktır.

sağlamanın gereği olarak düşünülebilir. Bu bakımdan gelenekleri nasıl kullandığı, nasıl değerlendirdiği ele alınmalıdır. İfade ettiğimiz gibi gelenek kavramını devrimlere bir karşıtlık olarak dile getirmemiş, gelenekleri Altı İlke ile bütünleyerek rejimin paradigmalarına uyumlu olmaya çalışmıştır. Aslında bir yönüyle de Batı'nın “modern” olma sürecine uygun bir davranış tarzı geliştirmiştir. Bir “Türk rönesansı”ndan bahsetmesinin, kültür-medeniyet, gelenek-görenek ayırımına gitmesinin bir nedeni de budur.

Bir diğer nokta da Baltacıoğlu'nun Cumhuriyet'in ilanından vefatına dek yapılan bütün devrimlerin korunmasını arzulamasıdır. Bu katıksız muhafaza talebi bir yönüyle eskiye bir atıf olarak değerlendirilebilir. O halde bu düşünce de onu Kemalizm'in muhafazakârı (hem devrimci/Kemalist, hem muhafazakâr anlamında değil) yapmaktadır.

Baltacıoğlu'ndaki gelenek vurgusunun bazı noktaları çok yoğun olmamasına rağmen Kemalizm'de de yer almıştır. Örneğin Kemalist devrim kurumu olan halkevlerinde; milli halk oyunların oynanması, geleneksel kıyafetlerin giyilmesi, bölgelerin tarihi ve kültürel özelliklerinin saptanması ve korunması, karagöz oyunlarının teşvik edilmesi gibi çalışmalar yürütülmüştür. Şüphesiz bu çalışmalar bir eleme süzgecinden geçirilerek seküler ulus-devlet anlayışına sağlam dayanaklar oluşturma adına yapılmıştır. Nihai olarak bu durum yine bir tanımlama probleminin varlığını göstermektedir.

Baltacıoğlu, bir ihtimal düşüncelerini meşrulaştırmak pahasına dahi olsa sık sık Kemalizm ve gelenek arasındaki bağı dillendirmiştir. Hatta sahibi olduğu “Yeni Adam”da da buna yönelik görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin “Kemalizm Nedir?” başlığıyla yayımlanan bir yazıda M. Hızal, “Kemalizm yıkıcı, fakat mazi ve geleneklerine bağlı olarak yenileştiricidir, devamlıdır, sürükleyicidir. Temeli maziye oturmuş; gözleri ve beyni yeniliklerde, sonsuzluklardadır”⁷ demiştir. Baltacıoğlu, bu algı çerçevesinde din, dil, sanat, eğitim alanlarında reform taleplerini ısrarla yineledi ve “Batılılaşmanın” ölçüsü noktasında uyarılarda bulunmaya devam etti.

Bu aşamada B. Dellaloğlu'nun veciz bir şekilde belirttiği bir nokta vardır. Dellaloğlu, Türkiye'de “modernleşmecilerin”, geleneği çağdaşlaşmanın karşısına koyan bir zihniyet ürettiğini, bu nedenle geleneğe yapılan her atıf ve gelenekle bir bağ

⁷ M. Hızal (Kasım 1969). Kemalizm nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:819, s.12.

oluşturan kim varsa gerici yahut muhafazakâr olarak nitelendirildiğini söyler.⁸ Baltacıoğlu'nun yakındığı nokta aslında tam olarak budur: “maziye muhabbet, medeniyete husumet gibi telakki edildi.”⁹

Baltacıoğlu'nun Kemalist ideoloji ile uyumlu olduğu bir diğer nokta da siyasal ve toplumsal çağdaşlaşma anlayışında Osmanlı İmparatorluğu ve hatta Selçuklu öncesine yapılan müracaatlar olmuştur. Baltacıoğlu, altını çizerek Türk kimliğinin köklülüğünü ve güçlülüğünü vurgulamıştır. Onun kadim olana vurguları, Kemalizm'in de Türk toplumuna uygunluğunu belirtmesi, eşitlik kavramının eski Türklerden beri var olduğunu ifade etmesi, keza Sünniliği Arap, Aleviliği Türk gelenekleri ile ilintili görmesi bu aşamada önemlidir.

Yeni bir millet yaratma sürecinde yapılan siyasal ve kültürel devrimler, toplumun bazı kesimlerinde doğal olarak hoşnutsuzluk yaratmıştır. Zira Osmanlı İmparatorluğu gibi farklı bir toplumsal yapının bütünüyle tasfiye edilmesine çalışılmıştı ve bu hiç de kolay bir iş değildi. Ülkede “modernleş(tir)me” böylesine karışıklıklar, paradokslar ve aceleci bir tavır üzerine oturtulmuştur. Rejimin siyasi mühendisleri gibi Baltacıoğlu da yeni millet ve toplum yaratma sürecine düşünceleriyle müdahil olmuştur. Baltacıoğlu, artan kapitalist etkiler ile birlikte kontrol edilmeyen Batılılaşmayı ise Türk kimliğini dejenere edeceğini düşündüğü noktada frenlemeye çalışmıştır. Bittabi onun da bu karşı duruşu hiç kolay değildir. Aslında Baltacıoğlu da bu durumun farkındadır. Örneğin, bir yandan alafranga müziği överken, diğer taraftan alaturka müzik dinlemesini şöyle açıklamıştır:

“Bence benliğimiz hayatımızın muhtelif devirlerinde ve muhtelif tesirler altında teşekkül eden gayet mudil ve esrarlı bir alemdir. Bizim nesil kafesli evde, ilahili mektepte, kabristanlı sokakta büyüdü. Yeni vicdanın maverasında onu gözleyen milyonlarca mistik ve romantiklik tahassüsleri vardır.”¹⁰

Bu örnek Türkiye’de fikirlerin bütünü değerlendirilmeden, kişileri bir çerçeveye hapsetme konusunda aceleci olunmaması gerektiğini bizlere göstermektedir. Bu atmosferde Baltacıoğlu, çağdaş olan milletler nasıl kendilerini kaybetmeden olmuşsa –

⁸ B. Dellaloğlu (2013) *Modernleşmenin zihniyet dünyası bir Tanpınar fetişizmi*, İstanbul: Ufuk Yayınları, s.34.

⁹ Baltacıoğlu (1931a). *Mürebblere*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, s.255.

¹⁰ Baltacıoğlu (1934). *Sanat*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, s.166,167.

dikkat edilmelidir ki kendini kaybetmek ile yenilik taraftarı olmak/devrimci olmak farklı şeylerdir - aynı yolun takip edilmesi gereğinin kendince mücadelesini vermeye çalışmıştır.

Son bağlamda Milli Mücadele'yi destekleyen ve Cumhuriyet'in ilanından sonra çağdaşlaşma adına daha da yoğun bir biçimde faaliyet gösteren Baltacıoğlu'nun çağdaşlaşma formülü Türke ve şuurlu bir şekilde Batı'ya doğru olarak açıklanabilir. Onun düşünce dünyasında Batı tekniktir, Türklük ise benlik.

Tarihi pek çok kırılmaya şahit olan Baltacıoğlu'nun hayatı, Osmanlı/Türk toplumunda yaşanan değişimlerin içerisinde yoğurulmuştur. Henüz öğrencilik yıllarında başlayan ve zamanla şekillenen düşünceleri, Türk tarihi ile iç içe geçen uzun bir zaman diliminde devam etmiştir. Bu süreçte onu farklı yönlerden çeşitli düşünce adamları etkilemiştir. Z. Gökalp, E. Durkheim, J. J. Rousseau ve H. Bergson ilk akla gelen ve kendisinde en güçlü tesiri yapan isimlerdir. Onun düşünce dünyasının yansımalarında da bu isimlerden esintiler kimi zaman güçlü, kimi zaman belli belirsiz hissedilmektedir.

Bu çalışmanın konusu; eğitimden sosyolojiye, felsefeden sanata, siyasetten dine, akla gelebilecek bütün alanlarda yazılar yazıp fikirlerini paylaşan ve görüşleriyle dikkat çeken Baltacıoğlu'nun düşüncelerini tüm yönleriyle bütünlüklü ve derinlemesine analiz etme üzerine kuruludur. Çalışmada hayatını, çağdaşlaşma anlayışını ve politik duruşunu, Türk eğitim sistemine katkılarını, uzun yaşamı boyunca tanık olduğu toplumsal değişimler hakkındaki görüşlerini, özetle düşünce dünyasını incelemek istedik. Ayrıca Türkiye'nin toplumsal çağdaşlaşmasıyla ilgili fikirlerini, önerilerini ve bu konudaki bakış açısını tespit ederek özellikle onun Türk düşünce hayatındaki yerini ortaya koymayı arzularken Türk çağdaşlaşma tarihine de katkı sunmak istedik.

Hazırladığımız bu çalışma dört ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Baltacıoğlu'nun hayatı derinlemesine ve tüm yönleriyle ele alınmıştır. Bu bölümde hayatı ile ilgili aktarmaya çalıştığımız bilgiler, aynı zamanda çalışmanın diğer bölümlerinin bir nevi ön hazırlığı mahiyetindedir. Böylece düşünce dünyasının anlaşılmasındaki tarihsel arka planının aydınlatılacağını ve bir bütünlük yakalanacağını düşünmekteyiz.

İkinci bölümde Baltacıoğlu'nun, Türkiye'nin siyasal alanda çağdaşlaşmasına yönelik görüşleri yer almıştır. Milli Mücadele'ye, Cumhuriyet'in ilanına bakışı ve yeni devletin yapılanmasındaki düşünceleri irdelendi. Ayrıca bu bölümde Kemalizm başta

olmak üzere ideolojileri nasıl değerlendirdiği ele alınmıştır. Tamamlayıcı bir unsur olarak demokrasi ve parti kavramlarına, özel de ise Türk siyasi hayatının önemli iki aktörü olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne ve Demokrat Parti'ye olan bakışı da detaylı olarak incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Baltacıoğlu'nun toplumsal çağdaşlaşma anlayışı ele alınmıştır. Gelenek, görenek, kültür, medeniyet, muhafazakârlık gibi kavramlara bakışı, toplumsal çağdaşlaşma anlayışında önemli yeri olan din, dil ve sanata yaklaşımı incelenmiştir. Aynı önem derecesinde yer alan nüfus konusundaki görüşleri ve tahayyül ettiği kadın imgesi yine çok yönlü olarak kritik edilmiştir.

Son bölümde ise Baltacıoğlu'nun en fazla kalem oynattığı eğitim hakkındaki görüşlerini inceledik. İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e eğitime yaklaşımı, "İçtimai Mektep" tezi, ilkokul, ortaokul, lise ve üniversiteye bakışı, öğretmen hakkındaki görüşleri, Halkevleri ve Köy Enstitüsü ile ilgili düşündükleri, din, tarih, halk eğitimi gibi çeşitli eğitim türleriyle ilgili fikirleri incelenmiştir.

Çalışmanın hazırlanması noktasında ise zengin bir kaynak grubunu inceledik. Öncelikli olarak Baltacıoğlu'nun 1934-1978 arası yayınladığı "Yeni Adam" ve farklı tarihlerde kaleme aldığı kitapları incelendi. Bunların yanında "Akşam", "Türk Düşüncesi", "Din Yolu", "Ulus", "Türk Dili", "Tan" gibi Baltacıoğlu'nun çeşitli yazılarının yer aldığı farklı süreli yayınları da değerlendirdik. Emekli Sandığı Arşivi, Başbakanlık Cumhuriyet ve Osmanlı Arşivi'nden de yer yer yararlandık. Baltacıoğlu ile ilgili yapılan çalışmaları da imkân dâhilinde inceledik. Son olarak, Baltacıoğlu'nun düşüncelerini daha iyi kavrayabilmek için çalışmamızdaki konulara göre dönem ve atmosfer ile ilgili bilgiler veren çalışmaları da irdelemeye gayret gösterdik.

Böylesine çok yönlü ve üretken bir isim olan Baltacıoğlu ile ilgili az önce ifade ettiğimiz gibi çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu çalışmalarda genellikle Baltacıoğlu'nun hayatı ve fikirleri bütün yönleriyle ve derinlemesine değerlendirilmemiş, çalışmalar, onun bir yahut birkaç yönü üzerine yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte Baltacıoğlu, kendisini çok fazla tekrar etmiş olmasına, yazmış olduğu bazı kitapları makalelerinden derlemesine ve aynı makalelerini farklı yerlerde yayınlamış olmasına rağmen araştırmacılara çok ciddi bir veri sunmaktadır. Yine de bazı çalışmalar bu verilerin kullanılması açısından da pek yeterli değildir. Baltacıoğlu ile ilgili yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır.

Mehmet Öztürk'ün 1987 tarihli ve "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim görüşleri" isimli yüksek lisans çalışmasında Baltacıoğlu'nun eğitim görüşleri, detaya inilmeden özetlenmiştir. Şükrü Keyifli'nin 1989'da tamamladığı "İ. Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Eğitimiyle İlgili Görüşleri ve Bu Görüşlerinin Dini Pedagoji Bakımından Değerlendirilmesi" isimli, aynı şekilde Nebahat Göçeri'nin 1991 tarihli "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Din Eğitimi İle İlgili Görüşleri" adıyla birer yüksek lisans çalışması söz konusudur. Ercan Şen'in 2008'de "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Kur'ân Meâli", Duygu Çelik'in 2010 tarihli, "Modern Doğaçlama Tiyatrosu'nda Gelenek ve Baltacıoğlu'nun Öz Tiyatro'su", Başak Karaduman'ın 2005 tarihli, "Türk Aydınının Kadın Olgusuna Bakışı Üzerine Bir Araştırma: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", Hakan Savaş'ın 2011 tarihli "Baltacıoğlu'nda Muhafazakâr Eğilimler", Birsen Şahin'in "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nda Toplumsal Kalkınma Anlayışı" isimli çeşitli yüksek lisans tezleri de söz konusudur.

Ayrıca Abdullah Dikici tarafından "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Kültür ve Eğitim Kavramı Üzerine Bir İnceleme" adlı bir doktora çalışması da yapılmıştır. 1986 tarihli bu çalışmada Baltacıoğlu'nun hayatı ile ilgili bilgiler verilmiş, onun sosyolojik düşüncesini oluşturan kültür, medeniyet, gelenek, millet, sanat ve eğitim gibi kavramlar ve birbirleriyle ilgileri irdelenmiştir. Ayrıca Baltacıoğlu'nun yazdığı ve Baltacıoğlu ile ilgili olarak yapılan çalışmaların bibliyografyası verilmeye çalışılmıştır.

Şefika Akile Zorlu-Durukan'ın ABD'nin Wisconsin Üniversitesi'nde yaptığı ve 2006 tarihli "The Ideological Pillars of Turkish Education: Emergent Kemalism" başlıklı doktora tezinin bir bölümünde Baltacıoğlu'nun hayatı, eğitim görüşleri, çağdaşlaşma projesini değerlendirme tarzı ve düşünce dünyasının bazı temel kavramları kısaca değerlendirilmiştir.

İlhan Akar'ın yüksek lisans olarak hazırladığı ve 1994'te kitap olarak basılan "İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim ve Kültür Görüşleri Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışmada ise Baltacıoğlu'nun eğitim anlayışı ve millet, milliyet, kültür ve medeniyet kavramlarına bakışı ele alınmıştır.

Necmettin Tozlu'nun ise doktora tezi olarak hazırladığı ve 1989'da kitap olarak yayınlanan "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi Üzerine Bir Araştırma" adlı çalışması vardır. Bu çalışmada ana tema, onun eğitim ile ilgili görüşleri ve eğitim

kavramına yaklaşımıdır. Yine Baltacıoğlu'nun yayınladığı ve ondan bahsedilen eserlerin listesi de verilmeye çalışılmıştır.

Baltacıoğlu ile bizzat ilişkisi olan Sabri Kolçak'ın 1968'de yayınlanan "İ. H. Baltacıoğlu Eğitimin Felsefesini Yapan Pedagog" isimli çalışmasında Baltacıoğlu'nun hayatı, ortaya attığı tezler, sanat anlayışı ayrıntıya inilmeden aktarılmış ve Baltacıoğlu'nun bazı eserleriyle ilgili bilgiler verilmiştir.

Bir diğer alışma Vural Goral'ın "Türkiye'de Muhafazakar Modernleşme ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu" adlı çalışmadır. Bu alışmada Türkiye'deki "modernleşme" sureci ele alınmış, ardından da Baltacıoğlu'nun düşnce dünyasındaki temel kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Nihayetinde de Baltacıoğlu'nun "modernleşme" anlayışı değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın önemli bir özelliği kronolojik olarak Baltacıoğlu'nun yazdığı kitap ve makalelerin daha derli-toplu verilmiş olmasıdır.

Baltacıoğlu'nun hayatı ile ilgili "Yeni Adam"da yer alan yazı dizisi, Ali. Y. Baltacıoğlu tarafından 1998'de "Hayatım" adı ile derlenmiş ve basılmıştır. Bu kitapta Baltacıoğlu'nun "Yeni Adam"da yayınladığı yazı dizisinde yer alan bir takım yanlışlıklar düzeltilmiştir. Ayrıca çalışmada zengin bir dipnot içeriği vardır. Ancak kitapta Baltacıoğlu'nun hayatının 1941 sonrasını ele almaya çalıştığı ve "Yeni Adam"ın 804. sayısı ile başlayan 818. sayısı ile sonlanan kısa yazı dizisi yer almamıştır.

Son olarak Baltacıoğlu ile ilgili olarak çeşitli makalelerin de yazıldığını söyleyelim ve bazılarını belirtelim. B. Karagöz'n "Devrimci Cumhuriyet'in Muhafazakar Yeni Adam'ı: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu", A. zman'ın, "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nu Yeniden Okumak: 'Cinsi latif'in ölümü ya da Erkekliğe Methiye" ve U. zcan'ın, "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Eklektik Reformizmi: Geleneğin Modernleştirilmesi ve İnkılâbın Konserve Edilmesi" dikkat çeken çalışmalardır. Baltacıoğlu ile ilgili yazılan en kapsamlı makaleler ise H. B. Kaçmazoğlu'na aittir. Bunlardan biri "Doğu Batı" dergisinin (Ağustos, Eylül, Ekim, 2001) tarihli 16. sayısında yer alan "Bir Halk Adamı Olarak Aydının Portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu" diğerisi ise (Haziran 1998) tarihli ve "Toplumbilim" dergisinin 8.sayısında yer alan "Bir Sosyolog ve İdeolog Olarak İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu" isimli çalışmalardır. Bu makalelerde Baltacıoğlu'nun düşnce dünyasını oluşturan kavramlar, çeşitli başlıklar halinde irdelenmiştir.

Birinci Bölüm

Ismayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun Yaşamı

1. Doğumu, Çocukluğu ve Ailesi¹¹

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e Osmanlı/Türk toplumunun yaşadığı pek çok tarihi kırılmanın tanığı olan ve dahası bu dönemlerde kalemini elinden hiç düşürmeyen İsmayıl¹² Hakkı Baltacıoğlu, 12 Mart 1887 tarihinde İstanbul Cihangir'de dünyaya gelmiştir. Babası Baltacıoğlu İbrahim Ethem, annesi ise Hamide Hanımdır.¹³ Çocukluğu dabüyükbabası Abdürrahman'ın Mucur (Kırşehir)'dan İstanbul'a göç etmesinden sonra yaptırılan, Cihangir Yeni Çeşme Sokağı'ndaki büyük ahşap bir evde geçmiştir.¹⁴ Baltacıoğlu'nu çocukluğundan itibaren aile fertleri, arkadaşları, öğretmenleri, yetiştiği ortam ve bazı düşünürler farklı yönlerden etkilemiştir.

¹¹ İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu hayatının önemli kısmını, *Yeni Adam*'ın 17 Eylül 1936 tarihli 142. sayısı ve 20 Kasım 1941 tarihli 360. sayıları arasında düzensiz olarak yayınladığı "hayatım" başlıklı yazılarla ayrıntılı bir şekilde kaleme almıştı. Bu yazılar daha sonra Ali Y. Baltacıoğlu tarafından derlenmiş ve *Hayatım* adıyla kitaplaştırılmıştır. Bkz. İ. H. Baltacıoğlu (1998). *Hayatım*, (Yayına Hazırlayan: Ali Y. Baltacıoğlu), İstanbul: Dünya Yayıncılık. Temmuz 1968 tarihli *Yeni Adam*'ın 803. sayısında ise "İ. H. Baltacıoğlu, hayatının 1941'den bu yana kalan kısmını gelecek sayıdan başlayıp tefrika edecektir" denilmiş ve 804. sayı ile başlayan "tefrikalar", *Yeni Adam*'ın Ekim 1969 tarihli 818. sayısının on altı numaralı "tefrika"sı ile son bulmuştur. Ancak bu sayılar arasında bir takım karışıklıklar söz konusudur. Örneğin *Yeni Adam*'ın 807 numaralı sayısı yoktur. Ayrıca bazı "tefrika" numaraları da atlanmıştır. Mesela yedinci tefrikadan sonra sekizinci ve dokuzuncu numaralar atlanarak onuncuya geçilmiştir. Buna karşın 817. sayıda tefrika, mükerrer olarak 15 numarasını tekrar almıştı. Baltacıoğlu, *Yeni Adam*'ın 20 Eylül 1970 tarihli 829. sayısında ise yaşamının geri kalanını tekrar ele alacağını söylemiş, fakat *Yeni Adam*'da yaşamının üçüncü bölümü ile ilgili herhangi bir "tefrika" yer almamıştır. Ayrıntılı bilgi için: Bkz. H. Özen (2000). Baltacıoğlu'nun 'Hayatım' adlı tefrikası hakkında ek bilgiler, *Kebikeç*, No:9, s.6,7; Baltacıoğlu (20 Eylül 1970). *Hayatım*, *YeniAdam*, Sayı:829, s.18. Baltacıoğlu'nun hayatı ile ilgili olarak ayrıca bkz. N. Tozlu (1989). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi üzerine bir inceleme*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.1-25; A. Dikici (1986). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun kültür ve eğitim kavramı üzerine bir inceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi, s.18-64; İ. Akar (1994). *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim ve kültür görüşleri üzerine bir araştırma*, Ankara: Siyasal Kitabevi, s.1-29.

¹² Baltacıoğlu'nun gerçek adı İsmail'dir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla da yazılarında 1941'e kadar İsmail, 1941 yılından itibaren ise birkaç istisna dışındaki İsmayıl ismini kullanmıştı. Kendisi, Latin harflerinin kabulüyle birlikte şu gerçeği öğrendiğini ifade etmiştir; "aslı Arapça olan harflerimizi Arap gibi değil, Türk gibi okuyorduk." Bu nedenle de hiç sevmediğini söylediği ismini Türkçeleştirmek için imlasını bozmuş ve okunduğu gibi İsmayıl olarak yazmaya başladığını belirtmiştir. Bkz. Baltacıoğlu (10 Ocak 1946). Adların kaderi, *Yeni Adam*, Sayı:576, s.3. Bu farklılıktan dolayı onunla ilgili yapılan çalışmaların bazılarında İsmail, bazılarında ise İsmayıl/İsmayıl ismi kullanılmıştır.

¹³ *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624; Baltacıoğlu (8 Bir. Teşrin 1936a). *Hayatım* 4, *Yeni Adam*, Sayı:145, s.14,15. Baltacıoğlu'nun sicil dosyasında, annesinin adı Hamdune olarak kayıtlıdır.

¹⁴ Baltacıoğlu (17 Eylül 1936). *Hayatım* 1, *Yeni Adam*, , Sayı:142, s.14.

Karakterinin oluşmasında özellikle babası ile annesinin rolünün büyük olduğunu söylemek gerekir. Babası İbrahim Ethem, oğlunu pek çok yönden etkilemiş, kendisi de babasını, “kendisini babam olmaktan önce mürebbim, yetiştiricim ve yaratıcım olarak düşünmek isterim” sözleriyle tanımlamıştır. Aynı şekildedönemin ruhuna uygun olarak babasından manevi değerlerin yanında Türklük bilincini almıştır. Nitekim İbrahim Ethem, 1910 yılında Avrupa’ya gitmeye hazırlanan oğluna şunları söylemiştir: “şapka giyeceksin, giyersin. Fakat milliyetini kaybetmeyeceksin. Zaten senden korkmam çünkü sen Türkoğlu Türksün.” Babasını mükemmel bir işçi olarak nitelendiren Baltacıoğlu, boş zamanlarını faydalı işler için değerlendirme gayreti taşıyan babasının bu noktada en büyük yardımcısı olmuştur. Bu özelliklerin yanı sıra babasının hattatlığı ile halkçılığından da etkilenmiştir.¹⁵ Babasına derin bir bağlılık hisseden Baltacıoğlu, babasının vefatından sonrarüyalarına sık sık girdiğini söylemiştir.¹⁶

“Dünyanın en talihsiz kadınlarından biri” olarak nitelendirdiği annesi ise hali vakti yerinde bir adam olan Düzceli Seyyit Efendi’nin kızıydı. Hamide Hanım’ın çocuğu olmayan bir aileye evlatlık verilmesi, annesinin hayatının dramatik yönlerinden birisi olmuştur. Hayatı boyunca hiçbir eğitim almamış olan annesinin her fırsatta söylediği, “Hakkı’ın yalan söylemez, Hakkı’ın doğruluktan ayrılmaz, Hakkı’ın okuyup adam olacak” telkinleri; Baltacıoğlu’nun eğitim hayatına sıkı sıkıya sarılmasına ve kendisine bu değerlerin aşılmasında önemli olmuştur.¹⁷ Annesi ve babasının bu farklı meziyetleri, ona önemli derecede tesir etmiştir. Bu nedenle çalışma azminin, disiplininin, çok yönlülüğün ve millet ile vatan aşkının ilk kaynaklarının ailesine dayandığı söylenebilir.

Bununla birlikte Baltacıoğlu’nun ailesi dindar bir yapıya sahipti ve çocukluğu da “dini bir feza içinde” geçmişti.¹⁸ Bu bakımdan çocukluğunun dini atmosferine değinmeden kendisini sadece laik terbiye almış olarak göstermenin hakkaniyetli olmayacağını belirtmiştir. Ailesindeki bu ortama rağmen ve yeni bir neslin mensubu olarak babasının yahut annesinin dindarlığının kendisinde de aynı etkiyi yaratmak için yeterli olmadığını söylemiştir. Tecrübelerinin, pek çok dini geleneğin aleyhinde

¹⁵ Baltacıoğlu (24 Eylül 1936a). Hayatım 2, *Yeni Adam*, Sayı:143, s. 15; Dikici, (1986). s.20.

¹⁶ Baltacıoğlu (1 Bir. Teşrin 1936a). Hayatım 3, *Yeni Adam*, Sayı:144, s.15.

¹⁷ Baltacıoğlu (8 Bir. Teşrin 1936a). s.14,15.

¹⁸ Baltacıoğlu (1339a). *Din ve hayat*, İstanbul: Kader Matbaası, s.6,7; Baltacıoğlu (1996). *Din ve hayat*, (Osmanlıcadan çeviren ve kısmen sadeleştiren: A. Özbek), İstanbul: Esra yayınları, s.21.

olduğunu belirtmiştir. Velakin yine de kendisinde dini/dine bağlılık bir ihtiyaç olarak yer edinmiştir. Onun açısından dini tecrübe, şu üç özelliği taşımakta idi:

- 1- “Biran için olsun bütün ferdiyetinden, yani yemek, içmek, uyumak, şehvetlenmek arzularından ve ihtiraslarından kurtulmak.
- 2- Sonsuzluk, zamansızlık, mekânsızlık, mükemmellik, güzellik, iyilik ve doğruluk vasıflarını taşıyan bir mahlukla doğrudan doğruya ve yakından münasebette bulunmak.
- 3- Gelip geçici olan her şeye değer vermemek. Ebediyyet ve beka sırrına varanları tanımak, bir kemal, beka ve kültürü.”¹⁹

İleride daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız dine bakışı, anlaşıldığı gibi farklı bir perspektifte gelişmiştir. Değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir neslin mensubu olmasının da etkisiyle dine yaklaşımın seyri olağan olmamıştır. Bu da bizlere ileride ortaya atacağı fikirlerin ve dinde reform yanlısı yaklaşımının bir nevi ön bilgilerini vermektedir.

Bu bölüm için vurgulanması gereken noktalardan biri de tabiata olan derin bağlılığı ve aşkıdır. Onun bu tutkusu çocukluk döneminden itibaren başlamıştır.²⁰ Doğumundan ölümüne kadar toprakla olan bağını sürdürmüş ve ilerleyen yaşına rağmen Ankara’daki evinin bahçesinde çok çeşitli ağaçlar, meyve ve sebzeler yetiştirmeye devam etmiştir.²¹ Çocukluk yıllarının geçtiği evlerinin bahçesindeki ağaç ve çiçekler hayatının en canlı hatıralarını oluşturmuştur.²² Daha sonraları bu tabiat aşkı kendisinin eğitim hayatının yönüne de etki eden faktörlerden biri olacaktır.

2. Eğitim Hayatı

2.1. İlkokul Öğrenciliği

Baltacıoğlu’nun eğitim hayatı; dört, dört buçuk yaşlarındayken başlar. İlk gittiği okul, Cihangir’e yakın bir mahalle olan Sirkeci Mescit içindeki mahalle mektebi olmuştur. Bir yıldan daha kısa olan bu okul macerasının akabinde dönemin yenilikçi

¹⁹ Baltacıoğlu (4 Mart 1937). Hayatım 25, *Yeni Adam*, Sayı:166, s.18; S. Kolçak (1968). *İ. H. Baltacıoğlu, hayatı, eserleri, tezleri, felsefesi*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası, s.43.

²⁰ Baltacıoğlu (24 Eylül 1936a). s.14.

²¹ Hatçe Baltacıoğlu ile 4 Mayıs 2011 tarihinde yapılan yüz yüze görüşme.

²² Baltacıoğlu (19 İK. Teşrin 1936). Hayatım 10, *Yeni Adam*, Sayı:151, s.18.

okullarından Kabataş'ta Setüstü'ndeki konakta bulunan Şemsülmekâtip'e devam etmiştir.²³ Ancak dönemin en özgür ilkokullarından biri olarak gördüğü bu okuldan babasının isteğiyle ayrılmak durumunda kalmış ve sonraki eğitim durağı Firuzağa'daki Meşrik-ifüyuzat olmuştur. Bu okuldan olumlu hiçbir kazanç sağlayamadığını belirten Baltacıoğlu, bu okula devam ederken hava değişimi için Sarıyer'e giden ailesi tarafından eğitiminden geri kalmaması adına geçici olarak Sarıyer'de bir okula verilmiştir. Buradageçirdiği bir yazın kendisinde bıraktığı izlenimi ise şu şekilde açıklamıştır: “Büyük ve karanlık bir sofa, dipte yüksek, birkaç basamak merdivenle çıkılır ufak, karanlık bir muallimler odası, buradan zaman zaman görünen, orta boylu, tıknaz, esmer, çiçekbozuğu çirkin bir adam.”²⁴

Ardından sebebini yine tam olarak anlayamadığı, fakat babasının bazı kuruntularının neden olduğunu tahmin ettiği bir sebep yüzünden Meşrik-i füyuzat'tan alınarak Kışlaarkası Mektebi'ne yazdırılmıştır. Bu okuldaki eğitim hayatı bir yıl kadar sürmüş ve diğer okullarda olduğu gibi buradan da hemen hiçbir şey öğrenememiştir. Bununla birlikte bu okulda görev yapan Kur'ân ve hat öğretmeni Hacı Mustafa Efendi'nin kendisine yazıda güzellik yoluyla sanat aşkını ve temizlik, canlılık, iyilik gibi kavramları aşladığını belirtmiştir.²⁵

Baltacıoğlu, ilkokulun ilk üç yılını geçirdiği bu okullardan, Şemsülmekâtip'in bazı adetleri ve özgür ortamı ile Kışlaarkası hat öğretmenin şahsı dışında hiçbir kazanım elde edemez. Bu okullarda geçirdiği yıllar onda “mektebe, derse, usûllere ve hocalara karşı gitgide derinleşen, büyüyen, şiddetlenen” ihtilal yüklü, tasfiyeci bir eğitimci kişilik meydana getirmiştir. Dolayısıyla bu yerleri: “Türkiye'de yeni bir hayatın doğması, fikrin ve kültürün hürriyeti için kapanması gereken bulaşık ve hastalıklı” yerler olarak tasvir etmiştir.²⁶

Rüştiye eğitimini ise Salıpazarı'ndaki Feyziye okulunda tamamlamıştır. Burada tanıştığı Arapça öğretmeni Kenan Efendi, fikri oluşumuna etki etmiştir.²⁷ Ayrıca Hattat Kadri Efendi (Sükuti) kendisini başta sanat olmak üzere yoğun bir biçimde etkileyen öğretmenlerinden bir diğeridir.²⁸

²³ Baltacıoğlu (3 Bir. Kânun 1936). Hayatım 12, *Yeni Adam*, Sayı:153, s.18,19.

²⁴ Baltacıoğlu (17 Bir. Kânun 1936). Hayatım 14, *Yeni Adam*, Sayı:155, s.18,19.

²⁵ Baltacıoğlu (24 Bir. Kânun 1936). Hayatım 15, *Yeni Adam*, Sayı:156, s.18.

²⁶ Baltacıoğlu (31 Bir. Kânun 1936a). Hayatım 16, *Yeni Adam*, Sayı:157 s.18.

²⁷ Baltacıoğlu (14 İk. Kânun 1937). Hayatım 18, *Yeni Adam*, Sayı:159, s.18.

²⁸ Baltacıoğlu (21 İk. Kânun 1937). Hayatım 19, *Yeni Adam*, Sayı: 160, s.18.

Yine de Baltacıoğlu'nun Feyziye günleri oldukça sıkıntılı geçmiştir. Okulda bir bahçenin olmaması, teneffüslerin okulun 4-5 metre aşağısında olan karanlık bir bodrum katında geçmesi ve ayrıca okulda “mubassırlık” işi gören Mahyeci Rıfki ile coğrafya öğretmenin öğrencilere karşı kaba söz ve davranışları, Feyziye hatıralarının olumsuz taraflarını oluşturmuştur:

“Feyziye mektebinin hatırası benim için çok ehemmiyetlidir. Çünkü benim terbiye alanındaki ihtilalciliğimi hazırlayan o olmuştur. İlk pedagoji eserim olan Talim ve Terbiyede İnkılâp'daki bütün isyan ve inkârlarımın kaynağı işte bu Feyziye Mektebinin hayatı olmuştur.”²⁹

2.2. İdadi Öğrenciliği

1899 yılında rüştiye hayatını tamamladıktan sonra kendi isteği ve ailesinin de seçimiyle Vefa İdadisi'ne kaydolan Baltacıoğlu, bu zamana dek idadilerle ilgili hiçbir bilgiye sahip değildir ve burayı gördükten sonra dönemin idadi mektepleriyle ilgili tespitleri olmuştur. Her şeyden önce burayı çocukların sosyal şahsiyetinin oluşmasına uygun yerler olarak değerlendirmemiştir:

“(…) İdadi mekteplerinde canlı ve olgunlaştırıcı bir hayat yoktu. Çünkü bu terbiye kurumlarının ‘insan telakkileri’ apayrı idi. İdadiler Türk milleti için ‘insan’ değil, Abdülhamit için ‘efendi’ yetiştiriyorlardı. Talebenin yalnız elbisesini görmek bile bu dört duvarların içinde insanın nasıl anlaşıldığını gösterebilir. Simsiyah bir elbise, üzerinde redengot denilen bir perdesü, yakalarında Vefa İdadisi Mülkisi diye iki hafta altında 337 diye bir de numara. Bu giyiniş disiplini, şekil birliği, ezber birliği, saat birliğinde anlayan bir devrindi.”

Esasında bu yılları da oldukça sancılıdır. Öyle ki Cihangir'den Vefa'ya kadar okula yürüyüşü ve dönüş yolunda akşamları etrafı seyrediş, idadi hayatının tek tesellisi olmuştur.³⁰ Bu olumsuzluklara rağmen önceki eğitim hayatında olduğu gibi bu dönemde de hayatına etki eden bazı isimler söz konusudur. Örneğin bu okulda karşılaştığı ve “ilk yeni adam tipi” olarak gösterdiği İslam tarihi dersini yürüten Ağâh

²⁹ Baltacıoğlu (31 Bir. Kânun 1936a). s.18; Dikici (1986). s.24.

³⁰ Baltacıoğlu (11 Mart 1937). Hayatım 26, *Yeni Adam*, Sayı:167, s.18.

Ömer Bey, kendisine öz Türkçe sevgisini aşlamış ve pozitif ilimleri öğrenmesi amacıyla Darülfünun'na gitmesi yolunda telkinlerde bulunmuştur. Öğrencilerin üzerine sinen “Şark ruhunu/zihniyetini” yendiğini söylediği Agâh Ömer Bey'in dışında, okuldaki öğretmenlerden Cebirci İbrahim Efendi de mantıki ve felsefi şahsiyetinin oluşmasına etki etmiştir.³¹

Yine coğrafya öğretmeni Kolağası Remzi Bey, güzel haritalar çizmesi ve hatipliği ile kendisini etkileyen bir başka isimdir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir konu ise onun Vefa İdadisi yıllarında tanıştığı Jean Jaques Rousseau'nun “Emile” adlı eserinin kendisinde bıraktığı derin etkilerdir. Keza o eseri “hayatının hakikati” olarak nitelendirmiştir.³²

2.3. Darülfünun Öğrenciliği

Bilindiği üzere Darülfünun'un dördüncü kez açılmasına II. Abdülhamit'in tahta çıkışının yirmi beşinci yılında karar verilmiştir. Bu amaçla 12 Ağustos 1900 tarihinde 27 maddelik “Darülfünun-ı Şahane Nizamnamesi” çıkarılmıştır. Nizamnamenin en önemli noktası 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin Darülfünun ile ilgili olan maddelerini kaldırmış olmasıydı. Böylece Darülfünun; her türlü ilmi ve idari özerklikten yoksun bir hüviyete sokulmuş ve 1 Eylül 1900 tarihinde resmen açılmıştı.³³ 1903 yılında Vefa İdadisi'ndeki eğitimi tamamlayan Baltacıoğlu da ertesi yıl Darülfünun'a girmiş ve buradaki eğitimini 1908'de tamamlamıştır.³⁴

Daha önce de belirttiğimiz üzere çocukluğundan itibaren, toprak, ağaç, çiçekler kısacası tabiata âşık olan ve doğa ile arasındaki bağı yaşamı boyunca sürdüren Baltacıoğlu'ndaki bu tutku, Darülfünun'a gitmesindeki nedenlerden biridir. Bir diğer etken, bu zamana kadar gerek eğitim hayatının ve gerekse siyasi hayatın kendisine veremediği hürriyet ve bunun hayatında yarattığı eksikliklerdir. Özellikle arkadaşlarının söylediği “Darülfünun'da özgürlük var” sözlerinden etkilenmiş ve bilim adamı olma yönündeki idealistliğinin de etkisiyle eğitim hayatına Darülfünun'un Ulum-u Tabiyye

³¹ Baltacıoğlu (25 Mart 1937). Hayatım 28, *Yeni Adam*, Sayı: 169, s.18; Baltacıoğlu (1 Nisan 1937). Hayatım 29, *Yeni Adam*, Sayı:170, s.18.

³² Baltacıoğlu (8 Nisan 1937). Hayatım 30, *Yeni Adam*, Sayı:171, s.18; Dikici (1986). s.41.

³³ E. Dölen (2009). *Türkiye üniversite tarihi 1 Osmanlı döneminde Darülfünun 1863-1922*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.270.

³⁴ K. Aytaç (Mayıs 1978). Baltacıoğlu'nun eğitim sisteminin ana gelişimi, *Yeni Adam*, Sayı:921, s.4.

(fen) şubesinde devam etmeye karar vermiştir. Darülfünun'da ceza ve ödül sisteminin olmadığını, öğretmenlerin öğrencilere arkadaşça davrandığını, her yerin ilim havası ile kaplı olduğunu ve herkesin ilim aşkıyla tutuştuğunu belirterek buradaki ortamdan etkilendiğini belli etmiştir. İşte ondaki ilim aşkının ilk kıvılcımları böyle bir ortam içerisinde olmuş, buraya kadarki eğitim hayatından edindiği tecrübelerle de şu kaniya varmıştır: “Mahalle mektebi bize usulüğü öğretmek için çalışmıştı. İdadi bizden ‘efendi’ idealine temessül etmeyi istemişti. Darülfünun ilmi her sosyal değerden üstün tutmamızı istiyordu.”³⁵

Kimyager Vasil Naum, nebat morfolojisti Dr. Esat Şerafettin ve fizik öğretmeni Sait Gelenbevi ise kendisini çeşitli yönlerden etkilemişlerdi.³⁶ Darülfünun hayatında sosyal karakterinin şekillenmesinde, sınıf arkadaşlarından Eczacı Şinasi ile Mehmet Halit ve kendisinin Rüştüye Mektebi'nden yazı öğretmeni olan Çukurcumalı hattat Kadri Efendi'nin etkilerinden söz etmiştir.³⁷

3. Çalışma Hayatı

3.1. Çeşitli Kurumlardaki Katiplikleri

Baltacıoğlu'nun memuriyet macerası henüz Darülfünun'da okurken, 4 Nisan 1904'te Divanı Hümayun Defteri Kalemi'ne çirak olarak girmesiyle başladı.³⁸ 21 Ekim 1904 tarihinde ise 20 kuruş maaşla Divan-ı Hümayun Kalemi Silk Kitabeti'ne

³⁵ Baltacıoğlu (6 Mayıs 1937). Hayatım 34, *Yeni Adam*, Sayı:175, s.18. Ayrıca bir başka yazısında, Sadullah ve Mehmet Vefik isimli arkadaşlarının Tıbbiyeye gitme önerisine bir süre sıcak baktığını, fakat son anda idealistliğinin ve ilim mesleğine girme isteğinin etkisiyle Darülfünun'un Fen (Ulum-u Tabiiye) şubesine gittiğini belirtmişti. Bkz. Baltacıoğlu (21 Mayıs 1936). Ne geri adamışım!, *Yeni Adam*, Sayı:125, s.2. Baltacıoğlu ile aynı dönemde Darülfünun'un Edebiyat şubesinde okumuş olan Osman Ergin, Baltacıoğlu'nun, Darülfünun'daki eğitim hayatı ile ilgili olarak sarf ettiği olumlu görüşlerin aksini iddia etmişti. Ergin, gençlerin Darülfünun'a rağbet edişlerini; bir şey öğrenmekten ziyade 2-3 yıllık bir eğitimle öğretmenlik elde etme ve askerlikten kurtulma gayelerinden ileri geldiğini, Darülfünun'un bu haliyle bir lise kadar bile eğitim veremediğini belirtmişti. Ayrıca, Darülfünun'da verilen pek çok dersin metotsuz ve yüzeysel olarak işlendiğini, bunun da öğrencilerin eğitim seviyesinin düşük olmasından kaynaklandığını söylemişti. Bkz. O. Ergin (1977). *Türkiye maarif tarihi*, İstanbul: Eser Matbaası, Cilt:3-4, s.1222-1224; Dölen (2009). s.291-293. Osman Ergin'in eleştirileri ile Baltacıoğlu'nun bu konuda dile getirdiği görüşlere bakıldığında ikisinin de mutabık kaldığı noktanın Darülfünun'un teknik imkânlar (alet ve laboratuvar) bakımından yetersiz olduğudur.

³⁶ Baltacıoğlu (13 Mayıs 1937). Hayatım 35, *Yeni Adam*, Sayı:176, s.18.

³⁷ Baltacıoğlu (27 Mayıs 1937). Hayatım 36, *Yeni Adam*, Sayı:178, s.18.

³⁸ Baltacıoğlu (29 Temmuz 1937). Hayatım 45, *Yeni Adam*, Sayı: 187, s.18.

geçti.³⁹ Kurum bünyesinde çeşitli birimlerde bir müddet çalıştıktan sonra tekrar Divanı Hümayun Defteri Kalemî'ndeki görevine geçti.⁴⁰ 24 Aralık 1907'de de 40 kuruş maaşla Divanı Hümayun Mühimme Kalemî'ne geçmiş ve söz konusu görevini 22 Şubat 1908 tarihine kadar sürdürmüştür.⁴¹

Memuriyet hayatındaki bu ilk görevlerinden memnun olmamasından dolayı yeni arayışlara yönelmiş ve eğitilmiş gençler için Tophane'de yapılan memuriyet sınavına girmiştir. Bu sınavı birincilikte geçtikten sonra 14 Mart 1908'de Tophane-i Amire Meclisi Harbiye Dairesi Kalemî Kitabeti'nde 300 kuruş maaşla bir müddet çalışmıştır.⁴² Kısa sayılabilecek süreler içerisinde farklı birimlerde çalışmış olması, bu kurumlarda yaşadığı memnuniyetsizliği ve bürokrasi hayatına uyum sağlayamadığını açık bir şekilde göstermektedir. Zira kendisi de “istibdatta kalem korkunç bir yerdir. Orada bürokrasi ve Saray ahlakı bütün gücüyle yaşıyordu” sözleri ile bu kurumlarda girişimci ruhlu insanların gelişmelerinin mümkün olmadığını belirtmiş, dönemin bürokrasi hayatında bir bozulmuşluğun var olduğuna dikkat çekmek istemiştir.⁴³

3.2. Öğretmenlik Hayatı

Baltacıoğlu'nun ilk öğretmenlik deneyimi, ilkokula başladığı Sirkeci Mescit okulunda olmuştur. Meşrutiyet'ten üç yıl kadar önce okul müdürünün isteğiyle fahri (ücretsiz) olarak bu okulda yazı dersleri vermiştir.⁴⁴ İlk resmi öğretmenliği ise 9 Şubat 1909 tarihinde 400 kuruş maaşla başladığı Darülmuallimin-i İptidaiye'deki yazı (hat) öğretmenliğiydi.⁴⁵ “Meşrutiyet'in çocuğu” olarak tanımladığı bu okul hakkındaki görüşleri bize dönemin okul düzeni ve eğitim yapısı ile ilgili bilgiler vermesi bakımından kıymetlidir. Bu okul üzerindeki izlenimlerinden hareketle Meşrutiyetçileri “yamalı bohça” politikası izlemekle eleştirmiş ve bu okul ile ilgili görüşlerini aktarmıştır:

³⁹ *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624; Baltacıoğlu (24 Haziran 1937). Hayatım 40, *Yeni Adam*, No:182, s.18.

⁴⁰ Baltacıoğlu (1 Temmuz 1937). Hayatım 41, *Yeni Adam*, Sayı:183, s.18.

⁴¹ *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624.

⁴² *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624; Baltacıoğlu (8 Temmuz 1937). Hayatım 42, *Yeni Adam*, Sayı:184, s.18.

⁴³ Baltacıoğlu (8 Temmuz 1937). s.18.

⁴⁴ Baltacıoğlu (29 Temmuz 1937). s.18.

⁴⁵ *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624; Baltacıoğlu (5 Ağustos 1937). Hayatım 46, *Yeni Adam*, Sayı:188, s.18.

“Talebeler yerde, hasırlar üzerinde oturuyorlardı. Gerçi hasırlar üzerinde oturulacak değildi, fakat işe oturmakla başlanmıştı. Talebe son derece gayrimütecanisti. 100 kişiyi geçen sınıflarda fesli, sarıklı, külahlı her cins kıyafette ve her türlü seviyede kimseler vardı. Öğretmenlerin arasında benim gibi fesliler, bir takımında sarıklılar bulunuyordu. Maarif Nezareti'nin niyeti ne olursa olsun, bu memleketin ruhu halis softa ruhuydu(...) Meşrutiyetin meşhur karakteri olan eklektik zekâ bu mektebin bütün işlerinde görülürdü. Talebe cimnastikhaneden camiye, ilim dersinden din dersine, isbattan imana koşar dururdu. ‘İslamiyetin terakkiyi amir bir din’ olduğunu isbat etmek ‘ananatı diniye ve milliyemizi muhafaza etmek’ Darümuallimin-i İptidaiye ideolojisinin temel taşıydı.”⁴⁶

Onun Tophane'deki memuriyetini bırakarak bu okulda kadrolu öğretmenliğe geçmesi ise 31 Mart Vakası (13 Nisan 1909) sonrasına denk gelmiştir. Bu olaydan sonra okulun müdürü azledilmiş ve yerine Satı Bey⁴⁷ atanmıştır. Yeni müdür, öğretmenleri kurumun bünyesine kazandırmayı uygun görerek dışarıda işi olanları ayırmış, daimi olarak alınması mümkün olan isimleri de okulun kadrosuna geçirmeyi münasip bulmuştur. Bu sayede kendisi de memuriyetten ayrılarak öğretmenlik hayatına burada devam etmeye başlamıştır. Ayrıca memuriyetten sonra yine bu okulda bir müddet kâtiplik görevini de yürütmüştür.⁴⁸

Baltacıoğlu'nun bu okul yılları ile ilgili önemli ayrıntılarından biri de müdür Satı Bey'in isteğiyle Mekatibi İptidaiye öğretmenlerine Türk yazı tarihiyle ilgili bir

⁴⁶ Baltacıoğlu (5 Ağustos 1937). s.18; Dikici (1986). s.46,47.

⁴⁷ Satı Bey 1880 yılında Yemen (San'a'da)'de dünyaya geldi. 1900 yılında Mülkiyeden mezun oldu ve aynı yıl Yanya İdadisi Tabiiye öğretmenliğine atandı. 1905'te Kosova, 1907'de Manastır kaymakamlıkları görevini yürüttü. 1908'den sonra bu görevlerinden istifa ederek İstanbul'da Darümuallimin-i Âliye müdürlüğü ve terbiye öğretmenliği görevine getirildi. İstanbul'da çalıştığı okullarda yaptığı çalışmalar ile İkinci Meşrutiyet'ten sonra Türk eğitim sisteminin ilk çağdaş hareketin uyandırılmasını sağladı. 1915'te Dar'ül Mürebbiyat (Yeni Mektep ve Çocuk Yuvası) isimli kurumu kurdu. Türk eğitim tarihi açısından oldukça önemli bir isim olan Satı Bey, 1919 yılında Arap asıllı olduğu ve Arap ülkelerinde hizmet etmek istediği gerekçesiyle Suriye'ye gitti. Ardından Irak, Beyrut ve Kahire'de eğitim alanında çeşitli görevlerde bulundu. 23 Aralık 1968 yılında da Bağdat'ta öldü. Bkz. *Türk Ansiklopedisi* (1980). Ankara: Milli Eğitim Basımevi, Cilt:28, s.173,174. Satı Bey; beden eğitimi, resim, müzik, eliş gibi pek çok dersin okul programlarında yer almasına ve bu derslerin gelişmesine katkı sunmuş, öğretmenliğin özel bir yetenek gerektiğini dile getirmiş, okul müzelerinin kurulması gibi pek çok yeniliğin öncüsü olmuştu. Bkz. Y. Akyüz (Eylül 2004). *Türk eğitim tarihi*, Ankara: Pegem Yayıncılık, s.276,277. Baltacıoğlu da Satı Bey'in çalışkanlığına değinmiş ve onu Osmanlıcılık idealine yatkın ve “şuurlu, şuursuz bir Arap milliyetperveri” olarak nitelendirmişti. Bkz. Baltacıoğlu (26 Ağustos 1937a). Hayatım 49, *Yeni Adam*, Sayı:191, s.18.

⁴⁸ Baltacıoğlu (12 Ağustos 1937). Hayatım 47, *Yeni Adam*, Sayı:189, s.18.

konferans vermiş olmasıdır. Zira bu konferans ona hitabet ve belagatin temel kurallarının ne olduğunu öğrenmesine olanak vermiştir.⁴⁹

3.2.1. Avrupa macerası ve izlenimleri

Baltacıoğlu açısından 1910 yılında önemli bir gelişme yaşanır. Onun yazı, resim, eliş ve terbiye konusundaki ilgisi, Darulmuallimin’de müdür muavini olan Fuat Şemsi’nin dikkatini çekmiş ve Baltacıoğlu’na şöyle bir teklifte bulunmuştur: “Bu elişlerinin pedagojisi bizde yoktur. Bunun mektebi, hocası Avrupa olduğuna şüphe yok. Satı Bey’e söyleyelim, delâlet etsin de Maarif Nezareti sizi Avrupa’ya göndersin.” Baltacıoğlu, bu teklifi tatlı bir hayal olarak algılamış olsa da çok geçmeden Maarif Nezareti’nden Avrupa’ya gidiş onayı çıkmıştır.⁵⁰

Baltacıoğlu’nun heyecanlı ve yorucu bir yolculuktan sonra ilk durağı Fransa ve “Ecole Normale de la Seine” olmuştur. Burada bir yandan dersleri takip etmiş ve öte yandan ise okulun programı ile ilgili bilgiler edinmeye çalışmıştır.⁵¹ “Ecole Normale de la Seine” ve bu okulun Tatbikat Mektebi’nde verilen resim öğretimini oldukça beğenmiştir. Bu derste öğrencilerin büyük bir özgürlük içerisinde istediklerini çizerek eserlerine özel bir kişilik kazandırdıklarını belirtmiş ve “insan hürriyetinin büyük aletinden birini bulmuştum. Türkiye’ye ne büyük bir yenilik getireceğimi anlıyordum. Bu yenilik Meşrutiyet’in ilanından, her şeyden daha büyüktü, inanıyordum” sözleriyle bu konuda kapıldığı heyecanı dile getirmiştir.⁵²

Fransa’da, resim öğretimi dışında verilen el işleri dersleri ve programlarını ise, “hayatla, ihtiyaç ve kullanmayla hiçbir ilgisi olmayan mücerret, soyut, kuru ve can sıkıcı” olarak nitelendirmiştir.⁵³ Bu ülkenin kendisine sağladığı önemli katkılardan birisi ise ilk tiyatro şuurunu kazandırması olmuştur.⁵⁴

Fransa’dan sonra İngiltere’ye geçmiştir. Parklar, müzeler, okullar, tiyatrolar olmak üzere buradaki programını dört ana başlık çerçevesinde planlayan⁵⁵ ve bu çerçevede

⁴⁹ Baltacıoğlu (19 Ağustos 1937). Hayatım 48, *Yeni Adam*, Sayı:190, s.18,19.

⁵⁰ Baltacıoğlu (16 Eylül 1937). Hayatım 51, *Yeni Adam*, Sayı:194, s.18.

⁵¹ Baltacıoğlu (28 İlk. Teş. 1937). Hayatım 57, *Yeni Adam*, Sayı:200, s.18; Baltacıoğlu (4 İlk. Teş. 1937). Hayatım 58, *Yeni Adam*, Sayı:201, s.18.

⁵² Baltacıoğlu (25 İlk. Teş. 1937). Hayatım 61, *Yeni Adam*, Sayı:204, s.18.

⁵³ Baltacıoğlu (2 Bir. Kân. 1937). Hayatım 62, *Yeni Adam*, Sayı:205, s.18; Tozlu (1989). s.7.

⁵⁴ Baltacıoğlu (23. Bir. Kan. 1937). Hayatım 66, *Yeni Adam*, Sayı:208, s.18.

⁵⁵ Baltacıoğlu (10 Şubat 1938). Hayatım 71, *Yeni Adam*, Sayı: 215, s.18.

incelemelerini yapan Baltacıoğlu, İngiltere'deki okul, müze, tiyatrolarda yaptığı incelemelerin önemine değinmeyi ihmal etmemiş, burada incelemelerde bulunmasının sosyolojik zihin dünyasının oluşmasında önemli olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶

Baltacıoğlu, Londra'da pek çok okulu da gezmiş ve incelemelerde bulunmuştur. Ancak burada dikkatini en fazla "New School" (yeni okul) çekmiştir. Bu okulların İngiltere'de az olduğunu ve genel bir mahiyetlerinin olmadığını söylemiştir. İngiliz burjuvazisinin büyük masraflarla oluşturduğu bu kurumlardan gördükleri ise şunlardır: "Abbotsholme School, Roceter Staffor, Shir, Bedales School, Petersfide Hanis; Clayesmore School, Penghaurne, Berks." Bu okullardan en çok Dr. Cecil Reddie'nin kurduğu ve aralarında en eskisi olan Abbotsholme üzerinde durmuştur.⁵⁷ Doğa ile iç içe ve aynı zamanda üretim yapmayı teşvik eden bu okuldan etkilenen Baltacıoğlu, "Abbotsholme bizim neslin kabesi gibidir. [Prens Sabahattin de içinde], onun için yanıp tutuşanlarımız çoktu" demiştir.⁵⁸

İngiltere'de Abbotsholme tarzında üç-dört okulun daha varlığından söz eden Baltacıoğlu, bunlardan biri olan ve Bedale tarafından idare edilen "New School"da da incelemelerde bulunmuştur. Ancak bu okulla ilgili olarak canlı hatıralara sahip değildir. Bununla birlikte okulun müdürü olan Bedale'nin, "yeni okul hayata hazırlamaz; bu hayatı yaşatır" sözünden etkilenmiş ve hatta bu cümle, onunpedagoji anlayışında derin bir devrim yapmıştır. Son olarak yine İngiltere'deki bir başka "New School" olan "Clayesmore School"da incelemelerde bulunmuş, burada genç öğrencilerin toprak tesviyesi yapmalarından, yani kendi deyimiyle "gerçek iş, sosyal iş" yaparak gerçek hayatı yaşamalarından hayli etkilenmiştir.⁵⁹

İngiltere'deki izlenimlerini tamamladıktan sonra ise Belçika'ya geçmiştir. Burada Decroly'nin idare ettiği okullardan biri olan "anormaller" okulundaki tarih dersinin işleyişinden oldukça etkilenmiştir. Bu derste öğrenciler konu ile ilgili resimleri keserek defterlerine yapıştırmaktaydı. Böylelikle öğrenciler, insan ve eserleri hakkında bir takım dağınık fikirler edinmekteydi. Ancak zamanla tarih, onların kafasında bir bütün olarak yerleşirdi. Baltacıoğlu, Decroly ile yaptığı mülakatlar ve incelemeleri sonucunda: "Umumi ve mücerret fikirlerin teşekkül tarzı hakkındaki kitaplık inancım sarsıldı.

⁵⁶ Baltacıoğlu (23 Mart 1939). Hayatım 77, *Yeni Adam*, Sayı:221, s.18.

⁵⁷ Baltacıoğlu (24 Şubat 1938a). Hayatım 73, *Yeni Adam*, Sayı:217, s.18; Baltacıoğlu (1998). s.126.

⁵⁸ Baltacıoğlu (9 Mart 1939). Hayatım 75, *Yeni Adam*, Sayı:219, s.18.

⁵⁹ Baltacıoğlu (30 Mart 1939). Hayatım 78, *Yeni Adam*, Sayı: 222, s.18; Baltacıoğlu (6 Nisan 1939a). Hayatım 79, *Yeni Adam*, Sayı: 223, s.18.

Fikirlerin teşekkülü hakkında olağana daha uygun bir anlayış elde etmiş bulunuyordum” demiştir. Yine bu ülkede elişi profesörü J. B. Tensy ile tanışmıştır. Tensy, Baltacıoğlu’na sonradan oluşturacağı “Travay” ilkesinde ilham veren eğitimidir.⁶⁰

Baltacıoğlu’nun, Belçika’da yaptığı incelemelerden sonra yolu İsviçre’ye düşmüştür. Bu ülkede görmeyi çok istediği Dr. Claparade’yi seyahatte olması nedeniyle görememiş ve vaktinin de daralmasından dolayı buradaki incelemelerini oldukça kısa tutmuştur.⁶¹ Zürih kentinde çok yönlü olarak “Küsnacht Seminariyum” ve “Schule Venmünster Alle” isimli okulları incelemiş ve bu okullarla ilgili izlenimlerini şöyle aktarmıştır:

“Herhangi bir Alman yahut Fransız okulundan hiçbir farkları yok. Hep harcıâlem tipler. Aynı öğretmenler, bütün maharetleri dersleri açık ve anlaşılır bir halde ‘takrir’ eden hatipler, aynı kitabı, ‘ezber’ öğretim tarzı, aynı mihakiniyet, aynı tekrarlar ve talebede aynı can sıkıntısı.”⁶²

Almanya’ya geçtiğinde ise ilk olarak Berlin’e gitmiş ve bu ülke insanlarıyla ilgili ilk izlenimleri olumlu olmuştur. Almanların her alanda kollektif bir zihniyete sahip olduğunu, eğitimciler için burada görülecek, öğrenilecek çok şeyin olduğunu belirtmiştir.⁶³

Almanya’da aylarca kalıp pek çok farklı okulda incelemelerde bulunan Baltacıoğlu, “Alman milletinin pedagojik mucizesinin sanat okullarında” görüldüğünü belirtmiştir. O, “Bu okullarda gençler demir kitlelerini öyle ezmişler, öyle biçimlemişler ki insan demiri eline alınca hemen öyle yapıveririm sanıyor. Hâlbuki öyle değil. Bu egemenlik için ancak yüksek ve kuvvetli bir tekniğin kazandırabileceği mutlak bir demir idraki lazım”⁶⁴ sözleriyle konu hakkındaki değerlendirmelerini aktarmıştır.

Burada en fazla etkilendiği noktalardan biri ise Her Seinig tarafından idare edilen bir ilkokuldur. Seinig’in özellikle resim öğretim tekniğinden etkilenmiştir:

“Sınıflardan birine girdik. Burası resim dershanesidir. Seinig talebesinin gözü önüne bir sandalye koydu. İyice dikkat etmelerini söyledi. Biraz sonra bu sandalyeyi kaldırdı. Bu sandalyeyi havada baş aşağı ve eğri vaziyette

⁶⁰ Baltacıoğlu (20 Nisan 1939). Hayatım 81, *Yeni Adam*, Sayı:225, s.18; Baltacıoğlu (27 Nisan 1939). Hayatım 82, *Yeni Adam*, Sayı: 226, s.18.

⁶¹ Baltacıoğlu (25 Mayıs 1939). Hayatım 86, *Yeni Adam*, Sayı:230, s.18.

⁶² Baltacıoğlu (22 Haziran 1939). Hayatım 87, *Yeni Adam*, Sayı:234, s.18; Baltacıoğlu (1998). s.148.

⁶³ Baltacıoğlu (29 Haziran 1939). Hayatım 88, *Yeni Adam*, Sayı:235, s.18.

⁶⁴ Baltacıoğlu (6 Temmuz 1939). Hayatım 89, *Yeni Adam*, Sayı: 236, s.18; Baltacıoğlu (20 Temmuz 1939). Hayatım 90, *Yeni Adam*, Sayı: 238, s.18.

çizmelerini söyledi. Ben o zamana kadar resim dersinin muhayyile ve muhakemeyi bu derece işleyen şeklini görmemiştim(...) Seinig bana birçok talebenin resim etütlerini gösterdi. Bu etütler her yerde her akademide yapılır. Ancak umumiyetle talebe bir başı bu vaziyette ve bir kere çizer. Seinig'in usulünde böyle değil, aynı talebe aynı başı 20-30 vaziyette, hem de en orijinal, en şaşırtıcı ve en çok dikkat çağıran vaziyetlerde çizdiriyor(...) bu resim statik ve cansız öğretimine kuvvetli bir tepkiydi. Hayran oldum.”

Seinig'in şahsından, okulundan ve eserlerinden oldukça etkilenen Baltacıoğlu, ondan “adı tarihe geçecek kadar mühim bir inkılâpçı” diye söz ederek “1911'den bu tarafa, yani 28 yıldan beri yaydığım ve müdafaa ettiğim resimde şahsi ve yaratıcı metodun hamurunda Seinig'den alınmış bir maya da vardır” demiştir.⁶⁵

Genel olarak bakıldığında Baltacıoğlu'nun Avrupa'daki izlenimleri, eğitim hayatındaki yenilikçi ruhunu arttıran, eğitim konusunda kendisine yeni ufuklar açan tecrübeler sağlamıştır. Avrupa'da özellikle tarih, resim eğitimi ile sanatsal aktivitelerden ve açık hava okullarından etkilenmiştir. Ayrıca buralarda edindiği tecrübeler, Avrupa eğitim sisteminin aksayan yönlerini de tespit etmesine olanak sağlamıştır. Bu bağlamda Avrupa tecrübesiyle birlikte eğitim konusundaki vizyonunun da önemli derecede geliştiği söylenebilir. Nitekim yurda dönmesinden sonra görev aldığı bazı kurumlarda yapmaya çalıştığı hamleler onun Avrupa'daki bazı okullardan görüp esinlendiği referanslara dayanır.

3.2.2. Yurda dönüşü ve Darülmüallimin'deki görevi

Baltacıoğlu, Berlin'deyken İtalyanlar Trablusgarb'ı işgal etmeye başlamıştır. Bu durumdan oldukça rahatsızlık duymuş, parasının bitmesi ve Avrupa'daki incelemelerinin de sona ermesiyle 1911 yılında yurda dönmüştür. İstanbul'a döner dönmez de Darülmüallimin'e gitmiş ve müdür ile görüşükten sonra aynı yıl, yazı

⁶⁵ Baltacıoğlu (27 Temmuz 1939a) Hayatım 91, *Yeni Adam*, Sayı: 239, s.18. Baltacıoğlu'nun Avrupa izlenimleri ile ilgili olarak şu kaynaklara da bkz. Tozlu (1989). s.7-11; Dikici (1986). s.49-57; Akar (1994). s.12-18.

derslerinin yanı sıra eliş dersleri ve Tatbikat Mektebi'ndeki tatbikat derslerini üzerine almıştır.⁶⁶

Eliš öğretimiyle ilgili olarak eski geleneklerin yerine yeni teknikler kullanılması noktasında çabalamış, eliş öğretimini tüm yurda yaymak niyetiyle konferanslar vermiş, sergiler açmış ve bu konuyla ilgili makaleler yazmıştır. Yine bu maksatla Maarif Nezareti namına "Elišinin Usul-i Tedrisi" isimli bir kitap hazırlamıştır. Ayrıca İstanbul Maarif Müdürlüğü'nde bulunan Saffet Bey'in tezkeresi ile İstanbul'daki 30-40 okulun eliş derslerini teftiş de etmiştir.⁶⁷ Bu konuda oldukça hassas olduğu anlaşılan Baltacıoğlu, dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey'in oluruyla bir eliş darümuallimini kurmak istemiş, hatta bunun için bir yer de bulunmuştur. Fakat kısa sürede biteceği düşünölen Birinci Dünya Savaşı'nın uzaması bu projenin hayata geçmesini önlemiştir.⁶⁸

Eğitimin her dalına önem veren Baltacıoğlu, resim öğretimini ise Şu gerekçeyle önemsemiştir: "İlimsiz, okulsuz, devletsiz sosyete görölmüştür ama sanatsız hiç." Sanat kültürünün kökleşmesi ve yayılması ile milli ve insani kültürün gelişeceğini düşündüğünden sanat kültürünün bütün halk okullarına girebilecek mahiyette olmasını önemsemiş ve bunu da resim sanatının sağlayacağını belirtmiştir.⁶⁹ Nitekim daha sonra okula gelen yeni müdür Ebulmuhsin Kemal Bey'in kendisinden müdür muavini olmasına yönelik isteğini, bu görevin ücretsiz olması ve sadece teknik işlerle sınırlı olması koşuluyla kabul etmiştir. Böylece okulda ders nazırı olan Baltacıoğlu, Darümuallimin'deki resim derslerini üzerine almıştır. Hemen ardından Mösyö Mamburi'nin yerine ressam Şevket (Dağ) Bey'in okula öğretmen olarak alınmasını sağlamıştır. 1915'te de "Resmin Usul-i Tedrisi" ismiyle bir kitap yayınlayacaktır.⁷⁰ Yeri gelmişken vurgulamakta yarar var; Baltacıoğlu resim öğretimiyle ilgili en büyük yeniliği "mütarekenin son yıllarında karikatürist Cemil'in inhası" ile estetik derslerini vermeye başladığı Sanayi-i Nefise Mektebi'ndeki görevi sırasında yapmıştır. Bu okulda resim pedagojisi ve estetik derslerini yürütmüş ve burada eğitim alan öğrencilerin "eski

⁶⁶ *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624; Baltacıoğlu (7 Eylül 1939) Hayatım 92, *Yeni Adam*, Sayı:245, s.18.

⁶⁷ Baltacıoğlu (28 Eylül 1939). Hayatım 94, *Yeni Adam*, Sayı:248, s.18.

⁶⁸ Baltacıoğlu (5 Teşrinievvel 1939). Hayatım 95, *Yeni Adam*, Sayı: 249, s.18.

⁶⁹ Baltacıoğlu (19 Teşrinievvel 1939). Hayatım 96, *Yeni Adam*, Sayı:251, s.18; Tozlu (1989). s.13.

⁷⁰ Baltacıoğlu (2 Teşrinisani 1939). Hayatım 98, *Yeni Adam*, Sayı:253, s.18.

resim dersi ananelerini yıktıklarını, yerine asil anlayışı, natürel öğretimi” koyduklarını söylemiştir.⁷¹

Darülmualimin'deki görevi sırasında okulda “inkılâpçılar”, “mürteciler” ve “muhafazakâr” öğretmenlerin varlığından söz etmiş ve hatta “muhafazakâr” olarak nitelendirdiği bir öğretmen ile fes konusunda ciddi bir tartışma yaşamıştır. Bu tartışmada fesin aleyhinde konuşan Baltacıoğlu, fesin arkasında sallanıp duran püskül de nedir? Diye bir soru sorunca “muhafazakâr” olarak tanımladığı kişi, “milli serpuşumuzu tahkir ediyorsunuz!” diye yanıt verir. Bunun üzerine Baltacıoğlu, “al sana milli serpuş” diyerek fesin püskülünü koparıp atar.⁷² Püskül konusunda Baltacıoğlu'nun başlattığı mücadeleyi dile getiren N. Berkes, onun tek başına püskülün anlamsızlığına karşı bir çağdaşlık savaşı verdiğini belirtmiştir.⁷³

3.2.3. Darülmualimin'de ders dazırlığı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Baltacıoğlu, Ebülmühsin Kemal Bey'in isteğiyle ve maaş almamak koşuluyla ders nazırlığı görevini üstüne almıştır. Buradaki idareciliği sırasında ilmi yeterliliğe sahip olamayan öğretmenlerle yollarını ayırmış ve günün çalışma saatlerini üçe bölmüştür. Buna göre Darülmualimin'de sabahtan öğlen yemeğine kadar dersler verilecektir. Akşam beşe kadar ise öğrencilerin kendilerini geliştirmeleri için onlara serbest zaman tanınacaktır. Böylece öğrencilerin; müze, kütüphane, dersane, bahçe gibi alanlarda zamanlarını değerlendirebilmesi ve kendilerini geliştirmelerine imkân tanınması amaçlanmıştır.⁷⁴

Eğitim hayatında oldukça idealist olan Baltacıoğlu, görev aldığı kurumlarda da hedeflerinden tavize yaşamıyordu. Müdür muavini Şehabettin Süleyman Bey ve bazı öğretmenler ise görevi sırasında gerçekleştirdiği mevcut değişiklikleri kabullenememiş, bazı öğretmenler de ders saatlerinden şikâyetçi olmuştur. Baltacıoğlu'nun Darülmualimin müdürü ile de bir takım sıkıntıları vardı. Bununla beraber okulda yaşanan huzursuzluklardan duyduğu rahatsızlıkların etkisiyle henüz görevinin kırkıncı

⁷¹ Baltacıoğlu, İstanbul'un işgalden kurtulmasından sonra estetik dersine ek olarak Maarif Vekâletince açılan resim pedagojisi dersini yürütmüştü. Bkz. Baltacıoğlu (9 Teşrinisani 1939). Hayatım 99, *Yeni Adam*, Sayı:254, s.18.

⁷² Baltacıoğlu (14 Birinci Kânun 1939). Hayatım 104, *Yeni Adam*, Sayı: 259, s.18.

⁷³ N. Berkes (1973). *Türkiye'de çağdaşlaşma*, Ankara: Bilgi Yayınevi, s.398,399.

⁷⁴ Baltacıoğlu (23 Teşrinisani 1939). Hayatım 101, *Yeni Adam*, Sayı: 256, s.18.

günü olmasına rağmen 7 Ocak 1914 tarihli dilekçe ile istifa ettiğini Darülmualimin-i Âliye Müdüriyetine bildirdi. İstifa dilekçesinde görev ve yetkilerinin sınırının fiilen tanınmadığını ve görevinin “ma’nen hitâm bulduğuna” kanaat getirdiğini ifade etmiştir.⁷⁵

İstifa konusu münasebetiyle Baltacıoğlu, Darülmualimin Müdürünün Maarif-i Umumiye Nezareti’ne gönderdiği yazı ile eleştirilmiştir. Onun görevini “kin” ve “garaz” ile yürüttüğü, eski müdür muavini Şahabettin Bey’in istifasına neden olduğu, 40 gün içinde beş kez ders programını altüst ettiği ve kurumda çok ciddi değişikliklere çüret ettiği öne sürülmüş ve Darülmualimin’de bekâsının haiz olamayacağı belirtilerek istifasının kabulü istenmiştir.⁷⁶

Baltacıoğlu’nun nazırlık görevinden istifası kabul edildi, ancak uzman olduğu derslerine devam etmesi gereği de kendisine bildirildi. Maarif Nazırı Şükrü Bey’in ve Süleyman Paşazade Sami Bey’in ısrarları sonucunda derslerden istifasını geri çekerek sadece okuldaki idari görevinden ayrıldı. İstifasına rağmen Darülmualimin’deki bazı öğretmenler ile arasındaki anlaşmazlık ise devam etti. Bazıları, onu “dinsiz, din düşmanı, ananelere karşı lakayt, anarşist, ihtilalci” olmakla suçladı.⁷⁷Nitekim “muhafazakâr” ve “mürteci” olarak nitelendirdiği kişiler tarafından zaman zaman Maarif Nazırına şikâyet edildiğini de söyleyen Baltacıoğlu, bu şikâyetlerin de etkisiyle 22 Ağustos 1916’da Darülmualimin ve Darülmualimat’daki derslerinden alınmış veardından (14 Eylül 1916) Darülfünun’a atanmıştır.⁷⁸

3.2.4. Şemsülmekâtip’de ders nazırlığı

Baltacıoğlu,Dârülmualimin’deki görevini sürdürürken Şemsülmekâtip’de bir sürefahri ders nazırı olarak görev almıştır. Bu göreve gelene dek (1912) hiç bir kurumu kendi başına, tüm sorumluluğu ile idare etmediğini ve esasında böyle bir isteğinin de olduğunu belirtmiştir. Böyle bir arzu temelinde Şemsülmekâtipmüdürü Mahmut Fahrettin Efendi’den gelen nazırlık teklifini okulun idari ve ilmi bütün salahiyetlerini

⁷⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, [BOA] MF. MKT, 1194/27.

⁷⁶ BOA, MF. MKT, 1194/27.

⁷⁷ BOA, MF. MKT, 1194/27; Baltacıoğlu (7 Birinci Kânun 1939). Hayatım 103, *Yeni Adam*, Sayı:258, s.18.

⁷⁸ Baltacıoğlu (14 Birinci Kânun 1939). s.18; *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624. Baltacıoğlu’nun Darülfünun yılları ileride ele alınacaktır.

üstüne almak şartıyla kabul etmiştir.⁷⁹ Bu görevi “talim ve terbiyede inkılâp” yapmak için aldığını ve buranın “Talim ve Terbiyede İnkılâp” adlı eserinin uygulaması olacağını dile getirmiştir.⁸⁰ Vakit kaybetmeden bu okuldaki reform hareketlerine girişmiş ve ilk olarak burada bir topluluk hayatı vücuda getirmiştir. Ardından okul hayatına “müsamere, çay, münakaşa, spor, yarış, grup halinde şehirde dolaşmak, kır gezintileri, yürüyüşler...” gibi yenilikleri sokmuştur.⁸¹ Ayrıca okulda tiyatro oyunlarının oynanması gibi önemli bir geleneğin oluşmasına katkı sağlamıştır:

“Şemsülmekâtip’i o zamanın bütün okulları gibi ezberci, mantıkçı ve inzivacı bulmuştum. Yapılacak ilk iş ne idi? Kararımı vermiştim: hemen bir sahne hayatı yaratmak! Çünkü sahnenin her şey olduğuna inanıyordum. Topluluk hayatını, artistik vicdanı, neşeyi, saadeti hep o getirecekti... düşündüğüm şeylerin hepsi oldu fazlasıyla oldu! Okulun bahçesi yüzlerce çocuk velisinin toplantı yeri oldu.”⁸²

Bu faaliyetleriyle hem dönemin eğitim hayatının çerçevesini ortaya koymuş, hem de kendisinin eğitime bakışının ipuçlarını vermiştir. Onun bu dönem getirmeye çalıştığı en büyük yeniliklerden birisi ise Avrupa’da gördüğü açık hava okullarının benzerini uygulama girişimiydi. Ona göre açık hava okulları “Jean Jacques Rousseau’nun ‘Emile’-le tahayyül ettiği tabiat terbiyesinin canlı bir numunesi”ydi.⁸³ Oldukça ümitle ve heyecanla tasarladığı bu proje karşısında çalışmalara başlamıştır.

Doğayla bağı olacak, deneyim ile eğitimi harmanlayacak bu okul için uygun bir yer bulan (Kamanto Köşkü) Baltacıoğlu’nun bu teşebbüsüne karşılık, okula 20-25 civarında bir öğrenci başvurusu olmuş, bu nedenle de önemli bir gelir kaybı yaşanmıştır.⁸⁴ Bu maddi imkânsızlıkların yanında öğretmenler arasında yaşanan sorunlar, özellikle Birinci Dünya Savaşı’nın çıkması ve okulun barakalarının askerlerce işgal edilmesi gibi çeşitli nedenlerden ötürü bu hamle verimli olamamış ve okul yerini taşımak zorunda kalmıştır.⁸⁵

⁷⁹ Baltacıoğlu (18 Nisan 1940). Hayatım 110, *Yeni Adam*, Sayı: 277, s.18. “Baltacıoğlu, Şemsülmekâtip’e Eylül 1328 (14 Eylül-13 Ekim 1912)’de ‘Ders Nazırı’ olmuştur”. Bkz. Baltacıoğlu (1998). s.360, (269. dipnot).

⁸⁰ Baltacıoğlu (13 Haziran 1940). Hayatım 117, *Yeni Adam*, Sayı:285, s.18.

⁸¹ Baltacıoğlu (9 Mayıs 1940). Hayatım 113, *Yeni Adam*, Sayı:280, s.18.

⁸² Baltacıoğlu (16 Temmuz 1951). Toplu yaşama denemeleri, *Ulus*, No:10796, s.2.

⁸³ Baltacıoğlu (1932) *Terbiye*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi, s.72.

⁸⁴ Baltacıoğlu (4 Temmuz 1940). Hayatım 119, *Yeni Adam*, Sayı:288, s.14.

⁸⁵ Baltacıoğlu (11 Temmuz 1940). Hayatım 120, *Yeni Adam*, Sayı:289, s.14.

Baltacıoğlu, sonraki süreçte okul öğretmenlerinden Baha Tevfik ile müdür muavini Hasan Tahsin Bey arasında kalmıştır. Hasan Tahsin, Baltacıoğlu'ndan Baha Tevfik ile kendisi arasında bir tercih yapmasını istemiş, ancak o bunu kabul etmemiş ve görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.⁸⁶Bu deneyim, Baltacıoğlu için tam anlamıyla bir hayal kırıklığı yaratmıştır:

“Bu acıklı akıbetten sonra ‘Açık Hava Mektebi’ tercümesinin bazen ötekinin berikinin ağzında maalesef sade bir latife mevzuu olarak dolaştığını gördüm. Bir münasibet getirip ‘İsmail Hakkı Beyin açık hava mektebine göndersinler!’ diye alay eden insafsız zatler de vardı. Fakat asıl acıklı olan şey benim herkesin gözüne paradokslu görünen bu açık hava mektebim değildi. Her sene yüzlerce rengi bozulan, sönen insan çiçekleriydi!..”⁸⁷

13 Şubat 1915'te⁸⁸Şemsülmekâtip'denayrılmak durumunda kalmasına rağmen bu okulda gerçekleştirdiği; spor, tiyatro, açık hava, resim ve elişinin öğretim metodu olarak kullanılması, kıyafet devrimi, öğrenci aileleri ile toplanmak, araştırmacılık gibi pek çok yenilik diğer okullara yayılmıştır. Bu bağlamda okuldaki faaliyetleri onun ünlü “İçtimai Mektep” ilkelerinin tohumlarının da ilk serpildiği yer olmuştur.⁸⁹ Baltacıoğlu da görevde bulunduğu sıralarda geleneksel eğitim anlayışına karşı ciddi bir karşı duruş sergileyenbu okulda yapılan ilkleri şöyle açıklamıştır:

“(…)Şemsülmekâtip'te terkipçi ve sosyeteçi bir pedagoji tecrübesi yapılıyordu. Müsamere, tiyatro, gezinti örflerine okul hayatında daimi mevki veren, kız - oğlan talebeyi bir arada yaşatmak, erkek ve kadın öğretmenleri birlikte çalıştırmak, Küçük Çamlıca'da, Kamanto Köşkü'nde bir açık hava mektebi açmak teşebbüslerini ilk defa yapan bu okul olmuştur.”⁹⁰

⁸⁶ Baltacıoğlu (11 Temmuz 1940). s.14.

⁸⁷ Baltacıoğlu (1932). s.72.

⁸⁸ Baltacıoğlu (1998). s.362. (294. dipnot).

⁸⁹ Baltacıoğlu (11 Temmuz 1940). s.14.

⁹⁰ Baltacıoğlu (1938). *Toplu Tedris*, İstanbul: Sebati Basımevi, s.150,151. (dipnot); Baltacıoğlu (1998). s.191.

3.2.5. Darümuallimat'taki görevi

14 Kasım 1914 tarihinde ilk defa bir kız okulunda öğretmenliğe başlayan⁹¹ Baltacıoğlu'nun burada geçirdiği süredeki gözlemleri ve okulda görev yapan idare ile ilgili izlenimleri, bizlere Meşrutiyet dönemi eğitim hayatı ve dönemin yapısal durumu ile ilgili çeşitli bilgiler vermektedir. Örneğin Dârümuallimat yöneticileri ile ilgili olarak şunları paylaşmıştır:

“Bu idare ne eskiye ne de yeniye doğrudan doğruya bağlı değildi. Bu durum Meşrutiyetin karakteristik durumudur(...) Fakat asıl korkunç olan sarıklı hocalardı. Bu adamlar kız öğretmen okulunun birer şeyhülislamlarıydı. Her işe burunlarını sokarlar, her yeniliği ‘esasatı diniye ve ananatı İslamiye’ itirazıyla sarsmaya çalışırlardı bu mutaassıplar hiçbir münakaşa kabul etmiyorlardı.”

Tüm bu olumsuz havaya rağmen burada iki yıl kadar çalışmış ve diğer görevlerinde olduğu gibi bu okulda da yenilikçi tavrını sürdürmüştür. Kendi görevini bir tür devrim görevi olarak belirlemiş ve “gençlikte değer ve teknik inkılabını kabul eden bir zihniyet yaratma” ilkesini temel hedef olarak koymuştur. Dolayısıyla din, ahlak, sanat, hukuk, terbiye alanlarında eski, kokuştuguna inandığı eğilimleri yıkmaya çalışmış; “hürriyetsizliğin, tesettürün, kadın geriliğinin” karşısında durduğunu ifade etmiştir. Buradaki görevi ve yürüttüğü faaliyetler nedeniyle de öğrenciler tarafından fazlasıyla benimsendiğini söylemiştir.⁹²

Daha önce belirttiğimiz gibi Baltacıoğlu, 1916 yılının Ağustos ayında hem Darümuallimin, hem de Darümuallimat'taki görevinden ayrılmak durumunda kalmıştır. 1916 yılında Darülfünun'da yürüttüğü çeşitli derslerin yanında İnas Darülfünununda⁹³ fenni terbiye dersi vermekte idi. Ayrıca 1917'de de Darüşşafaka'da fenni terbiye öğretmenliğine getirildi. Yine aynı yıl Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti'nin Kâtibi Umumisi (Genel Sekreteri) oldu.⁹⁴

⁹¹ *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624; Baltacıoğlu (1998). s.178.

⁹² Baltacıoğlu (4 İkinci Kânun 1940). Hayatım 105, *Yeni Adam*, Sayı:262, s.18.

⁹³ İnas Darülfünunu ile ilgili detaylı bilgi için bkz. A. Arslan, vd. (2012). *Türkiye'nin ilk ve tek kız üniversitesi -İnas Darülfünunu (1914-1919)*, İstanbul: İdil Yayıncılık; Y. T. Erdem (2013). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kızların eğitimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

⁹⁴ K. Aytaç (1984). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:17, Sayı:1, s.238,239. Baltacıoğlu, 1914'de yürütmeye başladığı İnas Darülfünunundaki dersini, buranın kapatıldığı 1918-1919 eğitim yılının ortasına (1 Nisan 1919) dek sürdürmüştü. bkz. Erdem

3.2.6. Tedrisat-ı Taliye Müdür-i Umumiliği

Bu döneme gelene dek eğitim konusundaki görüşleri ve faaliyetleriyle sivrilen Baltacıoğlu'na açılan yeni kapılardan biri de bu görevdi. Onun bu göreve seçilmesinde Maarif Nazırı Dr. Nazım Bey'in, Ziya Gökalp'ten fikrini sorması da etkili olmuştur. Nitekim Baltacıoğlu, önerilen isimler arasında yapılan bazı değerlendirmelerden sonra tercih edilmiştir.⁹⁵“Vakit” gazetesinde debu tercihin doğru olduğu şu cümleler eşliğinde belirtilmiştir:

“Tedrisat-ı Taliye Müdür-i Umumiliğine Darülfünun terbiye müderrisi İsmail Hakkı Bey tayin edilmiştir. İsmail Hakkı Bey memleketimizde yeni terbiye cereyanına çok hizmet etmiş, gerek terbiye ve ahlaka dair eserleriyle, konferanslarla gerek Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti'ndeki faaliyetleriyle maarif sahasında semereli iş görmüş bir mütefekkirimizdir. Islahata çok muhtaç olan tali tedrisatımızda kendisinden ciddi hizmetler bekliyoruz.”⁹⁶

Vazifesine 15 Eylül 1918 tarihinde başlayan⁹⁷ Baltacıoğlu, önceki görevlerinde olduğu gibi disipline önem vermiştir. İlk olarak müdürleri toplamış ve işlerde şahsi nüfuza tabi olmamak, terfi ve zam işlerinde ehliyet ile kıdemi emsal almak, işleri çabuk yapmak, yetkileri aşmamak, bütün işlerde doğrudan kendisiyle temas etmek gibi ilkelerini sıralamıştır. Baltacıoğlu, bu hususlara önceleri herkesin uyduğunu, ancak yerleşmiş bazı huyların ve ahlaki ananelerin olduğunu, bu durumun da teşebbüslerinin bir kısmına engel olduğunu söylemiştir.⁹⁸Yine de görevde bulunduğu süre zarfında, okulların başına en yetkin ve donanımlı müdürleri getirmek, okullardaki torpilin ve adam kayırmaların önüne geçmek, vazifeyi savsaklamak gibi durumları engellemek amacıyla çalışmalarda bulunmuş, gerek öğretmenlerin ve gerekse derslerin durumlarını

(2013). s.383-386. Baltacıoğlu'nun Darüşşafaka'daki görevi ise 10 Ekim 1917 tarihinde başlamış ve 1918'de sona ermişti. Yaşamı boyunca pek çok okulda, farklı dersler yürüten Baltacıoğlu, Üsküdar Kız Sanayi Mektebi, İlahiyat Fakültesi gibi yerlerde de dersler vermişti. Bkz. *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624.

⁹⁵ Baltacıoğlu (18 Temmuz 1940). Hayatım 121, *Yeni Adam*, Sayı:290, s.14.

⁹⁶ Maarif Nezaretinde (13 Eylül 1918). *Vakit*, Sayı:322, s.2.

⁹⁷*Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624. A. Y. Baltacıoğlu'nun derlediği eserde, babasının bu göreviyle ilgili tarihler 15 Eylül 1918- 5 Haziran 1919 olarak verilmiştir. Bkz. Baltacıoğlu (1998). s.363, (301.dipnot). Elimizdeki cetvelde ise Baltacıoğlu'nun 15 Eylül 1918 tarihinde başlayan bu görevinin 9 Mart 1919'da son bulduğu, 1 Nisan 1919 – 4 Haziran 1919 tarihlerinde ise Darülfünun terbiye müderrisi olarak görev yaptığı yer almaktadır. Bkz. *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624.

⁹⁸ Baltacıoğlu (25 Temmuz 1940). Hayatım 122, *Yeni Adam*, Sayı:291, s.14.

iyileştirme noktasında çaba göstermiştir.⁹⁹ Bu görevinden 9 Mart 1919 tarihinde ayrılan Baltacıoğlu, 5 Haziran 1919'da ise Tedrisat-ı Aliye Dairesinde müdür muavini olarak göreve başlamıştır. 27 Ağustos 1919 tarihinde buradaki görevinden de ayrılarak 28 Ağustos'ta Heyet-Teftişye Müdür-i Umumiliği'ne nakledilmiştir.¹⁰⁰

3.2.7. Heyet-i Teftişye Müdür-i Umumiliği

28 Ağustos 1919'dan 24 Aralık 1920'ye¹⁰¹ kadar bu görevi yürüten Baltacıoğlu'nun bu memuriyet görevinin verimli geçtiği söylenemez. Zira bu sancılı dönemde İngilizlerce basılmak, sürülmek ve asılmak ihtimallerine karşılık zaman zaman saklanmıştır. Bu durumdan büyük bir üzüntü duyan Baltacıoğlu, bu zor koşullara rağmen 1920'de Babıâli'ye verilecek olan bir ıslahat projesinde görev alarak bu kapsamda oluşturulan komisyonda etkin rol oynamıştır. Nitekim komisyonun hazırladığı lâyiha, Maarif Nazırı Hâdi Paşa tarafından Babıâli'ye sunulmuştur. Söz konusu proje, diğer raporlarla birlikte 1339/1923 yılında basılan "Maarif Hakkında Lâyihalar" adlı eserde yer almıştır. Bahsedilen eser incelendiğinde, projede yer alan raporların önemli bir kısmının Baltacıoğlu'nun kaleminden çıktığı görülecektir.¹⁰²

Baltacıoğlu, daha önceki yıllarda olduğu gibi bu dönemin memuriyet hayatını da sevememişti. Bununla birlikte buradaki görevini sürdürürken aynı zamanda Darülfünun'da da ders vermekteydi. Darülfünun'dan arkadaşları ise ondan Edebiyat Fakültesi Dekanı olmasını istemişti. Ancak buradaki görevini bırakarak tüm zamanını fakülteye vermesini de arzuladıklarını belirtmeleriyle birlikte, kendisi de bu görevinden istifa etmeyi uygun bulmuştur.¹⁰³

⁹⁹ Baltacıoğlu (1 Ağustos 1940a). Hayatım 123, *Yeni Adam*, Sayı:292, s.14.

¹⁰⁰ *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624.

¹⁰¹ *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624; Baltacıoğlu (1998). s.367,368, (335. dipnot). Baltacıoğlu'nun anılarında bu tarihler, 28 Ağustos 1919 – 7 Aralık 1920 olarak verilmiştir. Bkz. Baltacıoğlu (17 İlk Teşrin 1940). Hayatım 131, *Yeni Adam*, Sayı:303, s.14.

¹⁰² Baltacıoğlu (17 İlk Teşrin 1940). s.14; Baltacıoğlu (1998). s.218; Tozlu (1989). s.17,18. Ayrıca bkz. *Maarif Hakkında Layihalar-1-* (1339), İstanbul: Matbaa-i Amire.

¹⁰³ Baltacıoğlu (24 İlk Teşrin 1940). Hayatım 132, *Yeni Adam*, Sayı:304, s.14.

3.2.8. Darülfünun yılları

Baltacıoğlu, Darümuallimin’de görevini yürütmekte iken,16 Aralık 1913 tarihinde terbiye dersleri vermek üzere Darülfünun’atayin edilmiştir.¹⁰⁴Buraya atandığı bu sıkıntılı dönemde; Vakıf Mekteplerinin ve Bilgi Derneği’nin kurulması ile Darülfünun ıslahı gibi ülkenin kültür tarihi açısından önemli adımlar atılmıştır.¹⁰⁵

Tüm bu yenilik hareketlerine fikirsel anlamda destek olan Baltacıoğlu, bu dönemde Türk tarihi açısından çok önemli bir atılımın daha öncülüğünü yapmıştır. Bu zamana kadar kadınların yüksek tahsil alabileceği bir kurum olmadığından hareketle Süleyman Paşazade Sami Bey ile 1913-1914 eğitim-öğretim yılı içerisinde kızlar için dikkat çekici bir hamleyle imza atmışlardır:

“Kadınlar isteseler de Darülfünun’a gidemezlerdi. Sami Bey’le düşündük. Ne yapalım ki ortalığı velveleye vermeden Türk kadınına yüksek tahsil, hele Darülfünun’un kapısına kadar götürelim, dedik. Aklımıza gelen çare pek çok basitti. İşte ‘Hanımlara Mahsus Serbest Dersler’ diye kurslar açtırırız: Bu kursları Darülfünun konferans salonunda verdiririz. Bu kurslar için en muktedir hocaları, seçeriz, dedik. Sami Bey altmışına yaklaşan bir insan olduğu halde çocukluk ruhunun bütün saflığını muhafaza ediyordu. Gözleri parladı, dudaklarını şapırdatıp sevincinden ellerini birbirine çırpıtı: Oldu oldu, bu işde oldu mükemmel! Dedi. Hemen bir ders cetveli yaptık.”¹⁰⁶

Bu düşünce kapsamında harekete geçmişler ve hazırladıkları gerekli programı dönemin Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey’e takdim etmişlerdi. Şükrü Bey’in basına yansıyan beyanatlarından anlaşıldığı kadarıyla da nezaret konuya yakından ilgi göstermiştir.¹⁰⁷

“Genç Müslüman kızlarını da tahsil-i âliden müstefid etmek ihtiyacı kendini her gün daha ziyade hissettiriyordu. Bu ihtiyacı tatmin edecek bir başlangıç olmak üzere Darülfünun konferans salonunda serbest dersler tesis ve öğleye

¹⁰⁴ *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624.

¹⁰⁵ Baltacıoğlu (31 İlk Teşrin 1940). Hayatım 133, *Yeni Adam*, Sayı:305, s.14.

¹⁰⁶ Baltacıoğlu (7 İkinci teşrin 1940). Hayatım 134, *Yeni Adam*, Sayı:306, s.14; Erdem (2013). s.364.

¹⁰⁷ A. Arslan, vd. (2012). s.24.

kadar evlerindeki dahili işlerle meşgul olanların da bu derslerden istifade edebilmeleri için dersleri öğleden sonraya tertib ettik.”¹⁰⁸

Neticede Darülfünun konferans salonunda verilen bu derslere katılım yüksek olmuştur. Öyle ki derslere katılan bazı müdavimler Maarif Nezaretine, bu derslerin verilmesinden duydukları memnuniyeti dile getiren bir yazı göndererek Baltacıoğlu ve diğer öğretmenlere teşekkürlerini iletmişlerdi.¹⁰⁹ Onun Sami Bey ile gerçekleştirdiği bu girişim daha sonra İnas Darülfünunu’nun açılmasına ivme kazandırmıştır.¹¹⁰

Bu dönemde Maarif Nezareti tarafından Fenni Terbiye Encümeni de oluşturuldu (1917) ve ardından Fenni Terbiye Mecmuası yayınlandı. Başkanlık görevini ise Satı Bey yürütüyordu. Ancak bir süre sonra Satı Bey görevinden ayrılmış ve yerine Baltacıoğlu seçilmişti. Buna rağmen söz konusu kurul, üyelerin devamsızlığı ve dış koşullar nedeniyle dağılmıştır.¹¹¹

Yeri gelmişken bu dönemlerde Baltacıoğlu’nun Anadolu’yu da yakından tanıma fırsatı bulmaya başladığını belirtmekte fayda var. Zirabilhassa Cumhuriyet’in ilanından önce Anadolu’ya gerçekleştirdiği geziler, düşünce dünyasında önemli kırılmalara zemin hazırlamıştır. İlk olarak Vali Rahmi Bey (Aslan)’in çağrısı üzerine İhsan Sungu Bey ile birlikte İzmir’e gitmiş, burada halka ve öğretmenlere çeşitli konferanslar vermiştir. 15 Temmuz – 5 Eylül 1915’te İzmir Sultanisi’nde eğitim ile ilgili verdiği çeşitli konferanslar, aynı yıl “İlm-i Terbiye Konferansları” adıyla, 14 Ağustos- 15 Eylül 1915 tarihleri arasında İzmir halkına yönelik Milli Kütüphane Sinema Salonu’nda verdiği konferanslar ise yine aynı yıl “İzmir Konferansları” adıyla kitap halinde yayınlanmıştır.¹¹²

Baltacıoğlu, 6 Ağustos 1917 yılında da Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti’nin genel sekreteri sıfatıyla Eskişehir, Ankara, Afyon, Konya, İzmir’de konferanslar vermek ve incelemelerde bulunmak üzere kendisi dışında bir üye, cemiyetin başkâtibi bir fotoğrafçıdan oluşan bir grupla geziye çıkmış ve ilk olarak Konya’ya gidilmiştir. Ardından da diğer şehirlere yolculuk edilmiş, Baltacıoğlu, başta eğitim olmak üzere bir

¹⁰⁸ U. Mevlan, (15 Şubat 1329), Kadınlık – Maarif Nazırı, *Kadınlar Dünyası*, No:131, s.2.

¹⁰⁹ BOA, MF. MKT, 1216/13.

¹¹⁰ Baltacıoğlu (7 İkinci Teşrin 1940). s.14.

¹¹¹ Baltacıoğlu (5 Birinci Kânun 1940). Hayatım 138, *Yeni Adam*, Sayı:310, s.14.

¹¹² A. Y. Baltacıoğlu (2006). Bir düşün ve eylem adamının devrimci çizgisi, *Tiyatro nedir*, (Yayına Hazırlayanlar A. Alpöge - T. Y. Öğüt - A.Y. Baltacıoğlu). İstanbul: Mitoş-Boyut Tiyatro Yayınları, s.179. Baltacıoğlu’nun söz konusu bu gezisi anılarında yer almamaktadır. Bkz. Baltacıoğlu (1998). s.373. (375.dipnot).

dizi konferanslar vermiştir.¹¹³ İstanbul'a döndüğünde ise Anadolu'nun çeşitli yerlerinden aldığı eşyalar ve çektikleri resimlerden oluşan "Anadolu Sergisi" ismiyle bir sergi açmıştır.¹¹⁴

1921 yılına gelindiğinde tekrar Anadolu'yu görme fırsatı yakalamış ve İnebolu'ya uğradıktan sonra Ankara'ya geçmişti. Burada bir ay kadar kalan Baltacıoğlu, 16-21 Temmuz 1921 tarihlerinde toplanan Maarif Kongresi'ne katılmıştır. Eskişehir ve Kütahya'nın düştüğü sıralara denk gelen Kongre, birkaç oturumdan sonra tatil edilmiştir.¹¹⁵ Hemen ardından Mehmet Emin (Erişirgil) ile Niğde, Samsun, Kırşehir, Kayseri, Amasya, Tokat gibi şehirlerde izlenimlerde bulunmuş ve yine bir dizi konferans vermiştir. Üç ay kadar süren bu gezi sayesinde Anadolu'yu ve burada yaşayan Türk köylüsünü daha da yakından tanıma fırsatı bulan Baltacıoğlu,¹¹⁶ Anadolu'ya düzenlediği bu gezilerin kendisine "halk, milliyet, Türkün yaratıcı dehası, içtimai realite şuurlarının şiddetlenmesi" gibi katkılar sağladığını belirtmiştir.¹¹⁷

Tekrar asıl konuya dönecek olursak 1919 yılında Darülfünun'un tüzüğünün değişerek Darülfünun'un bilimsel özerkliğe kavuşması ve Şura-yı Saltanat'ın toplanması gibi iki önemli olayın gerçekleştiğini görüyoruz. Şura-yı Saltanat, İzmir'in işgalinden sonra 26 Mayıs 1919'da Vahdettin'in konuşmasıyla açılmıştır.¹¹⁸ Baltacıoğlu da Şura-yı Saltanat'a Edebiyat Fakültesi temsilcisi olarak katılmış ve toplantı ile ilgili izlenimlerini şu sözleriyle açıklamıştır: "Saltanat Şurası'nda, bir ümit ışığı gözlerimizi aydınlatmak şöyle dursun, üstelik sarayın gam ve kasveti de ruhlarımıza çökmüştü."¹¹⁹

Darülfünun tüzüğünün değişmesi noktasında da Baltacıoğlu'nun katkıları dikkat çekicidir. Nitekim Darülfünun için hazırlanan bu nizamnameye katkı sağlamak adına

¹¹³ Baltacıoğlu (5 Birinci Kânun 1940). s.14. Ayrıca Baltacıoğlu, 1921 yılında Dergâh'ta yazdığı "Küller altında bir Anadolu" isimli yazısında Balkan Savaşı'ndan bir yıl önce Edirne'yi ziyaret ettiğini ve burayı çok sevdiğini söylemişti. Aradan 7-8 yıl geçtikten sonra İstanbul'dan İzmir'e gittiği sıradaki Anadolu ile ilgili izlenimleri de kısaca şöyleydi: "Hakikat, Anadolu, Afyonkarahisar'dan başlayan bir toprak yığını, bir tezek memleketiydi. Konya ovasına kadar dikili ağaç göstermeyen bu çıplak dağlar ne kasvetliydi! Tek tük görülen camiler, minareler ise sönmüş bir devrin hayatından kalmış müstehasalar gibiydi." Bkz. Baltacıoğlu (16 Mayıs 1337). Küller altında bir Anadolu, *Dergâh*, Cilt:1, No:3, s.34; Baltacıoğlu, (1338). *Kalbin gözü*, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, s.28,29. Kitabın Latin harfli basımı için ise bkz. Baltacıoğlu (1942a). *Kalbin gözü*, İstanbul: Kültür Basımevi, s.30.

¹¹⁴ Baltacıoğlu (12 Birinci Kânun 1940). Hayatım 139, *Yeni Adam*, Sayı: 311, s.14.

¹¹⁵ Baltacıoğlu (13 Şubat 1941). Hayatım 148, *Yeni Adam*, Sayı: 320, s.14.

¹¹⁶ Baltacıoğlu (20 Şubat 1941a). Hayatım 149, *Yeni Adam*, Sayı:321, s.14; Baltacıoğlu (1998). s.377. (413.dipnot).

¹¹⁷ Baltacıoğlu (3 Nisan 1941). Hayatım 155, *Yeni Adam*, Sayı:327, s.14.

¹¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. K. Yakut (Mart 2005). Mütareke döneminde yapılan saltanat şuraları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, No:61, Cilt:XXI, s.77-121.

¹¹⁹ Baltacıoğlu (9 İkinci Kânun 1941a). Hayatım 143, *Yeni Adam*, Sayı:315, s.14.

hazırladığı rapor “Maarifte Bir Siyaset” isimli kitabında da yer almıştır. Kitabın sekizinci bölümünü oluşturan ve Darülfünun’un çağdaş bir yapıya kavuşması için eleştiri ve önerilerinin yer aldığı “Darülfünun nasıl ıslah edilebilir?” başlıklı bölümü oldukça önemli görüşleri içerisinde barındırmıştır.¹²⁰ Darülfünun’un ilmi açıdan özgürlüğünü ön planda değerlendiren Baltacıoğlu, Darülfünun’un bağımsızlığı noktasında şu görüşlerde bulunmuştur:

“İlmin mevzuu hakikattir, hakikat bütün harici mefhumlar gibi bitaraftır. İlim müstakildir ve istiklal ile yaşayabilir(...) Onun için Darülfünun meselesi, her şeyden evvel, ‘ilmin ve ilim erbabının istiklali’ meselesidir(...) Bizde Darülfünun müderrislerinin kısm-ı azamı memurdur. Memurda olmasalar azil ve nasibleri hükümete ait olan müderrislerdir. İdari kuvvetler tarafından bu kadar kolayca müteessir olabilen kimselerde fikir istiklali, meslek mefkûresi güç yaşayabilir. Bunun için Darülfünun meselesi ‘ilmi muhtariyet meselesi’ demektir.”

Dolayısıyla Darülfünun’un geleceği için siyasetin etkilerinden uzak müstakil bir ilim ve kültür sınıfının oluşmasını önemli görmüştür.¹²¹

Neticede yeni bir Darülfünun nizamnamesi çıkarılması için uzun zamandan beri yapılan çalışmalar sonucunda Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi yayınlanmıştır. Yeni Nizamname önce Meclis-i Kebir-i Maarif’te görüşülmüş, ardından Meclis-i Vükela’da onaylanmıştır. Son olarak da irade-i seniyye alınarak 11 Ekim 1919’dan itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir. 56 maddelik nizamnamenin en önemli özelliği Darülfünun’u bilimsel özerkliğe kavuşturmuş olmasıdır.¹²² 12 Ağustos 1922 tarihinde ise “Darülfünun’un Şahsiyet-i Hükmiyesi Hakkında Kararname” yayınlanarak Darülfünun’a sınırlı tüzel kişilik verilecektir.¹²³

İlk kez 1913 yılında atandığı Darülfünun’da çeşitli derslerin yürütücüsü olan Baltacıoğlu, burada idari görevlerde de bulunmuştur. Edebiyat Fakültesi’ne dört kez

¹²⁰ Dölen (2009). s.538. Söz konusu bölüm için Bkz. Baltacıoğlu (1335). *Maariftebir siyaset*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, s.65-84.

¹²¹ Baltacıoğlu(1335).s.78,79.

¹²² M. Selçuk (2012). *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi (1900-1933)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.290.

¹²³ Dölen (2009). s.559; Dölen (2010a). *Türkiye üniversite tarihi 2 Cumhuriyet döneminde Osmanlı Darülfünun’u 1922-1933*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.316.

dekan olarak atanmıştır.¹²⁴ Bu görevleri sırasında yenilikçi yönünü devam ettirme uğraşında olmuş, hatta kızların erkeklerle birlikte bir sınıfta oturamayacaklarına yönelik verilen fetvaya rağmen edebiyat fakültesi müderrisleri meclisi reisi sıfatıyla Darülfünun'da karma eğitim kararı vermiştir.¹²⁵

Dekan olarak görevini yürüttüğü 1922 yılında ise öğrenci boykotumeydana gelmiştir. Ali Kemal, Rıza Tevfik, Cenap Şehabettin, Hüseyin Daniş ve Bersamyam Beyler aleyhinde fakülte öğrencileri tarafından Türklüğe hakaret ettikleri gerekçesiyle bir boykot başlatılmıştır. Öğrenciler söz konusu beş ismin Darülfünun'dan gönderilmeleri noktasında ısrarcıdır. Baltacıoğlu'nun beklentisi ise söz konusu hocaların istifa etmesidir, lakin bu beklentinin aksine onların koltuklarına daha fazla yapıştıklarını söylemiştir. Baltacıoğlu, mevcut durumda olayların etraflıca incelenmesine kanaat getirerek acele bir karar vermekten kaçınmaya çalışmışsa da olaylar hız kesmeden devam etmiştir. Kendisi de bu koşullar altında idari görevinden istifa etmiştir.¹²⁶

Konu, durumun özgünlüğü ve hassasiyeti nedeniyle Darülfünun-ı Osmani Nizamnamesi'nin 12. maddesine uygun bir şekilde Bab-ı Âli'ye arz edilmiş ve irâde-i seniyye alınmıştır. Maarif Nezareti'nin teklifiyle de konu Meclis-i Vükela'da görüşülerek karara bağlanmıştır. Buna göre Ali Kemal ve Cenab Şehabeddin divanda alınan karar gereği azledilmişler, Hüseyin Daniş ve Rıza Tevfik Beylerin ise istifaları kabul edilmiştir. İngilizce öğretmeni Barsamyam ise Edebiyat Medresesi'nin incelemesinin sonucu beklenmeden 18 Temmuz 1922 tarihli "Mezuniyet-i Mecburi Kararnamesi" ile görevinden uzaklaştırılmıştır.¹²⁷

¹²⁴ Baltacıoğlu'nun bu dört dekanlığının tarihleri konusunda farklı veriler mevcuttur. Ali. Y. Baltacıoğlu, babasının memuriyet sicil defterine göre sırasıyla şu tarihleri vermiştir: 25 Aralık 1920, 20 Aralık 1921, 7 Haziran 1922 ve 3 Eylül 1923. Bkz. Baltacıoğlu (1998). s.377,378 (414. dipnot). Baltacıoğlu'nun anılarında ise ilgili tarihler sırasıyla şu şekilde verilmiştir: 7 Aralık 1921, 20 Aralık 1922, 30 Eylül 1923, 3 Eylül 1924. Bkz. Baltacıoğlu (3 Nisan 1941). s.14. M. Selçuk ise İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisin Zabıt Defterindeki bilgilere dayanarak ilk göreve 4 Ocak 1921'de başladığını, ikinci kez reisliğe 20 Aralık 1921, üçüncü kez 30 Eylül 1922 ve dördüncü kez 3 Eylül 1923'te seçildiğini belirtmiştir. Bkz. Selçuk (2012). s.492. Baltacıoğlu'nun son dekanlık görevi 21 Kasım 1923'te rektör olarak atanmasıyla sona ermiştir. Bkz. Baltacıoğlu (1998). s.377,378, (414. dipnot).

¹²⁵ H. Z. Ülken (1998). *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi*, İstanbul: Ülken Yayınları, s.204.

¹²⁶ Baltacıoğlu (23 İkinci Kânun 1941). Hayatım 145, *Yeni Adam*, Sayı:317, s.14; Baltacıoğlu (30 İkinci Kânun 1941). Hayatım 146, *Yeni Adam*, Sayı:318, s.14. Öğrenci protestolarının şiddetini arttırmaya karşısında basın da olaya ilgisini arttırmıştı. Vakit gazetesinde konuyla ilgili olarak Baltacıoğlu'nun bir mülakatı yayınlanmıştı. Bkz. Darülfünun'daki hadiseler etrafında (2 Nisan 1922). *Vakit*, No:1548, s.1; Selçuk (2012). s.359.

¹²⁷ Selçuk (2012). s.373.

Yine belirtilmesi gereken hususlardan biri de Baltacıoğlu'nun Dekan iken dönemin Maarif Vekili İsmail Safa Bey (Özler)'in isteğiyle 15 Temmuz 1923 yılında Ankara'da toplanan *Heyet-i İlmiye Kongresi*'ne katılmasıydı. Türkiye'nin önde gelen eğitimcilerinin katıldığı ve vahdet-i terbiye (öğretimin birleştirilmesi) gibi önemli konuların görüşüldüğü toplantı ile ilgili olarak daha sonra şöyle yazacaktır: “(...)Heyeti ilmiye hep ihtisas adamlarından teşekkül ediyordu. Aradan on sekiz yıl geçtiği halde bu toplantının hararetini, zevkini hiç unutmam. Münakaşalar mutlak bir hürriyet ile yapılıyor ve mühim maarif meseleleri düşünülüyordu.”¹²⁸

Sonraki süreçte ise gündemde rektörlük seçimleri vardı. 9 Kasım 1923 Cuma günü yapılan rektörlük seçimine 96 kişi katıldı. Seçimde Besim Ömer Paşa 41 oy, Baltacıoğlu ise 37 oy aldı.¹²⁹ Maarif Vekâleti, seçimler sonucunda Besim Ömer Paşa'dan daha az oy almasına rağmen rektör olarak Baltacıoğlu'nu tercih etmiştir.¹³⁰ Kendi kaleminden dönemin Darülfünun'unu ise şöyle tasvir etmiştir:

“Yıl 1923. İstanbul Üniversitesi rektörlüğüne seçildim. Meslek hayatımın en güç, en üzüntülü devri. Para yok, üniversite anlayışı yok, yardımcı yok! Didinip duruyorum. Ancak ne olursa olsun çalışmak, başarmak istiyorum. Bunun için de elimden geleni yapıyorum.”¹³¹

Tüm bu sancılı duruma rağmen rektörlüğü döneminde gayret sarf ettiği anlaşılan Baltacıoğlu'nun bu görevdeyken yapmak istedikleri 1923 yılının çeşitli basın organlarındaki söyleşilerinde yer almıştır. Bu söyleşilerde Darülfünun'da çağdaş bir eğitim verilmesi, binasının nakledilmesi, bahçesinin düzenlenmesi, öğretim üyelerinin hayat standartlarının yükseltilmesi, öğrenciler için yurt yapılması, kütüphanelerin daha işlevli hale getirilmesi ve bazı idari sorunları ortadan kaldırma gibi düşünceleri paylaşmıştır.¹³²

Nitekim yenilik yanlısı tavrını Darülfünun'daki rektörlüğü süresince gözlemlemek mümkündür. Dönemin Belediye Başkanı Emin Bey'e sunduğu öneriler de bu vizyonuyla uyumluymdu. Örneğin her türlü masrafının belediye tarafından karşılanacağı

¹²⁸ Baltacıoğlu (17 Temmuz 1941). Hayatım 170, *Yeni Adam*, Sayı:342, s.14.

¹²⁹ Baltacıoğlu (17 Nisan 1941). Hayatım 157, *Yeni Adam*, Sayı:329, s.14. 21 Kasım 1923 tarihli kararname ile rektörlüğe tayin edilen Baltacıoğlu, görevine 2 Aralık 1923'te başlamıştır. Bkz. Baltacıoğlu (1998). s.379, (431. dipnot); *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA]*, 30.11.1/1.4.13.

¹³⁰ Tozlu (1989). s.21.

¹³¹ Baltacıoğlu (Ağustos 1969b). Hayatım 15, *Yeni Adam*, Sayı:816, s.7.

¹³² Baltacıoğlu (24 Nisan 1941). Hayatım 158, *Yeni Adam*, Sayı: 330, s.14; Yeni Darülfünun Emmini ile mülakat (5 Kânunuevvel 1923). *Tanin*, No:412, s.2; Darülfünun Emmini İsmail Hakkı Bey'in beyanatu (6 Kânunuevvel 1923). *Vakit*, No: 2134, s.3.

“İstanbul Tarihi Kürsüsü”nün kurulmasını, Yıldız Sarayı ve bahçesinin botanik ve hayvanat bahçesi haline getirilmesini önermiştir. Ayrıca Avrupa’da olduğu şekliyle özellikle taşradan gelen öğrencilere yönelik mahalle ve apartmanların yapılması gereğini dile getirmiştir. Bu görüşler, her ne kadar belediye tarafından olumlu karşılanmışsa da uygulama noktasında bir ilerleme kaydedilememiştir.¹³³

1924 yılında ise aralarında Baltacıoğlu’nun da bulunduğu bir kurul,¹³⁴ Darülfünun’un ihtiyaçlarını Maarif Vekâleti ile görüşmek için Ankara’ya gitmişti. 1924 yılının Şubat ayında Ankara’ya giden kurul üyeleri burada Başbakan İsmet İnönü ile bir görüşme yapmıştır. Üyeler daha sonra Mustafa Kemal Atatürk ile görüşme maksadıyla 10 Şubat’ta Ankara’dan İzmir’e hareket etmiş ve 11 Şubat 1924 tarihinde İzmir’e varmışlardı. Ertesi sabah Atatürk, yaveri aracılığıyla kurul üyelerini yemeğe davet etti.¹³⁵ Yapılan görüşmede oldukça heyecanlı olduğunu aktaran Baltacıoğlu, görüşmenin ilk bölümünde eğitimin dinsel mi, ulusal mı olması sorununun tartışmasının yapıldığını ve kendisinin de devrimin eğitim kurumlarını laikleştirmesi gerektiğini söylediğini ifade etmiştir. Gece yarısı üç buçuğa kadar süren sohbette, güzel sanatlar, hilafet, eğitim, laiklik, nüfus, devrimlerin yöntemi ve süreci ile ilgili çeşitli konularda görüş alışverişinde bulunmuşlardı.¹³⁶

Baltacıoğlu’nun rektörlüğü döneminde atılan önemli adımlardan biri de İlahiyat Fakültesi’nin açılmasıdır. Bilindiği gibi 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun dördüncü maddesinde, din uzmanlarının yetiştirilmesi için Darülfünun’da bir İlahiyat Fakültesi’nin kurulması öngörülmektedir.¹³⁷ Bu amaç doğrultusunda Darülfünun çalışmalarına başlamış ve 7 Mayıs 1924’te saat on birde Darülfünun konferans salonunda yeni fakülte yapılan bir merasimle açılmıştır. Baltacıoğlu, bir bilim evi olarak açıldığını söylediği bu yeni fakültenin kuruluşu karşısında “softalar ve Sebilürreşadçılar”ın oldukça hiddetlendiğini belirtmiştir. Keza Yahya Afif’in “Sebilürreşad”da yazdığı bir makale, hem kurulan fakülteyi hem de Baltacıoğlu’nu şiddetle eleştirir bir içerik taşımaktaydı. Makalede, yeni kurulan fakülte pejoratif bir

¹³³ Dölen (2010a). s.82.

¹³⁴ Bu kurulda: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Edebiyat Fakültesi Dekanı Köprülüzade Fuat, Hukuk Fakültesi Dekanı Aynızade Tahsin, Tıp Fakültesi Dekanı Dr. Vasıf ve Fen Fakültesi öğretmenlerinden Matematikçi Şükrü yer almaktaydı. Bkz. Baltacıoğlu (7 Ağustos 1941). Hayatım 173, *Yeni Adam*, Sayı: 345, s.14; Baltacıoğlu (1973). *Atatürk*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, s.107,108.

¹³⁵ Baltacıoğlu (Kasım 1966). Atatürk, *Türk Dili*, Sayı:182, s.104; Baltacıoğlu (1973). s.107,108.

¹³⁶ Baltacıoğlu (7 Ağustos 1941). s.14; Baltacıoğlu (1973). s.108.

¹³⁷ *TBMM Zabıt Ceridesi* (3.3.1340). Devre:2, Cilt:7, s.25-27.

içerikle değerlendirilmiş ve fakültenin “vaziyet-i ilmiyesinin gayrı muayyen” olduğu iddia edilmiştir.¹³⁸ Ancak Baltacıoğlu: “hayattan, tarihten tardettiğimiz softalığı Darülfünun’a sokmak zilletini kabul edemeyiz”¹³⁹ sözleri ile kurdukları İlahiyat Fakültesi’nin bilimle birlikte yol alacağını belirtmiştir.

Darülfünun rektörlüğü zamanında hoşnut olmadığı en önemli konu ise kendisinden üniversitede bir “tensikat” yapılmasının istenmesiydi. Fakat kendisi her şeyden önce üniversite ile oynanmaması gerektiğini, diğer bir ifadeyle üniversitenin kendi haline bırakılması gerektiğini düşünmüştür.¹⁴⁰ Nitekim yapılacak böyle bir düzenlemenin Darülfünun’da olumlu sonuçlar doğuracağına inanmadığından hareketle bu isteğin karşısında olmuştur. Darülfünun’a yaklaşımına baktığımızda öncelikle Darülfünun’da ehliyet ve yeterliliği birinci, ikinci, üçüncü derecede olan zekâların var olduğunu ve dünya üniversitelerinde de durumun aynılığını vurgulamıştır. Ayrıca Darülfünun’un gelişmesi ile ülkenin genel kültür düzeyinin doğrudan ilişkili olduğunu söylemiştir. Yine üniversitelerin milli oldukları kadar, uluslararası olduğunu ve bu nedenle üniversitelerin uluslararası beşeri havayı teneffüs etmeleri gerektiğini belirtmiştir. Önerilerinden bazıları; profesörlerin üç-beş yılda bir araştırma gezilerine gönderilmesi, profesörlerin yabancı dilde yayın yapmalarının teşvik edilmesi ve Türkiye’de uluslararası bilim kongrelerinin yapılarak Türk bilim adamlarının değerini saptanması idi.¹⁴¹

Baltacıoğlu’nun rektörlüğü döneminde sıkıntı duyduğu bir başka konu da Darülfünun’daki dedikodulardı. “Tensikat” a karşı tavır almasından sonra dedikoduların arttığını söylemiştir. Rektörlüğü boyunca; Darülfünun bütçesini yüz bin liradan bir milyona yükselttiğini, dış ve eczacılık fakültelerini çağdaş bir yapıya kavuşturduğunu, Darülfünun’un ağaçlandırılmasını sağladığını söylemiştir. Yanı sıra İlahiyat Fakültesi’nin kurulmasında ve Darülfünun’un tüzel kişiliğe kavuşmasında ciddi katkıları olduğundan söz etmiş ve Darülfünun emrine verilen Medresetülkuzat binasını onararak içerisindeki kitap sayısını da yüz bine çıkardığını vurgulamıştır. Ancak tüm bunlara rağmen kendisine yönelik “Darülfünun Emmini otomobil aldı”, “Darülfünun

¹³⁸ Yahya Afif (29 Mayıs 1340). Vebali müderris beylerin boynuna, *Sebilülreşad*, No:602, s.55-58; Baltacıoğlu (21 Ağustos 1941). Hayatım 175, *Yeni Adam*, Sayı:347, s.14.

¹³⁹ Baltacıoğlu (21 Ağustos 1941). s.14.

¹⁴⁰ Baltacıoğlu (6 Mart 1958). Üniversiteye dokunulmaz, *Yeni Adam*, Sayı:761, s.1,8.

¹⁴¹ Baltacıoğlu (4 Eylül 1941). Hayatım 177, *Yeni Adam*, Sayı:349, s.14; Baltacıoğlu (11 Eylül 1941). Hayatım 178, *Yeni Adam*, Sayı:350, s.14.

Emini 10.000 liraya perde aldı”, “Darülfünun Emini dairesine kalorifer koydu”, “rektör komünisttir” gibi ithamlar onu bir hayli yıpratmıştır.¹⁴²

“İçtihad”mecmuasında “Tezyif acizlerin içkisidir” başlığıyla yazdığı bir makalede de bu durumdan şikâyet etmiştir. Örneğin kolundan kurşunlanmış bir Darülfünun öğrencisinin, kendisine yönelik sorduğu bu haksızlığı uygun görür müsünüz sorusuna, hayır görmem cevabını vermesinin bile Darülfünun rektörü öğrenciyi “ihtilale” teşvik etti olarak anlaşıldığını belirtmiştir.¹⁴³ Bu ortamda “her şart aleyhimde idi. Artık ne bir hakikati izah etmek ne de müdafaa etmek için ruhi şartlar uygun değildi. Yapılacak şey hemen istifa etmektir!...”¹⁴⁴ demişti. Baltacıoğlu açısından bardağı taşıran son damla ise yıllık tahsisatından 10 liranın kesilmesine dair bir önerenin kabul edilmesi olmuştur.¹⁴⁵ Nitekim kısa bir süre sonra 26 Nisan 1925’de Maarif Vekâleti’ne istifa ettiğine dair bir telgraf çekmiştir. “Cumhuriyet” gazetesinde de istifa konusu kendisine yer bulmuştur: “Darülfünun Emini nihayet istifa etti mi?” şeklinde paylaşılan haberde Baltacıoğlu’nun istifa ettiğine dair aldıkları bilgi paylaşılmıştır.¹⁴⁶ Neticede kendisine 30 Nisan 1925’de Maarif Vekili Hamdullah Suphi’den şu cevap ulaştı: “İstifanızı firt-ı tecrübe öğrendim. Darülfünunumuza emin ve müderris olarak ifa ettiğiniz hizmetleri takdirle kaydederim efendim.”¹⁴⁷

¹⁴² Baltacıoğlu (11 Eylül 1941). s.14; Baltacıoğlu (8 Haziran 1950). Husumet mantığı, *Yeni Adam*, Sayı: 653, s.3.

¹⁴³ Baltacıoğlu (1 Mart 1925). Tezyif acizlerin içkisidir, *İçtihad*, Sayı:175, s.3517. Yine, Yıldız Sarayı’nda çürümeye terk edilen elli bin cilt kitabı uygun bir yere naklettirmesinin kütüphane değil “anbar” yaptı şeklinde karşılandığını, diş ve eczacılık fakültelerini daha şık ve aydınlık bir binaya kavuşturmasının da alay konusu edildiğini söylemişti. Bkz. Baltacıoğlu (1 Mart 1925). s.3517; Baltacıoğlu (1931a).s.333.

¹⁴⁴ Baltacıoğlu (18 Eylül 1941). Hayatım 179, *Yeni Adam*, Sayı:351, s.14.

¹⁴⁵ Baltacıoğlu (6 Mart 1958). s.1; Baltacıoğlu (8 Haziran 1950). s.3. Çankırı mebusu Talat Bey’in verdiği takdirin gerekçesinde şunlar belirtilmişti: “Meclisi Âli Darülfünun kemal mertebesine iysal azminde müttehittir. Hükümetle Muvazenei Maliye Encümeninin devlet bütçesinden tahsis ettikleri muavenetin geçen senelere nisbetle fazlalığı bu azmin bir nişanesidir. Ancak bu maksadın usulü bizzat Darülfünun’da mevcut imkânların cümlesinden şahsiyeti maneviyesinin layık ve müstehak olduğu intizamı tam ile istifade etmesine mütevakkıftır. Vukuu Meclisi Âliyi müteessir eden birtakım hadisattan malûmattar eden müzakeratın Darülfünunu temsil eden makama karşı bir ifadesi olmak üzere emanet tahsisatı seneviyesinin on lira noksanı ile kabulünü teklif ederim.” Bkz. *TBMM. Zabıt Ceridesi* (21.04.1341). Devre:2, Cilt:18, s.320.

¹⁴⁶ Darülfünun Emini nihayet istifa etti mi? (30 Nisan 1925). *Cumhuriyet*, No:351, s.1.

¹⁴⁷ Baltacıoğlu (25 Eylül 1941). Hayatım 180, *Yeni Adam*, Sayı:352, s.14. Baltacıoğlu’nun anılarında ilgili telgrafların yılı 1927 olarak verilmiştir. Fakat doğru yıl 1925’tir. Bkz. Baltacıoğlu (1998).s.388, (518. dipnot).

3.2.9. Gazi Terbiye Enstitüsü'nde müdür vekilliği

Baltacıoğlu, Darülfünun'da öğretim üyesi olarak çalışmalarını sürdürürken 1929 yılında Maarif Vekili Cemal Hüsnü (Taray) Bey'den Ankara'ya gelmesi için bir telgraf almış, bunun üzerine Ankara'ya gitmiştir. Cemal Hüsnü Bey, kendisinden Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürü olmasını istemiş, ayrıca Darülfünun'daki mevcut görevini de sürdürebileceğini söylemiştir. O, bu kurumun teşkilatını uygun bulmadığı, bu nedenle Enstitüye yönelik ıslahat programı hazırlayacağını belirtmiştir. Ayrıca Maarif Vekilliği'nin bu raporun esasını kabul etmesi durumunda müdürlük vazifesini kabul edebileceğini ve bu zamana kadar kurumda vekâleten çalışabileceğini iletmiş, Cemal Hüsnü Bey'in bu şartları kabul etmesiyle de göreve 24 Kasım 1929'da başlamıştır.

Bir aylık çalışmadan sonra tasarısını hazırlamıştır. Bir kopyası "Terbiye" isimli kitabında yer alan bu projeye göre enstitü dört kat olarak düşünülmüştür. 1.kat "tabiat evi", 2.kat "medeniyet evi", 3.kat "fikir evi", 4.kat "ilim evi" şeklinde tasarlanmıştır. "İlim evi" olarak tasarlanan kısımda kendi içerisinde dört bölüme ayrılmıştır. Burayı da "yaşatma ve olgunlaştırma laboratuvarı" olarak planlamıştır. İdari yapılanma ile ilgili olarak ise bir takım tasarruflara gitmeye çalışmış ve çalışanları büro adamı olmaktan çıkartarak daha üretken olmalarını temine çalışmıştır.¹⁴⁸

Sınıf ayrımının olmadığı Enstitü öğretiminde sadece gelişim aşamaları vardı. Sınav yöntemi de yoktu, ancak öğrenci her aşamanın gereklerini yerine getirmek zorundaydı. Enstitünün öğrenciye vereceği belgeler ise düzey ve yetenek belgeleri idi. Bunlarda numara yerine okulu bitiren öğrencinin bireysel ve toplumsal yetenekleri belirtilecek, aynı zamanda edindiği bilgilerin türü gösterilecekti. Tasarıya göre enstitü için gerekli olan her şey öğrencilerin gücüyle yapılacaktı. En önemlisi kitaba bağlı skolastik eğitim kaldırılacaktı.¹⁴⁹

Baltacıoğlu, buradaki görevi boyunca; masaların hep dört kişilik olduğu temiz bir yemekhane, hademelerin servis usulünün kaldırılıp her masanın kendi servisini yapması, yemek vaktinden sonra öğretmenlerle öğrencilerin toplantılar yapması, dumanlık adı verilen sadece sigara içenlerin kullandığı ayrı bir odanın oluşturulması, on beş günde bir yahut ayda bir okulda münazaraların yapılması, öğrencilerle kır

¹⁴⁸ Baltacıoğlu (2 İlk Teşrin 1941). Hayatım 181, *Yeni Adam*, Sayı: 353, s.14; Baltacıoğlu (1998). s.309,310.

¹⁴⁹ T. Baltacıoğlu (1998). *Yeni Adam günleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.207.

gezilerinin düzenlenmesi, daimi bir çay servisinin yapılması, öğrencilerin kendi hizmetlerini kendilerinin görmeye alıştırılması, bir öğretmenin başkanlığında konferans, temsil, büfe, yardım gibi heyetlerin oluşturulması, marangozhanenin ıslahı, okul bahçesinin bir köşesinde tavuk kümesi yapılması¹⁵⁰ ve bahçenin işlenmeye başlatılması gibi pek çok düzenlemeyi tasarlamıştır.¹⁵¹

1930-1934 yılları arasında bu okulda eğitim alan Hürrem Arman da anılarında Gazi Eğitim Enstitüsü için şunları söylemiştir:

“Okul binası gerçekten muhteşemdi. Geniş koridorları, güzel yapısı, amfileri, büyük toplantı salonu, her dersin özel laboratuvarları, asansörlü yemekhanesi, buharla işleyen yemek kazanları, otomatik çamaşır, kurutma, ütü ve bulaşık makinaları ile o günkü Türkiye’nin en konforlu binası idi.”¹⁵²

Baltacıoğlu’nun kısa süreli görevine rağmen Enstitüye bir dinamizm getirdiği ve öğrenciler tarafından da benimsendiği anlaşılmaktadır. Yine Arman’ın anılarında, Baltacıoğlu’nun bir sene önce kurduğu öğrenci idaresinin devam ettirildiği, müdürlüğü sırasındaki düzenin de özlemle anıldığını, müdürün öğrencileri tek tek tanimasının ve dostluğunun unutulmayan konular olduğu belirtilmektedir.¹⁵³

Gazi Eğitim Enstitüsü’nün müdürüyken yemekhanenin masa örtülerini kaldırtmış, bunun nedenini soranlara, “uygar insan dökmeden yemek yemesini bilir de onun için”¹⁵⁴ karşılığını veren Baltacıoğlu’nun hem bu anlayışı, hem daha önceki görevlerindeki davranış ve uygulamaları rejimin çağdaşlaşma projesi ekseninde değerlendirilmelidir. Fakat tüm bunlara rağmen buradaki görevi, lâyihanın Maarif Vekilliği tarafından reddilmesiyle birlikte 10 Haziran 1930’da son bulmuştur.¹⁵⁵ Onun

¹⁵⁰ H. Arman, anılarında, Gazi Eğitim Enstitüsü’nde tavuk kümesinin yapılması ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: “Bina yenidir. Bahçesinde bir tek ağaç yoktur. Çevre bozkırdır. Baltacıoğlu, kendi eğitim ilkelerini uygulamak için çırpınır. Olanaklar çok azdır. Bakanlık da anlayışsızdır. Kabına sığamayan, gerçek bir eğitimci olan Baltacıoğlu kendi ilkelerinin uygulama alanına girmesinde direnir. Bir iş ve üretim uygulamasına da girmek ister. Beş yüz lira gibi, o gün için oldukça çok bir para sarf ederek, modern bir tavuk kümesi yaptırır. Bu öğretmenler ve öğrenciler arasında alaylı fısıltılara sebep olur. Cins tavuklar yetiştirilecek, öğrenciler bakım işlerini yapacaklar, kuluçka makinaları ile bol üretim sağlanacak, okulun ihtiyacı karşılandıktan sonra Ankara piyasasına da günlük yumurta ve et verilecek. Okulun kuruluş ve işleyiş düzeni buna göre değildir. Fakat o bu düzeni zorlamak ister(...) Kümes biter, fakat içine tavuk girmeden uzun bir süre süs olarak durur. Sonradan çöker ve ortadan kalkar.” Bkz. H. Arman (1969). *Piramidin tabanı köy enstitüleri ve Tonguç, anılar 1*, Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret, s.69.

¹⁵¹ Baltacıoğlu (16 İlk Teşrin 1941). Hayatım 183, *Yeni Adam*, Sayı: 355, s.14.

¹⁵² Arman (1969). s.67.

¹⁵³ Arman (1969). s.68.

¹⁵⁴ E. İlipınar (Mayıs 1978). İ. H. Baltacıoğlu, *Yeni Adam*, Sayı:921, s.50.

¹⁵⁵ Baltacıoğlu (16 İlk Teşrin 1941). s.14. Baltacıoğlu’nun yürüttüğü bu görev vekaleten ve ücretsizdir.

buradaki bu kısa görevi, eğitim görüşleri açısından son derece önemli bir tecrübe olmuştur. Kendi sözleri ile “Gazi Terbiye Enstitüsü bütün bir düşünce, teşebbüs ve cidal hayatımın canlı sahnesi olmuştur.”¹⁵⁶

Baltacıoğlu için üzücü durumlardan biri de daha önce de belirttiğimiz gibi henüz Mütarekenin son yıllarında önce estetik öğretmeni olarak göreve geldiği, 1923 yılında da resim pedagojisi dersini yürütmeye başladığı,¹⁵⁷ yenilenmesine katkı sağladığı resim pedagojisi kürsüsünü kurduğu Sanayi-i Nefise Mektebi’nden ayrılmak zorunda bırakılışydı. Önce yıllarca büyük bir zevk alarak yürüttüğü estetik dersleri elinden alınarak Ahmet Haşim’e verilmiş, daha sonra da resim pedagojisi dersinden el çektirilmişti. 26 Eylül 1932 tarihinde okulun müdürü Namık İsmail, kendisine bir telgraf göndermiştir:

“Güzel Sanatlar Akademisi’nin 1932-1933 senelerine mahsus Maarif Vekâleti celilesinden gelen isimli kadroda Akademi’nin teessür ve teessüfünü mucip bazı tadilat vardır. Bu meyanda zatı âlilerinin vazifesi mülga gösterilmiştir. Bu hal hali hazırda Akademi’nin kadrosunda kalmış bulunan mesai arkadaşlarınızın pek haklı olarak teessürlerine mucip olmuştur. Akademi ailesi içinde bulunduğunuz müddetçe gördüğünüz hizmetlere Akademi ve arkadaşlarınız namına şükürgüzarlığımızı teessürle arzederiz efendim.”¹⁵⁸

4. Darülfünun Reformu: Baltacıoğlu’nun Ayrılışı ve Yeni Adam’ın Doğuşu

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte yeni devlet, yeni birey ve yeni toplum tahayyülü kapsamında pek çok devrim yapıldı. Rejimin çağdaşlaşma projesi kapsamında ilk etapta dokunulmayan Darülfünun üzerinde de bir takım tasarruflara girişildi. Siyasi elitlerin önemli gerekçesi ise Darülfünun’un devrimlere yeterli duyarlılığı göstermediğine

¹⁵⁶ Baltacıoğlu (27 Temmuz 1939b). İdeal okul, *Yeni Adam*, Sayı:239, s.10.

¹⁵⁷ Yeni Adam’ın 921. sayısında Baltacıoğlu’nun Sanayi Nefise Mektebi’ne “Bedayi” öğretmeni olarak ilk kez 25 Kasım 1922 yılında atandığı belirtilmektedir. Bkz. Baltacıoğlu’nun bulunduğu görevler (Mayıs 1978). *Yeni Adam*, Sayı:921, s.13. Resim pedagojisi dersini ise 1 Eylül 1923’de üzerine almıştır. *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624.

¹⁵⁸ Baltacıoğlu (23 İlk Teşrin 1941). Hayatım 184, *Yeni Adam*, Sayı: 356, s.14.

yönelik inanç olmuştu.¹⁵⁹Bu algı etrafında siyasi elitler, hareket kararı olarak Darülfünun reformuna yöneldi.

Darülfünun ile ilgili incelemelerde bulunması için İsviçre'den Prof. Albert Malche getirilmişti. 16 Ocak 1932'de İstanbul'a gelen Malche, 18 Ocak'ta Ankara'da Başbakan İsmet İnönü, dönemin Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay ve bazı Bakanlık ilgilileriyle temaslarda bulundu. Akabinde incelemelerine başlayan Malche, 29 Mayıs 1932'de de "İstanbul Üniversitesi Hakkındaki Rapor"u tamamlayarak 31 Mayıs'ta Ankara'da Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay'a takdim etmişti.¹⁶⁰

Üç bölümden oluşan raporun birinci bölümü "Anketin mahiyeti", ikinci bölümü "İstanbul Darülfünun'unu hali hazırımın tetkik ve tahlili", üçüncü bölümü ise "İcrası icap eden ıslahat" konularında öneriler sunmaktaydı.¹⁶¹ Darülfünun'un durumunu:

"İstanbul Darülfünun'u, zayıf bir randıman vermek üzere işleyen vasi bir teşekküldür. Binaenaleyh, halledilecek meselenin şekil ve mahiyeti budur: Makineyi sadeleştirmek, mesaisini teksif etmek(arttırmak), bu makineyi işletenlere en mükemmel tatbik(uygulama) olanaklarını vermek suretiyle müteaddit kuvvet zayıplarının (kayıplarının) önüne geçmek!"¹⁶²

Şeklinde açıklayan Malche, durumun ümitsiz olmadığı, ancak ciddi olduğunu belirtmiştir. Bunun farkında olan iktidar kanadı bir yandan Malche'nin raporunu değerlendirirken, Atatürk de söz konusu raporu en ince ayrıntısına kadar incelemiş, gerekli notlar çıkarmıştır.

Malche, İstanbul'da Baltacıoğlu ile de görüşmelerde bulunmuştur. Ancak Baltacıoğlu'nun bu görüşmelerden edindiği intiba kendisini istemsiz bir tedirginliğe sevk etmiştir.¹⁶³ Görevden alınıp alınmayacağı konusunda kuşkuya düşen Baltacıoğlu, 1933 yılı Ağustos ayının ilk günlerinde kendisine gelen bir mektupla kötü haberi aldı. EğitimBakanı Dr. Reşit Galip imzasıyla gönderilen Mektupta: "İstanbul Darülfünun'u

¹⁵⁹ Reşit Galip, Darülfünun'un devrimlere karşı duyarsızlığını ve içine kapanıklığını şu sözlerle belirtmiştir: "Memlekette siyasi, içtimai büyük inkılaplar oldu. Darülfünun bunlara karşı bitaraf bir müşahit kaldı(...) harf inkılâbı oldu, öz dil hareketi başladı, Darülfünun hiç tınmadı(...) İstanbul Darülfünunu artık durmuştu, kendisine kapanmıştı, vustai bir tecerrüt içinde harici alemden elini ayağını çekmişti." Bkz. Yeni Üniversitenin kadrosu (1 Ağustos 1933), *Cumhuriyet*, No:3317, s.5.

¹⁶⁰ U. Kocatürk (Kasım 1984). Atatürk'ün üniversite reformu ile ilgili notları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:1, Cilt:1, s.3.

¹⁶¹ Dölen (2010b). *Türkiye üniversite tarihi 3 Darülfünun'dan üniversiteye geçiş tasfiye ve yeni kadrolar*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.96.

¹⁶² A. Malche (1939). *İstanbul Üniversitesi hakkında rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi, s.21.

¹⁶³ Baltacıoğlu (23 İlk Teşrin 1941). s.14.

Büyük Millet Meclisi'nce çıkarılan 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 numaralı kanunla, 31 Temmuz'dan itibaren ilga edilmiştir. Bu kanun hükmüne göre, Darülfünun'daki vazifeniz 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren nihayet bulmuş oluyor” denilmiş ve devamında kendisine hizmetleri için teşekkür edildikten sonra kararın şahsi olmadığı vurgulanmıştır. Bu duruma bir türlü izah bulamayan Baltacıoğlu, bu mektubu aldığı tarihten itibaren altı ay “münzevi” bir hayat yaşamıştır. Bu süreçte Servet Yesarioğlu dışında kimsenin kendisi sormadığını da belirterek kırgınlığını dile getirmiştir.¹⁶⁴

Darülfünun reformu kapsamında Baltacıoğlu'nun görevine son verilmesi ilk bakışta biraz tuhaf gelebilir. Zira Baltacıoğlu, Cumhuriyet'in ilanından önce ve sonrasında Ankara ile iyi ilişkiler içerisindeydi. Ancak onun işten çıkarılması daha çok politik idi. Durukan'ın da belirttiği gibi Baltacıoğlu, rektörlüğü döneminde “tensikata” soğuk yaklaşmış ve özerklik konusunda hükümete karşı sert bir tavır geliştirmişti.¹⁶⁵ Öyle ki Baltacıoğlu, Darülfünun'un özerkliğinin ilgası ile ilgili olarak meclise bir tahrir verilmesinden sonra şunları söylemiştir:

“Ben bir Darülfünun müderrisi sıfatı ile böyle bir fikri münakaşa bile edemem. Yalnız şunu söyleyebilirim ki mevzubahis olan muhtariyet Darülfünun muhtariyeti ilmiyesi ise bunu saltanat vermiştir. Kendi umdelerine sadık olmak endişesiyle aleyhtarlarını bile iskât etmek istemeyen bir cumhuriyet bunu geri alamaz. Mevzubahis olan muhtariyet Darülfünun muhtariyeti maliyesi ise, bu ancak yeni bütçe ile tatbik edilecektir.”¹⁶⁶

Önemli bir diğer faktör ise Baltacıoğlu'nun Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)'na girmesi idi. Zira bu durum hiç dehoş karşılanmamıştır. 1930 yılında kurulan SCF'nin İstanbul İl Başkanlığı'nı yürüten Baltacıoğlu'nun “Yarın” gazetesinde yazmış olduğu “Bizim Tapındığımız Mustafa Kemal” başlıklı bir yazıda sarf ettiği:

“Bizim taptığımız Mustafa Kemal Halk Fırkası'nın umumi reisi olan Mustafa Kemal değildir, dahi İngres gibi mazinin mirasını yani Türk

¹⁶⁴ Baltacıoğlu (30 İlk Teşrin 1941). Hayatım 185, *Yeni Adam*, Sayı: 357, s.14. Reform kapsamında Darülfünun bünyesinde bulunan 240 öğretim üyesinden 157'si tasfiye edilmiştir. Bkz. Baltacıoğlu (1998). s.357, (248.dipnot). Söz konusu kanun 6 Haziran 1933 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştı. Bkz. *T.C.Resmi Gazete* (6 Haziran 1933). Sayı:2420, s.2635,2636.

¹⁶⁵ Ş. A. Durukan-Zorlu (2006). *The ideological pillars of Turkish education: Emergent Kemalism and the zenith of party-rule*, Yayınlanmamış Doktora Tezi: Madison, University of Wisconsin, s.208,209.

¹⁶⁶ Darülfünun Emmini ateş püskürüyor! (28 Kânunusani 1925). *Cumhuriyet*, Sayı:262, s.1,3.

milletinin kuvayi namiyesini taşıyan ve Türk kavminin istikbalini yaratan ve Türk istikbalinde Türk milletine ebedi rehber olmak istidadını ve kudretini muhafaza eden mutlak Mustafa Kemal'dir. Bu takdirimiz tamamile hürdür. Çünkü benliğimizin mutlak ifadesidir.”

Şeklindeki sözler de bazı kesimler tarafından yadırganmıştı.¹⁶⁷ Bu yazıya istinaden “Vakit” gazetesinde yayınlanan “Onların Tapındığı Mustafa Kemal” başlıklı bir makalede Baltacıoğlu şu sözlerle eleştirilmiştir:

“Bizim bildiğimiz iki Mustafa Kemal Yoktur. Bir tek Mustafa Kemal vardır (...) O bir tek Mustafa Kemal'dir ki... Memlekette büyük ve ebedi inkılâpları yapmıştır (...) Halk Fırkası Gaziye değil, Gazi Halk Fırkasını halketti. H. Fırkasını maziye tevdi ediniz: Gazi Mustafa Kemal vardır. Fakat ey Darülfunun kürsüsünden ayak politikacılığına düşen müderris bey, sizin de, bizimde tapındığımız Gazinin benim fırkam dediği bir fırkadan kendisini böyle hayal yorgunlukları ve kelime oyunları ile ayırmak, ayrı göstermek için sarfettiğiniz bu beyhude gayrette samimi iseniz, olabilir fakat bu bir muhakeme sıhhatine delalet etmez (...)”¹⁶⁸

Baltacıoğlu'nu, Atatürk ile ilgili gerçek görüşlerini gizlemekle suçlayan Reşit Galip ise Baltacıoğlu'na şu sözlerle karşılık vermiştir: “İki Mustafa Kemal tasavvur buyuruyorsunuz. Bunlardan birine taptığımızı söylüyor, Halk Fırkası Umumi Reisi dediğiniz diğeri hakkında hislerinizi gizliyorsunuz.” Atatürk'ü ressamlar ile mukayese etmesi de Galip'in eleştiri noktalarından biri olmuştur. Galip'e göre, sadece resim yapan bir ressam ile bir vatan inşa eden birini mukayese etmek başlı başına hataydı. Bu açıdan Baltacıoğlu'nu siyasi hırslarına yenik düşmekle itham etmiştir.¹⁶⁹

Baltacıoğlu, Reşit Galip'in bu yazısına doğrudan bir cevap yazmamış, ancak konuyla ilgili olarak kısa bir mektup yazmıştır:

“Muhterem Efendim: Milliyet'in dünkü nüshasında ‘Yarın’da intişar eden bir makalem münasebetile yazdığınız yazıları okudum. Hükümlerimle hiçbir

¹⁶⁷ Baltacıoğlu (12 Teşrinievvel 1930). Bizim tapındığımız Mustafa Kemal, *Yarın*, No:295, s.1.

¹⁶⁸ Onların tapındığı Mustafa Kemal? (13 Teşrinievvel 1930). *Vakit*, No:4585, s.1.

¹⁶⁹ R. Galip (15 Teşrinievvel 1930). Dalâlet, *Hâkimiyeti Milliye*, No: 3326, s.1,2; Galip (15 Teşrinievvel 1930). Dalâlet, diye buna derler!, *Milliyet*, No:1681, s.1,5.

alakası olmıyan bu yazınıza ve suallerinize cevap vermeğe lüzum görmediğimi arz ve hürmetlerimi teyit ederim efendim.”¹⁷⁰

Baltacıoğlu'nun makalesi Ahmet Ağaoğlu'na göre, Atatürk tarafından da hoş karşılanmamış, beğenilmemiştir. Ağaoğlu'nun hatıralarında Baltacıoğlu'nun yazısı hakkında Atatürk ile aralarında geçen konuşma şu şekilde aktarılmıştır: “Gazi ehemmiyet vermiyor gibi bir tavır alarak benden İsmail Hakkı'nın makalesini okuyup okumadığımı sordu.

‘Okudum!’

‘Nasıl buldunuz?’

‘Beğenmedim!’

‘Niçin? İlmi yazılmıştır. Hakkımda da çok hürmetkârdır!’ ‘Mukayeseyi beğenmedim. Yan yana getirilmeleri imkânsız olan insanlar arasında mukayese yapmakta mana görmedim!’¹⁷¹ Buradan da anlaşılıyor ki Atatürk, yazıdan memnun kalmamış ve bu yazı bir nevi Baltacıoğlu'nun zor zamanlarının başlangıcı olmuştur.

Yine SCF'na üye olan öğretim üyelerinden Mustafa Şekip, Edebiyat Fakültesi kararı ve daha önemlisi hükümetin baskısıyla parti üyeliğinden istifa etmişti. Fakat Baltacıoğlu, il başkanlığı görevinden istifa etmişse de parti üyeliğini devam ettirmiştir. 1933 reformu kapsamında Mustafa Şekip'in üniversite kadrosuna alınması, buna karşılık parti üyeliklerini devam ettiren Baltacıoğlu ve Ahmet Ağaoğlu'nun üniversiteden tasfiye edilişi,¹⁷² ayrıca Malche'nin Baltacıoğlu'nun kadro dışı bırakılmasını istemediğini ve hatta olayın bilgisi dışında gerçekleştiğini belirtmesi¹⁷³ görüşlerimizi destekler niteliktedir.

Baltacıoğlu, Darülfünun'dan ayrıldıktan sonra hem geçimini sağlamak, hem de sevebileceği bir uğraş alanı olarak haftalık gazete çıkarmaya karar verdi. “Yeni Adam”ın ortaya çıkmasını ise bir hürriyet durumundan değil, aksine zorunluluktan ileri geldiğini ifade etmiştir.¹⁷⁴ Nurullah Ataç, Peyami Safa, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın¹⁷⁵ da

¹⁷⁰ İsmail Hakkı Bey'in vaziyeti (18 Teşrinievvel 1930). *Hâkimiyeti Milliye*, No:3329, s.1.

¹⁷¹ A. Ağaoğlu (2011). *Serbest Firka hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.87. Hatta Ağaoğlu anılarında Reşit Galip'in “Dalalet” isimli makalesinin, Çankaya'da Atatürk'ün de bulunduğu bir ortamda yazıldığı belirtilmişti. Ağaoğlu'na göre Baltacıoğlu'nun söz konusu yazıya cevap vermemesi üzerine ağır bir yazı daha kaleme alınmış, ancak söz konusu yazı yayımlanmamıştır. Bkz. Ağaoğlu (2011). s.90,91.

¹⁷² Dölen (2010b). s.57,58.

¹⁷³ A. Arslan (1995). *Darülfünun'dan Üniversiteye*, İstanbul: Kitabevi, s.350.

¹⁷⁴ Baltacıoğlu (30 Birinci Kânun 1937). 5. yıla girdik, *Yeni Adam*, Sayı:209, s.2. Baltacıoğlu, “Yeni Adam”ı çıkartmasıyla ilgili olarak şunları dile getirmiştir: “Büyütmek, yetiştirmek zorunda olduğum çocuklarım vardı. Ne yapacaktım? Yeni Adam'ı çıkardım. Onunla yaşadım.” Bkz. Baltacıoğlu (Mayıs

teşvikleriyle gazetesinin ismini “Yeni Adam” olarak belirlemiş ve ilk olarak Ankara caddesinde bir idarehane tutmuştur. “Yeni Adam”ın birinci sayısından 3000 adet basılmış ve bunlardan 1500’ü satılmıştır. Fakat ilerleyen günlerde “Yeni Adam”ın tirajı düşmeye başlamış ve gazete¹⁷⁶ kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu aşamada “Yeni Adam”ın matbaacısı Takfor Batmaz’ın Baltacıoğlu’na verdiği destek, gazetenin hayatına devam etmesinde önemli bir yer tutmuştur.¹⁷⁷ Yine ser mürettibi (baş dizgici) Kopernik Efendi’nin de “Yeni Adam”ın yayın hayatına devam etmesinde yardımları olmuştur. Başlık altı ibaresi, “Ülkümüz demokrasi ve Cumhuriyet için çalışmaktır” şeklinde olan “Yeni Adam”¹⁷⁸ geniş bir konu yelpazesine sahipti ve 44 yıl boyunca yayın hayatını sürdürmüştür. 1938 yılında ise bir yıl süreyle kapatılmıştır.

Almanya’nın faşist politikalarını eleştiren yazıların yayınlanmasından sonra “Yeni Adam”, Matbuat Umum Müdürü N. Kıcıman’ın uyarısıyla karşılaştı. Kıcıman’ın uyarı mektubunda, “Yeni Adam”ın 2 ve 30 Aralık 1937 sayılarında Almanya aleyhine yayın

1966). Yeni Adam’ı niçin çıkarıyorum?, *Yeni Adam*, Sayı:779, s.1. 1957’de yazdığı bir başka makalede ise “sözüm vardı söyleyecek, gerçeklerim vardı serecek, beş tane çocuğum vardı bırakacak!(...) doğru bildiklerimi savunmak istiyordum(...) dinde, dilde, sanatta, resimde, tiyatrodan, eğitimde(...) yanlışla, kötü ile, çirkin ile savaşıyordum” Bkz. Baltacıoğlu (7 Kasım 1957). Yeni Adam okuyucularına açık mektup, *Yeni Adam*, Sayı:759, s.3. Baltacıoğlu, bu konu hakkında başka bir makalesinde “Bundan 5 yıl önce 27 yıllık meslek ve faaliyet hayatımdan henüz öğrenilmesi kismet olmayan sebeplerle uzaklaştırıldığım zaman yalnız ve işsiz kalmış, bir iş tutmak istemiştim. Ben o zamana kadar hür fikirli ve ilim teknikli haftalık bir gazetenin bu memleketin kültüründe ne büyük bir rol oynayacağına inanmış bulunuyordum” demişti. Bkz. Baltacıoğlu (17 Şubat 1938). İnanmak, *Yeni Adam*, Sayı:216, s.2. Bu görüşler Baltacıoğlu’nun Yeni Adam’ı çıkarmasında yaşadığı maddi sorunlar kadar fikirlerini paylaşma arzusunun da önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Kaçmazoğlu da Yeni Adam’ın doğuşunun: “Baltacıoğlu’nun Cumhuriyet ilkelerine ve devrimlerine bağlılığını net bir şekilde anlatma kaygısından” ileri geldiğini belirtmiştir. Bkz. H. B. Kaçmazoğlu (Ağustos, Eylül, Ekim, 2001). Bir halk adamı olarak aydının portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Doğu Batı*, No:16, s.204.

¹⁷⁵ Baltacıoğlu, Yeni Adam’ı çıkarma sürecinde N. Ataç ve A. H. Tanpınar’a çok güvendiğini, ancak kendisini ilk bırakıp gidenlerin de Ataç ve Tanpınar’ın olduğunu söylemiştir. Bkz. Baltacıoğlu (7 Son Kânun 1943), Yeni Adam 10 yaşına girdi, *Yeni Adam*, Sayı:419, s.2.

¹⁷⁶ Yeni Adam’ın dergi olduğu yönünde bir algı vardı. Baltacıoğlu ise “Yeni Adam”ın, fikir gazetesi olduğunu, çünkü gündelik olmasa bile günlük olayları kovaladığını belirtmiştir. Bkz. Baltacıoğlu (15 İlk Teşrin 1942). Gazete-dergi Yeni Adam hangisidir, *Yeni Adam*, Sayı:407, s.2. Bir başka yazısında da, “Yeni Adam”ın gazete olduğunu, Türkiye’de yanlış bir şekilde her gün çıkana gazete, haftalık çıkana dergi dendiğini söylemiştir. Bkz. Baltacıoğlu (4 Aralık 1947). Yeni Adam’ı yaşatacağım, *Yeni Adam*, Sayı:611, s.2. Yine aynı konuda, “Yeni Adam’ı on iki yıldan beri çıkarıyorum. Yeni Adam’ın haftalık bir dergi olmayıp haftalık bir gazete olduğunu bir türlü anlatamadım” demişti. Bkz. Baltacıoğlu (1945). *Batıya doğru*, İstanbul: Sebat Basımevi, s.151. Bu nedenle bizde Yeni Adam’dan gazete olarak bahsetmeyi uygun buluyoruz.

¹⁷⁷ Baltacıoğlu (6 Son Teşrin 1941). Hayatım 186, *Yeni Adam*, Sayı: 358, s.14.

¹⁷⁸ “Yeni Adam” ile ilgili bilgi edinmek için bkz. Y. Türkkân (2008). *Türk modernleşmesinde Yeni Adam dergisi (1934-1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s.30-156; A. Demirci (2004). *Yeni Adam Gazetesi’nde eğitim anlayışı (1934-1960 yılları arası)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi, s.8-22.

yapıldığı belirtilerek “dostluk idame ettiğimiz bir devletin dâhili ve harici vaziyeti hakkında bitaraf kalmanız istenmektedir. Gereğinin icrası rica olunur”¹⁷⁹denilmiştir.

Hükümet, bu uyarıdan kısa bir süre sonra da devletin dışişleri siyasetini “teşviş edici” nitelikte karikatür ve yayınlar yaptığı gerekçesiyle “Yeni Adam”ın “17/2/1938 tarihli nüshasının toplattırılmasına ve bir sene müddetle kapatılmasına” karar verdi.¹⁸⁰

Baltacıoğlu için bu yıllar oldukça sancılıydı. Hem çok sevdiği işinden ayrılmanın üzüntüsü, hem de maddi sıkıntılar bu sürecin zorluğunu daha da arttırmıştır. Kendisinin ifadesiyle:

“Mali durumum günden güne bozuluyordu. Bir zaman geldi, ayağıma giydiğim iskarpinlerin altına pençe vurdurmak için 75 kuruş artıramaz oldum. İskarpınlerim su alıyordu. Her gün içine mukavva koyup gezebiliyordum. Aç kaldığımız günlerde olmuştum.”¹⁸¹

Tüm sıkıntılara rağmen bu dönemlerinde dünyaya küsmemiş, çeşitli konuşmalara katılmış, uzun yürüyüşlere çıkmış ve dönemin İstanbul’unda entelektüellerin katıldığı bazı oturumlarda yer almıştır.¹⁸²Devam eden süreçte 1939 yılında yapılan Maarif Şurası¹⁸³kendisi için oldukça anlamlıydı. Maarif Şurası’na davet edilmiş, burada İsmet İnönü ve Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel ile görüşmüştür. İnönü, Baltacıoğlu’nun 1933 yılından, yani Darülfünun’dan ayrılmasından itibaren eğitimde eylemli bir görev alamadığını Hasan Ali Yücel’den öğrenmiştir. Bu görüşmeden sonraki zaman diliminde ise ona Ankara Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde önce pedagoji,

¹⁷⁹ T. Baltacıoğlu (1998). s.90; Türkkân (2008). s.152.

¹⁸⁰BCA, 030.18.01.02/82.14.12. Bu dönemler basının da sıkı bir şekilde kontrol altında tutulduğunun bilinmesi gerekmektedir. Öyle ki Baltacıoğlu, Yeni Adam gazetesini, savcılığa zamanında ulaştırmamış olmasından, yani matbuat kanununa muhalefetten ötürü dava edilmiştir, ancak söz konusu sayının geç basılması ve yaşanan kağıt bunalımı göz önüne alınarak Baltacıoğlu beraat etmiştir. Bkz. İki karar (6 Mart 1940).Cumhuriyet, Sayı:5680, s.2.

¹⁸¹ Baltacıoğlu (13 Son Teşrin 1941). Hayatım 187, Yeni Adam, Sayı: 359, s.14. Baltacıoğlu, yeri geldiğinde Altunizade’deki köşkün bahçesinde sebze, ağaç fidanı, çiçek fidesi yetiştirip satarak kendisine yan gelir sağlamıştı. Bkz. H. Bozok (9 Nisan 1978). Bir defter kapanırken, Cumhuriyet, No:19288, s.6; H. A. Yücel (1998). Hürriyet gene hürriyet, (Der: C. Y. Eronat), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt: II, s.28

¹⁸² Örneğin Baltacıoğlu, Karaköy’deki “Çenyo” lokantasında, her Cumartesi, saat 19’da başlayan ve o haftanın bütün konularının, yeni çıkan eserlerin, tartışıldığı ve şiirlerin okunduğu toplantılara katılırdı. Arman (1969). s.156.

¹⁸³ Birinci Maarif Şurası, 17-29 Temmuz 1939 yılında Ankara’da toplanmıştır. Şura’da plan, ilköğretim, ortaöğretim, teknik öğretim, yükseköğretim, neşriyat, beden terbiyesi ve dilekler adıyla 8 komisyon oluşturulmuş, Baltacıoğlu da ilköğretim komisyonu başkanı olarak görev yapmıştır. Bkz. O. Ergin (1977). Türkiye maarif tarihi, İstanbul: Eser Matbaası, Cilt: 5, s.2011; Maarif Şurası toplandı (18 Temmuz 1939). Akşam, No: 7449, s.13; Maarif Şurası dün merasimle açıldı (18 Temmuz 1939). Cumhuriyet, No:5453, s.9.

terbiye tarihi ve tedris usulleri dersleri ve ardından yeni açılan pedagoji kürsüsünde iki yeni ders daha verilmiştir.¹⁸⁴Bazı kaynaklarda, Baltacıoğlu'nun söz konusu fakültede 1941 yılında göreve başladığı yazılıdır. Ancak onun 1941 başlarından 1942'nin 27 Temmuz'una kadar yürüttüğü görevi kadrosuzdur ve bu dersleri konferanslar şeklinde vermiştir.¹⁸⁵Fakültede kadroya geçmesi,27 Temmuz 1942'de mümkün olmuş ve bu görevini de 9 Şubat 1943 tarihine kadar sürdürmüştür.¹⁸⁶

5. Siyasi Hayatı:

Baltacıoğlu, İkinci Meşrutiyet yıllarında siyasetin içerisinde olmamakla birlikte, dönemin paradigması olan milliyetçiliğe, toplumculuğa ve halkçılığa yaklaşımı ile İttihatçılara yakındı. Fikirleri İttihatçıların temel politikaları ile örtüşmekteydi. Ancak doğrudan bir politik kimlik/tavır sergilemediği için 1918'de İttihat ve Terakki'nin önde gelen isimleri Malta'ya sürülürken, kendisi mevcut görevlerine yenilerini ekleyerek sivirmeye devam etmiştir.¹⁸⁷ Bu sıralarda politikaya uzak duran Baltacıoğlu, İttihat ve Terakki'nin ise yenilikçi yönünden etkilenmiştir:

“(...)ben İttihat ve Terakki'nin semtine uğramış adam değilim; politika ile uğraşmasını hiç sevmiyordum. Fakat itilafçı [Hürriyet ve İtilaf Fırkası] olmama da imkân yoktu. O devirde yeniliği temsil eden cemiyet İttihat ve Terakki Cemiyeti idi. Bende ruhen onlarla birleşmişim.”¹⁸⁸

9 Aralık 1919'a gelindiğinde ise Milli Türk Fırkası kurulmuş ve yöneticileri arasında Baltacıoğlu da yer almıştır. Fırkanın önde gelen isimleri aynı zamanda Türk Ocakları'nın da önemli isimleriydi. Her ne kadar bazı kesimler ve gazeteler “ölü doğmuş” ve yasal bakımdan kurulmuş olmadığı yönünde iddialardabulunmuşsa da Milli

¹⁸⁴ Baltacıoğlu (20 Son Teşrin 1941). Hayatım 188, *Yeni Adam*, Sayı:360, s.12,14.

¹⁸⁵ Baltacıoğlu (1998). s.392, (551. dipnot). Baltacıoğlu, kadroya geçmeden evvel pedagoji, terbiye tarihi ve tedris usulü derslerini belirttiğimiz gibi konferans şeklinde vermiştir. Ona Maarif Vekâleti'nin bütçesinden 1/2/1941 tarihinden muteber olmak üzere ve haftada da dört saati geçmemek kaydıyla her ders saati için 25 lira verilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. *BCA*, 30.18.1.2/94.20.6. Bir başka belgede de 1/10/1941 tarihinden muteber olmak üzere yine aynı koşullarda her ders için 25 lira verilmesi İcra Vekillerince kararlaştırılmıştı. Bkz. *BCA*, 30.18.1.2/96.84.20. Ali Y. Baltacıoğlu ise, Mehmet Emin Erişirgil'in babasına yazdığı 10 Mayıs 1941 tarihli mektubuna atıfta bulunmuştur. Ali. Y. Baltacıoğlu'nun verdiği bilgiye göre, Baltacıoğlu'na hizmetleri karşılığında bir ücret tahakkuk ettirilmiş, ancak bütçede ödeneğin olmamasından ötürü tahsili gelecek yıllara kalmıştır. Bkz. Baltacıoğlu (1998). s.392, (551. dipnot).

¹⁸⁶ *Emekli Sandığı Arşivi*, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624.

¹⁸⁷ Kaçmazoğlu (Ağustos, Eylül, Ekim 2001). s.202.

¹⁸⁸ Baltacıoğlu (22 Ağustos 1940). Hayatım 125, *Yeni Adam*, Sayı:295, s.14.

Türk Fırkası, 1919 seçimlerine katılmış ve adından da söz ettirmiştir. 1919 seçimine bağımsız adaylarla girmiş ve listeden sadece Adnan (Adivar) seçilmiştir. İstanbul merkezi dışında hiçbir şube açmayan Fırka, Meclis-i Mebusan'ın basılması ve feshedilmesinden sonra çalışamaz hale gelmiştir.¹⁸⁹

Baltacıoğlu politika kavramını iseşöyle açıklamıştır:

“İster kaynaştırısın, ister kakaştırısın konu olarak, bir düşünce, bir mantık, bir ilim değil, her şeyden önce her şeyden çok bir action, bir amel, bir eylem konusudur. Politika yapıcılık, yaratıcılık demektir. Düşüncülük, tartışıcılık demek değildir. Yalnız hak, adalet kavramlarını inceleyen, ancak işe geçmeyen, yapmasını, yaratmasını bilmeyen bir politika, politika değildir.”¹⁹⁰

Bununla beraber politikanın mutlaka bilimle birleşmesi gerektiğini de belirtmiştir. Çünkü sağlam iktidar ve muhalefetin oluşabilmesinin sadece sağduyu ile gerçekleşebileceğine inanmıyordu. Zira iyi politikalar geliştirilebilmesinin bilgi ile ve bilim adamlarıyla mümkün olduğunu ifade etmiştir.¹⁹¹Değindiğimiz gibi politikayı bir eylem/yapma işi olarak görüyordu. Bilim ile politika arasında bir bağ olmasının lüzumuna inanmış ve politikanın ilme dayanarak iş gerçekleştirmesi gerektiğini söylemiştir. Son bağlamda politikacının öncelikli vasfını da iş adamı olması olarak açıklamıştır. Bu saptamalarından sonra politikacıları; “kavval tip politikacı” ve “faal tip politikacı” olarak ikiye ayırmıştır. Birinci kısımdakilerin; sadece konuştuğunu, eleştirdiğini ve övündüğünü, İkincilerin ise az konuşup çok iş yaptığını söyledikten sonra bunlar için çalışmanın ve işten uzaklaşmamanın tek amaç olduğunu belirtmiştir.¹⁹²

Yurt ödevlerinin en önemlisini de politika olarak gören ve bu bağlamda politikanın en yüksek amacını “milli yurt” olarak belirleyen Baltacıoğlu, politikanın milli menfaatleri esas almasından yanaydı. Böylece herkesin siyaset yapmasının gereksiz olduğunu, fakat herkesin bir politik inancının olması gerektiğini düşünmüştür. Dolayısıyla vatandaşların politik inancıyla şu veya bu partiye oyunu vermesi gerektiğini “en tarafsızım politikaya karışmam” demenin yurt ödevinden kaçmak olduğunu

¹⁸⁹ T. Z. Tunaya (1999). *Türkiye’de siyasal partiler*, Cilt:2, İstanbul: İletişim Yayınları, s.517-519; F. Üstel (2010). *İmparatorluktan ulus-devlete Türk milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.80.

¹⁹⁰ Baltacıoğlu (24 Nisan 1958a). Politika nedir ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:763, s.1.

¹⁹¹ Baltacıoğlu (22 Aralık 1954). Niçin Cumhuriyet Halk Partisindeyim, *Yeni Adam*, Sayı:747, s.1.

¹⁹² Baltacıoğlu (30 Ocak 1958). Politikacılığın ilk şartı politikanın ne olduğunu bilmektir, *Yeni Adam*, Sayı: 760, s.1.

belirtmiştir.¹⁹³ Ayrıca politikanın, meclis ve gazeteler dışında kahvehanelerde, otobüslerde ve sokaklarda tartışılmasını da “laubalilik” olarak görmüştür.¹⁹⁴

Kategorik bir şekilde politikacıları topluma olan yararları açısından da değerlendirmeyi uygun görmüştür. Herhangi bir özelliği olmayıp çıkarlarını düşünen politikacılardan söz etmiş, bunların iktidarda olanları her durum da ve sürekli eleştirdiğini söylemiştir. Diğer grupta değerlendirdiği politikacıların, vatansever, doğru ve onurlu insanlar olmalarına rağmen anlayışsız ve dar kafalı olduklarını, ayrıca sezgilerinin ve bilgilerinin de sınırlı olduğunu belirtmiştir. Son olarak da toplumun mutluluğunu sağlayan politika adamlarından söz ederek bunların yapıcı ve “yükseltici” olduklarını ifade etmiştir.¹⁹⁵

Baltacıoğlu'nun siyasetle yakın ilişkisi ise 1930 yılında siyasi hayata merhaba diyen SCF'nagirmesiyle olmuştur.¹⁹⁶ Fırkanın; İstanbul şubesinin il başkanlığı görevini yürütmüş ve İstanbul'da teşkilatlanmasına katkı sağlamıştır. Şehrin değişik semtlerinde bazı şubelerin açılışlarını gerçekleştirmiştir.¹⁹⁷ 1930 Ekim'inde yapılan belediye seçimleri sırasında görevini sürdürmüştür. Hatta seçimler dolayısıyla bir bildiri de yayınlarak özgürlük kavramı ile muhalefeti bir bütün olarak değerlendirmiştir. Nitekim vatandaşlara romantik bir tarzda seslenerek kendilerine, yani muhalefete kıymamalarını istemiş, muhalefetin özgürlük bekçisi olmasından ötürü vatandaşların muhalefeti sevmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁹⁸

Ancak bir süre sonra öğretim üyesi vasfının yanında siyasetle uğraşması bir sorun olarak belirlemiştir. Darülfünun'daki görevinin yanında aktif siyasi çalışmalarını sürdürmesi, Atatürk'ün hoşuna gitmemiştir. A. Ağaoğlu da anılarında bu konuyla ilgili şu bilgileri vermiştir:

“Sonra Gazi'nin diktesi altında bana iki yazı yazdırıldı. Birisi Fethi Bey'e bir telgraftı. Bu telgrafta ben İsmail Hakkı Bey'in derhal fırkayı bırakıp

¹⁹³Politika (30 Kasım 1950), *Yeni Adam*, Sayı:678, s.1. Yeni Adam'ın hem sahibi, hem de başyazarı olan Baltacıoğlu'nun kendi adıyla yayınlanan bazı yazıların diğer sayılarda, bazen kısmen değiştirilerek bazen de değiştirilmeden Yeni Adam imzasıyla yayımlanmasından ve Baltacıoğlu'nun kızı Hatçe Baltacıoğlu ile yaptığımız görüşmeden Yeni Adam imzası ile yayınlanan yazıların onun kaleminden çıktığı konusunda bizde şüphe kalmamıştır. Bu nedenle çalışmamızın birkaç yerinde bu yazılardan da yararlanacağız.

¹⁹⁴ Baltacıoğlu (8 Mart 1951). Bir türlü alışamadığımız şeyler, *Yeni Adam*, Sayı: 692, s.3.

¹⁹⁵ Politikacılar (13 Nisan 1950). *Yeni Adam*, Sayı:645, s.1.

¹⁹⁶ Serbest Fırkaya girenler (31 Ağustos 1930). *Son Posta*, Sayı:36, s.3.

¹⁹⁷ Serbest Fırka'nın yeni şubeleri (22 Eylül 1930). *Akşam*, Sayı:4292, s.2; S. Cumhuriyet Fırkası (30 Eylül 1930). *Son Posta*, Sayı:66, s.2; S.F. teşkilatı (30 Eylül 1930). *Cumhuriyet*, Sayı:2299, s.3.

¹⁹⁸ İntihabat başladı (6 Teşrinievvel 1930). *Son Posta*, Sayı:72, s.3.

Darülfünun'a (üniversiteye) geri dönmesini tavsiye ediyordum. İkincisinde de yine Fethi Bey'e İsmail Hakkı Bey'i tenkit ediyordum. Gazi ne söylediyse aynen yazdım. Bazan kelimeleri şiddetli buluyor, duruyordum(...) eve döndüm. Bir dakika uyuyamadım. Duyduğum manevi azap beni yakıyordu. İsmail Hakkı Bey'i ben temiz, hürmete layık bir zat diye tanırım. Serbest Fırka'ya kendiliğinden gelmişti. Bu hareketi sırf vatan aşkıyla, hürriyet muhabbetiyle yaptığına da kani idim.”

Bu makalenin kaleme aldırılmış olmasından büyük bir üzüntü duyan Ağaoğlu'nu rahatlatan açıklamayı ise R. Galip yapmıştır: “Müsterih olunuz(...) saat üçten sonra yazılan bu gibi yazılara sarayda ‘gece edebiyatı’ denir ve hiçbir yere gönderilmez. Yaverler ve kâtipler bunu bilirler.”¹⁹⁹

Bu yazılar her ne kadar gönderilmemiş olsa da Atatürk'ün bu durumdan hoşnut olmadığını açıkça göstermektedir. Bir süre sürüncemede kalan bu soruna dönemin gazeteleri de ilgi göstermiştir. “Milliyet” gazetesinin 15 Ekim 1930 tarihli nüshasında siyaset ile ilimin birleşmeyeceği vurgulanarak, Baltacıoğlu'nun Darülfünun'dan müstafi addedileceği belirtilmiştir.²⁰⁰

“Son Posta” gazetesi ise Darülfünun öğretim üyelerinden Şerif Bey ile yapılan görüşmeye dayanarak verdiği haberde; Baltacıoğlu'nun Edebiyat Fakültesi'nce Darülfünun divan üyeliğine seçildiği ve bir prensip kararı alındığını belirtmiştir. Buna göre, divan üyeliğine seçilenlerin yahut dekan olarak görev yapanların siyasetle uğraşmaları uygun görülmemiştir. Şerif Bey, Baltacıoğlu'nun da bu prensip kararını kabul ettiğini vurgulamıştır.²⁰¹

Yine “Milliyet” gazetesi, 5 Kasım 1930 tarihli sayısında Edebiyat ve İlahiyat Fakülteleri'nin aldığı prensip kararı doğrultusunda Baltacıoğlu'nun görevinden istifa ettiğini duyurmuş ve gazetelerde istifa haberleri çıkmaya başlamıştır.²⁰²“Cumhuriyet”in 6 Kasım tarihli sayısında da SCF Genel Sekreteri Nuri (Conker) Bey'in Baltacıoğlu'nun istifasını doğruladığı aktarmıştır.²⁰³“Hâkimiyeti Milliye” gazetesi ise verdiği bir haberde

¹⁹⁹ Ağaoğlu (2011). s.90,91.

²⁰⁰ Siyasetle ilim bir arada birleşemez (15 Teşrinievvel 1930). *Milliyet*, No:1681, s.1.

²⁰¹ Müderris İsmail Hakkı B.in vaziyeti (6 Teşrinisani). *Son Posta*, Sayı:102, s.2.

²⁰² İstifa.. (5 Teşrinisani 1930). *Milliyet*, No:1701, s.1; İsmail Hakkı B. Fırka riyasetinden çekildi (5 Teşrinisani 1930). *Cumhuriyet*, No:2334, s.1,4.

²⁰³ S. Fırka Umumi Kâtibi geldi (6 Teşrinisani 1930). *Cumhuriyeti* No:2335, s.3.

konuyla ilgili olarak Baltacıoğlu'nun Darülfünun'daki arkadaşlarına Şu sözleri söylediğini aktarmıştır:

“Esasen firkaya daimi surette meşgul olmak için girmediğini, Darülfünun tatili esnasında meŐgale edindiğini, bittabi kendisini divana edebiyat mümessili olarak gönderen fakülte meclisinin prensiplerini kabul ile müdafaa edeceği için artık siyasetle meşgul olmayacağını söylemiştir.”²⁰⁴

1930 Ekim'inde ortaya çıkan bu sorun, SCF'nın kapatılmasına kadar devam etmiştir. Yukarıdaki bilgilere de uygun olarak Baltacıoğlu, divan üyeliğine seçildikten sonra Fethi Okyar'a görevinden istifa ettiğine dair bir mektup göndermiş, fakat istifa Fethi Bey tarafından kabul görmemiştir. Fethi Bey: “İsmail Hakkı Bey'den firkanın ocak riyasetinden çekilmek istediğine dair filhakika bir mektup aldım. Bu kararımı teessürle karŐıladım. Ümit ederim ki fikrinde itiraz etmeyerek firkadaki faaliyetinden bizi müstefit etmeğe devam edecektir” demiştir.²⁰⁵ Fethi Bey'in bu isteği karşısında kafasının epey karıştığı anlaşılan Baltacıoğlu, Darülfünun'da pek çok ders verdiğini ve görev aldığını belirterek:

“Bu münasebetle vaktimin çoğunu Darülfünun'da geçirmekliğim icab ediyordu. Halbuki firkada da bir çok mühim iŐlerim olduğundan bunların her ikisini yapabilmek için zaman bulamayacağımı düşünerek firkadan değil vilayet ocağından çekilmek istedim. Ve Fethi Bey'e mektup yazdım. Fakat aldığım cevapta muhterem liderimin istifa etmemekliğim hakkındaki temennisi üzerine fikrimi deđiŐtirdim. Ve Şimdi çok sevdiğim her iki iŐimi de aynı zamanda yapabilmek üzere bir çare! Hal arıyorum” demiştir.²⁰⁶

Belirtmeliyiz ki Darülfünun'dan birtakım isimlerin SCF'na girmesi, bir takım siyasileri ve basın organlarını rahatsız etmiştir. Buna karşılık Baltacıoğlu, pek çok kereler vurguladığı gibi siyasetin bilimle yürütölmesi gerektiği görüşünü savunmuş ve mevcut görevini yürütme konusunda hevesli tutumunu sürdürmüştür. Neticede onunSCF macerası uzun soluklu olmamış, kısa bir süre sonra bu parti kendini feshetmek durumunda kalmıştır.

Baltacıoğlu, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarda iken, belirtildiği üzere 1933 yılında Darülfünun'daki görevinden alınmış ve yıllarca polis tarafından komünist

²⁰⁴ Darülfünun'da (6 Teşrinisani 1930). *Hâkimiyeti Milliye*, Sayı:3347, s.3.

²⁰⁵ İsmail Hakkı Bey Fethi Beyle muhabere ediyor (8 Teşrinisani 1930). *Cumhuriyet*, No:2337, s.1,3.

²⁰⁶ İki koltuk (10 Teşrinisani 1930). *Cumhuriyet*, No:2339, s.2.

olduğu gerekçesiyle takip edilmiştir. Bu dönemleri oldukça sıkıntılı geçmesine rağmen Altı İlkeye yürekten bağlılığını sürdürmüştür: “Ben Cumhuriyet Halk Partisi ortada yokken dahi, inkılâpçı, laik, milliyetçi idim. İlk kitabımın adı bile Talim ve Terbiye’de inkılâptır...”²⁰⁷

Bu zor zamanlardan sonra İsmet İnönü’nün isteğiyle 1943-1950 yılları arasında CHP’nin milletvekili olarak hizmet etmiştir. 1943-1946 yılları arasında Afyon, 1946-1950 yılları arasında da Kırşehir milletvekilliği olmak üzere iki dönem bu görevini yürütmüştür. Baltacıoğlu, hem eğitim ve hem de memuriyet alanındaki bütün çalışmalarında olduğu gibi milletvekilliği dönemlerinde de görevine olan bağlılık duygusundan ödün vermemeye özen göstermiştir. TBMM (Türkiye Büyük Millet Meclisi)’nin tüm toplantılarını takip etmiş, doğru ifadesiyle Meclise bir memur gibi devam etmiştir.²⁰⁸ Titizlikle yürütmeye çalıştığı görevi ise 1950’de sonlandırmıştır:

“1950 seçimlerinde Halk Partisi adaylığımı Afyon’dan koymuştu. Seçimi kaybettik. Parti için zararlı oldu. Benim için faydalı oldu. Çünkü okumadan yazmadan uzaklaşmışım. Bayağı korkuyordum. Yine yazıhanemde kitaplarımın üzerine kapanmak, okumak, yazmak yeni celi levhaları hazırlamak istiyordum.”²⁰⁹

Anlaşıldığı gibi 1930’lu yılların başındansonuna gelinceye dek, iktidar çevresinden dışlanmış olan Baltacıoğlu, CHP ile 1940’larda doğrudan bir bağ kurmuştur. Yazmış olduğu bazı eserler toplu bir şekilde parti tarafından alınmaya başlanmıştır. Örneğin 1941’de CHP, Baltacıoğlu’nun “Gençler için en büyük tehlikeler” ve “Hayatta muvaffakiyetin şartları” isimli kitaplarından 400’er adet almıştır.²¹⁰ Zaten belirttiğimiz gibi kısa bir süre sonra da CHP’den milletvekili seçilmiş ve 1950’ye dek görevini sürdürmüştür. Takip eden yıllarda milletvekili seçilememesine rağmen CHP ile bağı

²⁰⁷ Baltacıoğlu (1 Temmuz 1954a). Halk Partisi neden yenildi, *Yeni Adam*, Sayı:745, s.2. Baltacıoğlu’nun anılarında SCF’ndeki görevi/bağıyla ilgili pek fazla bilgi yer almamaktadır. Bazı makalelerinde ise SCF’na girişi ile ilgili kısa bilgiler vermiştir. Örneğin bir yazısında, politika ile ilmin birleşmez olduğunu söyleyenlere karşı, hemen SCF’ye girdiğini belirtmiş ve “günün birinde ‘kahrolsun Atatürk’ diye bağırıldılar! İrtica başlamıştı (...) Hemen Fethi Bey’e istifamı verdim. Atatürk ‘yok çalışsın’ demiş, yine çalıştım” demiştir. Bkz. Baltacıoğlu (5 Nisan 1951). Talihsiz Atatürk, *Yeni Adam*, Sayı:696, s.3. Bir başka makalesinde ise diğer bazı insanlar gibi kendisinin de muhalif partilerin eğitici rolü olduğuna inandığını ve SCF’na bu inançla girdiğini fakat zamanla yanıldığını, muhalefet partilerinin pedagojik bir değerinin olmadığını anladığını ifade etmişti. Bkz. Baltacıoğlu (6 Haziran 1946). Partilerin yapısı, *Yeni Adam*, Sayı:597, s.2.

²⁰⁸ Baltacıoğlu (Şubat 1969). Hayatım 7, *Yeni Adam*, Sayı:810, s.7.

²⁰⁹ Baltacıoğlu (Mart 1969a). Hayatım 10, *Yeni Adam*, Sayı:811, s.7.

²¹⁰ BCA, 490.01/1333.427.1.

dadevam ettirmiştir.1950’de basılan “Halkın evi” isimli çalışması da CHP Genel Sekreterliği tarafından ona sipariş edilmiştir.²¹¹

Yine 1952 yılında CHP genel sekreterinin isteğiyle yurdun bazı şehirlerine giderek incelemelerde bulunması istenmiş, oda bu isteğe binaen Kayseri, Sivas, Malatya ve Erzurum ile bir ihtimal Trabzon şehirlerine uğrayacağını genel sekretere söylemiştir. Yine aynı amaç doğrultusunda aynı yıl Nazilli ve Denizli’ye gitmiş, Nazilli Bez Fabrikası’nda çalışanlara ve bir ilkokulda da öğretmenlere konferanslar vermiştir. Bu konferanslarda Atatürk’ün emaneti, Türk devrimleri üzerine konuşmuştur. Bunun dışında Nazilli’deki öğretmenler için de bir ilkokulda konferans vermiştir. Bu konferansta bilhassa Cumhuriyet rejiminin eğitim politikaları üzerine eğilmiş, Köy Enstitülerinin, milli ve orijinal bir görüşün sağlam eseri olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu bölgelerde seçimin kaybedilmesinin nedenleri konusuna eğilmiş, Demokrat Parti (DP)’nin Nazilli’de güçlü olduğunu belirtmiş, CHP’ne bağlı fikir adamlarının bu bölgeye gelerek demokrasi ve devrim üzerine konferanslar vermesi gereğinden söz ederek bu konuda yapılacak propagandanın önemini dile getirmiştir.²¹²

1950’de aktif siyaset hayatı sonlanan Baltacıoğlu,1942’de başladığı ve 1957 yılına kadar yürüttüğü Türk Dil Kurumu Terim Kolu Başkanlığı²¹³ dışında eylemli bir görev almamış ve ömrünün her safhasında yürüttüğü yazın hayatını sürdürmeye devam etmiştir.

Baltacıoğlu, 15 Mart 1956 tarihinde ilk sayısı yayımlanan “Din Yolu” dergisinin imtiyaz müdürlüğünü ve başyazarlığını yapmıştır. Ancak yedinci sayıdan sonra dergideki görevinden ayrılmış, “Yeni Adam”iise vefatına kadar çıkarmıştır.²¹⁴Eğitimci, sosyolog, filozof, grafolog²¹⁵, hattat²¹⁶, estetikçi, yazar, bahçıvan, hatip gibi pek çok meziyeti olan Baltacıoğlu, 1 Nisan 1978’de Ankara’da vefat etmiştir.²¹⁷

²¹¹ Baltacıoğlu (1972). *Türke doğru*, Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, s.58; Baltacıoğlu (1950). *Halkın evi*, Ankara: Ulus Basımevi, s.3.

²¹²BCA, 490.1.0.0/578.2299.7.

²¹³ Baltacıoğlu (1998). s.392, (552. dipnot).

²¹⁴ Baltacıoğlu’nun “Din Yolu”ndaki ilk makalesi 15 Mart 1956’da, yedinci sayısındaki son makalesi ise 3 Mayıs 1956’da yayımlanmıştır. Derginin sekizinci sayısı ile birlikte imtiyaz müdürü Ragıp Akyavaş olmuştur. Baltacıoğlu, dergiye gönderdiği yazıların pek çoğunun basılmamasından ve dergide basılan yazıların bir kısmını da görmediğinden Ankara Valiliği’ne bir dilekçe göndermiş ve dergi ile bir ilgisi kalmadığını belirterek ilişkisini kesmişti. Bkz. Baltacıoğlu (30 Ocak 1958). Din Yolu dergisi nasıl çıktı nasıl kapandı, *Yeni Adam*, Sayı: 760, s.3,6.

²¹⁵ Grafoloji: Bir el yazısından elde edilen bilgilerin bilimsel açıdan değerlendirilmesidir. Baltacıoğlu, uzun süre Türk mahkemelerinde grafolog olarak çalışmış ve bu alanda uluslararası bir üne sahip olmuştur. Bkz. N. Çağatay (Mayıs 1978). Baltacıoğlu’nu da yitirdik, *Yeni Adam*, Sayı:921, s.28.

İkinci Bölüm

Siyasal Çağdaşlaşma

1. Yeni Türk Devleti'nin Kurulması

1.1. Milli Mücadele

Baltacıoğlu, Birinci Dünya Savaşı ve ardından başlayan Milli Mücadele sürecini ulusalcı paradigmalara uygun bir şekilde açıklamış, Türk toplumunun Milli Mücadele öncesindeki durumunu ise şöyle tasvir etmiştir:

“Türkler ise zaten talihin bütün meşum akıbetlerine uğramışlardı. Türkiye İzmir’in işgalinden çok evvel mağlup milletler gibi bir mütareke akdetmiş, silâhlarını bile teslim etmişti. Türkiye’nin zengin bir maliyesi, tükenmez bir hazinesi de yoktu. Gençlerinin kısm-ı azamı Harbi Umumide telef olmuş, en dirayetli zabitleri şehit düşmüştü. Silâhsız ve cephanesiz Türkiye dünyanın en nazik bir kıtasında meskûn bulunuyordu. Her taraftan denizle muhat olan Anadolu’nun limanları topsuz, ta’biyesiz, istilâlara maruz bir halde idi.”²¹⁸

Tablo oldukça kötüydü ve bir vatansever olarak işgaller karşısında üzüntü duyuyordu. Buna rağmen asla ümitsiz olmamıştır. Milli Mücadele’nin zaferle sonuçlanacağına dair inancını en başından beri taşımış ve elinden geldiğince Milli Mücadele’yi desteklemiştir. Baltacıoğlu’na bu motivasyonu sağlayan ise kuşkusuz mensup olduğu kadim geçmiş ve bu geçmiş içerisinde sıkça başvurulan, dile getirilerek yaşatılan başarı öyküleridir.

İzmir’in işgali üzerine 30 Mayıs 1919’da Darülfünun öğrencilerinin işgaller karşısında düzenlediği Sultanahmet mitinginde kalabalık bir topluluğa konuşma yapan

²¹⁶ Baltacıoğlu, “Alev yazısı” adını verdiği yeni bir yazı türünün yaratıcısı olarak hattatlık tarihine geçmiştir. A. Yalçın Orkun (Nisan 1983). Baltacıoğlu kimdir?, *Yeni Adam*, Sayı: 935, s.4. Baltacıoğlu, ilk zamanlar bu yazıya “hatt-ı muavveç” adını koymuştu. Bkz. Baltacıoğlu (15 Teşrinievvel 1326). İslam yazıları, *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası*, No:9, s.124; Baltacıoğlu (1 Ocak 1969). Plastik sanatlarda figüratif mi, nonfigüratif mi?, *Türk Dili*, Cilt:19, Sayı:208, s.591.

²¹⁷ Orkun (Nisan 1983). s.3. Vatanımı oldukça seven Baltacıoğlu, “yabancı bir toprağa gömülürsem, vatanımdan bir avuç toprak mezarımın üzerine atılsın; vasiyetim olsun” demişti. Bkz. Baltacıoğlu (24 İlk Teşrin 1940). Bir avuç toprak, *Yeni Adam*, Sayı:304, s.3; Baltacıoğlu (Mayıs 1978). Bir avuç toprak, *Yeni Adam*, Sayı: 921, s.1.

²¹⁸ Baltacıoğlu (16 Eylül 1922). Efsunla istila edilemeyen ülke, *Akşam*, No:1430, s.3.

Baltacıoğlu, Türklerin işgaller karşısında alması gereken duruma ve işgallerin haksızlığına işaret etmiştir:

“Tam beş sene süren kanlı bir harbden sonra bir taraftan henüz namlusunun demiri parıldayan, muzafferler! Diğer taraftan Allah’tan ve haktan başka kuvveti olmayan Türkler! Türkü mahvetmek istiyorlar. Türk nedir? Türk demek birer münâcat gibi semalara yükselen minareleriyle mükemmel ve azametli kubbeleriyle yeşil çinileri, ince ve nazik çiçekleriyle mabedlerimizi süsleyen çinileriyle asil bir sanat demek! Türk demek acizlere merhamet eden, kuvvete boyun eğmeyen tarihi bir kavim demek! Türk demek medeniyetle yaşamış ve yaşayan ve haricen her türlü haksız müdahalelerine rağmen yaşamak imanını kendinde duyan bir millet demek!(...) Eğer Avrupa, bütün bu hakikatlere rağmen bizim bu idam hükmünü verirse, bu hükmü size tatbik ederse biz yalnız mı kalacağız! Biz Türkler, silahımızı terk ettik; fakat imanımızı teslim etmedik ve etmeyeceğiz(...) Ey Müslümanlar ve ey daima Müslüman kalacak olan Türkler! Camilerimizin minarelerinden yükselen salavat-ı şerifeye, bugün mezarlarında kemikleri titreyen ecdadınızın ruhlarına imtisal ediniz ve haksızlığa karşı ilelebet feryad ediniz zafer bunun sonundadır.”²¹⁹

Bu cümleleriyle yapılan işgallere karşılık zafere olan inancının ne denli sağlam olduğunu göstermiştir. Hatta Darülfünun’da öğrencilere hitaben söylediği: ”Bir gün gelecek, bu mezarlıkların toprakları yarılıp yer altından insanlar çıkacak, ordular kuracak, mana maddeye hâkim olacak”²²⁰ sözleriyle de belirttiğimiz durumu manevi bir üslupla açıklamıştır.

Vatan topraklarının işgaliyle başlayan ve ardından Milli Mücadele’ye geçilen bu evre, onun özellikle Anadolu’daki izlenimlerinden sonra kafasında şekillendirmeye başladığı, ancak henüz bir düzene sokamadığı yahut birbirine eklemleyemediği fikirlere somut bir şekil verme açısından oldukça önemliydi. Yaşadıkları ve gözlemleri, Türk çağdaşlaşma fikrinin ve millet anlayışının her biri için mantıklı dayanaklarının bir nevi dönüm noktasını oluşturdu. Bununla birlikte Milli Mücadele yıllarında bazı Türk

²¹⁹ İsmail Hakkı Beyin nutku (31 Mayıs 1919). *Vakit*, No:572, s.1; Baltacıoğlu (23 İkinci Kânun 1941). s.14; K. Arıburnu (1975). *Milli Mücadelede İstanbul mitingleri*, Ankara: Yeni Desen Matbaası, s.52,53; Yunanlıların İzmir’i işgali dolayısıyla yapılan dört Sultanahmet mitingi vardır. Söz konusu bu miting, 30 Mayıs 1919 tarihli ikinci mitingdir. Bkz. Baltacıoğlu (1998). s.375, (394.dipnot).

²²⁰ Baltacıoğlu (16 İkinci Kânun 1941). *Hayatım* 144, *Yeni Adam*, No:316, s.15.

entelektüellerinin karamsarlığa düşmesine ve Milli Mücadele'nin başarılı olamayacağından şüphe duymalarına karşı çıktı. Baltacıoğlu, yozlaşmış Türk entelektüelleri ile varlıklarını kaybetmemiş, diğer bir ifadeyle geleneklerini kaybetmemiş Türk insanı arasında bariz farklar olduğunu anlamıştır. Böylece gerçekleştirilen işgallere başkaldıracak gücü bozulmamış Türk insanında, Anadolu halkında görmüştür.²²¹

Nitekim 1921 yılındaki Anadolu gezisinde, “tam üç ay tarihi ve mukaddesatını müdafaa eden bu insanlar arasında yaşamaktan zevk duydum” diyerek her köy ve kasabadaki ihtiyar ve gençlerin Milli Mücadele'nin heyecanını şuurlu bir şekilde yaşadığını vurgulamıştır. Ona göre: “Anadolu'daki herkes ruhun muazzam bir hamlesiydi” ve Anadolu halkı üstüne düşeni yerine getirmekte tereddüt etmemiştir.²²²

Milli Mücadele'nin felsefesini öncelikle bir özgürlük mücadelesi temelinde değerlendirmiştir. Milli Mücadele yıllarında ortaya çıkan ve Anadolu coğrafyasının kutsallığından hareket ederek Anadoluculuk ideolojisi vücuda getiren aydınlar gibi Anadolu'ya ayrı bir kutsiyet yüklemiştir.²²³ Anadolu'yu: “İnönü'nde, Sakarya'da galip geldikten sonra kendi mucizesinden gururlanmayacak ve hiçbir nümayiş yapmayacak derecede yüksek seciyeli vakur insanların vatani” olarak tanımlamıştır. Milli Mücadele'nin yürütülmesinde Türklerdeki manevi kuvvete dikkat çekmiş, maddi kuvvetlerin tükenici olduğunu ve bu nedenle Yunan ordusunun elbet yenileceğini dile getirmiştir. “Bizim bu itikadımızı sarsacak hiçbir ilim, hiçbir his yoktu”²²⁴ sözleriyle bu felsefeye olan inancını göstermiştir. Dolayısıyla Milli Mücadele'nin getirdiği özgürlüğü “İnkılâpların en büyüğü” ve “en mukaddesi” olarak görmüştür.²²⁵

İfade etmeliyiz ki Milli Mücadele ile ilgili olarak yukarıda ifadesini bulan söylemlerinin temellendirilmesinde Bergson felsefesi önemli bir yer tutuyordu. Türkiye'de Bergson felsefesinin tanınması ve popülerleşmesinde, “Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Hayat, Mihrap ve Dergâh” dergileri etkili olmuştur. Kuşkusuz

²²¹ Ş. A. Durukan-Zorlu (2006). s.205.

²²² Anadolu'da istiklâl ve hayat mücadelesi (2 Teşrinievvel 1921). *Vakit*, No:1369, s.1.

²²³ Anadoluculuk ile ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. M. Çınar (2013). *Anadoluculuk ve tek parti CHP'de sağ kanat*, İstanbul: İletişim Yayınları.

²²⁴ Baltacıoğlu (6 Eylül 1922). Anadolu harbinin felsefesi, *Akşam*, No: 1420, s.3; Baltacıoğlu, (1931a), s.19,22.

²²⁵ Baltacıoğlu (1931a). s.30.

Bergsonculuğun en yoğun temsil edildiği dergi “Dergâh” idi.²²⁶ Maddeci/meکانist Batı’ya karşı yine Batı’dan fakat maneviyatı temsil eden ve öne çıkaran Bergson’un felsefi geleneğinden etkilenen bazı Türk entelektüellerinin, Mili Mücadele’ye bakışı ve yaklaşımı “savaşı, ruh ile madde, hayat ile mekanizm arasında büyük bir mücadele olarak gören anlayışı doğrultusunda ‘hayat hamlesi’ olarak” şekillenmiştir.²²⁷ Baltacıoğlu da Milli Mücadeleyi bu anlayış doğrultusunda değerlendirmiştir. Keza “Dergâh”da yazdığı yazılarda bu anlayışın tipik örneklerinin yer aldığı makaleleri görölmektedir. Yanı sıra “Akşam” gazetesinde, Milli Mücadele’nin manevi yönünü işleyen, bu mücadelenin kutsal bir ölküye dayandığına vurgu yapan yazıları yer almıştır.

Büyük bir imparatorluğun sınırları içerisinde gözlerini açan ve memleket içinde birbiri ardına yaşanan birçok trajik durumu gözlemleyen pek çok Türk entelektüeli gibi Baltacıoğlu da arayış peşindeydi. Belirgin bir şekilde çöküş evresine girmiş olan Osmanlı İmparatorluğu’nun bu durumunu engelleme adına bir çözüm üretmekte zorlanan ve sıkıntıya düşen genç entelektüeller için Bergsonculuğun getirdiği “yeni ruh ve hamle anlayışı” onlara düşünsel anlamda yeni bir kapı aralamıştır.²²⁸

Bergson’un görüşlerinin ölkede etkili olduğu yıllar, gerçekten de çok ciddi sorunların ve acıların yaşandığı bir döneme tesadüf etmiştir. Ümitsizliğin panzehiri olacak yaratıcı bir hayat hamlesinin maddi imkânsızlıkların üstesinden gelebileceğine imkân tanıyacak bir felsefi düşünceye açıkça ihtiyaç vardı ve kimi Türk entelektüelleri bu ihtiyacı Bergson’un “hayat hamlesi”nde bulmuştur.²²⁹

Baltacıoğlu, Birinci Dünya Savaşı sırasında da bu anlayışın örneklerini çeşitli yazılarında göstermiştir. 1918 yılında “Yeni Mecmua”nın “fevkalade nüsha” olarak yayınladığı Çanakkale Savaşları ile ilgili özel sayısında “Çanakkale müdafaası nedir?” başlığıyla bir makale yazmış ve bu müdafaanın bir hayat savunması olduğunu söylemiştir: “Çanakkale müdafaası vücudun fenne mukabelesidir: karadan, denizden, havadan fennin her türlü vasıtalarıyla düşmana Türkler göğüsleriyle mukabele etmişlerdir. ‘fenne karşı fen bu harbin en az tatbik edilmiş düsturudur.’ Aynı şekilde

²²⁶ L. Bayraktar ve D. K. Taşdelen (Mayıs 2004). Bergsonculuk, *Felsefe Ansiklopedisi*, (Editör: A. Cevizci), Etik Yayınları, Cilt:2, s.319.

²²⁷ M. Çınar (2009). Dergâh Dergisi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:5, s.86.

²²⁸ Çınar (2009). s.91.

²²⁹ A. O. Gündoğan (2010). *Bergson*, İstanbul: Say Yayınları, s.142.

Çanakkale müdafaasının manevi açıdan önemini de “ ‘Çanakkale müdafaasından bir payitaht kazandık!’ diyenlere itiraz etmem. Lakin bu müdafaada kazandığımız bu maneviyat birkaç İstanbul’dan büyük olduğuna kanaat ederim” sözleriyle dile getirmiştir. Çanakkale savunmasının Balkan Savaşı’nın olumsuz izlerini silen askeri bir başarı olmasının yanında Türk toplumunun canlanmasını ve kaynaşmasını da sağladığını belirtmiş ve bu başarıdan sonra görevin asker ve komutanlar için tamamlandığını, ancak kendileri için henüz başlamadığını belirterek²³⁰ yeni bir başlangıca işaret etmiştir. 1921’de de Çanakkale zaferini getiren ruh ile Milli Mücadele’ye hâkim olan ruhun aynı olduğunu vurgulamıştır.²³¹

1923 yılında da Heyet-i İlmiye üyelerine Türk Ocağı’nda bir konuşma yapmıştır. Hamdullah Suphi Bey’in konuşmasından sonra kürsüye gelen Baltacıoğlubu kara günlerin yarattığı ümitsizliği, yine manevi bir üslup ile bertaraf etmeye çalışmıştır. Evet bunca yokluk içerisinde nasıl direniş gösterilecekti? Baltacıoğlu’nun cevabı oldukça mistiktir: “Fakat bir gün gelir, Anadolu’nun çöllerinde bir ses işitilir: Ey Türkler ‘Hayye – ale-l -felâh!’ der. İşte o anda bu esrarengiz topraklardan esrarengiz mahluklar fıskırır, ordular teşekkül eder.”²³²

Onun ruhun maddeye karşı zafer kazanacağına olan inancı, ülkenin maddi imkânlardan yoksunluğu ve yaşanan kaos ile yakından ilgilidir. Böylesine bir atmosferde taraflardaki temsiliyetin ruh ve madde zıtlığı ile açıklanması koşullardan kaynaklıdır. Nitekim bu yıllarda duygusal bir tonlamayla manevi öğelere yapılan vurgu açıkça bir motivasyon yaratma ve zafer telkini amacı taşımaktadır.

Baltacıoğlu da yaratmaya çalıştığı motivasyon için doğal olarak mazideki başarılarla müracaat etmiştir. Bu minvalde Kut’ül-Amare ve Çanakkale’deki Türk kahramanlıkları şeklinde ortaya çıkan milli iradenin, Mütarekeden sonra en yüksek şeklini Milli Mücadele’de aldığını söylemiştir. Ardından da Milli Mücadele’yi Yunanlılar ve Türkler açısından şöyle değerlendirmiştir:

“Bizim hareketimiz mefkûreden fıskırırken onlarınki hırstan damlıyordu!
Bizim hareketimiz ilmin, ahlakın, sanatın bir tercümanı iken onlarınki hak ve insaniyet denilen mefkûreye isyan ediyordu! Biz vicdanımızın emrini

²³⁰ Baltacıoğlu (1918). Çanakkale müdafaası nedir?, *Yeni Mecmua*, s.41,42. Ayrıca bu özel sayının Latin harflerine çevrilmiş hali için bkz. *Yeni Mecmua Çanakkale Özel Sayısı* (2006). (M. Albayrak, A. Özyurt), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

²³¹ Anadolu’da istiklâl ve hayat mücadelesi (2 Teşrinievvel 1921). s.1

²³² Heyet-i İlmiye azaları Türk Ocağı’nda (16 Ağustos 1923). *Hâkimiyeti Milliye*, Sayı:890, s.2.

yapıyorduk onlar imparatorluk taklidi yapıyorlardı! Biz devam ederken onlar dağılıyor, biz yaratırken onlar ölüyorlardı!..”²³³

Bu mücadeleye yönelik manevi öğelerle bezediği, “hayat hamlesi” ve “yeni ruh” anlayışının örneklerini çoğaltabilmek mümkündür. Ancak temelde en büyük kazanımı ifade ettiğimiz üzere özgürlük olarak belirlemiş, “Anadolu Harbini” maddi ve manevi kuvvetlerin mücadelesi olarak çeşitli safhalarda değerlendirmiştir. Bu safhaların hepsinde verilen mücadelenin manevi kuvvetle olduğuna vurgu yapmıştır. Başarının manevi bir ülke vücuda getirdiğini, böylece Türk toplumunun özgürlüğün yanı sıra kendi manevi varlığının bilincine vardığını düşünmüştür.²³⁴ Bağlantılı olarak Milli Mücadele boyunca yapılan fedakârlıkları sadece vatanın kurtarılması açısından değerlendirmemiş ve aynı zamanda Türk halkını bilinçlendirdiği için de önemsemiştir. Vurguladığımız gibi para yahut silah gibi araçların bir sonunun olduğunu, ancak izzeti nefis, namus, mefkûre gibi manevi kuvvetlerin ölümsüz ve maddi kuvvetlerin üzerinde olduğunu belirterek Milli Mücadele’nin bazı manevi değerleri açığa çıkardığını belirtmiştir.²³⁵

Bütün toplumlarda olduğu şekliyle “zafer”, ulusal bilinci geliştirmek ve başarıyı sürdürmek açısından eşsiz bir algı yönetimine olanak tanır. Üstelik yeni bir devlet ve yeni bir toplum/millet yaratma süreci kazanılan zaferler üzerinden taçlandırılır. Baltacıoğlu’nun Milli Mücadele’nin bilinç yaratma işlevine vurgusu bu açıdan önemlidir. Çanakkale zaferi ile Milli Mücadele arasında bir bütünsellik kurması da bundandır. Nitekim bunun bir başka örneğini de Dumlupınar üzerinden ifade etmiştir:

“Fertlerin hayatında olduğu gibi, milletlerin hayatında da büyük karar anları, deruni inkılâp zamanları vardır. Her türlü fenni ve medeni vasıtaların yerine geçemeyen, fakat bütün bu vasıtalardan evvel gelen ve onları işleten hayat nehri, işte bu kararların, batağıdır... bu hayat nehri kurumadıkça taşmak, çöşmek, dünyanın yüzünde kendine bir yatak açmak hep mukadderdir. ‘Dumlupınar’ muharebesi Türk iradesinin maddi manalar karşısında, taşmasından, coşmasından ve nihayet kendisine derin ve geniş bir hayat yatağı açmasından ibaret tabii bir hadisedir.”²³⁶

²³³ Baltacıoğlu (23 Teşrinievvel 1922). Milli hareket niçin hürdür?, *Akşam*, No:1467, s.3.

²³⁴ Baltacıoğlu (16 Eylül 1922). s.3; Baltacıoğlu, (1931a). s.29,30.

²³⁵ Baltacıoğlu (10 Eylül 1922). İlahi zafer, *Akşam*, No:1424, s.3.

²³⁶ Baltacıoğlu (30 Ağustos 1341). Dumlupınar hakkında ihtisaslar, *Afyonkarahisarda Nur*, Sayı:24, s.2.

Milli Mücadeleye bunca anlam yüklendikten sonra söz konusu zaferin yüceltilmesi için başka getiriler üzerinde de durmuştur. Öncelikle savaşların bir tür “terbiyetkar” tesirleri olduğunu söylemiştir. Balkan Savaşı’nın Türklere kendi benliğini idrak etmesini sağladığını, millet ülküsünün ve heyecanının doğmasına neden olduğunu dile getirirken Çanakkale müdafaasının ise Milli Mücadele’nin kaynağı olduğunu ifade etmiştir. Ancak Milli Mücadele’nin daha kutsal bir etkisi olduğunu söylemiştir. Bu yönüyle de söz konusu mücadeleyi Meşrutiyet’ten itibaren yapılan savaşlardan ayıran başlıca özelliklerden söz etmiştir. İlk özellik, Milli Mücadele’nin bir millet ve istiklal mücadelesi olmasıydı. Mücadeleye katılanlar gelişi güzel memurlar değil, aksine bu istiklal mücadelesini arzulayanlar ve bunun için samimi olarak mücadele edenlerdi. Yine bu savaşın bir “zulüm” savaşı olmadığını, bilakis özgürlük savaşı olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Milli Mücadele’de bütün Türk milletinin kalplerinin birleştiğini ve milletin tam bir “vahdet” haline geldiğini açıklamıştır.²³⁷ Böylece vatan, millet, birlik kavramları eşliğinde toplumsal kaynaşmayı sağlamak, toplumun devlete ve vatana aidiyetini perçinlemek istemiştir.

Baltacıoğlu, bütün bu sürece Atatürk’ün etkisini ise “Büyük adamlar cihanlık zaruretleri yoğuran, tabiatla oynayan insanlardır, eserleri büyük zelzelelerin eserleri gibi asırlara yerleşir kalır. Gazi en büyük adamdır, çünkü yalnız Türk milletinin değil, cihanın tarihini yoğurmuştur”²³⁸ sözleriyle ifade ederek bu süreçten Atatürk miti inşa etmeye çalışmıştır. Keza benzer bir şekilde Atatürk’ün en büyük eserini de “Türk milletinin yaşama kabiliyetine inanması” olarak belirtmiştir.²³⁹ Bu doğrultuda Milli Mücadele ile ölüm ihtimallerinin ortadan kalktığını ve yeni Türkiye’de coğrafi ve ruhi bir birliktelik sağlandığını söylemiştir.²⁴⁰

1.2. Cumhuriyet’in İlanı ve Yeni Türk Devleti’nin Yapılanması

Baltacıoğlu, “imparatorluk tipi devlet” ve “monarşi tipi devlet” üzerinde durmuş ve “imparatorluk tipi devlet”i “kavmi devlet” dediği devlet şeklinden ayırmıştır. İmparatorlukların her yönüyle heterojen yapısına vurgu yaparak bu tip devletlerin Roma

²³⁷ Baltacıoğlu (29 Eylül 1922). Muharebelerin dersleri, *Akşam*, No:1443, s.3.

²³⁸ Baltacıoğlu (6 Eylül 1934). Dumlupınar Savaşı, *Yeni Adam*, Sayı:36, s.2.

²³⁹ Baltacıoğlu (9 Teşrinisani 1939). İki büyük hakikat, *Yeni Adam*, Sayı:254, s.15.

²⁴⁰ Baltacıoğlu (Ağustos 1972). Dünya yıkılsa, *Yeni Adam*, Sayı: 852, s.5.

ve Bizans İmparatorluklarında olduğu gibi en temel anlayışını, diğer kavimleri savaş ve istila ile egemenlikleri altına almak olarak göstermiştir. Bu sayede de farklı milletlerden oluşan ve kültürleri ayrı olan heterojen bir yapının ikame edildiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla bu durumun imparatorlukları parçalanmaya müsait bir yapıya soktuğunu belirtmiştir. Ayrıca bu karmaşık durumun merkeziyetçiliği ve sultanın baskı unsurunu arttırdığını ve yer yer yerel/mahalli nüfuz alanlarının oluşmasını sağladığının altını çizmiştir. “Monarşi tipi devleti” ise monarkın her şey olduğu ve halkın otoriteye itaatinin beklendiği bir yapı olarak tanımlamıştır. Monark, hem dini, hem de siyasi otorite durumundaydı. Baltacıoğlu’na göre bu yapı, milli devletlerin oluşmasında oldukça önemliydi. Zira milli devletlerin oluşmasında bir takım morfolojik sebepler olduğunu söylemiş ve bu sebeplerin milli devlet şeklinin doğmasını zorunlu kıldığından bahsetmiştir. Topun icadıyla şövalyelerin ayrıcalıklı yapısının halktan oluşturulan piyade sınıflarına kayması, yine matbaanın icadıyla gazetelerin artması ve ulusal şuurun oluşması, teokratik yapıyı yıkararak yerini monarşik devlet tipinin geçtiğini ifade etmiştir. Kültürün ilkokul vasıtasıyla yayılmasıyla da milli vicdanın şuurlandığını, nihayetinde milli devlet rejiminin doğduğunu söylemiştir.²⁴¹ Milli devleti ise genel anlamda “milli amme fikrine, milli orduya dayanan devlet” olarak açıklamıştır.²⁴²

Cumhuriyet’in ilanını ve yeni kurulan devletin oluşum sürecini de tali yollara sapmadan klasik görüşlere uyumlu olarak değerlendirmiştir. Yani Atatürk’ün Anadolu’da örgütlediği direnişi ve bu direnişin her safhasını Yeni Türk Devleti’nin oluşumu olarak algılamıştır. Lozan Barış Antlaşması bu direnişin politik zaferini ilan etmiş ve yeni devlet uluslararası sistem içinde egemen bir şekilde yerini almıştı. Bundan sonra yapılan bir dizi devrimle halk egemenliğine dayalı laik ve çağdaş bir rejiminin ikame edilmesine yönelik irade ortaya konmuştu. Kuşkusuz Türkiye’nin 1920 ve 30’lu yıllarına bu devrim süreci damgasını vurmuştur. Bu dinamik süreç, yeni bir toplum yaratma ilkesinin hayati bir parçası olduğu için siyasi elitler tarafından oldukça önemsenmiştir.

Baltacıoğlu, Milli Mücadele’nin hedeflediği Misak-ı Milli’nin başarıldığını ve herkeste bir şaşkınlık, gurur ve mutluluk olduğunu belirtmiş, bir devrim isteğinin Türk ulusunun kalbinde ve zihninde Birinci Dünya Savaşı’ndan beri yerleştiğini söylemiştir.

²⁴¹ Baltacıoğlu (3 Eylül 1951). Devletçilik Umdesi, *Ulus*, No:10844, s.2.

²⁴² Baltacıoğlu (1939a). *Sosyoloji*, İstanbul: Sebat Basımevi, s.345.

Tıpkı Çanakkale müdafaasının yeni bir başlangıca işaret ettiğini belirtmesi gibi Milli Mücadeleyi de bir dönüm noktası, değişimin bir başlangıcı/beyaz sayfası olarak görmüştür:

“Eski Türk-Yunan harbi bize idareyi mutlakanın Rumeli’de aç ve çıplak bıraktığı neferlerin sefaletini gösterdi. Harbi Umumi bir millet için siyasi ittifakların her ne temin ederse etsin, bünyesinden temamiyle hariç kalan mahiyetini gösterdi. Çanakkale müdafaasının öğrettiği hakikat Türk milletinin namus ve istiklâl mefkûresine verdiği kıymettir. Mütareke günleri bize aciz hükûmeti tarafından terkedilen bir milletlerin nefisinden ve iradesinden başka desteği olmayacağını anlattı. Milli müdafaanın tarihi ise fenni usullerle idare edilen harbin manevi kuvvetlerle birleşince alemde şeref ve istiklalin yegâne müdafii olabileceğini bizimle beraber âleme ispat etti.. Bu fikirler alelâde fikirler değil, bütün müdafaaların tarihinden çıkan canlı fikirlerdir. Yeni Türkiye Devleti bu canlı fikirlerin vücudundan, zaman ve mekânda tahakkukundan başka bir şey değildir. Yeni Türkiye Devletini eski Osmanlı saltanatının bilâfasıla devamı addetmek nasıl doğru değilse, yeni devlet hayatımızı eski devlet hayatımızın tekerrürü ve taklidi şeklinde tekâmülünü beklemekte o derece doğru değildir. Milletçe nasıl yenileşdikse devletçe de yenileşmek zaruretindeyiz.”²⁴³

Yeni devlete gönül vermiş birçok çağdaşı gibi yeni rejimin Osmanlı İmparatorluğu’nun bir devamı olmadığına altını çizmiştir. Artık yeni bir yola girildiğinden aynı tonda çağdaşlaşmanın zorunluluğunu ifade etmiştir.

Genel anlamda devletin temel görevinin savunma (askerlik işlerini organize etme), kanun yapma ve gelir kaynaklarını yönetme olduğunu dile getirmiştir. Türkiye’nin ayrıca sosyal yardım, sağlık, kültür ve eğitim alanlarına sokulmasını çağdaşlaşma açısından son derece hayati görmüş, bu yönüyle devletin sosyal niteliğine parmak basmış ve böylece modern devletin bir kültür organı olduğunu da vurgulamıştır.²⁴⁴

Yeni devletin yapılanma sürecinde Darülfünun’un üst kademelerinde görev alan Baltacıoğlu’nun henüz bu süreçte rejimin politikalarını etkileme kaygısını taşıdığı ve

²⁴³ Baltacıoğlu (1931a). 59-61.

²⁴⁴ Baltacıoğlu (1939a). 349; Baltacıoğlu (1950). s.70.

bunu istekli bir şekilde yerine getirmeye çalıştığı görülmektedir. Daha önce de değindiğimiz gibi Darülfünun'da oluşturulan bir heyetle birlikte önce Ankara'ya, ardından da Atatürk'ü ziyaret etmek için İzmir'e gitmiştir. Heyet, Atatürk tarafından Latife Hanım'ın ailesinin köşkünde yemeğe davet edilmiş, kendisi de Atatürk ile olan karşılaşmadan oldukça etkilenmiştir:

“Kendileri ufak bir odada bizi bekliyorlardı. Gazi tunçtan bir sanat eseri, bir heykel gibi ayakta ve hareketsiz duruyordu. Bu manzara çok haşyet vericiydi. Bütün samimiyetimle söylüyorum ulu bir mabette mabudunun huzuruna çıkmış bir abit gibi vect, huşuğ duymakta idim.”

Bu kısa merasimden sonra Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyetin temel meseleleri ile ilgili görüşmelere geçildi. Görüşmede öncelikle yeni rejimin toplumu dönüştürmesinde başat rol biçilen eğitim konusu tartışıldı. Üzerinde durulan esas konu eğitimin dini mi, milli mi olması gerektiği idi. Yıllarca eğitim alanında görevlerde bulunan ve o dönemde Darülfünun rektörü olan Baltacıoğlu, Atatürk tarafından yöneltilen bu konudaki soruya şu karşılığı vermişti: “din içtimai bir müessesedir. Realitede yaşamaktadır. Fakat devlet onu mekteplerinde öğretmeye mecbur değildir. Devlet terbiyesinin karakteri ancak milli olabilir. İnkılâp maarif müesseselerini laikleştirmelidir.”²⁴⁵

Bu sözlerine karşılık Atatürk, “böyle bir laikizasyon hareketini halk nasıl kabul eder?” şeklinde bir başka soru yöneltti. Bu soruya verdiği cevap ise, “Türk milleti laik bir terbiye almasını çok iyi kabul eder. Çünkü dünyanın en realist, en müsbet kafalı bir milleti” olduğu yönünde olmuştur. Bu sözlerinin olumlu karşılandığını hisseden Baltacıoğlu,²⁴⁶ Atatürk'ün taassuptan ürktüğünü sezdiğini söylemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla da toplantıda daha çok din-devlet ilişkisi konuşulmuş, laiklik konusu toplantının ana gündem maddelerinden olmuştur. Bu hassas konu içerisinde halifelîğe dikkat çekilmiş, kendisi de şunları ifade etmiştir:

“Atatürk susuyordu.. Cuma selamlığından, Halife'nin gezintilerinden, halkın Halife'ye karşı yapmakta olduğu coşkun gösterilerden söz açıldı. Atatürk'ün bu gibi olaylardan çok üzüntü duyduğu anlaşılıyordu. Çok haklıydı. Ben hilafetin gerekli bir kurum olduğuna inanmıyordum. Ümmetçiliği de Meşrutiyet fikir adamlarınının anladığı gibi anlamıyordum.

²⁴⁵ Baltacıoğlu (7 Ağustos 1941).s.14; Baltacıoğlu (1973). s.107-108; Baltacıoğlu (Kasım 1966). s.104.

²⁴⁶ Baltacıoğlu (7 Ağustos 1941). s.14; Baltacıoğlu (1973). s.108.

Dincilik ümmetçilik demek değildi(...) onun için hilafetin kaldırılmasını istiyordum.”²⁴⁷

Baltacıoğlu, uzun süre devam eden konuşmalardan sonra ise dikkatini toplayarak hilafet konusundaki tutumunu açık olarak şöyle belirtmiştir:

“Çanakkale’de büyük bir şehâmet eseri yaratarak Türkün namusunu kurtaran büyük kumandan günün birinde sâikai kaderle aksa-yı Anadolu’ya memur edilir. Yolunun üzerinde üç istikamet belirir. Biri servet ve samana öteki rütbe ve nişana, üçüncüsü ölüme ya da istiklâle, götürür. Hangi istikamette yollanacaktı? Tarihin ne büyük hadisesidir ki sonuncu yolda şan ve şeref yolunda ilerlemeye başladı. Yolunun üzerindeki bütün çalı çırpıları, dikenleri söküp atar. Derken bu yolun üzerinde bir taassup ağacı, bir zehir ağacı belirir. Bu ağacın da dallarını kesip attı. Ancak iri kökleri henüz toprağın içinde idi. Bu toprak yaştır. Üzerindeki güneş de yakıcıdır. Asırlık ağacın kütüğü bir gün sürecektir olursa, eskisinden daha çok gürbüzleşecektir. Bu da büyük bir tehlike olacaktır. Memleketin aydınları şaşırıyorlar. Bu büyük adam bu zehir ağacının köklerini niçin kazımıyor diyorlar.”

Onun bu sözlerinin ardından Atatürk, sol tarafında oturan İsmet İnönü’ye, “Paşa görüyor musun, ilim adamları ne diyor? Geç bile kalmışız,” dedikten sonra kendisine devrimlerin metotları ile ilgili bir başka soru yöneltmiş ve Türkiye’nin ilerlemesi için devrimlerin aniden, oldubitti şeklinde yapılması ve toplumun sonra aydınlatılması gerektiği karşılığını almıştı. Görüşmenin sonunda ise Atatürk’e şu sözleri söylemişti: “Efendim müessese [Darülfünun] iziniz üzerinde yürüyecektir. Kendine düşen ilim vazifesini yapacaktır.”²⁴⁸

Baltacıoğlu, 18 Şubat 1924’de İstanbul’a döndükten sonra ilk iş olarak Darülfünun heyetini toplamıştır. Darülfünun üyelerine, “şimdi ben Gazi Hazretlerine bir telgraf çekeceğim. Bu telgrafa bağılsız, koşulsuz imzanızı koyar mısınız?” dedikten sonra kurul üyelerinin olumlu cevabıyla, “Darülfünun Divanı bugün yaptığı toplantıda Türkiye’de demokrasi ilkelerinin bağılsız ve koşulsuz uygulanması konusundaki

²⁴⁷ Baltacıoğlu (Kasım 1966). s.104,105.

²⁴⁸ Baltacıoğlu (Kasım 1966). s.104-106. Baltacıoğlu (14 Ağustos 1941). Hayatım 174, *Yeni Adam*, Sayı:346, s.14; Baltacıoğlu, (1973). s.108,109.

bilimsel kanaatini belirtmiştir..” şeklinde bir telgraf yazılmıştır.²⁴⁹ Atatürk, 3 Mart 1924 yılında yazdığı cevabi telgrafta ise şu noktalara temas etmiştir:

“Memleketimizde demokrasi ve cumhuriyet umdelerinin mutlak ve kati surette tatbiki ve memleketimizin tarihi ilim ve medeniyette layık olduğu mertebeye refiaya isal hususunda Darülfünunumuzun kanaat ve kudreti ilmiyeye müstenit türlü ve şuurlu fiiliyat ve irşadının daima en kıymetli ve müsmir amil olduğunu bu vesile ile de tekrar eyler hakkımda samimi surette izharı hissiyat eyleyen heyeatı muhteremeye teşekküratımın tebliğini rica ederim.”²⁵⁰

Halifeliğin kaldırılmasından çok kısa bir süre önce Baltacıoğlu’nun bu konu ile ilgili görüşleri ve Darülfünun’un devrimler konusunda destekleyici bir duruş sergileyeceğini beyân etmesi, rejimin atacağı adımlar konusundaki tavrını ve cesaretini arttırdığı söylenebilir. Ayrıca Atatürk ile bu görüşmesi, yeni devletin dönüşüm sürecine aktif bir katılım sağladığını göstermesi bakımından ve ayrıca henüz Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte rejimin siyasal açıdan izleyeceği yol üzerinde büyük oranda bir uzlaşma içerisinde olduğunu göstermesi açısından anlamlıdır.

Baltacıoğlu, daha önce belirttiğimiz gibi yenilikçi bir vizyona sahiptir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında da esen dönüşüm rüzgârından oldukça ümitlidir. Milli Mücadele’nin kazanılmasının yanında Cumhuriyet’in ilanı ile Atatürk’e olan sempatisi ve sevgisi de artmıştır. 1927 yılında Darülfünun’daki öğretim üyelerinin yazılarından oluşan “Büyük Gaziye Darülfünundan Küçük Bir Armağan” isimli kitapta, “Mustafa Kemal Şahsiyeti” isimli bir yazı kaleme almış, Atatürk’ün yeni rejimin kuruluşundaki katkılarını açıklamış ve Atatürk’ün “hayat ağacının kuruyan, artık meyve vermeyen hasta dallarını hiç acımadan kes[tiğini], fakat ona mükemmel bir medeniyet aşısı” vurduğunu söylemiştir.²⁵¹

Baltacıoğlu, bu yeni oluşum içerisinde vurulan “medeniyet aşısının” yani Türkiye’nin yürüttüğü devrimlerin desteklenmesi ve Türk devriminin demokratik olmayan ülkelere de örnek teşkil etmesi gerektiğine inandığından Kemalist rejimin faaliyetlerini yapılması gerekenler olarak görmüştür:

²⁴⁹ Baltacıoğlu (1998). s.297.

²⁵⁰ *Atatürk’ün tamim, telgraf ve beyannameleri* (1991). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Cilt: IV, s.554.

²⁵¹ Baltacıoğlu (1927). *Mustafa Kemal şahsiyeti, Büyük Gaziye Darülfünundan küçük bir armağan*, İstanbul: Millet Matbaası, s.9.

“Türk sosyetesini sultanlığı ve halifeliği kaldırarak Türkiye’yi din ve hanedan saltanatından kurtarmıştır.. Kadına eşsiz bir hürriyet vererek Türkiye’de erkek hegemonyası adına ne varsa kırmıştır. Mecelle gibi dini kaynaklardan gelen bir hukuk yerine Medeni Kanun denilen akli hukuku koymuştur. Endüstri inkılâbıyla da milli ekonomiyi yaratmıştır. Eski mutaassıp okul yerine laik okulu açmıştır.”²⁵²

Onun düşüncesinde yeni rejim bambaşka bir yapıdır. Bu başkalık fikriyatının ana dinamiğini oluşturan yeniden kendine/Türke dönüşü ve çağdaşlığı temsil ettiği/edeceği için devrimleri ve devrimlerin metodunudestekleyecektir. Zira Baltacıoğlu “yeni bir eser vücuda getirirken, yeni bir millet yaparken ve yeni bir tarih yaratırken büyük adamların müracaat ettiği tek usul vardır: Tarlayı baştan aşağı temizlemek ve yeni binayı yepyeni malzeme ile yepyeni nispetlere göre inşa etmek” anlayışını savunmuştur.²⁵³

Dolayısıyla yeni rejimin mimarı olarak gördüğü Atatürk’ü farklı kılan çeşitli özelliklerinden bahsetmenin gerektiğine yönelik bir inanca sahip olmuştur:

“Kendisinden önce gelip geçenler arasında en çok yaygın olan düşünce tedrici tekâmül düşüncesi idi. Ancak kendisi gibi devrimin yıkım ile başlayıp evrim ile sona ereceğini düşünenler yok gibiydi. Atatürk yıkım ile başlamış, devrim evresine girmiş, tarihlik ödevini yerine getirmek için de elinden geleni yapmıştır. Hilafetin kaldırılması, harf devrimi, dil devrimi hep bu metotla yapılmıştır.”²⁵⁴

Tanzimat’tan itibaren sürdürülen çağdaşlaşma hareketlerinin Cumhuriyet devrimleriyle karşılaştırmasını yapan Baltacıoğlu, Atatürk’ün yeni bir dünyaya kapı araladığını vurgulamıştır. Büyük bir devrimci olarak gördüğü Atatürk’ün “Türk tarihini Hristiyan Avrupa gözüyle değil, Avrupa metotlarıyla ve Türk gözüyle, yeni baştan, doğru olarak, göstermeyi öğretti[ğini]” söylemiştir.²⁵⁵ Bununla birlikte Atatürk’ün anti-emperyalist özelliğine vurgu yaparak onun dünya tarihinde çığır açan bir lider olduğunu belirtmiştir. Atatürk’ün varlığı ile Türkiye’nin; emperyalistlerin elinden kurtulduğunu ve hatta bu başarı ile emperyalizmin kölesi olan Müslüman ülkelere de örnek olunduğununaltını çizmiştir. Böylece Atatürk’ün sadece Türk tarihinin dönüm noktası

²⁵² Baltacıoğlu (1950). s.62,63; Kaçmazoğlu (Haziran 1998). Bir sosyolog ve ideolog olarak İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Toplumbilim*, Sayı:8, s.92.

²⁵³ Baltacıoğlu (1931a). s.67.

²⁵⁴ Baltacıoğlu (1973). s.21,22.

²⁵⁵ Baltacıoğlu (10 Kasım 1949). Atatürk mucizesi, *Yeni Adam*, Sayı: 623, s.2.

olmakla kalmadığını, aynı zamanda dünya tarihi açısından da önemli olduğunu belirtmiştir.²⁵⁶

Yeni devletin inşa edilmesinde Atatürk'ün rolünü saptamak amacıyla ve bu süreçten bir Atatürk kültü yaratma konusunda bir pasaj kaleme almayı da ihmal etmemiştir. Atatürk'e koşulsuz bir bağlılıktan ve onun ardından gitmekten bahseden Baltacıoğlu'nun söz konusu yazısında devrimler yüceltilmiştir. Dolayısıyla Atatürk, Türk'ün kendine özgülüğünü ortaya koyması açısından da mitsel bir figür olarak değerlendirilmiştir. Baltacıoğlu'nun bir yazısından örnekler verelim:

Atatürk! 'Senin çok eski, yaratıcı, üreyici bir dilin var. Arapçanın, Acemcenin, Osmanlıcanın tutsaklığından onu kurtar, dilinin köklerine yapış, dilinin eklerini çalıştır, dil geleneklerine uygun yepyeni sözler yarat, yadırgayacaksın ama iğrenmeyeceksin, öze git bu özleşme seni sana kavuşturacaktır, halka ulaştıracaktır!' dedin. Anladık, dinledik, istediklerini yerine getirdik...²⁵⁷

1919'da başlayan ve çetin bir cidâl evresinden sonra nihayetlenen Milli Mücadele'den sonra Türkiye'de bir birlikteliğin sağlandığını söyleyen Baltacıoğlu, 1923 yılında ilan edilen Cumhuriyet rejimini ve çağdaşlaşma uğruna yapılan devrimleri desteklemiştir. Bu aşamadan sonra Türkiye'nin ilerlemesini ilgilendiren hemen her konuda ve çağdaşlaşmanın, kendi ifadesiyle "Avrupalılaşmanın" limitlerini çizme gayreti taşımıştır. Bu doğrultuda Türkiye'nin nasıl kalkınması gerektiğine yönelik yoğun açıklamalar yapmıştır.

2. Kemalizm Üzerine Düşünceleri

2.1. Bir İdeoloji Olarak Kemalizm'in İnşa Edilmesi

İdeoloji, Grekçe "eidos" ve "logos" terimlerinin birleşmesinden oluşan ve "düşünceler bilimi" anlamını karşılayan bir kavram olmakla birlikte, oldukça uzun bir zaman dilimi boyunca siyaset bilimi yazınına da önemli oranda meşgul etmiştir. Günümüzdeki ideolojilerin çoğunda olduğu gibi bu kavram da Fransız Devrimi

²⁵⁶ Baltacıoğlu (14. İK. Kânun 1937). Sosyetesini arıyan adam, *Yeni Adam* Sayı:159, s.2.

²⁵⁷ Baltacıoğlu (7 Aralık 1950). Atatürk'e yalvarı, *Yeni Adam*, Sayı: 679, s.1.

döneminden kalmadır.İdeolojiyi ilk kez 1796’da Antoine Louis Claude Destutt de Tracy “Mémorie sur la Faculte de Pencer” isimli bildirisinde kullanmıştır. Kavramın isim babası, daha sonra “The Element of Ideology (İdeolojinin Temel Esasları)” isimli eserinde bu terimi detaylıca işlemiştir.²⁵⁸

İdeoloji; pek çok düşünür tarafından ele alınmış olan ve gerek olumlu, gerekse de olumsuz farklı anlamlar yüklenmiş kaygan bir kavramdır. Oldukça sık kullanılmasına rağmen de tam olarak ve genel geçer bir tanımla izah edilememiştir. Nitekim T. Eagleton “İdeoloji” isimli çalışmasında “şimdiye kadar hiç kimse ideolojinin tek ve yeterli tanımını yapamamıştır” der.²⁵⁹

Peki Kemalizm’i nasıl değerlendirilebileceğiz? Eagleton’unaydınlanma ideologlarının amacı olarak ifade ettiği “toplumu rasyonel bir temelde baştan aşağı yeniden inşa etmek”sözleri dikkate değer. Paralel bir şekilde ideolojinin toplumsal çevreyi, fikirleri ve duyumları dönüştürecek “safkan bir mühendislik programı” olarak değerlendiren tanımdan yola çıkarak²⁶⁰bu yaklaşımın Kemalist hareketin de işleyişinin bir yönüyle çerçevesini çizdiğini söyleyebiliriz. Nitekim Kemalizm’in en belirgin özelliği; bireyin, toplumun vedevlet kurumlarının biçimlendirilmesi esasına dayalı olmasıdır. Bu aşamadaçalışmamızın kapsamını doğrudan ilgilendirmeyen husus Kemalizm’in bir ideoloji olarak kabul edilip edilemeyeceğidir. Bu tartışmaya girmemekle birlikte, birazdan da görüleceği gibi Kemalizm,CHP programlarında açıkça siyasi birideoloji olarak ifade edilmiştir. Benzer şekilde dönemin pek çok ismi de Kemalizm’i ideoloji olarak değerlendirmiştir.²⁶¹

Köklerini Milli Mücadele’ye kadar götürebileceğimiz, bu tanımlama biçimi, adını bu mücadelenin önde gelen ismi/komutanı Atatürk’ten almıştır.²⁶²Bir nitelendirme olarak Milli Mücadele ile birlikte kullanılan Kemalizm, söz konusu mücadelenin başarılarıyla birlikte de yaygın bir söylem haline gelmiştir. Falih Rıfkı Atay’a göre de: “Mütareke zulümcülerinin ilk damgası ‘İttihatçı’ ikinci damgası ‘Kemalist’ idi. Sonradan büyük inkılâb ideolojisinin adı olan Kemalizm, Beyoğlu’nda işgal gazetecisi Paillares tarafından ‘Anadolu haydutlarının partizanlığı’ manasına icat edilmişti.”²⁶³

²⁵⁸ M. Vural (2007). *Siyaset felsefesi açısından muhafazakârlık*, Ankara: Elis Yayınları, s.38.

²⁵⁹ T. Eagleton (2011). *İdeoloji*, (Çev: M. Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, s.17.

²⁶⁰ Eagleton (2011). s.96,97.

²⁶¹ E. D. Başbuğ (2013). *Resmi ideoloji sahnede*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.35.

²⁶² T. Ateş (1994). *Kemalizmin özü “görüşler, düşünceler”*, İstanbul: Der Yayınları, s.11.

²⁶³ F. R. Atay (15 Haziran 1956). Put ve Perestliği, *Dünya*, No:1538, s.3.

Milli Mücadele sırasında İstanbul Hükümeti ve Avrupalılar, “Kemali” ve “Kemalistler” gibi terimler kullanmışlardı. İngilizlerin ve Fransızların, işgallere karşı direnen Kuvayı Milliyecileri kastederek, kullandıkları Kemalist terimini²⁶⁴ Damat Ferit Paşa Hükümetleri de pejoratif bir üslup ile “Kemalistler” ve “Kemaliler” şeklinde kullanmışlardı.²⁶⁵ İstanbul’daki “İkdam” gazetesinde benzer şekilde Milli Mücadele komutanlarına “Kemaliler” ve “Kemalciler” denmiştir.²⁶⁶ “İstanbulcu” yazarlar; bu hareketi ve önderleri Atatürk’ü “Celali isyanlarının bir çeşit hortlakları” olarak değerlendirmişlerdi.²⁶⁷

Milli Mücadele karşıtlığını yüksek perdeden işleyen “Alemdar” gazetesi, aynı şekilde benzer nitelendirmelerde bulunmuştur. Örneğin, gazetenin 18 Nisan 1920 tarihli sayısında verilen bir haberde “Kemali”²⁶⁸ terimi kullanılmış, 20 Nisan 1920 tarihli sayısındaki bir başka haberde ise “Kemal çetelerinin tard ve tenkiline doğru” bir başlık kullanılmıştır.²⁶⁹

20 Ağustos 1927’de ise “Hakimiyet-i Milliye” gazetesinde Y.K. [Karaosmanoğlu] “Kemalizm” başlıklı bir makale yazmıştır. Kemalizm’i olumlama üzerine kurulu bu yazıda, “beşeriyetin ruhunu bir şimşek gibi kat eden” Kemalizm’in, geniş bir alanda değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiş ve ülkede yaşanan değişimlerin sırrı da Kemalizm’e bağlanmıştır.²⁷⁰

Cumhuriyetin ilanından 1930’lı yıllara kadarki süre ise Türkiye açısından ulus-devletin inşası ve yeni toplum inşası bağlamında pek çok düzenlemenin gerçekleştirildiği bir döneme işaret etmiştir. Öte yandan bu yıllar, dış faktörlerin de oldukça karmaşıklaştığı bir zaman dilimini ifade etmekteydi. 1929 yılında dünyayı sarsan bir ekonomik buhran patlamıştır. Bunun yanında İtalya’da Faşizm yükselişe geçmiştir. 1933 yılında ise Hitler Almanya’da iktidar koltuğuna oturmuştur. Bu atmosferde Türkiye’nin bir ideolojiye ihtiyaç duyduğu yahut Türk devriminin ideolojileştirilmesinin gereğinin ortaya çıktığı söylenebilir.

²⁶⁴ H. Uyar (2007). 1930’lar Türkiye’inde Kemalizm algılamaları, *Atatürkçü Düşüncenin Bilimsel ve Felsefi Temelleri*, (Der: N. Güngör), Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını, s.162.

²⁶⁵ M. Albayrak (Temmuz 2010). Kemalizm’in düşünsel temelleri ve tarihsel oluşumu, *Atatürk Araştırma Merkezi*, Sayı: 77, Cilt: 26, s.309.

²⁶⁶ Anadolu’da Kemaliler.. (3 Teşrinievvel 1920). *İkdam*, No:8468, s.1.

²⁶⁷ Tunaya (1981). *Devrim hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Turhan Kitabevi, s.34.

²⁶⁸ Kemali çetelerinin Bursa’daki şakavetleri (18 Nisan 1920). *Alemdar*, No: 2786, s.3.

²⁶⁹ Kemal çetelerinin tard ve tenkiline doğru(20 Nisan 1920). *Alemdar*, No:2788, s.1.

²⁷⁰ Y. K. [Karaosmanoğlu] (20 Ağustos 1927). Kemalizm, *Hâkimiyet-i Milliye*, No: 2196, s.1.

Keza Hikmet Bayur, 1945 yılında bir yazı kaleme almış,Baltacıoğlu dabu yazıyı oldukça beğenerek“ Atatürk” isimli çalışmasında kullanmıştır:

“M. Kemal, hareket serbestliğini kısıtladıkları için her zaman ideolojilere karşı koymuştu. Ama şimdi karşısına çıkan çapraşık meselelerde belirli doktrinlere ihtiyaç vardı. Bir yanda faşizm, öbür yanda komünizm yükselirken, Türklerin bunların hiçbirini istemediklerini göstermek önemliydi. Kemalizm doktrini bu yüzden ortaya çıktı. Kemalizm ilkeleri hiç olmazsa önceden düşünülmüş teorilerden alınmamış on yıllık tecrübeden çıkarılmıştı.”²⁷¹

Rejimin tüm alanlarında devam eden inşa süreci sırasında açıkça Kemalizm’i teorik olarak açıklamak uğraşı güden ve Kemalist politikalara yön verme konusunda etkili olmak isteyenler ortaya çıktı.Bu yönlendirmeyi sağlamak isteyenler arasında: Kadrocular, Ülkü dergisi çevresi, Celal Bayar ve İş Bankası çevresi, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Hamdi Başar, Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Tekinalp, Şeref Aykut, M. Saffet Engin, Falih Rıfkı Atay gibi yer yer farklı fikri formasyona sahip grup ve isimler sayılabilir.²⁷²

Atatürk’ün 1931 Nisan’ındaki seçim beyannamesinde yer alan Altı İlke, 10-18 Mayıs 1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası/Partisi (CHP/CHF)’nin Üçüncü Kurultayında Parti Programı’na alınmış ve partinin ana vasıfları olarak sayılmıştır.²⁷³ Böylece Kemalizm’in sistemleştirilmesi noktasında önemli bir adım atılmıştır.

Kemalizm’in sistemleştirilmesinde ve yükselişinde kuşkusuz dönemin entelektüellerinin de elle tutulur hizmetleri olmuştur. Dolayısıyla bu isimler Türk devrim sürecinden edindikleri izlenimler ile ve dönemin paradigmalarına da uyumlu olarak Altı İlkenin ihya edilmesine doğru bir yönelim göstermiştir. Bu yapılırken de Kemalizm’in içeriği doldurulmaya çalışılmış, bilhassa 1930’lu yıllarda Kemalizm ile ilgili pek çok yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıların temel özelliği; Kemalizm’in Türkiye’ye özgü bir ideoloji olduğu, diğer ideolojilerden de bariz farkları olduğu iddiası taşımalarıdır. Yazılan hemen hemen her yazıda belirttiğimiz iddialar farklı kelimeler ile yer almıştır.

²⁷¹ Baltacıoğlu (1973). s.80.

²⁷² H. B. Kaçmazoğlu (2011). *Türk sosyoloji tarihi III*, İstanbul: Kitabevi, s.61, (113.dipnot).

²⁷³ CHF Nizamnamesi ve Programı (1931). Ankara: TBMM Matbaası, s.30,31; CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931 (1931). İstanbul: Devlet Matbaası, s.28,29; Ş. Halıcı (2004). *Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.477.

Kuşkusuz dönemin atmosferi değerlendirildiğinde, Türk entelektüellerinin neden benzer refleksler gösterdiği anlaşılabilir. Biz hem süreci anlaşılabilir kılmak, hem de dönemin bazı isimlerinin Kemalizm’i tanımlama/algılama biçimlerini göstermek üzere şu örnekleri verebiliriz.

Ahmet Cevat, “Büyük rehberin Türk inkılâbını tek mil heyetiyle tasavvur etmesi ve ona vücut vermek için senelerle devam eden dâhiyane bir taktik takip etmesi hakiki bir inkılapçılık doktrindir; ‘Kemalizm’ bu inkılâpçılık doktrinine verilebilecek isimdir” diyerek esir milletlere ve esarete düşmek istemeyenlere Kemalizm’i önermiştir.²⁷⁴

Kemalizm’in ideolojileştirilmesi sürecine etkin olarak katılan Falih Rıfkı [Atay] ise, “Biz ne komünistiz; ne faşistiz: Kemalistiz. Bizim Rusya’da ve İtalya’da sevdiğimiz şey, bizim işimize yarayacak ihtilalci terbiye ve inkişaf metotlarıdır”²⁷⁵ demiştir. Kemalizm’i etraflıca açıklamak için ciddi bir gayret sarf edenlerden biri olan ve bu uğurda çeşitli yazılar kaleme alan Atay, “6 Ok” isimli yazısında Kemalizm’i “Türk istikbalinin” referans kaynakları olarak değerlendirmiş ve Kemalizm’i şöyle tanımlamıştır:

“Kemalizm, ne kuru bir iyitakat [itikat], ne kuru bir heyecandır: Kemalizm, canlı ve şuurlu bir kültürdür. Kemalizmi, Osmanlı ıslahatçılarından ayıran inkılâpçı hassa ve gene onu başka milletlerin rejimlerinden ayıran milli hassa, ancak bu kültürün unsurları tahlil olunarak anlaşılabilir.”²⁷⁶

Yine Atay, başka bir yazısında Kemalizm’i “inşacı bir inkılâp hareketi” olarak değerlendirmiş ve Kemalizm’i “bir medeniyet değiştirme hareketi” olarak nitelendirmiştir. Bu aşamada pek çok Kemalist isimde görüleceği üzere, Atay da bu değişimin Türk kimliği lehine yapılması gerektiğini söylemiştir.²⁷⁷ Buna rağmen yine de diğer ideolojilerden istifade edebileceklerini “Moskova Roma” isimli çalışmasında vurgulamayı ihmal etmemiştir: “Türk inkılâpçılarının adı, Kemalizmdir. Kemalizmde en büyük kıymet 1919’dan 1932’ye kadar süren Türkiye tecrübeleridir(...) Biz de Leninizm’in Rusya’daki, Mussolinizm’in İtalya’daki tecrübelerinden faydalanabiliriz.”²⁷⁸

²⁷⁴ A. Cevat (Temmuz 1930). Büyük Türk inkılâbına dair, *Muhit*, No:21, s.162.

²⁷⁵ [Atay] (1931). *Faşist Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidonya*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, s.45.

²⁷⁶ Atay (29 Birinci Teşrin 1933). 6 Ok, *Hâkimiyeti Milliye*, No:4411, s.1.

²⁷⁷ Atay (23 Birinci Kânun 1933). Davanın tam üstündeyiz, *Hâkimiyeti Milliye*, No:4464, s.1.

²⁷⁸ Atay (1932). *Moskova Roma*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, s.5.

Kemalizm'in içinin doldurulması ve meşruiyetinin pekiştirilmesine katkı noktasında diğer rejimlerle de karşılaştırmalar yapılmış, Kemalizm'in kendine has olduğunun altı çizilmiştir. Örneğin kendisini “Kamalizmin inanlı tapkanı” olarak nitelendiren Ş. Aykut, Kemalizm'i açıklarken tali bir yola sapmadan bu rotayı takip etmiş ve Kemalizm'in, Faşizm ve Bolşevizm'den farklı bir devlet modeli ortaya koyduğunu vurgulamıştır. Kemalizm'in; Bolşevizm, Faşizm ve liberal devletlerin üstünde “halkçı devlet” olduğunu söylemiştir.²⁷⁹

N. Sadak da, “Kemalist rejimi doğuran tarihi ve sosyal âmilleri, faşist, nazist yahut komünist sistemleri yaratan âmillerden tamamen farklıdır” demiştir.²⁸⁰ Baltacıoğlu açısından ise Türk rejiminin en ayırt edici özelliği “kültürcü” olmasıdır. Komünist, Faşist yahut liberal devlet sistemlerinin politik güçlerini Türk devleti gibi kullanamadıklarını şu sözlerle ifade etmiştir: “bu devletlerden hiçbiri ne kadın devrimini, ne de şu son dil devrimini böyle bir sıçrayış ve hızla başaramamışlardı.” Dolayısıyla Kemalizm'in ne Komünizme ne de başka bir siyasal sisteme benzetilemeyeceğini söylemiştir.²⁸¹

Genel kanı olarak dışarıdan bir ideoloji “ithal” edilmesine karşı çıkmış ve hâlihazırda Kemalist devrimlerin ideolojisinin olduğu vurgulanmıştır. Yalman da kendilerinin inkılâp ideolojilerinin olduğunu, dolayısıyla başka ideolojilerin ülkeye sokulmasına razı olamayacaklarını söylemiş, yapılması gerekeni kendi ideolojilerini korumak ve yaymak şeklinde izah etmiştir.²⁸² Zira Kazım Nami Duru'nun ifadesiyle Kemalizm, “realitelere dayanan kültürel, siyasal, ekonomik, sosyal bir okul” olarak düşünülmüştür.²⁸³

Kemalizm'in önemli kuramcılarında biri olarak değerlendirilebilecek M. Esat [Bozkurt]'un da söyleyecekleri vardı. Öncelikli olarak Kemalist ideolojinin meşruiyetini perçinlemeye çalışmış ve Kemalizm'in “öz Türk” tarihinin seyir ve gerekliliğinden

²⁷⁹ Ş. Aykut (1936). *Kamalizm (C.H. Partisi programının izahı)*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitapevi, s.32,33. Aykut'un ifadesiyle, “Bizim devletçiliğimiz, ne Faşizmin ölçsüz bir aç gözlülükle elinde tuttuğu âmme menafiine kıskançlıkla sarılarak (sertlik ve fikri zaaf) içinde inhisarcı bir atılganlıkla yuvalanır, ne de Bolşevikliğin, komünistlik gibi sırrı ve işçi sınıfının diktatörlüğüne dayanarak bütün ulusal ilgileri, duyguları, kutsal varlıkları çiğniyerek ferde hiç önem verdirmeyen arsiulusal bir yola girer.” Bkz. Aykut (1936). s.32.

²⁸⁰ N. Sadak (29 Teşrinievvel 1937). Kemalist rejim ve Türkiye Cumhuriyeti, *Akşam*, No:6838, s.1.

²⁸¹ Baltacıoğlu (1950). s.29.

²⁸² A. E. Yalman (4 İkinciteşrin 1937). Türk ideolojisinin yolu, *Tan*, No:905, s.1.

²⁸³ K. Nami Duru (9 Mart 1935). Bizim Halkçılığımız Kamalısmanın evrenselliği, *Cumhuriyet*, No:3885, s.3.

doğduğunu, gücünün de buradan geldiğini belirtmiştir.²⁸⁴Bozkurt, bununla da yetinmeyerekKomünizm, gibi Faşizmin de gerilediği, fakat Kemalizm'in tutunacağını, iyimser ve romantik bir yaklaşım ile dünyanın Kemalizm prensiplerine doğru ilerlediğini söylemiştir. Bunu da Kemalizm'in ekonomik, siyasi ve toplumsal prensiplerinin yeniliği ve güçlülüğü iddiası üzerinden açıklamıştır.²⁸⁵ Bozkurt'un düşüncesinde halk egemenliğine dayanması ve sınıf farkı kabul etmemesi ile Kemalizm hem özel bir sistem, hem de diğer ideolojilerden farklı idi.²⁸⁶

Tekin Alp ise yeni rejimin ideolojisini Kemalizm olarak ifade etmiş ve içeriğini Kemalizm'in içeriğini şu sözlerle doldurma gayretini taşımıştır:

“ (...) Yeni Türkiye'nin rejimi, sistemi herhangi bir formülle değil, fakat sadece onu yaratanın ve tahakkuk ettirenin adile [adı ile] tarif edilebilir. Binaenaleyh, Kemalizm tabiri, harbden sonraki yeni Türkiye'nin bütün tarihini, devletin faaliyet programını ve Türk milletinin, Şefinin tespit ettiği ideale müteveccih olan emellerini ihtiva etmektedir.”²⁸⁷

Dolayısıyla Kemalizm'in kendine has ilke ve özellikleriyle bir sistem ve rejim anlamında kullanmanın önünde hiç bir engel olmadığına inanmıştır. Nitekim CHP'nin Dördüncü Kurultayında da bu tabirin resmen kabul edildiğini hatırlatmıştır: “Kemalizm, artık, sadece hakikati, yani temel inkılâpları, yüksek bir önderin tahakkuk ettirdiği teceddüt hareketlerini ifade eden mübhem bir tabirden ibaret değil, belki, devletin ve Türk milletinin mukadderatına hâkim olan ideoloji haline gelmiştir.”²⁸⁸

Tüm bunlar Kemalizm'in ideolojileştirilmesine/ideoloji olduğunu açıklamaya yönelik çabaları göstermektedir. Kemalizm'in sistemli bir hale getirilmesi ve ülkenin hedefleri doğrultusunda kendisine yön çizme gayreti, Türkiye'nin çok geniş bir yelpazedeki aydınları tarafından bu yönde çizilecek rotanın doğal bir refleks olarak kendi görüşleri etrafında şekillendirme kaygısını doğurmuştur. Ancak bu çabalar içerisinde Kemalizm'e yönelik bakış açısının genel anlamda birbirine yakın ve eklektik bir görünüm arz ettiği anlaşılmaktadır.

Kişisel çabaların yanında Kemalizm'in teorisyenliği yapmaya çalışan gruplar da söz konusu idi. Bunlardan biri “Kadro” dergisi etrafında ortaya çıkmıştır. Şevket

²⁸⁴ M. E. [Bozkurt] (3 İkinci Teşrin 1932). Kemalizm 1, *Anadolu*, No: 5452, s.1,2.

²⁸⁵ Bozkurt (4 İkinci Teşrin 1932). Kemalizm 2, *Anadolu*, No:5453, s.1,2.

²⁸⁶ Bozkurt (28 Mayıs 1935). Kamalizm'in ideolojisi 2, *Tan*, No:3339, s.1,3.

²⁸⁷ Tekin Alp (1936). *Kemalizm*, İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası, s.21.

²⁸⁸ Tekin Alp (1936). s.18,19.

Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Burhan Asaf Belge, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin gibi isimler derginin yazar kadrosunu oluşturmuştur. Yakup Kadri dışında “Kadro” yazarlarının tamamı 1920’li yıllarda sol grupların içerisinde kendine yer bulmuştur.²⁸⁹ Farklı fikirlerden aydın elitler bu amaca düşünsel olarak katkı sağlamak ve değindiğimiz gibi bunu kendi düşünceleri doğrultusunda etkileme çabasıydılar.

Bu ortam içerisinde Kadrocular, Kemalizm’e sosyo-ekonomik bir içerik kazandırma kaygısı taşımışlardır.²⁹⁰ Onların, Kemalizm’e “sosyo-ekonomik” ve “üçüncü bir yol” şeklinde bir muhteviyat kazandırma uğraşı, Halkevleri’nin yayın organı vasfına sahip olan “Ülkü” dergisinde ise Kemalizm’e “köycü ve sosyokültürel” bir içerik kazandırma çabasına bırakmıştır.²⁹¹ “Ülkü”de yer alan yazılarda en önemli sorun “ümmetten millet yaratma” olarak algılandığı için Kemalizm’in toplum idealinin en önemli dayanak noktalarından biri de halkçılık olarak ifade edilmiş, toplumun eğitilmesi önemsenmiştir. Bu bağlamda “Ülkü”, 1940’lı yıllara kadar “Kemalist toplum modelini yaratmada ideolojik bir role sahip” olmuştur.²⁹²

Nitekim halkevlerinin bütün şubelerinde önemsenerek uygulanması istenen, dillerde pelesenk haline gelen köye/halka doğru hareketi, “Ülkü” dergisinde Kemalist ideolojiye bağımlı olarak ele alınmaya çalışılmış ve köye doğru Kemalizm’in bir erdemi olarak işlenmiştir. Dergi yazarlarından Nusret Köymen, Kemalizm’in toplum açıdan değerlendirmesini şöyle yapmıştır:

“Köyü ve köylüyü cemiyetin esas unsuru, şehirleri de mıntıka merkezleri sayar ve cemiyet düzeninin bu görüşe göre inkışafını idealleri arasında başka tutar. Kemalizm köyü şehrin, ziraatı sanayi in istismarına mahkûm etmemegi, ziraatle sanayi arasında bir birlik ve ahenk kurmağı, memlekette, köy ve şehir, ziraat ve sanayi diye bir ikilik vücuda getirmemeğı ilk düşünen ve bu surette sınıfsız cemiyet telakkisinde en müsbet yolda yürüyen ve en ileri giden rejimdir.”²⁹³

²⁸⁹ M. Türkeş (2011). Kadro dergisi, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce - Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:2, s.464,465.

²⁹⁰ Uyar (2007). s.167.

²⁹¹ Uyar (2009). Mahmut Esat Bozkurt, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce - Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları Cilt:2, s.219.

²⁹² F. Gümüšoğlu (2005). *Ülkü dergisi ve Kemalist toplum*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, s.384,385.

²⁹³ N. Köymen (Ağustos 1936). Kemalizmin hususiyetleri, *Ülkü*, Sayı: 42, s.418.

Anlaşıldığı üzere Kadrocular, Kemalist ideolojiyi “sosyo-ekonomik” görüşlerle tanımlamaya çalışırken, *Ülkü* dergisinde ise; halkçı, siyasal ve kültürel temelli bir düşünce olarak işlenmiştir.²⁹⁴

Buraya kadar belirtmeye çalıştığımız süreç; Kemalizm’in ideolojik olarak inşa süreci ve böyle bir ideoloji yaratmaya neden ihtiyaç duyulduğu, ayrıca bu atmosfer içerisinde Kemalizm’in Türkiye’nin elitleri açısından nasıl tanımlandığı sorularına cevap aramaktı. Neticede 9 Mayıs 1935’de toplanmış olan Dördüncü Kurultayda Türkiye’nin çağdaşlaşma serüveninde izleneceği yolaçıkça “Kamâlizm yolu” olarak saptanmış²⁹⁵ ve CHP programının “giriş” kısmında şunlar belirtilmişti:

“Cumhuriyet Halk Partisinin programına temel olan ana fikirler, Türk Devrimi’nin başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle, yalın olarak ortaya konmuştur. Bundan başka, bu fikirlerin başlıcaları, 1927 yılında Parti Kurultayınca da kabul olunan tüzüğün genel esaslarında ve, Genel Başkanlığın, aynı kurultayca onanmış olan bildiriğinde ve 1931 kamutay seçimi dolayısıyla çıkarılan bildirikte saptanmıştır. Yalnız birkaç yıl için değil, geleceği de kapsayan tasarılarımızın ana hatları burada toplu olarak yazılmıştır. Partimizin güttüğü bütün bu esaslar, Kamâlizm prensipleridir.”²⁹⁶

1937 yılına gelindiğinde İsmet İnönü ve arkadaşları, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nun çeşitli maddelerinin değiştirilmesine yönelik bir kanun teklif sunmuşlardır. İkinci maddenin değiştirilmesine yönelik gerekçede şöyle deniyordu:

“Eldeki kanunun esas hükümleri gösteren faslının birinci maddesinde Türkiye Devletinin bir Cumhuriyet olduğu yazılı olup bununla yalnız Devletin şekli beyan edilmiş oluyor. Halbuki, Devletin şekille beraber siyaset ve idare tarzında takib edeceği ana vasıfların da esas hüküm olarak gösterilmiş olması lüzumludur. Bu düşünce ile 2 -nci maddede milliyetçilik, halkçılık, devletçilik, lâik ve inkılâpçılık vasıfları da gösterilmiştir.”²⁹⁷

²⁹⁴ Uyar (Güz 1997). Resmi ideoloji ya da alternatif resmi ideoloji oluşturmaya yönelik iki dergi: *Ülkü* ve Kadro mecmualarının karşılaştırmalı içerik analizi, *Toplum ve Bilim*, Sayı:74,s.190.

²⁹⁵ C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935 (1935). Ankara: Ulus Basımevi, s.53; Halıcı (2004). s.477.

²⁹⁶ C.H.P. Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935, s.77; CHP Programı (1935). Ankara:Ulus Basımevi, s.1,2.

²⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi (5.2.1937). 5. Devre, 2. Cilt: 16, S.Sayı,89, s.1.

5 Şubat 1937 tarihinde kabul edilen 3115 sayılı bu kanun, 13 Şubat 1937 tarihinde de “Resmi Gazete”de yayınlanmıştır.²⁹⁸ Böylece 1924 Anayasası’nın ikinci maddesine; devletin temel nitelikleri olarak CHP programında yer alan Altı İlke; “Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır” şeklinde girmiştir.²⁹⁹

2.2. Baltacıoğlu’nun Kemalizm’e Yaklaşımı

Baltacıoğlu, Türk devrimini kavramlaştırmak bağlamında; “Kemalcilik”, “Atatürkleşmek”, “Atatürkçülük”, “Kemalizm” gibi çeşitli terimler kullanmıştır. Örneğin 1934 yılında kaleme aldığı bazı yazılarında “Kemalcilik”,³⁰⁰ daha sonraki bazı yazılarda, örneğin 1935’de “Atatürkçülük”, “Atatürkleşmek” gibi terimleri kullanmıştır.³⁰¹ Kemalizm’i, “aklımı ilimden, tekniğini endüstriden, ahlakını müsavattan, tekâmül prensibini yaratıcılıktan alan bir rejim”³⁰² olarak görmüştür:

“Bizim rejimimiz Kemalizm’dir. Kemalizm nasyonalizmdir, fakat mistik, şöven, emperyalist nasyonalizm değil, ilimci, endüstrici ve müsavatçı nasyonalizmdir. İşte Kemalizm yüksek hayrını meslek bilgilerde, hak birliğinde, antitradisyonizmde ve antiemperyalizmde bulmak mümkündür. İnsan yetiştiren öğretmenler ve halk idare eden memurlar Kemalizmi iyice hazm ve tatbik ettikleri gün memleket için hürriyet tam şeklini bulmuş olur.”³⁰³

Baltacıoğlu, Türkiye için en olumlu rejim olarak Kemalizm’i düşünmüştür. Bu çıkarımı yapmasının temelinde ise Kemalizm’in toplumun yapısına uygun olduğuna inanması yatıyordu. Dolayısıyla Kemalizm dışında diğer ideolojilerin propagandasının yapılmasını ise “sapıtmak” olarak görüyordu.³⁰⁴

Kemalizm’in özgünlüğünün ve Türk toplumunun yapısına uygunluğunun; ilk sınavı başarıyla geçmesiyle tescillendiğini düşünmüştür. Birinci Dünya Savaşı sonunda çeşitli devletlerin, Faşizm, Nasyonal Sosyalizm, Bolşevizm gibi rejimler aracılığıyla idareleri altındaki milletleri felaketselere sürükleyip, kurucularının ölümüyle de ortadan

²⁹⁸ T.C. Resmi Gazete (13 Şubat 1937). Sayı:3533, s.1.

²⁹⁹ Ş. Gözübüyük (2005). *Açıklamalı Türk Anayasaları*, Ankara: Turhan Kitabevi, s.51.

³⁰⁰ Bir örnek için bkz. Baltacıoğlu (13 Eylül 1934). Hürriyet davası batıl mıdır?, *Yeni Adam*, Sayı:37, s.1.

³⁰¹ Baltacıoğlu (14 Şubat 1935). Dirim sevgisi yerine ölüm aşkı, *Yeni Adam*, Sayı:59, s.2.

³⁰² Baltacıoğlu (1 Temmuz 1937). Rejim için en yüksek hayır, *Yeni Adam*, Sayı: 183, s.3.

³⁰³ Baltacıoğlu (24 Şubat 1938b). Hürriyeti niçin severim, *Yeni Adam*, Sayı: 217, s.2.

³⁰⁴ Baltacıoğlu (1973). s.52.

kalktığını, ancak Kemalist Türkiye'nin tüm bu sorunların dışında kaldığını söylemiştir. Kemalizm'in diğer rejimlere nazaran temel farklılıklarını gerçekçi olması, bilimi ve aklı ön planda tutması, barışçı, özgürlükçü, yapıcı ve Türkçü olmasında görmüştür.³⁰⁵

Yine bu doğrultuda “Türk politik rejimi nevi kendine göre olan bir rejimdir”, “Türk rejimi başka hiçbir rejimin ne taklidi ne de süresidir”, “Türk rejiminin mantığı kendi dışında değil, kendi içindedir”, “Türk devlet rejimini özelleştiren Altı Umde Türk politik geleneklerinden başka bir şey değildir” şeklinde çıkarımlar yapmıştır. Bu çıkarımların pratik sonucunu ise şöyle açıklamıştır: “Türk rejimini, liberalizm, Faşizm, Nazizm ve Komünizme benzeterek ve yaklaştırarak anlamaya çalışmak onu hiç anlamamak demektir.”³⁰⁶

Onun düşünce dünyasında önemli bir yer tutan özgünlük kavramı Kemalizm'i kavramsallaştırmaya çalışırken de ortaya çıkmıştır. Zira her devletin yönetiliş tarzının kendine has ilkeleri olduğu üzerinde durmuştur. Dahası 1908'den itibaren yapılan denemeler ile Cumhuriyet rejiminin Türk politika ve devlet geleneklerine uygun olduğunu gösterdiğini, dolayısıyla Altı İlkenin birbirini bütünleyen parçalar olarak değerlendirilmesigerektiğini söylemiştir. Hatta klasik Osmanlı devlet sistemini örnek göstererek Osmanlı'nın milli ve özgün bir teşkilat kurdukları için güçlendiklerini, ancak Tanzimat ile birlikte Avrupa medeniyetinin kültürünün ve bu medeniyetin politik geleneklerinin taklit edildiğini, bunun da Osmanlı'ya büyük zarar getirdiğini belirtmiştir. Sonuç olarak Osmanlı ve Türkiye arasındaki temel ayırıcı vasfı; rejimin kuruluş felsefesi olan Altı İlke olarak belirlemiştir. Kanaati, Altı İlkenin kadim Türklerden beri Türk siyasi teşkilatını oluşturan milli geleneklerden başka bir şey olmadığı idi. Bundan dolayı da Kemalist Türkiye'nin çok güçlü olduğuna inanmıştı.³⁰⁷

Bütün olarak Altı İlkeye bağlılığının dikkat çeken bir noktası da ilkelerin çağdaş hayata uyumlu olduğuna yönelik inancıdır:

“Cumhuriyet günün politik gerçeği değil midir? Milliyet zamanın en modern kamu ülküsü değil midir? Halk çağımızın egemen kuvveti değil midir? Devlet bütün sosyal ve kollektif kuvvetlerin yöneldiği koruyucu varlık değil midir? Laiklik din hürriyetinin sağlayıcısı değil midir? İnkılapçılık modern devrin felsefesi değil midir? Bu umdelerin hangisi eski,

³⁰⁵ Baltacıoğlu (1973). s.54.

³⁰⁶ Baltacıoğlu (22 Temmuz 1943). Milli mantığa doğru, *Yeni Adam*, Sayı:447, s.2.

³⁰⁷ Baltacıoğlu (1972). s.201,202.

hangisi cansız, hangisi fosildir? Bunlar yalnız bir partinin umdeleri değil sosyal evrimin yönleridir. Modern olup da bu umdeleri özümsemeyen topluluk var mıdır? Bilgin kafalı gerçek sevgili Türk partilerinin işi Altı Umde'yi Anayasa'dan çıkarmanın yolunu aramak değil Altı Umde'nin Anayasa'nın ana umdeleri olarak kalmasını sağlamak olabilir. Parti anlaşmazlıkları Altı Umde'nin dışında kalmalıdır.”³⁰⁸

Yine Türk siyasi hayatındaki önemli kırılmalarından birine sahne olan 1950 yılındaKemalist ilkelere neden bağlı olduğunu izah eden Baltacıoğlu, söz konusu ilkeleri eleştiri üstü tutma eğilimdeydi. İzdüşümlerini hayatının pek çok evresinde gösterdiği üzere Türkiye'nin çağdaş bir yapıya ulaşma hedefinde Kemalizm'in katkılarını ve kendi düşünce dünyasıyla bu ilkelerin temelde uyduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Kezabu ilkelerin hem çağdaş hayatın gerçekleri olduğuna, hem de Türk toplumunun yapısına uygunluğuna inanıyordu. Onun için Kemalizm;Türklerin tarihsel özelliklerini, bu bakımdan da aslolanı simgeliyordu. Zira Arap, Acem yahut Fransız göreneklerinin bozucu etkisine maruz kalmayan Türklerin tarih boyunca milliyetçi, halkçı, laik insanlar olduğunu öne sürmüştür.³⁰⁹

Kemalizm'i açıklarken; Kemalizm'in ön gördüğü çağdaşlaşma anlayışını Tanzimat döneminden ayırması, Altı İlkenin köklerini kadim olana götürmesi ve Kemalizm'in öngördüğü siyasi yapı ile Türk gelenekleri arasındaki mutlak uyumdanbahsetmesi esasen Kemalizm'e ve kendi görüşlerine meşruiyet alanları yaratmaya çalıştığını göstermektedir.

Diğer taraftan sahip olduğu bu bakış açısı Kemalist ilkelere ve Türk geleneklerine yekpare yaklaşmaya çalıştığını da açığa çıkarmıştır. Burada dikkati çeken nokta Türk kimliğinin kapitalist etkilere maruz kalarak yozlaşabilme ihtimalinden duyduğu rahatsızlık ile Altı İlkeyigelenekçi bir içerikle/yaklaşım ile değerlendirme gayretindeki ısrarıdır. Onun fikrinde çağdaşlaşma ile Türklük arasındaki bağ, Türklüğün özne olduğu bir ilişki tarzıdır. Altı İlke ile geleneklerin aynılığını vurgulaması belirtilen kaygılarla doğrudan ilgilidir:

“Bugünkü Türkiye'nin hayat anlayışı, ilmi, felsefi ve kolektif zihniyeti çok açık olarak Altı Umde'de kendini bulmuştur. Bu umdeler klişe mefhumlar,

³⁰⁸ Baltacıoğlu (6 Haziran 1950a). Niçin Altı Ok'çuyum?, *Yeni Adam*, Sayı:657, s.3.

³⁰⁹ Baltacıoğlu (6 Ağustos 1951). Altı Umdenin anlaşılması, *Ulus*, Sayı:10817, s.2.

gölge fikirler değil, kaynaklarını Türk milletinin hayatında bulan öz yaşama imkânları ve milli ahlak düsturlarıdır. Biz Türkler bu Altı Umdeye ne derece kaynaşsak o derece birleşir ve o derece kuvvetleniriz. Yeni Adam'ın yapmak istediği şey işte bu altı umdenin pedagojisidir.”³¹⁰

Bu ilkelerin bütünlüğünün korunabilmesi için ilkelerin aynı zamanda Türkiye'nin eğitim ilkeleri olması gerektiğini ifade ederek “devrimli okulu” istemiştir.³¹¹ 1937 yılında yazdığı bir başka yazıda ise Kemalizm'in devlet ve ekonomik hayata girdiğini ancak henüz okulların sosyal teşkilatları ile okul dışındaki gençlik teşkilatlarına giremediğini belirtmiştir.³¹²

Eğitim konusunda uzun yıllar yenilikçi tavrını sürdürmesi ve bu aşamada eğitimin ve eğiticinin ne denli önemli olduğunu bilmesi, bu konuya olan hassasiyetini de gün yüzüne çıkarmıştır. Bu hassasiyetini Kemalizm'e olan inancıyla birleştirmiştir. Kemalizm'le birlikte yeni bir insan anlayışının doğduğuna değinerek söz konusu anlayışta yaratıcı şahsiyetin ve evrenselliğin insanın temel özelliklerini yansıttığını söylemiş, Kemalizm'in anlayışında en büyük özelliğin yaratma olduğunu vurgulamıştır.³¹³

Baltacıoğlu, Ziya Gökalp'in içtimaiyatında ümmet, millet ve medeniyet olmak üzere üç kutup olduğunu söyledikten sonra Gökalp'in bu üç kutbunun politik sahada kullanımını ile ilgili olarak bir analiz yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin tek gerçeklik olarak ümmeti kabul eden softalarla çarpıştığını, ancak Kemalist hareketin ümmeti ortadan kaldırarak sadece “milliyet ve medeniyet” anlayışını benimsediğini söylemiştir.³¹⁴

Bu yaklaşımıyla Kemalizm'in temel sorunsallarından biri olan ümmetten millete geçiş safhasının başarıldığını vurgulamaya çalışmıştır. Kemalizm'e gelenekçi bir yön çizme gayretinin bir başka belirtisi de yeni rejimin kültürü koruduğunu ve “Batılılaşmayı” sadece teknik boyutuyla ele alan Gökalp anlayışını benimsediğini aktarmasıdır. Yine de Baltacıoğlu'nun gelenek ve medeniyet/teknik ayrımı karşısında, rejimin siyasi seçkinlerinin bu ayırım üzerinde çok fazla durduğunu yahut bu konuda Baltacıoğlu kadar hassas olduklarını söylemek zordur. Her şeyden önce onun gelenek

³¹⁰ Baltacıoğlu (30 Mart 1939). Yeni Adamın yolu, *Yeni Adam*, Sayı: 222, s.2.

³¹¹ Baltacıoğlu (8 Ağustos 1935). Devrimli okulu istiyoruz, *Yeni Adam*, Sayı:84, s.1.

³¹² Baltacıoğlu (21 İlkteş. 1937). Memlekette bir gençlik meselesi var, *Yeni Adam*, Sayı: 199, s.2.

³¹³ Baltacıoğlu (23 Nisan 1936). Okutan, öğretmen, evrimmen, *Yeni Adam*, Sayı: 121, s.3.

³¹⁴ Baltacıoğlu (3 Temmuz 1941). Eski ile yeni ölü ile diri, *Yeni Adam*, Sayı: 340, s.2.

kaygıları çok geniş ve ayrıntılı iken rejim açısından öncelikli kaygı, ülkenin çağdaşlaşmasının behemehâl gerçekleştirilmesi ve ulusal-seküler bir anlayışın özümsemiği yeni bir kimlik inşasıdır.

“Batılılaşmanın” sınırı noktasında tedirginlik yaşadığı belli olan Baltacıoğlu, Kemalist rejimin önderliğindeki yeniden inşa ile uyumlu olmak arzusundaydı. Onun çağdaşlaşma düşüncesinde her ulusun kendine göreliği, yani geleneklerin belirleyiciliği ön plandadır. Baltacıoğlu, çağdaşlaşma safhasında kültür ve medeniyet arasındaki farklılıkların “göz ardı” edilmesinin bir “değer buhranı”na yol açtığını düşünmüştür.³¹⁵ Nitekim rejimin; devrimlerin en büyüğünü yaptığını ve asırlardan beri “Avrupalılaşmak” amacıyla atılan çeşitli adımları radikal bir şekilde ve birden attığını belirterek: “ancak sarsıntı çok büyük oldu. Çünkü bir yandan eski İslam medeniyeti bağlarından koştuk; bir yandan da Avrupa medeniyetiyle birlikte Garp milletlerinin milli kültürlerine aşılacak tehlikesine uğradık” demiştir.³¹⁶ Yine aynı konuda “ahlak buhranı” olarak tanımladığı bu durumun oluşmasını “eski düşmanlığı ile anane (gelenek) düşmanlığının” karıştırılmasından meydana geldiğini öne sürmüştür.³¹⁷ Her ne kadar Cumhuriyet dönemi ile büyük sarsıntıların yaşandığını dile getirmişse de endişelerinin sadece yeni rejim ile birlikte başladığını söylemek doğru yahut en azından yeterli olmayacaktır. Yer yer değindiğimiz gibi İkinci Meşrutiyet yıllarında toplumda yozlaşmaya vardığına inandığı kontrolsüz değişim rüzgârından da kaygı duymuştur. 1918 yılında kaleme aldığı “Ahlaksızlık” isimli eserinde, dönemin devrini “vicdansızlık devri” olarak tanımlamış ve toplumsal ahlakın önemine vurgu yapmıştır. Toplumun ahlakından, geleneklerinden uzaklaştığını görmesinden endişe duymuş ve dinin temeli olan yardımlaşmanın yok olduğunu söyleyerek din, ahlak, sanat, vatan gibi vicdanın en sağlam akidelerinin bu devirde ciddi bir biçimde sarsıldığını belirtmiştir.³¹⁸ Henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce dile getirmeye başladığı bu kaygılı ruh hali, Cumhuriyet’in ilanından sonra maruz kalınan kapitalist etkilerin de artmasıyla gelenek-Altı İlke birlikteliğini koruma ekseninde devam etmiştir. Bu ortamda Baltacıoğlu, zaman zaman “Batılılaşma” ideali ile gelenekçi yanının baskısı arasında da sıkışmıştır.

³¹⁵ A. Özman (2009). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce - Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 3, s.74.

³¹⁶ Baltacıoğlu (19 Şubat 1942a). Değer buhranı, *Yeni Adam*, Sayı:373, s.2.

³¹⁷ Baltacıoğlu (22 İlk Teşrin 1942). Ahlak buhranı, *Yeni Adam*, Sayı:408, s.2.

³¹⁸ Baltacıoğlu (1334). *Ahlaksızlık*, İstanbul: Tefeyyüz Matbaası, s.3.

Bu arada kalma durumu gelenekçiliğinin etkisiyle Kemalizm'in öngördüğü resmi kimlikle dönem dönem ters düşmesine ve bazı devrimlerin "aşırılığına" dikkat çekmesine neden olmuştur. Ancak, Gökalp'in ölümünden sonra "resmi ideoloğluğa" da hevesli gözükmiştir.³¹⁹ Bu aşamada rejime yol göstererek gerek rejimin ve gerekse halkın huzuruna çıkmaya çalışmıştır. Bu yönüyle Kemalist ideolojinin içerisinde yer yer realist ve aynı oranda bazı görüşleriyle marjinal sayılabilecek bir kutbu temsil etmiştir. Her şeye rağmen B. Karagöz'ün işaret ettiği gibi Kemalist devrimler ile "kadim Türk geleneğini" buluşturmak/eklemek temel düşüncelerinden biri olmuştur.³²⁰ Zaten Kemalizm'in özgünlüğüne, Türk geleneklerine ve çağdaş düşünceye olan uyumuna ve yaratıcı olduğuna yönelik ısrarlı ifadeleri, düşünceleriyle Kemalist ideoloji arasında sağlıklı bir köprü kurmak uğraşının tezahürleridir. Pek tabi yaşanan hızlı ve radikal değişimler ile Baltacıoğlu'nun benlik ve kadim vurgusu, zaman zaman eleştirilere neden olduğundan bir şerh düşmeyi uygun bulmuş ve görüşlerinin/düşüncelerinin "görenek hamallığı demek olan muhafazakârlıkla" hiçbir ilgisinin olmadığını belirtmiş ve "gelenekçi olduğumuz kadar devrimciyiz de"³²¹ vurgusu yapma ihtiyacı hissetmiştir. Bu hengâmda rejime bir yol çizme gayreti taşıyarak bir Kemalizm kritiği yapmıştır.

2.2.1. Cumhuriyetçilik

Epistemolojik olarak bakıldığında "cumhur" sözcüğünden türetilmiş olan cumhuriyet kelimesi, Arapçada "kum yığını, halk, ahali, kalabalık v.b" şeklinde farklı anlamlara gelmektedir. Günümüz Türkçesinde bu sözcük daha çok halka ait ve halkla ilgili bir anlamda kullanılmaktadır.³²²

Cumhuriyet kelimesi kavram olarak ise devlet biçimi, bir diğer ifadeyle yönetim düzenidir. Halkın egemenliğinin esas olduğu bu yönetim düzeninin hukuksal yapısı ve aynı zamanda çerçevesidir. İlkçağlarda, eski Yunan'a kadar uzanan cumhuriyet yönetimlerinin tarihi, eski Yunan site devletlerinde görülmüştür. A. Çeçen'in belirttiğine göre, günümüz anlamından epey uzak olmasına rağmen yine de doğrudan halkın egemen olduğu bu küçük site devletlerine cumhuriyet gözüyle bakılabilir.

³¹⁹ Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.80.

³²⁰ B. Karagöz (2009). Devrimci Cumhuriyetin muhafazakâr Yeni Adam'ı: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Düşünen Siyaset*, Sayı: 25, s.106.

³²¹ Baltacıoğlu (14 Eylül 1950). Yeni Adam'ın milliyetçiliği, *Yeni Adam*, Sayı:667, s.2.

³²² Ateş (2007a). *Cumhuriyet ve Laiklik*, İstanbul: Nesa Yayıncılık, s.17.

Ortaçağda ise Venedik, Ceneviz ve Fransız örnekleri başta olmak üzere daha çok gelişmiş cumhuriyet örneklerinden söz etmek mümkündür.³²³ Çağdaş anlamda cumhuriyetin olgunlaşmasında ise Fransa'nın mühim bir rolü vardır. Nitekim söz konusu terimin, Fransız Devrimi sonrasında çağdaş bir içerik kazandığını ve halk/ulus egemenliğine dayanan bir biçimde kullanıldığını ifade edebiliriz.

Osmanlı İmparatorluğu açısından bakıldığında da 19. yüzyılın ikinci yarısının dikkat çekici olduğu görülür. Zira bu dönemden itibaren Avrupa'ya gönderilen öğrencilerde “halk egemenliği”, “parlamento” düşüncesinin ilgi uyandırdığı söylenebilir. Ancak ilginç bir şekilde Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Paşa gibi entelektüel kanat cumhuriyetten söz etmelerine rağmen İmparatorluk için bu rejimi uygun bulmamışlardır. İmparatorluk'ta, cumhuriyet kelimesi ilk kez, 1848 yılında Mustafa Reşit Paşa ile ilgili olarak padişaha yapılan “bu adam ilan-ı cumhuriyet edecek, saltanat elden gidiyor...” şeklinde bir uyarıda kullanılmıştır. Buradan da anlaşıldığı gibi cumhuriyet bu dönemlerde bir değersizleştirme/itibarsızlaştırma ifadesi olarak kullanılmıştır. Ancak kuşkusuz Mustafa Reşit Paşa'nın da düşüncesinde cumhuriyet söz konusu değildi ve zaten cumhuriyet fikri, Osmanlı İmparatorluğu açısından olanaksızdı. Esasında arzulanan şey ve beklenti cumhuriyet rejimi değil, kadir-i mutlak olan padişahın yetkilerinin biraz da olsa kısılmasıydı. Bu koşullar altında Osmanlı'nın siyasi otoriteleri cumhuriyet rejimi yerine meşruti yönetim şeklini kabul etmiş ve 1923'e dek cumhuriyet yönetimi taraftar bulmamıştır.³²⁴

Atatürk ise Türk kamu hukuku açısından önemli bir belge olan Amasya Genelgesi'nden başlayarak süreci yönlendirmiş ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyeti ilan ederek amacına ulaşmıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesini yakından tecrübe eden Baltacıoğlu, bu olayı politik bir düzlemde, “imparatorluğun memleketi uçuruma sürükleyen saltanat rejimine karşı Türk halkının ayaklanmasından doğmuş milli bir olay” şeklinde nitelendirmiştir.³²⁵

Baltacıoğlu'nun düşünce dünyasında cumhuriyet ve bu kavramla ilintili yaklaşımlar önemli bir yer tutmuştur. Cumhuriyeti öncelikle “ideal” olarak görmüş, ideali de hürriyetle ilintilendirmiştir. Onun fikriyatında cumhuriyet basit anlamıyla “akla ve vicdana göre devlet idaresi” şeklinde ifade edilmiştir. Cumhuriyetin ikinci ögesini de

³²³ A. Çeçen (1981). *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.10-13.

³²⁴ Ateş (2007a). s.60,61.

³²⁵ Baltacıoğlu (1950). s.63.

adalet/eşitlik olarak belirtmiş, “Bu şekliyle de cumhuriyet, demokrasi kavramının politika ve devlet kurumunda yerleşmesidir” tanımını yapmıştır.³²⁶

Cumhuriyet hükümetlerinin en önemli görevini sınıf farkı olmadan her vatandaşın eşit olarak yaşamasının temin edilmesinde görmüş, bu bakımdan eşitlik fikrinin hayatın her alanında yer bulması gerektiğini düşünmüştür. Buna binaen hiçbir vatandaşın, dini ve siyasi düşüncelerinden dolayı “takbih” ve “tezyif” edilemeyeceğini belirtmiştir.³²⁷

Baltacıoğlu, dönemin önemli isimlerinin de yaptığı şekliyle kavramın içini doldurmaya özen göstermiştir:

“Cumhuriyet yalnız olmuş bitmiş olan bir gerçek değil, hem de bir ülküdür. Her ülkü gibi Cumhuriyet ülküsü de oluş halindedir. Yaşadığımız her an onu daha iyi anlamak zorundayız(...) daha açık konuşmak gerekince, diyeceğim ki Cumhuriyet yok cumhuriyetler vardır. Türkiye Cumhuriyeti, Amerika Cumhuriyeti, Fransa Cumhuriyeti gibi. Cumhuriyet dilce, kültürce apayrı ulusların ulus geleneklerine göre apayrı gerçekleştirdikleri halk eğeliği yöngüsünün ortak adıdır. O da bütün kavramlar gibi, soyut bir sözden başka bir şey değildir. Cumhuriyet yöngüsüne değerini veren, olaylardır. Geçmişte yaşanmış, bugün yaşanan, gelecekte yaşanmaya degecek olan olaylar.”³²⁸

Anlaşıldığı gibi cumhuriyet rejimleri arasında bir kendine özgülük olduğunu vurgulamış ve rejimin değer ölçüsünü olaylara bağlamıştır. Bu aşamada değerlendirilmesi gereken iki temel nokta belirlemiştir. Bunlardan birincisi, yeni rejimin toplum içerisindeki duygu birliğini arttırıp arttırmadığı, ikincisi ise rejimin toplum içerisindeki iş bölümünü hangi seviyeye getirdiği idi. Nitekim Türkiye’de Cumhuriyet rejiminin kültür hacmini ve sanayileşmenin de etkisiyle işbölümünü arttırdığını, ayrıca nüfusun da hızlı bir artış göstermeye başladığını ifade ederek Cumhuriyet dönemini sağlamlık, sağlık ve güç kaynağı olarak görmüştü.³²⁹

Bu görüşlere uyumlu bir şekilde her kültür ve medeniyet çağının kendi “adam” profilini yarattığını düşünmüş ve bu düşüncesini örneklendirmiştir. İstibdat döneminin “mistik”, Meşrutiyet döneminin “romantik” adamına karşılık Cumhuriyetin “adam

³²⁶ Baltacıoğlu (13 Ağustos 1951). Cumhuriyet Umdesi, *Ulus*, No:10824, s.2; Baltacıoğlu (1950). s.61.

³²⁷ Baltacıoğlu (1931a). s.67-69.

³²⁸ Baltacıoğlu (1973). s.58; Baltacıoğlu (26 İlk Teşrin 1944). Bizim cumhuriyetimiz, *Yeni Adam*, Sayı: 513, s.2.

³²⁹ Baltacıoğlu (26 İlk Teşrin 1944). s.2.

tipi”ni: “hem idealist, hem realist, hem batı’cı, hem yerli, hem medeniyetçi, hem gelenekçi, hem Avrupalı, hem Türk, kısaca söyleyelim gerçek, normal adamı” olarak ifade etmiştir. Cumhuriyet tipi adamının ilk örnekleri olarak da Atatürk ve İnönü’yü göstererek bir bakıma tasavvur ettiği “Yeni Adamı” somutlaştırmıştır.³³⁰

Baltacıoğlu, normal her insanın içinde yaşadığı toplumun politik rejiminin örflerine uymayı bildiğini söylemiştir. Böylece yenileşen/değişen kamusal alanda bireylerin cumhuriyet kavramını özümsemesi ve uyum sağlamanın bir vazifeye tekabül ettiğini belirtmiştir. Kendisinden örnek vermiş ve Cumhuriyet rejimine olan bağlılığının zorunlu bir durumdan kaynaklanmadığını, aksine bir özgürlük durumundan doğduğunu söylemiştir.³³¹ Ayrıca özellikle kadınlara verilen haklar ile dil devriminin, Cumhuriyet rejiminin ve Türk devrimlerinin Avrupa’daki rejimlerin kopyası olmadığını kanıtladığını vurgulamıştır.³³²

Cumhuriyet fikrini sadece yönetim şekli olarak değil, insanlara getirileri olarak da önemseyen Baltacıoğlu, bu inancını Osmanlı/Türk toplumunda yaşanan tecrübelerinden almıştır. 1908’in taşkın neşesinden sonra Balkan Savaşı’nın hezimetini, ardından Birinci Dünya Savaşı ve Mütareke döneminin dramatik anlarını yaşamıştır. Özgürlüğü, esareti, Anadolu halkının mücadelesini yakından tanınması, cumhuriyete olan inancının tutkalı olmuştur. Yine cumhuriyete olan bağlılığında, cumhuriyetin Türk toplumunun karakterine uygunluğu ve cumhuriyeti temsil edenlerin iyi ve doğru olduğuna inanması etkili olmuştur. Cumhuriyetin ihyasını da Osmanlı ile kıyas yolunu seçerek yapmış ve cumhuriyeti sadece politik bir ilke olarak değil, bir “yaşatma yolu” olarak belirtmiştir.³³³

Baltacıoğlu’nun bir kavram olarak cumhuriyete olan inancının yanında Cumhuriyetin ilanını da çok yönlü bir kırılmanın miladı olarak görmüştür. Cumhuriyet ile kurduğu aidiyet ilişkisini de bir nevitarihsel süreklilik çerçevesinde değerlendirmiş ve Türk toplumunun yeni rejime/Cumhuriyete sahip çıkmasını arzulamıştır. Aslında bu yönelim erken Cumhuriyet dönemine³³⁴ hâkim olmuş bir bakış açıydı. Örneğin 29

³³⁰ Baltacıoğlu (18 Mayıs 1950). Cumhuriyetin öğretmeni, *Yeni Adam*, Sayı:650, s.2.

³³¹ Baltacıoğlu (21 Eylül 1939). Türk rejimini niçin severim, *Yeni Adam*, Sayı: 247, s.2.

³³² Baltacıoğlu (4 Nisan 1935). Yeni Devlet’in kültür programları, *Yeni Adam*, Sayı:66, s.10.

³³³ Baltacıoğlu (30 İlk Teşrin 1941). Cumhuriyete inanıyorum, *Yeni Adam*, Sayı: 357, s.2; Baltacıoğlu (Ekim 1973). Türk Cumhuriyeti tanı, *Yeni Adam*, Sayı: 866, s.5.

³³⁴ Cumhuriyet tarihçileri ve sosyal bilimcilerinin erken cumhuriyet döneminden kast ettikleri zaman dilimi, 1927-1946 ve hatta 1950 yılları arasını kapsamaktadır. Bkz. C. Er (Kasım 2011). Cumhuriyet

Ekim 1933 tarihli “Cumhuriyet” gazetesinde M. Turhan, “Dört beş bin sene evvel Türklerden başka milletlerde Cumhuriyet fikri yoktu”³³⁵ sözleriyle rejime sağlam bir dayanak izafe etmeye çalışmıştır. Baltacıoğlu da Cumhuriyeti, gelişi güzel bir yönetim şekli olarak görmemiş, Türk toplumunun Cumhuriyetle birlikte pek çok kazanım elde ettiğini düşünmüştür.

2.2.2. Milliyetçilik

Baltacıoğlu’nda milliyet bilincinin oluşması, İkinci Meşrutiyet yıllarına denk düşen gençlik zamanında olmuştur. Bunda, daha önce belirttiğimiz gibi dönemin koşullarının yanında babasının da etkisi olmuştur. Kendisi de bu etkiyi “babamın bana hemen hemen şuurluca aşladığı sosyal değerlerden biri de Türklük değeridir” sözleriyle açıklamıştır.³³⁶ Cumhuriyetin ilanında sonra ise ulus-devlet inşası bağlamında milliyetçi vizyonu daha da keskinleşmiştir. Kuşkusuz bu milliyetçi algının kökleşmesinde, Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan türlü trajediler önemli derecede etkili olmuştur.

Baltacıoğlu’nun zihin dünyasında milliyet kavramı sosyal bir değer olarak düşünülmüş, dolayısıyla milliyet duygusunu, susuzluk ve açlık gibi doğanın zorunlu kıldığı kuvvetlerden biri olarak değerlendirmiş ve milliyetçi olmayı gereklilik olduğu kadar gerçeklik olarak da belirlemiştir.³³⁷

Türk milliyetçiliğini ise üç döneme ayırarak incelemeyi tercih etmiştir. Birinci devri; Abdülaziz döneminin sonlarından II. Abdülhamit devrinin ilk zamanlarında meydana gelen “fikir Türkçülüğü devri” olarak nitelendirmiştir. Bu devirde, edebi ve kültürel sahada Türkçeleşmenin ve Türkçülüğe ait yayınların başladığını söylemiştir. Yine bu dönemde milliyet bilincinin, “tarihi müşade, orjinalite sezgisi, milli gramer, mantıki induction’lar ve deductionlar şeklinde” belirlediğini ifade etmişti. İkinci devir ise milliyet bilincinin duygu alanına girdiği dönem olarak belirttiği “romantik Türkçülük devri” idi. “Bu romantik milliyetçiliğin mabedi işini Türk Ocakları’nın gördüğüne inanmıştı. Zira buralarda Türk kültürünü ilgilendiren faaliyetlerin yapıldığını vurgulamıştır.

döneminde köy, köylülük, köycülük ile kırsal yapıdaki değişim ve gelişmeler I, *Türk Yurdu*, Sayı:291, s.102.

³³⁵ M. Turhan (29 Teşrinievvel 1933). Cumhuriyetler tarihine bir nazar, *Cumhuriyet*, No:3406, s.19.

³³⁶ Baltacıoğlu (24 Eylül 1936a). s.15.

³³⁷ Baltacıoğlu (15 Mart 1928). Benim anladığım Türkçülük, *Milli Mecmua*, Sayı:106, s.1704.

Milliyetçi düşüncenin olgunlaşmasında ise Gökalp'e ayrı bir parantez açarak: "Ahmet Vefik Paşa zamanından beri dogmatik bir karakter taşıyan bu milliyet fikirciliği[nin] Emile Durkheim sosyolojisinin ilmi metodlarını kullanan Gökalp'in yazılarıyla müsbet mahiyetini kazanmaya başladığı"nı ifade etmiştir. Baltacıoğlu, Türk Ocaklarının romantik kaldığına inandığı Türkçülüğünün en güçlü ve sağlam desteğini Gökalp'in sosyal ideolojisinde bulduğunun altını çizmiştir. Ancak milliyetçilik bilincinin en ileri aşamasının, Türkçülüğün üçüncü devri olarak nitelendirdiği "Atatürkçülük devri", diğer bir ifadeyle "iradi milliyetçilik devri"nde olduğunu söylemiştir.

Atatürk milliyetçiliğinin; milliyetçiliğin "istibdat devrine" rastlayan devir ile Meşrutiyet devrine denk gelen romantik dönemlerden apayrı olmadığını, ancak "her ileri devir gibi, bu ilk iki devrin canlı cevherlerini içine" alarak onları aştığını, böylece milliyetçiliğe en olgun şeklini verdiğini belirtmiştir. Kemalizm'in ulus-devlet temelli inşacı ve ısrarlı tavrı, aynı müşterek aklı yürüten Baltacıoğlu'na gerekli motivasyonu sağlamıştır. Bu nedenle Atatürk milliyetçiliğinin anlaşılması için açık bir çaba içerisine girmiş vemilleti en büyük gerçeklik olarak tespit etmiştir. Bu ifade biçimi, kavrama yönelik veciz ve tatlı dilli bir meşrutiyet alanı çizen bir başlangıcın dayanağı olmuştur. Daha sonra millet realitesini aynı kültürün ürünü olan manevî, kutsal bir realite olarak nitelendirmiş ve ardından sıraTürk milletinin ihyasına gelmiştir. Baltacıoğlu, Türk milletini; en eski, en büyük, en kültürcü, en medeniyetçi ve en devrimci millet olarak tanımlamıştır.Türk devriminin en büyük şartını ise milletin geçmişi ile bugünün yarınına inanmaktan geçtiği belirterek bunu sağlayacak gücü yapıcılık ve yaratıcılık ile ifade etmiştir.³³⁸

Meşrutiyet öncesi milliyetçiliğin bazı sanat eserlerine ilham kaynağı olmak dışında pek bir vasfının olmadığını ve hatta bilimden ve metottan yoksun olması hasebiyle bu akımlara Türkçülük bile denemeyeceğini düşünen Baltacıoğlu, Meşrutiyet öncesi siyasilerin, "Osmanlılık" düşüncesine yönelmeleriyle Türkçülük bilincinin

³³⁸ Baltacıoğlu (1965). *Türk Milliyeti*, Ankara: Gnkur. Basımevi, s.1-3; Baltacıoğlu (30 Temmuz 1951).Türk milliyetçiliğinin üç devri, *Ulus*, Sayı: 10810, s.2. Baltacıoğlu, Milli Mecmua'da kaleme aldığı yazıda ise Türk milliyetçiliğın devirleriyle ilgili olarak sırasıyla şu üç dönemden bahsetmişti: "duygu Türkçülüğü", "bilgi Türkçülüğü", "irade Türkçülüğü", Bkz. Baltacıoğlu (15 Mart 1928). s.1704.

oluşmasını engellediklerini belirtmiş ve milliyetçiliğin bilimsel anlamda Ziya Gökalp ile başladığını vurgulamıştır.³³⁹

Atatürk'le beraber milliyetçiliğin en yüksek noktasına ulaştığını söyleyen Baltacıoğlu, Atatürk milliyetçiliğinin toplumu “aktif bir özne” haline getirdiğini ve bu nedenle bu devri sadece “milli politika devri” olarak görmenin hatalı bir bakış açısı olacağını söylemiştir.³⁴⁰ Onun aktif öznellik söylemi kimliğin, diğer ifadesiyle Türklüğün kendisini bularak palazlandığına yönelik bir göndermedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu husustaki yaklaşımın reddedilerek kadim olana dönüş ekseninde Türk kavramına yönelik yüceltici anlatısı, Türklerin mazide olduğu şekliyle ihtişamını tekrar/yeniden Atatürk döneminde kazandığını belirtme çabasıdır.

Baltacıoğlu'nun milleti tanımlama noktasında Ziya Gökalp'le farklı düşünmüş olmasının bir yönü de kanımızca Türklüğün yayılım alanını genişletmek ve Türk kimliğine sağlam bir köklülük izafe etmekle ilgilidir. Baltacıoğlu, ilk etapta: “millet aynı dili konuşan, aynı ahlakı taşıyan, aynı zevki yaşayan, faaliyet bakımından mütehasıs uzviyetlere ayrılmış, laik, müsavatçı, ilimci ve endüstrici bir sosyetedir” tanımını yapmış, daha sonra ise şunları söylemiştir:

“Bu tarif dil, din, ahlak ve zevk karakterlerine dayanmakla kalmayıp hem de ‘faaliyette ihtisas, laiklik, ilimcilik ve endüstri karakterlerine de dayanmaktadır. Bugünlerdeki kanaatime göre yapmış olsaydım Türke Doğru’da anladığım gibi ‘aralarında gelenek birliği olan’ şartını da koyardım.”³⁴¹

Milliyeti Gökalp gibi dil, ahlak ve zevkte “örf birliği” olarak değil de; dilde, dinde, ahlakta, zevkte, mitte, “gelenek birliği” olarak tarif ettiğini ve böylelikle eski tanımlamaların bir türlü eritemediği büyük tezatları ortadan kaldırdığını öne sürmüştür.³⁴²

“Ziya Gökalp” isimli kitabında ise Gökalp'in, milliyetçiliği “kültür birliği” olarak tanımladığını, ancak bu tanımın eksik olduğunu ve kültürleri ayrı olmasına rağmen gelenekleri bir olan toplumlar olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla Gökalp'in kültür birliği

³³⁹ Baltacıoğlu (Eylül 1977). Milliyet nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:913, s.3.

³⁴⁰ Baltacıoğlu (1965). s.3; Baltacıoğlu (9 Ağustos 1951). Türk milliyetçiliğinin üç devri, *Yeni Adam*, Sayı:706, s.4; Baltacıoğlu (30 Temmuz 1951). s.2.

³⁴¹ Baltacıoğlu (1950). s.54; V. Göral (2004). *Türkiye’de muhafazakâr modernleşme ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s.45.

³⁴² Baltacıoğlu (1972). s.59.

olarak anladığı, din ve dil birliğinin milliyeti tanımlamada bazı karanlık noktaları olduğunu düşünmüştür. Bu karanlık noktanın aydınlatılmasında, çıkış noktasını Lamarck'tan itibaren süregelen evrim teorileriyle ilgilenmesi sonucunda bulmuştur. Henüz gençlik zamanlarından bitki ve hayvanlar âleminde değişen ile değişmeyi öğrenmeye çalışan Baltacıoğlu'nun bu uğraşı günün birinde milliyetin, gelenek birliği olduğunu anlamasına olanak tanımıştır.³⁴³ Baltacıoğlu, Gökalp'in tanımının eksikliğini ve kendi tanımının doğruluğunu şu gerekçelerle öne sürmüştür:

“Çünkü yeryüzünde dini, dili bir olduğu halde milliyeti ayrı olan uluslar bulunduğu gibi, dini, dili ayrı olduğu halde milliyeti bir olan uluslar da vardı. Türkler içinde durum böyle idi. Yakut Türkleri, Karaim Türkleri, Gagavuz Türkleri Hıristiyan oldukları halde Türk oğlu Türk idiler. Sonra Hatay Türkleri Türkçeden başka bir dil konuştukları halde Türk oğlu Türk idiler. Batı ulusları için de durum böyle idi. Aynı dinden, aynı dilden olan Ruslar ile Polonyalılar ayrı uluslar oldukları halde ayrı ırkın, ayrı dilden olan Fransızlar, Belçikalılar, İsviçreliler aynı ulustandırlar. Artık anlamıştık din birliği, dil birliği demekle ulus anlatılmış olamazdı(...) Aradan yıllar geçti. Birçok araştırmalar yaptık. Sonunda gerçeğe eriştik. Ulus demek aralarında herhangi din birliği, dil birliği olan insanlar topluluğu demek değil, dinin, dilin, sanatın gelenekleri de içinde olmak üzere, duruş, davranış, kımıldanış, gülüş, komik anlayışı, atasözleri, efsaneler, masallar gibi bilinç altında yaşayan kamu kaynaklı toplum geleneklerinde birlik demektir işte onun için dinleri, dilleri, sanatları ayrı olan, ancak gelenekleri bir olan toplumlar bir ulustandır.”³⁴⁴

Hatay'daki Türkler ile ilgili verdiği bir örneğin benzerini de Kürtler için vermiştir: “Doğu'da Kürtçe konuşan Kürtlerin Kürtçesi de ayrıca dikkate değer. Bu Kürtçede Kürtçenin ayraçlarından biri olan erkek-dişi kelime ayrılığı yoktur. Dil gelenekleri de Türkçenkilerdir.” bu sözler ile hem Hatay'da konuşulan Arapça'nın, hem de Doğu'da konuşulan Kürtçe'nin dil geleneklerinin Türkçe olduğunu öne sürmüştür. Ve hatta

³⁴³ Baltacıoğlu (1966). *Ziya Gökalp*, İstanbul: Yeni Matbaa, s.119,120.

³⁴⁴ Baltacıoğlu (Mart 1969b). Milliyeti doğru olarak anlamalı, *Yeni Adam*, Sayı: 811, s.2.

Gökalp'in gençliğinde yaşadığı kimlik bunalımından konuştuğu dil olan Kürtçenin, kelimelerine, sentaksına bakarak Türk olduğuna inanarak kurtulduğunu belirtmiştir.³⁴⁵

Baltacıoğlu, bu kavrayışının pek çok gerçeğe erişmesine de olanak tanıdığını ifade etmiştir: “Eğer milliyet gerçeğinin bir ‘gelenek birliği’ olduğunu anlamamış olsaydım, ne Alevilik gerçeğini kavramış olacaktım, ne de Doğu’da Kürtçe konuşanların, Hatay’da Arapça konuşanların, Karaimlerin, Gagavuzların Türk olduklarını anlamayacaktım.”³⁴⁶Bu izahlarının akabinde sıra kavramı yerli yerine oturtmaya gelmiştir. Milliyeti gelenek birliği, milleti ise “aralarında gelenek birliği olan bireylerin meydana getirdiği tinsel birlik” olarak belirterek bilimsel ve objektif açıklama getirdiğini söylemiştir.³⁴⁷

Gerçek âlemde dört türlü toplumun varlığından söz eden Baltacıoğlu; konuyla ilgili olarak yaptığı tasnifte, kültür ve gelenek birliğine sahip olan toplumlar ile kültürleri ayrı olduğu halde gelenekleri bir olan toplumların millet olduğunu ifade etmiş, kültürleri bir olsa dahi gelenekleri ayrı olanları millet olarak değerlendirmemiştir. Dolayısıyla gelenek birliği, millet olmanın temel koşulu olarak açıklanmıştır.³⁴⁸ Bununla beraber millet değişmelidir ki yaşayabilsin inancını taşımıştır. Ancak kilit noktalardan birisi ise bu değişimlere karşılık milleti geçmişe bağlayan bazı değerlerin olduğuna inanmasıydı. Bu anlayış; Türk milliyetçiliğinin köklülüğüne, büyüklüğüne/kapsayıcılığına zemin hazırlama ve böylelikle Türk kimliğine meşruiyet kazandırma düşüncesinin bir ürünüdür. Ancak Baltacıoğlu’nun, milleti oluşturan geleneklerin hiç değişmediğine yönelik sağlam inancının sosyolojik ve tarihsel gerçekliğe uygun düştüğü söylenemez. Zira Özcan’ın ifade ettiği gibi “toplumlar kendi içine kapalı fanuslar değildir.”³⁴⁹Yine de Baltacıoğlu’nun bunca zamana rağmen milleti oluşturduğuna inandığı bir takım öz değerlerin saf bir şekilde korunduğu ve sürdürüldüğü iddiasını, dönemin koşulları ekseninde değerlendirmekte yarar vardır.

³⁴⁵ Baltacıoğlu (Ocak 1977). Dosdoğru bir milliyet anlayışına susamışızdır, *Yeni Adam*, Sayı: 905, s.23; Baltacıoğlu, (1973). s.65; Baltacıoğlu (1967). *Kültürce kalkınmanın sosyal şartları*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s.9.

³⁴⁶ Baltacıoğlu (19 Nisan 1961). Kültür ve milliyet sosyolojisi bakımından Alevilik nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:773, s.7.

³⁴⁷ Baltacıoğlu (1965). s.7; Baltacıoğlu (1 Kasım 1954). Milliyet nedir, ne değildir?, *Türk Düşüncesi*, Sayı:12, s.403.

³⁴⁸ Baltacıoğlu (1967). s.12,13; Baltacıoğlu (1973). s.64; Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.86; Dikici (1986). s.113; B. Şahin (2000). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nda toplumsal kalkınma anlayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, s.29.

³⁴⁹ Özcan (Temmuz-Ağustos-Eylül 2013). s.172.

Bilindiği gibi Osmanlı/Türk toplumundaylaşanan çok çeşitli sıkıntılarla birlikte milliyetçi hassasiyetler artmıştır. Milli Mücadele'nin başarılması ve ardından Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile birlikte rejimin dinamosunu da aşama aşama geliştirilmiş olan ulus-devlet anlayışı oluşturmuş ve kimi entelektüeller milliyetçiliğe daha da dirayetle sarılmıştır. Bu yeniden inşa ortamında toplumun saflarını sıkılaştırmasına ve aidiyetin perçinlenmesine yarayacak meşru dayanaklar gerekmektedir. Millet yaratma sürecinin başlangıç noktalarından biri ise mensubu olunan toplumun köklülüğünün ve kimliğinin özgün olduğunun belirtilmesiydi.

Bu noktada B. Anderson'un etkileyici tanımını hatırlayalım: “ulus hayal edilmiş bir siyasal topluluktur.”³⁵⁰ E. Gellner ise şunları dile getirmiştir:

“Kabul etmek gerekir ki, ulusçuluk önceden varolan, tarihsel mirasın getirdiği çok sayıdaki kültürün içinden bir seçim yapıyor ve onları çoğunlukla tamamen dönüştürüyor olsa bile bu kültürel zenginlikten yararlanır. Ölü diller yeniden canlandırılır, gelenek icat edilir, oldukça hayali eskiye ait sanılan bir takım saf özellikler gündeme gelir.”³⁵¹

Bu kısa görüşler, değinmek istediğimiz durumu göstermesi bakımından önemlidir. Kemalizm'in seküler milliyetçiliğe yönelimi ve bu bağlamda yaptığı çalışmalar, milliyetçiliğin yani Türkçülüğün ezeliyetinin ve ebediyen var olacağına dayanaklarını gösterme, alternatif yeni bir kimlik sunma/yaratma uğraşdır. Bu uğraşı, bazı farklar ile Baltacıoğlu'nda da görüyoruz. Nitekim Baltacıoğlu'nun millet, milliyet/gelenek tanımlarına göz attığımızda bu durumu rahatlıkla görebileceğiz. Dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun en sancılı döneminin bizzat tanığı olan, Avrupa'nın Türklüğe olan yaklaşımını tecrübe eden Baltacıoğlu'nun milliyetçiliğe olan teveccühü anlaşılır bir durumdur. Her koşulda büyük bir geleneği temsil eden ve tarihte önemli yeri olan bir toplumun mensubu olarak geçmiş ve gelecek arasında bir bağlantı kurma girişimi ve bunu yer yer romantik bir şekilde yapma uğraşı da doğal bir refleks olarak değerlendirilebilir.

Bu minvalde Baltacıoğlu milletin, hem geçmiş, hem de gelecek olarak belirtmiş vebunu; “geçmişten kopmayarak geleceğe sarkmak”, “arkasını tarihe dayayarak ileriye

³⁵⁰ B. Anderson (1995). *Hayali cemaatler – milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*, (Çev: İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları, s.20.

³⁵¹ E. Gellner (1992). *Uluslar ve ulusculuk*, (Çev:B. Ersanlı Bahar ve G. Göksu Özdoğan), İstanbul: İnsan Yayınları, s.105.

atılmak” olarak vazedmiştir. Milliyet ve gelenekleri aynı şeyler olarak görmesinden ötürü milletlerin hayatında değişen ve değişmeyen şeyleri bilmenin oldukça önemli olduğunu düşünmüştür. Yapılacak şeyi ise gelenekleri iyice tanımak/farkına varmak, bunlarla övünmek, bozmamak, yani kutsallaştırmak olarak saptamıştır.³⁵²Bununla birlikte inançları doğrultusunda bir ayırma gitmeyi de uygun bulmuştur. Çünkü geçmişe yönelik her söylemi “irtica” olarak gören anlayışa katılmadığından görüşünü açıklayıcı kılmak istemiştir:

“Maziye, ölü maziye, şekle saplanıp kalmak irticadır. Maziden canlı maziden, mazinin özünden kopmak tereddidir, ölümdür. Mazinin canlı cevherini taşımak bu cevheri bu yaratıcı hamleyi hâlin medeniyetiyle karıştırmak, böylece milli özü kaybetmemek milliyetçiliktir.”³⁵³

Bu ilkeyi tumturaklı bir şekilde “en eski Türk gerçeğinin bir yankısı” olarak ifade etmiş ve din gibi milliyet idealinin de bir zorunluluk olarak doğduğunu vurgulamıştır.³⁵⁴Baltacıoğlu, din ve milliyetçiliği de aynı doğrultuda ele almıştır. Dini eğitim almayanların milliyetçilik duygularının zayıf olduğunu öne sürmüştü³⁵⁵ ve din ile milliyetin insan kişiliğinde ayrı olmayan şeyler olduğunu belirtmiştir:

“Meşrutiyetten önceki devir, ‘insan kişiliği’ deyince yalnız ‘din kişiliği’ni anlıyordu. Onun için Meşrutiyet din kişiliği dışında, ondan ayrı olarak, kendi başına bir ‘millet kişiliği’ni anlıyamıyordu. Meşrutiyet gerçi, bu din kişiliğinin var olduğunu ileri sürdü. Ancak din kişiliğini dışarıda bırakan bir milli kişiliğin eksik kalacağını anlıyamadı.”³⁵⁶

Bu nedendir ki milliyeti ve dini birbirlerinin tamamlayıcısı olarak görmüştür. Yine camilerin de sadece ibadet yeri olmadığını, Müslüman Türklerin birlikteliğinin pekiştiği yerler olarak görmüş ve Türk camilerine giren insanların “Türkleşerek Müslümanlaştığı”³⁵⁷nı belirtmiştir.

³⁵² Baltacıoğlu (17 İlk Kânun 1942). Millet nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı: 416, s.2. Baltacıoğlu bir başka yazısında, “millet demek kültür birliği demektir. Ancak herhangi kültür birliği değil kültürde gelenek birliğidir”, demişti. Bkz. Baltacıoğlu (Ağustos 1975). Türk! Türkü tanı, *Yeni Adam*, Sayı:888, s.3.

³⁵³ Baltacıoğlu (1950). s.50.

³⁵⁴ Baltacıoğlu (20 Ağustos 1951). Milliyet umdesi, *Ulus*, No:10830, s.2.

³⁵⁵ Baltacıoğlu (Şubat 1974). Dinsiz milliyetçilik, *Yeni Adam*, Sayı: 870, s.4. Konu hakkında şu makaleye de bkz. Baltacıoğlu (Ağustos 1975). Yeni Adam’ın din, milliyet anlayışı, *Yeni Adam*, Sayı: 888, s.4,21.

³⁵⁶ Baltacıoğlu (1 Şubat 1955). Din nasıl bir gerçektir?, *Türk Düşüncesi*, Sayı:15, s.165.

³⁵⁷ Baltacıoğlu (15 Mart 1956). Türkiye’de din anlayışı, *Din Yolu*, Sayı:1, s.3,4; Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.87.

Konuyla ilgili vurgulanması gereken bir başka nokta da milliyetçilik düşüncesini, kültürel boyutta tanımlama uğraşydive milleti ırk üzerinden tanımlayan görüşlerin de karşısında olmuştur.³⁵⁸ Ancak zaman zaman milliyetçilik konusunda tutucu, hegemonik ve propagandist bir tavrı olduğu gözlemlenebilir. Nitekim Baltacıoğlu'nun milliyetçiliği sistemleştirme uğraşında gelenek belirleyicidir ve kuşatıcı bir işlevdedir. Sözüünü ettiğimiz kuşatıcılık,yukarıdaKürtçe ve Arapça üzerine yaptığı değerlendirmelerinde belirgin olarak görülebilmektedir.

Baltacıoğlu, milliyetçiliği daha ziyade sosyal ve kültürel bir boyutta tanımlama uğraşında olmuş ve milliyetçiliğin politika rejimi olmadığını belirtmiştir. Ona göre milliyetçi olmadığını söyleyenler ve kendisini İşlamcı, sosyalist yahut komünist olarak tanımlayanlar da milliyetçi idi. Zira milliyetçiliğin devlet şekli olmayıp “bir kültür çağının gelenekleri” olduğunu belirtmiştir.³⁵⁹ Benzer şekilde Atatürk'ün de milliyetçiliği bir siyasal rejim karşılığında değerlendirmediğini söylemekle birlikteAtatürk'ün milliyetçiliği bilerek bir rejim gibi “Altı Umde” arasına aldığını öne sürmüştür. Onun bu davranışının nedenini iseyeni nesilde milliyet duygusunu kuvvetlendirmek ve onlara milliyetsiz millet olamayacağını açıklama isteği olarak açıklamıştır.³⁶⁰

“Yeni Adam”a 1936 yılında katılan ve uzun yıllar yöneticilik görevinde de bulunmuş olan Mahmut Yurter³⁶¹ ile yaptığı bir röportajda, Baltacıoğlu, yine milliyetçiliğin siyasal yönünden ziyade kültürel yönünü ele aldığını ve milliyetçiliği bu şekliyle değerlendirdiğini belirtmiştir:

“Milliyetçi evet, ancak milliyetçilik politik bir rejimi karakterlendirecek olan bir ana karakter olamaz. Bütün yeni milletler milliyetçidir. Rusya, Yugoslavya dahi; İngiltere ve İşrail gibi, bizim gibi milliyetçidir. Kemalistim dediğim zaman inkılâpçuyım, laikim, halkçuyım, devletçuyim demek istedim.”³⁶²

³⁵⁸ Baltacıoğlu (20 Ağustos 1951). s.2.

³⁵⁹ Baltacıoğlu (1965). s.22; Baltacıoğlu (1964a). *Adam nasıl yetişir nasıl yetiştirilir*, Ankara: Gnkur. Basımevi, s.23.

³⁶⁰ Baltacıoğlu (1973). s.67.

³⁶¹ Yurter ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. T. Baltacıoğlu, (1998). s.95-97. Baltacıoğlu da anılarında Mahmut Yurter ile Kısıklı tramvayında tesadüfen karşılaşıp arkadaş olduklarını ve daha sonra da Yurter'in “Yeni Adam” idaresi müdürü olduğunu söylemişti. Bkz. Baltacıoğlu (20 Son Teşrin 1941). s.12.

³⁶² M. Yurter (18 Ekim 1951). Yeni Adam komünist midir?, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:710, s.1.

Baltacıoğlu, milliyetçiliği açıklama uğraşında, yer yer dönemin atmosferinden sıyrılmaya da çalışmıştır. Örneğin “dünyayı biz Türkler yarattık” sözünü “safсата” olarak değerlendirmiştir. Zira Türk, “dünyayı ben yarattım diye ayak direyemez ve övünemezdi.”³⁶³ Hatta bu konuda şunları kaleme almıştır: “Yalanla övünmek milletler için maşeri bir delilik halidir. Türk milletinin gerçek olarak çok eski bir geçmişi, bugünü, yaratıcı, mutlu olan bir yarını vardır (...) Milliyetçi, bir yalancı değil, bu sırlı benliği duyup yaşıyan insandır.”³⁶⁴ Dolayısıyla oluşturulmak istenen bilincin daha yerli yerinde olmasını arzularken, görüşlere karşı çıkışı yine Türk kimliğinin ihyası ile neticelenmiştir: Türk yalan atamaz.

Baltacıoğlu, gayet açık olarak rejimin projesi olan yeni milli kimlik inşasını örflerden temizlenmiş, ancak gelenekler temelinde değerlendirme gayretinde olmuştur. Bununla birlikte Türk kimliğini, Kemalizm’le uyumlu bir şekilde İslam öncesine götüren tarihselsüreklilik tezini işlemiştir. Bu süreklilik içerisinde Osmanlı dönemi bazen flu, çoğu zaman da bu kimliği zedeleyen bir örnek olarak değerlendirilmiştir.

2.2.3. Halkçılık

İkinci Meşrutiyet, Osmanlı İmparatorluğu’nun fikir hayatı açısından renkli bir dönemdi. Halkçılık düşüncesi de İkinci Meşrutiyet’in Osmanlı İmparatorluğu’na getirdiği başlıca akımlardan biriydi. Temelde Rus kaynaklı Narodnizm hareketinden, Balkanlar’daki uzantısı olan halkçılıktan ve köycülüğten ilham alan “Osmanlı halkçıları”, Türk Ocağı ve Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti çevresinde toplanarak “Türk Yurdu” ve “Halka Doğru” dergilerini çıkarmışlardı.³⁶⁵ Siyasal açıdan halkın egemenliğini, ekonomik anlamda devlet müdahaleciliğini ve toplumsal açıdan mesleki dayanışmayı öngören Fransız solidarizmi ile köylüyü temel alarak kapitalizmin yarattığı eşitsizlikleri gidermeyi hedefleyen Narodnizm’in etkisiyle gelişmeye başlayan halkçılık

³⁶³ Baltacıoğlu (1972). s.40,41; Baltacıoğlu (7 Mayıs 1942). Milliyetçiliğim, *Yeni Adam*, Sayı:384, s.2. Baltacıoğlu’nun “Türke doğru” adlı eserinin ilk cildi 1942 yılında, ikinci cildi ise 1943 yılında yayınlanmıştı. 1972’de ise bazı eklemeler ile ikinci baskısı tek cilt olarak basılmış, son olarak da 1994 yılında üçüncü baskı Atatürk Araştırma Merkezi tarafından yine tek cilt olarak yayınlanmıştı.

³⁶⁴ Baltacıoğlu (1972). s.39.

³⁶⁵ Z. Toprak (2013). *Türkiye’de popülizm 1908-1923*, İstanbul: Doğan Kitap, s.170; Toprak (1984). Osmanlı Narodnikleri: ‘Halka Doğru’ gidenler *Toplum ve Bilim*, Sayı:24. s.69.

anlayışı zamanla Osmanlı'daki bir takım seçkin kalemleri de etkileyerek ivme kazanmıştır.³⁶⁶

İkinci Meşrutiyet'in farklı düşünsel birikimlerini birinci elden soluyan Baltacıoğlu'nun halka yaklaşımı ise yine geleneklere yüklediği kutsiyet ekseninde şekillenmiştir. Halkı, en yalın anlatımıyla her şey olarak görmüştür. Halk; üreten, çocuk yetiştiren, askere giden, düşmanla dövüşen ve yurdunu koruyandı. Yine halkı, Türk belleğini/hafızasını yaşatan, kendisini başka milletlerden üstün gören, kendini unutmayan olarak değerlendirmiştir.³⁶⁷

Dinlerin doğuşundan, Rönesans devrimine ve sanata halkın her alandaki rolüne vurgu yapmıştır.³⁶⁸ Son tahlilde CHP programından aldığı referansla halkçılığı; “milletin hâkimiyeti, kanunlar önünde mutlak bir müsavat, işbölümü zümrelerinden ibaret bir millet telakkisi” olarak aktarmıştır.³⁶⁹

Atatürk'ten önce Türk halkını, Türk entelektüellerinin çoğunun anlamadığını ve Türk kelimesinin cahil, eskiye bağlı ve geri kalmış anlamlarında kullanıldığını söylemiştir. Dikkat çektiği temel nokta, halk ile aydınların birbirinden kopukluğuydu. İkinci Meşrutiyet dönemindeki edebiyat anlayışının, Türkçülük hareketi ile bu anlayışı yıkmaya çalıştığını ve bu dönemde Ziya Gökalp'in “halkçılığın fikir yüzünü aydınlattığını” vurgulamıştır. Ancak Atatürk dönemini halkçılık anlayışının “eşsiz dönemi” olarak ifade etmiştir. Çünkü Atatürk'ün, ülküsünü meşrutiyet politikacıları gibi ‘hürriyet, adalet ve eşitlik sözleri ile belirtmediğini ve halkçılığı ileri sürerek, bunu ilkeler arasına aldığını öne sürmüştür.³⁷⁰

Baltacıoğlu, halkçılığın Kemalizm ile yükseldiğini düşündüğü için Atatürk'ün bu alandaki rolüne pek çok göndermede bulunmuştur. Nitekim halkçılığın Altı İlke arasında yer almasının yerindeliğini Atatürk'ün hayatına değinerek ifade etmiştir. Atatürk'ün halk geleneklerini taşıyan bir aileye mensup olduğunu, çocukluğundan itibaren halk arasında yaşadığını ve vatan için halk ile birlikte savaştığını söylemiştir. Bu bakımdan Atatürk'ün de Türk halkı gibi, Türk milletinin bütün fikir, gönül ve eylem geleneklerini taşıdığını söylemiştir. Yine düşünce dünyasının temel felsefesine uygun

³⁶⁶ Halıcı (2004). s.509.

³⁶⁷ Baltacıoğlu (11 Son Teşrin 1941). Parçalar, *Tan*, No:2238, s.3.

³⁶⁸ Baltacıoğlu (18 Nisan 1940). Halka gitmek alçalmak mıdır, yükselmek midir, *Yeni Adam*, Sayı: 277, s.2.

³⁶⁹ Baltacıoğlu (1950). s.97.

³⁷⁰ Baltacıoğlu (1973). s.73.

olarak halkçılığın “Türk töresinin temelinde bulunan eşitlikten başka bir şey olmadığını” dile getirmiştir. Bu sayede halkçılığı dakadimolan ile buluşturmuştur: “Türk halkı tarih boyunca eşitçi yani halkçı olagelmiş, hep halkçı kalmıştır. Sınıf, imtiyaz, seçkinlik değerlerini Türk, kendi töresine karıştırmamıştır.” Böylece Türk aile yapısı içerisinde kadın ile erkeğin eşit değerde olması, eski Türk devletlerinde hakanın yanında hatunun da yetkilerinin olması gibi anlayışlarla birlikte halkçılık ilkesinin Türk halk geleneklerinden biri olduğunu düşünmüştür.³⁷¹

Dönemin genel yaklaşımı; Cumhuriyet, demokrasi ve halkçılık kavramının birbirine yakın değerlendirilmesi üzerine inşa edilmiştir. Bu kavramların ağırlık merkezi ise halk egemenliği olarak belirtilmiştir. Baltacıoğlu da bu üç kavramı birbirlerinin kaynağı olarak değerlendirmiştir:

“İşte demokrasi ahlakında bulduğumuz halkçılık prensiplerini politik eserini devlet ve hükümet şeklinde de bulmamız tabiidir. Çünkü halkçılık Türk monarşisinin son devrinde olduğu gibi, romantik ve edebi bir temayül halinde kalmayıp da gerçekleşince onu ahlak, ekonomi, terbiye gibi bütün sosyal kurumların hayatıyla birlikte devlet rejiminde de bulmamız zorunlu olur.”³⁷²

Baltacıoğlu, “Türkiye Cumhuriyeti’nde yaşayan insanları ‘Türkleşmiş’, ‘millileşmiş’, ‘teba’dan ‘vatandaş’a dönüşmüş kitleler olarak görmek istemekteydi.” Bu noktada Kaçmazoğlu’nun belirttiği gibi tebaalıktan vatandaşlığa dönüştürülen Türk toplumunun dönüşümü safhasında, milliyetçiliğin, “Batıcılığın”, laikliğin halka anlatılması ve onların yönlendirilmesi için rehberlere ihtiyaç duyulmuştur. Bu rehberlerden olma kaygısını/sorumluluğunu Baltacıoğlu da hissetmiş, tavrını her zaman halktan yana kullanarak “klasik Türk aydını” profilinden ayrışan farklı bir görüntü çizmiştir.³⁷³

Pek çok yazısında halk ile aydınlar arasındaki uçuruma değinme ihtiyacı duymuş, halkı, aydınlar üzerinden yüceltme yoluna gitmiştir. Aydınların gelenekten kopmalarını halk-aydın arasındaki ayrışmanın en önemli nedeni olarak algılamış ve halk ile aydınlar arasındaki “kafa ayrılığını” görmek için mizah gazetelerine bile bakmanın yeterli olacağını söylemiştir. Çünkü halk gazeteleri ile aydınların mizah gazetelerinde ciddi bir

³⁷¹ Baltacıoğlu (27 Ağustos 1951). Halkçılık Umdesi, *Ulus*, Sayı:10837, s.2; Baltacıoğlu (1973). s.73,77.

³⁷² Baltacıoğlu (1950). s.69; Baltacıoğlu (27 Ağustos 1951). s.2.

³⁷³ Kaçmazoğlu (Ağustos, Eylül, Ekim 2001). s.206.

ayrılık olduğundan söz etmiştir. Aydınların gazetelerinde; hoşnutsuzluk, kötümserlik, yerme ve cinsel dürtüleri arttıran resimler yer aldığını, halk gazetelerinde ise; hoşnutluk, iyimserlik, övme ve kutsal değerleri anma bulunduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle geleneklerinden kopmuş aydınları “bencil” olarak itham etmiştir.³⁷⁴

Halkçılık anlayışının daha da anlaşılır olması adına halk ve aydınlar arasındaki farkları sıraladığı şu maddelere göz atmak da yararlı olacaktır:

- “Halk bizden daha cahil değil, halkın bilgisi başka bilgi.
- Halk bizden daha az akıllı değil, aklını kullandığı yerler başka.
- Biz münevverler az çok kozmopolit insanlarız; halk hep milliyetçi.
- İdealist gözüken bizler gerçekte ütöplastiz; halk ise hem realist, hem idealist.
- Biz kitabiler yapmacık bir dil kullanıyoruz; halk öz dilini kullanıyor ve yaratıyor.
- Bizler aile, evlenme, boşanma meselesini münakaşa edip duruyoruz; halk nüfusumuzu arttırıyor.
- Biz okumuşlar yabancı sanat tekniklerini öğrenmiye çabalıyoruz: halk orijinal sanat değerlerimizi yaratıyor.
- Biz apartmanda rahatsız oluyoruz; halk kerpiç kulübesinde rahat ediyor.
- Biz akıllılar ilmimizle öğrenüyoruz; halk bize duygusuyla klavuzluk ediyor.
- Biz ince adamlar kara cahillerle alay ediyoruz; halk bize acıyor.
- Biz hünerliler kaşık yapıyoruz; fakat halk bu kaşığın sapını ortasına getiriyor.”³⁷⁵

Dikkat edilecek olursa halkın yaşamı/yaptıklarına yaptığı vurgular, esasen kendi çağdaşlaşma algısının ve milliyetçi yaklaşımının uygulamaya sokulmuş halinden başka bir şey değildir. Arzuladığı ve bu yönüyle eksik olan nokta ise aydın ile halk arasındaki uyum ve birlikteliktir. Zaten ideal halkı da bir kültür birliği olarak görmüştür. Kültürün yapısını halk olarak göstererek birliği sağlamanın yegâne yolunu halka gitmek, kültürünü benimsemek olarak açıklamıştır.³⁷⁶ Bu görüşler ışığında, halk gazetelerinin çoğaltılması, halkın okuduğu milli kimliği yansıtan eserlerin yeniden basılması, konferanslar verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hatta bu konuda, kabahati aydınlarda bulmuştur. Halkın konferans dinlemediğini dile getirenlere, halka ne söylemeleri

³⁷⁴ Baltacıoğlu (21 Şubat 1946). Halk ve aydınlar, *Yeni Adam*, Sayı: 582, s.2.

³⁷⁵ Baltacıoğlu (14 İkinciteşrin 1940). Halk ve biz, *Yeni Adam*, Sayı: 307, s.3.

³⁷⁶ Baltacıoğlu (2 Nisan 1942). Halledilecek en büyük problemler, *Yeni Adam*, Sayı: 379, s.2.

gerektiğini, bunun zamanını bir türlü öğrenemediklerini söylemiştir. Kendi tecrübelerinden örnek vererek, “buranın halkı konferans dinlemez” dedikleri bir kentte iki kez konferans verdiğini ve ilkinde dört yüz kişi, ikincisine ise bin kişiden fazla insanın geldiğini söylemiştir.³⁷⁷

Baltacıoğlu'nun halkçılığının kökleri babasından aldığı ilk eğitime kadar gitmekle birlikte yaşamını aktardığımız birinci bölümde de belirttiğimiz gibi Anadolu'ya çeşitli zamanlarda yaptığı seyahatlerle Türk halkını yakinen tanınması ve Milli Mücadele'nin zor ve sıkıntılı zamanlarında Türk köylüsünün azimli ve çalışkan duruşuna şahit olması, halkçılık anlayışının şekillenmesinde başat bir rol oynamıştır. Nihai olarak kültürel olarak yükselibilenin ancak halka yönelmeyle olabileceğini belirterek halkçılık ilkesinin önemli bir misyonu olduğunu düşünmüştür.

2.2.4. Devletçilik

1931 yılında ülkenin siyasi elitleri, hızlı bir ekonomik hamlede bulunmadıkları takdirde iktidarlarının tehlikeye gireceğini anlamışlardı. SCF kurulduktan sonra, bu partinin ileri gelenleri, ülkedeki ekonomik zorlukları iktidar partisine karşı kullandılar ve bunun da etkisiyle toplumdaki önemli bir destek gördüler. Yanı sıra SCF'nin belediye seçimlerinde de ciddi bir potansiyelinin ortaya çıkması, CHP kurucularını özellikle ülkenin ekonomik durumunu yeniden gözden geçirmeye itmiştir. Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte bağımsızlığa saygılı olunması şartıyla yabancı sermayeye kapılar aralanmıştır. Ancak, yabancı sermayenin ülkenin çıkarlarına uygun davranmaması, yerli sermayenin de yetersiz oluşu ve bir de üstüne 1929 ekonomik bunalımının etkileri devletçiliğe geçişi zorunlu hale getirmiştir.³⁷⁸

Atatürk'ün devletçilik anlayışı ülkenin çıkarları doğrultusunda ve başta ekonomi olmak üzere çeşitli alanlarda bir rehberlik etme isteğiyle son şeklini almıştır. Bu ilkeyle; özel sektörün gerçekleştiremeyeceği sanayileşme, ekonomik atılımları koruma ve teşvik etme, güçlü bir para piyasası oluşturma, ülkenin ihtiyacı olan elemanları yetiştirme, halkın katılımıyla anonim şirketleri kurma gibi çeşitli faaliyetler

³⁷⁷ Baltacıoğlu (20 Şubat 1941b). Sessiz maarif, *Yeni Adam*, Sayı:321, s.2.

³⁷⁸ K. Boratav (1982). *Türkiye'de devletçilik*, Ankara: Savaş Yayınevi, s.97-99.

hedeflenmiştir.³⁷⁹Devletçilik her ne kadar ilk etapta ekonomi ile ilgili çağrışımlar yaratmışsa da onun devletçilik algısı daha geniş bir çerçeveye sahiptir.

Baltacıoğlu, devletin tarihsel olarak geçirdiği evrimi ise kategorik olarak şöyle değerlendirmiştir:

1- “Devlet ilk önce sosyete ile karışık ve mana kuvveti halinde, gayri şahsi ve yaygın bir hâkimiyet kuvveti olarak yaşamıştır.

2- Aşiretin teşekkülü ile birlikte devlet aşiret reisinin şahsında merkezleşmiş ve cisimlenmiştir.

3- Devlet bütün sosyal kurumlar gibi işbölümüne uğrayarak son şeklinde tecri ve icra kuvvetleri ve bu iki kuvvetin şahsında birlik ve bütünlüğe kalbolduğu bir devletin reisi halinde belirmiştir.

4- Devletin tekâmülü, sırriden teolojiye, teolojikten laike doğru olmuştur.

5- Devlet ilk şekillerinde sadece bir güven müessesesi iken görevlerini gitgide arttırmış, sosyal görevlerin hepsine karışır geniş bir kurum haline gelmiştir.

6- Devlet bütün tekâmül hayatında sosyal kurumların bir uyruğu olmuş, fakat kendisi de bu kurumlar üzerinde tesirler yapmaktan geri kalmamıştır.”³⁸⁰

Devleti ise şöyle tanımlamıştır:

“Sosyetenin birlik ve bütünlüğünü alakadar eden bütün şartların ve vasıtaların sağlanması hususunda yine bu sosyetenin sosyal iradesini temsil eden, kendine mahsus maddi, zecri ve fiili saksiyonlara mücehhez olan gayri şahsi ve guruplar üstü hâkimiyet müessesesi.”³⁸¹

Onun devletçilik algısı, hem devlet mekanizmasına, hem de devletin içerisindeki bireylere karşılıklı görevleri kesin çizgilerle belirten bir anlayıştaydı. Nitekim devletçiliğin psikolojik bakımdan iki öze dayandığını belirtmiştir. “Birincisi; en yüksek otoriteden fertlere doğru inen içtimai vazifeler fikri. İkincisi; fertleri bu vazifelere sıkıca bağlayan kollektif bir disiplin fikri.”³⁸² Böylelikle yüksek otorite ile fertler arasındaki birlikteliğin öneminden bahsetmiştir. Bu hassas durumda devletin de sorumluluklarını bilmesi gerekiyordu. Zira kanun yapıcı olan devletin, kanunlarını toplum bünyesine

³⁷⁹ M. Turhan (1965). *Atatürk ilkeleri ve kalkınma*, İstanbul: Şehir Matbaası, s.54.

³⁸⁰ Baltacıoğlu (3 Eylül 1951). s.2; Baltacıoğlu (1939a). s.349-350.

³⁸¹ Baltacıoğlu (1939a). s.336.

³⁸² Baltacıoğlu (1950). s.104.

uygun bir şekilde yapmak durumunda olduğunu belirtmiş ve kurulacak idari mekanizmanın adaletli olması gerektiğini düşünmüştür. Son olarak da yine devletin dış politikada alacağı olumlu kararlarla çağdaşlaşma üzerinde doğrudan etkili olacağını ifade etmiştir. Bunun yanında devletin en önemli ve en temel görevini dış ve iç tehlikeler olarak saptamıştır. İç tehlikeler; sosyal birliği ve toprak bütünlüğünü bozacak her türlü kişisel ve “antisosyal” davranışlar olarak ifade edilmiş, dış tehlikeler ise başka toplumların saldırısına uğramak, nüfuzu altına girmek olarak verilmiştir. Bunun da toplumun coğrafi, politik ve kültürel birliğinin bozulmasına imkân sağlayabileceğinden söz etmiştir. Özet olarak belirtilecek olursak Baltacıoğlu, devletin en önemli iki görevini “müdafaa ve kültür” olarak tespit etmiştir.³⁸³

Devleti bir yandan “teklik ve topluluk hürriyeti[nin] en güçlü ve en kıskanç beklisi” olarak değerlendirmiş, öte yandan devletin başarılı olabilmesini vatandaşların yurt görevlerini yerine getirme, devlete yardım etme ve devlet otoritesine karşı saygı göstermelerinde görmüştür.³⁸⁴ Onun görev, yardım ve saygı ifadeleri bize bir takım ipuçları vermektedir. Tasarlamış olduğu devlet ideali, öncelik olarak bireyin sadakatini bekler. Devlet de bunun karşılığında bireylerden başlayarak toplumu, koruyacak ve toplumsal birerozyona engel olacaktır. Tam da bu aşamada Baltacıoğlu’nun devlet konusundaki akıl yürütmeleri, devlete çizilen böylesine önemli görev tanımı ekseninde gün yüzüne çıkmıştır. Türk toplumunun pratiğinde devlet geleneksel olarak “kutsal” bir mekanizma olarak görülmekteydi. Bu bağlamda onun devleti kutsayan yanı miras olarak devralınmıştı ve devletin kutsallığına yönelik bu miras Kemalist rejimin de işine yarıyordu.

Baltacıoğlu, bu yaklaşıma uygun olarak benzer şekilde devlete yönelik görev tanımlarının sınırlarını genişletmiştir. Devlet, vatani koruyacak, nüfusun artmasına çalışacaktı, kültürel ve sosyal hayatta yer alacaktı:

“Devlet, politika, hukuk, terbiye gibi ekonomi, teknik ve sanat işlerini de yalnız fertlere bırakamaz. Tek insanların kendi sermayesi, kendi bilgisi, kendi zevkiyle, yalnız başına başaramayacağı bu işleri ferdin şahsi temayüllerinden uzak olarak halkın milli ihtiyaçlarına ve milli ideallere uygun olarak devlet kendi eliyle başarır; ekonomik müesseselerde kendi

³⁸³ Baltacıoğlu (1939a). s.351-353.

³⁸⁴ Baltacıoğlu (12 Son Teşrin 1942). Devleti sayınız, *Yeni Adam*, Sayı: 411, s.2; Baltacıoğlu (1972). s.270,271.

hesabına istihsalde bulunur. Teknik araştırmalar ve inkılâplar yapar, milli sanatı korur ve yeni sanat kültürünü yayar.”³⁸⁵

Böylece dönemin devletçilik algılamalarının paralelinde olmuş ve devletin öncü ve himayeci rolünün ekonomik alanlarla sınırlandırılmaması gerektiği belirtilmiştir. Devletçilik ilkesiyle eğitimden sanata kadar geniş bir alanda bir takım himayeci faaliyetleri zorunlu görmüştür. Örneğin 1934 yılında yazdığı bir yazıda devletin yapması gerekenleri, yani rolünü geniş bir yelpazede ele alarak toplumun/bireyin biçimlendirilmesi için daha fazla kontrolcü olması gerektiğini söylemiştir:

“Yeni devlet, sağlık, iktisat, nüfus ve terbiye işlerine son dereceye kadar karışıyor. Çünkü bunlar yalnız fertleri ayrıca değil, herkesle beraber bütün milleti alakalandırır. Bütün bunlar cemiyet için yaşama veya ölüm işidir. Öyleyse terbiye ve iktisat gibi radyo, sinema ve tiyatrunun da bir fert, bir şirket, yahut bir şehir işi olması yeni devletin yüksek menfaatlerine en uygun olan şekil değildir. Denilecek ki: yeni devlet bu devletleştirmeden ne kazanabilir? Cevap veriyorum: bir kere bu sanatlerin ehemmiyeti ne terbiyeden ne de iktisattan daha az değildir. İkincisi bu vasıtalar devletin yüksek kıymetlerini yaymak için ötekilerin hepsinden daha kuvvetlidir.”³⁸⁶

Dil devrimine devletin karışmaması gerektiğine yönelik tutumda olanları da “bu insanların devlet anlayışları gerice; liberal devlet anlayışı! Devletlerin tarım, oran, tecim, eğitim ve hatta tiyatro işlerine bile karıştığı bu çağda devlet ulus için ölüm kalım işi olan dil işine karışmasın ne demektir? Kendi canına kıysın demek değil midir?” sözleriyle eleştirmiştir.³⁸⁷ Bir başka yazısında ise Cumhuriyet rejimini bir kültür rejimi görmesinden hareketle, “kitap yazma işinin, kitap yazdırma, satın alma, okutma işleriyle birlikte devletleşmesi” gerektiğini düşünmüştür.³⁸⁸

Aynı bakış açısıyla devletin iktisadi sahada da olması gereğine dikkat çekmiştir. Devletin ekonomideki misyonunu önemseyen bir tavır sergileyen Baltacıoğlu, Türk milletinin savaşçılık ve plastik sanatlardaki “ülkü”lerinin en önemli özelliklerinden

³⁸⁵ Baltacıoğlu (1950). s.103.

³⁸⁶ Baltacıoğlu (15 Kânunusani 1934). Güzel sanatler cumhuriyeti, *Yeni Adam*, Sayı:3, s.6.

³⁸⁷ Baltacıoğlu (22 Kasım 1945). Dil devrimine takılanlar, *Yeni Adam*, Sayı:569, s.2

³⁸⁸ Baltacıoğlu (29 Teşrinisani 1934). Kitap işini devletleştirmeli, *Yeni Adam*, Sayı: 48, s.2.

olduğunu ve Türk toplumunda ekonomik çalışmalarında yetersizlik olmasa da en önde gelmediğini öne sürmüştür.³⁸⁹

Kemalizm'i birbiriyle eklemlenmiş, özgün bir ilkeler bütünü olarak gördüğü için Liberalizm ve Komünizme açıkça cephe almıştır. Böylece Kemalizm'in devletçilik ilkesinin diğer ideolojilerden farklı olarak özel teşebbüse de yer verdiğini belirtmiş ve devletçilik ilkesinin Türk toplumunun sosyal yapısına uygun olduğuna parmak basmıştır.³⁹⁰

Baltacıoğlu, milli kimliğin korunması arzusu ile şekillenen halkçılık temelli devletçilik algısına sahiptir. Bu bağlamda devletçiliğin en önemli misyonunu ulus-devlet bütünlüğünü sağlayacak bir ilke olmasında görmüştür. Dolayısıyla ulus ile devlet birlikteliğini çok daha geniş bir şekilde görünür kılma gayretinde olmuştur.

2.2.5. Laiklik

Türkçe'ye Fransızca'dan geçen laik³⁹¹ sözcüğünün aslı Yunanca'da laikos idi ve bu kelime din işleriyle ilgilenmeyen, diğer ifadesiyle halktan olan kimse anlamında kullanılmıştır. Hristiyanlıkta ise kilise adamlarına "clerici" denirken bunun dışında kalanlara "laici" deniliyordu. Sonraları laiklik kelimesine felsefe, siyaset ve hukuk açısından da yeni anlamlar atfedilmiştir. Kavram, felsefi açıdan iman ve inanç yerine aklın egemenliğinin kabulü anlamına gelmekte, siyasal terminolojide ise siyasi otoritenin dinsel iktidardan ayrılması anlamını karşılamakta idi. Kavramın hukuki anlamı da din ve devletin birbirine karışmamasıydı.³⁹²

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı entelektüellerinin ilgi alanına giren laiklik, daha ziyade çağdaşlaşma ekseninde değerlendirilmiştir. Bu isimler arasında,

³⁸⁹ Baltacıoğlu (1973). s.79.

³⁹⁰ Baltacıoğlu (1973). s.80; Baltacıoğlu, liberalizmi, "XVIII ve XIX asrın emperyalist devletlerine mahsus ekonomik bir ideoloji olarak" görmekteydi ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra "her milletin kendi ekonomik durumunu sağlamlaştırmak için türlü tedbirler almaya" başladığını, bu nedenle liberalizmin iflas ettiğini söylemişti. Bkz. Baltacıoğlu (1939a). s.225. 1939 yılında toplanan Birinci Maarif Şurası'nda da, "devlet kitabını şiddetle müdafaa edeceğim. Çünkü bizim terbiye müessesemiz devlet müessesedir. Bunun için başı boş bir hürriyete, pedagojik liberalizme taraftar değilim. Rejimin bütün karakteriyle ahenktar olmalıyız." demişti. Bkz. *Birinci Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939)* (1939). Ankara: Maarif Vekilliği, s.150.

³⁹¹ T. Feyzioğlu (2008). Türk inkılâbının temel taşı laiklik, Ankara: *Atatürk Araştırma Merkezi (Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik)*, s.138.

³⁹² N. Bilge (2008). Atatürk devrimlerinin temel ögesi laiklik, Ankara: *Atatürk Araştırma Merkezi (Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik)*, s. 75,76.

şüphesiz Ali Suavi'nin tavrı dikkat çekiciydi. Suavi, medreseden gelmesine ve sarıklı olmasına rağmen halifeliği reddetmiş, dinin devlet yönetiminden uzaklaştırılması gerektiğini ifade etmiştir. Ona sonraki yıllarda ise Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Ziya Gökalp gibi isimler katılmıştır. Bu isimler laik bir devlet ve toplum sorunsalına eğilmişlerdir.³⁹³

Cumhuriyet döneminde ise laiklik daha fazlatartışılmaya başlandı. Aslında Cumhuriyeti ilan eden kurucu elitlerin hedefi çok açıktı; yeni bir kimlik inşa etmek ve buna bağlantılı olarak çağdaş ve laik bir toplum vücuda getirmek.

Bilindiği üzere Osmanlı siyasal ve toplumsal düzeninde dinsel nitelikte olan ve Milli Mücadele içinde de dinsel özelliklerle tanımlanan millet kavramı, Cumhuriyet'in ilanından sonra farklı tanımlanmıştır. L. Köker'in veciz bir şekilde ifade ettiği gibi "millet kavramı, 1930'larda oluşan Kemalist ideoloji içinde laiklik ilkesinin bir sonucu olarak, dinsel özelliklerinden arındırılmış bir biçimde girmiştir."³⁹⁴

Bu doğrultuda Kemalizm, toplumun/milletin yeni bir biçim alması için çaba göstermiş ve laiklik radikal bir şekilde uygulanmıştır. Rejim; ideali doğrultusunda ve laiklik ilkesinden edindiği kuvvet ile dini siyasal ve kamusal alandan çıkarmaya çalışmış, aynı zamanda din konusunda bir takım tasarruflaragirişmiştir. Bu bakımdan Türkiye'de laikliğin kendine özgülikle uygulandığı söylenebilir. Anlaşıldığı üzere laiklik, politik yaşamı doğrudan dönüştürecek bir enstrüman olarak değerlendirildiği kadar kurucu seçkinlerin kendi prensipleri doğrultusunda hedefledikleri çağdaşlaşmanın ve gündelik yaşamın restorasyonunu da ele alan temel güç olarak benimsenmiştir. Din-bilim-siyaset arasında basit bir sınır çizme olayı olmaktan ötede laikliğin vücut bulduğu uygulama alanı oldukça kapsayıcı olmuştur.

Rejim açısından laiklik ilkesi bireyi biçimlendirme gayesini taşıyordu. Dolayısıyla İslamiyet yeni topluma, ulus-devlet anlayışına uyumlu hale getirilmek için yeniden kurgulanmak istenmiştir. Bu noktada ileride de değineceğimiz gibi şunu da hatırlamak gerekmektedir. Laiklik ilkesini oldukça önemli gören Baltacıoğlu'nun din ve laiklik ile ilgili görüşleri; içerik olarak çok fazla olmasa bile yoğunluk olarak Kemalizm'in etkilerinin baskın olarak hissedildiği yıllarda Kemalist söyleme daha uyumluydu. 1950'li yıllarda ise Baltacıoğlu tarafından yer yer laiklik kavramının yanlış anlaşıldığı

³⁹³ S. Tanilli (2008). *Din ve politika*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, s.56.

³⁹⁴ L. Köker, (2013), *ModernleşmeKemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.158-162.

ve din karşısında yöneticilerin çekingen davrandığı öne sürülmüştü. Türk toplumunun bazı düşünsel/ideolojik farklılıklarından, yaşanan devrim sürecinden, ülkenin bazı yapısal özelliklerinden ötürü laiklik kavramını açıklamaya gayret gösteren Baltacıoğlu, konu hakkındaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Laiklik her şeyden önce aksiyonlarımızı düzenleyen bir zihniyettir. Bu zihniyete ‘laik zihniyet’ diyoruz(...) bir kere laik zihniyet dinci bir zihniyet değildir. Laik zihniyet din düşmanı bir zihniyet te değildir. Laik zihniyet dışın [din dışı] zihniyettir. Öyleyse laik adamın dini olması da olmaması da mümkündür. Her kim ki bütün dünya işlerinde dine karşı tam bir bitaraflık gösterirse o adam laiktir. Ancak böyle bir zihniyetin kazanılması için ilmi bir kafaya ihtiyaç vardır. Laik zihniyet ilmi zihniyetle eşittir.”³⁹⁵

Din ile devletin teorik olarak olduğu gibi, fiili olarak da ayrılması gereğini vurgulamıştır.³⁹⁶ Kavramı, “yeryüzündeki bütün ileri milletlerin özümlediği, büyük ilgi ile uyguladığı bir ilke” olarak düşünmüştür. Laikliğin en önemli getirisini ise vicdan özgürlüğü olarak açıklamış ve dini tıpkı güzel sanatlar gibi bir gönül işi olarak ifade etmiştir. Ayrıca laikliğin bir hukuk ilkesi olarak benimsenmesi bağlamında laikliği devlet yönetimi bakımından olduğu gibi din açısından da hayırlı bulmuş, “dinliler”in softalardan kurtulduğunu söylemiştir.³⁹⁷

Bugün bile tartışma konusu olan laiklik konusu din ile doğrudan ilişkili olunca akla gelen ilk soru, Cumhuriyet döneminde de yoğun olarak dillendirilen dinin çağdaşlaşmaya, diğer bir ifadeyle ilerlemeye engel olup olmadığı konusudur. Baltacıoğlu, Türk çağdaşlaşma tarihinin ana gerilimlerinden biri olarak değerlendirebileceğimiz laiklik konusunu, çağdaşlaşmanın önünde bir engel olarak görmemiş, bilimin ve teknolojinin ilerlemesine rağmen dini ihtiyacın ortadan kalkmayacağını söylemiştir. Çağın bilginleri arasında pek çok dindara rastlanılması ve ABD’deki teknolojik gelişmelerin de dini duyguları zayıflatmadığını öne sürerek dini ihtiyacın her zaman olacağını belirtmiştir.³⁹⁸ Böylece dinin ilerlemeye engel olmadığını, ancak Türkiye’nin çağdaşlaşabilmesi için dinde bir takım reform hareketlerine girişmesi gerektiğine inanmıştır. Düşüncelerinin meşruiyetini de yine tarihsel olana atıfla

³⁹⁵ Baltacıoğlu (1950). s.108.

³⁹⁶ Baltacıoğlu (1931a). s.69.

³⁹⁷ Baltacıoğlu (1973). s.93,94.

³⁹⁸ Baltacıoğlu (1973). s.95,96.

sağlamaya çalışmıştır. Hatta Osmanlı'nın ilk kurulduğu zamanlarda teokrasiye değil, ulusal ve laik temellere dayandığını öne sürmüştür. Dikkat edilmesi gereken temel noktalardan birini din ile bilimin çatışmaması olarak belirtmiştir. Bu bakımdan laikliği desteklemiş ve dinin hâkimiyet alanını iman, ibadet, helâl ve haram olarak sınırlandırmanın üzerinde durmuştur. Böylece dinin bilim ile çelişme ihtimalinin de ortadan kalkacağını ifade etmiştir.³⁹⁹ Ancak laiklik kavramını yorumlarken kendi sınırları içerisinde özgürlüklerden bahseden Baltacıoğlu'nun ileride daha net bir şekilde görüleceği gibi İslamiyet'i oldukça keskin hatlar ile dönüştürme isteği söz konusuydu. Bu isteğin dayanmış olduğu temel düşünce ise İslamiyet'in Türklük lehine dönüşümü idi. Lakin bu dönüşüm için ortaya attığı görüşler/gerekçeler ise pek çok maluliyetler doğurmuştur. Zira bu tarz bir dönüşümün halkın bütününde kabul gördüğünü ve hatta toplumsal dokuya uygun olduğunu söylemek zordur. Bu konuda halkın ne istediğinden ziyade Kemalist zümrenin neistediği belirleyici olmuştur.

Kemalist çağdaşlaşma tasarımının nihai hedefi olan Batılılaşma ve buna uygun olarak seküler milli kimlik inşası noktasında yeni rejimle birlikte zihniyet ve yöntem değişmiştir. Bu konuda pek çok örnek verilebilir, ancak biz bir tanesini vermekle yetinelim. M. S. Engin, "Kemalizm İnkılâbının Prensipleri" adlı kitabında, "bizim artık ne Arapla, ne Hintli ile ne Arnavutla Müslümanlık bakımından bir alıp vereceğimiz kalmadı. Biz Türküz ve Avrupalıyız. Artık din, şahsiyetimizde eski çürük mânasile düşünülemez (...)" diyerek değişimin beslendiği/besleneceği kaynağı Türklük ve Avrupalılık olarak ifade etmiştir.⁴⁰⁰

Baltacıoğlu'nun da 1950'lerden sonra Sünnilik yerine Aleviliği ön plana alması da kuşkusuz İslamiyet'i milliyetçi bir yaklaşımla değerlendirmegayretindedir. Zira Aleviliğin Türk geleneklerini yansıttığını düşünmüş, Arap etkisi ile Sünnilerde bir tür amnezi yani hafıza kaybı olduğuna inanmıştır. Dolayısıyla dinin varlığını önemsemesinin bir noktası da milliyetçilik kısmında da üzerinde durduğumuz üzere milliyetçilik ve dini yekpare, ayrılmaz bir bütün olarak düşünmesine dayanmıştır. Bu bağlamda milliyetçi olarak adlandırdığı kesime şu çağrıda bulunmuştur:

"Ey milliyetçiler! Gözünüzü açın, dinsizce milliyetçi olmak elde değildir. Yalnız şu gerçeği de hiç unutmayın: dinin kutluluğu gibi, korkunçluğu da

³⁹⁹ Baltacıoğlu (1973). s.96.

⁴⁰⁰ M. S. Engin (1938). *Kemalizm inkılâbının prensipleri*, Cilt:1, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, s.18,19.

kuvvetinden ileri gelir. Din, gücünü doğrudan doğruya benliğin şüursuz katlarından alır. Din teknik gibi insanın yalnız aklını, san'at gibi yalnız gönlünü saran bir şuur değil, din insanın bütün benliğini saran bir şuurdur. Kansız yaşanamayacağı gibi, dinsiz de yaşanamaz. Ancak, kan damarlarda kalmalıdır, dışarı dökülmemelidir. Din de böyle. Din, kendi yatağından çıkmamalıdır. Din, politika topraklarına girmemelidir.”⁴⁰¹

Böylelikle dine etki alanı itibari ile bir sınırlılık getirmiş, dinin belirli alanda olması gereği üzerinden laiklik devriminin anlamını açıklamıştır. Savaş, ekonomi, hukuk ve eğitimi sadece bilim ve tekniğin idare edebileceğini ve bu işlerde “Allah’ın, Peygamber’in, Müslümanlığın veya Hristiyanlığın hiçbir alakası”nın olmadığını öne sürmüştür.⁴⁰²

1931’de basılan “Demokrasi ve Sanat” isimli eserinde, dinin toplumsal hayattan çekilerek, vicdanlara hapsedilmesi ve bu anlamda devletin “ladinileşmesi” gerektiğini belirtmiştir. Ardından da “vaktile dinin siyasette, hukukta, ahlakta, san’atte işgal ettiği mevki muasır cemiyetlerde şimdi ilim işgal etmekte ve iman kıymetleri yerine zaruret fikirlerini yerleştirmektedir”⁴⁰³ demiştir. 1934 yılında ise “Yeni devlet din ve itikat işlerine karışmıyor; çünkü bunlar herkesin kendi bileceği ve öğreneceği işlerdendir”⁴⁰⁴ demiştir. 1950’lere gelindiğinde Baltacıoğlu önceki fikirlerinden farklı olarak toplumsal alanda dinin varlığını ve rolünü oldukça önemseyen bir bakış açısı ortaya koymuş, dinin siyasetten uzak, ancak toplumsal alanda olması gerektiğini düşünmüştür.

Baltacıoğlu, zamanın diğer bazı entelektüellerinde de gözlenen dönemin siyasi ve toplumsal eğilimlerine uygun olarak yer yer birbiriyle çelişen, kafa karıştıran ve muğlak görüşler paylaşmıştır. İlk zamanlar devletin okullarda dini öğretmek zorunda olmadığını ve “ladini” bir eğitim gerektiğini söylemiştir. Aslında bu tavrını da genel olarak korumuştur.⁴⁰⁵ Fakat örneğin, 1954 ve 1955’de yazdığı bazı yazılarda ilkokullardan din derslerinin kaldırıldığını ve yerine bir şey konmadığını söylemiştir. 1955’te “Türk Düşüncesi” dergisindeki bir yazısında Hilafetin kaldırılmasını, medreselerin kapatılmasını, Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulmasını ve Darülfünun’da ikinci kez

⁴⁰¹ Baltacıoğlu (1 Şubat 1955). s.166.

⁴⁰² Baltacıoğlu (13 Ağustos 1936). Kültürümüzü kurtarmak lazım, *Yeni Adam*, Sayı:137, s.2.

⁴⁰³ Baltacıoğlu (1931b). *Demokrasi ve Sanat*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, s.54,55; Kaçmazoğlu, (Haziran 1998). s.94,95.

⁴⁰⁴ Baltacıoğlu (15 Kânunusani 1934). s.6.

⁴⁰⁵ Baltacıoğlu (7 Ağustos 1941). s.14; Baltacıoğlu (1973). s.107-108.

İlahiyat Fakültesi'nin açılmasını doğru bulmuştur. Akabinde ise açılan fakültenin kapatıldığını, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın imamların işine bakan bir büro olarak kaldığını ve okullardan din derslerinin kaldırıldığını söylemiştir.⁴⁰⁶

Baltacıoğlu, kaleme aldığı başka yazılarda ise müslüman ve laik anlayıştan yana olduğunu vurgularken, kendi elinde olması durumunda Arapça ezanı yasaklamayacağını, tekkeleri kapatmayacağını, hatta falı ve büyüü bile yasak etmeyeceğini söylemiştir. Bununla birlikte bu adımların bir kere atıldığını ve geri dönülemeyeceğini de vurgulamıştır.⁴⁰⁷ Devrimlerin doğrusu ve yanlışıyla sahiplenilmesi gereğine yönelik bu anlayışı, devrimleri ne denli sahiplendiğinin işaretidir. Üstelik Türk toplumunun en fazlahassasiyet gösterdiği din konusunda, yanlış dahi olsa devrimin sembolü olarak benimseyerek ısrarcı bir tutum sergilemesi ilginçtir.

Arapça ezanın yasaklanmasına karşı olduğunubelirtmesine rağmen laik devlette, Arapça ezanın yasaklanmasını anlamsız bulup karşı itirazlarını dile getirenleri kuru mantık yürütmekle itham etmiştir.⁴⁰⁸ Arapça ezan bir örnek olmak ile birlikte, devrimlerin vatan, millet ve istiklal için yapıldığını söylemiş ve bu yönüyle dönemin elitistleri gibi, “vardır bir hikmeti sual olunmaya” tavrını göstermiştir.

1950'lerle birlikte CHP'nin din karşısında çekingen bir tutum aldığını söyleyen Baltacıoğlu, Türklere din şuurunun önemli olduğunu ve bunun bir şekilde göz ardı edildiğini belirtmiştir. Yine tarikatların birer “din akademisi” olduğunu ifade ederek tarikatların pedagojik yönünü ele almış ve tekkeleri “İslam ve Türk kültürü veren ocaklar” olarak görmüştür. Bu tarikatlara çeşitli örnekler vermiş, Mevleviliğin “dincil dansın şah eserini” verdiğini, Bektaşilikte de “sohbet, nükte, şiir sanatlarının yaşadığını” ifade etmiştir. Dolayısıyla bu gibi tekkelerin Müslüman Türkleri, Türk mimiğine, müziğine, tasavvufuna ve muaşeretine alıştırdığını belirtmiştir.⁴⁰⁹ 1955'de ise devlet-din ilişkisine yönelik olarak şunları belirtmiştir: “Din ile devleti birbirinden ayırmak çok doğrudur. Ancak bu ayrılma dinin dünya işlerine, devletin de din işlerine hiç karışmaması demektir.”Bunu da yakın dönem üzerindeki din ve devlet sorunu üzerinden örneklendirmiştir:

⁴⁰⁶ Baltacıoğlu (1 Temmuz 1954a). s.2; Baltacıoğlu, (1 Haziran 1955). Türkiye başka türlü kalkınamaz, *Türk Düşüncesi*, Sayı:19, s.5.

⁴⁰⁷ Baltacıoğlu (22 Haziran 1950). İnkılâp ve demokrasi, *Yeni Adam*, Sayı:655, s.2.

⁴⁰⁸ Baltacıoğlu (6 Haziran 1950b). Müdahale mi inkılâp mı?, *Yeni Adam*, Sayı: 657, s.2.

⁴⁰⁹ Baltacıoğlu (Şubat 1967a). Alevilik nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:786, s.7.

Misal: II. Abdülhamit ve Meşrutiyet devirlerinde din adamlarının, kadınların, erkeklerin kılığına, oruç tutup tutmamalarına karışmaları gibi. Cumhuriyet devrinde de ezanın Türkçe okutturulması, okullardan din derslerinin kaldırılması, yalnız Sünnilerin din hürlüklerini tanıyıp Alevilerin hürlüklerini tanımamak gibi.”

“Yanlış anlaşılın laiklik” isimli bu makalesinde, din hayatında tam bir özgürlük istediğini belirtmiş, mensubu bulunduğu CHP’nin de bu alanda yanlış olduğunu vurgulayarak iktidarı kaybetmelerini laikliği yanlış yorumlamalarına bağlamıştır.⁴¹⁰

Baltacıoğlu dini şuurun ve bu bağlamda dini terbiyenin önemini 1949’da TBMM’nde de dile getirmiş, “ahlaki, bedii ve lisani” kültürü aldıktan sonra dini formasyona sahip olamamasının, bireyin şahsiyetinde eksiklikler yaratacağını söylemiştir. Bunu illa hükümet vermeli dememişti, ancak ısrarcı olduğu bu formasyonun bir şekilde verilmesi idi.⁴¹¹Aslında Baltacıoğlu Tanzimat’tan Cumhuriyet’e din ile milli kişiliğin, fertlerin şahsiyetini bütünlediğinin siyasi seçkinlerce tam olarak idrak edilemediğini düşünmüştür. Yeni rejimin de ilk yıllarında din kişiliğini milliyet kişiliğinden ayrı olarak düşündüğünü, fakat yıllar sonra ilkokullara isteğe bağlı din dersleri koyarak eski sert tutumunu yumuşattığını söylemiştir.⁴¹²

İnsan şahsiyetinin oluşmasında dinin önemine vurgu yapan ve bu durumu elli yaşında kavradığını belirten Baltacıoğlu’nun dini öğretimi ve dinin toplumsal hayattaki önemini vurgulamasında gelenekler konusundaki hassasiyeti şüphesiz ki etkilidir. Arzu ettiği şeklin dışında hem dünyanın ve kaçınılmaz olarak Türkiye’nin yaşadığı dönüşümün de etkilerini hesaba katmak gerekir. Dolayısıyla dini terbiyenin bir şekilde verilmesini önemli görmüştür: “çocukluğunda laik eğitim bahanesiyle din terbiyesi almamış, din kişiliğinden yoksul kalmış kimselere bakın... yavaş yavaş milliyetlerini yitirdiklerini görürsünüz.”⁴¹³

1950’li yıllar öncelikle Türkiye’nin toplumsal hayatına ciddi bir biçimde Batı kültürünün girdiği bir döneme tesadüf etmiş, Baltacıoğlu da “Yeni Adam” ve “Türk Düşüncesi”nde dini oldukça önemseyen yazılar yazmıştır. Yine 1956’da ilk sayısı

⁴¹⁰ Baltacıoğlu (7 Nisan 1955). Yanlış anlaşılın laiklik, *Yeni Adam*, Sayı:749, s.2.

⁴¹¹ *TBMM Tutanak Dergisi* (04.06.1949). Dönem:8, Cilt:20, 101. Birleşim, s.278.

⁴¹² Baltacıoğlu (15 Mart 1956). s.3.

⁴¹³ Baltacıoğlu (1 Şubat 1955). s.165.

yayımlanan“Din Yolu” dergisinin imtiyaz sahipliğini ve başyazarlığını kısa süreli de olsa yürütmüş, dergide bir yandan dinin toplumsal hayattaki etkisini açıklarken, diğer taraftan çağdaşlaşmadaki önemine değinmiş, dinde reform taleplerini sürdürmüştür.

1950’li yıllarda Kur’an’ın Türkçeye çevrilmesi, dinin “softaların” tekeline kurtarılacak aydın din adamlarının yetiştirilmesi, çağdaş dini eğitim verecek olan ilahiyat fakültelerinin kurulması, kalkınmak/çağdaşlaşmak için dinde reform yapılması ve laiklik kavramının doğru anlaşılması, yani bilimle uzlaşması gibi konuların belirgin temsilcisi olmaya çalışan Baltacıoğlu,⁴¹⁴ Atatürk devrine kadar din konusunda ciddi çalışmalar yapılmadığını, dinle kalkınmak için hiçbir adım atılmadığını vurguladıktan sonra Atatürk döneminde yapılanları şöyle açıklamıştır:

“Hilafetin kaldırılması, Şeyhülislamın [Şeriye ve Evkaf Vekâleti’nin kaldırılması] kabineden çıkarılması, medreselerin kapatılması, türbelerin kapatılması, okullardan din derslerinin kaldırılması, ezanın Türkçe olarak okutturulması. Bütün bu olanlara ister ‘laiklik’ adı verin, ister başka bir ad takın, en aşağı olduğu gibi yaşanan dine karşı duyulan bir çekingenliği anlatıyor.”

Böyle olmakla birlikte dine karşı müdahalelerin sebeplerini; taassubu kırmak, halkı softaların elinden kurtarmak, dini siyaset malzemesi haline getirmemek, halkı diniyle başbaşa bırakmak ve dini bir vicdan işi haline getirmek şeklinde açıklamıştır. Yine de Atatürk devri din politikasının amaçları olan bu adımların istenilen sonucu veremediğini de söylemiştir.⁴¹⁵

Bu dönemlerde din ve toplum ilişkisini yoğun olarak değerlendirmesi, her toplumun ilkel yahut ileri de olsa bir dini hayatı olduğunu düşünmesinden dolayıyla dine karşı yapılacak her “yan çizme”nin ve “savsaklama”nın topluluk hayatında çok ciddi reaksiyonlara sebep olacağını, bu nedenle de kişilerin din vicdanlarının boş bırakılmaması gerektiğinin altını çizmiştir. Laikliğin dine karşı olmak, din işlerini başıboş bırakmak olmadığını söylemiş, çağdaşlaşabilmek için de Batı’nın kalkınma anlayışına uygun bir süreç izlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bakımdan Cumhuriyet rejiminin konuya el atması gerektiğini vurgulamıştır. “Laik devletin” görevini, din bilginleri yetiştirmesi ve Kur’an’ı Türkçeye çevirtmesi olarak

⁴¹⁴ Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.95.

⁴¹⁵ Baltacıoğlu (1 Ekim 1955). Aydınlar! Din gerçeğini ne zaman göreceksiniz?, *Türk Düşüncesi*, Sayı:23, s.258,259; Baltacıoğlu (19 Nisan 1956). Dinsiz kalkınma olabiliyor mu?, *Din Yolu*, Sayı:5, s.2.

görmüştür.⁴¹⁶Kolaylıkla anlaşılmaktadır ki laiklik ilkesine yaklaşımı, doğrudan Türklüğün ihyasına koşulluydu.

Bu hususta 1923'ten güncele doğru bir değerlendirme yapmak yararlı olabilir. Zira 1923 Türk toplumu açısından radikal bir devirdir. Bu devrin tepedeki isimleri, konjonktürel değişiklikler ile birlikte Batı'yı yakından tanıma fırsatı bulmuş, pozitivizmi benimsemiştir ve 1920'lerden itibaren tüm yönleriyle kararlı bir değişim sürecini başlatmışlardır. Cumhuriyetin ilanından sonraki milli kimlik inşasında da İslami yön bir unsur olmaktan çıkarılmaya çalışılmıştı ve bu yöndeki çaba çok partili hayata kadar sürmüştü. 1950'ler ise bu anlayıştan sapmayı beraberinde getirmiştir. Tam da bu noktada Baltacıoğlu, 1950'liler ve sonrasında din konusunu, Alevilik temelinde ve toplumsal modernleşmede kilit bir noktada göyerek sıkça işlemeye başlamış ve milliyetçilik ile dini birbirinden beslenen bir kaynak olarak gördüğünü yazılarında sıklıkla ifade etmiştir. Laikliği din ve devlet ayrılığı olarak tanımlamasına rağmen yine de dinde reform yapma gerekliliğini sürekli gündemde tutmuş ve siyasi seçkinlere bu konuda önerilerde bulunmuştur. Laiklik ilkesinin ciddi bir tartışma konusu olarak belirlediği bu yıllarda, dinin bu zamana kadar metodolojik ve bilimsel olarak incelenmediğini de belirtmiş ve açık bir şekilde Tanzimat'ın ve Meşrutiyet'in ileri gelenlerini eleştirmiştir. Kısmi olarak CHP'ni de eleştirmekten geri durmamıştır. Neticede din ve laiklik konusunda yaklaşımı; bu iki kavrama verdiği önem, rejim ile toplumun bu konudaki farklılığının kendisi üzerinde yarattığı baskı ve ülkenin geçirdiği dönüşümler ekseninde ele alınmalıdır.

2.2.6. Devrimcilik

Baltacıoğlu, 1919 yılında "Halka Doğru"da "Bir inkılâp lazım" başlıklı bir yazı yazmıştır. Yazıldığı tarih göz önüne alındığında bu yazının neden kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Yazıyı dikkat çekici kılan noktalar yeniliğe/değişime olan açlığının, vatanperverliğinin ve Türklere olan inancının sınırlarının/sınırsızlığının ortaya konmuş olmasıdır:

"Bir ihtilal değil, bir inkılâp lazım. Bir inkılap ki bir avuç topraktan bir hayat çıkarsın: Bir inkılâp ki karanlık geceyi gündüze kalbetsin. Bir inkılâp

⁴¹⁶ Baltacıoğlu (1 Mayıs 1955). Bir Türk İslam İlahiyat Fakültesi istiyorum, *Türk Düşüncesi*, Sayı:18, s.386,387.

ki sönen kalplerde bir nur yaratsın. Bir inkılâp ki milletin titreyen umudunu alevlendirsın, ve ona sen varsın, var olacaksın uyan! Desin(...) bir inkılâp lazım bir inkılâp ki yaksın, yıksın, fakat yaratsın...bütün manasıyla yaratıcı ve diriltici bir inkılâp lazım. Bu inkılâp dinimizde, ahlakımızda, sanatımızda, edebiyatımızda, idaremizde, siyasetimizde, yalan olan, riya olan, kirli olan her şeyi atacak, yıkacak, yakacak bizi biz bırakacak, bizi olduğumuz gibi yaşatacak bu doğrudur, bu yalandır diyecek... Bu inkılâp olduğu gün Türk milleti ilk defa olarak varlığını olanca şiddetiyle duyacak, ben yaşamak istiyorum diyecek. O zaman öyle bir Türklük doğacak ki onun kuvvetini hiçbir şey mahvedemeyecektir...⁴¹⁷

Henüz 1919'da yazdığı bu yazı, açıkça birkaç yıl sonra hızlı bir şekilde başlayacak olan Türk devrimine işaret ediyordu. Türkiye'nin çağdaşlaşması gerektiğine olan kuvvetli inancı ve faaliyetleri, yazılarının dışında görev aldığı kurumlardaki çalışmalarında da görülebilir. Nitekim kendisine yöneltilen mürteci iddialarına: “Bana mürteci denmez. Her yerde ileri hareketçi, inkılâpçı denir. Bunu benim gibi düşmanlarımda bilirler” şeklinde bir karşılık vermiş ve devrimlere olan bağlılığını vurgulamaya çalışmıştır.⁴¹⁸

Fikirlerin devrimlerden önce geldiğine inandığından idealden beslenen, aksiyonla süregelen bir devrim anlayışına işaret etmiştir. Fikirlerin olacak olan işi aydınlattığı, ancak devrimin olması için de yolun aydınlanmış olması gerektiğini belirtmiştir.⁴¹⁹

Aynı doğrultuda devrimciliğin yoktan var etme sanatı olmadığını, zira devrim konusu olan toplumun öncelikli olarak bir tarih konusu olduğunu söylemiştir. Bu paralelde devrimi “toplum duyuncunda var olan, ancak devrimciye gelinceye kadar bilinçsiz kalmış olanın bilinç üstüne çıkması”olarak belirtmiş ve buna fikir yahut ülkü devrimciliği demenin doğru olacağını söylemiştir. Devrimcilerin ikinci türüsünü eylemciler olarak belirlemiş, devrimcilerin temel özelliğini ise ülkülerini eyleme dökenler, toplum yaşayışına kazandıranlar olarak açıklamıştır. Zira devrimlerin devrim olabilmesi için bu kerteye erişmelerinin zaruri olduğunu vurgulamıştı. Atatürk'ü deTürk

⁴¹⁷ Baltacıoğlu (1 Mart 1335). Bir inkılâp lazım, *Halka Doğru*, Sayı:3, s.4; Baltacıoğlu (7 Ağustos 1952). Bir inkılâp lazım, *Yeni Adam*, No: 723, s.3; Baltacıoğlu (Aralık 1977). Bir inkılâp lazım, *Yeni Adam*: 916, s.3; Baltacıoğlu (1973). s.48.

⁴¹⁸ Baltacıoğlu (27 Ağustos 1936). Mürteci imişim!, *Yeni Adam*, Sayı: 139, s.2.

⁴¹⁹ Baltacıoğlu (20 Ağustos 1936). Ne faydası varmış söylemenin!, *Yeni Adam*, Sayı:138, s.3.

devrimlerini eylem evresine getirdiğine inandığı için büyük bir devrimci olarak tanımlamıştır.⁴²⁰

Baltacıoğlu, Tanzimat ile birlikte başlayan çağdaşlaşma hareketlerinden edindiği izlenimler ile Türkiye’deki yaşanan sürece bir çerçeve çizmeye çalışması ve devrim ile evrimin farklılıklarını dile getirmesi idi:

“Devrim, eski dille ihtilal eski değerleri ve teknikleri devirip yerine yeni değerler ve teknikler koymak demektir. Devrim fikri ‘devirmek’ fikri değil, eskiyi yeni ile değiştirmek, ‘evirmek’ fikridir. Eğer tabiatı kendi haline bırakırsak bu eskiler zamanla ve daima uzun bir zamanla devrilip yerine yenileri gelir: kendi kendine iyileşen yarada olduğu gibi. Buna evrim (tekâmül) deriz. Böyle olmayıp da olguya bilgi ile teknik ile karışarak tabiatın olumunu kolaylaştırırsak o zaman bir devrim (ihtilal) işi yapmış oluruz: operasyonlarda olduğu gibi. Öyleyse devrimci evrim işine teknikle, metotla karışan adam demektir... Devrimciler yeni sosyetelerin ayırıcı karakterleridir.”

Devrimlerin bütün toplumlarda “yıkım, dönüm ve kurum” evresi olmak üzere üç evreden geçtiğini belirtmiştir. Bu nedenle ilk olarak toplumların yaşamasını, çağdaşlaşmasını engelleyen “fossil ve görenekler”in yıkılması gerektiğini söylemiştir. İkinci evreyi devrimciler ile statükocular arasında meydana gelen çatışma evresi olarak saptamıştır. Son olarak ise evrim evresi denilen, kendi kendini üretme ve olgunlaştırma devresi başlamış olacaktır.⁴²¹ Cumhuriyet devrimlerinin de yıkım, sonra devrim ve ardından evrim anlayışıyla olduğunu söylemiş, böylece evrimin ön koşulunu devrim olarak belirlemiştir.

Bu noktada yaptığı devrimci - devirici ayrımı, devrim yapıcılarının gitmesi gereken yolu göstermeye çalışan bir anlayışla kurgulanmıştır. Zira devirici olarak nitelendirdiği kimseler değer düşmanıydı ve sadece yıkmaya eylemini gerçekleştirirlerdi. Buna karşılık devrimciler kültür değerlerine uyan ve çağdaşlaşma adına yıktıklarının yerine gerekli olanı koyan, düzeni sağlayan kişiler olarak ifade edilmiştir.⁴²²

⁴²⁰ Baltacıoğlu (1973). s.90.

⁴²¹ Baltacıoğlu (Aralık 1971). Bir dil akademisi niçin kurulmalıdır?, *Yeni Adam*, Sayı:844, s.4.

⁴²² Baltacıoğlu (6 Ağustos 1936). Devrimciler ile deviriciler, *Yeni Adam*, Sayı:136, s.3.

Bir başka önemli nokta ise devrimleri yama tutmayan bir değişme olarak algılaması ve bir bütün olarak değerlendirmesidir.⁴²³ Baltacıoğlu, geleneklere yönelik fatal bir bağlılık besliyordu. Bu bakımdan devrimcilik ile gelenek arasındaki bağı açıklayarak, iliklerine kadar yaşadığı bu iki kavrama önyargı beslenmesinin önüne geçmek istemiştir. Devrimciliğin gelenek düşmanlığı olmadığını ısrarla ifade etmesi bununla ilgiliydi. Yine geleneksiz milliyet olamayacağı gibi devrimsiz de çağdaşlaşmanın olamayacağını belirtmiş, gelenek ile göreneğin ve yukarıda belirttiğimiz devrimci-devirici ayrımına uygun olarak yıkım (revolte) ile devrimin (revolution) ayrı şeyler olduğunu vurgulamıştır.⁴²⁴

Siyasal alanı dönüştürecek ve toplumun yeni bir biçim almasını sağlayacak devrimlerin destekçisi olan Baltacıoğlu'nu bu konuda etkileyen en önemli isim H. Bergson'dur. Tekâmülü “geçmişin halde devamı” olarak belirten Bergson, “hayat durmadan yeni şekiller, yeni neviler yaratan bir hamledir. Bunun için hayatta tekâmül yaratıcılıktan başka bir şey değildir” demiştir.⁴²⁵ Baltacıoğlu, Atatürk devrimciliğinin temel karakterini de Bergson felsefesinden ödünç aldığı “yaratıcı tekâmül” ile şöyle açıklamıştır: “(...) Henri Bergson'un yaratıcı evrim (evolution creatrice) dediği evrim! Evrim yavaş yavaş aşama aşama değil birdenbire olur. Bütün Atatürk evrimleri böyle, birden bire evrim yoluyla olmuştur.”⁴²⁶

Yavaş yavaş olan “tedriçli evrim” ve bahsettiğimiz, birden bire olan “ansızın evrim” anlayışını karşılaştırarak Lamarck'ın ortaya attığı “tedriçli evrim” fikrinin modasının geçtiğini ifade etmiştir. Saltanatın ne kadar evrim geçirirse geçirsin Cumhuriyet, yine hilafetin de laik bir kurum olamayacağını belirtmiştir. Ancak Türk toplumunun yaşaması için bu adımların atılması gerektiğini ve hastaya müdahale edilmesinin/operasyon yani devrim yapılmasının doğru olduğu belirtmiştir.⁴²⁷

Bu çıkarımlarıyla yaratıcı evrim teorisinin toplumsal alanda geçerli olduğunu ifade ederek Türk devrim sürecini başarılı bulmuştur. Yine Hindistan'daki kast sistemini örnek göstererek tarih boyunca bu şekilde yaşayan Hindistan'ın bu durumdan kurtulabilmesi için büyük bir adam tarafından zorlanması gerektiğini belirtmiştir.

⁴²³ Baltacıoğlu (20 Birinci Kânun 1934). Yeni kuruluşların kaynağı, *Yeni Adam*, Sayı:51, s.5

⁴²⁴ Baltacıoğlu (1973). s.101.

⁴²⁵ H. Bergson (1986). *Yaratıcı tekâmül*, (Çev: Şekip Tunç), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s.XXXV.

⁴²⁶ Baltacıoğlu (3 Mayıs 1951). Türk devrimi parçalanmaz bir bütündür, *Yeni Adam*, Sayı:700, s.2; Baltacıoğlu (1973). s.104.

⁴²⁷ Devrimler, demokrasiler (15 Haziran 1950). *Yeni Adam*, Sayı:654, s.1.

Ardından Japonya'daki harf devrimini ele almış ve Japonların harf devrimindeki başarısızlığını uygulamak istedikleri “tedrici evrim” modeline bağlamıştı. Ani, birden bire olan yaratıcı evrim metodunun biyoloji ve sosyolojinin en sağlam teorisi olmakla kalmadığını, “Türk reforma tarihinin yolu ve tekniği” olarak çalıştığını, Kemalist devrimin de bu anlayışın doğruluğunu ispat ettiğini söylemiş,⁴²⁸ iddiasını da şu sözlerle güçlendirmeye çalışmıştır:

“Evrimin yalnız içeriden gelen bir dürtü ile dışarıya doğru, kendi kendine olabileceği anlayışı gerçi yanlış bir anlayış değildir. Ancak oluşun bu türüsüne evrim (evolution) demeyip büyüme (croissance), gelişme (developpement) demek çok yerinde olur. Gerçekten evrim yok, yalnız yaratıcı evrim yani devrim vardır. Yenilikler yavaş yavaş büyümelerin, ağır ağır gelişmelerin değil, birdenbire olan şaşırtıcı değişikliklerin çocuklarıdır.”

Çağdaşlaşabilme adına bu tür bir müdahaleyi demokrasi rejimi için gerekli görmüştür. Zira: “Bu topluluklar için yalnız oluş değil, olduruş, yalnız kalkınma değil, kalkındırma problemleri” olduğundan söz etmiştir.⁴²⁹ Nitekim evrim ve devrimin bir oluş yolu olduğunu ancak ayrı soydan ve yollarının farklı olduğunu vurgulamıştır. Baltacıoğlu, Bergson gibi evrimin içeriden gelen ve kendi kendine olan bir değişim yolu olduğunu söylemiştir.Devrimin ise dışarıdan müdahale gerektirdiğinin altını çizmiştir. Devrimlerin gerçekleştirebilmesinin toplumun benimsemesiyle bağıntılı olduğunu düşündüğü için Atatürk döneminin tüm yönleriyle bir devrim dönemi olduğunu, Atatürk'ü doğrudan eleştiremeyenlerin de onun dönemini şeflik, diktatörlük ve tek parti dönemi diye eleştirdiklerini söylemiştir.⁴³⁰ Ancak bu konu ile ilgili olarak da hem diktatörlük rejimini, hem de şeflik rejimini olağan dışı yahut anormal rejim olarak görmemiştir:

“Belki zorlayıcı oluş şartları içinde ikisi de olağan, sağ ve anormal rejimlerdir. Topluluk yaşayışında öyle çağlar vardır ki diktatörlük, ya da şeflik rejimi kurulmasaydı toplu yaşama olurluluğu bile ortadan kalkardı! Bu çağlarda gerek diktatörlük, gerekse şeflik sosyal zorlayıcılığın

⁴²⁸ Baltacıoğlu (26 Ekim 1950). Dil devrimi, *Yeni Adam*, Sayı:673, s.2; Baltacıoğlu (4 Ekim 1950). Dil devrimi, *Ulus*, Sayı:10514, s.2.

⁴²⁹ Baltacıoğlu (1952). Evrim mi, devrim mi?,*Dil Davası*, Ankara: Türk Dil Kurumu, s.79.

⁴³⁰ Evrimler, devrimler (31 Ağustos 1950). *Yeni Adam*, Sayı:665, s.1.

çocuğudur. Hayat bunalıp kendini toptan tek insanın kişiliğine verince, sosyal oluş iki yoldan birine sapacaktır: ya diktatörlüğe, ya da şefliğe! Niçin diktatörlüğe, niçin şefliğe? Başa geçen tek adam korkaksa, diktatörlük rejimi başa geçecektir. Korkak değil de yürekli ise şef rejimi baş gösterecektir. Aralarındaki ayrılık şu: Birincisi baskı ile idaredir, ikincisi saygı ile idaredir(...) Diktatörlük rejimi olsun, şeflik rejimi olsun olağan olmakla birlikte olağanın olağanüstü soyundandır. Diktatörlük de şeflik de sürüp gitmeye gelmez; görevlerini bitirince yerlerini olağan rejimlere bırakmalıdırlar...”⁴³¹

Diktatörü, kendi fikirlerini zorla kabul ettiren yahut kabul ettirmek için zor kullanan insan olarak tanımlayan Baltacıoğlu,⁴³² Atatürk’ün ise elinde güç olmasına rağmen diktatör olmadığını söylemiştir. Bu bakımdan dönemin yönetsel yapısını şeflik terimiyle açıklamaya çalışmıştır: “Tiranlık, diktatörlük sosyal evrime karşı koyan insanların zorlamasıdır. Şeflik, liderlik ise sosyal oluşu zorlayarak sosyal devrimi sağlama işidir. Birinciler yıkıcılar, ikinciler yapıcılarıdır.”⁴³³ Aynı şekilde konu hakkında şu açıklamayı yapmıştır: “demokrasi tedrici evrim teorisinin aydınlattığı normal çağların yönetim şeklidir. Bu çağlarda her şey tartışma, çekişme ile olur. Şef rejimi olağanüstü rejimlerin yönetim şeklidir. Bu çağlarda her şey Şef’in kararı iradesiyle başarılıdır.”⁴³⁴

Bu yaklaşımının ışığında: “Türk inkılâbı’nı bütün safhalarında kovalarsak, bu inkılâpçılığın mekanist ve tedrici telakkileriyle hiçbir münasebeti olmadığını, cevherini yaratıcı ve ani tekâmül hamlesinden aldığı”⁴³⁵ görüleceğini belirtmiş ve Türkiye’nin kurulmasında, yapılan devrimlerindeki da bu anlayışın olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁵

Gerçekten de Baltacıoğlu, devrimlerin ancak yaratıcı evrimin öngördüğü şekliyle yani birden bire yapılarak toplumlarda kök salabileceğini düşünmüştür. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu’nun yüzyıllardır yavaş yavaş, kendi kendine sadeleşmeye çalıştığını, ancak gerekli olan değişimi bir türlü yapamadığını belirtmiştir.⁴³⁶ Bu

⁴³¹ Baltacıoğlu (5 Şubat 1951). Atatürk’ün emaneti, *Ulus*, No:10638, s.2; Baltacıoğlu (15 Şubat 1951). Atatürk’ün emaneti, *Yeni Adam*, Sayı: 689, s.2; Diktatörler ve şefler (28 Eylül 1950). *Yeni Adam*, Sayı:669, s.1.

⁴³² Baltacıoğlu (1973). s.80.

⁴³³ Baltacıoğlu (1952).s.79.

⁴³⁴ Devrimler, demokrasiler (15 Haziran 1950). s.1.

⁴³⁵ Baltacıoğlu (21 Eylül 1939). s.2.

⁴³⁶ Baltacıoğlu (1952).s.79,80.

koşullarda çağdaşlaşabilmek için bir müdahale söz konusu olmuştu. Baltacıoğlu, devrim sürecinde ortaya çıkan olağanüstü koşulları da olması gerekenler olarak algılayarak şeflik rejiminin diktatörlüğe kaymadan ve belirli sınırlar içinde sürdürülmesinin toplumun ayakta kalabilmesi için gerekli görmüştür.

Açıkçası gerek Baltacıoğlu ve gerekse de dönemin hatırı sayılır Kemalist aydını için Osmanlı İmparatorluğu pek çok açıdan olumsuz çağrışımlar yaratıyordu. Yanı sıra Batı ile aradaki gelişmişlik makasının iyice açılmış olması ve yaşanan acı tecrübeler ışığında Batı'nın seviyesine ulaşabilme arzusu, söz konusu isimlerin sabır ile imtihanlarını başlatmıştır. Zira pek çok Kemalist entelektüelin çağdaşlaşma konusundaki yazıları değerlendirildiğinde bu konuda tavizsiz, oldukça aceleci oldukları görülür ve kendi çağdaşlaşma pratiklerinin Osmanlı İmparatorluğu ile temelden farklı olduğunu sıkça dile getirirler. Baltacıoğlu da bu kanaattedir ve devrimlerin çok ciddi dönüşümler getirmesinden hareketle Türkiye'nin yeni baştan hayat bulan bir devlet olduğunu düşünmüştür.

Burada anlaşılması gereken en önemli husus; devrimlerin toplum tarafından bir karşılık bulup bulmayacağı/bulmadığı noktasıdır. Devrimleri gerçekleştiren siyasi seçkinlerin fikriyatı, devrimlerin başlatılması ve yürütülmesi için hayati bir önem taşımaktaysa da devrimlerin toplum tarafından kabul görmesi devrimlerin yaşayabilmesinin olmazsa olmazıydı. Baltacıoğlu'nun kanaati ise devrimlerin zorla kabul edilmediği idi: "Türk cumhuriyet inkılâbını büyük bir adamın Türk milletine zorla kabul ettirdiği harici bir yenilik hareketi gibi anlamak kadar büyük bir delalet olamaz."⁴³⁷ Anlaşıldığı gibi Kemalist devrim sürecini ve devrimciliği yorumlama biçimi, devrimlerin Türk toplumunun bünyesine uygun olduğuna yönelik inancı ile şekillenmiştir. Türk devrimlerini zoraki değil endojen, yani içsel bir gelişme olarak sunmaya çalışan Baltacıoğlu'nun bu yaklaşım tarzı, iyi niyeti kadardönemin atmosferiyle doğrudan ilgiliydi.

Cumhuriyet elitlerinin, yeni bir devlet ve toplum oluşturma idealiyle giriştikleri devrim yolculuğu, doğal olarak pek çok değişikliği ve zorluğu da beraberinde getirmiştir. Baltacıoğlu, bu adımların başarılı olabilmelerini, ancak geniş bir alanda yayılabilmesinde görmüş ve bunu da şöyle açıklamıştır:

⁴³⁷ Baltacıoğlu (1935b). *Tarih ve terbiye*, İstanbul: Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi, s.63.

“Her devrim birçok eski şeyleri atar, yerine de birçok yeni şeyleri getirir. Devrim hızını olmuş bitmiş örneklerden almaz. Alsa devrim olmaz. Devrim hızını idealden alır. Her devrim sosyete anlayışında bir ayırım (fark) demektir. Eğer sosyete anlayışı yine eskisi gibi kalsaydı, devrim olmazdı. Sosyetedede değişiklik demek, onu varlandıran, ahlak, sanat, teknik, ekonomi yaşayışında değişiklik demektir. Türk ulusu yıllardan beri değişim yolu üzerinde yürüyor, her adımda devrimler yapıyor duruyor ve ilk günü tuttuğu yolu hiç bırakmıyor. Bugün birer temel taşı gibi beliren devlet prensipleri şunlardır: cumhuriyetçilik, devletçilik, laiklik, halkçılık, ulusçuluk. Asıl can alıcı nokta şudur: bunlar, bu prensipler yeri kitap olan mefhumlar mıdır, yoksa canlı şeniyetlerin klişeleri midir? Birincilerden olmayıp ikinciler olduklarına şüphe yoktur. O halde bunlar diyev ve söylev alanında kalmayıp yaşayışın en derin katlarına ve en yüksek biçimlerine kadar kök ve dalbudak salmalarını gerektir.”⁴³⁸

Evet, devrimler nutuklarda yahut kitaplarda sıkışıp kalmamalı, hayatın her anında kendine yer edinmeliydi. Gerekliliği bu şekilde ortaya koyan Baltacıoğlu, yaşanan değişimleri yansıtan bazı örnekler üzerinde durmuştur. Devrimlerin getirdiği değişikliklerden biri olan bey ve bay ayırımına değinmesi bizim için dikkat çekici bir örnektir. Bu ayırımın bazılarına gülünç gelmesinden yola çıkan Baltacıoğlu, bey-bay ayırımı konusunu toplum için olan gerekliliği üzerinden değerlendirmiştir. Bu değişimi bir gösteriş olarak değil, temelli değişiklik olarak algılamıştı: “Çünkü bey, pleb, serf, şövalye(...) gibi bir çağın adamıdır. Bu adlar o çağın kafasının adamını taşıyor. Bay-bey değildir. Çünkü bey değişim öncesi gelen adamın ayırdıdır(...) Bay Türk değişimini yaşayan yeni adamın en büyük damgasıdır.” Dolayısıyla bir yenilik olarak algılanan bu hareketin, kafalardaki değişikliğin dış görünüşe yansıttığı derin bir anlamı olduğunu düşünmüştür.⁴³⁹ Onun düşüncesindeki kilit noktalardan biri devrimlerin yenilik karşısındaki eskilerle mücadelesi gereği idi. Bu açıdan Türkiye’de yaratılan yeni toplum ve yeni ahlak değerlerinin korunmasının zorunluluk olduğunu söylemiş ve devrimlerin en büyük görevini bu şekilde saptamıştır.⁴⁴⁰

⁴³⁸ Baltacıoğlu (23 Mayıs 1935). Bu işde insan yetiştiricilere düşen hüküm nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:73, s.2.

⁴³⁹ Baltacıoğlu (28 Şubat 1935). Bey, niçin bay oldu?, *Yeni Adam*, Sayı: 61, s.3.

⁴⁴⁰ Baltacıoğlu (2 Nisan 1936). Yeni ahlak yeni fikirde değil, yeni sosyetededir, *Yeni Adam*, Sayı:118, s.2.

Yine 1908 Meşrutiyet “inkılâbının” önündeki engellerden biri olarak gördüğü “âlem ne der sonra” anlayışını da eleştirerek devrimler için asıl önemsenmesi gereken gücün ideal kuvveti olduğunu düşünmüştür. Zira devrimciyi âlemin ne diyeceği hiçbir şekilde ilgilendirmemeliydi. Kemalist devrimlerde olduğu gibi her devrimin vaktiyle kökleşmiş bilgilere, duygulara ve yaşama alışkanlıklarına karşı olduğunu söylemiştir.⁴⁴¹ İfade etmemiz gerekir ki devrimlere bakışı birey açısından ziyade vatanın yararı çerçevesinde şekillenmiştir. Dolayısıyla yapılan devrim hareketlerini özgürlük kavramına ters olduğu gerekçesiyle eleştirenlere ve bu hareketleri bir müdahale olarak algılayanlara da sıkça kutsadığı vatan ve millet ülküsünün, her şeyden üstün olduğu şekliyle cevap vermiştir:

“Her devrim gibi, Türk devrimi de bir bütündür. Kendini var eden zamanın şartlarına, içinde yaşadığı çağın isteklerine göre gelişmiştir. Her devrimde olduğu gibi, Türk devriminde de akla uygun gelen ve akli hırpalayan yönler ve yüzler vardır: olacaktır. Bu böyle iken canlı bir bütün olan devrimi kuru mantıkla elemeye kalkışmak, orkestral bir müzik eserindeki dissonansları alıkoyup konsonansları atmaya benzer ki, artık ortada müzik eseri değil yalnız ölüm sesleri kalır!”⁴⁴²

Bu anlamda devrimlerin bütünlüğüne sahip çıkılmasının gerektiğini düşünmüş ve devrimlerin getirilerini toplumun yararı açısından ele almıştır. Ayrıca devrim sürecinde yapılmaması gereken ancak bir oldubitti ile gerçekleştirilen bazı hamlelerin yapıldıktan sonra devrim sembolü haline geldiğini belirterek şu örneği vermiştir:

“Paris’te büyük bir mağazanın kasadarı olan çok güzel bir kadının günün birinde buruşuk suratlı bir kocakarı olumuna geldiğini gören müşteriler dona kalmışlardır. Bunun sebebi kadının boynundaki küçük bir uru aldırması olmuştur! İnkılâpçılar bu ur olayını hiç unutmamalıdır.”

Bu örnek, konu hakkındaki bakışı göstermesi noktasında oldukça anlamlıdır. Hatta “inkılâbını yaptığı işler arasında bunlar anayasaya uygundur, bunlar anayasaya uygun değildir ve uygun olanları olduğu gibi bırakıp uygun olmayanları bozmaya, değiştirmeye kalkışırsak bu inkılâbın yüzünü buruşturmuş oluruz!”⁴⁴³ diyerek devrim

⁴⁴¹ Baltacıoğlu (10 Eylül 1936). Âlem ne der sonra?, *Yeni Adam*, Sayı: 141, s.3.

⁴⁴² Baltacıoğlu (10 Mayıs 1951). Türk devrimi bir bütündür, *Yeni Adam*, Sayı: 701, s.2; Baltacıoğlu (12 Şubat 1951). Türk devrimi bir bütündür, *Ulus*, No: 10645, s.2.

⁴⁴³ Baltacıoğlu (22 Haziran 1950). s.2.

sürecinin anayasayı da aşan özel bir duruma denk düştüğünü belirtmiş oluyordu. Bu aşamada din konusundaki bazı görüşleri, tam da yapılmaması gereken dediği alanlarla ilgiliydi. Yani, Arapça ezanın yasaklanması, tekke ve türbelerin kapatılması gibi bazı adımlar yapılmaması gereken, ancak yapılmış ve devrimlerin sembolü olmuş olan adımlardı. Öyle ki Arapça ezanın Türkçeleştirilmesini, Türk Aleviliğinin doğmasına neden olan olay kadar önemli görmüştü. Ancak her koşulda devrimlere bütün yanlışı ve doğrusuyla saygı gösterilmesi gerektiğini savunmuştur. Böylelikle devrimlerin kendine has bir mantığı olduğunu ifade etmiş ve belirttiğimiz gibi devrimlerin doğrusu – yanlışı ile kabul edilmesi üzerinde durmuş, gülü sevenin dikenine katlanması gerektiğini, çünkü dikenin gül için var olduğunu belirlemiştir.⁴⁴⁴

Devrimlerin felsefesini ve meşruiyetini bu şekilde kurgulayan Baltacıoğlu'nun, Türk devrimlerinin psikolojik boyutlarıyla ilgili olarak da üç unsurdan bahsetmiş olması, deyim yerindeyse devrimlerin kurumsallaşmasına yönelik ciddi bir girişimdi. Bu unsurlardan ilkinin, Türk devrimlerinin amaçlarının kesin bir netlik içerisinde olması olarak belirtmiş, en önemli amacın ise Türklerin bağımsızlığı olduğunu söylemiştir. Türk devrimlerinin ikinci önemli özelliğini evrenselliği şeklinde izah etmiş, Türk devrimlerinin beslendiği kaynağı beşeriyetin kaynağı olarak ifade etmiştir. Üçüncü unsur ise Türk devriminin doğal bir seyir olarak “icap ve zaruretten ibaret bir hareket” olarak oluşması şeklinde belirtmiştir.⁴⁴⁵

Devrimlerin ise ancak bir ilmi ve metodu olan insanlar tarafından doğru anlaşılabilceğini savunmuştur. Yukarıda belirttiğimiz üç unsurun bir nevi tamamlayıcıları olarak da devrimleri doğru anlamanın önüne geçen durumları belirtmiştir:

- “İnkılâbı kelimelerle düşünmek. Halbuki inkılâp bir şe'niyet olduğundan, şe'niyet olarak düşünülebilir.
- İnkılâbı ‘siyasi’ diyerek daima gelip geçici bir şey sanmak. Halbuki sathi inkılâplar gibi uzvi ve bünyevi olanları da vardır.
- İnkılâbı sadece tarihin ve ictimai mukadderatın bir neticesi sanmak. Halbuki her ne de olsa, inkılâp bir emir, bir emrivakidir. Mutlaka bir fert tarafından istihsal edilebilir.

⁴⁴⁴ Baltacıoğlu (12 Mart 1934). İnkılâbın mantığı, *Yeni Adam*, Sayı:11, s.2; Baltacıoğlu (Mart 1974). İnkılâbın mantığı, *Yeni Adam*, Sayı: 871, s.4.

⁴⁴⁵ Baltacıoğlu (1931a). s.51-52.

- İnkılâbı sadece bir adamın eseri sanmak. Halbuki cemiyetin karnında ve vakti gelmeyen bir inkılâp zorla doğurtulamaz.”⁴⁴⁶

Baltacıoğlu, devrimi yeniliğe ve yaratmaya koşullu değerlendirdiği için Türk devrimlerinin de bir zihniyet meselesi olduğuna inanmıştır. Bu bakımdan devrimler mutlaka zihniyeti dönüştürmeliydi. Onun “Yeni Adam” modeli de şekilden ziyade fikren ve zihnen devrimleri benimseyen bir model olarak tasarlanmıştır. Konu ile ilgisi olması bakımından Baltacıoğlu’nun Gazi Eğitim Enstitüsü’nü hicvettiği,⁴⁴⁷ “Yeni Adam”ın 2. ve 17. sayıları arasında yayınlanan, 1940’da kitaplaştırılan ve 1946’da halkevleri ve halkodaları repertuarına giren⁴⁴⁸ “Andaval Palas” isimli piyesi ilginç bir örnek olarak bahsettiğimiz durumu göstermektedir. Nitekim bu piyesi yazma konusundaki amacını da şöyle açıklamıştır:

“Her medeniyet cevheri itibarile bir zihniyet ifade eder. Her zihniyet ahlak, hukuk, sanat gibi kıymetlerden mütesanit bir takım vazifelerden teşekkül eder. Bir medeniyet bir uzviyet gibidir: hiçbir ek hiçbir yama kabul etmeyen, canlı ve manevi bir uzviyet(...) Mesela makine inkılâbı bütün bir zihniyet inkılâbına arkadaşlık etmedikçe, medeniyet fertlerine huzur ve sükûn veremez.”⁴⁴⁹

Niğde şehri civarındaki Andaval’da geçen olaylar, “ultramodern” Andaval’ın “ultramodern” bir otelinde geçmektedir. Piyenin ana teması her şeyin değişmesine rağmen zihniyetlerin değişmemiş olmasıdır. Piyeste çağdaş zihniyetli karakterin bu durum karşısında yaşadığı trajik durum ele alınmıştır.

Baltacıoğlu:

“Salonda Avrupalı, evde Asyalı, felsefede idealist, işde materyalist, sözde müsavatçı, pratikte menfaatçı, halis banker sözüm ona kapital düşmanı, Türkçü geçinir, Türkte beğenecek hiçbir şey bulamaz, hür terbiyeye taraftar, talebesini gizlice döğer, hem demokrat geçinir, hem dairede müracaat edenleri kovar, modern olduğunu söyler, verdiği sözü tutmaz, bu adamların Andaval Palas’taki deliden, sağırdan, sersemden farkı nedir? Bunlar birer

⁴⁴⁶ Baltacıoğlu (1931a). s.55.

⁴⁴⁷ Arman (1969). s.69.

⁴⁴⁸ BCA, 490.01/873.435.1.

⁴⁴⁹ Baltacıoğlu (8 Kânunusani 1934). Andaval Palas, *Yeni Adam*, Sayı:2, s.10.

karakter değil, karakersizlik örnekleridir. İnkılâp bu gibi soysuzlara dayanamaz. İnkılâp kendisi gibi yepyeni, yekpare insan ister.”⁴⁵⁰

Sözleriyle karşı olduğu zihniyetin ve devrimlerden beklentisinin çerçevesini ortaya koymuştur. Türk devrim hareketinin olağanüstü işleri başardığını, çağdaşlaşma adına yapılması gereken en önemli adımları attığını, ancak böylesine köklü dönüşümler sonrası toplumun zihniyetlerinin de değişmesi gereğini çok açık bir şekilde önemsemiş, devrimlerden sonra toplumun yerli yerine oturabilmesi için zamana ihtiyaç olduğuna inanmıştır.

Nitekim devrimlerin gününbirlik işler olduğunu, evrimin ise yıllar, hatta asırlar ile ilgili olduğunu söylemiştir.⁴⁵¹ Ayrıca devrim-gelenek ilişkisine de temas etmiş ve devrimlerin önemli bir görevini zamanla değişmeyen özü, ölü ile diriyi, canlı ile cansızı ayırt etmek olarak açıklamıştır.⁴⁵² Böylece devrimlerden sonra toplumun evrilmesinin beklenebileceğini söylemiştir.

Devrimleri; eğitimde, siyasette, kültürde ve sosyal hayatta yeni dönüşümler sağlamak ve böylece toplumu çağdaşlaştırmak için zorunlu ihtiyaçlar toplamı olarak gören Baltacıoğlu, genel anlamda devrimlerin başarısı ve çağdaşlaşma açısından, toplumun inşası sürecinde “yapıcı”ların, “lafçı”ların yerine gelmesi, işbölümünün sağlanması gerektiğini vurgulamıştır.

Devrimlerin en büyük düşmanı olarak zihniyetlerdeki eskileri görmesinden dolayı da zihniyetlerde kalıcı değişimleri sağlamanın zorunluluğunu belirtmiştir. Dolayısıyla eğitim kurumlarının mutlaka devrimlere sadık, Kemalizm’in temel ilkeleri ekseninde yeni nesiller yetiştirebilecek, çağdaş bir formata kavuşturulması gereğine yönelik heyecanlı vurgular yapmıştır. Buna uygun olarak da Cumhuriyetin eğitim alanındaki amacını, Altı İlkeye bağlı Türk karakterini oluşturmak olarak belirlemiştir.⁴⁵³

⁴⁵⁰ Baltacıoğlu (17 Bir. Teşrin 1936). İnkılâp nasıl adam ister, *Yeni Adam*, Sayı: 146, s.2; Türkkân (2008). s.47. Baltacıoğlu, bir başka makalesinde de konu ile ilgili bir başka örnektir. Hikâyede, Baltacıoğlu, alışveriş için oldukça temiz ve modern bir dükkânın içine girmiş, ancak içeriye girmesiyle birlikte modern ve temiz gözükten dükkânın aslında pis olduğunu, patron ve çalışanların da ahlaki bozulmuşluğunu görmüştür. Dolayısıyla bu örnekle şekilden önce zihniyetlerin değişmesi gerektiğini belirtmeye çalışmıştır. Bkz. Baltacıoğlu (24 Eylül 1936b). Bir adama değil bir zihniyete hücum ediyorum, *Yeni Adam*, Sayı: 143, s.2,6.

⁴⁵¹ Baltacıoğlu (14 Eylül 1944). İş bölümüne doğru, *Yeni Adam*, Sayı:507, s.2.

⁴⁵² Baltacıoğlu (3 Temmuz 1941). s.9.

⁴⁵³ Baltacıoğlu (16 Mart 1939). Altı Umde’ye göre terbiye, *Yeni Adam*, Sayı:220, s.2.

2.3. 1960'lardan Sonra Kemalizm'e Bakışı

Kemalizm hakkında 1945 sonrasında farklı ve birbirleriyle çatışan yorumlar belirmiştir. Hatta 1960'lardan itibaren daha ziyade “sol siyasi düşünce ve örgütlenmeler” Kemalizm'i, “milliyetçi-muhafazakâr” çevreler ise Atatürkçülük kavramını tercih edip kullanmışlardır.⁴⁵⁴

Yaşanan gelişmeler çerçevesinde meydana gelen dönüşümler, toplumdaki karışıklıklar/değişimler, zamanla bazı Türk entelektüellerinin de fikirlerini revize etmesine neden olmuştur. Bunu Kemalist düşünce içerisinde de görebilmek mümkündür.

Bu minvalde 1960'lar, Türkiye'de yeni bir eğilimin/ortamın olduğu bir dönemdir. Malum olduğu üzere 1961 Anayasası'nın farklı düşüncelerin örgütlenmesine olanak tanıyan yapısı ve kişi ve hak özgürlüklerinin kullanımına çağdaş bir yorum getirmesi sonucu, farklı ideolojiler tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Kemalizm, sosyalizm, milliyetçilik, kalkınma ve mülkiyet gibi kavramlar ekseninde yoğun tartışmalar yapıldı. Bu yıllarda Türkiye solu Kemalizm ile sosyalizm arasında benzerlikler bulunduğunu işlemeye başladı. Bu çevreler;⁴⁵⁵ Kemalizm ve sosyalizmin ne olduğu, bu iki ideolojinin yakınlaştığı ve ayrıldığı noktaların neler olduğunu tespit etmeye çalıştı. Bu çabalar ve tartışmaların devam ettiği bir atmosfer içerisinde Baltacıoğlu'nun da bir tür zihinsel bulanıklık yaşadığı ve bu konularda net açıklamalar yapmakta zorlandığı anlaşılmaktadır. Ancak yine de kendisini ülkesine karşı sorumlu hissetmesinden hareketle Kemalizm ve sosyalizm ilişkisine yönelik bir takım açıklamalar yapma ihtiyacı hissetmiştir.⁴⁵⁶

İfade etmeliyiz ki Baltacıoğlu, Mütareke yıllarında da dönemin gelişmelerine kayıtsız kalmayarak “Kurtuluş” dergisinin isteği üzerine sosyalizm ile alakalı bir görüşme gerçekleştirmiş, konu hakkında çeşitli açıklamalar yapmıştır. Soru-cevap şeklinde geçen görüşmede, “Rus harekâtı hakkındaki fikriniz” sorusuna:

“Evet dünyanın o kısmında saraylar, saltanatlar yıkılıyor, kanlar dökülüyor..belki yeni bir insanıyet doğacak, belki medeniyet merkez-i

⁴⁵⁴ L. Köker (2011). Kemalizm/Atatürkçülük: modernleşme, devlet ve demokrasi, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:2, s.97.

⁴⁵⁵ Yön, Devrim ve Milli Demokratik Devrim bu çevrelerin başını çekmektedir.

⁴⁵⁶ Kaçmazoğlu (Ağustos, Eylül, Ekim 2001). s.213.

sıkleti değişecek... ancak mefkurenin maneviyat sahasından çıkıp, uzviyet sahasına girmesi daima elemlidir. Hangi inkılâp zevkle, rahatla olmuştur ki... samimi bir mefkureye hâdim olmak şartıyla her ihtilal affedilir... gerçi burada Rus hareketinin amillerini hayvani telakki edenler de var. Ben böyle hissetmiyorum. Bu hareket belki bir cihan inkılâbının mukaddemesidir.”

şeklinde bir cevap vermiştir. “Bizde sınıf farkı mevcut mudur? Ve bu muhtelif sınıfların hususi terbiye gayeleri var mıdır?” şeklindeki soruya ise şöyle karşılık vermiştir:

“Sınıftan anladığım mana, müsavatchılık fikrine muhalif olan içtimai teşkilattır. Bizde ‘reaya, kulluk, kölelik...’ fikirleri ölmüştür. Bunların enkazına tesadüf edilse de içtimai hayatiyetlerini kaybetmişlerdir. Terbiyemizde ‘zadegan’ ve ‘avam’ farkını göremiyorum. Yalnız kadınlarımız bazı haklardan mahrumdurlar. Bununla beraber kadın ve erkek terbiyesindeki fark gittikçe bir meslek farkı oluyor. Demek ki yeni hayat mefkuremiz kadınla erkek arasındaki sınıf farkını mahve müsait... İktisadi sınıflar hakkındaki gerçi şayan-ı dikkat bir fikrim yoktur. Yalnız en müsavatchı memleketlerde bile servetin bugünkü tarz-ı inkısamını insaniyetin başında en büyük bela sanıyorum(...) ‘Kanun nazarında müsavisin!..’ dediğiniz insanlar köpekler gibi açlıktan ölüyorlar!(...) Türkler gibi büyük sermayelerin kölesi olan milletler can çekişiyor bu insanların, bu milletlerin kabahati ne!.. sui niyetleri mi, sui idareleri mi!(...) hülasa bütün insaniyet muzdariptir, müsavat perisi nerede!...”⁴⁵⁷

Bu açıklamalarla, Rusya’daki hareketi olumsuz görmemiş, her alanda eşitlik ve emeğin korunmasının önemine değinmiştir.

Baltacıoğlu, yeni rejimin ilanıyla birlikte Kemalizm’in destekçisi olmuş ve sosyalizme mesafeli durmuştur. 1960’lara kadar da sosyalizmi çok fazla değerdendirme konusu yapmamıştır. Ancak 1960’lara girilen bir evrede ve sonrasında kaleme aldığı bazı yazılarda pek de ele almadığı sosyalizm hakkında çeşitli değerdendirmelerde bulunmuştur.

⁴⁵⁷ Sosyalizm telakkileri (şubat 1920). *Kurtuluş*, Sayı:5, s.84,85; A. Cerrahoğlu (1975). *Türkiye’de sosyalizmin tarihine katkı*, İstanbul: May Yayınları, s.118,119.

Bu aşamada ve dönemin panoramasını aktarabilmek adına, kısaca“Yön” hareketinden de söz etmek gerekmektedir. 1960’larda Kemalizm ve sosyalizm arasında bir yol bulma çabalarının en etkin olarak hissedildiği çevre, “Yön” etrafında oluşmuştur. “Yön”, 20 Aralık 1961’de ilk sayısında kamuoyuna açıklanan bir bildiriyle yayım hayatına başlamıştır:

“Atatürk devrimleriyle amaç edinilen çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmanın, eğitim davasını sonuçlandırmanın, Türk demokrasisini yaşatmanın, sosyal adaleti gerçekleştirmenin ve demokrasi rejimini sağlam temeller üzerine oturtmanın, ancak iktisadi alanda hızla kalkınmakta, yani milli istihlal seviyesini hızla yükseltmekte göstereceğimiz başarıya bağlı olduğuna inanıyoruz.”⁴⁵⁸

Bildirinin en dikkat çekici kısmı, devrimlerin amacı olan çağdaşlaşmanın ancak Batının üretim seviyesine ulaşmakla gerçekleşebileceği vurgusudur. Bu bildiriyle Yön hareketinin düşünsel hedefleri açıkça belirtilmiştir. Yön’ün yazar elitleri, Türk devrimlerinin hedefini; milli sınırlar içinde ve çağdaş bir toplumla eklemlenmiş bir ulus inşası olarak belirlemiştir. Atatürk ile başlayan devrimlerin halka dönük, planlı, akılcı bir ekonomi politikasıyla tamamlanması gerektiği görüşünde olmuşlardır.⁴⁵⁹ Bu bakımdan 1960’lı yıllarda, Baltacıoğlu’nun Kemalizm ve sosyalizm arasındaki sentez arayışının bir tarafının Yöncü çizgiden beslendiğini yahut en azından bu çizgiye bazı noktalarda yaklaştığını söyleyebilmek mümkündür.

Bu noktada bir Türk sosyalizmi yaratma amacını ifade etmesi bakımından Ş. Süreyya’nın şu görüşleri oldukça dikkat çekicidir:

“Bizim bir Türk sosyalizmi olarak vasıflandırdığımız yeni devletçilik cereyanına gelince, bunun, memleketimize has meslek ve metodun, memlekette teessüs ve inkişafına hizmet edecek kuvvetli bir sistem olabileceğine inanıyorum. Bu sistemin esası, elbette ki, yalnız sanayi ve ekonomiyi değil, milli hayatın her cephesini, Atatürk’ün çeşitli demeçlerinde yer alan ilkeler ve bütün unsurları ile tam bir ideoloji işte bu Türk sosyalizmidir.”⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Yön bildirgesi (20 Aralık 1961). *Yön*, Sayı:1, s.12.

⁴⁵⁹ H. Özdemir (1986). *Kalkınmada bir strateji arayışı Yön hareketi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, s.120,121.

⁴⁶⁰ Ş. S. Aydemir (31 Ocak 1962). Türk sosyalizmi ve fikir Atatürkçülüğü, *Yön*, Sayı:7, s.7.

Milli hayat, milli ekonomi ve Atatürk ilkeleri olarak belirtilen Türk sosyalizminin, felsefi ve pratik açıdan Baltacıoğlu'nun düşüncelerine uyumu söz konusudur. Tabi Baltacıoğlu, dönemin atmosferi içerisinde bu konuyla ilgili yer yer görüşler paylaşmıştır, Ancak sosyalizme yönelik bakış açısının derli-toplu ve bir sistematik içinde olduğunu söylemek ise pek mümkün değildir. Bu konudaki görüşleri Kemalizm ile bir sentez arayışından öteye gidememiştir.

Baltacıoğlu, henüz 1951 ve 1952'de tüm dünyadaki ulusların liberalizm ilkelerinden ayrılarak sosyalizme yöneldiklerini belirtmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, onun halkçılığıyla doğrudan ilgilidir. Teknik olarak verdiği; endüstri, eğitim, tarım ve bilimin eskiden varlıklı insanların uşağı gibi çalıştığını düşünmüş ve artık tekniğin halk için de çalıştığını ifade etmiştir. Bu aşamada konforu lüksten ayıran bir anlayış benimseyerek, tekniğin sadece halkın refahına ve mutluluğuna hizmet etmesi için lüksün yasak edilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁶¹

Tüm dünyada ve özelde Türkiye'de yaşanan başta ekonomik olmak üzere siyasi ve kültürel problemler onun düşünsel formasyonunatesir etmiştir. Bu bağlamda özellikle 1960'lı yıllara girilen bir dönemde çok yoğun olmasa da Türk siyasi atmosferine uygun olarak Kemalizm ve sosyalizm arasında ortak bağlantılar bulmaya çalışmıştır. Örneğin komünist olduğu yönündeki suçlamalara cevap niyetiyle yazmış olduğu 1959 tarihli bir yazıda, “oldum olası açları doyuran, çıplakları doyuran, hastalara bakan, düşkünlerin yardımına koşan, öksüzlerin elinden tutan milliyetçi bir sosyalizm rejiminden yanayım”, diyerek kendi anlayışındaki sosyalizmin Kemalizm'in olgunlaşmış hali olduğunu belirtmiş, böyle olduğu için de sosyalist bir partiye değil, CHP'ye bağlı olduğunu söylemeyi ihmal etmemiştir.⁴⁶²

5 Eylül 1963 tarihli bir başka yazıda ise sahibi olduğu “Yeni Adam”ın demokrasi ve cumhuriyetçi olduğunu belirttikten sonra demokrasinin en ileri şeklinin sosyalizm olduğunu ifade etmiştir. Dahası açıkça “Yeni Adam”ın sosyalist olduğunun altını

⁴⁶¹ Yurter (7 Ağustos 1952). Dünya sosyalizme gidiyor, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:723, s.1; Yurter (22 Kasım 1951). Medeniyet ile incelmeye arasındaki ayrım, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı: 714, s.1,3.

⁴⁶² Baltacıoğlu (6 Ağustos 1959). Bana dinsiz, mason, komünist, diyenlere cevap veriyorum, *Yeni Adam*, Sayı: 768, s.1.

çizmiştir. Aynı şekilde Kemalizm'in sosyalizm yolunda atılmış ileri ve büyük bir adım olduğunu Altıİlkenin de bunu gösterdiğini söylemiştir.⁴⁶³

Aynı konuda Atatürk'ün liberal, komünist yahut kollektivist olmadığını, zira Altı İlkenin başka toplumlarda olmayan kendine özgü ilkeler olduğunu söylemiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Öyleyse Atatürk ne idi? Atatürk'e sosyalistti denilebilir. Ancak, Onun sosyalizmi herhangi sosyalizm değildi. Atatürk'ün rejimi bireyciliği büsbütün ortadan kaldırmayan, milli bir sosyalizm, sosyalizm yolunda bir devletçilik idi. Onun için devletçiliği umdeleri arasına koymuştur. Böyle olmakla birlikte, rejimine gelişi güzel sosyalizm demek yine de zararlı olabilir. Altı Umde ile beliren rejime Kemalizm demek doğru olur.”⁴⁶⁴

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e, tek parti rejiminden, çok partili hayata geçiş dönemlerinin aktif bir figürü olarak Baltacıoğlu, bir geçiş neslini temsil etmekteydi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyanın yaşadığı değişimin Türkiye'ye etkisinin yanında, 1923 yılından beri Türkiye'nin kendi içinde yaşadığı hızlı dönüşüm ve ekonomik sorunlar, bir yandan halk tabakalarının yoksulluklarını açığa çıkarmakta, diğer yandan da bir tür kültür başkalaşımının yaşanmasını sağlamaktaydı. Süreç içerisinde yaşanan değişikliklerden duyduğu endişe ve kafa karışıklıkları onu yeni yol arayışlarına itmıştır.

Tam da bu atmosferde, Kemalizm ile sosyalizm arasında sentez arayışı, diğer bir ifadeyle bu iki düşünce sistemini benzeştirme çabası berraklaşmaktadır. Örneğin, Kemalizm'i bir demokrasi rejimi olarak nitelendiren Baltacıoğlu, İlhan Selçuk'un bir makalesinde yazdığı, “Mustafa Kemal daha 1923'lerde başı fesli, boynu kıravatlı hiçbir Osmanlı'nın havsalasına sığmayacak kadar 'sol' sayılan fikirleri devrimleriyle gerçekleştirmiştir”⁴⁶⁵ şeklindeki görüşlerini “Atatürk” isimli kitabına aynen alarak hem Kemalist devrimlerin topluma uygunluğunu ve bu yönüyle özgünlüğünü vurgulamış, aynı zamanda bu ilkeleri “sol” fikir anlayışına dayandırmıştır.

Yine Atatürk'ün kendi halkçılık anlayışı ile sosyalizmin sınırlarını belirlemeye çalıştığını, onun 1920 yılında TBMM'deki konuşmasındaki sözleriyle aktarmıştır.

⁴⁶³ Yeni Adam 30 Yaşına Giriyor (5 Eylül 1963). *Yeni Adam*, Sayı: 775, s.1; Kaçmazoğlu (Ağustos, Eylül Ekim 2001). s.213.

⁴⁶⁴ Baltacıoğlu (1973). s.84; Kaçmazoğlu (Ağustos, Eylül Ekim 2001). s.214.

⁴⁶⁵ Baltacıoğlu (1973). s.52.

Atatürk'ün “bizim görüşlerimiz, bizim prensiplerimiz herkesin malumudur ki, müfrit sosyalist prensipleri değildir ve müfrit sosyalist prensiplerini milletimize kabul ettirmek için de şimdiye kadar hiç düşünmedik ve teşebbüste bulunmadık”⁴⁶⁶ sözlerini değerlendirerek Atatürk'ün sosyalizmden söz ederken “müfrit sosyalizm” terimini kullandığına dikkat çekmiştir.

Bir başka yazısında ise “sosyoloji anlamıyla Kemalizm nasıl bir rejimdir? Kemalizm, liberalizm mi demektir, Faşizm mi demektir, Bolşevizm mi demektir, yoksa bir takım dünya devletleri gibi, milliyetçiliğe değerini vermekle birlikte, Sosyalizm akımlı bir rejim mi demektir?” şeklinde aslında cevabı içinde olan sorusuyla Kemalizm ve Sosyalizm arasında bir bağ olduğunu ima etmiştir. Nitekim sağcılık ve solculuk üzerine yapılan tartışmaların ışığında da Kemalizm'in milliyetçilik, devletçilik ve laiklik ilkesinden ayrılmamak gerektiğinin altını çizmiştir.⁴⁶⁷

Baltacıoğlu'nun düşünce dünyasında özgünlük kavramı önemli yer tutmaktadır. Keza görüşlerinin pek çoğunda toplumların siyasi, kültürel, sosyal ve diğer alanlarda kendine özgü yapısal özelliklerinin olduğunu ifade ettiğini zaman zaman görmüştük. Sosyalizm konusunda da aynı tavrı sürdürmüştür. Suat Aksoy'un bir yazısından aldığı referansla Aksoy'un “bütün dünya milletlerine örnek olabilecek, her yurttan uygulanabilecek bir sosyalizm rejimi yoktur. Milletlerin sosyalizm uygulayışı kendi isteklerine göre bir türdür”⁴⁶⁸ görüşünü doğru bulmuştur.

Aynı şekilde Kemalizm'in nasıl bir rejimdir sorusuna açık karşılık verdiğine inandığı ve “şimdiye kadar okuduğum, üzerinde durduğum anlayışına, inanışına uygun bulduğum bir yazı” olarak nitelendirdiği M. Kemal Özer'in bir makalesine referans olarak almıştır. Özer, “Atatürk ve Sosyalizm” isimli makalesinde şunları söylemişti:

“Son yıllarda Türkiye’de üretim ve milli gelirdeki artışlar, çığ gibi büyüyen nüfusa ayak uyduramamaktadır. Her geçen yıl çoğalan nüfusun karşılanmayan ihtiyaçları ile aradaki uçurum derinleşmekte ve şu tabloyu önümüze sermektedir: Artan işsizlik, her gün daha fakirleşen bir çoğunluk, türeyen gecekonducular, yetersiz ekonominin tüm yapıda açtığı sosyal ve törel yapılar... demek oluyor ki Türkiye’nin radikal değişimini sağlayacak, ona

⁴⁶⁶ Baltacıoğlu (1973). s.84.

⁴⁶⁷ Baltacıoğlu (Ağustos 1969a). Şimdi size soruyorum, *Yeni Adam*, Sayı: 816, s.3.

⁴⁶⁸ S. Aksoy (25 Aralık 1968). Türk sosyalizmi halkın katılımı ile gerçekleşir, *Milliyet*, No:7574, s.2; Baltacıoğlu (1973). s.85.

dinamizm verecek bir sisteme ihtiyacı vardır. Bu da liberalizmle değil sosyalizmle mümkün olmaktadır... Neden sosyalizm? Çünkü: Sosyalizm hürriyet nizamını en iyi sağlayan, insanın insan tarafından sömürülmesine son veren bir sistemdir.”

Baltacıoğlu'nun söz konusu yazı ile ilgili düşüncesi, “insan içten gelen, apaçık olan bu yazıyı okuyunca Atatürkçülüğün değerini daha iyi anlıyor”⁴⁶⁹ şeklinde olmuştur.

Onun1960'lı ve 1970'li yıllarda Kemalizm'i sosyalizmle benzeştirme çabalarından etkilenerek dönemin paradigmasına uygun biçimde görüşlerini bu doğrultuda aktarma uğraşında olduğu görülmektedir. 1971 tarihli “Türk Plastik Sanatları” isimli kitabında da ulusça kalkınmanın görünen ve görünmeyen yüzleri olduğundan bahsetmiştir. Daha önce kaleme aldığı bazı yazılarda ulusça kalkınmanın görünen yüzünü demokrasi rejimine ulaşma ve endüstrileşme olarak belirtmişken⁴⁷⁰ bahsettiğimiz çalışmasında yeni uluslarda kalkınmanın göze görünen yüzünü politikada demokrasi yahut sosyalizm rejimine ulaşmak olarak açıklamıştır.⁴⁷¹

Bunların yanında Atatürk'ün sosyalizm yerine “müfrit sosyalizm” terimini kullandığını vurgulayarak Atatürk'ten bir nevi referans alma çabası ve her milletin kendine özgü bir sosyalizm anlayışı olduğunu belirtmesi, Baltacıoğlu'nun Türk sosyalizmi fikrine olan meylini göstermektedir. Atatürk'ün bu konudaki sözlerini aktarmasındaki en önemli amaç ise bu yöndeki düşüncesine bir meşruiyet alanı yaratma düşüncesiyle açıklanabilir.

Baltacıoğlu, her fırsatta Kemalizm'e bağlılığını belirtmesine rağmen Komünist, gerici, ihtilalci, irticacı, anarşist, ırkçı, dinsiz, mason, mürteci gibi çeşitli ithamlarla da karşılaşmıştır. Hayatı boyunca da bu ithamlardan sıkıntı duymuştur:

“Türke Doğru'yu çıkardığım zaman da irtica damgası ile damgalandım, bir yandan da eskiden nasyonalistti, sonra komünist oldu, şimdi döndü tekrar nasyonalist oldu demişler... Geçen yıllarda C.H.P. Kurultayına gelen delegelerden biri sordu; ‘kimlerdensiniz, müfritlerden mi mutedillerden mi?’ Verdiğim cevap şu oldu; ‘vallahi bende bilmiyorum başkalarına sorun’

⁴⁶⁹ M. Kemal Özer (24 Kasım 1962). Atatürk ve sosyalizm, *Cumhuriyet*, No:13761, s.2; Baltacıoğlu (1973). s.85-87.

⁴⁷⁰ Baltacıoğlu (Ağustos 1960). İkinci cumhuriyet inkılâbı ve kalkınma problemi, *Türk Yurdu*, No:287, s.21; Baltacıoğlu (5 Eylül 1963). Türkiye nasıl kalkınacak?, *Yeni Adam*, Sayı:775. s.2.

⁴⁷¹ Baltacıoğlu (1971). *Türk plastik sanatları*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, s.13.

şimdide kendi kendime soruyorum; ‘ben neyim?’ diyorum. Cemiyet denilen insafsız tanrı biz fert kullarına müsaade etse de ‘biz neyiz’ sorusunun karşılığını bir kerecik de biz kendimiz versek!“⁴⁷²

Hem yukarıdaki görüşleri, hem de birazdan görülecek bazı örnekler Türkiye’de siyasi atmosferin gerçekten de fiil ve düşüncelerin üzerinde belirleyici etkisinin her zaman hissedilir olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla da zincirleme olarak pek çok hareket birbirini kaçınılmaz olarak etkilemektedir. Türkiye’nin radikal süreçlerden geçmesi, sık yaşanan gündem değişiklikleri, bağlantılı bir şekilde dönemseller olarak geliştirilen fikir ve tavırlar, beraberinde karşıtlıkları ve ithamları getirmiştir. Bu da Türk düşünce hayatında zeminin kırılmasına yol açmıştır. Bir örnek üzerinden devam edelim. Baltacıoğlu, Aziz Nesin’in bazı hikâyelerini “Yeni Adam”da yayınlamıştır. Hatta Nesin, “Ah biz ödle aydınlar” isimli kitabında, Baltacıoğlu’nun on hikâyesinden dokuzunu “bu sosyalist bir hikâye, neşredilemez” gerekçesiyle reddettiğini söylemiştir.⁴⁷³

Bununla birlikte Yeni Adam’da “sol kesimden sayılan aydınlara” yer vermesi münasebetiyle Türk sağının önemli isimlerinden İlhan Darendelioğlu, Baltacıoğlu’nun yıllardır gazetesini “solcu, Marksist ve komünistlere” açtığını belirterek bu müsamahasının günahını affettirebilmek adına “Türke Doğru” kitabını yayınladığını söylemiştir. Ancak Ufuk Özcan’ın da belirttiği gibi, Darendelioğlu’nun bu tespiti gerçeği yansıtmıyor. Zira Baltacıoğlu söz konusu kitapta ileri sürdüğü görüşleri daha önce de yazmıştır.⁴⁷⁴ “Türke doğru” adını kullanması da yine kimilerince onun bir düşünceden çok farklı bir düşünceye rücu etmesi olarak anlaşılmıştır. Örnek olarak Hüsamettin Bozok, “Yeni Adam”daki havanın yavaş yavaş yok olduğunu ve yıllarca Baltacıoğlu ile birlikte savunduklarını ifade ettiği halka doğrunun Türke doğru oluverdiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁵

Baltacıoğlu’nun Kemalizm ile ilgili görüşleri, Darülfünun’dan atılmasına rağmen 1940’lı yıllara dek resmi söylemlerle paralellik göstermiş, hatta geleneklere olan bağlılığı gibi Kemalizm’e de güçlü bir aidiyet hissetmiş, devrimlerin kendine has ve katı bir savunucusu olmuştur. Sürekli bir biçimdemüdafaasını yaptığı gelenek konusunu ise

⁴⁷² Baltacıoğlu (1 Eylül 1949). Hakikat pahalıdır, *Yeni Adam*, Sayı:613, s.3.

⁴⁷³ A. Nesin (1985). *Ah biz ödle aydınlar*, İstanbul: Adam Yayınları, s.26.

⁴⁷⁴ İ. Darendelioğlu (1977). *Türkiye’de milliyetçilik hareketleri*, İstanbul: Toker Yayınları, s,104; Özcan (Temmuz-Ağustos-Eylül 2013). s.159.

⁴⁷⁵Bozok (9 Nisan 1978). s.6;T. Baltacıoğlu (1998). s.268.

1930'ların sonuna doğru artan bir şekilde gündemine almıştır. Böylece her duruma rağmen hayatının sonuna kadar Kemalizm'in ve bu ideolojinin milliyetçilik algısını desteklemeyi sürdürmüştür. Geleneklerden kopmadan çağdaşlaşmak gerektiğine yönelik inancı ise ölümüne kadar devam etmiştir. Sosyalizm ve Kemalizm açıklamaları da esasen halk odaklı, milliyetçilik tabanlı bir Türk sosyalizmini ifade etmiştir.

3. Siyasal Rejimler ve Baltacıoğlu

3.1. Komünizm

Baltacıoğlu, genel olarak kavramlar üzerine hassasiyetle eğilen bir isimdi. Bu bağlamda Sosyalizm, Liberalizm, demokrasi ve hürriyet kavramları gibi Komünizmin de doğru olarak tanımlanması gerektiğini düşünmüştü. Komünizm, Faşizm, Sosyalizm ve Liberalizm gibi ideolojilerin insanların kafasında hemen karışabilecek nitelikte olmasının da bu gerekliliği arttırdığını söylemiştir. Üstelik Türkiye'de olduğu gibi tüm dünyada bir kavram anarşisi olduğunu belirtmiş ve Komünizm, Bolşevizm, Faşizm, Sosyalizm, Kemalizm, Liberalizm gibi kavramların bilimsel olarak açıklanması gerektiğine inanmıştır.⁴⁷⁶ Politikada, "Liberalizm, Komünizm, Nasyonalizm" gibi sözlerin anlamı bilinmeden kullanıldığından şikâyet eden Baltacıoğlu, bu kavramları birbirine karıştırmamanın, toplumdaki ahengi bozarak felakete yol açacağını düşünmüş ve bunun sorumluları olarak da bilim adamlarını göstermiştir. Türkiye'deki basın organlarının bazılarında Sosyalizmin Komünizm olarak algılandığını ve Komünizmin

⁴⁷⁶ Baltacıoğlu (Mayıs 1967). Sağ, sol, orta, *Yeni Adam*, Sayı: 789, s.3. Baltacıoğlu, sosyalizm denince komünizm, komünizm denince de marksizimden apayrı olan şeylerin hatıra geldiğini belirtmişti. Bkz. Baltacıoğlu (Şubat 1967b). Anlaşılmadan kullanılan terimler, *Yeni Adam*, Sayı: 786, s.3. Ayrıca 1960'ların sonlarında Türkiye'de yükselişe geçen sağ-sol tartışmaları ve özellikle köy enstitülerine yönelik "fesat yuvaları", "solcuların yatağı" gibi iddialar karşısında bu terimlerin de tamamen yanlış kullanıldığını, solculuğun milliyet düşmanlığı olarak algılandığını, ancak "yeryüzünde milliyetsiz millet olamayacağını", solcuların da sağcılar kadar milliyetçi olduğunu vurgulamıştı. Bkz. Baltacıoğlu (Mayıs 1968a). İki karanlık: sağ ile sol, *Yeni Adam*, Sayı: 801, s.2. Dillerinden sağcı, solcu terimlerini düşürmeyenlere, "şimdi size söylüyorum, ey cahiller! Anlamını bilmediğiniz, anlamadığınız kelimeleri dilinize dolayıp durmayın. Sağcının, solcunun ne olduğunu bilmeden, öğrenmeden sağınızı, solunuzu kirletmeyin, milleti birbirine düşürmeyin" diyerek yaşanan kargaşalık içerisinde laiklik, milliyetçilik ve devletçilik ilkelerinden ayrılmamanın gerekliliğine işaret etmişti. Bkz. Baltacıoğlu (Ağustos 1969a). s.3; Baltacıoğlu (20 Nisan 1970). Sosyalizm, komünizm, Kemalizm, *Yeni Adam*, Sayı:824, s.3.

aşırı solcu bir rejim olduğunu, ancak onun dışında olarak sosyalist olup da komünist olmayanların da olabileceğini belirtme ihtiyacı hissetmiştir.⁴⁷⁷

Komünizm denildiğinde ise şu üç görüşün akla geldiğini ifade etmiştir:

- 1- “Karl Marx’ın eserindeki komünizm: Bu olmuş bitmiş, olmakta olan bir şeyin, sosyal bir realitenin tarihi değil olmamış olan, olması istenen, olacağı iddia edilen bir şeyin, bir ihtimalin hikâyesidir. Karl Marks’ın eseri olan komünizm bir gerçek değil bir ideolojidir.
- 2- Rusya’daki Komünizm: Komünistlerin direnimine, bön partizanlarının kanımına bakılırsa, Rusya’daki komünizm Marks ideolojisinin uygulanmasından meydana gelmiştir. İnsan kilise, nikah, para, veraset gibi en belli başlı ‘burjuva kurumları’nın dahi bu ülkede yaşamakta olduğunu öğrenince artık böyle bir yargının doğru olabileceğine inanamaz.
- 3- Ütopistlerin kafasındaki komünizm: Yeryüzünde cennet arayan, bulamayınca kızan, ateş püsküren, yakmak, yıkmak isteyen hayal düşkünleri, irade aptalları vardır. Bunlar zaruret kanunundan ürken, çalışmaktan korkan karakter hastaları, psikopatlardır. Kafalarına göre bir Rusya tasarlamışlardır ve onu beğenmişlerdir. Bu insanların komünizması bir tarih feylesofununki değildir, tımarhane kaçkınlarınınkidir.”

“Komünizm diyince neyi anlıyoruz? Karl Marks’ın teorisini mi, bugünkü Rusya’nın aşırı milliyetçi rejimini mi, yoksa tımarhane kaçkınlarının billur köşkünü mü?” şeklinde bir soru sormuş⁴⁷⁸ ve Komünizmin sadece bir teori olarak Karl Marks’ın kafasındakileri olduğunu düşünmüştür.

Türkiye’de Komünizmin; Karl Marks’ın teorilerini tanımlamak için değil, insanları suçlamak, karalamak için kullanıldığını vurgulamış,ve Komünizmin algılanan şeklinin “Moskof” ve Bolşevik olduğunu, Bolşevikliğin ise “şöven, faşist, emperyalist, azınlık, insanlık, hürriyet ve barış düşmanlığı” demek olduğunu belirterek ironik bir şekilde “Moskofların” da kendisini Turancı olarak tanımladığını aktarmıştı.⁴⁷⁹ Hatta bir başka yazısında “ne tuhaf bir memlekette yaşıyoruz. Biraz açlıktan, yoksulluktan bahsetseniz, yemede, içmede, bakımda, öğrenimde, sigortada eşitlik, hak eşitliği

⁴⁷⁷ Baltacıoğlu (Nisan 1969). Sağcılar, solcular, *Yeni Adam*, Sayı: 812, s.2.

⁴⁷⁸ Üç türlü komünizm (13 Temmuz 1950). *Yeni Adam*, Sayı:658, s.1. Baltacıoğlu’na göre Marksizm: “Dinci, metafizikçi, ırkçı, fertçi türlü tarih felsefesi teorileri arasında en ilmi, sosyal determinizmi en çok tanıyıcı” olanıydı. Bkz. Baltacıoğlu (26 Ağustos 1937b). Kadın ideali, *Yeni Adam*, Sayı:191, s.2.

⁴⁷⁹ Baltacıoğlu (26 Ocak 1951). Meğer ben neler imişim!, *Yeni Adam*, Sayı:686, s.3.

isteseniz “komünist” diye damgalıyorlar insanı. Bu sakat anlayışların, davranışların az zararlarını çekmedim”⁴⁸⁰ demiştir.

Her şeyden önce Komünizmin gerçek hayata uyarlanabileceğine inanmamış ve Rusya’daki rejimin Karl Marks’ın kafasındaki Komünizm olmadığını ve oradaki rejimin Bolşevizm olduğunun altını çizerek Bolşevizm’i, nasyonalizm, diktatörlük ve emperyalizm olarak belirtmiştir.⁴⁸¹ Yukarıda da belirttiğimiz üzere Komünizmi farklı kısımlara ayırmış ve Rusya’daki Bolşevizm ile ilgili bir açıklama daha yapmıştır: “Önce kendini Komünizm diye tanıtmak isteyen bu rejim, Nazilik gibi aşırı milliyetçi ve hatta ırkçı, hem de koyu emperyalist bir proleterya diktatörlüğünden başka bir şey değildir. Rejimler tarifleri ile değil kurumlarıyla anlaşılır.”

Lenin’in, komünist ihtilali ile dünyanın komünistleşeceğini, Stalin’in ise dünya ihtilali ile dünyanın komünistleşeceğini sandığını vurgulayarak Komünizm maskesinin sadece bir propaganda aleti olduğunu söylemiş, komünist ülkelerinin de “milli sosyalizm diktatorasından” farklı bir şey olmadıklarını düşünmüştür.⁴⁸²

Dönemin atmosferi içerisinde Rusya’daki rejime oldukça tepkili olan Baltacıoğlu, bu ülkenin Amerika ile yaşadığı sorunları analiz ettiği bir yazısında, Amerika’nın elinde özgürlük, bağımsızlık ve eşitlik gibi buyrukların, Rusya’nın elinde ise mala, paraya, ırza saldırmak güdülerinin olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla “Komünizmin anası Rusya değil, açlık ve yoksulluktu” görüşünde olmuştur. Bu nedenle kızıl propaganda tehlikesi karşısında Amerika’nın “Marshall yardım anlayışı”nın da bir emniyet supabı görevi gördüğünü düşünmüştür.⁴⁸³

Onun Komünizme yaklaşımı, aslında Milli Mücadele yıllarından ölümüne kadar geçen bir süreçte değerlendirilmelidir. Milli Mücadele’nin zafer ile sonuçlanmasının ardından yeni bir devletin temellerini atmaya çalışan siyasi seçkinler kadar aydınlar açısından da bu süreç oldukça karmaşık ve zor bir durumda ilerlemiştir. Gerek ülkenin iç dinamikleri ve gerekse dışarıdan gelebilecek tehdit algısı rejimin güvenlik kaygılarını en üst noktaya çıkarmıştır. Kemalizm, Türkiye’nin kurtuluş anahtarı olarak değerlendirildiğinden diğer ideolojilere tevessül edilmesi anlamsız görülmüştür. Dönemin Türkiye’inde Komünizm olumsuz içerikli “öteki”den başka bir

⁴⁸⁰ Baltacıoğlu (1 Temmuz 1954a). s.2.

⁴⁸¹ Yurter (7 Ağustos 1952). s.1.

⁴⁸² Yurter (18 Ekim 1951). s.1.

⁴⁸³ Baltacıoğlu (8 Şubat 1951). Barışa mı savaşa mı?, *Yeni Adam*, Sayı: 688, s.1.

şey değildir ve benzer şekilde Baltacıoğlu da Komünizmin “ürkülen” bir rejim olduğunu belirtmiştir.

3.2. Faşizm

En belirgin örnekleri İtalyan Faşizmi ile Alman Nazizm’i olan Faşizmin çeşitli dönemlerde farklı bakış açılarıyla tanımları yapılmıştır. Faşizmin temel özelliği ise baskıcı ve tutucu bir rejim olması idi. Baltacıoğlu, demokrasiyi beşeriyetin huzuru açısından önemsemiş, bu yaklaşımla Faşizmi tamamen ötekileştirerek insan, toplum ve mutluluk noktasında bir Faşizm muhasebesi yapmıştır. Bu noktada Faşizmin bir bakıma sistemleştirilmesini sağlayan Mussolini’yi eleştirmiş ve onun yeryüzünden mutluluğu kaldırdığını ve yerine acıyı koyduğunu belirtmiştir:

“Mussolini, koca faşist, yeryüzünde saadet olmayacağına inanıyor, insan değil misin hep acı çekeceksin diyordu. Mussolini’nin ve bütün faşistlerin acıdan hep fayda gördüklerini kabul edelim. Saadetten ne zarar gördüler acaba? Nokta bu değil faşist ülküsüne uymaktır. Faşizm bir politika mezhebidir ve her mezhep gibi tek yanlı, tek görüşlüdür”⁴⁸⁴

Mussolini’ye ve Faşizme bakışı, temelde olumsuzdu. Ancak hemen ifade etmeliyiz ki özellikle nüfusun arttırılması noktasında ise Mussolini övgüsü yapmıştır: “O Mussolini yok mu, o politika maskarası herif, idari bakımdan büyük bir deha idi. Kalkındırdı İtalya’yı.” Bu kalkındırmayı da bataklıkları kurutarak değil, canlandırarak yaptığını ifade etmiş ve bu nedenle İtalyan tarihinin Mussolini’ye şerefli sayfalar ayıracağına belirtmiştir.⁴⁸⁵ Onun bu açıklamaları ise bazı basın organlarında eleştirilmiştir. “Cumhuriyet” gazetesinde “Baltacıoğlu ve Mussolini!” başlıklı bir yazı yayınlanmış veyazıda özetle Mussolini’nin yaptığı fenalıklar yanında bataklıkları kurutmasının bir önemi olmadığına değinilmiştir.⁴⁸⁶

Faşizme bakışına tekrar döndüğümüzde, Baltacıoğlu’nun bu ideolojinin temel ilkesinin acıya katlanmak olduğunu ifade ettiğini ve Faşizme ömrü boyunca düşmanca bir tavır takındığını görüyoruz. Açıkta ve doğrudan faşist zihniyete düşmanlığını ilan eden Baltacıoğlu, bu düşmanlığının körüne körüne olmadığını, bilakis bütün ilmi ve

⁴⁸⁴ Baltacıoğlu, (18 Ekim 1951), Hem saadete inanmalı hem de acıya katlanmalı, *Yeni Adam*, Sayı:710, s.1; Baltacıoğlu, (12 Ekim 1950), Saadet mi acı mı?, *Yeni Adam*, Sayı:671, s.3.

⁴⁸⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, (13.01.1950), Dönem:8, Cilt:28, s.182.

⁴⁸⁶ Baltacıoğlu ve Mussolini!, (15 Ocak 1950), *Cumhuriyet*, Sayı:9135, s.2.

ahlaki kanaatlerinin zorunlu bir neticesi olduğunu söylemiş ve Faşizme karşıtlığının sebeplerini açıklamıştır:

- Faşizm, maziye/geçmişe dayanır. Faşizm ölü ananeleri mezardan çıkarır ve hayatın sonsuz kuralları gibi kullanır. Ancak Baltacıoğlu, ne ahlakta ne sanatta ne de sosyal hayatın hiçbir şubesinde bu maziye tapınmayı kabul etmediğini belirtmişti.
- Kendisini “laik cumhuriyetçi” olarak ifade eden Baltacıoğlu, Faşizmin ise dinci olduğunu, dincilere dayandığını ve elinden gelse yeni bir din olarak ortaya çıkacağını, elinden gelmeyince de dini siyasi amaçları doğrultusunda kullandığını söylemiştir.
- Faşizm emperyalist bir devlet yönetimidir. Faşist olabilmek için tecavüzkâr olunmalıdır.
- Mürteci bir zihniyetin ifadesi olan faşizm kadın düşmanıdır. Faşist ülkelerde kadının özgürlüğü yoktur.
- Faşizm ırkçılığının esası kafatasının başkalığıdır. Bu başkalık sadece biyolojik bir imtiyazın iddiasıdır. Bu ırk nazariyesi yanlış biyolojik donelere bürünmüş bir sınıf ve eşitsizlik iddiasından başka bir şey değildir.

İşte bu dayanaklar ile Faşizmin düşmanı, Cumhuriyet ve demokrasi taraftarı olduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁷

Irkçılık kuramının Hitler’in Almanya’nın başına geçmesinden sonra önem kazandığını düşünen Baltacıoğlu’nun fikriyatında ırk ve millet kavramları birbirlerinden farklı şeylerdir. Irkların da toplumlar arasında zamanla değişebildiklerini ve ırkların medeniyetleri değil, medeniyetlerin ırkları oluşturduğunu belirtmiştir.⁴⁸⁸

Bu bakımdan üstün ırk ve ırkçılık politikalarını karanlıkta yaşayan, anlamsız ve bir temeli olmayan görüşler olarak kabul etmiştir.⁴⁸⁹ Irkın, hayvani bir olgu olduğu ve bu anlamda biyolojik bir gerçekliğe tekabül ettiği, milliyetin ise ahlaki bir olgu olduğu ve sosyal gerçeklikten beslendiği kanısındaydı. Baltacıoğlu, ırkın taşıyıcısının “uzvi veraset”, milliyetinkini ise gelenekler olduğunu ifade etmiştir. Irk kavramının iyice bilinmesinin milliyet fikrinin geleceği noktasında düşünürümüzce önemsendiği

⁴⁸⁷ Baltacıoğlu (2 Eylül 1937). Niçin antifaşistim?, *Yeni Adam*, Sayı:192, s.2,4; Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.93.

⁴⁸⁸ Baltacıoğlu (22 Kânunusani 1934a). Irk nazariyesi batıldır, milliyet nazariyesi haktır, *Yeni Adam*, Sayı:4, s.11.

⁴⁸⁹ Baltacıoğlu (13 Mayıs 1943). Üstün ırk, *Yeni Adam*, Sayı: 437, s.2.

görülmektedir. Zira tarihte ırk kavramının antropoloji biliminin konusu olmaktan çıktığını ve siyasetçilerin elinde bir silah, emperyalistlerin elinde de bir “tahakküm” aracı olageldiğini ifade etmiştir.⁴⁹⁰ Baltacıoğlu, Anadolu luk, Rumelilik gibi milliyet kavramını coğrafi sınırlara bağlayan her türlü anlayış gibi milliyet fikrini de ırka bağlayan her düşüncenin de sakat olduğunu belirtmiştir.⁴⁹¹

Tüm bu nedenlerin yanında onun Faşizm karşıtlığı Faşizm ve Kemalizm’i karşılaştırdığı bir yazıda belirginleşmiştir. Faşizmi “dinci” olarak nitelendirirken Kemalizm’i “ilimci” olarak tanımlamıştır. Buna karşılık Faşizmde olan ilmin Faşizm için, Kemalizm’deki ilmin ise sadece iyilik ve doğruluk için olduğunu söylemiştir. Yine Kemalizm’i canlı bir hareket, Faşizmi ise ölü bir rejim olarak açıklamıştır.⁴⁹² Her siyasi rejimin kendine göre yüksek bir hayrı olduğundan söz eden Baltacıoğlu, klan denilen ilkel topluluklar için totemin, meşrutiyet rejimi için grupların özgürlüğünün, teokratik rejimler için Allah’ın en yüksek hayr olduğunu, Faşizm için de en yüksek hayrın “nasyonal mistisizm” olduğunu söylemiştir.⁴⁹³

3.3. Demokrasi

Demokrasi, eski Yunanca’da halk anlamına gelen “demos” ile yönetim anlamına gelen “kratos” sözcüklerinin birleşmesiyle meydana gelen ve halk yönetimi olarak adlandırılan bir siyasal sistemdir. Bu sistem şekli siyasal düşüncenin gelişim seyri içinde genel bir kavram olma niteliğini de kazanmıştır. Yunanca “demokratia” sözcüğünün günümüzde aldığı söyleniş biçimi olan demokrasi, genel anlamda halkın yönetimi ve önemli sorunların ne olduğuna, bu sorunlar ile ilgili ne yapılması gerektiğine tüm vatandaşların katılma hakkı olduğu anlamına gelir.⁴⁹⁴

⁴⁹⁰ Baltacıoğlu (1972). s.51,52.

⁴⁹¹ Baltacıoğlu (26 Ağustos 1937c). Kast zihniyetini yok etmeli, *Yeni Adam*, Sayı:191, s.3. Baltacıoğlu *Yeni Adam*’da kaleme aldığı bir yazıda, “Almanların yüksek ırk teorisi herkesin sandığı gibi Comte De Gobineau tarafından ilham edilmiş değildir, bu teori Almanya’daki Musevi düşmanlığına uyan kolektif aklın uydurmasıdır. Habeş savaşı da böyle, İtalyanların iptidai bir kavmi terbiye etmek idealinden değil, emperyalist İtalya’nın yayılma siyasetinden doğmuştur” demişti. Bkz. Baltacıoğlu (28 Mayıs 1936). Mantıkları değil, olguları anlamıya çalışmalıyız, *Yeni Adam*, Sayı:126, s.2.

⁴⁹² Baltacıoğlu (30 Eylül 1937). Tarih sergisini niçin çok mühim buluyorum, *Yeni Adam*, Sayı:196, s.2; Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.93.

⁴⁹³ Baltacıoğlu (24 Şubat 1938b). s.2.

⁴⁹⁴ Çeçen (1981). 37; Ateş (2007b). *Demokrasi*, İstanbul: Nesa Yayıncılık, s.93,94.

Baltacıoğlu ise genel bir ifadeyle, “müsavat ve hürriyet umdelerine göre idare edilen cemiyetlere demokrasi” denir⁴⁹⁵ diyerek demokrasi anlayışını, eşitlik ve özgürlük gibi iki temel prensibe dayandırmış ve bu anlayışın çerçevesini genişletmiştir. Demokrasiyi açıklama yoluna giderken pek çok alanı da referans olarak almıştır. Onun demokrasi algısını; eşitlik, bilim, laiklik, halkçılık, sanayicilik, özgürlük, adalet, nüfus, siyasette sağlam bir iktidar ve muhalefet, teknik ve akıl gibi pek çok parça oluşturmuştur.

Kelimenin kavramsallaştırmasını: “bircilik” yani “beyaz ile siyahın, zengin ile fakirin, kadın ile erkeğin, köylü ile şehirlinin, büyük ile küçüğün, kanun önünde ve hak ölçüsü ile bir olması, bir olan insanlık şerefine çalışması” şeklinde yapmıştır.⁴⁹⁶ Ancak demokrasiyi sadece kanun ve idare anlamında bırakmanın eksik bir anlayış olduğunu da savunmuştur.⁴⁹⁷

Her şeyden önce demokrasiyi, Cumhuriyet rejiminin kökü olarak düşünmüş ve “politik tekâmülün aldığı en yeni şekil” olarak görmüştür.⁴⁹⁸ Onun “asri demokrasiler” ve “tarihi demokrasiler” ayrımının da özellikle yeni rejimin temel dinamikleri olan Altı İlkeye fikri bir destek sağladığından söz edilebilir. Nitekim asri demokrasilerin laik cemiyetler olduğunu, ilmin toplumsal bir kurum haline geldiğini, dolayısıyla asri demokrasilerde devletin ilmi bir nitelik taşıdığını ve son olarak da ekonomik hayatın aile yahut zümre işi olmaktan çıkıp siyasi bir özellik kazandığını, yani milli ve milletlerarası bir kurum haline geldiğini ifade etmiştir. Böylece asri demokrasilerin sadece eşitlikçi ve özgürlükçü değil, aynı zamanda laik, ilimci ve ekonomici olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁹ İfade ettiği bu hususlar paralelinde, ekonomide endüstri çağına ulaşan, hukukta insan haklarını gözeten ve eğitimde laikliği ilke edinen devlet tiplerini çağdaş demokrasiler olarak düşünmüştür.⁵⁰⁰ Yine demokrasilerin tabiatı gereği halkçı olduğunu da eklemiştir. Ona göre “demokrasi halk içinde ‘avam, havas, asil, bayağı’ farkı kabul etmez; fert, aile, meslek, sınıf farkı gözetmezdi.”⁵⁰¹

⁴⁹⁵ Baltacıoğlu (1950). s.61.

⁴⁹⁶ Baltacıoğlu (22 Kânunusani 1934b). Demokraside terbiye, *Yeni Adam*, Sayı:4, s.2.

⁴⁹⁷ Baltacıoğlu (1931b). s.11.

⁴⁹⁸ Baltacıoğlu (1950). s.62.

⁴⁹⁹ Baltacıoğlu (1950). s.61,62; Kaçmazoğlu, (Haziran 1998). s.92.

⁵⁰⁰ Baltacıoğlu (3 Haziran 1952). Yaratıcı devlet hangisidir, *Yeni Adam*, Sayı:721, s.2; Baltacıoğlu (Ağustos 1960). s.21.

⁵⁰¹ Baltacıoğlu (1950). s.69; Baltacıoğlu (27 Ağustos 1951). s.2.

Baltacıoğlu, demokrasi içerisindeki en üstün değerin insan kişiliğine verilen değer olduğu inancını taşıyordu:

“Demokrasi içinde insan kişiliği bir totem, bir ilah ve bir tanrı varlığının sonsuz kutsallığını taşır. Buna hürriyet deriz. Demokrasiler bu hürriyete puta tapar gibi taparlar. Demokrasilerin z, canı, vicdanı budur. Bir demokraside birçok Şeyler yok olabilir; ancak bu insan saygısı, bu insan ülküsü, bu insan anlayışı sarsıldığı, sendelediği, yok olduğu zaman demokraside birlikte sarsılır, sendeler, yok olur. Hrriyetsiz demokrasi olmaz.”⁵⁰²

Bu görüşü ekseninde değerlendirilmesi gereken başka bir izahı daha vardı. Bu da demokrasinin vatan ve millet karşısında bir kutsallığının olmadığı, diğer ifadesiyle vatanın ve milletin yararı için sadece bir araç olduğu idi: “Demokrasi ancak, yalnız olsa olsa, tanrı, millet, vatan ülkülerinin özgürlüğü, esenliği, bütünlüğü için bir vasıttır. Yalnız bir vasıta, ancak bir vasıta, olsa olsa bir vasıta!” Dolayısıyla demokrasinin değer ölüsünü “milleti birleştirdiği, yurdu bütünleştirdiği” Şekliyle belirlemiştir. Bu aşamadaki temel meseleyi demokrasinin kullanımı ile ilgili olarak görmüştür.⁵⁰³ çünkü demokrasinin mutlaka insanların mutluluğuna hizmet etmesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁰⁴

Özellikle DP'nin kurulmasından sonra demokrasi kavramını daha çok incelemeye başlayan Baltacıoğlu'nun demokrasiye hitaben söylediği “ayağın sürttüğü gün yerine gelecek olan ikinci bir demokrasi değildir, önce anarşi, sonra da diktatörlüktür”⁵⁰⁵ sözleri son derece önemlidir. Nitekim az önce temas ettiğimiz gibi bu aşamada dikkat çektiği konu, demokrasinin doğru kullanılamamasının yaratacağı yıkıcılıktır. Zaten kendisi de demokrasinin “son derece gürültülü, patırtılı, dedikodulu, hatta kavgalı, dvşl bir rejim” olduğunu söylemiş, bu nedenle “demokrasiyi kendi kafamıza uyduracağımıza, kendi kafamızı demokrasiye uyduralım” demiştir.⁵⁰⁶

Gerçek bir demokrasinin var olabilmesi için gerçek bir iktidar ile gerçek bir muhalefet olması gerektiğini ifade etmiştir. Öyle ki 1954 yılı seçim kampanyası

⁵⁰² Hangi noktadayız (12 Nisan 1951). *Yeni Adam*, Sayı:697, s.1.

⁵⁰³ Baltacıoğlu (6 Kasım 1952). Demokrasinin fendi hürriyeti yendi, *Yeni Adam*, Sayı:726, s.1,4.

⁵⁰⁴ Baltacıoğlu (Nisan 1972). Demokrasi Allah mıdır yoksa vatan mı? *Yeni Adam*, Sayı:848, s.5.

⁵⁰⁵ Baltacıoğlu (Nisan 1978). Anarşi, diktatörlük, demokrasi ve tarih, *Yeni Adam*, Sayı:920, s.3; Anarşi, diktatörlük, demokrasi ve tarih (13 Ekim 1949). *Yeni Adam*, Sayı:619, s.1.

⁵⁰⁶ Baltacıoğlu (20 Nisan 1950). Demokrasi dediğin..., *Yeni Adam*, Sayı: 646, s.3.

kapsamında Bilecik’te bir konuşma yapmış ve demokrasinin ve bağlantılı olarak muhalefetin varlığını açıklarken yöreden bazı köylülerin tepkisini de çeken bir benzetmede bulunmuştur: “Rakı demişti, pilavla içilmez kavunla içilir, beyaz peynirle içilir. Nasıl rakı pilavla içilmez, kavun ve beyaz peynirle içilirse; demokrasi de baskılarla gelişmez; hürriyetle gelişir, muhalefetle gelişir...”⁵⁰⁷

Demokrasi açısından güçlü iktidarı ve güçlü muhalefeti oldukça önemli görmüştür. Her şeyden önce zayıf muhalefetin karşısında güçlü bir iktidarın bulunmasının demokrasiyi diktatörlüğe götürebileceğini, tam tersi bir durumun oluşmasında da, yani zayıf iktidarın karşısında güçlü muhalefetin demokrasiyi anarşiye götüreceğini ifade etmiştir. Bu düşüncelerinden çıkartılması gereken noktaları ise: yıkıcılıktan vazgeçmek, iktidarın muhalefete tam bir özgürlük tanınması ve muhalefetin iktidara olumlu ve teknik eleştirilerle yardım yapması olarak sıralamıştır. İktidar ve muhalefetin bu tarz yaklaşımının doğuracağı sonuçları da şu şekilde açıklamıştır:

- “İktidar başarır, kuvvetlenir.
- Ülke şenlenir.
- İktidarın muhalefet üzerindeki baskısı kalkar.
- İktidar hükümetten çekilince muhalefete idare edeceği bir yangın yeri yerine abadan bir ülke kalır.”⁵⁰⁸

Peki demokrasi nasıl doğru anlaşılabilirdi? Bu soruya yönelik çözümü, demokrasinin tam bir zıttı olan kast sisteminin bilinmesi gereği üzerinden şekillenmiş ve Hindistan’daki kast sistemini demokrasilerden ayıran özellikler belirlemiştir. Mesela kast sisteminde kişilerin aynı hukuka sahip olmadıklarını, kastlar arasında kız alıp verme, yemeklerini yeme gibi pek çok yasağın olduğunu ve fertlerin meslek seçiminin aileye bağlı olduğunu söylemiştir. Yine kast rejiminde iş bölümünün olmadığını ve toplumun hareketsiz/tembel olduğunu vurgulamıştır. Demokrasilerde ise her şeyden önce sınıf teşkilatı yoktu ve yapısı laikti. Meslek seçimi isteğe bağlıydı. Ve son olarak fertler düşünce ve eylem noktasında son derece hareketli ve dinamikti. Yaptığı bu tespitlerden sonra bütün toplumların ilkel dönemlerden kalma kast rejimiyle

⁵⁰⁷ Ç. Altan (4 Mart 1999). Eski seçim kampanyalarından bir kaç anı, *Sabah*, s.4.

⁵⁰⁸ Baltacıoğlu (28 Mart 1957). Bir muhalifin sesi, *Yeni Adam*, Sayı:757, s.1; Baltacıoğlu (3 Eylül 1953a). Kuvvetli iktidar, kuvvetli muhalefet, *Yeni Adam*, Sayı:736, s.3; Baltacıoğlu (22 Aralık 1954). s.1; Baltacıoğlu (18 Ağustos 1955a). Muhalefete karşı iktidar iktidara karşı muhalefet, *Yeni Adam*, Sayı: 750, s.2,4.

tanıştıklarını, demokrasiye ise oldukça geç varıldığını ve demokrasinin “içtimai evrimin son konaklarından biri” olduğunu söylemiştir.⁵⁰⁹

Onun fikriyatında demokrasi, ülkenin gelişmesine katkı sağlamalı ve vatandaşlar arasındaki eşitliği temin etmeliydi. Demokrasi rejiminin söz yahut nutuk rejimi olmadığını, bilakis belirttiğimiz gibi vatandaşlarının özgürlüğünü, güvenliğini ve mutluluğunu sağlayacak bir aksiyon rejimi olduğunu söylemiştir. Demokrasinin, bilime ve tekniğe dayanması gerektiğini de ifade ederek demokrat hükümetlerin ilk işinin bilim ve metot sahibi insanları bulup işbaşına getirmek olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁰

Bunların yanında günün demokrasi prensibinin ana hatları üzerinde durmuş ve bazısına prensipler oluşturmuştu. Bu prensiplerin parlak örneği olarak Türk devrimini göstermiştir: Millet egemenliğinin sağlanması, yurttaşların sayısının artırılması, bu yurttaşlar arasında ruhi kabiliyetlere uygun bir iş halinin sağlanması, ekonominin geliştirilmesi, dinle ilgisi olmayan sosyal kurumların ve okulların laikleştirilmesi, son olarak okullarda eşit, bilime dayanan, endüstrici ve sağlıklı bir eğitim örgüsünün yapılması.⁵¹¹

Bu ana prensipleri Kemalizm ile birlikte düşündüğünden demokrasiye izafe ettiği bir diğer anlam da “yaratıcı gücü ve cihan dolduran sevgisi ile Mustafa Kemalcilik”⁵¹² olmuştur. 1923 ve sonrasında özgürlük açısından oldukça olumlu gören Baltacıoğlu, yazılarının çoğunda demokrasi, halkçılık, özgürlük gibi kavramları Cumhuriyet döneminde anlam kazanan değerler olarak görmüştür. Gerçi bu kavramlar erken Cumhuriyet döneminin pek çok elitinde bir fasit daire içinde, iç içe geçmiş bir şekilde değerlendirilme eğiliminde olunan kavramlardı. Baltacıoğlu’nun bu kavramları açıklama uğraşı, halkçılığın tamamen Atatürk devrinde ikame edildiğini belirtmesi, Cumhuriyet’ive demokrasiyi kadim Türklerle ilintili değerlendirmesi, Altı İlke ile gelenekler arasında bir bağ olduğunu sıkça vurgulaması, 1930’larda iktidar

⁵⁰⁹ Baltacıoğlu (27 Ağustos 1951). s.2; Baltacıoğlu (1931a). s.62,63; Baltacıoğlu (1950). s.67,68. Baltacıoğlu Türkiye’de demokrasinin 1908’den itibaren ara ara yaşadığını fakat demokrasiye geçiş için gerekli koşulların CHP tarafından sağlandığını söylemiş, demokratik rejim ile ilgili olarak ise “İnönü’nün çocuğudur. Onu dünyaya getirmek için kendini verdi...” görüşünde olmuştur. Bkz. Baltacıoğlu (29 Ağustos 1946). Demokratlar çocuk gibi konuşuyor, *Yeni Adam*, Sayı:609, s.2; Baltacıoğlu (3 Temmuz 1952). Demokrasiyi istemek ya da istememek, *Yeni Adam*, Sayı:722, s.1,2.

⁵¹⁰ Baltacıoğlu (19 Aralık 1963). Demokrasi ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:776, s.3; Baltacıoğlu (20 Ağustos 1970a). Hangisi demokrasidir hangisi değildir?, *Yeni Adam*, Sayı: 828, s.3.

⁵¹¹ Baltacıoğlu (1950). s.62,63; Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.92.

⁵¹² Baltacıoğlu (12 Şubat 1934). İnkılâbın mektebi, *Yeni Adam*, Sayı:7, s.5.

tarafındandışlanmış olmasına rağmen yine de Kemalizm'in çatısı altında bir yerde konumlandığını göstermektedir.

3.3.1. Eşitlik

Yeni Türk devletinin kurulmasıyla birlikte Kemalizm ve CHP özdeşliğinde değerlendirilen eşitlik konusu, Baltacıoğlu'nun daliteratüründeki önemli kavramlardan biridir Zira. Türk rejimine bağlılığının ve hayranlığının en önemli sebebini de rejimin eşitlik anlayışına bağlamış, toplumu oluşturan insanlar arasında hiçbir fark gözetmemeyi eşitlik olarak değerlendirmiştir. Yeni rejimin önemli özelliklerinden ve bu anlamda eşitliğin temel ilkelerinden birini de kadınlara verilen eşitlik hakkında görmüştür. Öyle ki bu eşitliğin hiçbir ülkenin erişemediği “felsefi ve mutlaki” şeklini bulduğunu söylemiştir.⁵¹³

Bu kavrayışının sonucu olarak rejimin görev tanımını şöyle yapmıştır: “Fertlerin veya sınıfların sultasına mani olacak, aile, şehir, asalet, servet farkı olmaksızın bütün vatandaşların milli hayatın feyizlerinden ve nimetlerin istifadesini temin edecek olan kanunları ve müesseseleri vücuda getirmek.” Bununla beraber eşitlik fikrinin hayatın her alanında olması gerektiği önemsemıştır. Böylece Cumhuriyet devrinin, aristokratik ve monarşik dönemlerin eskimiş, fosil şeklinde yaşayan ölü görüş ve anlayışlarından uzaklaşabileceğini düşünmüştür.⁵¹⁴

Baltacıoğlu, Türk geleneğinin çok eski zamanlardan beri eşitlik üzerine kurulu olduğunu söylemiştir. Türklerin tarih boyunca eşitlikçi ve halkçı olduğunu ve “sınıf, imtiyaz, seçkinlik” değerlerinin Türklerin töresinde olmadığını ifade etmiştir.⁵¹⁵Devletin ve doğal olarak toplumun sağlıklı olarak varlığını sürdürmesinin de bir ve önemli yönünü bu kavrama bağlamıştır. Hiç bir vatandaşın, görüşü, rengi, dini ya da cinsiyeti nedeniyle farklı muameleler görmesine razı olmamış ve hukuk alanında da tam bir eşitlikten yana olduğunu belirtmiştir.⁵¹⁶

Daha ziyade insani ve hukuksal boyutta ön plana çıkardığı eşitlik kavramının çeşitli nüanslarına da değinmiştir. Örneğin bir işçi ile bir mühendis arasında insani

⁵¹³ Baltacıoğlu (1972). s.204,205.

⁵¹⁴ Baltacıoğlu (1931a). s.67,68.

⁵¹⁵ Baltacıoğlu (1973). s.77; Baltacıoğlu (27 Ağustos 1951). s.2.

⁵¹⁶ Baltacıoğlu (22 Kânunusani 1934b). s.2.

olarak hiçbir fark olmadığını, ancak, teknik olarak çok büyük ayrılıklar olduğunu söylemiştir. Bu bakımdan cumhurbaşkanı ile köylü arasında da herhangi bir ayrılık görmeyenleri eleştirmiş ve “bilginle çoban, artistle kopyeci, düşünenele ezberliyen, yaratıcı ile tekrarlayıcı, Atatürk ile herhangi Mustafa Kemal, İnönü ile herhangi İsmet bir olmayacaktır. Demokrasiyi dümdüz etmek, silindir geçirmek olarak anlamıyalım” demiştir.⁵¹⁷

Görüldüğü üzere eşitlik konusundaki yaklaşımını Türk geleneklerinden, yani kadim olandan aldığı referanslarla değerlendirmiş ve açıklamalarını bu rota üzerinden ifade etmiştir. Siyasal ve toplumsal çağdaşlaşma anlayışı doğrultusunda Kemalizm’in ve geleneklerin eşitlik anlamında uyumlu olduğuna dikkati çeken Baltacıoğlu, ayrıca insani ve hukuksal olarak her ferdin eşitliğini vurgulamış, ancak çağdaşlaşma anlayışına paralel olarak kişilerin bilgi birikimi, meziyetleri noktasında eşit olmadıklarını belirtmiştir.

3.3.2. Hürriyet

Baltacıoğlu’nun hayatını ele aldığımız ilk bölümde söylediğimiz üzere henüz gençlik yıllarında hürriyet idealini içselleştirme gayretinde olmuştur. Kavrama olan düşkünlüğü kaçınılmaz olarak, yaşanan bir dizi dramatik savaş ve bunun yarattığı travmayla doğrudan ilgiliydi. Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi çevresinden gelen “Darülfünun’da özgürlük var” sözleri onun Darülfünun’a gitmesine dahi etki etmiştir.

İnsanın en temelli ve en yüce özelliklerinden biri olarak gördüğü hürriyet kavramını “ruhun muazzam bir hamlesi” şeklinde nitelendirmiştir.⁵¹⁸ Özgür olan toplumlarda kargaşalık, düzensizlik yerine birlik ve beraberliğin hâkim olduğunu belirterek hürriyeti, demokrasinin özü olarak kabul etmiştir. Bu anlayışla ele aldığı hürriyeti şu şekilde açıklamıştır:

- 1- “Bütün vatandaşlar için aynı hakları kabul eden eşitlik olarak hürriyet,
- 2- Bütün vatandaşlar için vicdanın kabul etmediği veya uygun bulmadığı bir otoriteye tabi olmamaktan ibaret olan laiklik şeklinde hürriyet,

⁵¹⁷ Baltacıoğlu (15 Şubat 1951). s.2.

⁵¹⁸ Baltacıoğlu (1931a). s.48.

- 3- Kendi kuvvet ve kabiliyetinin el verdiği mesleği seçmekte serbest kalmaktan ibaret olan eşitlik şeklinde hürriyet,
- 4- Zümre ile zümrelerin, millet ile milletlerin barışından doğan milletlerarası dayanışma şeklinde hürriyet,
- 5- Ferdin hem bedeni hem de ruhi melekelerini serbestçe gelişme imkânından doğan ahlaki ve insani bir kişilik şeklinde hürriyet.”⁵¹⁹

Değindiği bir başka husus, hürriyete düşman ve dost olanların varlığıydı. Hürriyet fikrine düşman olanların hürriyeti başıboş olmak gibi yanlış bir şekilde tanıttıklarını, dost olanların ise hürriyeti olduğu gibi yani hürriyet fikrinin bir düzen fikri olduğunu söylediklerini belirtmiştir. Kavramı “tabii hürriyet” ile “sosyal ve moral hürriyet” olarak ayırdıktan sonra da “tabii hürriyetin” anarşiden farkı olmadığını, kendisinin kullandığı kavramın diğeri olduğunu söylemiştir. İlk olarak ifade ettiğimiz hürriyet şeklinin insanı fertçiliğe, diğेरinin ise idealciliğe götürdüğünü vurgulamıştır.⁵²⁰ Yine hürriyet kavramının en ilkel telakkisini; istediğini yapmak, yani başı boş olmak şeklinde belirtmiş, ama bunun mümkün olmadığını ifade etmiştir. Zira insandan güçlü olan bir tabiatın var olduğunun altını çizmiştir. Dolayısıyla insanların istediklerini değil, mümkün olanları yapabileceğini vurgulamış ve hür olmanın formülünü “hem serbest hem de bağlı olmak” şeklinde açıklamıştır.⁵²¹

Böylelikle hürriyet düşüncesinin aslında bir irade, toplum kuralları çerçevesinde bir sınırlılık meselesi olduğunun altını çizmiştir. Ona göre fertler tabiatın kanunlarına uyduğu ve kendi iradelerine de sınır getirebildiği sürece özgürlük var olabilirdi. Aksi takdirde kişilerin her istediklerini yapmaları, toplumlarda anarşiyi doğururdu. İnandığı sosyal hürriyet anlayışının temellerini doğruluk, iyilik ve güzellik üzerine inşa ederken özgürlüğü, herkesin aynı haklardan aynı derecede yararlanması fikrine dayandırmıştır. Öyle ki hürriyet yoksunluğunun ailede geçimsizliğe, okulda disiplinsizliğe, meslek hayatında körlüğe, millet hayatında ise bahsettiğimiz gibi anarşiye yol açtığını vurgulamıştır.⁵²²

Pek çok devrim aşısına maruz kalan bir toplumun sancılı dönüşümler geçirdiği bir ortamda hangi hürriyetin korunması sorusu üzerinden hareketle, hürriyet konusundaki

⁵¹⁹ Baltacıoğlu (27 Ağustos 1951). s.2.

⁵²⁰ Baltacıoğlu (24 Şubat 1938b). s.2.

⁵²¹ Baltacıoğlu (1931a). s.294.

⁵²² Baltacıoğlu (24 Şubat 1938b). s.2; Baltacıoğlu (Temmuz 1973). Hürriyet sen nesin, *Yeni Adam*, Sayı: 863, s.3.

sınırlılıkları ve beklentilerini ifade etmiştir. Baltacıoğlu öncelikle devrimlerin bütün kıymetlerinin tartışmalardan uzak bulundurulması gerektiğini düşünmüştür. Ancak bu kıymetlerin bütünlüğünü sağlayan tekniklerin ve usullerin özgürce tartışılabilceğine işaret de etmiştir.⁵²³

Ülkenin nazik durumu nedeniyle demokrasi kavramında olduğu gibi hürriyet anlayışında da farklı bir değerdendirmenin yapılması gerektiğini düşünüyordu. Türkiye’de Atatürk önderliğinde yapılan devrimleri benimsemekte bir takım problemleri olanlara ve bu devrim hareketlerini, hürriyet anlayışına ters olduğu gerekçesiyle eleştirenlere vatan, istiklal ve millet gibi kutsal ideallerin selametini göz önüne alarak cevap vermiştir. Bazı insanların kafalarına ne takıp takmayacaklarına veya ne giyip giymeyeceklerine kendilerinin karar vermesi gerektiğini söyleyenlere yönelik geliştirdiği refleks ise tamamen devrimlerin korunması ile ilgiliydi. Kılık kıyafet konusunda insanların özgür olmasını savunanların düşüncelerinde hürriyetsiz hiçbir şeyin olamayacağı algısının var olduğunu söylemiştir. Bunun nedenini de “modern” ve ileri demokrasi örneklerinin alınıp değerdendirilmesine bağlamıştır. Halbuki bunun bilimsel bir görüş olmadığını, zira demokrasilerin zamanda incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Baltacıoğlu, gayet pürüzsüz bir şekilde Atatürk devrimlerinin yapılmasının sebeplerini hürriyet ve demokrasi prensiplerinden daha değerdendirli gördüğu ve sarsılmaz bir inançla bağlı olduğu vatan, millet ve istiklal ülküleri ekseninde değerdendirmiştir. Nitekim “bu ülkülerin esenliği için dünyada feda edilmeyecek rejim ve vazgeçilmeyecek tek insan hürriyeti yoktur. Bu muhasebeyi görmeden devlet işine el sürmek ateşle oynamakla birdir”⁵²⁴ demiştir. Böylelikle hürriyet kavramının, her şeyi yapmak yahut her eleştiriye yapabilmek anlamını taşımadığını düşünen Baltacıoğlu özellikle Türkiye’nin mevcut durumunu göz önüne alarak hürriyete yüklenen genel anlamı doğru bulmamıştır.

⁵²³ Baltacıoğlu (13 Eylül 1934). s.11.

⁵²⁴ Baltacıoğlu (6 Haziran 1950b). s.2; Baltacıoğlu (10 Mayıs 1951). s.2.

3.3.3. Siyasal partiler

Türkiye, 1924-1925 yılında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TpCF) ve 1930'daki SCF deneyiminden sonra 1945'te Milli Kalkınma Partisi (MKP)'nin politik hayata dâhil olmasıyla çok partili rejim deneyimleri yaşamıştır. Baltacıoğlu, bu deneyimler içerisinde politik hayatın girdabına kısa süreli bir SCF tecrübesiyle girmiştir. Bunun dışında iki dönem (1943-1950) CHP milletvekili olarak görev almıştır. İktidarın DP'ye geçmesiyle birlikte siyasi hayatı bitmiş, DP dönemi boyunca yazılarıyla Türk siyasi hayatının nabzını tutmaya çalışmıştır. Bu kapsamda onun çok partili hayata geçiş hakkındaki görüşlerinin ve siyasi duruşunun daha anlaşılır olabilmesi için genel olarak parti ve özel olarak da çok partili hayatın iki temel aktörü olan CHP'ye ve DP'ye yaklaşımını irdelemekte yarar görüyoruz.

3.3.3.1. *Parti*

Baltacıoğlu, partileri demokratik rejimlerin doğurduğu “politik bölükler” olarak tanımlamıştır. Yine de her devlet ve politikacının partiden anladığının aynı olmadığını söylemiş ve Türkiye'nin yakın tarihindeki partiler üzerine eğilerek bu partilerin oluşlarında “didişme, çatışma, savaşıma” güdülerinin var olduğundan söz etmiştir. Bu durumun ise özgürlük söylemi ile iktidara gelen partilerin, “diktatörlüğe” meyletmesini sağladığını düşünmüştür.⁵²⁵

Konuya tam olarak girmeden önce onun “siyasi parti” ile “muhalefet grubu” ayırımına ve bunların farklılıklarını nasıl tespit ettiğine değinmek yararlı olacaktır. Bu aşamada siyasi partilerin en önemli farkını, topluluk içinde yaşayan ülkenin siyasi iradesini ele geçirme yetkisini taşıyan bir iş zümresini/grubunu temsil etmesi olarak belirtmiş ve dolayısıyla siyasi partilerin ilk ve en önemli şartını “mütecanis” olmasında görmüştür. MKP ve DP'yi de bu ilk şarttan yoksunlukla itham etmiştir. Ona göre parti kurmak, ev, makine yahut gemi yapmak gibi teknik bir iş değildi. Partileri canlı varlıklar olarak gören Baltacıoğlu, arkalarını bir meslek grubuna dayamalarını ise yaşamaları açısından son derece önemli buluyordu.⁵²⁶

⁵²⁵ İktidar ile muhalefet (Şubat 1967). *Yeni Adam*, Sayı:786, s.1.

⁵²⁶ Baltacıoğlu (16 Mayıs 1946). *Partiler*, *Yeni Adam*, Sayı:594, s.2,11.

1908 yılında Meşrutiyeti ilan eden İttihat ve Terakki'nin karşısında kurulan Ahrar, Hürriyet ve İtilaf, Sulh-u Selâmet isimli partilerin de partileri parti yapan ilk ve ana şarttan yoksun olduklarını düşünmüştür. Bu partilerin mesleki karakterden yoksun olduğunu ve parti olmayan, olsa olsa bir karşı koyma, muhalefet gruplarından ibaret olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle liberallerin partisi olabileceğini, çünkü arkalarında küçük sermaye sahibi olan bir iş grubunun olduğunu, nasyonalistlerin partileri olabileceğini, arkalarında köylü denilen "istihsal" grubunun olduğunu, muhafazakârlar partisi olabileceğini çünkü sırtını büyük sanayicilere yahut kapitalistlere dayadığını ve yine sosyalist partisi olabileceğini çünkü işçi gruplarından destek aldıklarını belirtmiştir. Ancak 1908'den itibaren Türkiye'de politik aktörlerin böyle bir şura sahip olmadığını ve 1908 yılından sonra ortaya çıkanların siyasi parti olmayıp, birer muhalefet grubu olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla TpCF, SCF ve DP'yi faydadan çok zararı olan muhalefet grupları olarak değerlendirmiştir. Ayrıca Türkiye'de gerçek siyasi partilerin doğmamasını da bu partilerin Türk siyasi hayatına kattıkları kötü hatırlara dayandırmıştır.⁵²⁷

Düşünce dünyasının ana akım özelliklerinden biri olan vatanın-milletin kutsallığı ve her şeyden üstün oldukları, parti konusuna yaklaşımında da geçerliydi. Tüm partilerin üzerinde milletin olduğundan bahisle sağ, sol yahut liberal olsun bütün partilerin ulusal varlığın sadece vasıtaları olduğunu söylemiş, korkunç olanı ise iş bölümü ve meslek gereklerine göre kurulan partilerden çok iktidar düşkünlüğü, dostluk gibi alışveriş duygusuyla kurulan "muhalefet grupları" olarak tespit etmiştir. Bu noktada bireylerin kendi dünya görüşlerine, kişiliklerine uygun partiye yakınlaşmasını olağan bulmuş, ancak kişide parti şuurundan daha büyük bir şuurun olmamasını da zararlı görmüştür. Çünkü parti üstü bir şura sahip olamayanların, partilerinin sınırları içerisine kapandıklarını söylemiştir. Bu durumu "politika softalığı" olarak nitelendiren Baltacıoğlu, bundan kurtulabilmenin reçetesini ise "politik bir vicdana sahip olmak" olarak ifade etmiş ve bu vicdana sahip olanların parti ufkundan ilerisini yani toplum ve vatani görmeleri gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktada yapılması gereken işi "parti olmayan partilerin sivrilmesini önlemek değil" gerçek partilerin ortaya çıkmasını kolaylaştırmak olarak saptamıştır. Bunun ilk örneğini de CHP'nin vermesi gerektiğidüşünmüştür. Keza CHP giderek bir devrim topluluğu olmaktan çıkıp siyasi

⁵²⁷ Baltacıoğlu (6 Haziran 1946). s.2.

parti hüviyetine gelmesiyle gerçek partilerin ortaya çıkmasının kolaylaşacağı inancını taşımıştır.⁵²⁸

Yine Baltacıoğlu tarihsel sürece dikkat çekerek İttihatçıların “Meşrutiyet”, CHP’nin “Altı Ok”, DP’nin ise “demokrasi idealini tenleştirmek” gibi ideallerinin olduğunu, dolayısıyla partileri inanç ve ideallerinin var ettiğini düşünmüştür. Bu bağlamda partilerin kaderinin önce ideallerine, sonra da tekniklerinin kaderine bağlı görmüştür. Zira partilerin varoluşlarını idealleri ile açıklarken yok oluşlarını ise tekniksizliklerine bağlamıştır.⁵²⁹ Partilerin gerçek üzerinde uyuşmazlık ve anlaşmazlık baş gösterdiğinde kurulduğunu, bundan ötürü de her partinin kendi savunmak durumunda olduğunu söylemekle birlikte⁵³⁰ yine de gerçek bir parti kurabilmenin, dahası onu yaşatabilmenin sanılanın aksine kolay bir iş olmadığını belirtmiştir. Baltacıoğlu, parti kuracak ve onu yaşatacakların özelliklerini şöyle ifade etmiştir:

- “Politik bir ülkeye inacak kadar derin duygusu olan adamlar
- Ülke yolunda enerjisi tükenecek kadar dayancı olan adamlar
- Bütün özel yarar ve çıkarlarını parti ülkesi karşısında unutacak kadar özverisi olanlar.”

Bunun yanında partileri, birer karakter olarak görerek bu oluşum içerisindeki insanları da “ülkücüler”, “allaklar” ve “maymun iştahlılar” olmak üzere üç farklı kategoride ele almıştır. Ülkücüler, her koşulda partici olanlar şeklinde, Allakları, partileri iktidardayken “kabadayı”, ancak iktidarın kaybedilmesinde ise “gemi aslanı” olarak açıklamıştır. Son olarak maymun iştahlıları da partileri iktidarı kaybettiğinde kaçanlar şeklinde ifade etmiştir.⁵³¹

Partilerin temel ve teorisi olan aksiyonlarla doğabileceğini açıklayan Baltacıoğlu, partilerin oluşabilmesi için aksiyonu besleyebilecek teorilere ve partilerin politik bir çığıra ihtiyaçları olduğunu belirtmiş, bu bakımdan partileri de üçe ayırmıştır.

- 1- *Ütopistler*: Bu gruptakilerin gerçekte olmayan şeylerle oyalanıp vakit harcadıklarını söylemiştir.

⁵²⁸ Baltacıoğlu (13 Haziran 1946). Her şeyin üstünde vatan var, *Yeni Adam*, Sayı:598, s.2.

⁵²⁹ Yurter (6 Mart 1952). Partiler nasıl var olurlar nasıl yok olurlar?, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:718, s.1.

⁵³⁰ Baltacıoğlu (22 Kasım 1951). Partiler birer karakter okuludur, *Yeni Adam*, Sayı:714, s.1.

⁵³¹ Baltacıoğlu (22 Kasım 1951). s.3.

2- *Aprioristler*: Bunların sadece eleştirmek için eleştirdiklerini, subjektif kaldıklarını ve ancak gerçek kaygısından yoksun olan toplumlarda üreyip çoğalabildiklerini belirtmiştir.

3- *Realistler*: Bunları ise gerçek partiler grubu olarak açıklamış, dayandıkları noktanın akıl ve bilim olduğunu vurgulamıştır.⁵³²

Anlaşıldığı gibi gerçek partilerin oluşumunu siyasal, toplumsal ve ekonomik bir temele sahip olması ile ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla belirli bir tabanı ve ideali olan siyasal oluşumları parti kategorisi içerisinde değerlendirilebileceğini, gerçek idealin sadece iktidara uzanmak şeklinde belirlediği ve tamamen kişisel çıkarlar ile oluşan grupları ise partiden çok muhalefet yığınları olarak tanımlamıştır.

Hükümetlerin başarılı olmasını iş bilen uzmanların bulunup iş başına getirilmesinde gören Baltacıoğlu, yine hükümetlerin bu uzmanları sürekli takip ve teftiş etmesi gerektiğine değinmiştir. Zira hükümetlerin en dikkat çekici hatasını, ehil olmayan kişilerin iş başına getirilmesini göstermiş ve iktidar kaybını da buna bağlamıştır.⁵³³ Aynı şekilde hükümetlerin başarılı olabilmelerini plan yapmalarına bağlayarak yapılacak işleri yıla, bütçeye göre düzenlemenin önemli olduğunu, zira bu işleri çeyrek, yarım, hatta bütün yüzyıllara göre planlı hale getirmeyen hükümetlerin ülkelerini kalkındırmalarının mümkün olmadığını söylemiştir.⁵³⁴

Baltacıoğlu, demokrasinin olmazsa olmazı olarak bir muhalefetin varlığını zorunlu görmekte ve güçlü demokrasilerin ancak güçlü iktidar ile güçlü muhalefetin olduğu yerde olabileceğini düşünmektedir. Bu bağlamda demokrasiler için muhaliflerin mutlaka doğru ve yerinde eleştiriler yapması gerektiğini, çünkü iktidardaki parti düştüğünde yerine gelecek muhalefet partisinin daha uygun bir ortam bulacağını söylemiştir.⁵³⁵ Dolayısıyla muhalefetin görevi, iktidarın başarısı için eleştiri görevini yerine getirmek iken İktidar ise muhalefete mutlaka özgürlük sağlamalı idi. Muhalefeti susturan iktidarların da “demokrasiyi ezdikten sonra kendilerini de yiyip” bitirecekleri kanısındaydı.⁵³⁶

⁵³² Baltacıoğlu (Mayıs 1968b). Türlü türlü partiler, *Yeni Adam*, Sayı: 801, s.3.

⁵³³ A. Y. Orkun (Temmuz 1969). Hükümet nedir ne değildir?, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:815, s.1.

⁵³⁴ Baltacıoğlu (25 Ekim 1945). Plansız hükümetler, *Yeni Adam*, Sayı: 565, s.2.

⁵³⁵ Orkun (Temmuz 1969).s.1.

⁵³⁶ İktidar ile muhalefet (Şubat 1967). *Yeni Adam*, Sayı:786, s.1.

3.3.3.2. Cumhuriyet Halk Partisi'ne bakışı

Özellikle Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasından sonra TBMM'nin içerisinde muhalefetle çeşitli sorunlar yaşanmaya başlanmış ve ülkenin kalkınması noktasında tutulacak yol ile ilgili düşüncelerde bir takım farklılıklar gün yüzüne çıkmıştır. 1920'nin sonları ve 1921'in başlarında meclisin içi karıştı. Ve Ankara en bunalımlı günlerini yaşamaktaydı. Bu ortamda meclis içerisindeki düzen de bozulmuştur. Bundan yararlanan grupçular birbirleriyle mücadelelerini daha da arttırmış ve mecliste "Müdafaa-i Hukuk", "Tesanüt", "İslahat", "İstiklal", "Halk" gibi çeşitli gruplar oluşmuştur.⁵³⁷

Sayıları fazla, ancak üyeleri az olan bu grupların arasında devam eden tartışmaların, bilhassa Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun çıkmasından sonra iyice yoğunlaşması, meclisin çalışmalarını da sekteye uğratmıştır.⁵³⁸

Bu koşullar altında Atatürk, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu adı altında geniş bir meclis grubu kurmaya karar verdi ve birinci grup olarak da anılacak bu oluşum 10 Mayıs 1921'de kurulmuş oldu. Daha sonraları ise ikinci grup denilen karşı bir grup kuruldu. Yine de Atatürk, gruplar arası sürtüşmelerin ortasında yeni bir isme, yeni bir programa ve bunun ışığında sağlanacak birliğe ihtiyaç duyulduğuna inanıyordu. Bunun çıkar yolunu bir siyasi parti kurmak olarak tespit eden Atatürk, bu düşünce doğrultusunda 6 Aralık 1922 tarihinde basına yaptığı bir açıklama ile Halk Fırkası ismiyle bir parti kurma niyetinde olduğunu açıkladı.⁵³⁹ Atatürk bir parti kurmaya karar vermesinin amaç ve nedenlerini ise şu şekilde özetlemiştir:

- "Kurtuluş Savaşı başarısını siyaset, yönetim ve ekonomi alanında yapılması gereken atılımlarla, devrimle tamamlamak.
- Yeni düzenlemeleri uzun süreli bir programa dayandırmak.
- Böyle bir programı kişisellikten kurtarmak ve vatandaş çoğunluğunun desteğini sağlamak.

⁵³⁷ İ. Güneş (2009). *Birinci TBMM'nin düşünce yapısı (1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.178.

⁵³⁸ Z. Çevik, (2002). *Milli Mücadele'de "Müdafaa-i Hukuk'tan Halk Fırkası'na" geçiş (1918-1923)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.399,400

⁵³⁹ Meclisin bir seçim kararı almasından sonra Atatürk, 8 Nisan 1923'de Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı sıfatıyla 9 Umde'den oluşan bir beyanname yayınlamıştı. Bu beyanname mecliste var olan Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubunun Halk Fırkasına intikal edeceği vurgulanmış ve seçimden sonra hazırlanacak parti programının Halk Fırkası'nın üyelerinin onayına sunulacağı belirtilmişti. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Güneş (Mart 1987). Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkasına geçiş, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:8, s.427-442.

- Kurulacak partiyi halkçılık esasına oturtmak.”⁵⁴⁰

Nitekim seçimlerden sonrayapılan bir dizi çalışmanın ardından 106 madde ve bir ekten oluşan Halk Fırkası Tüzüğü, İzmir’in kurtuluş günü olan 9 Eylül 1923’de Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu tarafından onaylandı. Artık Müdafaa-i Hukuk yerini Halk Fırkası’na bırakmıştır. Ancak yeni partinin kuruluşu, her ne kadar 9 Eylül’de açıklanmışsa da İçişleri Bakanlığı’na başvuru 23 Ekim 1923 tarihinde yapılmıştır.⁵⁴¹

Siyasi sürtüşmeler Halk Fırkası’nın kurulmasından sonra hız kesmeden devam ederken yavaş yavaş bir muhalif partinin doğuşunun da ayak sesleri gelmeye başlıyordu. Cumhuriyet’in ilan tarzı ise yeni bir partinin, yani TpCF’nin doğmasına yol açan en önemli neden olarak gözükiyordu.⁵⁴²

Açıktan yahut gizliden devam eden sürtüşmelerin yaşandığı böyle bir atmosferde muhaliflerin yeni bir oluşuma gidecekleri anlaşılmıştı. Nitekim 10 Kasım’ı takip eden günlerde yeni parti için düşünülen çeşitli isimler (İstihlâs Fırkası, Cumhuriyet Fırkası, Cezri Cumhuriyet Fırkası) gazetelerde yer aldı.⁵⁴³ 18 Kasım tarihli gazetelerde de yeni fırkanın 17 Kasım 1924’de resmen kurulduğu haberleri paylaşıldı.⁵⁴⁴ Atatürk’e doğrudan bir muhalefet girişimi olarak gözüken bu fırkanın içerisinde Rauf Bey (Orbay), Kâzım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Cafer Tayyar (Eğilmez), Refet (Bele) gibi Milli Mücadele’nin önem isimleri yer almıştır.⁵⁴⁵ Ancak yine de bu siyasi oluşum başarısızlıkla sonuçlandı. Bu süreç sonunda Halk Fırkası (1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi) ülkedeki tek siyasi güç olarak hayatını sürdürdü.⁵⁴⁶

Baltacıoğlu ise pek çok yazısında devrimlere bağlılığını vurgularken kendisini de CHP’li olarak tanımlamıştır. Bunun nedenini ise “altı umde adını verdiğimiz prensipler benim öz kanaatlerimdir”⁵⁴⁷ şeklinde açıklamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi kısa süreli SCF macerasından sonra CHP’den iki dönem milletvekili seçilmişti. Milletvekili hayatının başlangıcı hakkında da şunları söylemiştir:

⁵⁴⁰ Ş. Turan (2000). Kökeni ulusal direnişe dayanan bir devrim partisi – Cumhuriyet Halk Partisi, İstanbul: Tüses Yayınları, s.18.

⁵⁴¹ Turan (2000). s.24,25.

⁵⁴² E. J. Zürcher (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, (Çev: G. Ç. Güven), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, s.49,50.

⁵⁴³ Zürcher (1992). s.77.

⁵⁴⁴ N. Y. Ateş (1994). *Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, s.116.

⁵⁴⁵ H. Yavuz (2013). *Türkiye’nin zihin tarihi. Türk kültürü üzerine kuşatıcı bir söylev*, İstanbul: Timaş Yayınları, s.199.

⁵⁴⁶ K. Karpat (2012). *Türk siyasi tarihi siyasal sistemin evrimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, s.34.

⁵⁴⁷ Baltacıoğlu (1 Temmuz 1954a). s.2.

“Yedinci dönem seçimlerine 3 gün kalmıştı. Ankara Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesinde profesördüm (...) O zaman Maarif Vekili olan Hasan Ali Yücel Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün benim Millet Meclisi’ne seçilmemi istediğini bana söylemişti. İktidar zayıftı, ne yapmalıydım. Bütün politik inançlarımdan sıyrılıp kürsümü kaybetmek korkusuyla ‘ben ilim adamıyım politikaya karışmam’ diyerek red mi etmeliydim? Bunu yapmadım. Atıldım.”⁵⁴⁸

Kuşkusuz CHP’ne bağlılığında partiyi bir devrim kurumu olarak görmesi oldukça etkiliydi ve bu partiye yakınlık duymasının temel nedeni de Altı İlke idi. Ayrıca yurt sevgisi dayanağıyla kurulduğunu düşündüğü CHP’nin doğuşunu ve yarınki oluşunu da yaşamış ve yaşanacak gerçeklikler ile belirlemişti.⁵⁴⁹ Bu özellikleriyle ülkede güçlü temelleri olan tek parti olarak CHP’ni görmüştür. Partinin sadece iş ve meslek gruplarının özel menfaatlerinden değil, Türk toplumunun yaşama iradesinden doğduğunun altını çizmiştir.⁵⁵⁰

Bütün bu görüşlerle CHP’ni partiler üstü bir konuma oturtmakta ve bunu yaparken de 1908’den itibaren tüm partileri, parti statüsünde görmediğini belirtmekteydi. Onun gözünde hem MKP, hem de DP muhalefet partileri değil, muhalefet gruplarıydı. Baltacıoğlu, MKP’nin ne olduğunun anlaşılmadığını, DP’yi de CHP’nin programının yamalı bir kopyasından meydana geldiğini belirterek eleştirmişti. Bunların yanında CHP’nin ise ön plana çıkan özelliklerini değerlendirmiş ve partiye neden bağlı olduğunu etraflıca şöyle açıklamıştır:

“Bir ölüm kalım savaşından sonra, bir devrim partisi olarak doğduğu için. Tek insanların isteklerinden değil, tarihin zorlarından doğmuş bir parti olduğu için. Ulusculuk anlayışı, ırkçı değil kültürcü olduğu için. En eski Türk sayılarından biri olan altıyı sembol olarak benimsediği ve altı oku altı umde ile donattığı için. Şehirdeki zengini değil, köydeki yoksulu tuttuğu için. Kadına hiçbir memleketin tam olarak vermediği insanlık haklarını tam olarak verdiği için. Tek parti sistemini sonuna kadar götürmek elinde iken demokrasi yolunu açtığı için, Atatürk’ün eliyle kurulmuş olduğu, Atatürk’ün izinde yürüdüğü için. Tarihi şerefli başarılarla dopdolu olduğu

⁵⁴⁸ Baltacıoğlu (22 Aralık 1954). s.1.

⁵⁴⁹ Baltacıoğlu (23 Mayıs 1946). C. H. Partisi, *Yeni Adam*, Sayı:595, s.2.

⁵⁵⁰ Baltacıoğlu (16 Mayıs 1946). s.2.

için. İkbâl devrinde olduğu gibi idbar devrinde dahi Cumhuriyet Halk Partisi'ndenim.”⁵⁵¹

CHP'ne olan çok çeşitli bağlılık nedenleri arasında, partinin demokrasi yolunu açtığını belirtmesi de dikkate değer, zira birazdan da görüleceği gibi DP'nin kuruluşuna ve demokrasiye geçişe eleştirel yaklaşacaktır.

Baltacıoğlu, 1950 seçimlerinin kaybedilmesinden sonra da CHP ile bağlarını koparmamış ve zaman zaman partisi adına gezilere çıkmıştır. 1951'de Eskişehir ve Bilecik'te CHP için yapılan mitinglere katılarak konuşmalar yapmıştır.⁵⁵² 1952 yılında ise CHP'si Genel Sekreterliğinin isteği üzerine Nazilli ve Denizli'ye gitmiştir. Buralarda konferanslar veren ve çeşitli temaslarda bulunan Baltacıoğlu, Denizli'de CHP'ne yönelik övgüler aldığını fakat Nazilli'de DP'nin güçlü olduğunu belirterek bazı önerilerde bulunmuştur. Onun en dikkat çekici önerisi ise “yıldırım broşürleri” adını verdiği iki sayfalık propaganda metni hazırlamaktı ve şöyle diyordu:

“Öyle memleket parti davaları vardır ki, biz onları kısaca, kandırıcı bir dille bildirecek olursak kendilerini yıldırım gibi çabuk duyururlar(...) bu karakterdeki broşürlerin kuvvetini anlatmak için onlara “Yıldırım-Broşürler” adını verelim. Hiçbir basın “Yıldırım-Broşürleri”nin etkisini yapamaz.”

DP'lilerin özellikle dil devrimi üzerinden CHP'ne saldırımları dolayısıyla broşürlerin bu yönde hazırlanabileceklerini belirtmiştir.⁵⁵³

DP'nin kurulmasından sonra ülkede meydana gelen gerilimler, Baltacıoğlu'nun bu partiye yönelik bazı eleştirilerinin de şiddetlenmesine etki etmiştir. CHP'nin devrimci yönünden hareketle demokrasiyi benimsediğini, DP'nin oluşmasına giden yolun ve bu uğurda gerekli kanunları hazırlayanın yine CHP olduğunu söyleyerek, “Demokratların çocuklar gibi konuştuklarını” belirtmiş ve DP'lileri parti özentisi olmakla suçlamıştır.⁵⁵⁴

Baltacıoğlu, Türk siyasi tarihinin önemli dönemeçlerinden biri olan 14 Mayıs 1950 seçiminin sonuçlarını ise bütün parti ve bağımsızlar için sürpriz olduğunu belirtmiştir. Tarihi büyük başarılarla, büyük devrimlerle dolu olan CHP'nin seçimleri

⁵⁵¹ Baltacıoğlu (15 Haziran 1950a). Niçin halkçıyım, *Yeni Adam*, Sayı: 654, s.3.

⁵⁵² M. Said Esen, (10 Eylül 1951), Eskişehir'de seçim propagandasına bu akşam son veriliyor, *Cumhuriyet*, Sayı:9738, s.1,5; C.H.P. toplantısı, (11 Eylül 1951), *Ulus*, Sayı:10851, s.4.

⁵⁵³ BCA, 490.1.0.0/578.2299.7.

⁵⁵⁴ Baltacıoğlu (29 Ağustos 1946). s.2.

kaybetmesinin en önemli nedenini kişilerde olabildiği gibi topluluklarda da oluşabilen bıkkınlık haline bağlamıştır. “Maşeri bıkkınlık” olarak tanımladığı bu olayın temel nedenlerini, DP propagandalarında; askerliğin düşürüleceği, vergilerin kaldırılacağı ve hatta CHP’nin camileri kiliselere çevireceğine yönelik söylemlere yer vermesinde görmüştür. DP’nin bu tavrının toplumda kolektif bir hoşnutsuzluk yarattığını ve DP’nin bu kadar oy almasının bir değişiklik ve yenilik isteğinden meydana geldiğini belirtmiştir.⁵⁵⁵ Ancak daha önceki başarısız çok partili rejim denemelerinin birinci elden tanığı olan Baltacıoğlu gibi bir entelektüelin, DP’nin çok kısa bir sürede bu denli bir başarı kazanmasını genel anlamda bir değişiklik isteğine bağlaması, kanımızca onun CHP’ne bakışındaki romantik yaklaşımdan ve DP’nin İkinci Dünya Savaşı sırasında palazlanan yeni sınıfın temsilcisi olduğunu yeterince analiz edememesinden kaynaklanmaktadır.

Baltacıoğlu, DP’nin kurulması ve akabinde 1950 seçimlerindeki başarısının ardından iyiden iyiye gerilen ülke atmosferinden zaman zaman rahatsızlık duymuştur. Bu kaotik ortamın oluşmasını, üzerinde hassasiyetle durduğu güçlü iktidar ve güçlü muhalefet yoksunluğuna bağlamıştır. Zira şerefli bir geçmişi olduğuna inandığı CHP’nin, doğduğu koşullar/şartlar nedeniyle parti olarak tam olgunlaşmadığını düşünmüştür. Diğer ifadesiyle CHP’nin, DP gibi sahneye çıkmadığını, bir devrimci parti olarak Atatürk’ün isteğinden doğduğunu söylemiştir.

Yine bu partinin kuruluşundan itibaren edinmesi gerekli olan basın, yayın, propaganda, protesto, miting geleneklerini henüz güçlü bir biçimde taşımadığını söylemiş ve hem iktidarın, hem de mevcut muhalefetin kuvvetli olmadığını söylemiştir.⁵⁵⁶

Sürece yönelik izlenimlerini ve görüşlerini aktarmaya devam ederek 1954 seçimlerinin kaybedilmesinde ise farklı nedenler üzerinde durmuştur. 1950 seçimlerinin kaybedilmesini “bıkkınlık” hali ile açıkladığını ifade etmiştik. 1954 yılı seçimlerinin kaybedilmesinin ana nedenini ise; CHP’nin din karşısındaki çekingenliğine bağlamış ve özetle şu noktalara dikkat çekmiştir:

⁵⁵⁵ Baltacıoğlu (1 Haziran 1950). Neden böyle oldu, *Yeni Adam*, Sayı: 652, s.2.

⁵⁵⁶ Baltacıoğlu (3 Eylül 1953a). s.3.

- 1- Hilafetin kaldırılması gerekliydi, ancak bu tarihi varlığı bilmeyenler için de sarsıcı bir olaydı. Hatta bu olay olduğunda bu işi kavrayamayanlar din elden gidiyormuş gibi korkuya kapıldılar.
- 2- İlkokullarda din derslerikaldırıldı, fakat yerine hiçbir şey konmadı. Türk toplumu normal halklar gibi dinlidir ve din şuuru muhtaçtır. Bu şuuru yurt bilgisi, sosyoloji dersleri ile verebilir miydik? Laiklik bu muydu?
- 3- Tekkeleri ve türbeleri kapattık, evliyalara kandil yakanların, yanı başlarında Kur'an okuyanların devrimlerimiz, medeniyetimiz, kültürümüz için ne tehlikeleri vardı, düşünmüş müydük?
- 4- Ülkede dinler mezhepler serbestti. Peki, Alevilik ve Alevilik başlığı altında toplanmış olan Tahtacılık, Kızılbaşlık neden yasaklandı? Alevileri törenlerinden alıkoymaktaki neden neydi?

Bunları sıraladıktan sonra CHP'nin din karşısındaki çekingen durumunun nedenini partinin kurulduğu andaki şartlara bağlamış ve bu çekingenliğin yersiz bir din saygısızlığından kaynaklanmadığını söylemiştir. Devrimleri engelleyenleri ise dini çıkarları için kullanan "softalar" olarak belirtmiştir.⁵⁵⁷

Baltacıoğlu, 1957 seçimleri üzerinde de durulması gerektiğini belirterek CHP'nin oy oranının DP'nin oylarına yakın olmasını Alevilere bağlamıştır. Anadolu'nun doğusunun CHP, batısının ise demokratlara oy verdiğini söylemiş ve Alevilerin, 1950 yılında DP'ye, daha sonra CHP'ye oy vermesini dikkat çekici bulmuştur.⁵⁵⁸ Baltacıoğlu, Alevilerin ne teokratik hükümetler, ne de laik hükümetler zamanında istediklerini alamadıklarını ve Atatürk döneminden oldukça memnun olmalarına rağmen laiklik ilkesinin "din hürriyetini sınırlandırır gibi uygulamasından" hoşnut olmadıklarını belirtmiştir. Alevilerin bu ortamda DP'lilerin sözlerine güvenerek oylarını bu yönde

⁵⁵⁷ Baltacıoğlu (1 Temmuz 1954a). s.2. Baltacıoğlu'nun, CHP'ni din karşısında çekingen bir tavır aldığını söylemesi ve yaptığı bazı analizler, Halil Nimetullah Öztürk ile kısa süreli bir polemik yaşanmasına neden olmuştur. Öztürk, Baltacıoğlu'nun durduk yere halifeliğin kaldırılmasını, gündeme getirmesinin anlamsızlığını belirtmiş ve din işinin bir vicdan işi olduğunu söylemişti. Buna karşılık Baltacıoğlu, muhatabının sözlerini çarpıttığını ve ayrıca dinin, Öztürk'ün belirttiğinin aksine bir akıl işi olduğunu vurgulamıştı. Baltacıoğlu, Öztürk'ün, tekkelerin zararlı yerler olduğuna yönelik görüşlerine de katılmamıştı. Baltacıoğlu'nun tüm mezheplerin ibadetlerine engel olunmaması gerektiğine yönelik sözlerine Öztürk'ün cevabı ise "ulusal birliği bozucu" şeyler olduğu yönünde olmuştur. Bu görüşlerini Alevileri lekelemek olarak gören Baltacıoğlu, harf devriminin gerçekleşmesine yakın Öztürk'ün bir İstanbul gazetesinde "harfler ictimai müesseselerdir, değişmez" sözlerine göndermede bulunarak "harfler değişti, sayın profesörümüz hiç değişmediler" demiştir. Bkz. Baltacıoğlu (17 Şubat 1955). Bir Profesörün sakat düşünceleri, *Yeni Adam*, Sayı: 748, s.2.

⁵⁵⁸ Baltacıoğlu (Haziran 1967). Alevilik nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı: 790, s.7.

kullandıklarını, ancak zaman içerisinde DP'nin "sapıtmaya" başlaması ve "softalara" yüz vermesi nedeniyle de ürtüklerini öne sürmüştür. Alevilerin aradıkları mutluluğu bulamadığını söyleyerek CHP'ni daha az zararlı gördüklerini ve 1957 seçimlerinde tercihlerini CHP'nden yana kullandıklarını söylemiştir.⁵⁵⁹

Konuyla ilgili olarak Tanel Demirel'in de bazı analizleri söz konusudur:

"CHP'den kurtulmak için 1950 (ve hatta 1954'te) DP'ye oy veren dışlanmışlar (Alevi, Kürt ve gayrimüslim azınlıklar) entelektüel kanat ve şehirli orta sınıflar, DP içindeki otoriter, Sünniliğe dayalı dindar ve milliyetçi eğilimle karşılaşınca yeni bir arayış içine girmişler, CHP yeniden cazip bir konuma gelmeye başlamıştır."⁵⁶⁰

Gerçekten de Aleviler, yeni rejimin ilanıyla devlete entegre olma noktasında ümitvar olmuşlardı. Bu bakımdan önceki sürece göre siyasal düzlemde CHP'ne yakın durmuşlardı. Ancak ilerleyen süreçte muhtemelen ekonomik koşulların da etkisiyle DP'ye yakınlaşmışlar ve bu yakınlaşma 1957'ye dek sürmüştür. Baltacıoğlu da bu süreç içerisinde Alevi haklarının görmezden gelindiğini ve mensubu olduğu CHP'nin başarısızlığında bunun etkili olduğunu belirtmiştir. Ancak eleştirilerine rağmen İkinci Meşrutiyet'ten vefatına kadar kurulan bütün partiler içerisinde CHP'ni farklı değerlendirmeye devam etmiştir.

3.3.3.3. *Demokrat Parti'ye bakışı*

İkinci Dünya Savaşı'yla birlikte, demokrasilerin totaliter rejimlere karşı üstünlüğünün ortaya çıkması ve tek partili totaliter rejimlerin güçlerini tüketmesi, Türkiye'deki "Tek Parti Yönetimi"ni de sarsmıştır.⁵⁶¹ Türkiye'deki iç dinamikler desavaş yıllarıyla birlikte bozulmaya başlamıştır. Savaş dönemi boyunca ekonomik ve toplumsal bir takım önlemlerin alınması, ağır vergilerin getirilmesi ve özgürlüklerin kısıtlanması CHP'ye karşı eleştirel bir tavır doğurmuştur.⁵⁶²

⁵⁵⁹ Baltacıoğlu (Temmuz 1967). Alevilik nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:791, s.7.

⁵⁶⁰ T. Demirel (2009). 1946-1980 döneminde sol ve sağ, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:9, s.418.

⁵⁶¹ N. Ekinci (1997). *Türkiye'de çok partili düzene geçişte dış etkenler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları, s.286.

⁵⁶² Ekinci (1997). s.287.

Bu ortamda harp zengini dediğimiz ve CHP iktidarından ürken yeni bir sınıf ortaya çıkmıştır. Bu iç dinamiklerin yanında Türkiye, dış gelişmelere bağlı olarak ve temelde Sovyet tehdidinin önlenmesi adına, Batı demokrasilerinin desteğini de sağlamak istemiş ve “tepeden inme bir şekilde demokrasiye” geçiş kararı almıştır.⁵⁶³

18 Temmuz 1945’de kurulmasına izin verilen MKP, Cumhuriyet tarihinde üçüncü kez çok partili rejime geçişi belgeleyen ilk parti olma özelliğini kazanmıştır.⁵⁶⁴ Türk siyasi tarihinde önemli bir kırılmayı gerçekleştirecek olan DP’nin kuruluşunda ise; CHP milletvekilleri, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından 7 Haziran 1945’de parti grubuna verilen “Dörtlü Takrir” önemli bir yer tutar. Söz konusu önergede bu milletvekilleri, TBMM’nde gerçek bir denetimin sağlanmasını, demokratik kurumların özgür bir şekilde doğup yaşamasına engel olan ve ayrıca Anayasa’nın halkçı ruhunu kısıtlayan bazı kanunlarda değişikliğe gidilmesi ve parti tüzüğünde de bu amaçların gerektirdiği tadillerin hemen icrasını talep etmişlerdi.⁵⁶⁵

Verilen bu önerenin reddedilmesinden sonra Menderes ve Köprülü, Vatan gazetesindeki muhalif yazıları nedeniyle, partiden ihraç edilmiş, ardından önce Koraltan, kısa bir süre sonra da Celal Bayar CHP’den istifa etmiştir.⁵⁶⁶ Uygun siyasi ortamın da oluşmasıyla birlikte parti kurma girişimlerini hızlandıran muhalifler, 7 Ocak 1946 tarihinde DP adını verdikleri partiyi resmen kurmuşlardır. Nitekim Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, 7 Ocak’ta parti genel merkezinde düzenledikleri bir basın toplantısında da yeni partinin program ve amaçları hakkında kamuoyunu bilgilendirmişlerdi.⁵⁶⁷

Baltacıoğlu’nun DP’ye bakışı olumlu değildir. Aslında Baltacıoğlu, Adnan Menderes’i, ilk zamanlar sempatik bulmuş ve hatta başbakanlığa gelmesine sevinmiştir. Ancak Menderes’in başarılı olmasını engelleyen üç özelliğinin olduğu kanısındaydı:

- 1- “Öncül düşüncelerle çalışan soyut düşünceleri: Menderes bütün sözlerinde eylemi soyut bir plan üzerinde inceler.

⁵⁶³ Kaçmazoğlu (2012). *Demokrat Parti dönemi toplumsal tartışmaları*, İstanbul: Doğu Kitabevi, s.18.

⁵⁶⁴ A. Yeşil (2001). *Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçiş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları s.58.

⁵⁶⁵ T. Timur (1991). *Türkiye’de çok partili hayata geçiş*, İstanbul: İletişim Yayıncılık, s.14. Ayrıca bkz. C. Koçak (2010). *İkinci Parti Türkiye’de iki partili siyasi sistemin kuruluş yılları (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:1, s.314-316.

⁵⁶⁶ Timur (1991). s.15.

⁵⁶⁷ M. Albayrak (2004) *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yayınevi, s.62.

- 2- Sayrı denilecek derecede olan inkârcılığı: Bütün basın (Zafer gazetesi bir yana!) Türkiye’de irtica başkaldırıyor der; O ‘hayır’ der! Hatta önce ‘irtica vardır’ sonra ‘yok’ diyerek kendi sözünü bile inkâr eder.
- 3- Alay manyası: Bazı insanlarda alay saplantısı olumunda bir huydur. Menderes’de de öyle hürriyet tarihinin 14 Mayıs da başladığını düşünmesi gibi. Sanki meşrutiyetçiler gönül eğlendirmek için öldüler.”⁵⁶⁸

Baltacıoğlu’nun siyasal partilere bakışını incelediğimiz kısımda gördüğümüz gibi demokrasi açısından muhalefet partisinin önemi üzerine hassasiyetle durmuş ve esasında tek parti rejimini savunmadığını fakat muhalefetin, sadece muhalif olmak isteyenlerden yahut hoşnutsuzlardan değil, meslek partilerinden gelmesini arzuladığını vurgulamıştır.⁵⁶⁹ DP’nin kuruluşunu ise devrimlerin selameti açısından pek de sağlıklı bulmamıştır. İkinci Meşrutiyet’ten itibaren kurulan bütün partiler gibi DP’nin de doğuşunu, kuruluşunu ve çabasını göz önüne alarak bütün bu partilerin “doğrudan doğruya hoşnutsuzluk, antipati ve karşı koyma grupları oldukları”nı ve bu “muhalefet öbekleri”nin ülke için yarardan çok zarar getirdiklerini söylemiştir.⁵⁷⁰

Bundan ötürü DP’yi parti olarak görmemiştir. Doğal olarak bu algısını da çeşitli gerekçelere dayandırmıştır. İlk olarak DP’yi, CHP’nin kopyası olarak itham etmiştir. Sonra bu partinin “en ileri sosyal düzen anlayışı” olarak gördüğü devletçiliğe sarılacağı yerde liberalliğe tutunma isteğinden söz etmiştir. Yine hukuktan sanata, teknikten eğitime dek DP’nin hiçbir politik özellik ve kişilik taşımadığını da ileri sürmüş ve DP’yi parti olarak görmemesinin diğer nedenlerini şöyle açıklamıştır:

“İktidara uzak bulunduğu zaman Husumet Misakı’nı imzaladığı, iktidara gelince muhabbet ahlakından dem vurduğu için. Kapitülasyonları kanı pahasına kaldıran bu yurda yabancı devlet sermayesi sokarak ister istemez yabancı boyunduruğu tehlikesini doğuracağı için. Kemalizm’in en güzel eseri olan Halkevlerini C. H. Partisi’nin propaganda aletleri diye yermek istediği için...”⁵⁷¹

⁵⁶⁸ Baltacıoğlu (5 Nisan 1951). Menderes’in zihniyeti, *Yeni Adam*, Sayı: 696, s.3.

⁵⁶⁹ Baltacıoğlu (16 Mayıs 1946). s.11.

⁵⁷⁰ Baltacıoğlu (4 Temmuz 1946). Muhalefet grupları, *Yeni Adam*, Sayı:601, s.2.

⁵⁷¹ Baltacıoğlu (1 Haziran 1950). Niçin Demokrat Partiden değilsin, *Yeni Adam*, Sayı: 652, s.3.

DP'ye yönelik eleştirilerinin önemli bir halkasını da irtica konusu oluşturmuştur. CHP'nin demokrasi yolunda önemli adımlar attığını, buna rağmen ülkede gidilen yolun anarşi olduğunu belirtmiş ve bir anlamda DP'ye gözdağı vermiş ve şunları söylemiştir:

“Bugün ortada bir Demokrat Parti muhalefeti var. Bu muhalefet istemeyerek dahi olsa, bir takım irtica özlemlerinin kabarmasına, mürteci ruhların hortlamasına meydan vermiştir. Bunun sonu nereye varır? Bunu 31 Mart'da, Dersim'de, Menemen'de gördük. Tuttuğunuz yol doğru değildir.”⁵⁷²

DP'nin 1950 seçimlerini kazanmasından sonra da eleştirilerini irtica üzerinden yürütmeye devam etmiş ve Türkiye'de bu dönemde irticaya ilginin arttığını belirtmiştir. Baltacıoğlu'na göre asıl korkulacak olan durum yeni hükümetin çeşitli sebeplerle atabileceği düzenlemelerin “mürtecileri” cesaretlendirebilecek olmasıydı. Nitekim ezanın Arapça okunması, sarık ile dolaşılması, Kur'an'ın radyoda okunması gibi gelişmeleri Kemalist devrimlerden sapma, eskiye dönme ve gerileme olarak nitelemiştir.⁵⁷³

Dönemin Türkiye'sinde basın organlarının dikkat çektiği en önemli kavramlardan biri irtica idi. Baltacıoğlu'na göre de her irtica; düşünce, istek, tek eylem ve toplu eylem evrelerinden geçerdi. Bu evreleri kronolojik olarak ve çeşitli örneklerle açıklamıştır. Türkiye'de; Avrupa ve biz, halka mal olan yahut olmayan, tarih, zihniyet yahut gelenek gibi sözlerin söylendiğini ve bu sözlerin de devrimleri baltalamak için kullanıldığını söylemiştir. Bu da irtica düşüncesinin olduğunu göstermekteydi. Arap harflerini almak, mecelleyi tekrar kabul etmek, okullarda zorla din dersi öğretmek, medreseler açmak düşüncelerinin de var olduğunu, vurgulayarak irticanın istendiğini belirtmiştir. Kırşehir'de Atatürk büstünün kırılmasını, TBMM'nde ezan okunmasını ise üçüncü evrenin örnekleri olarak göstermiştir. Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenaze töreniyle başlayan ve “softa mürtecilerin yargılanması” olarak ifade ettiği sıralarda yapılan gösterileride artık son evrenin başladığına işaret saymıştır.⁵⁷⁴

1946-1954 yılları arasında DP'yi sert bir şekilde eleştiren Baltacıoğlu'nun 1954'te sonra, bazı konularda DP'ye yönelik söylemlerinde birkaç konuda da olsa naiflik gösterdiğini söyleyebiliriz. 1955 yılında yazdığı bir yazıda, DP'nin parti olarak zayıf

⁵⁷² Baltacıoğlu (22 Ağustos 1946). Bu yol anarşiye gider, *Yeni Adam*, Sayı: 608, s.2.

⁵⁷³ Baltacıoğlu (5 Şubat 1951). s.2; Baltacıoğlu (15 Haziran 1950b). Hükümet, uyanık ol!, *Yeni Adam*: Sayı:654, s.2.

⁵⁷⁴ İrtica vardır efendim (5 Nisan 1951). *Yeni Adam*, Sayı:696, s.1,6.

olmadığını fakat iktidar olarak zayıf olduğunu belirtmiştir. Kısa bir süre önce “yığınlar” olarak belirttiği DP’nin parti olarak esasında hiçbir eksiğinin olmadığını, lakin muhalefetten doğan ve bir muhalefet partisinin bütün psikolojik şartlarını taşıyan bu güçlü partinin iktidar için bünyesinde yeter sayıda kalifiye insanın olmadığını söylemiştir. Ayrıca DP’nin hazır olmadığı bir zamanda iktidara gelmesinin de DP açısından olumsuz olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁵ 1957 yılında da “Yeni Adam”da yazdığı bir başka makalede DP hükümetinin şu üç hareketinden övgüyle söz etmiştir:

- 1- Kıbrıs Adası ile ilgili tarihi haklardan vazgeçilmeyeceğinin belirtilmesi
- 2- Bağdat Paktı devletleriyle beraber Süveyş, Mısır için vicdanının sesini Bağdat tebliği ile duyurması
- 3- Türkiye ile Yunanistan’ın ilişkisini, Türkiye’nin yeryüzündeki görevini aydınlatan bir nutku İstanbul’daki basın toplantısında söylemesi.

Baltacıoğlu, bu üç noktanın “akıl keskinliğini, gönül coşkunluğunu, güç pekliliğini” anlatan üç belge olduğunu söylemiş ve bu hareketlerinden dolayı DP’lileri kutlamıştır.⁵⁷⁶

Burada dikkati çektiği üzere, söz konusu partiye yaklaşımında iç ve dış siyaset bağlamında yer yer farklılıklar gözlemlenebilmektedir. DP’nin iç siyaset anlayışı çoğu zaman rahatsız edici bir kurguyla anlatılırken, dış siyasette ülkenin menfaatine yönelik olduğuna inandığı adımlar milliyetçi kişiliğinin etkisiyle övülmüştür. Ancak Baltacıoğlu’nun genel olarak DP’ye tavrı eleştirel olmuştur.

3.3.3.4. Çok partili hayata geçiş

Baltacıoğlu, demokrasiyi toplumsal evrimin son noktası olarak görüyordu. Bu açıdan Türkiye’de demokrasinin tabîi koşullara uygun olarak yerleşmesi ve gelişmesinden yana olarak “demokrasi yerine ne maskeli diktatörlük ne de anarşistlik istemiyoruz. Demokrasinin kendisini istiyoruz” vurgusu yapmış ve demokrasinin toplumsal yapının evrimi ile yerleşmesinden yana olduğunu ifade etmiştir. Siyaset

⁵⁷⁵ Baltacıoğlu (18 Ağustos 1955a). s.2.

⁵⁷⁶ Baltacıoğlu (28 Mart 1957). s.1.

alanında demokrasiden yana olduğunu belirtmesine karşın demokrasiye geçiş için Türkiye’de henüz uygun koşulların oluşmadığına inanıyordu.⁵⁷⁷

Onun devrim ve demokrasinin ayrı “vetireler”, süreçler olduğu yönündeki açıklamaları da bu aşamada önemlidir:

“İnkılâp vetiyresi ile demokrasi vetiyresi ayrı cinsten vetiyelerdir. Demokrasi vetiyresi hürriyet vetiyresidir. İnkılâp vetiyresi zor vetiyresidir. Demokrasi sayıya dayanır. İnkılâp şefin dehasına! Demokrasi yaşamak için çağ değiştirme, çağ atlama zorunda olan ulusların değil, tarih boyunca zamanında devrimlerini yapmış normal yaşayış çağına ermiş ulusların rejimidir. inkılâp nesli daha ayakta durup dururken, aradan yarım yüzyıl dahi geçmeden demokrasiye atıldık.”⁵⁷⁸

Böylelikle demokrasinin bir sonuç olduğunu belirtmiş ve Atatürk devrimlerinin hiçbirini demokrasi rejimiyle yapmanın mümkün olmadığını söylemiştir. Atatürk’ün yaptığı işlerin de sadece tek insan dehası ile başarılabilir kadar atılganlık, birlik ve bütünlük isteyen işler olduğunun altını çizmiştir.⁵⁷⁹

Türkiye’nin çok kısa sürede ve hiçbir ülkenin yapamayacağı bir devrim süreci geçirdiğini, buna rağmen yeniliklerin yanında eski düzeni arayan insanların olabileceğini, bu bakımdan Türk demokrasisinin çok nazik bir durumda olduğunu öne sürmüştür.⁵⁸⁰ Kemalist rejimin, bütün devrimleri otuz yıllık bir süreçte yaptığını ve elbette hasımlarının olduğunu söylemiştir. Devrimlerin düşmanı ve tarihsel bir öcü olarak lanse edilen “irtica” daonun demokrasi karşıtlığını inşa ettiğikavram olmuştur. Nitekim “elimizde olsaydı daha bir nesil şef rejimini yaşatacaktık” diyerek, şeflik rejiminin uzunluğu ile sözünü ettiği “irtica” tehlikesinin ortadan kalkacağını düşünmüştür.⁵⁸¹ Toplumun mobilize edilebilmesi için Kemalizm önderliğinde devrimlerin içselleştirilmesinin ve toplumun olgunlaşmasının gerektiğine inanıyordu. Paternalist anlayışı benimsediği anlaşılan Baltacıoğlu’nun, demokrasi için erken davranıldığı, koşulların uygun olmadığı kanısında olduğudikkati çekmektedir.

⁵⁷⁷ Baltacıoğlu (1 Eylül 1949). Yeni Adam’ın yolu, *Yeni Adam*, Sayı:613, s.2; Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.91; Kaçmazoğlu (2010) *Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar*, İstanbul: Kitabevi, s.222,223.

⁵⁷⁸ Baltacıoğlu (22 Haziran 1950). s.2; Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.91; Kaçmazoğlu, (2010). s.223.

⁵⁷⁹ Baltacıoğlu (5 Şubat 1951). s.2; Baltacıoğlu (15 Şubat 1951). s.2.

⁵⁸⁰ Baltacıoğlu (5 Şubat 1951). s.2; Baltacıoğlu (15 Haziran 1950b). s.2

⁵⁸¹ Baltacıoğlu (15 Haziran 1950b). s.2; Baltacıoğlu (5 Şubat 1951). s.2.

1950'liler Türkiye'sinin mevcut durumu içerisinde Türkiye'nin demokrasiye geçişini yararlı görmeyen ve fikri anlamda demokrasiden yana tavır alan Baltacıoğlu, uygulamada önceliğin demokrasi adına devrimlerin yerleştirilmesine verilmesinden yanadır.⁵⁸² Belirtmek gerekir ki demokrasinin Türkiye'ye girişinden rahatsızlığı, devrimlerin ve çağdaşlaşmanın selametine yönelik kaygılardan ileri gelmiş ve Türkiye'nin Batı tipi demokrasi anlayışı için hazır olunmadığına kanaat getirmiştir. Bunun meşruiyetini de Batının kalkınmasına atıfla yapmıştır. İzmir'deki Gazeteciler Derneği'ni ziyareti sırasında Şemsettin Yaşatan ile yaptığı bir röportajda kendisine yöneltilen “Batı dünyası nasıl kalkınmıştır?” şeklindeki soruya şöyle bir cevap vermiştir:

“Luther, İncil'i anadiline çevirdi. Anadili edebiyatı etkiledi; ulusal edebiyat doğdu. Ulusal edebiyat, politikayı etkiledi; ulusal devlet doğdu. Ulusal devlet, ekonomiyi etkiledi; endüstri doğdu. Endüstri, eşitlik ve kişilik kültürünü yarattı. Demokrasi doğdu. Görüyorsunuz ki, Batı kalkınması demokrasiyle başlamıyor; demokrasiyle sona eriyor...”⁵⁸³

Türkiye'nin siyasi açıdan çağdaşlaşması noktasında yapılan hamlelerin birden bire ve radikal bir şekilde yapılmasını doğru bulmuş, ancak ülkenin mevcut koşullarını öne sürerek devrimlerden sonra toplumun kendi dinamiklerini yerli yerine oturtması gerektiğini vurgulamıştır. Bu yönüyle de devrimden, evrime doğru bir yönelimi uygun bulmuştur. Bunun dışına çıkıp da demokrasi kavramının sık sık kurcalanmaması gerektiğini ifade etmiş ve demokrasinin vaktinden önce doğmasını istemeyelim demiştir. Bunun nedenini, üzerinde önceden durduğumuz gibi vatanın geleceğini demokrasiden daha önemli görmesi olarak açıklamıştır. Kaldı ki demokrasisiz vatanın olabileceğini, ancak vatan olmadan demokrasinin olamayacağını söylemiştir.⁵⁸⁴

Türkiye'de çok partili hayata geçilmesinin nedenini ise pratik olarak İsmet İnönü faktörüne bağlamıştır: “Bu büyük adam tarihte bir şef olarak değil, demokrasinin cumhurbaşkanı olarak kalmak istiyordu. Bu kadar büyük devrimleri yapan Türk ulusunun demokrasi işini de başaracağına inanıyordu...”⁵⁸⁵

⁵⁸² Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.92,93.

⁵⁸³ Ş. Yaşatan (Nisan 1983). Baltacıoğlu'yla bir röportaj, *Yeni Adam*, No:935, s.7,8; Baltacıoğlu (1971). s.14.

⁵⁸⁴ Demokrasisiz vatan, vatansız demokrasi (1 Aralık 1949). *Yeni Adam*, Sayı:626, s.1.

⁵⁸⁵ Baltacıoğlu (22 Haziran 1950). s.2.

Baltacıoğlu, Türkiye’deki koşulları göz önüne alarak demokrasi eleştirisinin dayanaklarını ifade etmeye çalışmış, Türk demokrasisinin birtakım paradokslarından söz etmiştir: “öyle bir demokrasimiz var ki laikim diyor din propagandası yapıyor. Hürriyetçiyim diyor baskı yapıyor. Demokrasiyim diyor otokrasi işi görüyor...”⁵⁸⁶

Henüz DP’nin kuruluşunda demokrasiye geçişi erken bulan Baltacıoğlu’nun 1955’ler de aynı doğrultuda düşünmeye devam ettiğini söyleyebiliriz. 1955’de yazdığı ve Türk demokrasisinin yaşını tespit noktasında fikirlerinin yer aldığı bir yazıda; demokrasinin halk egemenliği olarak algılanması durumunda yaşının çok yeni olduğunu ve her koşulda demokrasinin toyluk çağını aşmadığının bilinmesi gereğini belirtmiştir. Çünkü gelenek denilen şeyin kolayca olmadığını ve bu anlamda Türk demokrasisinin gelişmesinin biraz daha süreceğini öne sürmüştür.⁵⁸⁷

1908 yılının özgürlük arayışlarına da göndermede bulunarak: “ ‘Yaşasın Hürriyet!’ diye tutturduk. Bosna-Hersek’i, Girit’i, Trablus’u, Rumeli’yi üste verdik! şimdi de bir demokrasi sevdası, sevdası değil, manyası var” sözleriyle 1908 yılı ile 1950’ler arasında benzerlikler kurmaya çalışmıştır. Bununla da kalmayarak, ülkede demokrasi kavramına fazla prim verildiğini vurgulamıştır:

“Bize ne oldu bilmem! Dilimizden ‘demokrasi’ sözcüğünün düştüğü yok. Ancak gerçek de şu ki anarşi ile irtica arasında sallanıp duruyoruz. Açık ve doğru söyleyelim. Muvafık, muhalif biz Türkler, demokrasi işini başından beri çok gürlütülü konuştuk. Demokrasiye bir hak rejiminde bulunmayan olağanüstü bir nelik verdik. şimdi bunun tepkilerini görüyoruz. Oysaki demokrasi yurt değildir, ulus değildir, bütün ölkü, en büyük ölkü değildir. Demokrasi iyi şeydir, doğru şeydir, güzel şeydir; bir hak rejimi, bir parlamento rejimi, bir eşitlik tekniği olarak kaldıkça. Demokrasiyi koruyalım ancak başımıza çıkarmayalım. Her taassup gibi demokrasi taassubu da hürlüğe engeldir.”⁵⁸⁸

Baltacıoğlu’nun düşüncesinde demokrasi önemlidir, fakat demokrasiyi kullanabilmek, demokrasinin sınırlarını bilmek daha önemlidir. Her şeyden evvel demokrasinin bir teknik işi olduğunun kavranmasının toplum ve vatan için hayati anlam

⁵⁸⁶ Baltacıoğlu (3 Temmuz 1952). Nereye gidiyoruz, ölüme mi kalıma mı?, *Yeni Adam*, Sayı:722, s.1.

⁵⁸⁷ Baltacıoğlu (18 Ağustos 1955a). s.2.

⁵⁸⁸ Baltacıoğlu (Nisan 1978). Demokrasi ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı: 920, s.4; Baltacıoğlu (15 şubat 1951). s.2,8; Baltacıoğlu (8 Haziran 1950). Demokrasi ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:653, s.2.

taşıdığını, demokrasiz toplumun olabileceğini, fakat millet olmadan demokrasinin olamayacağını söylemiştir.⁵⁸⁹

Kaçmazoğlu'nun da belirttiği üzere Baltacıoğlu, demokrasiye geçişte klasik bir aydın tavrı ile hareket ederek teoride demokrasi yanlısı gözükmüş, fakat pratikte demokrasinin geleceği açısından devrimlerin yerleştirilmesine öncelik vermiştir. DP'nin iktidar koltuğunda oturduğu yıllarda belirtilen bu görüşlerini daha sonra yumuşatmıştır. 1967 tarihli "Kültürce Kalkınmanın Sosyal Şartları" isimli kitabında, "muvafık, muhalif bütün partilerin bilmesi" gerekli gerçekler olarak, Türkiye'de diktatörlük rejiminin artık yaşayamayacağı, Türkiye'nin sadece kanunları ile değil, yaşayışıyla da demokrat olması gerektiğini vurgulamıştır.⁵⁹⁰

Baltacıoğlu, diğer kavramlar gibi demokrasi kavramını da kitabi bilgilerle açıklamaktan ziyade Türkiye'nin mevcut durumuna göndermelerde bulunarak bir izah yolunu seçmiştir. Türkiye'nin özgün durumu nedeniyle bu dönemlerde henüz demokrasiye hazır olmadığını düşünmüş, fakat demokrasi prensibine bağlı olduğunu belirtmiş ve siyasette demokrasi taraftarı olduğunu belirtmekten geri durmamıştır. Ancak 1930 yılındaki çok partili hayata geçiş çabalarından bir rahatsızlık duymamış, aksine SCF'de eylemli bir görev almıştır. Bu süre zarfında da Türk devrimlerinin yapıcısı Atatürk'ü partiler üstü bir konumda görmek istemiştir. 1950'lerde ise Baltacıoğlu'nun demokrasi yerine öncelikle devrimlerin korunmasını talep etmesi ve bu uğurda "şeflik" rejimini tarihsel bir zorunluluk olarak gerekli görmesi en azından bu noktada bir çelişki gibi durmaktadır.

Yine de onun Türk siyasi tarihi açısından önemli dönüşümlere fiilen tanıklık etmesi, 1950'li yıllara gelinceye kadar Türkiye'nin başarısızlıkla sonuçlanan çok partili hayata geçiş denemelerinin içerisinde oluşu, Baltacıoğlu gibi devrimlere bağlı bir Türk entelektüelinin bu konudaki fikirlerinin ve devrimlerin korunması arzusunun keskinleşmesinisağladığından söz edilebilir. Özellikle 1950'lerde Türkiye'nin demokrasiye geçmesi için hazır olmadığını net bir biçimde savunmasıyla devrimle başlayan, ancak toplumsal dinamiklerin de yerli yerine oturması ve uyumu için zamanı ön plana alan bir anlayış benimsemiştir.

⁵⁸⁹ Baltacıoğlu (18 Ağustos 1955a). s.2.

⁵⁹⁰ Baltacıoğlu (1967). s.21; Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.92,93.

Üçüncü Bölüm

Toplumsal ve Kültürel Çağdaşlaşma

1. Muhafazakârlık Kavramına Bakışı ve Geleneklerin İhyası

III. Selim ve II. Mahmut ile başlayıp, Tanzimat dönemi ile yoğunlaşan yenileşme/çağdaşlaşma çabaları, Cumhuriyet dönemiyle birlikte radikal bir şekilde sürdürüldü. Çağdaşlaşma konusunda uzun zamandan beri süre gelen tartışmalar yeni dönemde devam etti. Böyle bir ortam içerisinde bazı düşünürler rejimin çağdaşlaşma idealini benimsemiş, bazıları da yaşanan hızlı dönüşümden endişe duyarak farklı bir refleks geliştirmiştir. İkinci Meşrutiyet'ten itibaren yoğun bir şekilde geliştirilen siyasi-ideolojik duruşlar, Türk çağdaşlaşma anlayışına bir takım açılımlar sağlarken, özellikle 1923'ten sonraki uygulamalar ve düşünceler konunun gerçekten de karmaşıklaşmasına yol açmıştır.

Bu noktada “Türk modernleşmesi” ile ilgili kısa bir değerlendirme yapmanın takip eden süreçte Baltacıoğlu'nun düşünce pratiğini, konu hakkındaki fikirlerini anlama noktasında ve yapmaya çalıştığımız analizlerin yerli yerine oturması açısından yararlı olacağını düşünüyoruz. İlerleyen kısımlarda Baltacıoğlu üzerinden daha da detaylı olarak irdelleyeceğimiz “Türk modernleşmesi” üzerine çalışan Hilmi Yavuz, Türkiye’de “modernleşmenin” belirli bir kavramsal temel üzerine inşa edilmediğini ve “Türk modernleşmesinin semiyolojisi[nin], bize modernleşme ya da Batılılaşmanın ‘metonimik’ bir Batılılaşma olduğunu” gösterdiğini öne sürmektedir. Yani bir parçanın bütününe yerine geçtiğini ve medeniyetin kavramsal, felsefi boyutundan çok simgeler/semboller boyutu ile idrak edildiğini işaret etmektedir.⁵⁹¹ Muhtemelen Yavuz’un bu görüşleri birazdan ele alınacak okumalar sırasında da tanıdık gelecek, Baltacıoğlu’nun bazı itirazlarının bu tespite uyumlu olduğu görülecektir.

Baltacıoğlu çağdaşlaşma için birine benzemeningerekmediği kanısındadır. Medeniyet-kültür ayrımına gitmesi ve gelenekleri ihya etmesi, çağdaşlaşma anlayışını kavramsallaştırmasında temel dinamikleridir. Gelenekleri bu kadar ön plana alması, muhafazakâr olarak değerlendirilmesine yol açsa da ısrarla birine benzemekten çok

⁵⁹¹ Yavuz (2010). *Alafrangalığın tarihi geleneğin tasfiyesi ya da yeniden üretilmesi*, İstanbul: Timaş Yayınları, s.65,66.

kendilerinden olandan ilham alınarak yaratılacak bir dönüşümü arzulamıştır. Baltacıoğlu, kuşkusuz bu yaklaşımı gösteren ve yine bundan ötürü muhafazakâr olarak nitelendirilen ilk yahut tek isim de değildir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kültürün “bir devam ve bütünlük fikrine” dayandığını ve Tanzimat'tan sonra bütünlüğün yitirildiğini söylemesi bu aşamada önemlidir.⁵⁹²B. Dellaloğlu'nun Tanpınar'ın deneyimlere önem verdiğini söylemesi dikkate değerdir. Dellaloğlu, çalışmasında “Türk modernleşmesi”nin acelecilik, şekilcilik, içeriğe pek fazla takılmama gibi özelliklerinden bahsetmiştir. Bu da yine temas edildiği üzere “Türk modernleşmecilerinde” geleneğin modern karşıtlığı olduğu şekliyle yanlış bir algı yaratmıştır. Dellaloğlu, Tanpınar'ın Türkiye'nin zihniyet dünyasına en önemli katkısını da geleneğin ciddiye alınarak çağdaş olunabileceğini göstermesi olarak belirtmektedir ki⁵⁹³ Baltacıoğlu'nun da aynı çizgide olduğunu söyleyebiliriz. Üstelik Baltacıoğlu'nun müracaat ettiği ve çok dasahih olmayan bu geçmiş, Kemalizm'in de ulus inşasındasıkça başvurduğu, yani Cumhuriyet karşıtı olan geçmiş değildir.

Bilindiği üzere muhafazakârlık, genel olarak toplumdaki değişimlere karşı tepkisel bir hareket olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁹⁴ Yani muhafazakârlığın alâmet-i fârikası değişim karşısındaki isteksiz tavrıdır. Halbuki Baltacıoğlu'nun düşüncelerinin bütününe bakıldığında bu isteksizlik görülmez. Sürekli bir biçimde reform taleplerinde bulunması, fikri repertuarında yaratmak sözcüğünün ciddi bir yer kaplıyor olması ve sıkça gelenekleri çağdaş olana uyumlu hale getirmekten bahsetmesi boşuna değildir.

Konunun karmaşıklığını arttıran durumlardan biri ise Türk muhafazakârları olarak ifade edilen isimlerde bahsedilen isteksiz tavrın baskın bir şekilde yer almıyor olmasıdır. İşte bu karmaşık durum, Türk düşünce adamları için yeni tanımlamaların/tasniflerin yapılmasına dayol açmıştır.

Ayrıca Gellner'in de vurguladığı gibi “Türkiye’de modernleşme ideolojisi” ayrıntılı biçimde düzenlenmemiştir. Gellner’e göre “Durkheim ya da bir başka Batılı

⁵⁹² Yavuz (2013). s.134.

⁵⁹³Dellaloğlu (2013) *Modernleşmenin zihniyet dünyası bir Tanpınar fetişizmi*, İstanbul: Ufuk Yayınları, s.109.

⁵⁹⁴ Vural (2007). s.147. Muhafazakarlık ile ilgili olarak detaylı bilgi için şu kaynağa da bkz. B. Berat Özipek (2005). *Muhafazakârlık- akıl, toplum,siyaset*, Ankara: Kadim Yayınları.

düşünürün Türk entelijansiyası üzerindeki etkisi ne olursa olsun, açık seçik telaffuz edilen bir modernite sünneti yoktu[r].”⁵⁹⁵

Belirttiğimiz bu durum, süreç içinde çeşitli paradokslar ve kavram karmaşası yaratmıştır. Böyle bir atmosferdegenellikle gelenek,bir aynılığın sürdürülmesi şeklinde anlaşılmıştır. Fakat Batı’da “modernlik/çağdaşlık” geleneğin içinden çıkmıştır.⁵⁹⁶ Bu sürecin ve bağlantılı olarak da gelenek ile muhafazakârlığın farklılığının iyi tahlil edilememiş olduğu açıktır. Kanaatimizce konunun idraki noktasında yaşanan sıkıntılar ve Batı karşısındaki keskin kompleks, hatta eziklik muhafazakârlık, gelenek ve çağdaşlaşmayla ilgili karmaşık, hatalı yaklaşımlara neden olmuştur. Geçmişte yaşanan trajedilerinve mevcut kompleksinsiyasi seçkinler ve önemli entelektüeller üzerindeki etkisi ise benzeme refleksinin hızlı ve katı bir damara sahip olması şeklinde tezahür etmiştir. Dolayısıyla geleneğe yapılan vurgular, kimi zaman yenilik karşıtlığı olarak algılanmıştır. Baltacıoğlu gibi gelenekten ilham alınarak değişimi savunan kimi entelektüeller de bu katı algının etkisiyle muhafazakârlığı sığ ve yanlış tahlil etmişlerdir. Bununla birlikte Baltacıoğlu, Batı’ya yüzeysel/şekilsel benzemek şeklinde tecessüm eden her türlü anlayışa yönelik, karşıtlığını yine gelenekler üzerinden kurgulamıştır.

Değindiği gibi Cumhuriyet’in ilanından sonra Kemalizm, yeni devlete ve rejime bir doktrin sağlarken çağdaşlaşma noktasında aceleci bir refleks geliştirmiş, bu durum da kendi bünyesi içerisinde farklı yorumlamaların belirmesine imkân tanımıştır. Bunlar içerisinde Baltacıoğlu, geleneklerin benliği koruyacak bir tür paratoner görevi göreceğini belirtmiştir. Farklı düşüncelere sahip olan bazı isimler ısrarla taklitten uzak durulmasını varlık sebebi olarak görmüştür. Aynı tepki ve isteği kendine özgü bir tavırla Baltacıoğlu dagöstermiştir. Bu tavrı göstermesindeki temel neden, medeniyet ve kültür kavramlarını birbirine karıştıran milletlerin benliklerini kaybedip “maymun ve maskara” olarak kalacaklarına inanması idi.⁵⁹⁷ Bu kaygı ile geleneğe yaptığı atıflar üzerinden Baltacıoğlu’nu muhafazakârlık söylemi içerisinde konumlandırmanın ve onu çeşitli tanımlamalarla açıklamanın karmaşık bir durum yarattığı/yaratacağı tekrar ifade edilmelidir.

⁵⁹⁵ Gellner (2013). *Milliyetçiliğe bakmak*, (Çev: S. Coşar, S. Özentürk, N. Soyarı), İstanbul: İletişim Yayınları, s.115.

⁵⁹⁶ Dellaloğlu (2013). s.109,110.

⁵⁹⁷ Baltacıoğlu (1972). s.25.

Bu aşamada öncelikli olarak belirtilmesi gereken; Türkiye’de muhafazakârlığın temellendirilmesinde Bergson felsefesinin önemli yer tutmuş olmasıdır. Rasyonalist ve pozitivist çizginin pek fazla hoşlandığı bir isim olmayan Bergson’nun en önemli kavramlarından biri olan sezgi büyük oranda Batı felsefesinde akla ikame edilen bir kavramdır. Diğeri ise Fransızcası durêe olan süredir.⁵⁹⁸ Bergson süreyi “geleceği kemiren ve ilerledikçe büyüyen geçmişin daimi bir ilerlemesi” olarak tanımlar. Sezgi iseoluşu yani süreyi kavrayan ve anlamlandırandır.⁵⁹⁹ Baltacıoğlu da sezgiye ciddi bir anlam yüklemiştir. Nitekim Atatürk’ü farklı kılan özelliklerden biri olarak sezgilerini göstermesi bununla ilgilidir: “Atatürk büyük bilginlerin akıl, mantık yoluyla erişemedikleri bir takım gerçeklere sezgi yolu ile erişmenin elde olduğunu ortaya koyan bir insandır.”⁶⁰⁰

Bu aşamada bir parantez açmak faydalı olacaktır. Baltacıoğlu, toplumsal değişimin yönüne ve dinamiklerine yönelik sorulara cevap ararken sadece Bergson felsefesine de müracaat etmemiştir. Bilindiği üzere onun sosyoloji çalışmalarında Durkheimci görüşün önemli ölçüde etkisi hissedilmektedir. A. Özman, Baltacıoğlu’nun bu durumunun Bergson felsefesine olan inancıyla çelişkili bir görüntü sunmakla beraber, aynı zamanda görüşlerinin özgün bir niteliği şeklinde belirginlik kazandığından bahseder. Ve bunu Durkheim sosyolojisi ile Bergson metafiziğini uzlaştırma denemesi olarak değerlendirebileceğini şu dikkat çekici analizle belirtir:

“Bu durum akıl-sezgi ikileminin işbölümü ve sonrakinin öncekini içerir niteliği ile özetlenebilecek kavramsal ve metadolojik bir çaba kapsamında, özellikle cemiyetçi ve ferdiyetçi anlayışın şahsiyetçilik yoluyla uzlaştırılması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Baltacıoğlu toplumsal değişime ilişkin açıklamalarında toplumun iç dinamiklerinden kaynaklanan zorunluluklardan hareket etmekte ve son tahlilde değişimin özünü zorunlulara bağlı olarak şekillenen ferdi iradede bulmaktadır.”⁶⁰¹

Bergsoncu anlayışın, Türkiye’de bir takım entelektüellere sunduğu önemli yol haritalarından biri ise “Batılılaşma” ve geleneklerle barışık olunabileceğinin

⁵⁹⁸ Dellaloğlu (2013). s.79.

⁵⁹⁹ Bergson (1986). s.16. Ayrıca bkz. Gündoğan (2010), s.87-92.

⁶⁰⁰ Baltacıoğlu (1973). s.3.

⁶⁰¹ Özman (2009), s.77.

gösterilmesi idi.⁶⁰² Bu anlayış içerisinde Baltacıoğlu'nun çağdaşlaşma kapsamındaki gelenek algısı; zihin dünyasında tam anlamıyla bir fenomen halini almıştır. Gelenek, geleceği yaratmada önemli bir referans kaynağı olarak tespit edilmiştir. Böylece Kemalizm, gelenek ve çağdaşlaşma söylemi içinde kendine özgü bir konum elde etmiştir. Düşüncelerini Kemalizm'in temel dinamiklerine uygun bir şekilde sistemleştirirken gelenek kavramını kullanmış aynı zamanda devrimci kişiliğini her daim ön plana çıkarmıştır. Deyim yerindeyse Türkiye'de “Batılılaşma”ya doğru umarsız bir yönelimin yıkımla sonuçlanacağını sezmiş ve çağdaşlaşmanın en basit söylemiyle geleneklerden ilham alınarak inşa edilmesi gereğine inanmıştır. Bu bakımdan gelenekleri bir tür emniyet supabı olarak da değerlendirmiş, zira geleneklerden uzaklaşmayı bir de soysuzlaşmak olarak görmüştür. Bu nedenle geçmişin içindeki iyilerle, bugün ve gelecek arasında bir bağ oluşturmaya çalışmıştır. Dolayısıyla toplumsal çağdaşlaşma anlayışının hâkim unsurunu bir tür benlik kaygısı oluşturmuştur. Hatta “Türke Doğru” kitabının önsözünde ufak çaplı bir değerlendirme yapmıştır:

“Türk milleti Avrupalılaşıyor; güzel, fakat Avrupalılaşırken kendinden vazgeçiyormuş gibi korkuyorum; Avrupalılaş Avrupalılaş kendini büsbütün unutacak, kendini tanımaz olacak mı? Sakın bir kuruntu olmasın, diyorum(...) Biz babalarımıza, dedelerimize az çok benziyoruz. Bizim çocuklarımız bize benzemiyorlar; bizden sonra gelenler bize hiç benzemezlerse? Acaba bu iş yeryüzünde hep böyle mi olagelmıştır? Hiç de öyle değil (...).”

Baltacıoğlu, Alman, İngiliz, Japon ve hatta Balkan milletlerinin “Avrupalılaşmışını”, ancak kendilerini kaybetmediğini belirtme ihtiyacı hissetmiştir.⁶⁰³

Baltacıoğlu, her şeyden önce “acıların, ihanetlerin ve yenilgilerin” ortasında yetişmiştir. Trablusgarp, Balkan ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan yıkım, Baltacıoğlu'nu derinden etkilemiştir. Arayış içinde olan siyasiler gibi entelektüeller de çeşitli kurtuluş yollarına başvurmuştur. Esasen çok daha önceleri başlayan kurtuluş çareleri içerisinde sivrilen iki ana akım; Türkçülük ve “Batıcılık” olmuştur. Dönemin paradigmaları milliyetçiliği ön plana çıkarırken, geri kalmışlık hissi çağdaşlaşmayı bir nevi gerekli kılmıştır. Kendisi, Osmanlıcı yahut İslamcı değildi, ancak

⁶⁰² Dellaloğlu (2013). s.91.

⁶⁰³ Baltacıoğlu (1972). s.11.

uygulandığı/algılandığı şekliyle bir “Batıcı” olduğu da söylenemezdi. Cumhuriyetin ilanından sonra “Batılılaşmanın” boyutları/sınırlarına daha çok eğilmiştir. Dolayısıyla Türk toplumunun dejenere olma ihtimali kuşkularını arttırmıştır. Arzuladığı şey kendi dinamikleri içerisinde çağdaş olunmasıdır. Değişimden ve Türk benliğinin korunmasından yana oluşu, Türklük lehine gelenekçi-batıcı bir sentez geliştirmesine neden olmuş ve Türk toplumunu tahayyül ettiği şekliyle refaha ulaştıracak tezler ortaya atmıştır. Pek tabii yine de kafası karışık ve bu oldukça doğaldı. Çünkü sürekli arayışların olduğu bir dönemin koşullarında yetişmiştir:

“Bizler Abdülhamid devrinin çocuklarıyız. Bizim geçirdiğimiz kültür buhranını ne bizden öncekiler, ne de bizden sonrakiler geçirmemişlerdir. Bizler gelenek bağlarını koparmıştık, medeniyet bağlarıyla bağlanamamıştık. İnsanlık yolunda sarsak sarsak yürüyorduk. Bir yandan din düşmanlığı, bir yandan da Avrupa hayranlığı iliklerimize kadar işlemişti! Bu hayranlık Avrupa’nın yalnız medeniyetine karşı değildi, sanatına, diline, dinine de karşı idi! Matem gösterisi olarak kolumuza siyah sargı sarmaya başlamıştık! Noel Baba için çam kesip mum yakıyorduk! Bütün bu özentiler niçindi? ‘Avrupalılaşmak’ için değil miydi?”⁶⁰⁴

Kendi özelinde, görüşlerinde bir uzlaşma arayışında olmasının nedenlerini buradaki sözlerinden çıkarabiliriz. Zira hem Batı kültürünün Türk kimliğini ele geçirme ihtimalinden endişeleniyor, hem de Osmanlı’nın (özellikle son dönemlerinin) siyasi ve toplumsal yapısını tam olarak içine sindiremiyordu. Batı’nın teknolojik üstünlüğünü zorunlu kabullenişinden doğan “iyimser” yaklaşımı, konu Türk kültür havzasına geldiğinde “öfkeli” bir hal alıyordu. Pusulayı “benlik”, reçeteyi ise “milli ruha” ulaşmak olarak belirlemesine rağmen Türkiye’de “Batılılaşmanın” plansız ve şekilci bir üslupla ithal edilmesini bir maluliyet olarak görüyor ve doğru bulmuyordu. Türk geleneklerinden ilham alan, mazinin iyi yönleri değerlendirme gayreti taşıyan, gerektiği yerde Batı’yı da hesaba katan çağdaş ve özgün, ve milli bir Türkiye peşindeydi.

Vurgulandığı gibi Baltacıoğlu, Türkiye’nin kendi dinamiklerinden kaynaklanan kavram ve algı karışıklıkları nedeniyle birazdan da göreceğimiz gibi muhafazakârlık, gelenek, görenek, kültür ve medeniyet kavramlarını izah etmeye çalışmıştır. Her şeyden önce Cumhuriyet ile radikal bir renge bürünen çağdaşlaşma hamlesinin, Türkiye’de tam

⁶⁰⁴ Baltacıoğlu (1961). *Büyük tefsir Allah nedir?*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, s.8.

anlamıyla bir kriz yarattığını düşünüyordu. Hatta Gökalp de dâhil olmak üzere ülkenin aydınlarının buna bir çare üretmediğini ifade etmiştir. Onun gelenek-görenek ile kültür-medeniyet ayrımı, bu krize bir çözüm amacıyla geliştirilmiştir.

Öncelikle gelenek ve muhafazakârlık kavramlarının farklı olduğunu düşünmüş ve bunu açıklama gayretinde olmuştur. Bu iki kavramın herkesin gelişi güzel kullanabileceği kavramlar olmadığını söylemiştir. Çünkü ikisinin de ayrı sosyal gerçekleri karşıladığını ve birbirinden ayrı gerçeklerin adları olduğunu düşünmüş, ancak gelenek ve muhafazakârlığın birbirinden ayrılması ile millet ve milliyetin doğru anlaşılabilirliğini ifade etmiştir.⁶⁰⁵ Nitekim “irtica, muhafazakârlık, eski kafalılık, medeniyet düşmanlığı” ile itham edilmekten de korkmadığını ve bu ağır hükümlerin kendisi üzerine sinmesinin mümkün olmadığını söylemiştir.⁶⁰⁶ Öyle ki muhafazakarlık ile ilgili yazdığı yazıların çoğunda da savunma pozisyonu olarak muhafazakar olmadığını belirtmiştir.

Düşüncelerinin tam olarak anlaşılmadan ithamlara maruz kalması tepkisini çeken en önemli noktaydı. Gelenek kelimesinin lügat olarak değerlendirilip kendisine muhafazakâr diyenlere sadece acıdığını, zira bu kişilerin sığ bilgilerle birilerini suçlamaya çalıştıklarını söylemiştir.⁶⁰⁷

Açık bir şekilde bir takım kavram karmaşaları olduğuna dikkat çeken Baltacıoğlu, Gelenekçilik ile mürteçiliğin ve muhafazakârlığın (durgunculuk) karıştırılmaması gerektiğini düşünmüş ve bunların apayrı şeyler olduğunu belirtmiştir. Bu konuda İngiliz ulusunu örnek olarak göstermiş, doğru anlayışıyla İngilizlerin gerici veya muhafazakâr olmadığını, sadece gelenekçi olduğunu vurgulamıştır.⁶⁰⁸ Bir milleti millet yapan değer olarak gördüğü geleneklere bağlı kalınmasını ananecilik, zaman içerisinde değişen, değişme zorunda kalan ölü örlere bağlılığı ise “muhafazakârlık” olarak tanımlayan Baltacıoğlu, yukarıda belirttiğimiz duruma uygun olarak gelenek/anane savunucularının muhafazakâr olarak nitelendirilmelerini doğru bulmamıştır.⁶⁰⁹

Düşüncesinin temeli olan “kendimize dönelim”, “Türk kalalım” söyleminin insanlar tarafından muhafazakârlık olarak nitelendirilmesini kabullenemiyordu. Bu

⁶⁰⁵ Baltacıoğlu (1972).s.35,36.

⁶⁰⁶ Baltacıoğlu (10 İlk Kânun 1942), Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:415, s.3.

⁶⁰⁷ Baltacıoğlu (29 İlk Kânun 1942a), Ananecilik ve muhafazakârlık, *Yeni Adam*, Sayı:370, s.2; Baltacıoğlu (1972). s.37,38.

⁶⁰⁸ Baltacıoğlu (5 Eylül 1963). s.2; Baltacıoğlu, (1967). s.10.

⁶⁰⁹ Baltacıoğlu (1972). s.37.

bakımdan aslında sorunun kendi düşüncelerinde değil, bu insanların anlayışlarında olduğunu belirtmiş ve bu insanların kendisini ancak onun kadar yorulduğunda anlayabileceklerini ifade etmiştir. Gelenek gerçeğini, elli yaşından sonra öğrendiğini vurgulayarak onu muhafazakâr olarak nitelendiren insanların kendisinin yaptığı gibi kafalarını değiştirmediklerini belirtmiştir.⁶¹⁰

Değirmeye çalıştığımız nokta Baltacıoğlu'nun çağdaşlaşmanın oluşumuna yönelik kritiklerinin ve önerilerinin esasında çağdaşlaşma karşıtlığı olarak belleklere çakılmaya çalışılan gelenek algısının ortadan kaldırılması ve geleneğe yapılan atıfların muhafazakârlık olarak değerlendirilmemesi isteğinden kaynaklanmaktadır. Düşünce dünyasında gelenekler; bir nevi cevher olarak ifade edildiği için geçmişi bir yandan bugüne bağlamakta öte yandan da bugünü geleceğe bağlamakta idi. Dün, bugün ve gelecek arasında saptanan bu bağın temeli geleneklerdi. Dolayısıyla bu bağa verilecek bir zararın milletin yapısını bozacağını düşünmüştür.

Bu noktada düşüncesinde keskin bir tercihin olduğundan söz edebiliriz. Osmanlı/Türk toplumunun uzun süren maruz kaldığı kaosu ve yaşanan çok yönlü sorunların her düşünce adamında aynı etkiyi göstermiş olması beklenemez. Bu bakımdan hassasiyetlerin, önceliklerin ve dolayısıyla kurtuluş çarelerinin de farklılık göstermesi olağandır. Baltacıoğlu, geleneklerin temel özelliğini tüm zamanlarda canlı ve kuvvetli kalması olarak düşündüğünden çağdaş olmayı da en basit anlatımıyla kendinden vazgeçmedengerçekleştirmek arzusundadır.⁶¹¹

Baltacıoğlu, çağdaşlaşma serüveninde kavramların doğru bir şekilde tanımlanması gerektiğini düşünmüştür. Her şeyden önce Türkiye'de “şuursuz bir anane düşmanlığı”nın olduğunu belirterek irtica ve muhafazakârlıktan bıkan aydınların gelenek düşmanı kesildiklerini ve “eski fikrinin” “bela” düşüncesiyle eş olduğunu düşündüklerini söylemiştir. Bunun en önemli nedenini ise belirtmeye çalıştığımız gibi aydınların muhafazakârlık ile gelenek ayrımını yapamamalarında görmüştür. Dahası Gökalp'in dahi geleneklerin yerden yere vurulmasında payı olduğunu düşünmüştür. Gökalp'in, ilk zamanlarda ananeyi (geleneği), örf (görenek) gibi canlı anlamda kullandığını, ancak daha sonra yaşama hakkı kalmamış ölü örfler olarak tanımladığını söylemiştir. Baltacıoğlu ise milli kültürün tüm hayatında hemen hiç değişmeyendil,

⁶¹⁰ Baltacıoğlu (18 Haziran 1942). Kafalar, *Yeni Adam*, Sayı:390, s.3.

⁶¹¹ Baltacıoğlu (29 İ. Kânun 1942a). s.2.

ahlak, hukuk, zevk örflerinin var olduğunu ve bunlara gelenek/anane dediğini; dilin mantığını, mimiği, efsaneleri, masalları, atasözlerini bu ananenin içine sokmanın da doğru olduğunu belirtmiştir.⁶¹²Yine sadece teknik konusu sanılan yemek ve içkilerin (bulgur, yoğurt, kımız, boza) dahi Türk sanatı ve zevkini yansıttığı için milli geleneklerden olduğunu söylemiştir.⁶¹³

Aslında Türk düşünce tarihi açısından oldukça önemli bir noktaya temas eden ve Baltacıoğlu'nun dile getirdiği “eski fikrinin” olumsuz değerlendirilmesi gerçekten de önemlidir. Keza günümüzde bile bu anlayışın varlığı söz konusudur. Bunun belki de en olumsuz yanı kanaatimizce Türkiye’de tarih bilincinin gelişmesine çekmiş olduğu settir.

Bilhassa Cumhuriyet’in ilanından sonra geliştirilen bu düşüncenin bir tür güvenlik algısıyla güçlendiğini söyleyebiliriz. Zira devrimler geçiren, hızını bu devrimlerden alan bir yapıda bir takım değerleri, yakın geçmişi pek çok açıdan ötelemek meşruiyet güdüsüyle yakından ilgilidir. Baltacıoğlu'nun gelenekler ile göreneklerin farklılığı üzerinde sıkça durması da bu noktada daha anlamlı olmaktadır. Nitekim gelenek ve görenek ayırımına gitmesi bu görüşün, yani eski fikrinin olumsuzluk olarak değerlendirilmesinin her koşulda doğru olmadığını ifade etmek içindir. Gelenek ve geçmişe yönelik her söylemde şüpheli bir tavır geliştirilmesine karşılık Baltacıoğlu, gelenekleri “ananatı kadîme ve müstahsene” sözcüğündeki âdet anlamında ve gelişigüzel telaffuz etmediğini, ananelerin bilimsel bir açıklamasını yaptığını ifade etmiştir. Böylece gelenekler ile örf(görenekler) arasındaki temel farklılıkları saptamış ve geleneklerin iyi, kötü, canlı, cansız, eski, yenisi olmadığını, kötü olan ve yok edilmesi gerekenlerin âdet, görenek, tör ya da örfler olduğunu söyleyerek devrim Türkiye’inde ölü örflere düşmanlık beslenmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁶¹⁴ Bu ayırımla birlikte ve belirttiğimiz atmosfer içerisinde kendi gelenek anlayışının rejimin ilkelerine bir tehdit olmadığını, gelenekleri bir zırhla kaplayarak belirtmiştir. Böylece hem gelenek algısına, hem de kendi fikriyatına derinlik kazandırmaya çalışmıştır.

Gelenekleri, kabile çağından beri hiç değişmeyen değerler olarak ifade eden ve bir zümreden çok, halkın malı olduğunu sıkça dillendiren Baltacıoğlu,Kemalist düşüncede olduğu gibi Osmanlı örneği üzerinden bir takım olumsuzluklar çıkarmış, pek çok

⁶¹² Baltacıoğlu (1 İK. Kânun 1942). Milli anane, *Yeni Adam*, Sayı:366, s.2; Baltacıoğlu. (1972). s.31.

⁶¹³ Baltacıoğlu (1 Nisan 1969). Atasözleri, *Türk Dili*, Sayı:211, Cilt:20, s.65.

⁶¹⁴ Baltacıoğlu (24 İlk Kânun 1942). Gelenek, *Yeni Adam*, Sayı:417, s.2; Baltacıoğlu (6 Nisan 1944). Zavallı gelenek!,*Yeni Adam*, Sayı:484, s.3; Baltacıoğlu (22 Ekim 1955). Bütün ulusları var eden geleneklerdir, *Ulus*, Sayı:11763, s.2.

yazısında Osmanlı aydınlarını Arap geleneklerini ve İslami örflerini almakla itham etmiştir. Örneğin Osmanlı aydınlarının “tesettür” gibi İslami bir örfü aldıkları halde asıl Türk halkının “tesettürü” almadığını öne sürmüştür. Aynı aydınların Osmanlı müziğini, divan edebiyatını ve rokoko mimarisini geliştirip aldığı halde Türk halkının almadığını, zira bunların gelenek olmadığını, bilakis İslam, Bizans ve Avrupa göreneklere olduğunu söylemiştir.⁶¹⁵ Örfleri kötü ve yok edilmesi gerekenler olarak gören Baltacıoğlu, katı gelenekçi/milliyetçi tarafının etkisiyle tesettürü dahi kolaylıkla örf olarak değerlendirmiştir.

Milliyetçi damarının katılaşmasına etki eden diğer bir durum da yeri geldiğinde değinmek zorunda kaldığımız gibi yaşandığına inandığı “değer buhranı” idi. II. Abdülhamit döneminde toplumsal alanda böylesine bir “değer buhranı”nın yaşanmadığını, ancak ilerleyen süreçlerde İkinci Meşrutiyet ve ardından Cumhuriyet devri ile birlikte düzende ciddi sarsıntıların meydana geldiğini söylemiştir. Bu buhranı bir bakıma anarşinin de kaynağı olarak görmüş ve Abdülhamit döneminde bu anlamda bir anarşinin olmadığını vurgulamıştır. Çağdaşlaşma uğruna gidilen süreçte medeniyet ve kültürün anlamı tam olarak bilinmeden medeniyet adı altında bir takım yabancı örflerini alma gibi tehlikelerin belirdiğini düşünmüş ve bu konuda kalemiyle uyarılarda bulunmuştur. Çünkü gelenekleri devrim konusu olmayan ve korunması gereken şeyler olarak kabul etmiştir.⁶¹⁶

Bu bağlamda çağdaşlaşmayı milli geleneklere bağlılıkta gören Baltacıoğlu gelenek kavramını: “Ben Türküm Türk kaldıkça en miskin bir Türk evliyasını en acar bir Hıristiyan azizine deyişmem; çünkü benimdir. Ben Türküm; Türk kaldıkça şeytanlarımın en büyük lanetleri azizlerin en büyük şefkatlerinden yeydir; çünkü bendendir.” sözleriyle ifade ederken⁶¹⁷ Türk geleneklerini üstün ve yüceltici görebek içselleştirmiştir.

Batı hayranlığına tavrı almasındaki temel argümanlarından biri, belirttiğimiz değer buhranının toplumda gittikçe artan bir bozulmaya yol açtığını gözlemlemiş olmasıydı ve “mukallitlik, yabancı aşkı, öze rağbetsizlik, kendini unutma” rahatsızlık duyduğu hususlardı:

⁶¹⁵ Baltacıoğlu (24 İlk Kânun 1942). s.2.

⁶¹⁶ Baltacıoğlu (19 Şubat 1942a). s.2.

⁶¹⁷ Baltacıoğlu (25 İlk Kânun 1941). Noel Baba!..., *Yeni Adam*, Sayı:365, s.3; Noel (Ocak 1971). *Yeni Adam*, Sayı:833, s.5; Baltacıoğlu (1972). s.361.

“Avrupalılaştıkça kendimizden, geleneklerimizden vaz mı geçtik? Nedir öyle ise büyüklere karşı, analara, babalara, öğretmenlere, devlet adamlarına karşı, fakirlere, yoksullara, yaşlılara karşı gösterdiğimiz saygısızlık? Nedir öyle yoksullara, yaşlılara karşı gösterdiğimiz saygısızlık? Nedir öyle ise yoksullara, güçsüzlere karşı yaptığımız eza, cefa? Soysuzlaştık mı? Bozulduk mu? Yok mu olduk? Artık bu densizliğe, düzensizliğe bir son verelim. Artık başkalarına değil, yalnız kendimize benzeyelim. Eşsiz ve ulu tarihimizi yoktan var eden milli geleneklerimizi yâr ve ağıyardan kıskanalım.”⁶¹⁸

Görülüyor ki Baltacıoğlu'nun bu konuda bir takım açıklamalar sunan otoriter ve öğretici edası kararlılıkla devam etmiştir. Bu aşamada topyekûn “Batılılaşmaya” yönelik bakış açısı, aynı zamanda artan eleştirel bir tavrı doğurmuştur. Dönemin bazı aydınlarında da gözlemlenebilecek bu tavır, kültürel yozlaşma ihtimaline yönelik ciddi bir tonlamayla gösterilmiş tepkiydi. Geleneklerin korunması refleksiyle takınılan bu anlayış aslında özgünlük/farkındalık, otoriter bir düşünce, üstünlük/meziyet temelinde kurgulanmıştır. Burada oldukça önemli bir durum söz konusudur. Türkiye’de toplumsal ve kültürel çağdaşlaşma; siyasi rejim açısından halkı biçimlendirme noktasında politikleşmiş bir hedeftir. Devlet, kendisini meşru kılacak düzenlemeleri sağlamlaştırırken yöneten de kuralları koyan da kendisidir. Halk, bu kurallara uymakla mükelleftir. Halk gösterilen şekilde çağdaşlaşmak durumundadır. Baltacıoğlu ise bu uğurda Türke özgülüğü/geleneği sürekli hatırlatma gayretini taşımış, buna mukabil doğrudan rejimin meşruiyetini sarsacak ifadelerde bulunmamıştır. Dahası Altıİlkenin ve devrimlerin geleneklerle uyumundan söz etmiş, eleştirileri daha çok aydınlara yönelik olmuştur. Her şeyden önce rejimin ilkelerini yahut rejimin faaliyetlerini düz bir şekilde eleştirerek kendisini var etmiş ve konumlandırmış olanlar ile halktan kopan aydınları ülke için zararlı görmüştür.

Onun “Batılılaşmanın” kapsamına yönelik eleştirilerine rağmen Kemalizm övgüsünde ve Kemalist ideolojiyi gelenekler ile barışık gösterme arzusunda atmosferin kuşkusuz etkisi vardır. Ancak kanaatimizce daha önemlisi Kemalizm’in ulus-devlet ideali ve Baltacıoğlu'nun bu ideale olan bağlılığıdır. Bunu ifade etmemizin nedeni ise

⁶¹⁸ Baltacıoğlu (5 Son Teşrin 1942). Saygısızlar saygı öğreniniz!, *Yeni Adam*, Sayı:410, s.2; Baltacıoğlu (1972). s.352,353.

“Türk modernleşmesinin” gediklerinin temelinde ulus-devlet idealinin de önemli yer tutuyor olmasıdır. Buna laiklik ilkesinin uygulama şekli ve İslamiyet’le araya konan mesafe de eklenebilir. Baltacıoğlu’nun Kemalist ideolojiye nazaran çağdaşlaşma formülünün daha ulusal ve özgün olduğu bir ihtimal öne sürülebilir, ancak yine de asıl problem ulus-devlet idealinin kuşatıcı ve kapsayıcı özelliğindedir. Kemalist seçkinler ve Baltacıoğlu, bu anlayışı hep homojen, Türklüğün mutlak egemen olduğu bir toplum inşası için kullanmıştır.

Baltacıoğlu’nun ne denli özcü/Türkçü olduğunu gösteren pek çok bilgi çalışmanın bütününde görülebilir. Lakin bazı Türk entelektüellerinin kafa karışıklıklarını ve bunun Türk düşünce hayatında yarattığı karmaşayı ve ifade ettiğimiz gibi onun sarsılmaz bir milliyetçi olduğunu gösteren işaretler çoktur. Baltacıoğlu, “psikoloji, pedagoji, filozofi” gibi uluslararası terimlerin yerine öz Türkçe terimler türetmekten bahsederken, örneğin muhafazakâr olarak değerlendirilen P. Safa’nın buna karşılık uluslararası terimlerden yana tavır aldığı görülmektedir. Hatta Safa, “neden İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan, Macar, Fin, Rus, Yunan, Polonyalı her garp milleti ‘objektif’ desin de Türk bu kültür ailesinden ayrılınsın” demiştir.⁶¹⁹ Bu, küçük ve basit bir örnek olarak gözüksün de bizce Türk düşünce tarihindeki zeminin ne denli kaygan olabileceğini göstermektedir.

Baltacıoğlu’nun gelenek konusundaki yaklaşımına tekrar dönelim. Konu hakkında düşüncelerini açıklama noktasında çabasını ve ısrarını sürdürmüş ve gelenek anlayışını tüm yönleriyle izah etmeye çalışmıştır:

- “Ananeler tabiatları bakımından örflerdir.
- Ananeler örfler gibi sık sık değişici değildirler.
- Ananeler örfler kadar canlı olgulardır.
- Anane ırktaki kafatası gibidir; kültürde soyu tayin ederler.
- Ananenin orijini mitolojiye dayanır
- Anane dışakıl (arationnel) bir mevzudur.
- Anane bozulmadıkça milli soy da bozulmaz.
- Anane birliği orijin, kafa ve ruh birliğidir.
- Milli kaynaşmayı yapan faktör kültürden önce ananedir.”

⁶¹⁹ P. Safa (7 Mayıs 1942). Esasta anlaşmak şarttır, *Yeni Adam*, Sayı:384, s.9 (Tasviri Efkâr’dan iktibas); Baltacıoğlu (14 Mayıs 1942). Felsefe terimlerinde beynelmilelcilik, *Yeni Adam*, Sayı:385, s.11.

Gelenek hakkındaki yukarıdaki anlayışın da Türk milli hayatında başlıca şu yararları sağlayacağını söylemiştir:

- 1- “Din, ahlak, hukuk, zevk, teknikte tutulması yahut atılması gereken örfleri ilmi ve objektif bir şekilde ayırmak.
- 2- Garplılaştırken soysuzlaşan milli kurumlarımızı bu bozulmadan kurtarmak.
- 3- Orijinal kültüre ve orijinal medeniyete doğru yollanmak.
- 4- Halk ile aydın arasındaki derin boşluğun doldurulması.”⁶²⁰

Gelenekler noktasında aydınlara tavır alan Baltacıoğlu, halkın bu noktadaki önemini de gözler önüne sermiştir. Halkın geleneklerinden uzaklaştığı bir ortamda artık bir ulustan söz edilemeyeceğini, halkın geleneklerini koruduğu halde aydınların geleneklerini yitirmesinin sosyal iş bölümü alanında bir ikililik yaratacağını söylemiştir. Bu koşullarda “kutsal emanetler” olarak gördüğü geleneklerin bu aydınlar yerine halk çocuklarına, daha doğrusu “ulusçu gençlere” verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶²¹ Bu konudaki eleştirilerini gayet keskin bir şekilde sürdürmekten de geri kalmamıştır. Örneğin helva sohbetleri ve ocakbaşı yarenliklerini unutarak yılbaşını Hıristiyan adetleriyle kutlayanları eleştirmiştir. Aynı zamanda bu durumu bir trajedi olarak görerek bunların nedenini şu zanna bağlamıştır: “biz millet değiliz. Bizim geleneklerimiz yoktur, başkalarının geleneklerini çalmak zorundayız. Böyle yaparak Avrupalı adam olacağız.” Sertliğini giderek arttıran bir tonlamayla kendi geleneklerinden uzaklaşanları “sapkınlık” ile itham etmiştir.⁶²²

Gelenek konusundaki bu otoriter yaklaşımı, kuşkusuz milli kimliğe ve topluma verdiği önem kadar geleneklerin muhafazakârlık olarak değerlendirilip, değersizleştirilmesine karşı durmasıyla da ilgilidir. Yenileşme ve değişme konusunda katı bir tavır benimseyenler muhtemelen devrimlerin hızına, bütünselliğine bir zarar gelmesinden çekinerek geçmişyönelik hemen her lafzımüthiş bir kuşkuyla değerlendirmişlerdir. Bu noktadaki önemli durum laik bir toplum öngören Kemalist çağdaşlaşma projesi karşısında, Osmanlı örneğinin pek çok olumsuzluğunkaynağı olarak görülmesi idi. Kemalizm’in çağdaşlaşma konusundaki örneği, Batı idi. Ulusal kimlik ve Kemalist toplum idealinin ikamesi için Osmanlı ve değerleri saf dışı bırakılarak yer yer çok eski zamanlara/Orta Asya’ya da başvurulmuş, böylece yeni rejimin meşruiyeti

⁶²⁰ Baltacıoğlu (1972). s.33; Baltacıoğlu (1 İk. Kânun 1942). s.2.

⁶²¹ Baltacıoğlu (1972). s.359.

⁶²² Baltacıoğlu (28 Aralık 1950). Noel Baba!, *Yeni Adam*, Sayı:682, s.1.

buradan sağlanmaya çalışılmıştır. Baltacıoğlu'nun geçmiş vurgusu da aslında bu dūřünceyle paralel ve uyumludur. Ancak Baltacıoğlu, 1930'larda iktidar tarafından dūřlanmıřtır. Ayrıca dūřüncelerinin çok fazla dikkate alınmamasının nedenlerinden biri diğeri olarak akla gelen dūřünce, yönetici seçkinlerin mazi ile kurulacak bağı kendilerinin saptamasını tercih etmeleridir. Uluslařma idealini kadim bir köke dayandırma çabası ile Batı'nın bazı değerlerinin içselleştirilmesine yönelik eforun temel belirleyicisi kuşkusuz laisizm idi. Ve zaten dönemin bir çok aydını Kemalist ideolojiye paralel/uygun görüşler paylaşıyordu. Yani Kemalist seçkinler kendi tahayyülleri çerçevesinde, kendi kontrolleri altında bir takım dūřüncelerin yeşmesini uygun görmüşlerdi. Bir de Baltacıoğlu'nun taklit boyutuna ulaştığını dūřündüđü "Batılılaşmaya" yönelik zaman zaman yaptığı keskin eleştirileri eklenmelidir. Bu koşullarda ortaya çıkan durum, kurucu kadronun biz bilirizci tavrı ile Baltacıoğlu'nun kapitalist etkilere ve bunun yarattığı hızlı değerişimlere karşı gösterdiği milliyetçi romantik tavır ile açıklanabilir.

Yine de ısrarla ve her fırsatta muhafazakâr olmadığını söyleyen Baltacıoğlu, alışma boyunca da görüldüğü gibi pek çok ithama maruz kalmıştır. Elbette buna dūřüncelerindeki sentezci, uzlaşmacı yaklaşımı ve bazı konularda eleştirel tavrı zemin hazırlamıştır. Bir de devrim taraftarlığının yanında gelenekçi bakış açısına sahip olması ve yeniliğin yaratılmasında gelenekleri ön koşul olarak sunması günümüzde de kendisi ile ilgili yapılan bazı çalışmalarda onun "muhafazakâr, muhafazakâr Kemalist, modern yahut devrimci muhafazakâr vb" olarak tanımlanmasına olanak vermiştir. Neticede gelenek ve muhafazakârlığın farklılığını kendince açıklamaya çalışarak nefes alabileceği bir alan yaratmayı da gerekli görmüştür. Bu algı ile Kemalizm'in de esasen geleneklere önem verdiğini belirtmiş, devletin ađdařlařma sürecindeki önem ve organizatör görevi teslim edilmiş, halk ise çağdaşlaşmanın can damarı olarak değerlendirilmiştir.

Kanımızca gözden kaçırılmaması gereken önemli bir nokta ise toplumun belkemiği olan konularda, Kemalizm ve Baltacıoğlu arasındaki uyumdur. Kemalizm, milli kimliğin inşasında kadim olandanreferans alma yolları arar, yani maziye başvurur ve bunun meşruiyeti için de pek çok çalışma yürütür.Örneğin 1932'de açılmaya başlanan halkevlerinden milli kimliği ilgilendiren dil, sanat vb. noktalarda Türke has değerlerin araştırılmasınıve yaşatılmasını ister. Bir takım adımlar atarak İslam dinini

“Türkleştirme” çabasına girer. Dil devrimini yapar ve Baltacıoğlu da dil devrimine bizzat katkı sağlamaya çalışır. Uzatılabilecek bu örnekler, toplumsal dokuyu doğrudan ilgilendiren böylesine önemli konularda Kemalizm’deki radikalliğin Baltacıoğlu’nda da yer aldığını göstermektedir.

Baltacıoğlu’nun muhafazakarlık ve gelenek kavramlarına bakışında bilinmesi gereken nokta, U. Özcan’ın Baltacıoğlu ile ilgili belirttiği; Baltacıoğlu’nun “modernlik lehine geleneği dönüştürme çabası” içerisinde olduğudur. Dolayısıyla Baltacıoğlu tarafından gelenek, korunması/muhafaza edilmesi gereken “donmuş bir kalıp” şeklinde değerlendirilmemiştir: “Geleneğe dair yeniden-inşacılığının leitmotivi, katıksız bir muhafaza arzusu değildir. Aksine, geleneği, diğer bir deyişle ‘milli kùltür’ün toplamı saydığı şeyi, kendi çağının modernleşme perspektifine ve yönelimine uyumlu kılmaktır.”⁶²³

Bu koşullar altında düşünecek olursak Baltacıoğlu, öncelikli olarak Türk kimliğini oluşturduğuna inandığı ana harcı, gövdeyi, korumaya çalışmıştır. Bununla birlikte Türkiye’de birbirine düşman haline getirilen gelenek ile çağdaşlığı barıştırmaya ve buluştırmaya özen göstermiştir. Keza örnek alınan toplumların da aslında bunu yaptığını söylemiş ve bu yolda, gerekli gördüğü noktalarda Batı’yı (tekniki/medeniyeti) hesaba katmayı ihmal etmemiştir.

2. Çağdaşlaşma Reçetesi: Kùltür ve Medeniyet Ayrımı

Türk düşünce hayatı için olduğu kadar Baltacıoğlu açasından da Ziya Gökalp, gerçekten de sembol bir isimdi. Kùltür ve medeniyet konusuna yaklaşımı da aynı kanaldan beslenmiştir. Tıpkı Gökalp gibi kùltür ve medeniyeti kesin bir surette birbirinden ayırmış ve çağdaşlaşmamacerasında Batı’dan kùltür değil, medeniyetin (tekniki) alınması gerektiğini vurgulamıştır. Öncelikle Gökalp, insan topluluklarının tüm bireylerini birbirine bağlayan, kişiler arasındaki uyumu sağlayan kurumları “hars” olarak göstermiştir. Bir toplumun üst tabakasını, başka toplumların üst tabakasına bağlayan kurumları da medeni kurumlar olarak nitelendirmiştir.⁶²⁴ Kùltür ve medeniyet

⁶²³ Özcan (Temmuz-Ağustos-Eylül 2013). s.177.

⁶²⁴ Z. Gökalp (2007). *Hars ve medeniyet*, Ankara: Elips Kitap, s.7.

arasındaki en önemli ayrımı kültürün milli, medeniyetin ise milletlerarası oluşuna bağlamıştır.⁶²⁵

Kültür-medeniyet ayrımı konusunda doğru olarak önceliği Gökalp'e veren Baltacıoğlu, Gökalp'in bu davayı sonuna kadar götüremediğini ve kendisinin bu dava için yola devam ettiğini söylemiştir.⁶²⁶ Kültür ve medeniyet, Gökalp'in düşüncesinde olduğu gibi kendisinde de temel kavramlardır. Din, dil ve sanat gibi manevi öğelerin kültürü var ettiğini, medeniyeti var edenin ise aklın yarattığı bilim, felsefe, sanayi, ticaret ve eğitim gibi teknikler olduğunu belirtmiştir.⁶²⁷

Baltacıoğlu, kültür kavramını etraflıca 26 Eylül 1935 tarihli "Yeni Adam"da açıklamaya çalışmıştır. Bu yazısında kültürün iyice anlaşılmadan kullanıldığını belirtmiştir. Konu bağlamında da iki değer hükmü belirlemiş ve bunlardan birini gerçek, diğerini ise değer hükmü şeklinde ifade etmiştir. Fizik, psikoloji ve sosyoloji hükümleri gerçek hükümler, sanat, ahlak, hukuk, dil, din ise değer hükümleri olarak açıklanmıştır. Bu paralelde kültürün toplumun vicdanından doğan değer hükümleri olduğunun altını çizmiştir. Dolayısıyla da ahlak kültürünün söz konusu olabileceğini, ancak bir fizik kültürü olamayacağını söylemiştir.⁶²⁸

Böylelikle kültür, dışarıdan alınmayan ve millete özgü olan değer hükümleri olarak açıklanmıştır.⁶²⁹ Ona göre değer hükümleri, diğer ifadesiyle değer yargıları tamamen "iç âlemle", "duyunçla", "bilinçaltıyla" ilgiliydi⁶³⁰ ve toplumdan topluma değişmekteydi. Bu bakımdan "Avrupalılaştırmanın" Türkiye'de yanlış olarak Batı kültürünü almak olarak algılandığını belirtmiş ve Batı kültürüne olan hayranlığı eleştirmiştir.⁶³¹ Kültür ve medeniyet karmaşasının Türk toplumunda bir arka planı olduğuna da dikkat çekmiş ve bunun Selçuklu'nun ve Osmanlı'nın yaşadığı süre boyunca devam ettiğini söylemiştir. Bu dönemlerden itibaren medeniyet diye kültürün alındığı yahut medeniyet alınırken Türke özgü olan orijinal ve üstün medeniyet kurallarının kaybedildiği kanısındaydı.⁶³² Baltacıoğlu, kültürü hayranlık duygusundan

⁶²⁵ Gökalp (2007). s.15

⁶²⁶ Baltacıoğlu (1972). s.19; Kaçmazoğlu (2010). s.201.

⁶²⁷ Baltacıoğlu (Ocak 1976a). Toplumları yaratan üç varlık, *Yeni Adam*, Sayı:893, s.4; Dikici (1986). s.73.

⁶²⁸ Baltacıoğlu (1950). s.45; Baltacıoğlu (26 Eylül 1935). Her hafta bir kelime, *Yeni Adam*, Sayı:91, s.9.

⁶²⁹ Baltacıoğlu (Mart 1978). Kültür, *Yeni Adam*, Sayı: 919, s.11; Baltacıoğlu (1950). s.45-46; Kaçmazoğlu (2010). s.202.

⁶³⁰ Baltacıoğlu (1967). s.9; Baltacıoğlu (13 Ağustos 1936). s.2.

⁶³¹ Kültürde Batı'dan alacağımız yoktur. Batı'nın bizden alacağı vardır (Şubat 1968). *Yeni Adam*, Sayı:798, s.1.

⁶³² Baltacıoğlu (1945). s.104.

da tamamen ayırarak bu iki kavramın birbirine zıt olduğunu, hayranlığın artmasıyla kültürün yok olacağı endişesini taşımıştır.⁶³³

Bu aşamada Baltacıoğlu'nun kültür ile ilgili olarak yaptığı açıklama ve tanımlar gelenek kavramıyla iç içe iken zamanla kültür ve gelenek kavramında bir ayrıma, daha doğrusu bir izah yoluna gittiği de belirtilmelidir. Nitekim 1942'de kendisi de bu durumu: "İlk düşüncelerimi biraz kapalı olarak Yeni Adam'da yazmıştım: 'Kültür hemen hemen değişmez' diye... oysa ki kültür de medeniyet gibi değişebilir" sözüyle belirtmiş ve kültürün çok az değişebileceğini, ancak geleneklerin hiç değişmediğini söylemiştir.⁶³⁴ Böylece gelenek, "kültürün tarih boyunca değişmeyi" olarak ifade edilmiştir.⁶³⁵ Evet, kültür çok az değişebilirken, kültürün içerisinde değişmeyen özü/cevheri gelenek olarak açıklamıştır. Bu anlayışa göre kültür denilen değer yargılarının sosyal tipten sosyal tipe değiştiğini, ancak bunun her değer yargısı için doğru olmadığını söylemiştir. Zira kültür denilen değer yargısının içinde sosyal tipten sosyal tipe değişmeyen değer yargılarının var olduğunu, işte kültürün bu tipinin gelenek olduğunu vurgulamıştır. Yani belirttiğimiz gibi efsaneleri, bezeme motiflerini, komiklik anlayışını, halk felsefesini, mimikleri, mitleri, motifleri, dilin eklerini ve dilin sentaksını, atasözlerini hiç değişmeyen gelenekler olarak belirtmiştir.⁶³⁶

Bu yönüyle de geçmişten günümüze Türk geleneklerinin hemen hemen hiç değişmediğini, zaten bunun istense bile değiştirilemeyeceğini belirtmiş ve devrimcilerin bu gerçeği saygı ile göz önünde bulundurmasının gereğine işaret etmiştir. Bu söylediklerinin doğru olması durumunda Türk çağdaşlaşma tarihindeki ve doğrudan kültürden uzaklaşma ile ilgili gördüğü şu üç olayın açıklanmasının mümkün olacağını belirtmiştir:

- 1- "Yabancı kültürünü yaymak isteyen aydınların uğradığı güçlükler.
- 2- Yabancı kültürüne karşı Türklerin gösterdiği mukavemet (alafrangalık, gavurluk, züppelik gibi olumsuz değer hükümlerinde olduğu gibi).
- 3- Yabancı kültüre aşılanaınların psikopat tiplere dönmesi."⁶³⁷

Kültürün asıl sahibi olarak halkı belirlerken kültüründen uzaklaşan aydınları ise "hasta" olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle aydınlara bir öneride bulunarak yapmaları

⁶³³ Baltacıoğlu (6 Aralık 1951). Artık bizlere ekmek kalmadı, *Yeni Adam*, Sayı:715, s.3.

⁶³⁴ Baltacıoğlu (29 İ. Kânun 1942a). s.2.

⁶³⁵ Baltacıoğlu (1945). s.10.

⁶³⁶ Baltacıoğlu (1966). s.121.

⁶³⁷ Baltacıoğlu (17 Nisan 1941). Türk'e doğru, *Yeni Adam*, Sayı: 329, s.2,16.

gerekeni üstün/yüce Türk kültürüne gitmek olarak açıklamıştır. Kültürün korunmasını “manevi istiklal davası” olarak gören Baltacıoğlu, kültürün korunması karşısında medeniyet davasının basitliğine değinmiştir.⁶³⁸

Üzerinde sıklıkla durduğumuz benliğin korunması kaygısı ile medeniyeti kültürden ayırmak için çok uğraş vermiş ve temel olarak medeniyeti bir akıl işi olarak formüle etmiştir: “Batılılaşmak” sadece teknikleşmek, medeniyete gitmekti. Bu nedenle “Batıya doğru” parolasını “Batı tekniğine doğru” şekliyle ifade etmiştir.⁶³⁹ Bu bakımdan konu hakkında ortaya atılan düşüncelerin bir değerlendirmesini yapma ihtiyacı hissetmiştir. Örneğin, Batı kıtasında olmanın Avrupalı olmak için yeterli görülmesi anlamına gelen coğrafi birlikteliğin doğru olmadığını, aksine bunun sosyal bir fikir olduğunu söylemiştir. Yine, ister Avrupalı isterse Amerikalı olsun Batı medeniyetine giren her ulusun muâşeret ve eğitim “törleri”nin ortak olduğu görüşünü de doğru bulmamıştır. Bu değerlerin uluslararası olmaktan öte, uluslara göre değişen değerler olduğunu söylemiştir. Son anlayışa göre ise din ve dil gibi yerli birkaç kurumu ayırıp geriye kalan bütün iç değerleri Avrupa’dan alma düşüncesinin de yanlış bir yaklaşım olduğu, zira sadece dil ve özlü kurumların dışında kalan sanat gibi kurumların da uluslara göre değiştiğini belirtmiştir.⁶⁴⁰

Son bağlamda kültür ve medeniyet arasındaki ayrımı bütün olarak şu maddeler ile açıklamıştır:

- “Kültür bir topluluğun (kabile, aşiret ve millet) vicdanında yaşayan değerlerin topudur. Medeniyet bir teknik ailesine giren toplulukların zihninde yaşayan kurallarının topudur.
- Kültürün kaynağı kamul (mâşeri) vicdan, medeniyetin kaynağı maddi tecrübelerin eseri olan akıldır.
- Kültür kabile, aşiret ve millet denilen mâşeri değerler bakımından birbirine benzemeyen, birbirine karıştırılmayan orijinal topluluklarının öz malıdır. Medeniyet bir kabileden, aşiretten, milletten ötekilere geçebilen, topluluklar arasında kurallardır.
- Kültür duyulur; medeniyet öğrenilir.
- Kültür kendi kendini yaratır; medeniyet yapılıdır.

⁶³⁸ Baltacıoğlu (18 İlk Kânun 1941). Türk nedir, *Yeni Adam*, Sayı:364, s.2.

⁶³⁹ Baltacıoğlu (1945).s.15.

⁶⁴⁰ Baltacıoğlu (1945). s.8,9.

- Kültürü yaratan maşer vicdanı dediğimiz gayri meşurdur; medeniyeti yaratan ise ferdi şurdur.
- Kültür orijinal ve şahsi, medeniyet ise akli ve gayrişahsidir.”⁶⁴¹

Baltacıoğlu'nun kültür ve medeniyet ayrımına gitmesindeki ana neden “Batılılaşmaya” bir izah, bir çözüm getirme isteğidir. Kaldı ki çağdaş olabilmek ile kültürü korumak arasında doğrudan bir ilişki olduğunu düşünmüştür. Zira Türk kültürünün insanlık tarihinin tanıyabildiği en idealist ve en yaratıcı kültür olduğuna inanmıştır.⁶⁴² Bu koşullarda “Batılılaşmanın” sınırını net bir şekilde belirleyerek, Batı'dan bilim, teknik ve metot alınacağını, din, dil, sanat ve ahlakın ise alınmaması gerektiğini söylemiştir. Buna aykırı bir biçimde Batı'nın tekniğinin yanında kültürün alınmasını ise cahillik olarak nitelendirmiştir.⁶⁴³

Bu açıklamaları, kültürsüz bir topluluk olamayacağı gibi medeniyetsiz/tekniksiz bir topluluğun da olamayacağına yönelik inancının tezahürüdür. Pek tabii medeniyetin, yani tekniğin çeşitli özelliklerini de ifade etmiştir:

- “Teknik, akıl ve mantık işidir, teknik yapılıdır.
- Teknik, kişilerin yaratıcı muhayyilesinde doğar.
- Teknik, hep meşurda yaşar.
- Teknik, uluslararasıdır.
- Teknik, sık sık değişen, başkalaşan bir şeydir.
- Teknik, öğrenilerek kazanılır.”⁶⁴⁴

Birazdan daha detaylı olarak göreceğimiz gibi çağdaşlaşma için üç ana şart belirleyen Baltacıoğlu, çağdaşlaşmanın ilk şartını kültürün diri olması, ikincisini nüfusun kesafeti olarak tespit etmişti. Son etkeni ise teknik olarak açıklamıştır.⁶⁴⁵ Dolayısıyla milletlerin kalkınmasında tekniğin oynadığı rolü de görmezden gelmemiş ve hatta II. Dünya Savaşı'nın başlarında Almanya'nın başarılarını teknik alanındaki üstünlüklerine bağlamıştır. Ardından Anglosaksonların da teknik alanındaki başarıları

⁶⁴¹ Baltacıoğlu (22 Haziran 1944). Kültür ve medeniyet, *Yeni Adam*, Sayı:495, s.3; Baltacıoğlu (29 Haziran 1944). Sahici ve yalancı medeniyet, *Yeni Adam*, Sayı: 496, s.3; Dikici (1986). s.76.

⁶⁴² Baltacıoğlu (21 Kasım 1950). Türk kültürünün üstünlüğü, *Ulus*, Sayı:10362, s.2.

⁶⁴³ Baltacıoğlu (Ocak 1968), Batıdan neler almayacağız?, *Yeni Adam*, Sayı:797, s.3.

⁶⁴⁴ Baltacıoğlu (1945). s.15.

⁶⁴⁵ Baltacıoğlu (Mart 1976). Topluları kalkanıran son etken, *Yeni Adam*, Sayı:895, s.4.

sayesinde Almanları mağlup ettiğini vurgulamıştı. Bu nedenle çağdaşlaşmanın önemli bir koşulunu modern tekniğe ulaşmak olarak saptamıştır.⁶⁴⁶

Bu noktada önemli bir husus, ileri bir Türk medeniyetine, diğer ifadesiyle Türk tekniğine doğru gidilmesinin gerekliliğini belirtmiş olmasıdır. Uçak, denizaltı, tank gibi araçların teknikten daha fazlası olduğunu ifade etmiş ve bu aletleri yapan milletlerin, bunlara kendi anlayışını, zevkini, huyunu, kültürel geleneklerini de katarak şekillendirdiğini şu sözlerle söylemiştir: “Her millet elinden yahut fabrikasından çıkan eşyaya benliğinin damgasını ister istemez, vuruyor; onları bir soy millileştiriyor. Öyleyse Türk uçağı, Türk denizaltısı ve Türk tankı yapılıncı Türk kafasına göre yapılacaktır.”⁶⁴⁷ Böylece teknik tanımına da yeni bir boyut kazandırmış ve kültürün tekniği şekillendirme noktasındaki etkisini ifade etmiştir.⁶⁴⁸ Kaçmazoğlu’na göre ise Baltacıoğlu, bu görüşüyle kültür ve medeniyet ayrımı yahut birlikteliği konusunda çok net bir görüşe sahip değildir.⁶⁴⁹

Ancak daha önce belirttiğimiz gibi Türklere has yiyecek ve içecekleri millete özgü teknik kategorisinde değerlendirme konusu yapmış, büyük sanayi ürünleri dışında tekniğin bir de milletlere özgü olanlarını ifade etmiştir: “Bütün elişi tekniğimiz, hesap işlerimiz, halılarımız, çatmalarımız. İşte bütün yemek(...) tekniğimiz. İşte bütün içki tekniğimiz(...) temizlik ve konfor tekniğimiz. Bunlar(...) öz Türk malı olan tekniklerdir.”⁶⁵⁰ Buradan da anlaşıldığı gibi Baltacıoğlu, daha ziyade zevki yansıtan şeylere milli teknik demiştir.

Vurguladığı bir başka nokta ise medeniyet ile israfın farklılığı ve bunların birbirine karıştırılmaması gereği idi. Gösterişi, israfı ve lüksü medeniyet değil bir “incelme” olarak belirtmiştir.⁶⁵¹ Bunu da yararlı gördüğü medeniyete aykırı bir durum

⁶⁴⁶ Baltacıoğlu (17 Mayıs 1945). Beş para etmez yazılar, *Yeni Adam*, Sayı:542, s.3.

⁶⁴⁷ Baltacıoğlu (1972). s.175,176; Kaçmazoğlu (Haziran 1998). s.85; Kaçmazoğlu (2010). s.206.

⁶⁴⁸ Erol Güngör de Ziya Gökalp devrinde Türk entelektüellerinin bu konuda büyük bir çıkmaz içinde olduklarını söylemiştir: “Bir taraftan Batı dünyasının bizi maddi bakımdan ezen bütün medeni vasıtalarına sahip olmak istenirken, öbür taraftan da aynı dünyanın zevkleri, aile hayatı, her türlü sosyal münasebetleri ve dini inançları(...) hayatımızdan nasıl uzak tutulacaktı?” Güngör’e göre bu endişe pek çok entelektüel Batı medeniyetine karşı “menfi” yahut “çekingen” bir duruş almaya sevk etmiştir. Bkz. E. Güngör (2006). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları, s.10,11.

⁶⁴⁹ Kaçmazoğlu (2012). *Türk sosyolojisinde temalar I Türkçülük, İslamcılık, Muhafazakârlık*, İstanbul: Doğu Kitabevi, s.96.

⁶⁵⁰ Baltacıoğlu (1972). s.176,177. Ayrıca bkz. Baltacıoğlu (1950). s.56,57.

⁶⁵¹ Baltacıoğlu (17 Ocak 1946). Anlaşılması çok güç olan doğrular, *Yeni Adam*, Sayı: 577, s.2.

olarak algılamıştır. Ayrıca Türklerin Tanzimat'tan beri medeniyet istediğini, ancak bu zamana dek medeniyetin ne olduğunun tam olarak açıklanamadığını söylemiştir.⁶⁵²

Medeniyetsizliğin insan topluluklarını yozlaştırdığını, fakat bu toplulukların “medeniyet zorbalığının” dayattığı lüks ve israf ile de yozlaşabildiğini belirtmiş, yani ulusça yozlaşmanın söz konusu olduğu durumlarda, gerçek olmayan bir medeniyetin, lüks yahut arıklaşmanın (raffineman) olduğunu söylemiştir. Ulusça kalkınmanın olduğu yerde ise gerçek medeniyetin var olabileceğini vurgulamıştır.⁶⁵³

Böylelikle tekniğin imkânlarından yararlanılarak hayatın kolaylaştırılmasını olumlu görmesinin yanında “medeniyet zorbalığı” olarak tanımladığı durumu şu şekilde ayrıntılandırmıştır:

“Kadına otuz bin liralık vizon kürk giydiren, André Gide’e oğlancılık methiyesi yazdıran, on dakikalık yolu yaya yürütmeyen, kadını bir balo ve dans hayvanı yapan, kumara, fuhuşa modern hayat dedirten, insanı topraktan, kırdan, açık havadan, tabiat anadan ayıran, eve, kahveye, klübe kapayan, düşündürmeyen, okutan, denettirmeyen, ezberleten, yarattırmayan, kopye ettiren bir medeniyet medeniyetin kendisi değil, yozlaşmıştır. Böylesine bir medeniyet zorba bir medeniyettir.”⁶⁵⁴

Baltacıoğlu'nun sıklıkla dile getirdiği gibi kültür ile gelenek kavramı her toplumun kendine has özelliklerini ifade eder ve bu yönüyle de bir özgünlük meydana getirir. Bu aşamada “medeniyet zorbalığı” ifadesinden kastettiği de kültür emperyalizmi kavramına denk düşer ki eleştirisinin mihenk noktası, kapitalist etkilerin toplumların özgünlüğü için yarattığı tehdittir.

Frankfurt Okulu'nun özellikle “kapitalist modernleşme” eleştirisini değerlendirdiğimizde Baltacıoğlu'nun eleştirisinin de bu yaklaşım ile benzer olduğu görülmektedir. Frankfurt Okulu'nun temel bakış açılarından biri, kültürün endüstrileşmesi ile popüler kültürün, kültürü metalaştırdığı ve tüketim kültürünün egemen olduğudur.⁶⁵⁵

Frankfurt Okulu'ndan söz edilmişken bu okulun ünlü isimlerinden W. Adorno ve Max Horkheimer'in eleştirel yaklaşımları önemli kavramlardan birinin kültür endüstrisi

⁶⁵² Medeniyet nedir? (3 Kasım 1949). *Yeni Adam*, Sayı:622, s.1.

⁶⁵³ Baltacıoğlu (6 Ağustos 1953a). *Yeni Adam*'in ilkeleri, *Yeni Adam*, Sayı:735, s.2; Baltacıoğlu (19 Mart 1951). Dünyanın oluşu, *Ulus*, Sayı:10678, s.2.

⁶⁵⁴ Medeniyet zorbalığı (22 Aralık 1949). *Yeni Adam*, Sayı:629, s.1; Baltacıoğlu (6 Ağustos 1953a). s.2..

⁶⁵⁵ L. Yaylagül (2014). *Kitle iletişim kuramları*, Ankara: Dipnot Yayınları, s.94,95.

olduğunu da söylemek yerinde olacaktır. Bu isimler, kültür endüstrisinin giderek egemen konuma geldiğine ve geleneksel toplumsallaşma kurumlarının yerini aldığına dikkat çekmişler ve kültür ürünlerinin metalaşması neticesinde fetiş bir karakter kazandığını söylemişlerdi. Adorno ve Horkheimer, Baltacıoğlu'nun da sıklıkla kutsadığı kültür alanına tekellerin hâkim olduğunu ve böylece kültürü tektipleştirdiğini düşünmüşler, bu durumun da kültürün bozulmasına neden olduğunu belirtmişlerdi.⁶⁵⁶ Nitekim bu görüşler, Baltacıoğlu'nun bazı temel kaygılarının sistemli açıklamasıdır. Bunun yanında Baltacıoğlu'nun kültürün özgünlüğünü vurgulaması, medeniyet ayrımına gitmesi ve “medeniyet zorbalığı” olarak belirttiği kültür emperyalizmini eleştirmesi de düşüncelerinin bu boyutunun Adorno ve Horkheimer ile paralel olduğunu göstermektedir.

Kuşkusuz bu konudaki kırılma anlarından biri; Osmanlı/Türk toplumunda hissedilmeye başlanan kapitalist etkilerdir. Zira bu durum Baltacıoğlu'nun kültür kavramına daha da dirayetle sarılmasına neden olmuştur. Bu manada yeni rejimden ümitliydi ve 1920'lerde başlayan devrim sürecinin bir başlangıç olacağını düşünüyordu. Bilindiği gibi Cumhuriyet rejiminin, ulaşmayı amaçladığı yapının temel özelliklerinden birisi “medenileşmiş” bir toplum ideali idi. Bu perspektifte en başat sorun ise bu uğurda nasıl bir yol izleneceği ile doğru orantılı olarak “Batılılaşmanın” kapsamı ve bunun içerisinde öz değerlere ne derece ihtimam gösterileceği idi. Zira onun bu aşamadaki temel referansı ve cehdi din, dil ve sanatın Türklük lehine reforma tabi tutulması ve asloolandan ilham alınarak çağdaş olunması idi. Batı ise çağdaşlaşma yolunda sınırı aşmayacak şekilde destek alınacak bir merciden başka bir şey değildi. Zira bunun ötesini Türk kültürü ve geleneği için bir araf hali ve yozlaşma olarak değerlendirmiştir.

Siyasi seçkinlerin hedefi belli idi, ancak limit noktasında nelerin hesaba katılacağı/katılması gerektiği ise çok berrak değildi. Baltacıoğlu bu aşamada çağdaşlaşma anlayışına ve tutulan yola bir çerçeve çizmeye çalışmıştır. Onun uzun yaşamı boyunca yaşanan hatırı sayılır dönüşümlere tanıklık etmesi, çağdaşlaşma çabaları içerisinde yapılan hamleler ve topluma yönelik gözlemleri ile ortaya attığı çağdaşlaşma modeli doğrultusunda, teknikte Batı'yı işaret etmiştir. Ancak bu hassas bir konuydu, bu nedenle de onun Avrupa ve “Avrupalılaşmaya” pek çok milliyetçi

⁶⁵⁶ Yaylagül (2014). s.100.

entelektüel gibi kuşkuyla yaklaştığını açık olarak görebilmekteyiz. Kaldı ki bu kuşku durumunun oluşmasının II. Meşrutiyet dönemine uzanan bir arka planı söz konusudur.

Baltacıoğlu, 27 Nisan 1913 tarihinde Darülfünun'da verdiği ve daha sonra kitap olarak da basılan "Avrupa Bizi Nasıl Tanıyor?" isimli kitabında Avrupa'nın Türkleri hiç tanımadığını, tanıyanların ise, resimler, masallar, kulaktan dolma bilgilerde yanlış ve oldukça olumsuz bir şekilde tanıdıklarını belirtmiştir. Yine Avrupa'nın "Şarkı" hurafelerle bildiğini/tanıttığını belirterek Türkiye'nin Avrupa tarafından "vahşi, medeniyetsiz, geri" vb olarak görüldüğünü söylemiştir. Bu psikoloji ile Avrupalıların gözündeki imajın değişmesi için Avrupa'ya kendilerini tanıtmaya yollarını göstermiştir.⁶⁵⁷ Pek tabii bu istekte Balkan yenilgisinin doğrudan bir ilgisi vardı. Ve Balkanlarda alınan yenilgi ile Bulgar mezalimi, dönemin entelektüellerinin Avrupa'ya tepki göstermesine neden olmuş, Avrupa'nın bu durum karşısında yaşadığı sessizlik eleştirilmiştir. Bununla birlikte Türk toplumunun "medeni" olduğunu anlatmak ve Müslümanlara yönelik mezalimlere dikkat çekmek için bazı adımlar atılmıştır. Baltacıoğlu da buna bizzat katılmıştır. Bu teşebbüslerden biri, "Balkan Mezalimi Neşr-i Vesaik Cemiyeti" adıyla bir yayın komitesinin oluşturulmasıdır. Cemiyetin fahri sekreteri olan Ahmet Cevat Emre, cemiyetin "komitecilerin ve muntazam orduların Türklere karşı açtığı imha harbinin eşi görülmemiş fecayii, medeni Hristiyanlığı şefkate getirir ümidiyle" açıldığını söylemişti. Baltacıoğlu'nun üye olduğu bu cemiyet, bahsettiğimiz mezalimler ile ilgili olarak bir kamuoyu oluşturma uğraşına girmiştir.⁶⁵⁸

Yine Baltacıoğlu, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, Avrupa'nın Türkleri tanıması gerektiğini söylemiş ve kendilerini Avrupa'ya tanıttıktan sonra Avrupa'ya şu şekilde seslenebilmenin mümkün olacağını ifade etmiştir:

"Ey medeni Avrupa! Sende insaf ve adalet yok mudur ki evlatlarımızı kesen, kadınlarımızın ırzına geçen Bulgarların, Yunanlıların şekavetine gözlerini yumuyorsun; ey medeni Avrupa sen de hiç vicdan yok mudur ki camileriyle, çeşmeleriyle, sebilleriyle(...) parlak ve muhteşem bir medeniyetin, mazisiz medeniyetsiz düşmanların ayakları altında çiğnenmesine razı oluyorsun?"⁶⁵⁹

⁶⁵⁷ Detaylı bilgi için bkz. Baltacıoğlu (1329). *Avrupa bizi nasıl tanıyor*, Kader Matbaası, s.3-12.

⁶⁵⁸ A. C. Emre (1960). *İki neslin tarihi*, İstanbul: Nurgök Matbaası, s.160.

⁶⁵⁹ Baltacıoğlu (1329). s.23,24.

Böylece Türklerin Avrupa'ya doğru bir şekilde tanıtılmasıyla bir meşruiyet alanının yaratılacağını düşünmüş, dahası bu meşruiyeti; Türklerin sağlam bir kültür ve medeniyete olan sahipliği ile açıklamıştır. Şüphesiz bu tanıtma işi Türklerin, yaşamaya layık bir millet olduğunu ispatlamak içindir.

Türklerin kendine has özellikleri varlığından hareketle Batı taklitçiliğine karşın gösterdiği mesafeli tavır, ilerleyen yıllarda da sürmüştü. “Ahlaksızlık” isimli eserinin “Eski teşkilatımızın bozulması” alt başlıklı bölümünde; sebillerden konaklara, imaretlerden ocaklara, medreseler, hamamlar, hastahaneler gibi vakıfların, fertler arasında dini ve milli dayanışmayı arttırdığını söyledikten sonra bu kurumların insanları, ölümlerden ve felaketlerden koruduğunu, aynı zamanda bir tür eğitim sağladıklarını belirtmiştir. Ancak zamanın gereklerine göre dönüştürülebilecek bu kurumların ıslah edilemediğini söylemiştir. Bu teşkilatları bozan ve yıkan durumu da “Avrupa mukallitliği” olarak göstermiştir.⁶⁶⁰

1921 yılında kaleme aldığı “İnkılâbın beğendiği adam” isimli makalesinde de aynı durumdan şikâyet etmiş ve Türkiye'nin kendini Avrupa'ya tanıtma konusunun bir “ibtilâ” derecesine ulaştığını söylemiştir:

“Medeniyeti hazm edelim derken kustuk! Güzelleşelim derken iğrendirdik ve bugünde bu iğrençlikten kendimiz iğreniyoruz! Hâlâ ‘kendimizi Avrupa'ya tanıtalım!’ diyenlerimiz var. Ya onlar ne söylediklerini, daha doğrusu ne söylemek istediklerini bilmiyorlar, yahut benim dar kafam onları anlamıyor!”⁶⁶¹

Görüldüğü üzere Baltacıoğlu, Avrupa gibi kalkınmak için tekniğin, metodun ve bilimingerekliliğine inanıyor, fakat fazlasını lüzumsuz görüyordu. Geri kalmanın verdiği psikoloji ile Batılılaşmanın sınırının aşılmasını ve Batı'nın değerlerinin ithal edilmesini kabul etmiyordu. üstelik Türk kültürünün görmezden gelinerek Türk kimliğine zarar gelme ihtimali,onun kültür-medeniyet ayırımına gitmesine, kalemiyle sürekli olarak uyarılarda bulunmasına neden olmuştur.Baltacıoğlu, Türk toplumunun teknik anlamda geri kaldığını kabul etmekle birlikteTürklerin kültürece güçlü olduğunu bıkmadan söylemiştir.

⁶⁶⁰ Baltacıoğlu (1334). s.20-21.

⁶⁶¹ Baltacıoğlu (1 Kânunuevvel 1337). İnkılâbın beğendiği adam!, *Yarın*, Sayı:8, s.1.

3. Kalkınmanın Dinamiği Olarak Toplumsal Çağdaşlaşma Pratiği

Baltacıoğlu, çağdaşlaşabilmek için öncelikli olarak toplumun ne olduğunun bilinmesi gerektiğine inanıyordu. Bu inançseninde önce tanım üzerinde durarak toplumu; bitki, hayvan ve insanlar gibi canlı bir varlık olarak ele almış, ancak öteki canlılardan farklı özelliklerinin olduğunu vurgulamış ve toplumu “insan denilen canlı bireylerden oluşan kolektif bir varlık” olarak tanımlamıştır. Toplumu var edeni bireyler olarak belirledikten sonratoplumunvicdanı olarak nitelendirdiği kültürünve toplumun akli olarak ifade ettiği tekniğin,toplumun iki özünü oluşturduğunu söylemiştir.⁶⁶²

Toplum tanımı ile doğru orantılı olarak bütün milletlerin çağdaşlaşma tarihinin; “kendi benliğine tutunmaktan ibaret bir dıştan içe gidiş” ve “uluslararası tekniğe sarılmaktan ibaret bir içten dışa gidiş”ten meydana geldiğini söylemesi bu iki yönelimin birbirini tamamladığını ifade eder. Dolayısıyla toplumsal çağdaşlaşmanın; kültürün öz kaynağı halka ve uluslararası tekniğe gitmekle olacağını belirtmiştir.⁶⁶³

Bununla birlikte daha önce belirtmek zorunda kaldığımız gibi çağdaşlaşmanın iki yönünün/yüzünün olduğundan bahsederek göze görünen yüzünün politikada demokrasiye ve ekonomideendüstrileşmeye ulaşmak, göze görünmeyeni ise manevi/ruh birlikteliğini sağlamakşeklinde açıklamıştır. Manevi bütünlüğün, dinde, dilde ve sanatta birlik ile olabileceğini, dolayısıyla Türkiye'nin “milli rönesansını” beklediğini vurgulamıştır.⁶⁶⁴Toplumların kalkınmasında geleneklere kavuşmayı ve böylece yeni yaratma faaliyetlerine girmeyi temel düstur olarak belirleyen Baltacıoğlu, Türkiye'nin birdenbire kalkınmamasının nedenini geleneklerden kopmaya bağlar ve bu konuda birlik ve bütünlük sağlanamadığı müddetçe ülkenin çağdaşlaşmasının hayal olacağını altını çizer.⁶⁶⁵ Bu hususta açtığı bir diğer parantez ise çağdaşlaşmanın tek başınadin, eğitim,endüstri ile veyahut kılık ve kıyafet gibi dışarıda kalan etkenlerle olamayacağıve sadece politik rejimlerin de kalkınmayı gerçekleştiremeyeceğidir.⁶⁶⁶

⁶⁶² Baltacıoğlu (20 Mayıs 1970a). Türkiye'nin nüfusunu çoğaltın, *Yeni Adam*, Sayı:825, s.11; Baltacıoğlu (Ocak 1976a). s.4.

⁶⁶³ Baltacıoğlu (3 Haziran 1943). Plana doğru!,*Yeni Adam*, Sayı:440, s.2; Baltacıoğlu (1972). s.408, 409. Baltacıoğlu'nun çağdaşlaşma/kalkınma anlayışı ile ilgili olarak ayrıca bkz. Şahin, (2000). s.46-79; Göral, (2004). s.54-70.

⁶⁶⁴ Baltacıoğlu (Ağustos 1960). s.21; Baltacıoğlu (5 Eylül 1963). s.2.

⁶⁶⁵ Baltacıoğlu (1967). s.12.

⁶⁶⁶ Baltacıoğlu (Temmuz 1975). Ulusları yaratan üç etken din, dil, sanat, *Yeni Adam*, Sayı:887, s.4.

Ömrünün her safhasında çağdaşlaşmaya eğilen Baltacıoğlu açısından Türkiye'nin çağdaşlaşması/kalkınması konusu zamanla tam anlamıyla bir sorumluluk halini almıştır. Henüz gençlik yıllarında, yaşadığı ülkenin nasıl kalkınacağını sorgulamaya başlayan Baltacıoğlu, hayatı boyunca Türkiye'nin çağdaşlaşma meselesini bir sorumluluk olarak üstlenmiştir.⁶⁶⁷ Hatta vefat etmesine çok az bir süre kala “bu kadar felaketlerden kurtuldun, bu kadar da mutluluklara eriştin, en son isteğin nedir, ne olabilir? Ben size bu isteğin karşılığını veriyorum: Türkiye'nin kalkınmaya başladığını görmek”⁶⁶⁸ sözleriyle Türkiye'nin çağdaşlaşmasına yönelik arzularının ne boyutlarda olduğunu göstermiştir.

Türkiye'de çağdaşlaşma, Tanzimat'tan itibaren süre gelen bir çaba olduğu için onun bu konudaki ciddiyet ve hassasiyetini anlamak zor değildir. Üstelik kendisi bir Meşrutiyet aydınıdır. Zira unutulmamalıdır ki 1908 ve sonrası Türk düşünce tarihi açısından son derece önemli yıllardır. Bu koşullarda yetişen Baltacıoğlu'nun süreç içerisindeki tespitleri, bu konuda kronolojik tahlil yapabilmesine olanak tanımış ve Türk çağdaşlaşma tarihinin kendince bir röntgenini çekmiştir. İlk olarak Tanzimat'tan itibaren süre gelen çağdaşlaşma çabalarına atıfta bulunmuştur. Mutlakiyet dönemini asker, vatan ve tarih yiyen bir “mirasyedi” olarak nitelendirmiş, bu rejimden zaten çağdaşlaşmanın beklenemeyeceğini söylemiştir. Meşrutiyet döneminin ileri gelenlerini, ülkücü insanlar olarak tanımlamış, buna rağmen onların “şeametlerle” uğraştığını ve sonlarının trajik olduğunu, neticede kalkınmaya, Türk toplumunu mutlu etmeye vakit bulamadıklarını belirtmiştir. Cumhuriyet dönemi açısından ise durumu “yarı kuruculuk” devri olarak nitelendirmiş, fakat yine de tam anlamıyla bir yapıcılık dönemine girilmediğini açıklamıştır.⁶⁶⁹

Baltacıoğlu, bir başka yazısında da Tanzimat dönemini kanunlaşarak “Avrupalılaşma” devri olarak görür ve dilin, dinin, sanatın temel kurum olarak ele alınmadığını belirtir. Meşrutiyet döneminde ise Gökalp'ın milliyetçiliği ümmetçilikle sentezlemeye çalışan eklektik anlayışının göze çarptığını belirtir. Örneğin bu doğrudan bir din kalkınmasının söz konusu olmadığını, tersine Abdullah Cevdet'in bir din

⁶⁶⁷ Baltacıoğlu (8 Kasım 1945). Benim derdim, *Yeni Adam*, Sayı:567, s.2.

⁶⁶⁸ Baltacıoğlu (Mart 1974). Türkiye! Nasıl kalkınacaksın?, *Yeni Adam*, Sayı:871, s.5; Baltacıoğlu (Ocak 1976a). s.4.

⁶⁶⁹ Baltacıoğlu (18 Temmuz 1946). Üç devlet, tek dert, *Yeni Adam*, Sayı:603, s.2.

yıkıcılığı anlayışının olduğunu vurgular ve bu devri de dil, din ve sanat alanında çağdaşlaşmanın olmadığı dönem olarak değerlendirir.⁶⁷⁰

“Müstebit” olarak nitelendirdiği II. Abdülhamit’in, kalkınmayı arzuladığını ve bu uğurda, okul, hastane ve yol yaptığını, ancak kalkınmanın sağlanamadığını, İttihat ve Terakki Cemiyeti’nde meşrutiyeti ilan etmesine, tüm çabalarına ve hatta canlarını vermelerine rağmen Osmanlı İmparatorluğu’nu kalkındıramadıklarını belirtmiştir. Atatürk’ün ise hilafeti kaldırdığını, medreseleri kapattığını, Latin harflerini getirdiğini, şapkayı giydirdiğini, kısacası “Avrupalılaştım”, dediğini ve bunun için pek çok düzenleme gerçekleştirdiğini, ancak ülkeyi istediği gibi kalkındıramadığını, okulların yapılmasına, tek parti rejiminin sonlanmasına rağmen yine çağdaşlaşmanın gerçekleşemediğini söylemiştir.⁶⁷¹

Baltacıoğlu, yine de Atatürk devrini, diğer dönemlerden ayırmıştır. Bu devrin Tanzimat ve Meşrutiyet’ten ayrılan temel özelliğini “kayıtsız şartsız medeniyetçi” olmasında görmüştür. Bundan dolayı Atatürk devrinin bir “radikalizm devri” olduğunu ifade etmiştir. Ancak Atatürk döneminde yapılan başarıları işlere rağmen özellikle çağdaşlaşmanın temellerinden biri olarak ifade ettiği din konusunda, bu dönemi başarılı bulmamıştır.⁶⁷² Baltacıoğlu, bu dönemde dil konusuna büyük önem verildiğini söylemiş, Atatürk’ün Türk Dil Kurumu’nu kurmasının da dil konusuna verdiği önemi gösterdiğinin altını çizmiş ve şunları belirtmiştir: “Atatürk devri, dil için beslediği o büyük sempatiyi, din için, sanat için de beslemiş olsaydı, politikada olduğu gibi kültür alanında da dünyanın en ileri adımlarını atmış olacaktık. Ne yazık ki Atatürk devri bu işlerde hep çekingen davranmıştır.”⁶⁷³

Baltacıoğlu ise çağdaşlaşma konusunda bir bütünlüğün yakalanabilmesi için din, dil ve sanatta reform yapılması ve nüfus kesafetinin sağlanması gerektiğini düşünmüştür. Ona göre bu üç reform Türkiye’de yüzyıllardan beri yaşamakta olan softa ile aydın, ilerici ile gerici, sünni ile alevi, çatışmasını ortadan kaldıracak, Türkleri birliğe, bütünlüğe kavuşturacaktı. Daha önceki görüşlerine de uygun olarak din, dil ve sanatın

⁶⁷⁰ Baltacıoğlu (1 Haziran 1955). s.4,5.

⁶⁷¹ İnkılâp ağacı baş aşağı dikilmez (15 Ocak 1956). *Yeni Adam*, Sayı:751, s.1; Baltacıoğlu (Ağustos 1960). s.21; Baltacıoğlu (1967). s.1.

⁶⁷² Baltacıoğlu (1 Ekim 1955). s.258,259.

⁶⁷³ Baltacıoğlu (1 Haziran 1955). s.5.

toplumların kaynaşmasını sağlayacağını, Batı'nın kalkınmada izlediği yol olan çağdaşlaşmanın kültürle başlayıp, teknikle biteceği görüşünü referans göstermiştir.⁶⁷⁴

Zamanla kalkınma üzerine görüşlerini belirli bir sistematığe oturtan Baltacıoğlu, konunun felsefesi üzerinde durmuş ve bu bahiste tahlil ve tasnif yoluna gitmiştir. Tanzimatçıları, kılık ve kıyafetle, softaları sadece din ile meşrutiyetçileri ise eğitimle kalkındırmak isteyenler olarak nitelendirmiştir. Ancak çağdaşlaşmanın felsefesine erişebilmek için toplum üzerinde durmayı gerekli görerek bu felsefeyi toplum gibi canlı bir başka örnek ile izah etmiştir: Ağaç.⁶⁷⁵

Bu benzetme üzerinden hareket ederek tıpkı ağaçlar gibi toplumların da kökü, gövdesi ve dalları olduğundan söz etmiş ve toplumun kökünü gelenekler(din, dil, sanat), gövdesini nüfus kesafeti, dallarını ise teknik olarak belirlemiştir. En nihayetinde kalkınma ağacının son işini ise yemiş verip vermediği ile ele almıştır ki yemiş olarak gösterdiği tarım, endüstri ve ticarettir.⁶⁷⁶Dalların yemişi vermesi için de görevi eğitime vermiştir. Eğitim, geleneklerin aşılması ve bilginin kazandırılması ile bu vazifesini görecek. Yani eğitim, ulus kişiliği ile meslek kişiliğini yaratacaktı. Fakat eğitim, gelenekler ve nüfus konusu gibi kalkınmanın ilk etkeni değil, bunların var olmasından sonraki yemişleri yetiştiren son etken olarak tasarlanmıştır.⁶⁷⁷

Bu aşamada kendisine kalkınmanın felsefesini yapmasında esin kaynağı olan kişinin J. J. Rousseau olduğu belirtilmelidir. Baltacıoğlu da bunu şu sözlerle açıklamıştır:

“Jean Jeacques Rousseau benim gençliğimden beri okuduğum, üzerinde durduğum büyük eğitim feylesofudur. Ona göre eğitim bir ağaç aşısıdır. Kök kısmı insanın doğal varlığıdır, kalem kısmı da sosyal varlığıdır. Bu iki varlık birbiriyle kaynaşınca ‘adam’ denilen sosyo-psikolojik varlık meydana

⁶⁷⁴ Baltacıoğlu (5 Eylül 1963). s.2,8.

⁶⁷⁵ Baltacıoğlu (Haziran 1973). Kalkınma ağacı, *Yeni Adam*, Sayı: 862, s.4.

⁶⁷⁶ Baltacıoğlu (Temmuz 1968). Kalkınma ağacının gövdesi, *Yeni Adam*, Sayı 803, s.2,7; Baltacıoğlu (Haziran 1973). s.4. Şerif Kuytak, Baltacıoğlu'nun kalkınma ağacı felsefesini şu şekilde açıklamıştır: “Kökte: dil, din, sanat, gelenek birliği dediğimiz kültürümüz var. Ağaç buradan daimi surette beslenecek. Millet olabilmenin sırrı burada yatıyor. Ağaç kökünden sonra gövde geliyor ki bu da... dil, din, gelenek birliğinden, aynı kültürden beslenen Türk ulusunun nüfusu. Bu ağaca bakacağız, onu koruyacağız ki büyüsün, gelişsin, gövdesi kalıplaşsın, uzasın, nüfusumuz çoğalsın, sıklaşsın... gövde dalları taşıyacak. O dallar ki aynı zamanda bilim, sanat, teknik meyvalarını taşıyorlar, ya da taşıyacaklar.” Bkz. Ş. Kuytak (20 Mayıs 1970). Baltacıoğlu'nun evrim anlayışı, *Yeni Adam*, Sayı:825, s.7.

⁶⁷⁷ Baltacıoğlu (Mart 1969c). Ulusça kalkınmanın yoldamı, *Türk Dili*, Sayı:210, s.754.

geliyor. İşte kalkınma felsefesi için esinlendiğim gerçek bu ağaç gerçeğidir.”⁶⁷⁸

Peki Baltacıoğlu reform diyerek tam olarak neyi kastediyordu? Din reformu ile Kur’an’ın yanlışsız bir şekilde halk diline çevrilmesini, dil reformuyla yapma ve softa dili olarak tanımladığı Osmanlıcanın yıkılması ve yerine gelenekli dilin, öz Türkçenin konulmasını anlıyordu. Sanat reformuyla da mimarlıkta kübizmin, minyatürde primitifçiliğin, hattatlıkta non-figüratifçiliğin kurucusu, aynı zamanda tiyatrodaki sürrealistliğin yaratıcısı olarak ifade ettiği Türk ulusunun kendi sanat geleneklerine dönmesini anlamıştır.⁶⁷⁹ Bunlar yapılmadan da çağdaşlaşmanın değil kımıldamanın bile olamayacağını belirtmiştir. Zira en çağdaş milleti; manevi hayatı ve tekniği en güçlü olan millet şeklinde açıklamıştır. Manevi hayatı en kuvvetli olan ülkelere örnek olarak İngiliz ve Yahudi milletini, teknikçe en kuvvetli olan ülkelere ise Almanya ve Amerika’yı göstermiştir. Bu çağdaş devletlerin karakterlerinin kaynaklarını da şöyle vermiştir:

- “Sosyal tipten sosyal tipe değişmeyen değer hükümleri: milli gelenekler.
- Ulus tipini değiştirdikçe değişen değer hükümleri: milli kültür.
- Dış gerçeklerle ilgili olan gerçek hükümleri: medeniyet (teknik).”⁶⁸⁰

Nihayetinde Türkiye’nin çağdaşlaşma politikasını; gelenekleri bilmek, korumak ve yaymak, nüfusu arttırarak sıkılaştırmak ve son olarak da hem Türklük, hem de ticaret, tarım ve endüstri kişiliği yaratan bir eğitim tekniğini bulmak olarak belirlemiştir.⁶⁸¹

Baltacıoğlu, çok yönlülüğünü idealleri için kullanmaktan çekinmemiş ve bunu yazmış olduğu piyeslerde de ortaya koymuştur. Bu piyeslerde devrimleri ve Cumhuriyeti sahiplenen çizgisinden ödün vermemiştir. Örneğin “Karagöz Ankarada” isimli piyesinde bir taraftan Cumhuriyet rejimi övülmüş, diğer taraftan Türkün kendine ait değerleri Batının yarattığı figürler üzerinden kutsanmıştır. Batı’nın “Şarlo”, “Tarzan”, “Mikimavs” karakterleriyle Karagöz karşılaştırılmış ve Karagöz’ün üstünlüğü Türk geleneklerine atıfla somutlaştırılmıştır. Tarzan ile Karagöz karşılaşmasında medeniyetin gerekli ve iyi olduğu, Şarlo ile konuşmasında Türk sanatının özgünlüğü,

⁶⁷⁸ Orkun (Aralık 1969). Eğitim üzerine görüşme, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:820, s.2.

⁶⁷⁹ Baltacıoğlu (5 Eylül 1963). s.2; Göral, (2004). s.66,67.

⁶⁸⁰ Baltacıoğlu (Ağustos 1960). s.22.

⁶⁸¹ Baltacıoğlu (Mart 1969c). s.754.

yine sinema sanatçılarında “Greta Garbo” ile Karagöz’ün konuşmalarında Türk kadınının ahlaklı ve yapmacıktan uzak, yürüyüşünün bile Türke özgülüğü ön plana çıkarılarak vurgulanmıştır. Son olarak da Cumhuriyet ile Karagöz sanatının dirilişi arasında bir bağlantı inşa edilmiştir.⁶⁸²

Baltacıoğlu, bir diğer piyesi olan “Karagöz Köy Muhtarı”nda ise toplumsal çağdaşlaşmanın genel çerçevesini yalın bir dille aktarmaktadır. Piyeste özellikle “milletin mayası” dediği dil konusuna ayrı bir önem verilmiştir. Arap ve Acem kelimeleri reddedilmiş ve öz Türkçe savunulmuştur. Piyeste çağdaşlaşmayla bağlantılı olarak bir köy ele alınmıştır. Buköye muhtar seçilen Karagöz ne yapacağını bilemez bir durumdadır. Ardından yüz yaşında bir köylüyle karşılaşır. Köylü, Karagöze köyün sorunlarından ve yapılması gerekenlerden bahseder: bataklıklar ve hastalıklar nedeniyle nüfusun azaldığını söyler, ağaçsızlık ve hayvansızlıktan söz açar, köye radyonun gelmesi, lağımın kapatılması ve köyün mezarlığının düzeltilmesi gerektiğini söyler. Karagöz akıl danışacağı birilerini aramaya başlar. Pejoratif bir içerikle kurgulanan şehirli “zırzop” karakteri, köyün hiç değişmemesi, yani köye medeniyet gelmesine karşı olan ve köyü bir şiir/sanat kaynağı olarak değerlendiren “geveze” karakteri ve sadece okuyarak ezberleyen, uygulama bilgisi olmayan “ezberci” karakteriyle yaşananlar aktarılır. Karagöz bu karakterlerin hiç birinden uygun bir akıl alamaz. Karagöz son olarak Köy Enstitüsünden yetişmiş bir öğretmen ile karşılaşır. Öğretmen köyün yenileşmesi için tüm pratik ve uygun önerileri sıralar. Neticede kendi belirlediği çağdaşlaşma anlayışı ifade edilir, öte taraftan da Cumhuriyet, devrimler, Atatürk ve İsmet İnönü’nün çağdaşlaşma aşamasındaki önem ve katkıları vurgulanır.⁶⁸³ Baltacıoğlu’nun gelenekler üzerinden oluşturduğu üslup, bir yönüyle rejimin getirdiği yenilik rüzgârına uyum çabasıyla popüler ve işlevli bir şekilde kavramsallaştırılır. Belirttiğimiz piyeslerinde gelenek eksenli bir çağdaşlaşma yolu gösterilir ve bu yolun Kemalizm’le uyumu ön plana çıkarılır.

Kemalist ideoloji ise tanımlamaya ve/veya oluşturmaya çalıştığı yeni kimliğin kodlarını belirlerken tek bir kaynağa başvurmamıştır. Oluşturmaya çalıştığı seküler ve milliyetçi toplum için bir yandan yerel malzemeyi bulmak/kullanmak ister ve Batı’yı örnek alır. Öte taraftan da söz konusu kimlik için başka

⁶⁸² Ayrıntılı bilgi için bkz. Baltacıoğlu (1940). *Karagöz Ankara’da*, İstanbul: Sebat Basımevi, s.3-54.

⁶⁸³ Baltacıoğlu (1941). *Karagöz köy muhtarı*, *Karagöz*, Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, s.9-42.

kodlar/semboller/değerler icat etmeye çalışır. 1932’de açılan Halkevleri faaliyetlerine de göz atıldığında bu durum açıkça görülecektir. Dolayısıyla hem Kemalizm’de, hem de Baltacıoğlu’nun çağdaşlaşma tasarımıyla nihai hedef toplumun dönüşümü olarak belirlenmiştir. Fakat bilhassa Kemalizm’in çağdaşlaşma tasarımı için toplumun gür bir talebinin olduğu söylenemez. Bilindiği ve pek çok kişi tarafından da belirtildiği üzere dönüşümü sağlayacak devrimler, Kemalist seçkin zümrenin tepeden inmece üslubuna dayanır. Aslında projenin kendi pratiği içerisinde bu şekilde hayata geçirilmesinden başka bir çare de pek mümkün gözüküyor. Lakin bu namümkün duruma rağmen projenin uygulanış şekli ve müdahale ettiği alanlar içten içe bir sorunlar yumağı oluşturmuştur. Öyle ki halkın öneminin sürekli dile getirilmesine ve yapılan hamlelerin halk için yapıldığının ısrarla belirtilmesine rağmen Kemalist hareketin çağdaşlaşma konusunda geniş bir toplumsal destek ve mutabakat bulduğunu söylemek kolay değildir. Baltacıoğlu’nun yakındığı noktalardan biri de muhtemelen budur. Onun önerisinde öncelik, süreçte halkı edilgen olmaktan çıkarıp etken hale getirmektir. Diğer ifadeyle öncelik, halkın geleneklerini doğrudan dikkate almaktır. Çağdaşlaşma hareketinin tam olarak başarıya ulaşamamış olmasını düşünmesinde bunun etkili olduğunu ifade edebiliriz. Ancak Baltacıoğlu’nun da bazı önerilerinin/görüşlerinin Türkiye’deki toplumsal gerçekliği iskaladığını ve bu görüşlerinin toplum tarafından da pek sahiplenilmediğini söyleyebiliriz. Birazdan görüleceği üzere söylem olarak halkı ön plana alması, fakat uygulamada halkın gelenekler üzerinden istemeden dahi ayrıştırılmış olması (din konusundaki fikirleri bu ayrıştırmanın en bariz örneğidir), ciddi bir kesim tarafından eleştirilmesine ve görüşlerinin akamete uğramasına yol açmıştır. Batılılaşmanın, Türkleşmek olduğunu düşünmesi ve düşüncesindeki ısrarlı tavrı uygulama safhasında başarılı olamamıştır. Bilhassa din ve dil konusundaki reform taleplerinde bazı gediklensöz etmek mümkündür. Zira gelenek ve yaratmak ile formüle ettiği bu restorasyonda geleneklerden ilham alınarak oluşturulacak özün ne kadar Türk olacağı muammadır. Reform önerdiği alanlar üzerinden devam edelim.

3.1. Din

Baltacıoğlu, dindar bir ailede yetişmiş ve çocukluğundan itibaren dinle ilgili olmuştur. Fakat dine bakışı, ailesindeki anlayıştan biraz farklı seyretmiştir. Özellikle Cumhuriyet’in ilanından sonra din ile ilgili çalışmalarında reformcu bir tavır

geliştirmiştir. Dinde itikatlar ve bunlarla dayanışma içinde olan ibadetler ve bunların bağlı olduğu manevi aile, yani ümmet şeklinde üç temel unsurdan bahseden Baltacıoğlu, dini, “kutsal şeylere ait ve münakaşaları asla caiz olmıyan inançları taşıyan ve bu inançlara bağlı olan ve değiştirilmesi asla caiz olmıyan ayinleri yapan insanların vücuda getirdiği manevi bir birlik”⁶⁸⁴ şeklinde tanımlamıştır. Dinin sosyolog/toplumbilimci gözüyle incelediğinde ise; toplu insanların inancı olduğu, bu yönüyle dinsiz bir toplum olamayacağını, dinlerin varlıklarını yok sayanlara her zaman tepki gösterdiğini ve dinin nesilden nesile aktarılmasının verasetten değil, toplumun telkinleri ve eğitim yoluyla verildiğinden kaynaklandığı gibi üç özün görüleceğinden bahsetmiştir. Bu üç özü de dinin bir toplum kurumu olduğunun kanıtı olarak ifade etmiştir.⁶⁸⁵ Dahası, “dini bir cami, bir kilise, bir havra işinden, bir tapkıdan ibaret sanmak onu hiç anlamamaktır” diyerek dinin; sadece inançlarda ve törenlerde yaşayan kapalı bir “kurum” olmadığını, aksine hayatın bütününe yayıldığını söylemiştir.⁶⁸⁶

Diğer konularda belirttiği gibi dinin de Tanzimat’tan itibaren gerek devlet seçkinleri ve gerekse dönemin entelektüelleri tarafından düzgün ve metotlu bir şekilde ele alınmadığını söylemiş ve İslam dininin yeterince bilinmediğini öne sürmüştür.⁶⁸⁷ Onun düşüncesinde, dinin bilimsel olarak ele alınmaması ve doğru bir şekilde öğretilmemesi, dinin bir çıkar aleti olarak kullanılmasına ve toplumda dini bir menfaat aracı olarak kullanan insanların sayısının artmasına yol açacaktı. Öte taraftan dinin bilimsel olarak ele alınmasıyla Türkiye’nin çağdaşlaşmasına giden yolun aralanacağını düşünmüştür.

Tanzimat dönemini din-çağdaşlaşma konusunda başarısız bir dönem olarak değerlendiren Baltacıoğlu, bu dönemde Türkleşme adına bir takım başarılı çalışmaların yapıldığını, ancak İslami açıdan başarılı bilimsel çalışmalar yürütülemediğini, hatta İslamlaşma konusunda geriye bile gidildiğini öne sürmüştür. Bu açıdan “softalar” yahut “gericiler” olarak nitelendirdiklerinin önüne geçilebilmesi için dinin önemsenmesi ve yeniden ele alınması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁸⁸

Temelde belirtmeye çalıştığımız kaygılar ile din konusuna eğilen Baltacıoğlu, Darülmüallimin yıllarında 16-23 yaş arasındaki öğrencilerden 90 kişi üzerinde bir anket

⁶⁸⁴ Baltacıoğlu (1939a). s.107,108.

⁶⁸⁵ Baltacıoğlu (30 Mart 1956). Din gerçeği nasıl bir gerçektir, *Din Yolu*, Sayı:2, s.2.

⁶⁸⁶ Baltacıoğlu (1961). s.14.

⁶⁸⁷ Baltacıoğlu (15 Mart 1956). s.2.

⁶⁸⁸ Baltacıoğlu (Eylül 1967). Gerçek din kültürü, *Yeni Adam*, Sayı:793, s.2.

çalışması yapmıştır. 90 öğrenciden 89'nun din ile bağlarının ya hiç olmadığı ya da zayıf olduğu sonucunu çıkarmış ve bu durumdan endişe duymuştur.⁶⁸⁹ Zira toplumsal düzenin sağlanmasında dinin önemine dikkat çekmiştir: “Halkta, mütefekkirlerde, mekteplerde ve mabetlerde dini sukût manevi sukûtları hazırlıyor (...) fertler hodbinleşiyor. Menfaatten başka bir şey düşünemez oluyor. Yaşayanlara, sürünenlere, ölenlere karşı kayıtsız, merhametsiz bulunuyor”du.⁶⁹⁰

Dini değerlerde oluşacak boşluğun yozlaşmış bir toplum demek olduğunu düşünen Baltacıoğlu, Cumhuriyet'in ilanını ise Türk toplumu için fırsat olarak görmüştür. Çünkü Müslüman Türklerin etkisi altında kaldığını düşündüğü Arap geleneklerinden öze dönülebilecek bir alanın yaratılacağına inanıyordu. Önceki fikirleriyle uyumlu bir şekilde din ile toplum arasındaki bağı ön plana çıkarmış ve artık din ile milliyet arasında sarsılmaz bir bağ olduğunu daha yoğun olarak işlemeye başlamıştır:

“İslam dininde değişmeyen unsur yalnız kitaptır. Ancak din kavramlarına, din inançlarına bütün rengini, bütün sıcaklığını, bütün benliğini ve özelliğini veren milli ruhtur. Bir cami, bir türbe, bir tören dinin olduğu kadar hem de milli zevkin, milli dilin, milli ahlakın öz çocuğudur.”⁶⁹¹

Ancak bütün beklenti ve umuduna rağmen Cumhuriyet döneminin de bu konuda tam bir başarı sağlayamadığını düşünmüştür. Din konusundaki temel sorunlardan birini, dinin ve hatta yeni rejimin ilkelerinden laikliğin bilinmemesine bağlamıştır:

“Günün birinde ‘laiklik’ diye ne adını kolayca söyleyebildiğimiz, ne de imlasını doğruca yazabildiğimiz bir prensibi ortaya atıyoruz, din ile devlet ayırıyor diyoruz. Okullardan din derslerini kaldırıyoruz. Aradan yıllar geçiyor, yine günün birinde kaldırdığımız bu din derslerini okullara bu sefer ihtiyari olarak koyuyoruz. Yine günün birinde bu ihtiyari din derslerini mecburi yapıyoruz.”

Bu sözleriyle esasında laikliğin anlaşılardan bir takım işlere girildiğini vurgulamaya çalışmış, ilahiyat fakültelerinin sürekli açılıp kapanmasını da dinin bilinmemesine bağlamıştır.⁶⁹² Dinin aydınlatılmaması noktasında hedefinin bir

⁶⁸⁹ Baltacıoğlu (1339a). s.5,6.

⁶⁹⁰ Baltacıoğlu (1339a). s.12.

⁶⁹¹ Baltacıoğlu (27 Ekim 1949). Din karşısında devlet, *Yeni Adam*, Sayı:621, s.2.

⁶⁹² Baltacıoğlu (5 Nisan 1956). Bir din kongresi toplama gerekiyor, *Din Yolu*, Sayı:3, s.2.

tarafında yine aydınlar yer almıştı. Çünkü konuyu ihmale gelmeyecek derecede önemli görmüştür. Buna rağmen Türk aydınının dilinin ve zevkinin dışında dininin de hasta olduğunu, Türk aydınlarının ya dinsiz yahut dini bilmediklerini söylemiştir.⁶⁹³

Dini çıkarları için kullananlarla başa çıkmak gerektiğine inanan Baltacıoğlu, atılması gerekli adımları; İslamiyet’i doğru anlayıp anlatmak, okullarda, enstitülerde, ilahiyat fakültelerinde, radyolarda din bilgisini gerektiği gibi vermek, din adamlarını gerektiği şekilde yetiştirmek ve kontrol etmek olarak sıralamıştır.⁶⁹⁴ Şüphesiz bu adımların gerçekleştirilebilmesinin karşılığı tam anlamıyla dinde reform yapılması arzusu idi. İslamiyet’in doğru algılanması gereğini belirterek konuya müdahale etmenin bir gereklilik olduğuna inanması, dinde reform anlayışına bir meşruiyet payandası daha eklemiştir. Dolayısıyla yeni rejimin ulus-devlet tahayyülüne ve kendi gelenek algısına uygun olarak Türkiye’de Arap gelenekleriyle çevrili olduğuna inandığı İslam anlayışını, dönemin atmosferinin de uygunluğu ile yeniden kurgulamak istemiştir. Nitekim yeni rejimle birlikte bir takım düzenlemelere gidilmiş ve böylelikle ülkenin gündeminde dinde reform konusu önemli oranda yer almıştır.

İslamiyet’in millileştirilmesi ve buna bağlı olarak ibadetlerin Türkçeleştirilmesi meselesinin Osmanlı’nın yıkılması ve Anadolu’da milli bir devletin kurulma aşamasında ortaya çıktığı görülür. II. Meşrutiyet döneminde bu isteğe yönelik teşebbüsler söz konusu olmuşsa da dönemin koşulları nedeniyle ciddi bir mesafe alınamamış, ancak konu Cumhuriyet idarecileri tarafından halledilmeye çalışılmıştır.⁶⁹⁵

İkinci Meşrutiyet döneminde politik söylem ve istek haline gelen “Türk Müslümanlığı” arzusu, Cumhuriyet döneminde ise politikanın da ötesinde ideolojik bir içeriğe kavuşmuş ve bu dönem “ibadetlerin Türkçeleştirilmesi projesi”nin tatbik edildiği asıl dönem olmuştur. Cumhuriyet’in ilk yıllarında ardı ardına Kur’ân çevirileri yayınlanmış, hutbeler Türkçeleştirilmiş, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed’in Türklüğünün kanıtlanmasına çalışılmış, camilerde namazların Türkçe kıldırılması teşebbüsleri söz konusu olmuştur.⁶⁹⁶

Yukarıdaki açıklamalar ile bağlantılı olarak Baltacıoğlu da Cumhuriyet’in ilanından sonra din konusuna eğilmeyi sürdürmüştür. 1927’de Türk Felsefe

⁶⁹³ Baltacıoğlu (18 Ağustos 1955b). Türkiye niçin kalkınamıyor?, *Yeni Adam*, Sayı:750, s.1.

⁶⁹⁴ Baltacıoğlu (Aralık 1969). Özler, *Yeni Adam*, Sayı:820, s.9.

⁶⁹⁵ D. Cündioğlu (2012). *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e din ve siyaset*, İstanbul: Kapı Yayınları, s.12,13.

⁶⁹⁶ R. Yazıcıoğlu (2008). *Milli din arayışı ve Türk müslümanlığı*, İstanbul: Ekin Yayınları, s.122,123.

Cemiyeti'nde "dinde reform" adıyla bir tebliğ vermiş,H. Ziya Ülken de butebliğle ilgili şunları söylemiştir:

"Bu tebliğ Mustafa Şekip'in yaptığı gibi imkânsız olan dinleri birleştirmeyi değil, fakat İslamiyet'in iman ve ruhuna bütün içtimai tabakaların bağlanışını sağlayacak surette şekle ait bir konuya dokunduğu için itirazlarla karşılaşmadı. Kur'an'ın Türkçe mealinin yayınlanması, camilerin temiz tutulması, her tabaka halkın devamını sağlayacak sıhhi tedbirlerin alınması gibi ileri sürdüğü pratik noktalar tartışma konusu olmadı."⁶⁹⁷

Baltacıoğlu, 1928'de ise dinde reform düşüncesini açıkça ortaya koydu. Dönemin yayın organlarından biri olan "Milli Mecmua'nın sahibi satışları arttırmak için yapılması gerekenler üzerine eğilmişti. Bu kapsamda Baltacıoğlu ile derginin sahibi Mesih Bey arasında geçen konuşmada, Baltacıoğlu dinde reform meselesini ortaya atmak ve konu hakkında bir anket açmak gerektiğini söylemiştir. Bunu da Atatürk'ün siyasi reformu yaptığını ancak, dini reform üzerinde durulmadığı gerekçesine bağlamıştı. Dahası dinde reformun gerçekleştirilmemesinin Türk devrim sürecini eksik bırakacağını ifade etmiştir.⁶⁹⁸

Neticede ilk anket Baltacıoğlu ile ilk gerçekleştirilmiştir. Hatta anket sorularını da kendisi hazırlamıştır. Metin, 15 Mayıs 1928 tarihli "Milli Mecmua"dayer almıştır. "Türk inkılâbı karşısında Müslümanlık" başlığı altında konu hakkındaki görüşleri aktarılmış ve Müslümanlıkta devrimlerin esaslarının ne olduğuna yönelik soruyaşöyle karşılık vermiştir:

"Birincisi ibadetin şeklinde: mabedler yaklaşılabılır, içerisine girilebilir sıhhi ve bedii evler haline gelmelidir. Temiz bir ayakkabı ile içeriye girilebilmelidir. Secde, yerden yüksek temiz kürsüler üzerinde olmalıdır. İkincisi ibadetin dilinde: ibadet münhasıran Türk diliyle ve Türk edebiyatıyla yapılmalıdır. Hem hutbe, hem namaz, hem de dualar Türkçe ve Türkler için olmalıdır. Üçüncüsü ibadetin sanatında: güzel sesli müezzinler lazımdır, kâfi değildir, mabede ney, keman, piyano gibi aletlerin musikisi de girmelidir. Bu musiki, Türk sanatkârları tarafından en müttekâmil bir sanat

⁶⁹⁷ Ülken (1998). s.439,440.

⁶⁹⁸ Baltacıoğlu (Eylül 1968). Hayatım 2, *Yeni Adam*, Sayı:805, s.7.

telakkisine göre icat edilmiş, en ilahi, en ruhani parçaları Türk halkına dinletmelidir.”⁶⁹⁹

19 Haziran 1928’de “Vakit” gazetesinde “Darülfünun İlahiyat Fakültesi Meclisinde dün mühim bir ictima akdolundu”⁷⁰⁰ ve aynı tarihte “Cumhuriyet” gazetesinde “Darülfünunda bir komisyon teşkil etti” şeklindeki başlıklarla bu teşebbüs kamuoyuna duyurulmuştur. “Cumhuriyet”te, komisyonun dini ıslahat hakkında tetkik yapmak üzere kurulduğundan bahisle dini hayatın ve ibadet şekillerinin ıslah edileceğinden söz edilmiştir.⁷⁰¹

“Vakit” gazetesinin 20 Haziran 1928 tarihli sayısında ise ilmi bir heyet tarafından hazırlandığı öne sürülen rapor yayınlanmış ve heyeti oluşturan isimler zikredilmiştir: “Köprülüzade Fuat (Köprülü), terbiyeci İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), ruhiyyat müderrisi Şekip (Tunç), İzmirli İsmail Hakkı, Halil Halid (Çerkeş-şeyhizade), Halil Nimetullah (Öztürk), Mehmet Ali Ayni, Şerafeddin (Yaltkaya), Şevket; Arapkirli Hüseyin Avni (Karamehmetoğlu), Hilmi Ömer (Budda), Yusuf Ziya (Yörükân).”⁷⁰²

Bu raporla ilgili olarak adı geçen isimlerin ise raporun yazımında bir rolleri olmamıştır. Birazdan görüleceği üzere o dönem komisyonda adı geçenlerden bazıları da söz konusu metin ile bir ilgilerinin olmadıklarını söylemiştir. Buna rağmen “Vakit” gazetesinin haberini ve bu haberdan yola çıkan “Büyük Doğu” neşriyatını⁷⁰³ esas alan bazı araştırmacılar, isimleri geçen müderrisleri, söz konusu raporun hazırlayıcısı şeklinde değerlendirmişlerdir.⁷⁰⁴ Ancak Baltacıoğlu, anılarında raporu bizzat kendisinin hazırladığını ve fakülteye verdiğini şöyle açıklamıştır:

“Aradan az bir zaman geçmişti. İlahiyat Fakültesinde toplantı vardı. Oraya gitmiştim. Fakülte başkanı henüz seçilmemişti. Başkanlık işini vekil olarak Edebiyat Fakültesi Başkanı olan Fuad Köprülü görüyordu. O günlerde Ankara’daki temaslarını yapıp İstanbul’a dönmüş bulunuyordu. İlahiyat profesörleri fakültenin kapatılması ihtimalini düşünerek üzülmüyorlardı. Bu durumu gören Köprülü şu sözleri söyledi:

⁶⁹⁹ Türk İnkılâbı Karşısında Müslümanlık (15 Mayıs 1928). *Milli Mecmua*, Cilt:10, Sayı:110, s.1773.

⁷⁰⁰ Darülfünun İlahiyat Fakültesi Meclisinde dün mühim bir içtima akdolundu (19 Haziran 1928). *Vakit*, Sayı:3752, s.2.

⁷⁰¹ Darülfünunda bir komisyon teşkil etti (19 Haziran 1928). *Cumhuriyet*, No:1476, s.2.

⁷⁰² İlahiyat Fakültesinde hazırlanan lâyiha etrafında (20 Haziran 1928). *Vakit*, Sayı: 3753, s.1; Cündioğlu (1999). *Bir siyasi proje olarak Türkçe ibadet I*, İstanbul: Kitabevi, s.82.

⁷⁰³ Örneğin bkz. Bu dini nasıl tepelemek istediler? (2 Mayıs 1947). *Büyük Doğu*, Cilt:3, No:61, s.13,14.

⁷⁰⁴ Cündioğlu (1999). s.82-83.

- Siz bu fakültenin yaşamasını istiyorsanız dini reforma hakkında rapor hazırlayın hükümet sizden bunu bekliyor, dedi.

Bu sözler beni sevindirdi. Zamanında anketi açmışız diye düşündüm. Raporu hazırlayıp fakülteye verdim.”⁷⁰⁵

Nitekim Cündioğlu'nun belirttiği üzere dini ıslahat ile ilgili olarak hazırlanan söz konusu lâyiha henüz gazetelere yansımamışken İstanbul Darülfünun'u İlahiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi üyelerine Fuat Köprülü tarafından 92/1092 sayılı ve 11 Haziran 1928 tarihli yedi maddelik “Ruznâme-i Müzakerât” metni gönderilmiştir. Metnin birinci maddesinde, “Terbiye Müderrisi İsmail Hakkı Bey'in dini ıslahât hakkındaki lâyihasının” müzakere edileceği belirtilmiştir. Ancak meclis 18 Haziran'a toplanmışsa da Baltacıoğlu'nun lâyihası teferruatlı bir şekilde müzakere edilemeden dağılmıştır.⁷⁰⁶

Yıllar sonra “Sebilürreşad” dergisinde de söz konusu raporun bir sureti “Darülfünun terbiye müderrisi İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun komisyon namına hazırladığı rapordur” alt başlığıyla okuyucuya sunulmuştur.⁷⁰⁷ Aynı şekilde Baltacıoğlu'nun Kur'ân çevirisi vesilesiyle 1959'da “Hür Adam”da yer alan bir yazıda kendisinden “camilere çalgı aleti sokulması isteğinde muvaffak olamayınca bu seferde tahriflerle dolu Türkçe (Kur'ân) yazan İ. H. Baltacıoğlu” şeklinde söz edilmiştir.⁷⁰⁸

O dönem ilahiyat fakültesinde görev yapanlardan biri olan ve raporda imzasının da bulunduğu iddia edilen Halil Halid'in “Türk ve Arap” isimli eserini yayına hazırlayan M. Ertuğrul Düzdağ, “Mühim ve zaruri bir açıklama” başlığıyla yazdığı bölümde şunları dile getirmiştir:

“Bu lâyiha, Prof. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu tarafından şahsen hazırlanmış, birer nüshası fakülte kurulunu teşkil eden hocalara –gelecek toplantıda müzakere edilmek üzere- dağıtılırken, bir nüshası da günlük ‘Vakit’ gazetesinde neşrettirilerek, emr-i vâki yapılmak istenmiştir. Fakat buna üzülen fakülte müderrisleri (profesör), zaten uzun zamandır toplanmayan kurulu, bu sefer de toplamayarak, meselenin müzakeresini bile

⁷⁰⁵ Baltacıoğlu (Eylül 1968). s.7.

⁷⁰⁶ Cündioğlu (1999). s.80,81; Cündioğlu (2012). s.88,89.

⁷⁰⁷ Devrimcilerin din devrimi (Nisan 1958). *Sebilürreşad*, Sayı:267, s.258.

⁷⁰⁸ A. Şahin (18 Eylül 1959). Allah ile Peygamber arasındaki sırta mana vermek cüretinde bulunan Baltacıoğlu (...). *Hür Adam*, No:402, s.1.

yapmamışlardır. Bu durum birkaç gün sonra ‘Vakit’ gazetesine de bildirilerek işin aslı açıklanmıştır.”⁷⁰⁹

O. Ergin ise söz konusu isimler arasında tecanüs ve fikir birliğinin olamayacağını söylediikten sonra bu belirsizliğin Ş. Yaltkaya tarafından çözüldüğünü söylemiştir. Yaltkaya, Baltacıoğlu’nun, Atatürk’ün kendilerinden bir şeyler beklediğini ve istediğini söylediğini ve sonra bir komisyon kurulması için anlaşıldığını ifade etmiştir. Toplantı yapıldığında kendilerine hazırlanmış raporun bir suretinin verildiği belirten Yaltkaya, raporda namazın şeklinin değiştirilmek istendiğini anladığını belirtmiş ve çoğunluğun kabul taraftarı olmasına rağmen o toplantıda bir karar verilemediğini vurgulamıştır.⁷¹⁰Yine Y. Z. Yörükân da bu raporun tam olarak müzakere dahi edilmediğini söylemiştir. Anlaşıyor ki fakülte heyetini oluşturan profesörlerin isimleri sadece heyette oldukları için kullanılmış, raporun yazımıyla ilgileri olmamıştı.⁷¹¹

Bu teşebbüslerin ardında yatan amaç ise dinin yeniden bir formata sokularak İslamiyet’in Türklük lehine revize edilmesi isteğini taşıyordu. Bu noktada M. Tunçay’ın değerlendirmesi de önemlidir. Tunçay, çağdaşlaşma-din ekseninde Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında iki yol olduğundan söz eder. Buna göre ilk yol Batı’da olduğu şekliyle “Lutherçi Protestan Reformasyonu”nun yolunu seçmek, diğeri ise Sovyet Devriminin yaptığı gibi dine karşı çıkmak. Kemalist ideoloji ilk yolu yani “İslamiyet’in reformunu” tercih etmişti.⁷¹² Kuşkusuz siyasi seçkinlerin ve Kemalist entelektüellerin hem tahayyüllerinin, hem de tasarruflarının, çerçevesini çizmeye çalıştığımız şekliyle bir İslam reformuna tekabül ettiği ortadadır. Rejim, bir yandan İslamiyet’i laiklik ilkesi üzerinden hayatın bütün safhalarında denetim altına almaya uğraşırken, öte taraftan da reformun gerekliliği üzerine bir algı yaratarak Cündioğlu’nun belirttiği gibi “dinen protestanlaşma”ya⁷¹³ yönelmişti. Bu yönelimin zırhı Kemalist elitlerin ulus-devlet mantığıyla kurulmuştur. Keza Baltacıoğlu da açık olarak “İslam dinini Türkleştirmekten” söz etmiş ve hatta Darülfünun İlahiyat Fakültesi’nin Müslümanlığın Türk kültürüne intibak etmesini sağlaması gerektiğini ifade etmiştir.⁷¹⁴

⁷⁰⁹ Ç. H. Halid (2005) *Türk ve Arap*, (Haz: M. E. Düzdâğ), İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, s.35,36.

⁷¹⁰ Ergin (1977). Cilt:5, s.1964; Cündioğlu (2012). s.91,92; Cündioğlu (1999). s.83.

⁷¹¹ Cündioğlu (1999). s.85; Cündioğlu (2012). s.94.

⁷¹² M. Tunçay (2011). İkna (inandırma) yerine tecebbür (zorlama), *Modern Türkiye’de siyasi düşünce, - Kemalizm*, Cilt:2, Ankara: İletişim Yayınları, s.94,95.

⁷¹³ Cündioğlu (2012). s.100.

⁷¹⁴ Türk inkılâbı karşısında Müslümanlık (15 Mayıs 1928). s.1773; Devrimcilerin din devrimi (Nisan 1958). s.260.

Baltacıoğlu'nun dinde reform isteğinin temelinde Türke özgünlük yer alıyordu. Bilhassa Osmanlı İmparatorluğu zamanında Sünni Türklerin dini inancının Arap gelenekleriyle şekillendiği düşünüyordu. Dolayısıyla bu durumun ortadan kaldırılarak Türk'e özgü bir din anlayışının oluşturulmasını arzulamış, zaten yazılarında da bunu açıkça ifade etmiştir:

“Kitaptaki din başka, kafadaki din başka, hele eylemlerdeki din bambaşkadır. Amerikalıların protestan kiliseleri ile Negroların protestan kiliseleri bambaşkadır. Orta Afrikalı bir Müslümanın Allah anlayışı ile bir Türkün Allah anlayışı bir midir? Her ulus layık olduğu din anlayışına ulaşır.”⁷¹⁵

Bu aşamada oldukça paradoksal bir biçimde Avrupa'nın geleneklerine kuşkulu ve mesafeli olan Baltacıoğlu'nun camilerin düzenini, kiliseleri anımsatacak şekilde örnek olarak değiştirme arzusu ve Batı'nın çağdaş olma sürecini ilk olarak Luther'in İncil'i çevirmesine bağlaması dikkat çekicidir. Bu bahiste milliliğe aşırı derecede sarılmasından ve Batı modernleşmesini temellük edişinden anlaşılan, dini reform algısının siyasal/ideolojik/milliyetçi bir ön kabulde şekillendiğidir. Yine de din ile ilgili görüşlerinin analizinde dikkat edilmesi gereken bir noktanın gözönüne alınması gerekmektedir. Bu da doğup büyüdüğu büyük İmparatorluğun mensubu olarak onun neslinin fikri darbelere maruz kaldığı ve bir tür ruhi buhranlar silsilesinden geçtiğidir. Düşüncelerinde bazı noktalarda yaşadığı değişimlerin ve kafa karışıklıklarının nedenlerinden biri Cumhuriyet öncesi dönem ile başlayan kaos ve Cumhuriyet ile birlikte yoğunlaşan radikal dönüşümlerdir.

Kur'ân'ın Türkçe'ye tercüme edilmesi, mevlitlerin Türkçe okunması, bir Türk-İslam İlahiyat fakültesi kurulması gibi görüşlerini ilerleyen süreçlerde sıkça dile getirmesine rağmen 1928 yılında camiler konusunda getirdiği bu önerileri daha sonraki yıllarda anlaşıldığı kadarıyla pek tekrarlamadı. Bu konu hakkında anılarında, Necmeddin Sadak ile bir karşılaşmasında Sadak'ın kendisine dinde reform konusu ile ilgili olarak İstiklal Mahkemesine verileceğini söylediğini aktarmıştı. Ayrıca dönemin Darülfünun rektörünün de bu konuya neden eğildiği ile ilgili ağzını aradığını belirtmişti. Aynı zamanda “Milli Mecmua”nın sahibinin de emniyet tarafından sorgulandığını söylemiş ve ardından da şunları belirtmiştir:

⁷¹⁵ Baltacıoğlu (28 Aralık 1950). Türk kültürünün üstünlüğu, *Yeni Adam*, Sayı:682, s.2.

“Aradan epey zaman geçti. Beni istiklal mahkemesine çağırmadılar. Ne olmuştu, ne geçmişti hiç bilmiyorum. Günün birinde kulağıma çalındı. Bizim anket yaptığımız günlerde Hindistan’daki İslam Cemiyeti’nin başkanı İstanbul’a geliyor. Dr. Abdullah Cevdet ile Cağaloğlu’ndaki İctihat evinde buluşuyorlar. Dini reforma konusu üzerine görüşüyorlar. Bu görüşme gazetelere aksediyor. Onların reforma konusu ile bizim reforma konusu birbirine benziyor. Yapılan incelemede bu Hindistanlı adamın İngiliz casusu olduğu anlaşılıyor. Tabi olarak şüphe altında kalıyorum”⁷¹⁶

Bu bilgiler, beyannamenin neden çabucak susturulduğu ve gündemden düşürüldüğü noktasında bizlere önemli bilgiler sağlamaktadır. Büyük olasılıkla bu raporun sümen altı edilmesinde yukarıdaki tesadüf etkili olmuştur. Bunun yanında siyasi seçkinlerin toplumun henüz bu denli cesur adımlara hazır olmadığını düşünüyor olmaları da hesaba katılabilir. Zira Baltacıoğlu’nun dinde reform ile ilgili olarak ortaya attığı bu radikal görüşler prensip olarak rejimin vizyonuna uygun olmasına rağmen sahiplenilmemiştir. Bununla birlikte M. Tunçay, “muhtemelen din adamlarına yeniden güç kazandırıp onları laik iktidara rakip bir yetke merkezi haline getirmekten çekinildiği için bundan cayılmıştır” ihtimalinden söz etmiştir.⁷¹⁷

Baltacıoğlu, bu önerileri dile getiren ilk yahut son isim değildi kuşkusuz. 1928 öncesinde de açıkça ifade edilen buna benzer görüşler 1928 sonrası da sürdürülmüştür. Örneğin A. İbrahim imzasıyla 1934’de yayınlanan “Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini” isimli kitapta çok cürekâr öneriler yer almıştır. Yazar’ın ifadesiyle,

“Biz henüz Arap harsı altında bulunduğumuzdan İslamiyet dinini hiç olmazsa asri bir din haline sokamadık gitti. Ufak bir reform ile İslamiyet dinini iptidailikten kurtararak medeni bir şekle sokmak yani benimseyerek millileştirmek her halde şu medeniyet asrında çok kolay olacaktır.”⁷¹⁸

Kitapta ciddi bir başka öneri ise şu idi: “Biz Arap harsından tamamen sıyrılmak ve milli benliğimize hâkim olmak için mutlaka cenuba boyun eğen mihrabı değiştirmeliyiz. İçtimai hayattan kalkması hiçbir zaman temenni olunmayan din baki

⁷¹⁶ Baltacıoğlu (Eylül 1968). s.7; Baltacıoğlu (Ekim 1968). Hayatım 3, *Yeni Adam*, Sayı:806, s.7.

⁷¹⁷ Tunçay (2012). *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetimi’nin kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.223.

⁷¹⁸ A. İbrahim (1934). *Milli din duygusu ve öz Türk dini*, Türkiye Matbaası, s.7,8.

kaldıkça mutlaka mihrabımızı Sakarya'ya tevcih etmeliyiz.”⁷¹⁹ Bu görüşler, 1930'ların sonuna kadar dinde reform söyleminin ne kadar “ateşli” ve İslamiyet'in ne denli ideolojik bir konu haline getirildiğini göstermektedir. Kuşkusuz bu denli radikal önerilerin dile getirebilmiş olması dahi atmosferin buna uygun olmasıyla ilgiliydi. Bu aşamada beliren ciddi birçelişki vardır. Bu dalaiklik ilkesinin ön gördüğü dinin, siyaset malzemesi edilmeme anlayışının erken Cumhuriyet döneminde hükmünü yitirdiğidir.

Tekrar Baltacıoğlu'na dönecek olursak doğrudan din konusunda bir müddet yaşadığı suskunluk dönemi önceki bölümlerde de ifade ettiğimiz gibi dini pratiklerin, DP iktidarı döneminde toplumsal alanda kendini hissettirmesi ile sona ermiştir. Toplumsal alanda dinin varlığı bazılarının aksine onu sevindirmiş, dine karşı yaşanan coşkunluktan memnuniyet duymuştur. Temel görüşü şu idi: “Bence bir toplumda din coşkusu ne kadar çoksa, o toplumun erk kaynakları, yaşama istemi de o kadar çok demektir.” Ancak dinin toplumsal alandaki işbölümünü bozmaması gerektiğine inanıyor, dinin politika, ekonomi yahut hukuk gibi kendisinden farklı kurumların işine karışmaması gerektiğini söylüyordu.⁷²⁰

Bununla beraber toplumun dine karşı gösterdiği ilginin normal şekillerde kalmadığını şu gerekçelerle söylemiştir; “sarık sarmak, çarşaf giymek, peçe takmak, Büyük Millet Meclisinde ezan okumak, Atatürk heykellerini çekiçlemek.”⁷²¹ Bu açıdan toplumsal alandaki din anlayışının irticai faaliyetlerden ve politika aleti olmaktan uzak bir görüntü sunması gereğine değinmiştir.

1950'lerden sonra da dini, millilik nezdinde ele almaya devam eden Baltacıoğlu, bu dönemlerde yoğun olarak Aleviliği incelemeye başlamış ve İslamiyet'in millileştirilmesi savunusunu da şu düşünce temeline oturtmuştur:

“Din herşeyden önce, ideal bir varlıktır. Her kavim, her millet aynı dini kendine göre anlar, kendine göre duyar, kendine göre yaşar (...) Nasıl ki bir ortazaman sanatı, bir Rönesans sanatı (...) vardır. Bu sanatlar, ilkeleri bir olmakla birlikte, milletten millete doğuşları, oluşları bakımından apayrıdırlar. Bunun gibi Türkün, Arabın, Kongolunun İslam dinini anlayışı

⁷¹⁹ İbrahim (1934). s.40.

⁷²⁰ Baltacıoğlu (7 Eylül 1950). Din hayatımız, *Yeni Adam*, Sayı:666, s.2; Baltacıoğlu (3 Eylül 1953b). Din softaları bilim softaları, *Yeni Adam*, Sayı:736, s.1; Baltacıoğlu (Temmuz 1976). Din hayatımız, *Yeni Adam*, Sayı:899, s.4.

⁷²¹ Baltacıoğlu (1 Ocak 1957). Türkiye dinle kalkınacaktır, *Türk düşüncesi*, Sayı:2-35, s.2.

bir olamaz (...) İşte din kavramlarına, din inançlarına, bütün rengini, bütün benliğini, bütün özelliğini veren bu milli ruhtur.”⁷²²

İslamiyet’in millileştirilmesi aşamasında bir takım meşruiyet kaynaklarına da başvurmayı ihmal etmemiş, örneğin, Hz. İbrahim ve Hz. Ali’nin Türk olduğunu şu sözlerle öne sürmüştür: “Ali, Türklüğün timsali, sembolüdür. Çünkü Ali, İbrahim peygamberin soyundan gelmiştir. İbrahim peygamber Turani’dir. Ali de Turani ve Türktür.”⁷²³“Türk Milliyeti” isimli çalışmasında da benzer şekilde şunları söylemiştir: “İbrahim peygamberin babası Azer’dir. Azer ise turanidir. Ali de turanidir, Muhammed gibi Türktür.”⁷²⁴

Yine bu doğrultuda Mevlana’ya da değinmiştir: “Mevlana Mevlevilik tarikatını yaratarak gerçi İsa ve Muhammed gibi yepyeni ve üniversal bir din ortaya koymuş değildir. Ancak O, İslam dinini Arap geleneklerinden kurtararak Türkleştirmiştir.” Mevlana’nın bu Türkleştirmeyi ise şu şekilde yaptığını açıklamıştır:

- “Türk dansını dine sokarak.
- Türk musikisini dine sokarak.
- Türk edebiyatını dine sokarak.
- Türk ahlakını dini sokarak.
- Türk felsefesini dine sokarak.”⁷²⁵

Din konusunda ortaya attığı görüşlerin temeli din ile milletin aynı potada değerlendirilmesi gereği ile şekillenmişti. Her toplumun, Allah’ı kendi geleneklerine göre kavradığını, dolayısıyla Türklerin de İslamiyeti kendi akli ve geleneklerine göre anladığını söyleyerek, Türklerin İslamiyet anlayışının, Arap ve Acemlerden farklılığını dile getirmiştir.⁷²⁶Onun “Türk Müslümanlığı”, yani İslamiyet’in Türklere göre yorumlanma biçimi milliyetçi romantizminin bir tezahürüdür ve bir toplum mühendisliğidir.

Baltacıoğlu, bunun doğrudan savunusunu ise Sünnilikteki Arap etkisiyle açıklanırken, karşısına Alevilik koymuştur. Nitekim İslam dininin milletlere özgünlüğü söylemiyle Osmanlı’daki geleneksel İslam anlayışına eleştirel yaklaşımını

⁷²² Baltacıoğlu (1971). s.22.

⁷²³ Alevi Türkler (19 Ocak 1950). *Yeni Adam*, Sayı:633, s.1; Baltacıoğlu (9 Mart 1950). Alevilik ve Türklük, *Yeni Adam*, Sayı:640, s.2; Baltacıoğlu (1 Aralık 1954). Türklük bakımından aleviler, *Türk Düşüncesi*, Sayı:13, s.2

⁷²⁴ Baltacıoğlu (1965). s.9.

⁷²⁵ Baltacıoğlu (1972). s.403.

⁷²⁶ Baltacıoğlu (Temmuz 1973). Dinin sanat üzerindeki etkileri, *Yeni Adam*, Sayı:863, s.4.

sürdürmüştür. Hareket noktası ise Türklüğün yok sayıldığı, yani Osmanlı'nın İslamiyet adı altında Arap geleneklerini aldığı düşüncesiydi. Nitekim Baltacıoğlu, Sünni mezhebinin daha çok Arap geleneklerinden, Aleviliğin ise öz Türk geleneklerinden beslendiğini düşünmüştür. Bu nedenle de tavrını Alevilerden yana kullanmış, 1950'ler ve 1960'larda Aleviliğin ne olduğuyula ilgili yazı dizileri kaleme almış ve Alevi inancını tanıtmaya çaba göstermiştir.⁷²⁷

İlginçtir yazılarında bir taraftan da Sünni olduğunu vurgulama ihtiyacı hissederken, Aleviliği de Türk kimliğinin korunması açısından bir var oluş çabası olarak değerlendirmiştir:

“Her din gibi, Müslümanlık da içinde doğduğu, yayıldığı ulusun, Arap ulusunun gelenekleriyle karışmıştır! Türkler Müslüman oldukları zaman işte bu Arap gelenekleriyle karşı karşıya kaldılar: eşitsizlik, erkek zorbalığı, kadının aşağı görülmesi, kölelik, mistiklik ve mistikçilik.. Türk gelenekleri bu geleneklerin taban tabana tersi idi. Türkler ne yapacaklardı? Var olmak, ya da yok olmak! Hangisi? İkinciye yeysediler, Alevileştiler.”⁷²⁸

Onun fetişizm boyutuna ulaşan gelenek algısı, açıkça görüldüğü üzere bir tür üstünlük mefhumu ile Türk kimliğinin ihyasını beraberinde getirmiştir. Buna paralel bir biçimde, Aleviliğe ve Türklüğe atfetmek istediği meşruiyet dayanakları bilimsellikten uzak ve genelleyici olduğu oranda hatalı bazı çıkarımlar yapmasına imkân tanımıştır. Örneğin Sünnilerin, ölü metinlere, şehir aristokrasisine, medreseye sarıldıkları belirtildikten sonra yalan söylemeyenlerin, çalmayanların, kadın eşitliğine değer verenlerin, akıl üstünlüğünü kabul edenlerin, doğayı sevenlerin her daim gelenekçi Türkler, yani Aleviler olduğu vurgulanmıştır. Üstünlük ve meziyet temelli kurgulanan bu görüşler; bir yönüyle Arapların, öte taraftan da Sünni Türklerin aktardığımız özelliklere sahip olmadığı anlamını karşılamaktadır.⁷²⁹

Baltacıoğlu'nun İslamiyet içerisinde Aleviliği yücelten pozisyonu, mevcut İslami anlayış içerisinde Aleviliğin milliliğini gözler önüne sererek bir denge sağlamak içindi. Bu bakımdan eski Türk geleneklerini de içine alması hasebiyle Arap geleneklerini birkaç örnek üzerinden itibarsızlaştırmış ve Aleviliği milli İslamiyet'in yahut Türk

⁷²⁷ Alevi Türkler (19 Ocak 1950). s.1,5.

⁷²⁸ Baltacıoğlu (9 Mart 1950). s.2. Ayrıca bkz. Baltacıoğlu (6 Ağustos 1953b). Sünnilerle Aleviler, *Yeni Adam*, Sayı:735, s.3,4; Baltacıoğlu (1 Aralık 1954). s.2.

⁷²⁹ Baltacıoğlu (1 Aralık 1954). s.2,3.

Müslümanlığının ethosu olarak değerlendirilmiştir. Baltacıoğlu'nun bu görüşleri kamuoyunda da ciddi bir polemik yaratmıştır. “Sebilürreşad”da M. Raif Ogan, özellikle Baltacıoğlu'nun iki yıldan beri “halis Türk” olarak nitelendirdiği Alevilerin hukukunu ve sayısını gündeme getirdiğini söylemiş ve dile getirilen görüşler ile bir nevi Sünni-Alevi anlaşmazlıklarını körüklediğini ifade etmişti.⁷³⁰

Baltacıoğlu'nun Türkiye’de Sünniliğin yanında Alevilik mezhebinin de olduğunu ve üstelik Alevilerin sayısının Türkiye’nin en aşağı yarısını oluşturduğunu belirterek devletin din eğitimi vermesinin yanlış olduğunu ifade ettiği⁷³¹ görüşleri de eleştirilmiştir. Yine Ogan, Baltacıoğlu'nun nüfus konusunda verdiği sayının bilimsellikten uzak olduğunu, bu konuda kesin istatistiki bilgilerin olmadığı ve dünya üzerinde Alevilik diye bir din yahut mezhebin olmadığını söylemişti.⁷³² Baltacıoğlu ise Bektaşiliğin ve Aleviliğin, İslamiyet’in bir mezhebi olduğu noktasında ısrar ederek Sünniler nasıl Müslüman, Allah’ı varlığın kendisi olarak anlayan pantheisme taraftarı Aleviliğin de mezhep olduğunu söylemiştir.⁷³³

Kemalizm, bakiyesi üzerine kurulduğu Osmanlı İmparatorluğu’nu öteki olarak değerlendirirken kendi farklılığını ulus-devlet ve “Batılılaşma” ideali etrafında belirlemiştir. Laiklik ilkesinden aldığı güçle dedinin siyasal ve toplumsal alandan uzaklaştırılmasını öngörmüştü. Kurucu seçkinler, nihai hedef olarak saptanan yeni kimlik ve yeni toplum gayesi için İslamiyet ile aralarına mesafe koymuşlar ve dahası İslamiyet’i kendi perspektifleri doğrultusunda kurgulamak istemişlerdir. Bunun en önemli meşruiyetini ise ulus-devlet idealiyle izah yoluna gitmişlerdir. Baltacıoğlu'nun dinin milletlere özgü düşüncesi noktasında Alevilik de bu anlayış için uygundu. Cumhuriyet’in ilk yıllarında dinin yeniden yorumlanmasına çalışan ve ayrıca dinin toplumsal alanda olmasına soğuk yaklaşan Baltacıoğlu'nun 1950’lerle birlikte dini toplumsal arenada oldukça önemseydiğini belirtmiştik. Ancak İslamiyet’in Türk’e özgü olmasına yönelik çalışmalarını da sürdürmüş erken Cumhuriyet döneminde akim kalan proje; bu tarihlerden itibaren Alevileri milli geleneklere bağlılıkları noktasında göz önüne alarak değerlendirme şeklinde sürmüştür. Dolayısıyla onun bu tarihlerde Aleviliği incelemesi tesadüf olarak anlaşılmalıdır. Zira dinin toplumsal

⁷³⁰ M. R. Ogan (Temmuz 1951). Aleviler ve Halk Partisi, *Sebilürreşad*, Cilt:5, Sayı:107, s.104.

⁷³¹ Baltacıoğlu (27 Ekim 1950). Din ve okul, *Ulus*, No:10537, s.2.

⁷³² Ogan (Şubat 1956). Baltacıoğlu ile bir hasbihal, *Sebilürreşad*, Cilt:9, Sayı:215, s.238,239.

⁷³³ Şubat 1967a). s.7.

alandaki önemi vurgulanırken ve dinin toplumsal alanda edineceği konum tayin edilirken referans Alevilikten alınmıştır.

Düşündüklerinin gerçekleştirilebilmesi için en önemli adımı ise Avrupa'nın izlediği yol ile açıklamıştır. XVI. yüzyıldan önceki Hıristiyan Avrupa'nın kalkınmasında dinin önemine dikkat çekmiş ve çağdaşlaşmanın ilk olarak Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesiyle olabileceğine inanmıştır.⁷³⁴ Bu konuda katı tutum gösterenleri de eleştirerek Ezanın Arapça ya da Türkçe okunabileceği ve Kur'an'ın da Türkçeye tercümesinin yapılabileceğini belirtmiştir.⁷³⁵ Eleştirilerinden İzmirli Hakkı, Konyalı Mehmet Vehbi, Elmalılı Hamdi Yazır gibi Kur'an tercümesi yapan isimler de nasibi almıştı. Zira yapılan Kur'an çevirilerinin yanlışlarla dolu olduğunu düşünüyordu.⁷³⁶ Dahası 14 ve 15. yüzyıllardan sonra Türkçe'nin yazı dilinde yerini Osmanlıcaya bıraktığını söylemiş ve Fatih devrinden itibaren yapıla gelen Kur'an çevirilerinin hiçbirinin Türkçe olmadığı gibi Osmanlıca da olmadığını belirtmişti. Çevirilerin hangi dilde olduğuna yönelik açıklaması ise hayli sertti: "Arapça karşısında ana dillerini aşağı, yetimsiz gören soysuz aydınların uydurduğu yoz bir dil!"⁷³⁷

Temelde Kur'an'ın Türkçeye çevrilmesini ve ardından Kur'an'ın felsefesinin yapılmasını gerekli gören Baltacıoğlu, doğru düzgün bir çeviriyle halkın; İslamiyet'i doğru anlayacağını, din gerçeklerini öz dili ile kavrayacağını, "din hastalığı" olarak nitelendirdiği softalığın ortadan kalkacağını, Türk halkının ulusal benliğine kavuşacağını söylemiştir.⁷³⁸ Cumhuriyetin tarihsel düşmanı, korkulu rüyası olan irtica gibi Baltacıoğlu'nun da karşısına aldığı azılı düşmanlarından biri, yazılarında sıkça kullandığı "softa" idi. Peki ama kimdi bu softalar? Basit anlatımıyla din ticareti yapan ve bu yönüyle "din sömürücüsü" olarak nitelendirdiği⁷³⁹ softaların diğer özelliklerini şu şekilde açıklamıştır: "softa, ana dilini bilmez, dil hastasıdır. Softa yenilikten ürker, medeniyet hastasıdır. Softa dini alet edip kolayca para kazanmak ister, irade hastasıdır."⁷⁴⁰

⁷³⁴ Baltacıoğlu (19 Nisan 1956). s.2.

⁷³⁵ Baltacıoğlu (3 Mayıs 1956). Dinsiz ahlak olur mu?, *Din Yolu*, Sayı:7, s.2.

⁷³⁶ Baltacıoğlu (26 Nisan 1956). İlk olarak yapılacak iş bir din kongresi toplamalı, *Din Yolu*, Sayı:6, s.2. Baltacıoğlu, ilerleyen yıllarda Kur'an'ın bir ansiklopedisinin de yapılması gerektiğini dile getirmiştir. Bkz. Baltacıoğlu (Nisan 1977). Bir Kur'an kamusu yapmak gerek, *Yeni Adam*, Sayı:908, s.3.

⁷³⁷ Baltacıoğlu (15 Haziran 1957). Kuranın ana diline çevrilmesi, *Türk Düşüncesi*, Sayı:7-40, s.2,3.

⁷³⁸ Baltacıoğlu (1 Ekim 1955). s.261.

⁷³⁹ Baltacıoğlu (1 Mayıs 1959). Softa ve mürteci, *Türk Düşüncesi*, Sayı:56-5, s.13,14; Baltacıoğlu (9 Nisan 1936). Garabet ticareti yapan adam, *Yeni Adam*, Sayı: 119, s.3.

⁷⁴⁰ Baltacıoğlu (31 Temmuz 1958). Metotlu bir din politikası istiyoruz, *Yeni Adam*, Sayı:764, s.2.

Böylesine olumsuz içeriklerle donattığı softalık, din konusunda adım atmak gerektiğini zorunlu hale getiren ve dolayısıyla girişilecek olan hamlelere meşruiyet sağlayan bir kavram olarak kullanılmıştır.Son bağlamda Baltacıoğlu, çağdaş olabilmenin koşulu olarak ele aldığı Kur’ân’ın Türkçeye çevirisini 1957’de tamamlamıştır:⁷⁴¹

“Ömrümün on iki yılını niçin Kur’an çevirmesi için harcamıştım? Çünkü inanıyordum, dinsiz kalkınma olamayacağına inanıyordum. Dinin yalnız bir vicdan işi olduğuna değil yalnız, dinsiz toplum varlığı, kamu yaşayışı olmayacağına da inanıyordum. Bendeki bu inanç kulaktan dolma, basma kalıp, herhangi bir inanç değildi. Ömrüm boyunca yaptığım araştırmaların, denemelerin var ettiği bir inançtı.”⁷⁴²

Kur’ân’ı Türkçeye çevirmesi bazıları tarafından desteklenmiş ve bazılarınca eleştirilmiştir.⁷⁴³ Özellikle “Sebilürreşad” yazarları (örneğin M. R. Ogan, H. B. Çantay) onu bu çabasından ötürü yoğun olarak eleştirerek yapılanın büyük bir cüret olduğu noktasında mutabık kalmışlardı. Uyduruk bir Türkçe ile yazıldığı, çevirinin tahriflerle dolu olduğu ve Baltacıoğlu’nun Arapça bilmediği başlıca eleştiri noktalarıydı. Nitekim “Büyük cüret” başlıklı yazıda onun teşebbüsü şu şekilde eleştirilmiştir: “Sayın Baltacıoğlu Kur’ân’a karşı gösterdiği bu laubali hareketle büyük bir vebal altına girdiğinin farkında değil mi? Baştan aşağı yanlıyla, tahriflerle dolu tercümesini Müslüman halka hakiki bir Türkçe Kur’an diye sürmek istemek ne büyük bir cüret ve cesarettir!”⁷⁴⁴ A. R. Sağman ise H. Z. Ülken’in Baltacıoğlu’nun bu teşebbüsünü destekleyen duruşunu da eleştirerek tercümenin hatalarla ve tahrifle dolu olduğunu söylemiştir.⁷⁴⁵ Sağman “Kur’ân’ın Türkçeye tercemesi karşısında üç profesör” isimli küçük kitapçıkta da yalnızca Fatıha sûresini ele alarak yapılan hataları aktarmıştır: “Okudum. Doğrusunu söyliyeyim, reaksiyonla karşılaştım. Burkuntular içinde

⁷⁴¹ Bkz. *Kur’an* (1957). (Türkçeye Çev: İ. H. Baltacıoğlu), Ankara: Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik. Bu çevirinin dil, üslup, yöntem, şekil ve muhtevası ile ilgili yapılan değerlendirme için bkz. E. Şen (2008). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Kur’an Meâli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, s.90-164.

⁷⁴² Baltacıoğlu (Mayıs 1969). Hayatım 12, *Yeni Adam*, Sayı:813, s.7; Şahin (2000). s.50.

⁷⁴³ Detaylı bilgi için bkz. Şen (2008). s.68-90.

⁷⁴⁴ Büyük cüret (Kasım 1956). *Sebilürreşad*, Cilt:10, Sayı:232, s.103.

⁷⁴⁵ A. R. Sağman (26 Kasım 1962). Kur’ân tercemeleri hakkında, *Sebilürreşad*, Cilt:14, Sayı:343, s.283,284.

çatırdadığımı duydum. Çünkü bilhassa Fatıha'nın ilk ayetlerinin tercemesi, pek hatalı idi.”⁷⁴⁶

Daha önce belirttiğimiz gibi “Hür Adam”da da bu teşebbüs oldukça sert bir üslupla eleştirilmişti. Baltacıoğlu'nun 600 milyon Müslümanın Kur'ân'ına suikasta bulunduğu söyleyen A. Şahin, bu tercüme ile Kur'ân'ın tüm gerçeklerinin budandığını, teşebbüsün bir tercüme olmayıp roman yahut maksatlı bir tahrifçilik olduğunu söyledikten sonra Baltacıoğlu'nun “tiyatro romanları yazmaktan başka marifeti olmadığını” belirtmiştir.⁷⁴⁷

P. Safa, Baltacıoğlu'nun bu girişimini özellikle Arapça bilmediği iddiası üzerinden eleştirmiş, dahası Arapça bilmeyen M. Şekip Tunç, H. Ali Yücel ve Asım Us'un da bu tercümeyle beğendiklerini, ancak Arapça bilenlere göre çevirinin yanlışlarla dolu olduğunu söylemiştir. Safa çeviride, işçisinden profesörüne anlamını kimsenin bilmediği birçok ölü sözlerin olduğunu belirterek arkaik kelimelerden yahut Baltacıoğlu'nun Türkçe köklerden yarattığı kelimeler ile çevirinin anlamını kaybettiğini ifade etmiştir.⁷⁴⁸

Baltacıoğlu'nu Kur'ân çevirisinden dolayı destekleyenlerden biri olan ve çocukluğundan beri Kur'ân'ın Türkçeye çevrilmesini arzulayan Hasan Ali Yücel ise bu teşebbüs karşısında şunları söylemiştir: “Seneler sonra bu isteğimin yerine geldiğini gördüm. Şimdi elimden bir cilt içinde, Türkçe bir Kur'ân var. Önümde Ona saygı ile bakan gözlerimin önünde duruyor. Bize bu kutsal belgeyi sunan, hocam İsmail hakkı Baltacıoğlu.”⁷⁴⁹ “Din Yolu” dergisinde V. Cem Aşkun da Baltacıoğlu'nun teşebbüsünü desteklemiş, çeviride yadırganacak hiçbir kelimenin olmadığını ve çevirinin bugünün okul dili ile yazıldığını söylemiştir.⁷⁵⁰

Baltacıoğlu'na bu çalışması nedeniyle ilginç bir şekilde Martin Luther yakıştırmaları yapılmış, Sami Nabi Özerdim şunları söylemiştir:

“Baltacıoğlu'nun başarısını övmek yerinde bir iştir. Bu başarı, Kur'ân'ı çevirirken Türkçeye inanmasından doğmuştur. Açıkça söyleyeyim ki Müslümanlığın bugünkü hali, İslam âleminin bir türlü (Luther)

⁷⁴⁶ Sağman (1957). *Kur'ân'ın Türkçeye tercemesi karşısında üç profesör – Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Besim Atalay*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, s.4; Şen (2008). s.86.

⁷⁴⁷ A. Şahin (18 Eylül 1959). s.1,4.

⁷⁴⁸ Safa (Ağustos 1957). Kur'ân Tercümesi, *Sebilürresad*, Cilt:10, Sayı:250, s.397. (Milliyet gazetesinden iktibas).

⁷⁴⁹ Yücel (1998). s.27.

⁷⁵⁰ V. Cem Aşkun (1 Eylül 1957). Türkçe Kur'an, *Din Yolu*, Sayı:36, s.4.

çıkaramayıştan doğmuştur. Kur'ân'ı bilim metodu ile dile inançla dilimize çevirecek modern çevirmeler çıktıkça İslam dünyası 'Bizde de Luther'ler ortaya çıkıyor' diye nefes almak imkânı bulacaktır."⁷⁵¹

"Sebilürreşad"da ise bu benzetme de eleştiri konusu olmuştur: "Ya Lutherlik iddiasına ne dersiniz? O ise büsbütün gülünç! Luther kim sen kim? Luther senin gibi bilmediği bir lisandan mı tercüme yaptı? Senin gibi şunun bunun tercümelerinden bilâ izin aktarma yaparak devşirme bir tercüme mi yaptı?"⁷⁵² Baltacıoğlu, bu eleştirileri sahiplerini "softa" olarak nitelendirerek Arapça bilmediğine yönelik söylemlere kısa bir cevap vermiştir: "Ben bütün softalardan daha çok Arapça bilirim(...) Aranızda softa olmakla birlikte, biraz kafası işleyenlere de şu cevabı verdim: Ben Arapça bilmem, Arapça anlarım!"⁷⁵³ Ancak bu meal ile ilgili çalışma yapmış olan E. Şen, şekli açıdan mealin birçok eksikliği olduğunu, dil ve üslubunun yetersizliğini, bütünlükten uzak oluşunu belirtmiş ve Kur'ân'ın temel mesajının, muhataba aktarmadaki yüzeyselliğinden ötürü, kalıcılığının olamadığını ifade etmiştir.⁷⁵⁴

Bu başlığı noktalamadan önce Baltacıoğlu'nun din ve ahlak ayırımına da kısa olarak değinmek yararlı olacaktır. Ahlakı daha ziyade dünyevi olarak değerlendirmiş⁷⁵⁵ ve ahlakın fiil işi olduğunu söylemiştir.⁷⁵⁶ Ona göre "ahlak fertlerin arasındaki hukuka taalluk eder; menşei dünyevi ve insanidir. Din fertlerle halk arasındaki münasebete taalluk eder; menşei ilahi ve uhrevidir."⁷⁵⁷ Din ve ahlak arasındaki temel ayrımı bu şekilde yapan Baltacıoğlu, ahlakın bir takım yaşama kaideleri olduğunu ve insanlar arasındaki münasebetleri düzenlediğini söylemiştir.⁷⁵⁸

Bu konudaki görüşlerini detaylandıran Baltacıoğlu, ahlakın tekâmülüne de değinmiştir. Ahlakî düsturların önce dini tasavvurlarla birlikte yaşadıklarını söylemiş, kolektif iş bölümü neticesinde hukukta, bilimde, sanatta ve ekonomide olduğu gibi ahlakın da giderek dinden ayrıldığını, laik ahlak tipine girdiğini, yani dini gerçeklik dışında ahlakî bir realitenin doğduğunu belirtmiştir. Ahlakî tekâmülün kolektiften

⁷⁵¹ S. N. Özerdim (12 Mart 1959). (Başlıksız), *Yeni Adam*, Sayı:767, s.6; Şen (2008). s.76.

⁷⁵² Kur'anla oynuyorlar (Ağustos 1957). *Sebilürreşad*, Cilt:10, Sayı:250, s.393,394.

⁷⁵³ Baltacıoğlu (9 Ekim 1958). Softalar siz çok ileri gidiyorsunuz!, *Yeni Adam*, Sayı:765, s.1.

⁷⁵⁴ Şen, (Güz 2013), "Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleleri Bağlamında Bir Meâl ve Bir Mütercim: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) ve Kur'an Çevirisi (Eleştirel Bir Yaklaşım)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı:28, s.367. (<http://www.sosyalarastirmalar.com>, Erişim: 13.02.2015).

⁷⁵⁵ Baltacıoğlu (1339a). s.27.

⁷⁵⁶ Baltacıoğlu (11 Haziran 1942). Ahlak ve vicdan, *Yeni Adam*, Sayı:389, s.2.

⁷⁵⁷ Baltacıoğlu (1332). *Terbiye ilmi*, İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, s.201.

⁷⁵⁸ Baltacıoğlu (1939c). *Hayatta muvaffakiyetin şartları*, İstanbul: Sebat Basımevi, s.13.

şahsiye, mistikten akliye, dini oluştan laike ve eşitsizlikten eşitliğe doğru olduğundan söz ettikten sonra sosyal grupların çeşitlenmesiyle birlikte çeşit çeşit ahlakların doğduğunu söylemiştir.⁷⁵⁹ Ahlakı dinden bağımsız bir tür vicdani bir olgu olarak anlayan Baltacıoğlu, din ile ahlakın aynı şey olduğunu söyleyenlerin dinin değerini yok ettiklerini, çünkü İslamiyet'in ahlaka en büyük değeri verdiği halde ahlaktan ayrılan tabiat üstü, deneme üstü inanç olduğunu belirtmiştir.⁷⁶⁰

Ahlakın toplumdan/sosyeteden doğduğunu düşünen Baltacıoğlu, yine ahlaki realitenin mutlak olmadığını ve “izafi” olduğunu belirterek ahlakın zaman ve mekânda değiştiğini, bu anlamda tüm insanları kapsayan bir ahlakın olmadığını, ahlakların olduğunu belirtmiştir. Bununla beraber ahlakın veraset ile değil, sosyal veraset dediği terbiye ile geçtiğini ve ahlaki realitenin taşıyıcısının fert/birey olmadığını, sosyal çevre olduğunu düşünmüştü.⁷⁶¹

Dini inanç, ahlakı eylem olarak anlayan ve açıklayan Baltacıoğlu, okullarda din eğitimi verilmesi isteklerine katılmamış ve okullarda zorunlu din dersi vermenin ahlakın arttırılmasını sağlamaya etkisi olmayacağını öne sürmüştür. Üstelik bu inanç ile okulun tarafsızlığını bozmanın Kemalist devrimin prensiplerini ters yüz edeceğini söylemiştir.⁷⁶² Ancak bu görüşleri tepkilere neden olmuş ve Baltacıoğlu, “Büyük Doğu” dergisinde “Kırılışı C.H.P. Kalemleri” başlıklı bir yazıda sert biçimde eleştirilmiştir. Söz konusu yazıda ahlaksızlığın din sayesinde önlenebileceği belirtilerek gerçek dindarların ahlaklı olmak zorunda oldukları ifade edilmiştir. Yazının sonlarında CHP ve Baltacıoğlu, Türkiye’de Sünnilik ve Alevilik ayrılığı çıkarmakla itham edilmiştir.⁷⁶³

Aynı dergide Davut Batur, ahlaksızlığın fakirlikten değil, refahtan meydana geldiğini, ahlakın sadece toplum ile ilgili olmadığını, fertlerin de ahlaklı olması gerektiği, yani ahlakın toplum ve birey ile ilgili olduğunu söylemişti. Akabinde de Baltacıoğlu’nun “komünist mantığı” yürüttüğünü, Müslümanlığın esas itibarıyla ahlaktan meydana geldiğini belirtmişti. Dolayısıyla din derslerinin ahlakı düzeltmekte büyük etkisi olacağını ve din dersi görmeyen çocukların ahlaksız olarak yetişeceğini söylemiştir.⁷⁶⁴

⁷⁵⁹ Baltacıoğlu (1939a). s.137,138.

⁷⁶⁰ Baltacıoğlu (Eylül 1960). Gerçek din kültürü, *Türk Yurdu*, Sayı:288, s.20.

⁷⁶¹ Baltacıoğlu (1939a). s.123,124.

⁷⁶² Baltacıoğlu (27 Ekim 1950). s.2; Baltacıoğlu (2 Kasım 1950). s.2.

⁷⁶³ Ogan (8 Aralık 1950). Kırılışı C.H.P. kalemleri, *Büyük Doğu*, Sayı:38, s.6,7,16.

⁷⁶⁴ D. Batur (Kasım 1950). Aleviler, Kızılbaşlar Komünist midir?, *Sebilürreşad*, Cilt:4, Sayı:90, s.237.

Neticede Kemalizm'in beklentisi, laiklik kısmında da belirttiğimiz gibi dinin vicdanlara hapsedilmesi idi. Diğer taraftan Diyanet İşleri Başkanlığı aracılığıyla dinin inançları kontrol altında tutmayı amaçlamıştı. Baltacıoğlu açısından değerlendirildiğinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kadim İslami anlayışın aksine dine yaklaşımı milliyetçi/Türkçü bir İslam anlayışına dayanmıştı. Dinin çağdaşlaşmadaki misyonu/yeri konusunda da çözümü Türk geleneklerinde bulmuştur. Sünnilerin İslam anlayışının Araplaştığı ve Türk kültürü için bunun zararlı olduğundan dolayıdır. Dolayısıyla da Kemalist zümrenin benimsediği gibi dine reform talebinde bulunmuş, hatta bulunmakla kalmayarak bizzat işin içinde olmaya çalışmıştır. Bu da milliyeti yoğun olarak kutsadığına işaret eder. Son tahlilde bahsettiğimiz üzere her ne kadar zaman zaman CHP'ni din karşısında çekingen olmakla eleştirmişse de genel olarak dine yaklaşımı, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İslami anlayışın yeniden bir formata sokulup millileştirilmesi noktasında Kemalizm'le örtüşmüştür.

3.2. Dil

İkinci Meşrutiyet'e evrilen zaman dilimindeki yenilikçi yaklaşımlar ve milliyetçi hava Baltacıoğlu'nun dil konusundaki fikirlerinin şekillenmesine doğrudan etki etmiştir. İkinci Meşrutiyet'in ilanından birkaç yıl önce başladığı yazarlık hayatından itibaren "yapma dil" olarak tanımladığı Osmanlıcadan kurtulmaya çalışmıştır.⁷⁶⁵

İlk kitabı olan "Talim ve Terbiyede İnkılâp"ı yazmaya başladığından beri "terkipsiz" ve "açık Türkçe" ile yazdığının belirtmiş ve "ben dilde ne mürteci, ne muhafazakâr ne de tedricî değilim. Onun için ne eskiye dönmeyi, ne bugünkü dili saklamayı ne de ilerlemeyi zamana saklamayı düşünmem. Tersine ben hız, atlama taraftarıyım"⁷⁶⁶ diyerek yazın hayatı boyunca da halk Türkçesinden yana olduğunu ifade etmiştir.⁷⁶⁷

⁷⁶⁵ Baltacıoğlu (1966). s.77.

⁷⁶⁶ Baltacıoğlu (21 Mayıs 1936). Evet, öz dinciliği adam akıllı benimsedim, *Yeni Adam*, Sayı:125, s.3.

⁷⁶⁷ Baltacıoğlu (1972). s.70; Baltacıoğlu (9 Temmuz 1942). Dilde Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:393, s.2. Baltacıoğlu 1972'de ise dil devrimiyle ilgili şunları söylemiştir: "Türke Doğru'nun yazıldığı tarihle bu gün arasından yıllar geçti. Dil devrimi olmuştur, dil davası gerçekleşmiştir. Osmanlıca yıkılmış, Türkçe kalkınmıştır. Gün geçtikçe de bu güzel dil, kendine daha çok kavuşmaktadır. Ancak dilin ruhuna, zevkine inebilmek için bu güne kadar Türk Dil Kurumu'nda bir dil estetik yar kurulu bütün çabalarım rağmen kurulamamıştır. Ayrıca bir dil akademisi de gereklidir. Dil Kurumunun görevi, dil devrimini yaparak Atatürk'ün ruhunu şadettir." Bkz. Baltacıoğlu (1972). s.73.

Bilindiği gibi İkinci Meşrutiyet yıllarında harf ve imlayı düzeltme adına bir takım resmi ve özel girişimler yapılmıştı. Maarif Nazırı Şükrü Bey (Maslup) zamanında da çeşitli encümenler kurulmuştu. Bunlardan biri Baltacıoğlu'nun da üye olduğu ve 1914'te kurulmuş olan "İstilahat-ı İlmiye Encümeni"ydi. Hatta yazım sorununun çözüme kavuşturulması için Latin harflerinin kabulü de önerilmiş, ancak bu öneri henüz kabul görmemişti. Ayrıca sözcükleri "huruf-ı munfasıla" ile (ayrışık) yazma şekli düşünülmüş, biraz uygulama alanına da konulmuştu. Baltacıoğlu da Huruf-ı munfasılacıların başında yer almış ve bu düşüncesini M. Şinasi ile yazdıkları "Tadil-i huruf meselesi, şekiller nasıl tedkik olunur" isimli üç kitapta açıklamışlardı.⁷⁶⁸

Bu bahiste yine Türklük lehine bir arayışta olduğu açık olan Baltacıoğlu için yeni rejimin ilanı bir dönüm noktası olmuş, Nitekim Cumhuriyet'in ruhuna da uygun olarak dilde öz Türkçe anlayışına büyük bir sempati duymuştur.

Türkçenin, Türkler gibi konuşulması gereğinden hareket ederek vatandaş olabilmenin ön koşulunu dilin Türklere özgü konuşulmasında gören Baltacıoğlu'nun bu tavrı gelenek algısının tipik yansımasını ve aynı zamanda bu algının otoriterliğini göstermesi bakımından dikkate değerdir.⁷⁶⁹

Baltacıoğlu, dili "aynı kültür veya medeniyet grubuna mensup insanlar arasında müşterek olan şuur müşareket veya mübadelesini temin eden söz, yazı hareketten veya herhangi ihsastan ibaret sembolik ve kolektif işaretler sistemi"⁷⁷⁰ olarak tanımlamıştır. Bir kültür ve milliyet hazinesi olarak düşündüğü dilin çağdaşlaşma ve toplum açısından önemini teslim ederek dilde reform arzusunu dile getirmişti. Onun dilde reformdan anladığı ise "öz Türkçeye dönüş" olarak formüle edilmişti. Dönülmesi arzu edilen Türkçe "Orhan Veli'lerin, Yunus Emre'lerin, Orhon Yazıtları'nın Türkçesi" idi. Ayrıca dil devrimini basit bir kelime Türkçeciliği olarak algılamayarak dil devriminden Kur'ân'ın çevirisi, milli ve modern yeni bir Türkçe sözlük yapılması ve okul kitaplarının da doğru bir Türkçe ile yazılmasını anladığını belirtmiştir.⁷⁷¹ Türkçenin ruh ve zevk geleneklerinin kaynaklarını ise şöyle tespit etmiştir:

"Halk efsaneleri, masalları, menkıbeleri, Âşık Kerem, Şah İsmail, Köroğlu gibi halk hikayeleri, Yunus Emre, Kaygusuz, Karacaoğlan, Dertli gibi halk

⁷⁶⁸ M. Ş. Ülkütaşır (1981). *Atatürk ve harf devrimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.23,24.

⁷⁶⁹ Baltacıoğlu (18 Mart 1937). Vatandaş Türkçe konuş ne demek?, *Yeni Adam*, Sayı:168, s.3.

⁷⁷⁰ Baltacıoğlu (1939a). s.270.

⁷⁷¹ Baltacıoğlu (1967). s.29,30; Baltacıoğlu (24 Nisan 1958b). Dil davası nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:763, s.2.

şairlerinin eserleri, Nasrettin Hoca, Bektaşî, İncili Çavuş, Bekri gibi halk fikracılarının eserleri, karagöz, ortaoyunu, sohbet oyunu, meddah, tulûat gibi halk temsilleri, bilmeceler, tekerlemeler, koşmalar, maniler, destanlar, ilahiler, atasözleri...⁷⁷²

Bilindiği gibi Cumhuriyet'in ilanından sonra yoğun olarak ele alınan konulardan biri dil konusuydu ve Baltacıoğlu da dil alanında yapılan hamlelerden memnuniyet duyuyordu. Güneş-Dil teorisini de bir "bocalama" olarak görmekle birlikte yine de Atatürk döneminin dile en büyük kıymeti verdiğini söylemekten geri kalmamıştı.⁷⁷³ Yeni rejimle birlikte dil üzerine yapılan hamleleri içselleştirmiş olan Baltacıoğlu, Latin harflerini, Türkçeye en yakın ve en makul olarak görerek "Yeni Adam" yazıhanesine Arap harfleriyle gönderilen yazıları da dikkate almayacağını belirtmiştir.⁷⁷⁴ Her şeyden önce kendisi yeni Türkiye'de eski dilin kabul edilemeyeceğini düşünmekte⁷⁷⁵ ve dil devrimi ile Türkçe üzerindeki "Arapça, Acemce ve Frenkçe" tahakkümünün kırıldığını savunmakta idi.⁷⁷⁶ Dolayısıyla yürütülen çalışmaları oldukça hayati görüyordu. Zira devrimlerin ve dolayısıyla çağdaşlaşmanın sağlıklı ve bütünlüklü olmasının bir tarafını dil devrimine bağlamış, Kemalist devrimin Türkçeyi özleştirmemesi durumunda eksik kalacağını iddia etmiştir.⁷⁷⁷

Az önce ipucunu verdiğimiz gibi dil Türkçülüğünün kelime Türkçülüğü olarak anlaşılmasını doğru bulmamış ve dil Türkçülüğünün, sentaks, zevk ve gelenek Türkçülüğü olduğunu belirtmiştir. Böylece her Türkçe kelimenin milli olamayacağını vurgulamıştı. Edebiyat tarihinde yüze yakın mevlitten sadece Süleyman Çelebi'ninkinin "ayın" olduğunu belirten Baltacıoğlu, bunun sebebini de içindeki Arapça kelimelerin çoğunluğuna rağmen, sentaksının, zevkinin ve geleneğinin Türkçe olmasına bağlamıştır.⁷⁷⁸

Kemalizm'e uygun bir şekilde bu konuda da Osmanlı İmparatorluğu'nu hedefine almış, Türkiye'de dil konusunda yaşanan ayrılıkların, halk diline karşı gösterildiğini öne sürdüğü itibarsızlığın kaynağını Osmanlı'daki iki ayrı sınıfın varlığına bağlamıştır.

⁷⁷² Baltacıoğlu (1972). s.72,73; Baltacıoğlu (9 Temmuz 1942). s.2.

⁷⁷³ Baltacıoğlu (1 Haziran 1955). s.5

⁷⁷⁴ Baltacıoğlu (12 Şubat 1934). Bize Arap harfli mektup göndermeyin, *Yeni Adam*, Sayı:7, s.3.

⁷⁷⁵ Baltacıoğlu (6 Birinci Kânun 1934). Dil Türkçülüğü, *Yeni Adam*, Sayı:49, s.2.

⁷⁷⁶ Baltacıoğlu (10 Kânunusani 1935). Dil devrimi üzerine, *Yeni Adam*, Sayı:54, s.3.

⁷⁷⁷ Baltacıoğlu (29 Ağustos 1935). Yalnız öz Türkçeyi değil temiz Türkçeyi de isteyelim, *Yeni Adam*, Sayı:87 s.1.

⁷⁷⁸ Ş. Yaşartan (Eylül 1966). Baltacıoğlu ile mülakat, *Yeni Adam*, Sayı:783, s.5.

Bunlardan ilkinini, sırtını halifelige dayayan “medreseliler”, diğeri ise “saltanat burjuvaları” olarak belirtmiştir. Bu iki sınıfın ortak özelliğini ise halkı ve dilini aşağı, değersiz görmeleri olarak öne sürerek bu iki sınıfın dillerini de Türk toplumu için uygun görmemiştir.⁷⁷⁹

Cumhuriyet’in ilanı ile ortaya çıkan dönüşüm iradesinin dil alanındaki dayanaklarını Osmanlı ile Türkiye arasında yaptığı kıya ile ifade etmeye çalışan Baltacıoğlu, her şeyden önce Osmanlı’yı; eşitlik, halkçılık, devrimcilik ve laiklik düşmanı olarak tanımlamıştır. Bu dört düşmanlığın Osmanlı’nın temel kurumlarını biçimlendirdiğini ve Osmanlıcanın da bu özelliklerden etkilenerek şekillendiğini vurgulamıştır. Yeni rejimin ilanı ile birlikte söz konusu düşmanlıkların ortadan kalktığını ve dolayısıyla zorunlu olarak Türkçe’nin yeniden şekillenmesinin önünün açıldığını belirtmiştir.⁷⁸⁰

Atatürk’ün dil konusunda açtığı yolun iyi kullanılmadığını ve zamanla dil davasının tehlikeye girdiğini düşünen Baltacıoğlu, bu aşamada dil devrimine takılanların öne sürdükleri ve kendince yanlış olan çeşitli düşüncelerin üzerinde durmuştu. Öncelikle dilin kendi kendine geliştiği fikrine katıldığını, ancak bunun dış faktörlerin etkisi altında kalmamış diller için geçerli olduğunu, Osmanlıca gibi gramer, sentaks ve estetiğini kaybeden bir dil için geçerli olamayacağını savunmuştur. Ona göre Osmanlıca gibi aristokratlaşıkça “soysuzlaşan” bir dil karşısında Türkçeyi kendi oluruna bırakmak Türkçeyi öldürmekle eş değeri. Yine dilin gelişmesinin yavaş yavaş olması gerektiğini savunanlara da karşı çıkmış ve Türkçenin birden bire gelişebileceğini belirtmiştir. Yanlış gördüğü fikirlerden bir diğeri ise dil devriminin devlet eliyle değil de akademi tarafından yapılmasını isteyen görüşlerdir. Fakat bir toplum için ölüm kalım meselesi olan gördüğü böylesine bir konunun, ancak devletin eliyle yürütülmesi gerektiğini düşünmüştür. “Yeni Türkçe” adı altında bir takım kaba ve çirkin sözlerin uydurulduğuna yönelik görüşleri de değerlendiren Baltacıoğlu, bazı kelimelerin bu şekilde olduğunun doğru olduğunu, velakin hiçbir dilin bütün sözlerinin uyumlu, yumuşak olmadığını söylemiştir. Zira hep uyumlu ve yumuşak kelimelerden oluşan bir dilin ulus dili olamayacağını belirtmiştir. Son olarak uydurma bir dilin olamayacağına yönelik eleştirilere karşı gelerek dil devriminin en büyük özelliğinin yaratma olduğunu

⁷⁷⁹ Baltacıoğlu (3 Eylül 1936). Türkçesi olmıyan gazeteciler, *Yeni Adam*, Sayı:140, s.2.

⁷⁸⁰ Baltacıoğlu (26 Eylül 1935). Yeni nesle yeni dil, *Yeni Adam*, Sayı:91, s.4,5.

ve dolayısıyla uydurma sözcüklerin olmadığı bir dilin yaşamasının mümkün olamayacağını ifade etmiştir. Bununla birlikte her dilde yabancı kelimeler olabileceğini, fakat en eski dillerden biri olan Türkçede en az olacağını da belirtmiştir.⁷⁸¹

Dil bahsinde kabul edilen bazı uluslararası terimlere de karşı çıkmıştır. Ona göre, “Türkçenin alinyazısını bu yabancılarda değil, Ural-Altay kökünden gelen Finler, Macarlar ile karşılaştırarak belirlemek ve bu arada dil gelenekleri yine ayrı olan Japonların ne yaptıklarını öğrenmek gerekti.” Bu noktada Finlerin, Macarların ve Japonların yaptığı gibi uluslararası sözcüklerin de atılarak ana dilden Türkçe karşılıklarının uydurulması gerektiğini belirtmiştir. Aynı şekilde medrese kanalıyla halk arasında yayıldığını belirttiği “mektep, nizam, hâkim, katil, kaide” gibi pek çok sözcüğün de Türkçeleşmiş denmesine bakılmadan atılarak öz Türkçelerinin getirilmesini önermiştir.⁷⁸²

Hiç şüphesiz dönemin atmosferi dil devrimine olan yaklaşımı da etkilemiş, Osmanlıcaya alınan tavrın katılaşmasına yardımcı olmuştur. Baltacıoğlu, bir ulus dili olamayacağına inandığı Osmanlıcanın yerine yeni bir Türkçe'nin oluşturulması zorunluluğunu ifade etmiştir. Ancak Baltacıoğlu, dilde özcülükten, aslolanı rücu etmekten bahsetse de bunun tarihi gerçekliği ıskalamış olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim Tim Jacoby de “Sosyal iktidar ve Türk Devleti” isimli çalışmasında, dilde reform çerçevesinde yeni türetilen pek çok kelimenin, “resmi ve edebi dil ile halkın arasındaki uçurumu” daha da arttırdığını ifade etmektedir.⁷⁸³ Baltacıoğlu'nun farkında olduğunu düşündüğümüz bu duruma rağmen bir yandan öz Türkçeye, yani halkın diline dönüşü dile getirmesi, öte taraftan da toplumun anlamakta zorlandığı pek çok kelimenin türetilmesinin gerekliliğini ifade etmesi, bir tür bulanıklığın işaretiydi. Lakin bu malul durumun gerekçesi de hazırды; Türkçe, diğer dillerin tahakkümünden kurtarılmalıdır.

Dili sadece bir anlaşma aracı olarak görmeyen Baltacıoğlu, dilde zekâ, mantık, ahlak, sanat ve felsefenin varlığını dile getirmiş, dolayısıyla dilin de sanat ve din gibi çağdaşlaşmanın/kalkınmanın sacayaklarından birini oluşturduğunu söylemişti. İşte bu

⁷⁸¹ Baltacıoğlu (22 Kasım 1945). s.2,11; Baltacıoğlu (8 Aralık 1949). Dil davası tehlikede, *Yeni Adam*, Sayı:627, s.2.

⁷⁸² Baltacıoğlu, Türkçeleşmiş ve atılamayacak sözlerin de var olduğunu belirtmiş ve şu örnekleri göstermişti: “Aktar (attar), hezaren(hayzeran), kavaf(haffaf), zerzevat(sebzevat), çulha(cülah), memet(muhammed), surat(sûret), çalpara(çârpâre), çapraz(çepürast), kalbur(kallabûr), bedava(bâdihevâ), kadar(kadr). Bkz. Baltacıoğlu (12 İlk Teşrin 1944). Öz Türkçe düğümü, *Yeni Adam*, Sayı:511, s.2,11.

⁷⁸³ T. Jacoby (2010). *Sosyal iktidar ve Türkiye Devleti*, (Çev: Devrim Evcı), Ankara: Birleşik Yayınevi, s.148.

nedenledir ki Türkiye'nin çağdaşlaşmamasını din ve sanatın dışında dil ile doğrudan ilgili görmüş ve dil davasına sınıksız sarılmıştır.⁷⁸⁴Bütün arzusu dil devriminin durmayarak millileştirilmesinin sağlanması olan Baltacıoğlu, dilde millileşmenin ise inkılâp ile başlayıp tekâmül ile bitecek bir süreç olduğunu öne sürmüştü⁷⁸⁵ ve daha önce belirttiğimiz gibi evrimin yavaş yavaş, tedricen olmadığını söylemiştir:

“Tanzimat'tan beri tedricî sanakasının ardından gidiyoruz: ‘Tedricî tekâmül’ü bekliyoruz. Şinasi, Namık Kemal ve uyucularının çabalamaları neye yarardı?(...) sözün kısası ‘Tedricî tekâmül’ü ağızda geveleyenler eğer bunu ucuz bir geveleme olarak kullanıyorlarsa, bilmemezlikten kullanıyorlar. Hiçbir çağın devrimcileri bu ‘tedricî’ kuruntusunu taşımamışlardır. Altı yüz yıl önce gelen Türkçüler bile!”⁷⁸⁶

Peki öz Türkçe, yani algıladığı şekliyle gerçek Türkçe ne idi venerede yaşıyordu? Bunun tarifini vermeyi imkânsız olarak nitelendiren Baltacıoğlu, bu Türkçeyi tanımının ise kolay olduğunu belirtiyordu:

“Balıkpazarında balıkçıların, Yemişiskelesinde kayıkçıların, sonra vapurlarda, tramvaylarda okuma yazması olmayan kocakarıların, eski devirde bazı cami vaizlerinin konuştuğu ve Evliya Çelebi'nin, Ahmet Mithat Efendi'nin, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yazdığı bir Türkçe vardır. İşte buna Türkçe derler.”⁷⁸⁷

Zira bu Türkçede cahil, aydın herkesin severek okuyacağı ve anlayacağı,okuduktan sonra hatırlayabileceği, içlerinde bir Türkü yadırgatacak hiçbir tuhaflığın olmadığını söylemiştir. Türkiye'deki “yapmacık” dilden kurtulmak için “Türkçe Rönesansı”nın yapılmasını oldukça önemli görmüş, imkânının olması durumunda da şunları yapacağını belirtmiştir:

- “Devlet bütçesinden 20 milyon lira ayırırdım.
- Halk edebiyatı orijinallerini toplatırım.
- Bunları seri halinde bastırırım.
- Bunlardan okuma kitapları parçaları çıkartırım.
- Bunlardan operetler, operalar, trajediler yazdırırım.

⁷⁸⁴ Baltacıoğlu (24 Nisan 1958a). s.2.

⁷⁸⁵ Baltacıoğlu (1971). s.32.

⁷⁸⁶ Baltacıoğlu (26 Ekim 1950). s.5; Baltacıoğlu (4 Ekim 1950). s.2.

⁷⁸⁷ Baltacıoğlu (26 Ağustos 1943). Türkçe rönesansı, *Yeni Adam*, Sayı:452, s.2.

- Bunlardan ayrıca çocuk ve gençlik serileri yaptırırım.
- Bunlardan resimli eserler meydana getiririm.
- Bunların gösteritlenmesini [temsil] mecburi kılarım.
- Bu piyesleri devlet konservatuarına da sokarım.”⁷⁸⁸

Baltacıoğlu, Osmanlıca gibi dillerin “kişilik aksaklığına” yol açtığını, bunun da toplumun dokusunu zedelediğini ifade etmiştir.⁷⁸⁹ Onun kuşandığı bu ötekileştirici dil, Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte girilen yeniden yapılanma ve bu yapılanma sırasında Osmanlı’nın değerlerinin ve sembollerinin değersizleştirilmesine yönelik propaganda ileseküler milli kimliğe dayalı yeni inşa tasavvurunun yarattığı atmosferle doğrudan ilgiliydi. Zira bu atmosfer sadece Baltacıoğlu’nu değil, dönemin pek çok aydınını derinden etkileyecek bir ortam yaratmıştı.

Bu minvalde öz Türkçe hareketine açık bir sempati duyan ve hatta bizatihi katkı sunmaya çalışan Baltacıoğlu, Kemalist ideolojiyle benzer bir rota takip etmiş, dil devriminin, öz Türkçe şuurunu şiddetlendirdiğini ve önündeki engelleri kaldırarak en önemli başarıyı sağladığını belirtmiştir.⁷⁹⁰ Kuşkusuz dil, ulus-devlet idealinin temel öğelerinden biri olarak algılanmıştır. Dolayısıyla yönetici seçkinlerin ve Baltacıoğlu’nun dile bu denli önem vermesinin arka planında, toplumun homojenleştirilmesini temin ve vatandaşları öngörülen kimliğe entegre etme arzusu yer almaktaydı.

3.3. Sanat ve Edebiyat

Cumhuriyet ile birlikte sanatsal alandaki yenileşme/çağdaşlaşma çabaları dönemin siyasi seçkinlerinin isteği ve desteğiyle kendini hissettirmişti. Atatürk de pek çok konuşmasında Türk sanatının gelişmesi gereğini ifade eden destekleyici açıklamalarda bulunmuştu. Kararlı ve kapsayıcı bir değişime tekabül eden Cumhuriyet dönemi, “çağdaş sanat tekniklerinin kavranmaya çalışıldığı geleneksel kültürden çağdaş kültüre geçiş sorunlarının çözümü için adımların atıldığı yıllardır.”⁷⁹¹ Kemalizm’in ön gördüğü yeni kimliğin önemli bir yekûnunu oluşturan çağdaş sanat algısı, tasarlanan vatandaş prototipinin bir ayağını oluşturacaktı.

⁷⁸⁸ Baltacıoğlu (26 Ağustos 1943). s.2.

⁷⁸⁹ Baltacıoğlu (1 Temmuz 1954b). İnsan kişiliğini yaratan dil, *Türk Düşüncesi*, Sayı:8, Cilt:2, s.98.

⁷⁹⁰ Baltacıoğlu (2 Temmuz 1936). Öz Türkçe akını durdu mu?, *Yeni Adam*, Sayı:131, s.2.

⁷⁹¹ F. Erbay ve M. Erbay, (2006), *Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Atatürk’ün sanat politikası*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, s.124.

Oldukça renkli bir düşünce hayatı olan Baltacıoğlu, sanat konusuna özel bir ilgi duymuştu. Kendisinin ifadesiyle “sanat için yaratılmış”tı.⁷⁹² Sanatı geleneklerin temel parçalarından biri olarak gördüğünden de konuya hassasiyetle eğilmişti. Sanatın ne olduğunu, ilham kaynaklarını, toplumsal kurumlarla ve demokrasi, felsefe ile olan ilişkisine kadar incelemişti. Birazdan da görüleceği üzere Türk sanatının köklülüğünü ve özgünlüğünü belirtme, Batı’nın sanatına duyulan hayranlığı ortadan kaldırma ve sanat konusunda halkın uygulama ve pratiklerine yaklaşma gibi amaçları olmuştu.

Onun sanata bakışında dikkat çekici bir durum ise estetik kaygının yanında, sanatı üretim boyutu ve topluma sağladığı yararlar değerlendirmesi idi. Vurguladığımız gibi rejimin temellerinin atılmasıyla beraber sanat, çağdaş olmanın gereği olarak hassasiyetle ele alınmaya çalışılmıştır. Baltacıoğlu’nun isesanat anlayışı, üretim odaklı, milli, estetik ve yararçı bir sanattı.

Bu aslında bir nevi sanat ile zanaatın buluşması idi. Nitekim buna benzer istekler de gündeme gelmişti. Bu noktada 12 Nisan 1919’da mimar Walter Gropius tarafından Almanya’da kurulan ve uygulamalı sanatlarla güzel sanatlar arasındaki engeli/duvarı kaldırarak etkileşime müsait bir ortam yaratmayı arzulayan Bauhaus sanat anlayışıda Türkiye’ye girmeye başlamıştı.⁷⁹³

Bauhaus’un Türkiye’deki sanat ortamına girişinin ivme kazanmasında Baltacıoğlu’nun da katkısı vardı. Zira onun önerisiyle Almanya ve Avusturya’ya gönderilen İsmail Hakkı Tonguç, Malik Aksel, şinasi Barutçu, Hayrullah Örs, Sait Yada gibi isimler burada tecrübeler edinmişler ve sonra Türkiye’ye dönmüşlerdi. Bu bir bakıma, değindiğimiz sanat ve zanaat ayrımını sonlandırmayı hedefleyen ve “mimarlar, heykeltıraşlar, ressamlar, hepimiz zanaatlara dönmeliyiz” diyen Gropius’un yani Bauhaus’un etkisinin ülkeye girişini hızlandırmıştır.⁷⁹⁴

Bauhaus ve Baltacıoğlu etkileşimine yönelik Z. Y. Yaman şöyle demektedir:

“Bauhaus’un yeni bir yaşam biçimi içinde ifade etmeyi istediği/beklediği ‘New Man/Yeni Adam’ ülküsü ve kavramı ile Türkiye Cumhuriyeti’nin

⁷⁹² Baltacıoğlu (28 Birinci Kânun 1939). Piyeslerim, *Yeni Adam*, Sayı:261, s.2. Baltacıoğlu’nun sanat ve gelenek (milliyet) ilişkisine yönelik görüşlerinin analiziyle ilgili olarak şu kaynağa bakılabilir: Dikici, (1986). s.123-135.

⁷⁹³ N. Erkmen (2011). Bauhaus ve Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, *Bauhaus: modernleşmenin tasarımı Türkiye’de mimarlık, sanat, tasarım eğitimi ve Bauhaus*, (Der: A. Artun ve E. Aliçavuşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, s.17,18.

⁷⁹⁴ E. Çavuşoğlu (2011). Bauhaus geleneği ve günümüz sanatına yansımaları”, *Bauhaus: modernleşmenin tasarımı Türkiye’de mimarlık, sanat, tasarım eğitimi ve Bauhaus*, (Der: A. Artun ve E. Aliçavuşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, s.23.

‘yeni ülke’, ‘yeni kent’, ‘yeni konut’, ‘yeni aile’, ‘yeni insan’ olarak çoğaltılabilecek gelenekçi ‘yeni’ kavramı arasındaki koşutluk, İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun 1934-1978 yılları arasında çıkardığı dergisinin adına da yansır: Yeni Adam.”⁷⁹⁵

Gerçekten de Baltacıoğlu, sanat konusunda geleneklerden alınacak ilham ile sanata yaklaşmayı ilk hareket noktası olarak değerlendirmiştir. Sanatın toplumsallığı üzerinden ortaya koyduğu vizyona paralel olarak sanat, sanatçı ve toplum etkileşimine dikkat çekmiştir. Çağdaş sanat eserine değerini verenin toplumun içtimai tecrübeleri olmasından ötürü de toplumun bilinmesi gerektiğine parmak basmıştır.⁷⁹⁶

Diğer konulardaki fikirleriyle benzer bir şekilde Türklerin sanat anlayışını da çok eskiye götürmüştü. Türk sanatını sadece Selçuklu ve Osmanlı sanatı olarak değerlendirmenin eksik bir düşüncenin ürünü olduğunu düşünmüş ve Türk sanatının İslam’dan önceye, aşiret ve oymak devirlerine kadar uzandığını ifade etmişti.⁷⁹⁷ Dahası Türklerin sanat geçmişinin varlığının ve sağlamlığının dışında Türk sanatının tüm insanlığın, bütün insani bir zevkin ürünü olduğunu söylemişti. Buna mukabil Türk sanatı konusunda bazı “hurafelerden” de bahsetmiştir. Gustave Le Bon ve bazı Türklerin, Türk sanatının özgün olmadığını Arap, Acem ve Bizans sanatlarından oluşturulduğu iddialarına karşı çıkmıştı. Zira tarihte yoktan bir varoluş gösteren sanatın olmadığını ve eski Yunanlıların da Asuri, Mısır ve Fenikeliler’den etkilendiğini belirterek şu şekilde orijinallik vurgusu yapmıştır:

“Milli bir sanatın asaletini veren şey motiflerinin, yahut tekniğinin başka hiçbir millette kullanılmamış olması değil, hatta aynı motifler ve aynı teknikler yeni bir eser, yeni bir terkip vücuda getirebilmesidir. Sanat eserinin hüviyeti işte bu terkip ve yaratıcılık filindedir(...) Sanat eseri bir mana ifade eder. Bu manayı veren şey parçaların yekunu değil, canlı imtizacı, ahengidir. Onun için Türk sanatı tarihin tanıdığı en müstesna sanat şekillerinden biridir. Çünkü şuradan ve buradan malzeme almış olmasına

⁷⁹⁵ Z. Y. Yaman (2011). Bauhaus ve söylemleştirilen iç mekân anlayışı: yeni yaşam, yeni dekorasyon, yeni mobilya, *Bauhaus: modernleşmenin tasarımı Türkiye’de mimarlık, sanat, tasarım eğitimi ve Bauhaus*, (Der: A. Artun ve E. Aliçavuşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, s.204.

⁷⁹⁶ Baltacıoğlu (1931b). s.53.

⁷⁹⁷ Baltacıoğlu (1971). s.6,7.

rağmen umumiyeti itibariyle bakırdır. Türklük diyebileceğimiz bu keyfiyet ne Arapta, ne Acemde ne de Bizansta yoktur.”⁷⁹⁸

Türk sanatını tarihin en müstesna mevkiinde değerlendiren Baltacıoğlu, Türk sanatının sadece cami minarelerinden ibaret sanmanın da yanlışlığını vurgulamış, böylelikle Türk kimliğinin sanat üzerinden de meşruluğunu kanıtlama/gösterme uğraşına girmiştir. İslam öncesinden gelen köklülüğün ve Türk sanatının sağlam bir altyapısının olduğunu vurgulayarak Türk sanatının hayatın her yerinde tecelli ettiği belirtmiştir: “medeniyetin bütün maddi şekillerinde, evlerde, kalelerde, çeşmelerde, bentlerde, köprülerde, hamamlarda, silahlarda, yazılarda, ciltlerde, tezhiplerde, tezyinata, toprak, tahta avanide, kumaşlarda, halılarda, yağlıklarda, elbiselerde, bahçede(...)”⁷⁹⁹

Sanatı lüks olarak görenlere de karşı çıkan vesanatsız bir toplumun var olmasının mümkün olamayacağını altını çizen⁸⁰⁰ Baltacıoğlu, sanatı nasıl tanımlıyordu? Bu soruya verdiği cevap güzel kavramının ne olduğunun bilinmesi ile doğrudan ilgiliydi ve bu kavramın halk dilinde “tabii güzel” ve “artistik güzel” olmak üzere iki anlamda kullanıldığını söylemiştir. İlk anlamıyla güzellik; alımlı, çekici ve tutku uyandırıcı idi. Bu anlayışa göre tabiatın güzel olabileceğini, ancak sanatın güzelinin ise çok farklı bir anlam taşıdığını söylemişti. İşte güzelin bu şeklinin tamamen kafaya, gönüle hitap eden eserler olduğunu belirtmişti. Bu yönüyle tabiat güzellikleri ile sanat güzelliklerinin ayrı kaynaklardan beslendiğini açıklamıştı. Sanat eseri olan heykel, resim, yapı ve besteler, ikinci anlamıyla güzeldir. Çirkin bir insan portresinin tabiat anlamı ile çirkin olduğunu, ancak sanat eseri olarak güzel olabileceğini vurgulamıştı.⁸⁰¹ Bu ifadesini bütünleyen bir biçimde sanatın konusunun tabiat olduğuna yönelik anlayışa da karşı çıkmıştır:

“Sanat şubeleri arasında musiki, mimari, tezyinat gibi bir takımları var ki bunlar tabiatı ne tedkik, ne taklid, ne de tekrar ediyorlar: bunlar tabiatın bir ifadesi olmak şöyle dursun, bilakis tabiatın harici şeyleridir. Gerçi bu şubeler arasında resim ve heykeltıraşlık gibi tabiat üzerinde çalışanlarda

⁷⁹⁸ Baltacıoğlu (1934). s.58-61.

⁷⁹⁹ Baltacıoğlu (1934). s.62.

⁸⁰⁰ Baltacıoğlu (Mart 1975). Anlaşılmayan sanat gerçeği, *Yeni Adam*, Sayı:883, s.4.

⁸⁰¹ Baltacıoğlu (Ağustos 1971). Sanat nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:840, s.17; Baltacıoğlu (Temmuz 1976). Sanat eseri nasıl bir yaratıcıdır?, *Yeni Adam*, 899, s.8; Baltacıoğlu (1971). s.34; Dikici (1986). s.98.

vardır. Fakat bunlarda modellerini daima tabiattan almaya ve tabiatı taklit etmeye mecbur değillerdir.”⁸⁰²

Sanat alanında değerlendirme konusu yaptığı diğer bir nokta teknik kavramı üzerineydi. Nitekim tekniğin de iki türünden söz etmiştir. Fen olarak gösterdiği tekniğin tarım, endüstri ve ticarete kullanıldığını söyleyerek bu tekniğin akıldan doğduğunu belirtmiştir. Ancak iç âlemi yönelten tekniğin ise iç âlemde yaşayan değerleri bilinç üstüne çıkardığını belirtmiş, böylece sanatın, teknik ile değerlerin ortalama eseri olarak gün yüzüne çıktığını ifade etmiştir.⁸⁰³

Teknik, esere göre kullanılan renkler, sesler, vezinler ve ölçüler, değer ise bu tekniği kullanmanın sonucu olan manevi bir şuur şeklinde belirtilmiştir. Bu nedenle sanat eserini “insanda manevi cinsten bir ruhi halet yaratan teknik bir icat” olarak tanımlamış ve sanat ile toplum arasındaki birliktelik üzerinden bir çıkarım yaparak sanatçının birleştirici yönünü vurgulamıştır.⁸⁰⁴

Baltacıoğlu, aynı zamanda sanatın yaratıcı olmaktan önce bir “uyandırıcı” olduğunu ve estetik duygunun insanlarda var olan, ancak bilinçaltında kalmış olan şehvet, ahlak ve din gibi duyguların uyanması, şuur üstüne çıkmasıyla meydana geldiğini söylemiştir. Böylece yukarıdaki tanımına benzer bir şekilde sanat eserini, şuur altında yaşayan bir takım duyguları uyandıran bir teknik olarak tanımlamıştır.⁸⁰⁵

Sanat üzerine yaptığı bir başka değerlendirme ise sanatın bazı farklar ile bilim olduğu ve bundan ötürü sanat eserinin yalan söyleyebileceğini, ancak yanlış söyleyemeyeceği idi:

“Sanat eserinin mevzuu ‘olmuş olmakta olan’ olmayabilir, fakat ‘olabilir’den başka bir şey olamaz. İlim de sanat eseri de doğrudan mecburdur. Ancak ilim, doğrunun hesaba giren, kanuna sığan kısmından bahseder. Sanatın doğrusu ilmin katı ve cebri diliyle anlatılamayan parçalarıdır.”⁸⁰⁶

Baltacıoğlu’nun sanat anlayışında temel dinamiklerin; toplum, estetik, gelenek ve zanaat olduğundan bahsedilmektedir. Bunlara uygun bir şekilde sanatın çağdaş olana uyumlu olmasını istemiş, ancak sanatın sınırlarını da şöyle çizmiştir: “Öyle bir kalkınma ve karşı

⁸⁰² Baltacıoğlu (1 Haziran 1923). Sanatın mevzuu, *İçtihad*, Sayı: 154, s.3180-3181.

⁸⁰³ Baltacıoğlu (Ağustos 1971). s.17.

⁸⁰⁴ Baltacıoğlu (11 İ. Teş. 1937). Sanat ve sosyete, *Yeni Adam*, Sayı:202, s.8.

⁸⁰⁵ Baltacıoğlu (1971). s.34,35.

⁸⁰⁶ Baltacıoğlu (24 Şubat 1938c). Sanat de bir ilimdir, *Yeni Adam*, Sayı:217, s.3.

koyma çağında yaşıyoruz ki onun hayrı âlâsı dışı ve şehvet değil, birlik, kanat, endüstri, ödev alanı bulutların üstü, denizlerin altı, makinedir. Böyle bir yaratma çağında sanat için sümbüller, laleler, ahular timsal olabilir mi?” Bu soru, bizi onun düşüncesinde sanatın toplumsal bir fayda sağlaması gereğine inandığı sonucuna ulaştırmaktadır. Zaten bir bütün olarak toplumun her faaliyetten faydalanması ve yine aynı bütünlük içerisinde sanatın bulunduğu döneme göre şekillenmesi gereğini ifade etmiştir. Keza “sanat sanat için” anlayışını eleştirerek sanatın toplum için çalışması zorunluluğunu belirttikten sonra sanatın ulusal görevini de toplumdaki dayanışmayı sağlamak olarak açıklamıştır:

“Sanat tekçi olduğu zaman değil, toplumcu olduğu zaman kuvvetli olmuştur. Cemiyetten ve mâşeri değerlerden kopan, ayrılan bir sanat kendine kişil kaynaklar arar ve azığını inzivada, zevkte ve şehvette bulur. Halbuki halka giren ve halk ile halleşen, fena filhalk olan sanat insanı, ulusu, tanrıyı bulur, yaratıcılığın sırrına, mutlaka erişir. Diri ve sağlam olan bir sanat ister istemez iyimserdir. Tekçi olan sanat ise hep kötümserdir.”⁸⁰⁷

“Yeni Adam”ın 20 Ağustos 1934 tarihlinüşhasında neden şiir basmadığına yönelik açıklamaları daaçık bir şekilde sanat-toplum birlikteliğine olan bakışını yansıtmaktaydı:

“Biz şiir düşmanı değiliz. Onun da bir sanat olduğunu biliyoruz. Cemiyet adamının şiir diline de muhtaç olduğunu takdir ediyoruz. Yalnız şu nokta var. Bugünün bütün sanatleri gibi şiir de cemiyetlik bir hüviyet göstermeye mecburdur sanıyoruz. Makine, fabrika ve büyük toplantılar devrinde gül, lale, ben ve yalnız ben terennüm eden sanatkârı kendimize mal edemiyoruz. Onun içindir ki bu cemiyetlik unsurdan mahrum olan şiirler bizi alakadar etmiyor. Sahifalarımızı onun için şiire kapamış bulunuyoruz. Sanatkâr her zamankinden ziyade bugün bir cemiyet adamı olmaya mecburdu.”⁸⁰⁸

Sanatın ve işlevinin çerçevesini bu görüşlerle belirledikten sonra Türk sanatını “hasta” olarak değerlendirmiş ve bir “sanat ihtilali” yapma zorunluluğunu ifade ederek yolu şöyle göstermiştir: “Bu sanat ihtilali kuvvetini karanlıktan alan bozucu, yıkıcı bir ihtilal olmayacak, kuvvetini tarihin ışığından alan yapıcı, yaratıcı bir ihtilal olacaktır. Gerçek sanata, öz sanata doğru, sanatta halka doğru, işte yeni, yepyeni bir sanat

⁸⁰⁷ Baltacıoğlu (22 Mart 1945). Sanatta Garba doğru, *Yeni Adam*, Sayı:534, s.2,11; Baltacıoğlu (1945). s.99,100.

⁸⁰⁸ Niçin şiir basmıyoruz? (20 Ağustos 1934). *Yeni Adam*, Sayı:34, s.11; T. Baltacıoğlu (1998). s.42.

ihtilanın düsturu.”⁸⁰⁹Arzuladığı sanatın çerçevesini bu şekilde çizen Baltacıoğlu, ilhamını kendisinden, yani Türk’ten alan fakat genel geçer mazi saplantısı olmayan, yaratan bir sanat tahayyül etmiştir.

Kemalist ideolojinin tüm alanlarda değişimi tasarlayan yaklaşımının yarattığı atmosfer içerisinde onundin ve dil konusunda olduğu gibi sanat konusunda da çağdaşlaşmaya bakışındaki temel yaklaşım aynılığını korumuştur. Diğer bir ifadeyle sanatı Türklükten ilham alarak çağdaş/yeniye tahvil etme arzusu devam etmiştir. Sanata gelenek üzerinden müdahale etme arzusu; gerçek Türk sanatının yüceliğine inanmasından ve buna rağmen Türk sanatının hâlâ istenilen seviyeye getirilemediğine inanmasındandı. Zaten yeri geldikçe de Türk sanatındaki eksikliklerden bahsetmişti. Örneğin bazı sanat kollardaki noksanlıkları şöyle dillendirmiştir:

“Resmi hâlâ bir manzara sanatı olarak anıyoruz! Bize göre ressam güzel manzaralar yapan insandır. Bize göre mimarlık ornan, bir süs, bir yüz sanatıdır. Şiir anlayışımız da korkunçtur. Vezinli, kafiyeli sözlere şiir diyoruz. Şairi bir kalıpcı olarak anıyoruz. Hitabet sanatını genizden konuşmak, uzun söylemek, süslü söylemek sanıyoruz. Tiyatro anlayışımız daha az kötü olamaz. Tiyatroyu, sahneli, dekorlu, çok ışıklı bir yerde makyajlı, kostümlü insanlar tarafından, süslü yazılmış sözleri nezleli sesle, tecvitli söylemek ve dövünmek olarak anıyoruz.”⁸¹⁰

Halbuki Türklerin dönemin sanat anlayışı olan sürrealizmi yeryüzünün üç kıtasına yaydıklarını, tarih boyunca heykelleri, mimarları, resimleri, dekorları ve güzel yazılarıyla Türk plastik sanatlarının her daim var olduğunu söylemişti. Dahası Türklerin, Abbasilerin askerliğini, tekniğini ve sanatını yönettiğini, bunu da Oğuzlardan itibaren sürrealist kalan mimari, çini, bezeme ve hattatlık ile yaptıklarını belirtmişti.⁸¹¹

Yine Türklerin, İslamiyet’e bağlanmalarının rastlantısal olmadığını, eski tek tanrılı inançlarının bunda etkili olduğunu söylemiş ve İslam dininin Türklerdeki sanat anlayışına olan tesirini dile getirmiştir. Bu birliktelikle birlikte Türklerin, İslam plastik sanatlarının da en güçlü yaratıcıları olduğunu ve plastik sanatlarda İslam kültürünü iyi tanıttıklarını belirtmiştir. Plastik sanatların tarihinde doğaya gitmek ve doğadan kaçmak

⁸⁰⁹ Baltacıoğlu (1967). s.34.

⁸¹⁰ Baltacıoğlu (1 Temmuz 1965). Sanat nedir, ne değildir?, *Türk Dili*, Cilt:14, Sayı:166, s.668; Baltacıoğlu, (22 Eylül 1949). Bir sanat ihtilali, *Yeni Adam*, Sayı:616, s.2.

⁸¹¹ Baltacıoğlu (20 Mayıs 1970b). Plastik sanatlar üzerine, *Yeni Adam*, Sayı:825, s.8,9.

şeklinde iki büyük estetik akımın varlığından söz eden Baltacıoğlu, Türklerin çok önceden ikinci yoldan gittiklerini ve bu yoldan hiç sapmadıklarını söylemiş, Türklerin doğayı sonuna kadar hissettiğini, ancak onu kopya etmediklerini belirtmiştir. Ona göre Batı, bu anlayışla yüzyıllarca gerçekçi kalmışken Türkler benliklerini gerçeküstücülükte bulmuşlardı.⁸¹²

Baltacıoğlu, sanat konusunun üzerinde fazlaca durmuş, Türk sanatının özgünlüğü, güzelliğı ve evrenselliğı üzerine kafa yormuştur. Kuşkusuz bu yaklaşımı yine dönemin ruhuna da uygun olarak Türk sanatına bir tür kök ve meşruiyet sağlama güdüsüyle bağlantılıydı. Türklerin gurur duyabileceğı bir alan olarak sanatlarından ve Türk sanatının orijinalliğinden söz etmiştir. Bu anlayış, sanat bahsinde bir güç gösterisine de imkân tanımıştı. Zira ne de olsa teknik müşterekti ve öğrenilebilirdi. Ancak bir milleti millet yapan önemli unsurlardan biri olarak gördüğü sanatta Türkler oldukça ileriye ve yapılması gereken bunun bilincinde olarak adımlar atılmasıydı.

3.3.1. Görsel Sanatlar

3.3.1.1. Mimarlık

Osmanlı mimarlığı, bilhassa 19. asırda Batı mimarları ve mimarlığının etkisi altına girmişti. Ancak bu asrın sonlarına doğru Batı etkisine karşı kendini savunma pozisyonuna geçmiş ve dahası bir reaksiyon gösterilerek mimari alanda “ulusal tarz” görülmeye başlanmıştır. Milli Mücadele’nin sonu ve Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte de mimarlık, devletin temel konularından biri olmuş, yabancı uzmanlar getirilmiş ve bu dönemlerde yurtdışına bazı Türk öğrenciler gitmiş, burada eğitim almışlardı.⁸¹³ Cumhuriyet dönemi mimarlığı kategorik olarak; “1908-1927 arası I. Ulusal Mimarlık, 1927-1940 arası Çağdaş Mimariye Yönelme Çabaları ve 1940 sonrası II. Ulusal Mimarlık ve Yeni Arayışlar” şeklinde gruplanmıştır. I. Ulusal Mimarlık akımının en dikkat çekici isimleri Vedat Tek ile Kemalettin Bey’dir.⁸¹⁴

⁸¹² Baltacıoğlu (1 Ekim 1968). Türk plastik sanatlarında gerçeküstücülük, *Türk Dili*, Cilt:19, Sayı:205, s.21-23.

⁸¹³ Erbay ve Erbay (2006). s.138,139.

⁸¹⁴ Erbay ve Erbay (2006). s.140,141. Baltacıoğlu, kaleme aldığı bir yazıda Türk mimarlığı ile ilgili söz söyleyenleri iki grupta değerlendirmiştir. Mimar Vedat (Tek) ile Kemalettin’i “romantikler”, diğerini ise eğitimi Avrupa’da yapan ve Türk mimari geleneğine yabancı kalan “kozmpolitler” olarak ifade

Baltacıoğlu, mimariyi en yalın anlamıyla bir “paradoks” olarak açıklamış ve mimarinin; fayda ve zevk gibi iki karakter taşıdığını belirtmiştir. Her mimari eserin sağlam ve kullanışlı olmasının yanında bir sanat eseri olarak estetik/güzel şeklinde meydana getirildiğini söylemiştir. Bu bağlamda mimarı “iki zıttan bir ahenk çıkaran, ikiye bire çeviren adam” olarak tanımlamıştır. Aynı şekilde mimariyi, süs, boya, dekor yahut makyaj sanatı değil, et, kemik, gövde ve yapı sanatı olarak görmüş ve en büyük mimarları da yapılarında süs, ek, dekordan en fazla imtina edenler şeklinde ifade etmiştir. Sağlam ve ihtiyaca uygun yapılar ile yapıda süs tanımamak şeklinde belirlediği üç ilkeyi eski Mısırlılardan yeni kübistlere kadar yeryüzünü süsleyen büyük yapı dehalarının ölmeyen prensipleri olarak açıklamıştır. Geçmişte Yunanlılar ve Osmanlıların da bu prensipleri yapılarında cisimlendirdiklerini söylemiştir. Mimarlık dehasını ise ilk kez Mısırlıların ortaya çıkardığını ve insanlık tarihinde Mısır, Yunan ve Türk olmak üzere üç büyük mimarlık tecrübesinin söz konusu olduğunu dile getirmiştir.⁸¹⁵

Türk mimarlık sanatının yaratıcılık alanını Çin ve Hindistan’dan Macaristan’a, buradan da Kuzey Afrika’ya kadar yayan müstesna bir mimarlık olduğunu söyleyen Baltacıoğlu, Türklerin, eski Mısır ve Yunanlılar gibi mimarlığın bir süs sanatı olmayıp gövde sanatı olduğunu insanlara gösterdiğini öne sürmüştür.⁸¹⁶ Türklerin mimarideki yerini tayin etmeye çalışan Baltacıoğlu, mimarinin oluşmasına etki eden: “Amil bir maksat, teknik bir zaruret ve harsi bir münasebet” şeklinde üç amil tespit etmiştir.⁸¹⁷

Türkiye’de mimarinin çağdaşlaşmasında ise aşağıdaki dört noktanın tespit edilmesi gerektiğini söylemiştir:

- 1- “Milli bir mimari ne demektir?
- 2- Milli bir sanatın teceddüdü ne surette olabilir?
- 3- Teceddüdü vücuda getirmek konusunda umumiyetle ülkenin görevleri nedir?
- 4- Teceddüdü vücuda getirmek konusunda umumiyetle okulun görevleri nedir?”

Onun düşüncesinde milli mimari, eski Türk mimarisinin çağdaş teknikte devamı olması gerekiyordu. Milli sanatın ilerlemesi açısından da Bergson’un “hiçbir tekâmülün mazisinden müstağni kalamayacağı”na yönelik görüşleri ekseninde bir çözüm sunarak,

etmişti. Ancak iki anlayışın da modern manasıyla milli bir mimarinin tabiatına uygun olmadığını vurgulamıştır. Bkz. Baltacıoğlu (10 Temmuz 1941). Mimaride Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:341, s.2.

⁸¹⁵ Baltacıoğlu (9 Bir. Kan. 1937). Mimari nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:206, s.8; Baltacıoğlu (1934). s.183.

⁸¹⁶ Baltacıoğlu (1967). s.38.

⁸¹⁷ Baltacıoğlu (1931b). s.84.

mimarının “teceddüd halin maziye katlanması fiiliyle beraber olması” gereğini belirtmiştir. Mimarlığın gelişmesi için de siyasi seçkinlerin sanatın ilerlemesine engel olan bütün sebepleri ortadan kaldırmasını önemli görmüştür. Bu bağlamda hükümetin, sanata ve sanatçıya faaliyetlerini özgür bir şekilde yürüteceği güvenliği sağlamak zorunda olduğunu hatırlatmıştır. Sanatın gelişmesi noktasında eğitime de dikkat çekmiş, başta Sanayi-i Nefise Mektebi olmak üzere okulların, milli mimari nedir ve milli sanatın ilerlemesi için nasıl bir yol izlenmelidir? Sorularına cevap araması gerektiğini vurgulamıştır.⁸¹⁸

Türk mimarisinin gelişmesi ve ilerlemesi için sanatta bir yenilik arayışının olması gerektiğini söylemiştir. İfade ettiğimiz gibi maziye ve yenileşmeyi de önemseyen için mimaride geçmişin tetkik edilmesini zorunlu görmüş, ancak bunun geçmişin taklit edilmesi anlamına gelmediğinin altını çizmiştir:

“O halde Türk mimari inkılâbını yapacak olan münevverler için mühim nokta her şeyden evvel Türk şehirlerinin, Türk fabrikalarının ve Türk evlerinin şe’niyetini tetkik etmek, nihayet bugünkü Türk cemiyetinin ahlaki ve iktisadi vicdanında yaşayan kıymetleri duymaya çalışmaktır. Türk mimarı için bir yol vardır. O da bütün cihanın yeni mimarları gibi kübist olmaktır.”⁸¹⁹

Baltacıoğlu, ayrıca Türkleri kübizmin⁸²⁰ kâşifleri olarak görmüştür. Bunun dayanaklarını ise Türk mimarisinin, geometrik, antidekoratif, kitleye dayanması, fonksiyonalist gibi özellikleri ekseninde açıklamıştır.⁸²¹

Anlaşıldığı gibi Baltacıoğlu mimari konusunda çağa uygun yeni teknikler bulunmasını önemserken aynı derecede Türk sanatının geçmişinin de değerlendirilmesi gerektiğine inanır. Ancak bu katıksız bir muhafaza anlayışına dayanmaz. Bu aşamada temel soru Türk mimarisinin nasıl olması gerektiğidir ve Baltacıoğlu bu soruya şu üç elemanın kabul edilerek yanıt verilebileceğini söylemiştir:

- “Betonarme tekniğine uygunluk
- Eski Türk mimari motiflerinden sıyrılmak

⁸¹⁸ Baltacıoğlu (1934). s.185-187.

⁸¹⁹ Baltacıoğlu (1931b). s.144.

⁸²⁰ Baltacıoğlu, Kübizmi, kitle, halk ve sadelik sanatı olarak açıklamış ve bu üç özelliğin de kübik sanatın demokrasi sanatı olduğunu kanıtladığını söylemiştir. Bkz. Baltacıoğlu (6 Nisan 1939b). Türk mimari dehası, *Yeni Adam*, Sayı:223, s.2.

⁸²¹ Baltacıoğlu (6 Nisan 1939b). s.2.

- Kompozisyonda Türk ruhunu belirtmek”

Daha da açık olarak ifade edilmesi gerekirse düşündüğünün ve arzusunun ne olduğunu şu satırlarda bulabiliriz:

“Geçen kış Ankara’da Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesi’nde ders verdiğim zaman bu fakültenin içini yakından tetkike fırsat bulmuştum. Bu binanın cümle kapısından içeri girince şunları gördüm; mimar Haupt eski Türk taş mimarisine uygun olan hiçbir motif kullanmamıştır... Fakat bu avlu, taşlık, tavan, merdiven eski evleri, camileri, hamamları, sebilleri hep birden hatırlatıyor. Bu yapıda yeninin gövdesi fakat eskinin ruhu var.”⁸²²

Mimaride geleneklerin önemini, Türk ruhunun sanat eserindeki varlığını, bununla birlikte yeninin de olması gerektiğini dile getiren Baltacıoğlu, bu kavrayışı üzerinden Tanzimat dönemini eleştirmekten de geri kalmamıştır. Bu devri, “öldürücü şüphe ve aşağılık duygusu devri” olarak tanımlamış, bu dönemde Türkün mimarisinin soysuzlaştığına inanmıştır. XIX. Yüzyılda ise Vedat Bey ile birlikte bir dönüm noktası yaşandığını söylemiştir. Vedat Bey’in yaptığı yeni postane binasıyla mimaride geleneğe dönüldüğünü, ancak bu eseri sadece mimar Kemalettin ve Evkaf okuluna bağlı bazı öğrencilerin takip ettiğini söylemiştir. Son olarak mimari geleneklerin;

“Eserin umumi bünyesinde, manzarasında.

Bölümlerinde, teşrihi mantığında.

Parçalar arasındaki nisbetinde”

Belirdiğini ifade ettikten sonra mimaride taklitten ve ölü örfleri diriltmekten ziyade bütün zaman ve mekânlarda diri kalmış Türk mimari geleneklerine sarılmak gerektiğini söylemiştir.⁸²³ Baltacıoğlu, Türk mimarlarına da şöyle seslenmiştir:

“Zamanının mimari tekniğini al; fakat yabancıların mimari zevkini çalma! Kayalara Türkün ruhunu ver, oyduğun taşlar vicdan sahibi olsunlar. Dedelerin taşları Türkleştirdiler; sen de betonu Türkleştir! Avrupa, Amerika’nın mimari zevkine hayran olma! Hayrettin’ler, Sinan’lar, Kasım’lar sülalesinden geldiğini unutma!”⁸²⁴

⁸²² Baltacıoğlu (10 Temmuz 1941). s.2

⁸²³ Baltacıoğlu (13 Ağustos 1942). Mimaride Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:398, s.2; Baltacıoğlu (1972). s.116-118.

⁸²⁴ Baltacıoğlu (11 Son Teşrin 1941). s.3. Baltacıoğlu’nun sanat üzerinden de gelenekleri fetiş haline getirdiği ve ucu bucağı kaçan söylemleri olmuştur: “Çinilerindeki çiçeklerle tabiatın çiçeklerine örnek

3.3.1.2. Heykel

Türk sanat geleneği içerisinde kendisine pek yer bulamamış olan heykeltıraşlık, ancak Cumhuriyet döneminde ön plana çıkmaya başlamıştır. İslamiyet'te hiçbir ayırım olmadan tüm heykellerin yapımının dini inançlar ekseninde hoş karşılanmamasından kaynaklı olarak heykeltıraşlık, Osmanlı İmparatorluğu'nda gelişme imkânı bulamamıştır. Yeni rejimle birlikte ise heykeltıraşlıkta bir takım girişimler olmuştur. Sanayi-i Nefise'de heykel bölümü çalışmalarını yürütmüştü. Bunun yanında devlet yurtdışına bazı sanatçıları eğitime göndermiş ve Türkiye'de yeni heykeller yaptırılmıştır. Bilhassa 1923-1938 arasında Türkiye'de yaptırılan heykellerin önemli bir kısmında yabancı heykeltıraşların imzası yer almış, farklı şehirlerde Milli Mücadele'yi ve Atatürk'ü tasvir eden anıtlar yaptırılmıştır.⁸²⁵

Heykeltıraşlıkta destek verilmesi; çağdaş toplumun gereği olarak değerlendirilmiştir. Yine çağdaş heykel ve anıtlar ile kentlerin güzelleştirilmesine katkı sağlanacağı umulmuş, böylece referans alınan Batı'ya yakınlaşmanın bir yönünün tamamlanacağı düşünülmüştü. Son olarak yapılan heykeller ile topluma, rejimin ideolojik yaklaşımını empoze edecek bir takım mesajlar da verilmeye çalışılmıştır.

Baltacıoğlu heykelin; bir cisim, bir oluşun anı, bir bütünlük ve iç âlemine ait bir değer taşıması olmak üzere dört başlık halinde açıklamıştır. Bu tanımlamayla birlikte heykel sanatının milli vicdanla ilişkisinin kolayca anlaşıldığını dile getirmişti. Herhangi bir heykelin, “teşrihi tipinin”, “pozunun” ve “ifadesinin” o heykeli Türk yahut başka bir şey yaptığını söylemiştir. Dolayısıyla heykeltıraşın, öncelikli olarak sıraladığı bu üç durumu objektif olarak ele almak zorunda olduğunu belirtmiştir. Heykelin uluslararası olan ve akla dayanan tarafının teknik olduğunu, geri kalan her şeyin ise millet ile ilgili olduğunu düşündüğünden Türkiye'de heykellerin yalnızca Türkler tarafından yapılması gerektiğine inanmıştı.⁸²⁶ Bu bakış açısıyla Türkiye'de Fatih'in heykelinin uluslararası bir heykeltıraşa yapılması düşüncesine karşı çıkmış ve aslında heykeltıraşlıkta milli değerlerin teknikten daha önemli gördüğünü şu sözlerle öne sürmüştür:

olan, yepyeni bir bitki ve geometri âlemi yaratarak Allah'la yarış eden sensin” sözü bunlardan bir tanesidir. Bkz. Baltacıoğlu (1972). s.111.

⁸²⁵ Erbay ve Erbay (2006). s.132-134.

⁸²⁶ Baltacıoğlu (2 Temmuz 1942). Heykelde Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:392, s.2.

“Sanat eserini sırf teknik bir iş sanıyorsunuz ve tekniği yüksek olan bir Avrupalı heykeltıraşın Fatih’in heykelini yapabileceğine inanıyorsunuz. Bu, büyük bir gaflettir(...) Avrupalı, yani Türkün gayrısı(...) Türk, Müslüman, yerli olan Fatih’in heykelini yapmak şöyle dursun, suratını görse anlayamaz. Bizim dinimiz, ahlakımız, zevkimiz, hayat anlayışımız bambaşkadır; suratımız, ifademiz, jestlerimiz, pozlarımız, aksiyonumuz bambaşkadır.”⁸²⁷

Daha önce örneklerini sıkça belirttiğimiz gibi heykel konusunda da İslamiyet öncesi Türklere değinmiş, yani Türklerin İslamiyet’e girmeden önce ileri bir heykel sanatı anlayışı olduğundan da söz etmiştir. Ancak heykelciliğin İslam devrinde, İslam sanatçılarının etkisi altında sürrealist olarak yaşayamadığını söylemiştir. Bununla birlikte heykelciliğin Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu döneminde minyatür sanatı kadar ilerleyemediğini ve geri planda kaldığını belirtmiştir. Ona göre, “sürrealistleşme müşahhasan mücerrete gitme, geometrileşme demektir.” Bu noktada Türklerin İslamiyet’e girmeden önceki heykelcilik sanatları incelendiğinde bunların primitif anlayışta olduğunun görüleceğini söylemiştir.

1921 yılında Anadolu’ya yaptığı bir ziyarette Hacıbektaş nahiyesinde gördüğü bir mermer aslan heykelinden oldukça etkilenen Baltacıoğlu, bu heykeli, Türk heykelcilik sanatının yüzyıllar önce sürrealizm devrine girmiş olduğunun bir belgesi olarak kabul etmişti. Bu nedenle Türk sanat tarihinin aşağıdaki iki oluştan birinin doğru olduğunu göstermesi gerektiğini söylemiştir:

- 1- “Türk heykelciliği primitifcilik devrinden geçip sürrealizm devrine girmiştir.
- 2- Türk heykelciliği sürrealizm karakteri taşıyan birçok eser vermiştir. Ancak bunlar şimdiye kadar tanınmamıştır.”⁸²⁸

Baltacıoğlu’nun genelde sanata, özelde heykelle yaklaşımı geleneklere atfettiği anlam üzerinden şekillenmiştir. Bu kapsamda geliştirdiği algının güçlü yanlarından birini oluşturan kadim vurgusu ile yaptığı gelenek ihyası ve geçmişle gelecek arasında oluşturduğu bağlantı, Türk heykel sanatının tarihsel kökenlerinin varlığını ispat gayretiydi.

⁸²⁷ Baltacıoğlu (1972). s.150,151; Baltacıoğlu (28 İlk Teşrin 1941). Fatih’in heykelini Türk yapabilir, *Tan*, Sayı:2225, s.3; Baltacıoğlu (27 Son Teşrin 1941). Fatih’in heykelini Türk yapabilir, *Yeni Adam*, Sayı:361, s.14.

⁸²⁸ Baltacıoğlu (1971). s.106,107.

3.3.1.3. Tezyini sanatlar

Baltacıoğlu, “tezyini sanatlar”ın garip bir tabir olduğunu, tezyinatın “tabiatlı sanatlar” demek olduğunu söylemiş, ancak amacın bu olmadığını belirtmiştir. Bu tabirin anlatmak istediğinin mobilyacılık, mensucatçılık ve çömlekçilik gibi “en ameli ve irtifai” faaliyetler olduğunu söylemiştir.⁸²⁹

“Sanat” isimli kitabında da Türkiye’nin tezyini sanatlar açısından oldukça parlak bir geçmişe sahip olduğunu belirterek halı,⁸³⁰ çini, taş ve ahşap oymacılığında eski Türk işçiliğinin mükemmelliğinden söz etmişti. Türklerin orijinal tezyinat motifleri yarattıklarını, bu bağlamda müstakil ve orijinal bir Türk tezyinatçılığının varlığına vurgu yapmıştı. Ancak zaman içerisinde gerek halı, çini ve gerekse oymacılık noktasında geri kalındığı ifade etmiştir:

“Kütahya’nın ve İstanbul’un berrak çinileri yerine bugün yapılan kaba saba çanak çömlek makulesidir. Halıcılık muayyen merkezlerden başlayarak gitgide asliyetini kaybetmekte, hem boya hem de motifler itibariyle tereddi etmektedir. Taş oymacıları değil, orta derecede taş ustaları bile kalmamıştır(...) Yeni Türkiye, tezyini sanatların muasır şekillerinden habersiz olarak yaşıyor. Garp inkılâp yapmış, ahlaki müessesesini laikleştirdiği gibi tezyini sanatını da laikleştirmiştir.”⁸³¹

Bu noktada eğitimin önemine de değinerek Türkiye’de çağdaş bir tezyini sanat eğitiminin ve okulunun olmadığını söylemiş ve bu alan ile ilgili eğitim faaliyetlerine başlanması gerektiğini belirtmiştir.⁸³² Gelenek ve çağdaşlık arasındaki bağlantının tezyinat üzerinden açıklanışı da yineyaraticılık ile ifade edilmiştir. Baltacıoğlu, öncelikle geçmiş, bugün ve geleceğin birbirinden ayrı olmadığını düşünmüş ve fakat bunun geçmişi olduğu gibi kopya etmek anlamını taşımadığı kanısında olmuştur.⁸³³

⁸²⁹ Baltacıoğlu (1931b). s.128.

⁸³⁰ Baltacıoğlu, Türk halılarının güzel olmasının nedenini “kızoğlan kızların” halıyı gönüllerindeki sevgi ile dokumalarına bağlamış ve “o kadar da değil. Türk kızı bu işte kendini gönül varlığının aklından ve aklın çocukları olan anatomi, perspektif bilgilerinden daha üstün bilir. Tabiatı olduğu gibi değil, duyduğu gibi alır. İşler işler işler, tanrı işi bir rüyanın bütün çöştürücü ve diriltici yaratıcılığı ile işler. Siz Türk halı bezemelerinde kesin bir bakışma (tenazur) görebilir misiniz? Yoktur. Neden? Çünkü bu bakışma mantık işidir, zor işidir. Türk halısı bağımsız bir ülkenin coğrafyasına benzer. Orada kendisinden olmayanın buyrukları yürümez...” demiştir. Bkz. Baltacıoğlu (2 Mart 1952). Türklerin sanat dehâları üzerine düşünceler, *Ulus*, Sayı:11020, s.2.

⁸³¹ Baltacıoğlu (1934). s.203.

⁸³² Baltacıoğlu (1934). s.204.

⁸³³ Baltacıoğlu (1934). s.41.

Böylece tezyini sanatlar bakımından yeni bir Türk zevki oluşturmanın gereğine parmak basmış ve geçmişten ziyade bugünün (halin) dikkate alınmasından yana olmuştur. Ancak bu noktada yine bir farklılığa dikkat çekmiştir. Geçmişin eserleriyle ilgilenilmesi gerektiğini, lakin mazinin eserlerinin “umumi terbiye” vermekle mükellef olan okullarda değil, sanat ve ihtisas okullarında gösterilmesi, öğretilmesi gerektiğini ifade etmişti. Böylece sanatkâr ile çocuklar arasında bir ayrıma giderek düşüncelerini daha açık olarak şu şekilde belirtmiştir:

“Sanatkâr maziye temessül etmeksizin icatlarında mazinin tecrübelerinden istifade edebilir. Sanatkâr için mazinin tetkiki lazımdır. Fakat bunlar muasır kıymetler gibi değil, sade beşeri tecrübeler gibi tetkik edilmek lazım gelir. Şu halde mazi, yetişmek mecburiyetinde olan çocuklar için değil, yaratmak kudretinde olan sanatkârlar için bir ihtiyaçtır. Mazi sevgisi ile mazi şuuru aynı şey değildir.”⁸³⁴

Türklerin İslamlığın ilk yüzyıllarında tabiatçı olan minyatürcülüğü, 13.yüzyılda gerçeküstü minyatürcülüğe doğru evirdiğini ve tabiatüstü minyatürcülüğün doğduğunu söylemiş, Türk minyatürcülüğünü geometrik olmaktan uzaklaştıkça güzelleşen bir resim çığırını değerlendirmiştir. Türk minyatürcülüğünün gönül gözü ile iç âlemi açığa çıkardığını söylemiştir. Bu yönüyle Türk minyatürlerinin, sanatkârların dile getirdikleri şuuraltı yaşayışlarından başka bir şey olmadığını ifade etmiştir.⁸³⁵

Milli dekordan, mobilyaya ve el sanatlarını da içine alan bütün bu alanlarda Türk sanatının ayırıcı vasıfları olduğunu vurgulayarak bir kimlik inşasına yönelik Baltacıoğlu, çok geniş bir alanda ve gündelik hayatın bütün fonksiyonlarına da etki eden bir Türk sanatı olduğunun savunusunu yapmıştır. Tezyini sanatlar başlığı altında da geleneklerin işlevsel özelliklerine sıkça değinmiş ve sanatın da dinamosu olarak gelenekleri görmüştür. Dekor sanatında Türkçülüğün temsilcisi olarak Salâhattin Refik Sırmalı’yı ön plana çıkarması tamamen bununla alakalı idi. Zira Baltacıoğlu, Sırmalı’nın tüm tahta işlerinde sadece milli dekora önem verdiğini, yerli sanatçılara model ve ilham vererek Türk dekor geleneğini yaşattığını vurgulamıştır. Milli dekorun korunması noktasında köylü kadınlara da değinerek şehrili kadınların Avrupa hayranlığını eleştirmiştir. Türk şehirlerinin ve evlerinin rokoko, barok salgınına uğradığı

⁸³⁴ Baltacıoğlu (1934). s.42.

⁸³⁵ Baltacıoğlu (1971). s.84.

anlarda bile köylü kadınların bezine, dokumasına, işlemesine sahip çıktığını belirtmiş, bu alanlarda da Türke yönelmek gereğini vurgulamıştır.⁸³⁶

Dekor sanatı altında değerlendirilebilecek olan Türk bezeme sanatı konusundaise yaptığı değerlendirmelerde ilk ölçütü, özgünlük ve millilik olmuştur. Türk eserlerinde bezeme kullanımına dikkat edildiğinde Türklerin mimaride yahut eşyada bezemelerini her tarafa yaymamakla birlikte bezemeleri bir takım bölgelerde toplamakta olduğunun görüleceğini söyleyen Baltacıoğlu, bunun sebebini yaratılan her eserin geometrik bir cisim olarak değil, bir organizma olarak yaratılması olarak göstermiştir. Onun düşüncesinde Batı'da heykel, resim ve mimarinin “tekâmülü” ne olmuşsa bezeme sanatının ilerlemesi de o olmuştur. Batı dilinde bezemeleşmenin tabiatleşme olduğunu ifade etmiş ve Türk bezemeciliğinin bunun tam tersi istikâmette ilerlediğini, henüz ilk günlerden “mücerretliğe” yöneldiğini söylemiştir. Yanı sıra “arabesk” bezeme türünün de Araplara mal edildiğini, ancak bunun da Türk işi olduğunu öne sürmüştür.⁸³⁷

Değerlendirme konusu yaptığı bir başka alan olan çiniciliği, Türklük kadar eski olan bir sanat kolu olarak görmüştür. Çiniciliğin, “motiflerinin soyluluğu” ve “motiflerindeki ‘expression’ anlatı gücü” ile dünyanın en orijinal sanatı olduğunu söylemiştir.⁸³⁸ Bu bakımdan çini fabrikalarının yeter derecede tarih eğitimi almış “mütefekkir” ustalarla teçhiz edilmesi ve mazi ile alakalarının kesilme tehlikesine karşı bir çini koleksiyonunun yaratılması gerektiğini ifade etmiştir.⁸³⁹

Bu başlık için değerlendirebileceğimiz son alan ise mobilya sanatına olan yaklaşımıdır. İlk olarak Baltacıoğlu, mobilyayı “ufak çapta bir mimari”⁸⁴⁰ olarak görmüş ve dolayısıyla marangozluğu da yaratıcı ve milli karakteri yansıttığı gerekçesiyle önemsemiştir.⁸⁴¹ Gerçekçi bir sanat olarak değerlendirdiği marangozluk hakkında şunları söylemiştir:

“Alet dediğimiz araçlarla insan iradesini ağaç, tahta üzerinde çalıştıran, dış varlığı insanın iç varlığına göre yarattıran ince bir sanattır. Bu bakımdan marangozluk insan kişiliğini, resim, dekor sanatlarında olduğu gibi, yalnız

⁸³⁶ Baltacıoğlu (Ocak 1971). Türk bezeme sanatı, *Yeni Adam*, Sayı:833, s.4,20.

⁸³⁷ Baltacıoğlu (1971). s.113-114.

⁸³⁸ Baltacıoğlu (Şubat 1973). Türkiye çinicilikle kalkınabilir, *Yeni Adam*, Sayı:858, s.4.

⁸³⁹ Baltacıoğlu (Şubat 1978). Bizde çinicilik ne haldedir, *Yeni Adam*, Sayı:918, s.4.

⁸⁴⁰ Baltacıoğlu (1972). s.128.

⁸⁴¹ Baltacıoğlu (1972). s.132.

bir yanından çalıştıran bir sanat değildir. İnsanı tensel, tinsel, dış, iç bütün kişil varlıkları ile birden çalıştıran bir sanattır.”⁸⁴²

Yine mobilyacılığın tezyini sanat adı altında mimarlıktan haksız biçimde ayırdığını söylemiştir. Zira mobilya sanatının da tıpkı mimarlık gibi toplumun ve toplumun içindeki belirli kesimlerin maddi ve manevi ihtiyaçlarıyla birlikte değiştiğini belirtmiştir. Tıpkı mimarlıkta olduğu gibi mobilyada da teknik ve ihtiyaç ile zevk ve sanat gibi iki unsurun birbiriyle anlaştığını ve kaynaştığını ifade etmiştir. Buna uyumlu olarak mobilya sanatının teknik anlamda mutlaka çağdaş olması gerektiğini belirtmiş ve olması gerekeni, yeni ihtiyaçların Türk zevkiyle birleştirilmesi olarak söylemiştir. Dünyada yaşanan değişimlerle birlikte Türk mobilya anlayışının da değişmeye başladığını söyleyen Baltacıoğlu mobilyada hem eski tekniğin, hem de gelenek zevkinin terkedildiğini ifade etmiştir. Ancak Baltacıoğlu, mobilyada Batı'nın körü körüne taklit edilmesine karşı durmuş ve bunun panzehri olarak milliyetçilik olarak belirlemiştir. Daha önce belirttiğimiz gibi dekor sanatında Selahattin Refik'i önemsemiş olan Baltacıoğlu, mobilya konusunda da Zira Refik'e ayrıca değinmiş ve onun daha önce kimsenin yapmadığı bir şekilde Avrupa tekniğiyle Türk zevkini birleştirerek yeni bir sanat yaratmaya çalıştığını söylemiştir.⁸⁴³

3.3.1.4. *Yazı sanatı (hattatlık)*

Hattatlık, Baltacıoğlu'nun çocukluk döneminden itibaren ilgilenmeye başladığı bir alandı. Hacı Mustafa Efendi, Kadri Efendi (Çukurcumalı), Kamil Efendi, “reisülhattatin” Hacı Sami Efendi gibi isimlerden sülüs, celi, nesih ve divani gibi dersler almıştı.⁸⁴⁴

Baltacıoğlu, İslamiyet'in ilk yüzyıllarında Türklerin, tabiatçı olan minyatür sanatını XIII. yüzyılda gerçeküstü anlayış şeklinde geliştirdiklerini ve bu dönemlerde Türk hattatlığının kendi plastik kanunlarını bularak apayrı bir sanat kolu olarak meydana getirdiğini belirtmiştir. Nitekim XV. ve XVI. yüzyılları, Türk hattatlığının olgunlaşma çağı olarak açıklamıştır.⁸⁴⁵ Türk hattatlığında romantik bir çığır açtığını

⁸⁴² Baltacıoğlu (1973). s.14.

⁸⁴³ Baltacıoğlu (1934). s.209-211.

⁸⁴⁴ Baltacıoğlu (1958). *Türklerde yazı sanatı*, Ankara: Türk ve İslâm Sanatları Enstitüsü Yayınları, s.7.

⁸⁴⁵ Baltacıoğlu (1971). s.84.

belirttiği Mustafa Rakım'a da değinmiş ve onun eliflere, vavlara ve aynlara can verdiğini söylemiştir.⁸⁴⁶

Türk hattatlarının yazıyı somut olana, canlıya götördüklerini ve yazıyı resimleştirdiklerini söyleyerek Türk hattatlığının farkını ortaya koymaya çalışmıştır. Türk güzel yazılarının; ageometrik olması, insan, gövde, organ ve kafalarıyla ilgili olması ve insan şekillerinin kopyası olmaması gibi üç ana karakterinden söz etmiştir. Böylece Türk güzel yazılarının, yazı sanatı olmaktan çıkarak bir resim sanatı hüviyetine sahip olduğunu, dolayısıyla da bu sanatın artık hattatlık, kaligrafi sanatı olduğunu belirtmiştir.⁸⁴⁷

Baltacıoğlu'na göre hattatlık “tezyini sanat” altında düşünülürken, Türk hattatlığına sadece resim üzerinden gidilebilirdi.⁸⁴⁸ Hattatlık konusunda vurguladığı bir başka nokta ise Türklerde hattatlık sanatının İslamiyet'ten önce de var olduğuydu ve bunu açıklama noktasında yine iddialı cümleler sarf ediyordu:

“Eski Türklerde gerek anatomi, gerekse estetik değeri yüksek olan bir yazı sanatı vardı(...) klasiklere özgü olan bütün karakterler, yasalaşma, kesinleşme, açıklık, müzikallik karakterleri Uygur yazısında vardı. Uygur medeniyeti ne bitki, ne hayvan, ne de insan şekli olmıyan bu yalın şekillere en yüksek kertede bir estetik varlık vermeyi çok iyi biliyordu(...) Uygarlıkta olduğu gibi, kültürde de yaratıcı olan Türk ulusu, İslamlıkla birlikte karşısında henüz hiçbir estetik varlık taşımayan Arap yazısının ecişbücüşünü, anarşik şekillerini buldu. Bir okuma yazma aracından başka bir şey olmıyan bu yazıyı anarşik durumundan kurtarıp sürrealist bir resim türü kendine göre bir güzel sanat durumuna getirdi.”⁸⁴⁹

Türk yazı sanatını İslam öncesi döneme götüren Baltacıoğlu, İslam güzel sanatlar tarihini inceleyecek olan bir sanat tarihçisinin Arap ve Türk sanatkarları için vereceği hükmü şöyle açıklamıştır: “Harfler Arabın ise sanat Türk'ündür.” Bu kaniya varmasının temel sebeplerinden birini, bezemecilikten ibaret olduğunu iddia ettiği Arap göreneğinin, Türk sanatçılar tarafından bırakılması ve yazı sanatında gövdeye

⁸⁴⁶ Baltacıoğlu (19 Birinci Kânun 1940). Hattat Mustafa Rakım, *Yeni Adam*, Sayı:312, s.3.

⁸⁴⁷ Baltacıoğlu (1958). s.26. Baltacıoğlu, “en eski İslam yazısı” olan belirttiği kufi yazısının ise geometrik olması nedeniyle diğer Türk yazılarından ayrılmakta olduğunu söylemiştir. Baltacıoğlu (1971). s.116; Baltacıoğlu (1340). *Yazının usûl-i tedrisi*, İstanbul: Matbaa-i Amire, s.6.

⁸⁴⁸ Baltacıoğlu (1958). s.21.

⁸⁴⁹ Baltacıoğlu (1971). s.115. Türk yazılarının örnekleri için şu kaynağa da bkz. Baltacıoğlu (1340). s.5-8.

yönelmeleri olarak açıklamıştır. Yani Türk sanatkarların, yazıyı bezeme olarak değerlendirmediklerini, bilakis harflerin insan gövdeleri olarak gördüklerini vurgulamıştır. Son bağlamda Türk hattatlığına bu başarıları sağlayan nedenleri şöyle belirtmiştir:

- “Türkler, mimarlıkları gibi yazı sanatını bir gövde sanatı olarak anlamışlardır.
- Türkler yazıyı bütün bezeme takıntılarından sıyırmışlar, onu kendi alinyazısıyla başa baş bırakmışlardır.
- Türkler yazı şekilleriyle insan gövdesi, insan duruşları arasındaki ilişkileri açıktan açığa görmüşlerdir.
- Türkler insan gövdesinin estetiğini yazı estetiği için ana kaynak olarak tanımışlardır.”⁸⁵⁰

Türk hattatlığının özgünlüğünü ve köklülüğünü ifade etme gayretinde olan Baltacıoğlu, eski Yunanlılar ile birlikte mimaride kübizmin önderi olarak ifade ettiği Türkleri, resimde ise sürrealizmin önderi olarak gördüğünden Türk sanat anlayışının, “Rönesans ve Batı sanat anlayışını gölgede bırakacak kadar ileri” olduğunu söylemiştir. Ardından da Türk güzel yazılarının soyutlaştırılarak harf şekilleri durumuna getirilmiş insan ve tabiat şekilleri olduğunu Hafız Osman ve Mustafa Rakım gibi hattatçıların ise Cezanne ve Picasso gibi büyük ressamlardan ve önderlerinden başka bir şey olmadığını belirtmişti.⁸⁵¹

Son olarak Baltacıoğlu'nun Türk hattatlığı için yaptığı şu değerlendirmeyi aktaralım:

“Türk hattatlığı tarihteki oluş boyunca sanat işinde kendi başına buyruk kalmasını bilmiştir. O natüralist, ya nonfigüratif bir resim değildir. Belki sürrealist bir resim sanatıdır. Bu artistik karakteri edinmek için tabiatı incelemiştir. Ancak onu olduğu gibi kopya etmekten hep kaçınmıştır. Onu incelemiş, ancak kanunlarını anlatmak için incelemiştir. Bizim hattatlığın estetik felsefesine göre plastik sanatın amacı tabiatı ne taklit etmektir, ne de taklit etmemektir. Belki, onu tanımak ve onu aşmaktır. Böylece Türk hattatlığı anlamlı sanatın, öz sanatın kendisidir.”⁸⁵²

⁸⁵⁰ Baltacıoğlu (1958). s.30,31; Baltacıoğlu (1 Kasım 1955). Türk sanat yazıları, *Türk Düşüncesi*, Sayı:24, s.327.

⁸⁵¹ Baltacıoğlu (1 Kasım 1951). Eski Türk güzel yazıları, *Yeni Adam*, Sayı:711, s.3.

⁸⁵² Baltacıoğlu (23 Mayıs 1960). Türk hattatlığının insancıl kaynakları, *Yeni Adam*, Sayı:771, s.5.

3.3.1.5. Resim

Türkiye’de 19. yüzyılın ortalarından itibaren “Batılılaşmaya” olan meyil ekseninde resim sanatının gelişmeye başladığı, ancak yine de resim sanatının dar bir çerçeve ile sınırlı kaldığı kabul edilir.⁸⁵³ Cumhuriyet döneminde ise heykel sanatında olduğu gibi resim alanında da toplumun bakış açısının değiştirilmesine yönelik çabalar söz konusudur.⁸⁵⁴ Bununla birlikte yapılan çalışmaların önemli kısmı toplumun mobilizasyonu ve kimlik bilincinin sağlanması için kullanılmıştır. Nitekim çoğu devlet kurumlarında görev almış olan sanatçıların yaptığı eserleri “devrim ideolojisine koşut olarak” ele aldıkları görülmektedir. Bu evrede Milli Mücadele, eğitim seferberliği ve devrim sembolleri üzerine resimler yapılmış, aynı zamanda da Atatürk portreleri yerli-yabancı sanatçıların fırçasını süslemiştir.⁸⁵⁵ Bu yönüyle de resim sanatının, genç devletin sanat sahasındaki ideolojik enstrümanlardan birini temsil ettiği öne sürülebilir. Bunun yanında siyasi elitler, çağdaşlaşma ve toplumun medenileşmesine katkı sunması için resim eğitimini teşvik etmişler, sanatçıları desteklemeye gayret göstermişler ve resim sergileri açılmasını önemsemişlerdi.

Buna benzer kaygıların varlığını Baltacıoğlu’nda da rahatlıkla görebiliriz. Bu aşamada resim eğitiminin, vatandaş yaratabilmedeki fonksiyonunu değerli görmesi dikkat çekicidir. Bu inanç ve arzusunun güdümünde gerek akademi yıllarındaki yaklaşımı ile ve gerekse yazdıklarıyla milli, aynı zamanda çağdaş ölçülerde bir resim sanatının oluşmasına katkı sağlamaya çalışmıştır.

Resim ile ilgili çeşitli kavramsallaştırma çabalarına giren Baltacıoğlu,⁸⁵⁶ resim hakkında yalın bir anlatımla şunları söylemiştir: “Her şeyden önce, bir görme işi değil, bir deme işidir. Bu dış âlem diliyle olur. Resimcinin anlattığı bir süre değil, süre içinde bir andır. Öyle ise resim, resimcinin evreni iç gözle görünüşünden aldığı canlı bir

⁸⁵³S. B. Uluskan (2010). *Atatürk’ün sosyal ve kültürel politikaları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, s.509.

⁸⁵⁴ Uluskan (2010). s.514.

⁸⁵⁵ Erbay ve Erbay (2006). s.125-130.

⁸⁵⁶ “Resim ve terbiye” isimli kitabında resim ile ilgili şu bilgileri vermiştir: “Harici alemin şekillerine alışmamız, bu şekilleri hatırlamamız için en canlı ve en kuvvetli bir vasıta. Resim yapmak şekil kainatını dikkatle ve en hareki bir surette mütalaa etmek demektir. Bir şeyin resmini yapmak, o şeyle çok meşgul olmak ve o şeyi çok iyi tetkik etmek, onun şekli hüviyetine ve şekli hususiyetlerine alışmak demektir.” Bkz. Baltacıoğlu (1931c). *Resim ve terbiye*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi, s.14,15.

andır.” Ayrıca resmin, “teşrih”, “manazır” ve “pitoresk” işi olmadığını da⁸⁵⁷ vurgulamıştır.

Baltacıoğlu, Türkiye’de ressam estetiğini ve felsefesini, “muhitinin zaruretlerine uymadığı” gerekçesiyle “hasta” olarak gördüğü için ülkedeki resim sanatının eksik bir sanat olduğu düşüncesindeydi. Ressamın da kendi kabuğundan çıkıp toplumun içine girmesinigerekli görmüş ve ressamların aristokrat yaklaşımları bırakmaları, sanatlarını toplum için yapmalarının önemini vurgulamıştır. Ona göre ressamlar halka doğru yönelmeliydi ve bu yöneltte “salon dilini” bir kenara bırakıp halk dilini öğrenmeleri gerekliydi. Zira resim sanatının ancak ressamların halka dönerek millileşmesi ve sadeleşmesiyle mümkün olabileceğine inanmıştı. Cumhuriyet bir yenilikler silsilesi olduğuna göre Türk ressamları da artık toplumda varlığını hissettirmeliydi. Bu bakımdan Türk ressamlarına seslenmiş, devrim Türkiye’inde yerlerini almaları gerektiğini söylemiştir: “Artık bu romantik kaplumbağanın bağını kırın, dışarı çıkın, inkılâp Türkiye’sinin temiz havası ve işi sizi bekliyor.”⁸⁵⁸

Resim konusundaki millilik ısrarı, kaçınılmaz olarak resmin, milletlerarası olduğuna yönelik inancı eleştirmesine neden olmuş, eleştirisinin gerekçesini de şöyle izah etmiştir: “Sanat objede değil, objenin tasvirinde, süjededir. Bu tasvir çeşnisi milletten millete mutlaka değişir. Milletler, istedikleri kadar aynı tabiatı tasvir etsinler; değil mi ki tasvir tarzları başkadır, öyleyse kendilerine göre, milli olacaktır.”

Baltacıoğlu milli resimden söz etmekle birlikte resmin milli öğelerini de form, renk, kompozisyon ve teknik olmak üzere dörde ayırmıştır.⁸⁵⁹ Her milletin güzel idealinin milli form, her yerde ve her fırsatta kullandığının renk, insanların evreni form ve renk yığını olarak görmeyip bütün halinde görmesinin ve bu kâinatı kompoze edişinin kompozisyon olduğunu belirtmiştir. Teknik konusunda da bunun milletlerarası olmakla birlikte milli tekniklerin de olabileceğini söylemiş, bu tekniği, ulusun renk, kompozisyon ve formuna “yapışık” olduğundan orijinal olduğunu vurgulamıştır.⁸⁶⁰

Bu dört öğeyi resmin sübjektifliğini sağlayan elemanlar olduğunu ve söz konusu elemanların resmin milliliğini sağlamada önemli bir misyonu olduğunu

⁸⁵⁷ Baltacıoğlu (7 Şubat 1946). Resme doğru, *Yeni Adam*, Sayı:580, s.2,11.

⁸⁵⁸ Baltacıoğlu (22 Kânunusani 1934c). Türk ressamı uyan!, *Yeni Adam*, Sayı:4, s.6; Baltacıoğlu (Mart 1978). Türk ressamı uyan!, *Yeni Adam*, Sayı:919, s.3.

⁸⁵⁹ Baltacıoğlu (15 İ. Kânun 1942). Resimde Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:368, s.2; Baltacıoğlu (1972). s.134.

⁸⁶⁰ Baltacıoğlu (1972). s.134,135; Dikici (1986). 124,125; Şahin (2000). s.68.

hatırlatmıştır.Nihai olarak milli resme Türk geleneklerinin bulunarak ulaşılabileceğini ve çağdaş Türk resminin de bu geleneklerden hızını alması gerektiğini söylemiştir.⁸⁶¹

3.3.2. Sahne sanatları

3.3.2.1. Tiyatro

Yeni rejim ile birlikte sanat alanında yakalanan ivmenin sirayet ettiği bir diğer alan tiyatroydu. Türk tiyatrosu, “Cumhuriyetin ilanı, batılılaşma, milliyetçilik, Atatürk gibi faktörlerin ve ülkede yaşanan kültürel değişimin etkisiyle” ivme kazanmıştır. Temel amaç; halkın eğitilmesi, kültür düzeyinin artırılması, milli tiyatroyu geliştirmek ve Kemalizm’in değerlerinin tiyatro sahnelerine yansımaları sağlamaktır.⁸⁶²

Baltacıoğlu’nun da sanat kolları arasında üzerinde en fazla durduğu alan çocukluk yıllarından itibaren ilgi gösterdiği tiyatro idi. Henüz çocukluk yaşlarında başlayan tiyatro sevdası, Avrupa’ya gidişiyle iyice alevlenmeye başlamıştı. Nitekim kültürel kalkınmanın en güçlü ve en etkili aracının tiyatro olduğuna inanmış ve bir aksiyon sanatı olarak değerlendirdiği tiyatroyu “teknikleşmiş bir eylem sanatı” olarak görmüştür.⁸⁶³

Baltacıoğlu, 1912’den beri tiyatrodaki özçülüğü savunduğunu ve bu anlayışı yerleştirmeye çalıştığını belirtmiştir. Bu anlayışının ilk denemelerini ise Şemsülmekâtip’de yapmıştır.⁸⁶⁴ Onun buradaki görevi tiyatro açısından da gerçekten önemlidir. Zira bu okulun, 1908’de başladığını belirttiği kültür devrimine önemli hizmetlerde bulunduğunu, tiyatroların okul hayatında yer edinmesinde ilk önceliği Şemsülmekâtip’in başlattığını ve burada ilk teşebbüsü de Muammer Targaç’ın yaptığını belirtmiştir. Buradaki görevi sırasında da okul bahçesinde bir sahne yaptırmış ve burada temsil edilmek üzere “İtalyan Çorbacısı, Köy Hocası, Edirne Muhasarası, Vatanperver Kalbi, Bayrak, Küçük Hüseyin’in Gazası, Muradı Hüdavendigar, Yavuz, Sultan Selim’in Şehadetı” isimli piyesler yazmıştır.⁸⁶⁵

⁸⁶¹ Baltacıoğlu (15 İK. Kânun 1942). s.2.

⁸⁶² Uluskan (2010). s.421,422.

⁸⁶³ Baltacıoğlu (17 Ocak 1946). s.2,11.

⁸⁶⁴ Baltacıoğlu (1941), *Tiyatro*, İstanbul: Sebat Basımevi, s.38.

⁸⁶⁵ Baltacıoğlu (23 Mayıs 1940). Hayatım 115, *Yeni Adam*, Sayı:282, s.18.

Yine bu yıllarda bir tesadüf ile tiyatronun büyük bir sırrını bulduğunu söylemiştir. Şemsülmekâtip'in bahçesinde bir akşam öğrenciler tarafından ailelere yönelik tarihi bir piyes oynanacaktır. Her zaman başrol oynayan Faruk isimli bir öğrencinin çeşitli piyeslerde başına giydiği kavuğun bu oyun için başkasına verilmek istenmesi ve Faruk'un bunu kabul etmemesi sonucunda Baltacıoğlu, kavuğu başkasına verme konusunda ısrarcı olur. Bundan dolayı öğrenci sahneden ayrılır ve Baltacıoğlu, Nurettin isimli bir başka öğrenciyi yanına çağırarak şunları söyler:

“Nurettin; Faruk söz dinlemedi; onun için rolünü yaptırmayacağım. Onun rolünü sen yapacaksın. Ezberlemedin; fakat rolün ne olduğunu iyice biliyorsun. İçinden geldiği gibi oynayacaksın(...) o akşam gördüm ki tuluatta başka bir feyiz başka bir canlılık var. Tuluat ne suflörle oynamaya ne de ezber temsile irca edilemez. Bu tecrübe ben de yepyeni bir tiyatro idrakinin başlangıç noktası oldu.”⁸⁶⁶

Anlaşıldığı gibi henüz çok erken tarihlerde tiyatrodaki ortaya atacağı, savunacağı düşünceleri saptamaya başlamış ve tiyatro alanında aktörün önemine dikkat çekmiştir.

Tiyatro gücünün kendisinde “bir din, bir mezhep” olduğunu söylemiş ve görev aldığı her kurumda tiyatro düşüncesini yaymaya çalışmıştır. Örneğin 1929'da görev aldığı Gazi Terbiye Enstitüsü'nde olduğu süre boyunca en asgari haftada bir gün temsil verdirtmiş, birçok gencin sahneye çıkmasını sağlamıştır.⁸⁶⁷

Baltacıoğlu, görev aldığı kurumlarda tiyatro anlayışına uygun olarak çalışmalar yürütürken yazın hayatı boyunca da Türk tiyatrosu ile ilgili olarak düşündüklerini her fırsatta dile getirmiştir. “İsmayıl Baltacıoğlu'nun Tiyatro Görüşleri” ismiyle bir çalışma yapmış olan S. Ongurlar ise Baltacıoğlu'nun 1934 yılında yazmış olduğu “Türk Sahnesinde İnkılâp” isimli makalesini bilimsel çalışmalarının ilk yazısı olarak göstermenin mümkün olduğunu söylemiştir. Baltacıoğlu bu yazıda, Türk tiyatrosunun bir devrime ihtiyacı olduğunu ve devletin bunda rol alması gerektiğini açıkça dile getirmiş⁸⁶⁸ ve devlet tiyatrosunun kurulmasını önemsemiştir.⁸⁶⁹

⁸⁶⁶ Baltacıoğlu (30 Mayıs 1940). Hayatım 116, *Yeni Adam*, Sayı:283, s.18.

⁸⁶⁷ Baltacıoğlu (1950). s.9.

⁸⁶⁸ S. Ongurlar (1985). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun tiyatro görüşleri*, Ankara: Devlet Tiyatroları Yayınları, s.40; Baltacıoğlu (29 Kânunusani 1934). Türk sahnesinde inkılâp, *Yeni Adam*, Sayı:5, s.12.

⁸⁶⁹ Baltacıoğlu (19 Mart 1936). Devlet tiyatrosunun kurulması büyük bir memleket işidir, *Yeni Adam*, Sayı:116, s.2.

Peki tiyatrosuz devrimin “dilsiz” olacağını söyleyen Baltacıoğlu, tiyatro devrimi için nelerin yapılmasını istemiş, hangi yolları önermiştir? Bunun cevabını ve isteklerini “Bir tiyatro ihtilali istiyorum” isimli makalesinde görebilmek mümkündür. O, bu yazıda sahnenin, makyajın, suflörün, rejisörün kaldırılmasını, santimantâl eserlerin oynanmamasını ve son olarak da tiyatro binasından, okulundan ve tiyatro heyetlerinden önce Türkiye’de bir tiyatro şuurunun gerektiğine dikkati çekmiştir.Şüphesiz bu isteklerdeki amaç tiyatronun özgünlüğünü temin etmek ve aktörün/artistin doğal, yaratıcı özelliğini ön plana almak idi.⁸⁷⁰

Konuya derinlikli yaklaştığını gösteren en önemli nokta ise Türkiye’deki tiyatro problemini aşma noktasında tiyatro şuuruna olan ihtiyaca yeri geldikçe değinmesiydi. Tiyatronun yenileşmesi ve az önce değindiğimiz tiyatro şuurunun oluşabilmesi için de şu beş şartı öne sürmüştür:

- 1- “Cemiyetlik piyesler: fertlik aşk ve hile vakalarından uzaklaşan, siyaset, hukuk, ahlak, iktisat davalarını güden içli piyesler.
- 2- Halk dili kerestesiyle yapılmış bir sahne dili ve bir sahne üslubu.
- 3- Tamamiyle sürrealist bir dekor. Her türlü romantik sarkışlardan ayrılmış, varlığının hikmeti tabiati taklitte değil, piyesin mantığında olan bir dekor, her yerde yapılması ve herkes tarafından anlaşılması mümkün olan bir dekor.
- 4- Sahnenin ortaya gelmesinden ve aktörle halkın kaynaşmasından ibaret bir birlik ve bütünlük.
- 5- Tiyatronun sinema ve radyo ile devletleşmesi.”⁸⁷¹

Bu görüşleriyle tiyatro temelinde farklı bir anlayış benimsediğini gösteren Baltacıoğlu, nitekim tiyatronun temel öğeleri olarak görülen kuralların aslında birinci derecede önemli olmadığını düşünmüştür. Her şeyden önce tiyatroyu bir eğlence olarak değil, toplumun parçası olarak değerlendirmiş, bu nedenle de tiyatronun her yerde bulunması gerektiğini söylemiştir.

Siyasetin, ahlakın ve Türkçe’nin kuvvetlenmesi için tiyatroya muhtaç olduklarını belirterek “öz tiyatro” olarak ifade ettiğianlayışın özelliklerini şöyle açıklamıştır:

“Tiyatro derken istediğimiz şey resim, dekor, makyaj, pitoresk, lüks değil tiyatronun kendisidir; beşeri oluşları ifade eden, onları gözle görülebilecek

⁸⁷⁰ Baltacıoğlu (9 Eylül 1937a). Bir tiyatro ihtilali istiyorum, *Yeni Adam*, Sayı:193, s.3.

⁸⁷¹ Baltacıoğlu (11 Birinci Teşrin 1934). Türkiye’de bir tiyatro derdi var, *Yeni Adam*, Sayı:41, s.6; Ongurlar (1985). s.42.

derecede şuurlandırılan öz sanatın kendisidir. Sahne tiyatronun özü değildir. Çünkü tiyatro açık havada ve bir meydanda oynanabilir; orta oyununda olduğu gibi. Kostüm, makyaj, ışık da tiyatronun özü değildir, çünkü tiyatro bunlarsız da oynanabilir; radyo skeçlerinde olduğu gibi. Tiyatro herşeyden önce nutukla ifade sanatıdır.”⁸⁷²

Başka bir yazısında da “müellif, rejisör, sahneye koyma, sahne, dekor, ışık, kostüm, makyaj, suflör, ezber sözler, teatrâl jestler”in hiç birinin tiyatronun kendisi olmadığını, bunların olsa olsa tiyatronun kolay görünmesi ve anlaşılması için yapılan yardımlar olarak değerlendirilebileceğini söylemiştir.⁸⁷³ Onun bu saptaması Alpöge’nin de belirttiği gibi “ciddi bir fırtına” yaratmış ve Baltacıoğlu, tiyatrodan her şeyi atmalla suçlanmıştır.⁸⁷⁴

Baltacıoğlu’nun ortaya atmış olduğu “öz tiyatro” tezinde ilk olarak üç prensibi oldukça önemli görmüştür:

- “Tiyatro sanatının yaratıcı mebdai aktördür.
- Tiyatronun bütün arızı elemanları aktör merkezi etrafında toplanmalıdır.
- Bütün tiyatro elemanlarının değeri aktörün yaratıcı faaliyetlerine yaptıkları hizmet derecesiyle ölçülür.”⁸⁷⁵

Bu konuyla ilgili bir çalışmaları bulunan A. Alpöge, D. Çelik ve S. Ongurlar tam da noktada önemli bir noktaya temas etmişlerdir. Baltacıoğlu, 1941’de yayınlanan “Tiyatro” adlı kitabında ve daha önceki yazılarında oyuncuyu, tiyatronun kendisi, birinci ögesi olarak tanımlarken, sonraki yıllarda, tiyatro kuramını başka bir ana öge üzerinde kurmuştur. Bu, Bergson’un önemli kavramlarından biri olan “süre”dir.⁸⁷⁶ Bu arada bu hususta değindiği süre kavramını da açıklayarak süreden anlaşılması gerekenin zaman süresi olmadığını, bahsettiği sürenin “sahnedeki, teknikleşmiş yaşayıta olan süre, sahne süresi, gösterit süresi (durée scénique)” olduğunu söylemiştir.⁸⁷⁷

1941 yılında aktörü temel alan Baltacıoğlu, 1943 yılında ise tiyatronun özü olarak “süre”yi değerlendirmiştir. Fikirlerindeki değişikliği ve bu iki düşünce arasında bir

⁸⁷² Baltacıoğlu (27 Temmuz 1939c). Tiyatro, *Yeni Adam*, Sayı:239, s.2.

⁸⁷³ Baltacıoğlu (1 Haziran 1954). Tiyatro ne değildir?, *Türk düşüncesi*, Cilt:2, Sayı:7, s.11

⁸⁷⁴ A. Alpöge (2006).Yorumlanmayı bekleyen Baltacıoğlu, *Tiyatro nedir*, (Yayına Hazırlayanlar A. Alpöge - T. Y. Öğüt - A.Y. Baltacıoğlu), İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları, s.41.

⁸⁷⁵ Baltacıoğlu (1941). s.18; D. Çelik (2010). *Modern doğaçlama tiyatrosunda gelenek ve Baltacıoğlu’nun öz tiyatrosu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, s.131.

⁸⁷⁶ Alpöge (2006). s.41, 42; Çelik (2010). s.131; Ongurlar (1982). s.47.

⁸⁷⁷ Çelik (2010). s.131.

tezatlığın varlığını 1943’de kabul etmesine karşın 1954 yılında yazdığı bir başka yazıda ise “süre”yi de değerlendirmeye almakla birlikte oyuncuyu tekrar merkeze oturtmuştur. 1943 yılında, “süre kesilince hayat da kesilir. Öyle ise süre gösterimin canı, kendisi, özüdür. Bu özün en yakın çevresi aktördür, ondan sonra yazarın hayat dehası gelir” demişti. 1954 yılında ise şunları söylemiştir: “süre kesilince yaşama da kesilir. Bu süreye en yakın olan varlık aktördür. Bu süreyi canlandıracak, gerçekleştirecek olan aktördür. Aktör olmasaydı bu gösterit süresi var olamıyacaktı, tiyatro sanatı doğmıyacaktı.”⁸⁷⁸

Uzun bir dökümle Türke özgü olanı bıkmadan her fırsatta dile getiren ve tiyatroyu yaşamının davası olarak nitelendiren Baltacıoğlu için tiyatro her şeyden önce ruhu itibariyle milli olmalıydı. Bu da ancak geleneksel Karagöz⁸⁷⁹, orta oyunu, meddah, kukla⁸⁸⁰, köy sohbet oyunu ve tuluatçılık ile mümkün olabilirdi. Bu açıklama ve öneriler Türkiye’de milli bir tiyatronun olmadığına yönelik inancının sonucuydu:

“ ‘Tiyatromuz’ diyemem; çünkü hiç olmazsa benim anladığım mâna ile bir Türk tiyatrosu yoktur. Bu ağır ve can sıkıcı hükmü verirken karagözü, ortaoyununu, tulûatı düşünmüyorum. Çünkü onlar Türktür, bizimdir ve onlara tiyatro adı verilmemesi kötü âdetlerimizden biridir. ‘Tiyatromuz yoktur’ hükmünü verirken düşündüğüm sahne tiyatrolarıdır; ‘yoktur; Türk değildir’ dediğim tiyatro, işte bu tiyatrodur.”⁸⁸¹

Türk tiyatrosunun olmamasını, Türke özgü olan “diksiyon”, “deklamasyon”, ulusal karakterli piyeslerin yoksunluğuna bağlamış, gidilmesi gereken yol olarak da her zamanki gibi halkı işaret etmiştir.⁸⁸² Baltacıoğlu halkevlerince açık havada; sahnesiz, dekorsuz, makyajsız ve suflörsüz olarak yapılan temsillerinde kendisinin tiyatro idealine en uygun olan temsil şekli olduğunu söylemiştir.⁸⁸³

⁸⁷⁸ Çelik (2010). s.131,132.

⁸⁷⁹ Baltacıoğlu, karagözü de olduğu gibi değil, modernleştirmek taraftarı olmuştu. Tiyatro, sinema ve radyonun ilerlemesine rağmen karagözün orijinal tekniğiyle ayakta olduğunu, dolayısıyla ona yeni bir ruh vermek gerektiğini söylemişti. bkz. Baltacıoğlu (1942b). *Karagöz tekniği ve estetiği*, İstanbul: Kültür Matbaası, s.18,19.

⁸⁸⁰ Baltacıoğlu’na göre kuklanın mucidi Türklerdir. Zira bulunan kuklaların en eskilerinin (üç adet) Türk kuklaları olduğunu, bu kuklaların da Orta Asya’da tarihi bilinmeyecek kadar eski bir hükümdarın mezarından çıkarıldığını söylemiş ve Türk kuklasının, Türklerin en orijinal temsil kollarından biri olduğunu belirtmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Baltacıoğlu (1971). s.130-131.

⁸⁸¹ Baltacıoğlu (1972). s.92; Çelik (2010). s.137.

⁸⁸² Baltacıoğlu (1972). s.92,93

⁸⁸³ Baltacıoğlu (23 Mart 1939). Tiyatroyu öldürenler, *Yeni Adam*, Sayı:221, s.13.

Bir tiyatro felsefesi/bilimi anlamında ise Batı'yı işaret Baltacıoğlu, başka tiyatroların kurallarını almaktan ötede tiyatro felsefesine katkı sunmak adına Batı'ya gidilebileceğini söylemiş, Batılı tiyatro yaratıcılarının yaptıkları gibi Türk tiyatrocularının da yaratma yoluna gitmesinden bahsetmiştir. Zira Tanzimat'tan itibaren tiyatrodaki "Avrupalılaşmanın" yanlış algılandığını, asıl suç tiyatrodaki "Avrupalılaşmak" yerine "Avrupa tiyatrosunun kurallarını almakta görmüştür.

Tek bir Avrupa milleti olmadığından hareketle de her Avrupalı milletin kendine has tiyatroları olduğunu belirtmiş ve bu tiyatroların "tip, diksiyon, deklamasyon, aksiyon ve süre bakımından" kendilerine özgü kaldıklarını, dolayısıyla "Avrupalılaşmanın" "Türke doğru" gitmek olduğunu söylemiştir.⁸⁸⁴ Baltacıoğlu, tıpkı Kemalist ideoloji gibi tiyatroları güçlü bir propaganda aracı olarak da görmüştü. Keza 1934 yılında yazdığı "Türkiye'de ulusal bir tiyatro var mıdır?" isimli makalesinde, tiyatroların ulus gerçeğini kavraması ve toplumun bir organı haline gelmesi gerektiğini belirtmiş ve Türk tiyatrosunun mutlaka halkçı, devletçi, laik ve devrimci olması ve bu kavramların karşı olduğu düşünceler ile mücadele etmesi gereğini belirtmiştir.⁸⁸⁵

Temel uğraşlarından birinin tiyatrodaki bilinçsiz, idealsiz ve taklide dayalı bir "Avrupalılaşmaya" karşıtlık olduğu anlaşılan Baltacıoğlu, yapılması gerekeni Türk tarihindeki milli ve orijinal kaynaklara (karagöz, ortaoyunu, tulúat) başvurarak alınacak hız ve ilhamla modern tekniğe gitmek olarak tespit etmiştir. Hedefi ise gayet pürüssüzdür: "Avrupalı tiyatrodaki Türklük", diğer ifadeyle "modern ve milli bir tiyatro."⁸⁸⁶

Belirlediği bu hedef doğrultusunda harekete geçen Baltacıoğlu, var olduğuna inandığı tiyatro problemini aşmada kronolojik analizler yaparak güncel tiyatro düğümüne el atmıştır. İlk olarak tarihsel seyir içinde "Manakyan Tiyatrosu" denilen bir tiyatro ve anlayışından söz etmiştir. Meşrutiyet devriminin ilk yıllarında bu tiyatroların kötülüklerinin sezildiğini belirttikten sonra dikkate değer bulduğu noktayı açıklamış ve yarım asırlık süre boyunca bu hastalıklı temsil faaliyetini kimsenin eleştirmedeğini söylemiştir. Cumhuriyet döneminde ise tiyatro alanında atılan adımların ne çağdaş, ne de milli tiyatroyu doğurmadığını söylemiştir. Gerçekten de sahibi olduğu "Yeni

⁸⁸⁴ Baltacıoğlu (1945). s.110-117.

⁸⁸⁵ Baltacıoğlu (25 Temmuz 1935). Türkiye'de ulusal bir tiyatro var mıdır?, *Yeni Adam*, Sayı:82, s.1.

⁸⁸⁶ Baltacıoğlu (21 İlk Teşrin 1941). Şehir Tiyatrosu mesul müdür?, *Tan*, Sayı:2220, s.3; Baltacıoğlu (6 Son Teşrin 1941). Şehir Tiyatrosu mesul müdür?, *Yeni Adam*, Sayı:358, s.15.

Adam”da, bu durumdan muzdarip olduğunu sıkça belirtmiştir. Bunca çılgık bir işe yaramamış ve sesini duyuramamıştır. Fakat bir süre sonra, “Bir Asuri mabedine benzeyen Şehir Tiyatrosu’nun toprağında sarsıntılar olmaya başladığında” Muhsin Ertuğrul’dan bir mektup aldığını ve mektupta özetle kendisinden tiyatro işine karışmamasının istendiğini öne sürmüştür. Ancak bu mektup Baltacıoğlu’nu susturamamış ve eleştirileri devam etmiştir:

“Tiyatroda milliyeti ve milli idraki bir tarafa bırakırsak Muhsin, Garp tiyatrosunu dışından kopya etmek, aktörlerine sade metin ezberletmek, sahneyi bir dekor bahçesi haline getirmekten ibaret olan her türlü kopyacılığı ve Tanzimatçılığı yapmış ve başarmış bir adamdır. Fazla olarak, münevverdir, zekidir, teşkilatçıdır ve disiplincidir. Bu anlayışla Şehir Tiyatrosu rejisörü vazifesini bütün olarak yapmış bir adamdır(...) ancak bütün bu müspet vasıflarına rağmen rejisör Muhsin Ertuğrul, bu milletin asırlardan beri yana yakıla beklediği modern Türk tiyatrosunun yolunu açamamıştır.”

Baltacıoğlu, arzuladığı milli tiyatronun oluşabilmesi iyi bir rejisörden çok tiyatro şuuruna sahip ve tiyatro felsefesini bilen bir aydına ihtiyaç olduğunu belirtmiş ve M. Ertuğrul’un anlayışıyla milli/Türk tiyatrosunun kurulamayacağını belirtmiştir.⁸⁸⁷

Baltacıoğlu, öz kavramı ile açıkladığı milliliğin/Türklüğün üstünlüğünü sık sık dile getirerek tiyatrodaki öze dönüşmesini ve yeni yaratma yollarına gidilmesini teklif ediyordu. Zira Türk kültürünün, öz tiyatroyu zenginleştirecek, geliştirecek gerekli kaynağa sahip olduğunu düşünüyordu. Tam da bu noktada dile getirilmelidir ki bütün olarak Türk sanatına özde tiyatro konusuna yaklaşımı öz kavramına yüklemeye çalıştığı üstünlük doğal bir seyir olarak romantik ve propagandist bir tavır doğurmuştur. Her ne kadar mevcut anlayışla arzu ettiği Türk tiyatrosunun doğması noktasında iyimser olmamışsa da milli tiyatronun toplum açısından önemli olduğunu dile getirmekten sıkılmayarak tiyatro konusundaki görüşlerini mümkün mertebe tekrarlamış, gündemde tutmaya çalışmıştır.

⁸⁸⁷ Baltacıoğlu (6 Son Teşrin 1941). s.2,15.

3.3.2.2. Sinema

1923-1938 dönemi Türkiye’inde “Muhsin Ertuğrul Sineması” adı ile nitelendirilen “tek adam döneminin” ürünleri ve istisnai çabaları bir kenara bırakıldığında geriye,yabancı filmlere dayalı bir gösterim sineması kalmaktadır.⁸⁸⁸ Dönemin sinema tartışmalarının kültürel boyutuyla ele alındığı ve sinemanın daha çok yozlaştırıcı olduğu yönüyle değerlendirme konusu yapıldığı da gözlemlenmektedir. Bununla birlikte halk tarafından yoğun bir ilgiyle takip edilen sinemanın rejim lehine nasıl kullanılabileceği, bağlantılı olarak 1930’ların halk terbiyesi tartışmalarıyla beraber düşünülmüştür.⁸⁸⁹

Sinema bahsinde Baltacıoğlu’nun yine toplumu ön plana çıkardığını ve sinemanın işlevini öncelikli olarak topluma olan faydası ekseninde ele aldığını görürüz. Ayrıntıya inmeden evvel onun sinemayı nasıl değerlendirdiğine göz atmak yerinde olacaktır:

“Sinema yepyeni bir sanattır. Sinemanın yeniliği şartlarının yeniliğinden ileri geliyor. Sinema her şeyden önce hayal ve hareket sanatıdır. Film ne okunmak, ne söylenmek ne de oynanmak için mevzu değil, yaşanmak için mevzudur. Sinemada sözün, müziğin rolü ikinci ve üçüncü derecededir. İyi film fotoğraf gibi gerçeği kopye ederek değil, ölü gerçek parçalarıyla dipdiri hayat kompozisyonları yaparak yaratılır.”

Türkiye’deki sinemanın durumuyla ilgili edindiği intiba neticesinde de ülkede henüz bir sinema estetiğinin doğmadığını düşünüyordu. Yine Türkiye’de sinema “münekkitleri” ile “mütefekkirlerinin” yetişmediğini söylemiş ve dolayısıyla Türkiye’de sinemacılıktan söz edilemeyeceğini belirtmiştir.⁸⁹⁰ Esasen görüşlerinde doğruluk payı vardı. Zira 1930’lara gelinen süreçte dünyada ve özellikle Türkiye’de sinema, ağırlığını yeni hissettiren bir alandı.⁸⁹¹

Üzerinde durduğumuz hassasiyetlerinin etkisiyle, böylesine kitlesel bir aracın kullanımı ile ilgili somut endişeleri vardı. Sinemanın iyi yahut kötü olarak kullanılabileceğini belirten Baltacıoğlu’nun sinemada gösterilen yabancı filmlere olan

⁸⁸⁸ L. Cantek (2008). *Cumhuriyetin büluğ çağı gündelik yaşama dair tartışmalar (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.115.

⁸⁸⁹ Cantek (2008). s.116

⁸⁹⁰ Baltacıoğlu (17 Bir. Teşrin 1936). Sinema estetiği, *Yeni Adam*, Sayı:146, s.8,9.

⁸⁹¹ Türkiye’de ilk sinema olan Pathê sineması, Weinberg tarafından 1908’de yaptırılmıştı. Bkz. A. Şerif Onaran (1999). *Türk sineması I*, Ankara: Kitle Yayınları, s.12.

yaklaşımı kuşkulu olmuştu. İlk olarak dönemin sinemasını toplum düşmanı olarak görmüş, gösterilen filmlerin toplumda cinsellik duygularını arttırdığını ve ahlaki açıdan insanlara kötü örnekler sunduğunu söylemiştir. Asıl kaygısı, sinemanın toplumun tamamına ulaşabilecek bir güce sahip olmasından ileri geliyordu. Buna orantılı olarak gösterdiği reaksiyon da büyüktü:

“Bugünkü sinema sadece bir kazanç vasıtasıdır. Kazançların en melunu, melun olmakla beraber en çok para getireni, insanda en hayvan olan tabakaları sarsanlarıdır: korku, şehvet, hayal, mucize ihtiyacı... Halbuki bütün bu kuvvetler uyandırılması değil, uyutulması, öldürülmesi lazım gelenlerdir.”⁸⁹²

1936 yılında yazdığı bir başka yazıda aynı şekilde Türkiye’deki sinema anlayışını yerden yere vurmuş, ülkedeki sinemacılığın halinin korkunç olduğunu söylemiş ve gençlere, bu filmler vasıtasıyla kötü mesajlar verildiğine dikkati çekmiştir.⁸⁹³

Unutulmamalıdır ki Cumhuriyet döneminde varlığını iyiden iyiye hissettiren kapitalizmin sirayet ettiği alanlardan biri de sinema sektörü olmuştur. Bu kapsamda kapitalizmin kültür endüstrileri ile bütünleşmesiyle eğlence ürünlerinin bütün süreçlerini kar odaklı çalışan büyük firmalar kontrol etmeye başlamıştır. Anlaşıldığı üzere üretilen ürünlerde temel nokta “emtia formunda” üretilmeleridir. Bu eğlence kanalları ile yaratılan kitle toplumuna da kapitalist ideoloji zerk edilmiştir. Adorno’nun popüler kültür eleştirmesindeki ana dinamik de popüler kültür ürünlerini “düzeysiz, adi ve tehlikeli” olarak görmesidir.⁸⁹⁴ Kültürün metalaşması, bireylerin ve toplumun özgünlüklerini kaybetmesine ve giderek mekanik bir hüviyete dönüşmesine neden oluyordu. Kar odaklılık, para kazanmak dışında bir etik gözetmediğinden olsa gerek tehlikeli görülüyordu. İşte Baltacıoğlu’nun da sadece sinema değil, diğer alanlara olan yaklaşımı bu anlayışla/kavrayış ile uyumlu idi.

Nitekim 1937’de kaleme aldığı bir yazıda dönemin istisnasız bütün filmlerinin kötü yapıldığını belirterek bunun nedenini kapitalizme bağlamıştı. Zira sinema sektörünün kapitalistlerin elinde olduğunu ve bu sektörün amacının tamamen para kazanma odaklı olduğunu söylemişti. Sinemanın kapitalist sahiplerinin insanların duygularını sömürerek hareket ettiğini öne sürmüştü ve kendi yaşamı ile ilgili bu konuda

⁸⁹² Baltacıoğlu (30 Nisan 1934). Bugünkü sinema cemiyet düşmanıdır, *Yeni Adam*, Sayı:18, s.6.

⁸⁹³ Baltacıoğlu (13 Ağustos 1936). s.2.

⁸⁹⁴ Yaylagül (2014). s.101,102.

bazı anekdotlar anlatmıştır. İstanbul Bağlarbaşı'ndaki Hale Sineması'nda çeşitli gözlemlerde bulunan Baltacıoğlu, her akşam en az 500 insanın katıldığı söz konusu sinema salonundaki filmlerin çoğunun kilise, papaz, büyü, emperyalist ordular gibi filmlerden oluştuğunu söylemiştir: “Ne garip tezat, değil mi, memleket imparatorluğu yıkıyor, hilafeti ve softalığı yıkıyor, evliyalara mezhebini, adağı yıkıyor... fakat kapitalistlerin filmleri bizim halkımıza kilise, papaz, büyü, sır, militarist aşısı getiriyor.”

Günümüzde dahi zaman zaman dile getirilen, şikayet edilen noktalara henüz 1930'larda şöyle temas etmiştir:

“Köprüde sağdan gitmesini, yere tükürmemesini henüz öğrenmemiş insanlar var ki 5 kuruş verip içlerine zehir alıyorlar. Din propagandası yapan bir softa, büyü yapan bir büyücü, yabancı devlet propagandası yapan bir casus ne kadar tehlikeli ise, bu filmler de o kadar tehlikelidir.”⁸⁹⁵

Toplum için zararlı gördüğü bu filmler için yapılması gerekeni, yasaklama olarak belirlemiştir. Propaganda eksenli filmlerin dışında müstehcen içerikli filmlerin, cin, peri, dev, gulyabani motifleri olanların ve tarzan ve aslan adam gibi hayal ürünü filmlerin de yasaklanmasını istemiştir.⁸⁹⁶

Tabii Baltacıoğlu'nun bu görüşleriyle sinemaya bütün olarak eleştirel yaklaştığı anlaşılmalıdır. Bilakis sinemanın toplumun ve rejimin yararına kullanılmasını istemiştir. Sinemanın eğitim ve kalkınma gibi olumlu gördüğü amaçlar göz önüne alınarak eğitici bir propaganda aracı olarak kullanılmasını yararlı bulmuştur. Örneğin Sağlık Bakanlığı'nın yeni film ve sinema makinesi alma isteğini bu açıdan önemli bir çaba olarak görmüştür. Nitekim Türkiye'nin pek çok yerine gönderilecek bu filmler ile insanların yozlaşması değil, bilinçlenmesinin sağlanabileceğini ve nüfusun arttırılmasında da bu filmlerin katkı sağlayabileceğini belirtmiştir.⁸⁹⁷

Yararlı ve yararsız filmleri ayırabilmek adına da çözüm önerilerini şu üç ana başlıkta toplamıştır:

- 1- Türkiye'ye giren filmleri kültür yönünden daha sıkı kontrol etmek.
- 2- Kilise, büyü, militarizm propagandası yapan ve hatta motifi taşıyan filmlerin yasaklanması.

⁸⁹⁵ Baltacıoğlu (14 İlkteş. 1937). Kiliseci, büyücü ve emperyalist filmler, *Yeni Adam*, Sayı:198, s.2

⁸⁹⁶ Baltacıoğlu (21 İ. Kânun 1937). Açık resimden, açık yazıdan bahsediyorum bu fuhuş sona ersin, *Yeni Adam*, Sayı:160, s.2.

⁸⁹⁷ Baltacıoğlu (30 Temmuz 1936). Suçlu olan sanat, *Yeni Adam*, Sayı:135, s.2.

3- Rejim ideali ve çağdaş kültür değerleri taşıyan yerli filmleri sübvansiyon etmek.⁸⁹⁸

Onun sinema konusundaki bu denetmen yaklaşımı ve yaşadığı hassasiyet; Türk benliğinin korunması arzusundan ileri gelmekte ve dolayısıyla Türk benliğini/özünü tehdit eden her durumda ve gayet otoriter bir üslup ile ortaya çıkmaktaydı. Bu aşamada toplumu ve gündelik yaşamı da içine aldığı şekliyle sinema, toplumsal dokunun ve ahlakın bozulmaması için tabiri caizse zapturapt altına alınmalıydı.

3.3.2.3. *Dans*

“Ahlak hayatın ahengi ise, raks ahengin hayatıdır. Raks dirilen ve yaşayan bir ahenktir” diyen Baltacıoğlu, dansı bütün çocukların ve köylülerin sanatı olarak belirtmiştir.⁸⁹⁹ Ayrıca dansın, öncelikle bir dinsel tören olarak başlayıp ardından millileştiğini ve gitgide insani bir teknik gibi belirlediğini söyleyen Baltacıoğlu, dansı iç âleminin değerlerinin vücutta somutlaşmış biçimi olarak ifade etmiştir.⁹⁰⁰ Bir başka yazısında ise dansı şöyle tanımlamıştır: “Dans içtimai evrim sonunda laikleşmiş olan dini bir törenden başka bir şey değildir.”⁹⁰¹

Dansı insanlığın tanıdığı en eski sanat kollarından ve “sosyal adamın en temelli ihtiyaçlarından” biri olarak gören Baltacıoğlu’nun dans konusunda değindiği noktalardan biri, dansın kültüre göre değiştiği, bu bağlamda kültürel bir topluluğun eseri olduğu idi. Dansın duyguları şuurlandırmak, şiddetlendirmek ve böylece aynı duyguları yaşayanları birleştirmek gibi bir fonksiyonundan söz etmiş, dansın duyguların, heyecanların ve fikirlerin vücut vasıtasıyla anlatımı olduğunu belirtmiştir.⁹⁰²

Dansı, daha ziyade millilik üzerinden tanımlama uğraşına giren Baltacıoğlu, milli dansın kolektif görevine vurgu yapmış ve tüm milli dansların da kolektif orijinli olduğunu ifade etmiştir.⁹⁰³ Baltacıoğlu, her toplumun kendine has bir dans türü olduğunu ifade etmiştir. Milli dansları, milletlerin din, dil ve sanat geleneklerini taşıyan milli hazineleri olarak açıklamıştır. Böylelikle milli dansları bir tür oyundan çok “milli

⁸⁹⁸ Baltacıoğlu (14 İlkteş. 1937). s.2.

⁸⁹⁹ Baltacıoğlu (1332). s.212.

⁹⁰⁰ Baltacıoğlu (24 Eylül 1936c). Dans estetiği, *Yeni Adam*, Sayı:143, s.8.

⁹⁰¹ Baltacıoğlu (1950) s.148.

⁹⁰² Baltacıoğlu (24 Eylül 1936c). s.8,9.

⁹⁰³ Baltacıoğlu (1950). s.148.

kişiliğin dili” olarak görerek milletin dansının içinde bulunduğu toplumun karakterini yansıttığını söylemiştir. Ardından da dans vemillilik üzerinden konuyu çağdaşlaşma düşüncesine getirmiştir:

“Bir medeniyete girmenin en tehlikeli şekli o medeniyetin kültürünü de benimsemektir. Yeni medeniyete giren milletler için bu bir zarurettir gerçi. Fakat, bu maymunluk devri uzadıkça medeniyet işi dogmatizm şeklini alır ki sonu milletin kendinden vazgeçmesi, soysuzlaşmasıdır.”

Bu aşamada aynı tehlikenin dans konusunda da olduğunu, fakat bu noktada Türklerin kendini kaybetmediğini, ancak henüz kendini de bulmadığını şu cümleler eşliğinde söylemiştir:

“Milli devrimin ilk yıllarında memleketin her tarafını dans hümması kaplamıştı. Her yerde dansingler, dans salonları açılmış, bir çok dans profesörleri türemişti. Dans bilmeyen insana yan gözle bakanlar bile vardı. Bu sallanma, çalkanma buhranı hamdolsun ki çabuk geçmiştir.”⁹⁰⁴

Baltacıoğlu’nun milli dansın kendini bulabilmesi, yani “dansta Türke doğru”nun imkânlarının yakalanabilmesi için çeşitli önerileri olmuştur. “Halkın evi” isimli çalışmasında ve “Yeni Adam”da yayınladığı bir makalede dile getirdiği bu önerileri şu şekilde toparlayabiliriz:

- En ilkellerinden en ilerilerine dek, bütün dans şekillerini toplayıp tespit etmek.
- Elde bulunan halk dansları üzerinde durup sitil, figür, evrim, anlatım, süre bakımından inceleme yapmak, Türk dans geleneklerini bulmak.
- Bu gerçek elde edildikten sonra dans uzmanlarını, belli zamanlarda yeni dans tekniğine uygun kompozisyon denemeleri için çalıştırmak.
- Başarılan eserleri bütün Halkevlerine yaymak.
- Devlet Konservatuvarı dersanelerinde, sahnelerde bu kompozisyonları yaşatmak.
- Bu milli dansların balo ve müsamerelerde oynanmasını sağlamak.
- Her yeni denemeyi aydınlar kadar halkın da önüne koymak, bunların estetik tepkilerini görmek.
- Halk danslarını eğitim kurumlarına yaymak.

⁹⁰⁴Baltacıoğlu (Kasım 1970). Dans nasıl bir sanattır!, *Yeni Adam*, Sayı:831, s.4.

- Milli dansın en verimli yeri milli operet olduğundan konservatuvarda operet öğretimini de millileştirmek.
- Zamanla ferdi orijinal dersler yerine milli orijinal dansları koymak.⁹⁰⁵

Görüldüğü gibi getirdiği önerilerde dansı tamamen millilik çerçevesinde değerlendirme gayretidir. Onun bu gayreti, düşünce dünyasının temel felsefesine de uygunluk taşır.

3.3.2.4. *Müzik*

Henüz Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve bilhassa Tanzimat devrinde belirli bir sistematikten uzak da olsa Türk toplumunun Batı müziği ile tanıştığını, fakat Batı müziğinin saray ve çevresi ile sınırlı kaldığını ifade edelim. Yeni rejimle birlikte ise müzik konusundada bir takım tasarruflara girişilmiştir. Nitekim Cumhuriyet'in ilanının akabinde Atatürk ve arkadaşları medenileşmenin gereği ve dolayısıyla Batı'ya konsolide olmanın bir şartı olarak müzik konusuna ziyadesiyle eğilmiştir. Özellikle 1930'larda Türkiye'nin gündemine yoğun biçimde "musiki inkılâbı" girmiş ve klasik Türk müziğinin evrensel boyutlarda bir müzik türü hüviyetine kavuşması için çaba gösterilmiştir.⁹⁰⁶

Bu noktada Cumhuriyet'in ilk zamanlarında üç çeşit müzik üslubunun olduğunun kabul edildiği belirtilmelidir. Bunlar, "ulusal müzik (türkü), alaturka geleneksel müzik ve alafranga (batı tarzı müzik)dır." Siyasal seçkinlerin desteklediği, yayılması için teşvik ettiği/adımlar attığı ve halka sevdirmeye çalıştığı üslup ise alafranga müziktir. Bu atmosferde de kamuoyunda alafranga-alaturka müzik başta olmak üzere tartışmalar yaşanmıştır.⁹⁰⁷

Öncelikli olarak ifade edelim ki Baltacıoğlu, müziği de yine bir tür toplumsallaşma aracı olarak görmüş ve müziğin toplum için ne denli önemli olduğunu kavramıştır. Henüz İkinci Meşrutiyet yıllarında müzik ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

"Musiki deyince bizim mahalle mekteplerinde okutulan ilahilerimiz gibi oturduğu yerde kımıldatmadan bağırtan ve güftesiyle; bestesiyle, bütün

⁹⁰⁵ Baltacıoğlu (Kasım 1970). s.19; Baltacıoğlu (1950). s.149.

⁹⁰⁶ Uluskan (2010). s.198,199.

⁹⁰⁷ Erbay ve Erbay (2006). s.152.

varlığıyla daha küçük yaşta iken ataleti, esareti, miskin kanaati, aczi telkin eden; çocukların kalbini ölümlle, mezarla titreten sakat musikiyi anlamayınız; canlı, hareketli ahlaki ve medeni bir musikiyi kast ediyorum.”⁹⁰⁸

1919 yılında da dönemin müzik anlayışını beğenmeyerek aynı konuda şu eleştirilerde bulunmuştur: “Sonra bir musiki ya dilenciler gibi uyuklatan, yahut şımarıklar gibi arsızlaşan bir musiki! Doğrunun, iyinin, güzelin yaşadığı bütün meclislerden kaçan, meyhanelere, rezaethanelere sokulan bir musiki...”⁹⁰⁹

Osmanlı İmparatorluğu’ndaki müzik anlayışını sağlıklı görmediği anlaşılan Baltacıoğlu, müziğin insanın sosyal kişiliğinin bütünleşmesine de katkı sunduğunu düşünüyordu. Yeni rejimin ilanından sonra zamanın şartlarının ve yeniliklerinin, müziği de şekillendirdiğine yönelik inancını paylaşmış ve içinde yaşadıkları dönemin iki büyük olayından bahsetmiştir. Bunlardan ilkinin bir enstrüman ve teknik devrimin gerçekleşmesi ile yeni enstrümanların öğrenilmesi olarak ifade etmişti. İkinci büyük olayı ise sanat kültürünün “kibar âleminin” işi olma durumundan çıkması şeklinde belirtmişti. Neticede bu iki olayın, müzik dünyasında bir “ihtilal” yapacak ve eskiyi yıkacak güçte olduğunu söylemiştir.⁹¹⁰

Müzik konusundaki düşüncelerinin belirginleşmesinde de gelenek kavramına olan bağlılığı etkilidir. Ancak“alaturka” müziğin günün milli müziği olmadığını söyleyerek Batı müziğinin öğrenilmesi gerektiğini belirtmiştir. Milli müziğin, yerli melodileri armonize ederek doğamayacağını da ilave ederek müzik konusunda maziye saplantı derecesinde bağlılığı kabul etmemiştir.⁹¹¹

Baltacıoğlu, alafanga müziği övmesine ve Türk müziği için koşulsuz olarak Batı tekniğini önermesine rağmen alaturkadan müzikten de hoşlanıyordu. Şüphesiz intikal nesline mensup olması bunun en önemli nedenidir. Zira kendisi de alafanga taraftarı olan birinin ruhunda alaturka kırıntılarının da bulunabileceğini söylemiş ve kendi şahsiyetlerinin oluşmasında dönemin koşullarının etkisine dikkati çekmiştir. Kendilerinin sadece “istibdat” değil, “ihtilalin” de neslini temsil ettiklerini ve kendileri

⁹⁰⁸ Baltacıoğlu (1927). *Talim ve terbiyede inkılâp*, İstanbul: İkdâm Matbaası, s.54. Bu kitap, Latin harflerine de çevrilmiştir. Bkz. Baltacıoğlu (1995). *Talim ve terbiyede inkılâp*, (Haz: R. Canım ve R. Y. Kınal), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

⁹⁰⁹ Baltacıoğlu (24 Nisan 1335). s.82.

⁹¹⁰ Baltacıoğlu (8 Kânunusani 1334). *Musikide ihtilâl*, *Yeni Adam*, Sayı:2, s.11.

⁹¹¹ Baltacıoğlu (25 İ. Teş. 1937). *Halkevinde müzik*, *Yeni Adam*, Sayı:204, s.2.

için eskinin hatıralarından kurtulma ihtiyacı ile yeni düşünceye kavuşmak ihtiyacının bir olduğunu söylemiştir. Bu bağlamda şahsiyetlerinin bir de devrimci yönü olduğundan bahsetmiştir. Baltacıoğlu bu durumun duygu ve ruh kargaşalığı yarattığını da kabul etmiştir.⁹¹²

Cumhuriyet döneminde gündemde olan alaturka ve alafranga konusunun henüz Tanzimat'tan beri yaşandığını söyleyen Baltacıoğlu, her milletin tek bir müzik anlayışının olduğunu düşünmüştür. Milli müzik konusunda Gökalp'tan ise ayrı bir noktada durmuştur. Gökalp'in Batı müziğinden tekniğin alınarak halk melodilerinin armonize edilmesiyle milli müziğin yaratılabileceğine inanan düşüncesine katılmamıştır.⁹¹³

Müzik konusunda, “alafrangacılar”, “alaturkacılar” ve “Gökalpçılar”⁹¹⁴ şeklinde üç ayrı düşüncenin varlığından söz etmiştir. “Alafrangacıların” anlayışında müziğin bir alafrangası bir de alaturkası olmadığını, alafrangacıların müziğin bir olduğunu ve onun da Batı müziği olduğunu ve alaturkanın teknik ve ruh bakımından geri olduğunu düşündüklerini söylemiştir. Alaturkacıların ise kendi müziklerini, ruhu da tekniği de aynı olan alaturka olarak gördüklerini belirtmiş, bundan ötürü Türk müziğinin hiç kaybedilmemesi gerektiğini savunduklarını iletmiştir. Son grupta olanların damilli müziğin ikisi de olmadığını düşündüklerini, alaturkanın tekniğinin de ruhunun da Bizans müziği olduğunu, Batı müziğinin ise tekniğinin ileri olmasına rağmen kendilerinin olmadığını kabul ettikleri öne sürmüştür.

Baltacıoğlu, bu üç grubun görüşlerini ele aldıktan sonra söz konusu fikirlerin milli müzik düğümünü çözebilecek argümanlara sahip olmadığını belirtmiştir. Bundan dolayı da bir fikir geliştirmişti; milli müziğin tekniği, Avrupalı olacaktı. Milli müziğin ruhunun da “Gökalpçilerin” inkârlarına rağmen alaturkada da biraz olduğunu söylemişti. Dolayısıyla milli müziğin ilham kaynaklarını Türk müziğinde aramanın gereğine değinmiştir. Milli müziğin “vetiresinin” ne olacağına yönelik ortaya çıkan taklit ve ilham seçeneklerinden ise ilhamın söz konusu olduğunu şöyle belirtmiştir: “Sanatkar eskinin suretlerini, motiflerini almayacak, ruhun, karakterini alacak ve ondan mülhem olacak ve hür olarak yaratacaktır.”

⁹¹² Baltacıoğlu (1934). s.167.

⁹¹³ Baltacıoğlu (14 İlk Kânun 1944). Musikimiz milletten karar bekliyor, *Yeni Adam*, Sayı:520, s.2.

⁹¹⁴ 1951'de “Yeni Adam” imzasıyla yayınlanan bir başka yazıda ise bahsedilen üç türlü müzik anlayışı; “alafranga”, “alaturka” ve “halk musikisi” şeklinde tasnife tabi tutulmuştu. Bkz. Musikide irtica (15 Mart 1951). *Yeni Adam*, Sayı:693, s.1.

Milli müziğin karakterlerine de değinen Baltacıoğlu, Türk sanatkârının yaratacağı eserde hem Avrupa tekniğinin, hem de Türk vicdanının yer alacağını vesöz konusu milli eseri dinleyen İngiliz, Rus, Fransız yahut Alman'ın; işte Avrupai bir müzik derken, bu eseri dinleyen Türk'ün ise işte Türk müziği diyeceğini vurgulamıştır. Bu açıklamaya bütünlük katması açısından da müzik için yaptığını tanımlı şöyle aktarabiliriz: “milliyet (musikide) asri teknikle mücehhez olan, Türk'ten başka bir şey olmayan sanatkâr ruhunun meydana çıkardığı esrarlı heyecandır.”⁹¹⁵

Bu tanım ışığında milli müziğe ulaşmak için dikkat edilmesi gereken üç temel nokta belirlemiştir:

- 1- “Avrupa müzik tekniğini kayıtsız şartız bilmek,
- 2- Milli bir kişilik sahibi olmak,
- 3- Artistik yaratıcılık.”

Bu bakımdan müzik alanında yaratıcılara devletçe imkânlar tanınması (konsevatuar alanlarını açması gibi) ve milli müzik konusunun halledileceğine yönelik inancın ve iradenin ortaya konması gerektiğini belirtmiştir.⁹¹⁶ Kuşkusuz milli müziğin yaratılma aşamasında halktan ilham alınmasını söyleyen Baltacıoğlu'nun bir ihtimal “muhafazakar” olarak itham edilmekten duyduğu endişeyle geçmiş ile kurulacak bağın nasıl olması gerektiğini açıklama ihtiyacını hissetmişti. Nitekim maziyi tanıdığını, fakat kimileri gibi bu tanımın taklit iradesiyle değil, temsil iradesiyle olduğunu söyleyerek milli müziğe ulaşmada yenilik ve yaratıcılığın önemine dikkat çekmiştir.⁹¹⁷

Samime Baltacıoğlu'nun eşi Baltacıoğlu'ndan aktarımla söylediği aşığıdaki sözlerin de dikkat çekici olması ve onun müzik konusuna yaklaşımlı ve Atatürk ile bu konuda hemfikir olduğunu göstermesi hasebiyle aktarmak yararlı olacaktır:

“Atatürk'ün zamanında ilkokullardaki alaturka musikinın kaldırılmasında milli musiki varlığına karşı bir tepki olmayıp milli melodileri Avrupa müzik tekniği ile uzlaştırmak, böylece yepyeni bir Türk musikisinin yaratılmasına yol açmak istediğinden ileri geliyordu. Bu müzik işi de Türke doğru hareketinden başka bir değildi.”⁹¹⁸

⁹¹⁵ Baltacıoğlu (20 Ağustos 1970b). Türk müziği, *Yeni Adam*, Sayı:828, s.2,9; Baltacıoğlu (18 Eylül 1941). Musikide Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:351, s.2.

⁹¹⁶ Baltacıoğlu (14 İlk Kânun 1944). s.2,11.

⁹¹⁷ Baltacıoğlu (1934). s.166; Baltacıoğlu (9 Kânunuevvel 1926). Sanatta maziyi taklit ile maziyi temsil, *Hayat*, Sayı:2, s.7,8.

⁹¹⁸ S. Baltacıoğlu (Şubat 1968). İki büyük adamın milliyet anlayışı, *Yeni Adam*, sayı:798, s.3.

Alaturka müziğin kaldırılması ve dayandırılan gerekçe, diğer bütün faaliyetlerde olduğu gibi topyekûn bir değişimin/dönüşümün lüzumu olarak gösterilirken, millilik yine bir meşruiyet aracına tekabül etmişti. Baltacıoğlu da yapılması gerekenleri sıklıkla Türk geleneklerinden alınacak ilham ile ve yeni bir yaratma prensipleri temelinde açıklıyordu. Bu noktada Baltacıoğlu daasıl gerekçesini Türk kimliğine dayandırıyor. Devralınan bakiye, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun göz ardı ettiği öne sürülen Türk kimliği ve çağdaş teknik değerlendirilerek Türk müziğinin yaratılması planlanıyordu. Pek tabii müziğin ne denli Türk olduğu/olacağı kendi tasarruflarındaydı. Dolayısıyla rejimin ulus-devlet idealinden beslenen çelik bileği müziği de kavramış ve rejim ideolojisini toplumun kulaklarında da hissettirmek istemişti.

Baltacıoğlu iseuzunca bir süre paylaştığı çeşitli görüş ve önerilere rağmen istediği/öngördüğü milli müziğin yaratılmadığını, her şeye rağmen bunun başarılmadığını 1972'de şöyle dile getirmiştir:

“Musikide millet anlayışı bütünleşmemiştir. Otuz yıl önce olduğu gibi, bir yanda alaturkacılar, öbür yanda alafrangacılar. Aralarında da çatışmalar. Demek ki milli musikinin ne olduğunu anlamak çok kolay da, bu musikiyi yaratmak çok güç bir işmiş. Denemeler hariç henüz milli musikimiz doğmamıştır.”⁹¹⁹

3.3.3. *Edebiyat*

Baltacıoğlu'nun bir eğitim aracı olarak da düşündüğü edebiyat, sanatın güçlü bir vasıtası olarak değerlendirilmişti. Keza edebiyatın; canlı bir tasvir ve kuvvetli bir musiki olduğundan hem resim, hem de musikiden daha fazla etki yaptığını söylemiştir.⁹²⁰ Onun edebiyata yaklaşımının temeli ise tahmin edileceği gibi Türklüğe koşullu olmuştur. Cumhuriyet ilan edilmeden evvel konuya nasıl yaklaştığına bakmak yararlı olacaktır:

“Bir de lisanımız var ki sahte mi sahte!..süslü terkipleri, renkli teşbihleri, parlak cümleleri, yahut bunun büsbütün aksine olarak gözyaşı dökmeden ağlayan sözleri (...) soysuz teşbihleriyle, yapma, yalancı bir edebiyat! Bir

⁹¹⁹ Baltacıoğlu (1972). s.168.

⁹²⁰ Baltacıoğlu (1332). s.213.

edebiyat ki tarihten, coğrafyadan bahsediyor, Çin'den, Japonya'dan renk alıyor, Yunan-ı kadimden, Frenk'ten koku getiriyor, fakat ayaklarının ucunu bile görmüyor (...) gösterişçi bir edebiyat!"⁹²¹

Edebiyatı milli/gelenekçi bir dil etrafında değerlendiren Baltacıoğlu, toplumun mobilizasyonu için edebiyatın bir perspektif sunabileceğine inanıyordu. Dolayısıyla edebiyatı biçimlendirecek temel kaynak, bizzat gelenekler, yani Türkün kendisi olarak tespit edilmiş, alınan referans geçmişle ilgili olduğundan müracaat merci tarih olmuştur. Tarihten aldığı güç ekseninde de edebiyat için adresi halk olarak gösterilmiştir:

"Türk! Edebiyatta kendine dön! Tarihte kurt efsanesini yaratan sensin. Masallarda peri kızlarını yaşatan, keloğlanı ülkeden ülkeye koşturan sensin. Kerem'e saz çaldıran, Arapüzengi'yi dövüştüren sensin. Halkın ağzında atasözlerini tekrarlatan sensin. Yunus, Kaygusuz, Karacaoğlan, Dertli, Aşık Ömer hep senin Karagöz, Kavuklu, İbiş, Nasrettin Hoca, Bekri Mustafa, İncili Çavuş... hep sensin. Edebiyatçı! Türk'ün dinmez, tükenmez ilham kaynaklarına nankör olma(...) balıkçı kahvelerine git, çıkmaz sokaklara gir, halka karış, halktan ilham al. Sonra durma yarat: yepyeni bir Türk edebiyatı yarat!"⁹²²

Bu anlayış çerçevesinde gerek divan edebiyatı ve gerekse artığı olarak gördüğü Tanzimat edebiyatını, "yapmacık, uydurma ve gayrı milli" olarak nitelendirmiş, dolayısıyla divan edebiyatının kaldırılıp yerine halk edebiyatının getirilmesi konusunda ısrarcı olmuştur.⁹²³ Öyle ki edebiyatta öz Türkçenin bulunması ve güzelleştirilmesi, halk kahramanlarının canlandırılması, ulusun hayat felsefesinin hâkim kılınması ve son olarak edebiyatın, sınıf yahut zümreler için değil, kitleler için olması gerektiğini belirtmiştir.⁹²⁴

Türk edebiyatınınamacını kendine özgü bir şuur/bilinç ile kavranması ve yine kendine ait bir dille anlatımı olarak açıklayan Baltacıoğlu, edebiyatın toplumsal alanda ciddi bir misyonunun olduğunu ise şu sözlerle ifade etmişti: "insanda en gerçek, en temelli, en insanca olan oluşlar, değişiklikler ve değerler üzerinde çalışarak insanın yolunu aydınlatır, insana iç zaruret ve hürriyetlerini öğretir; böylece beşer evrimini

⁹²¹ Baltacıoğlu (24 Nisan 1335). Bir hamle!, *Büyük Mecmua*, Sayı:6, s.82; Baltacıoğlu (1942a). s.13.

⁹²² Baltacıoğlu (1972). s.81.

⁹²³ Baltacıoğlu (7 Birinci Kânun 1939). Edebiyat trajedisi, *Yeni Adam*, Sayı:258, s.2.

⁹²⁴ Baltacıoğlu (28 Ağustos 1941). Durma, yarat, *Yeni Adam*, Sayı:348, s.2.

mümkün kılar kolaylaştırır.” Baltacıoğlu’nun düşünce dünyasında sanatın bütününde olduğu gibi edebiyatın da en önemli görevi topluma hizmeti olarak saptanmıştır.⁹²⁵ Bu görev tanımı ve beklentisi doğrultusunda edebiyata sadece bir duygu ve ilham işi olarak yaklaşmamıştı. Zira edebiyatı, daha ziyade bir gerçeklik ve teknik işi olarak görüyordu. Bu görüşlere uygun olarak da edebiyata ilgili olan herkesin bilmesi gereken metotların kurallarını şu şekilde açıklamıştır:

- “Her şeyden önce insanlık hayatını, sosyal realiteyi geniş ve bütün olarak yaşamak lazımdır. Sosyologların halka gitmek dedikleri şey budur.
- İnsanlık âlemini bizden önce en iyi incelemiş olanların eserlerini öğrenmek gerektir. Klasik edebiyatın edebi kültürün temeli olduğunu iddia edenlerin maksadı budur.
- Çok okumak, çok düşünmek yetmez, çok yaratmak da lazımdır.”

Baltacıoğlu, bir edebiyat eseri yaratmayı betonarme bina yapmak şeklinde örneklendirerek edebiyatın gelenek ve teknikle ilişkisine vurgu yapmıştır.⁹²⁶ Değindiği bu ilişkinin nihai amacı milli edebiyata erişmekti ve milli edebiyatın sırrını yakalamak için sadece halk edebiyatını adres göstermiş ve Türk masallarını, Yunus Emre’yi, halk temsillerini, karagözü, ortaoyunu, tulûatı, dili ve öz kültürü yaşatan halkı, Türk edebiyatının beslenmesi gerektiği kaynaklar olarak sıralamıştır.⁹²⁷

Tekrar tekrar belirtildiği gibi Cumhuriyet ilan edildikten sonra dönüşümlerin hız ve kapsamı baş döndürücü bir dinamizm ile seyrediyordu. Doğal olarak bunca değişimin hem günlük pratikler üzerinde etkisi görülüyor, hem de sanat alanını da ilgilendirebilecek değişiklikler söz konusu oluyordu. Bu aşamada Baltacıoğlu, içinde yaşadıkları dönemin devrimler ile şekillendiğini, bu bakımdan devletin edebiyat alanına da el atması gerektiğini söylemiştir. Nitekim gerçek bir devrimin, edebiyatı da göz önünde tutması gerektiğine inanıyordu. Her dönemin kendi vatandaş kimliğini oluşturduğuna yönelik düşüncesi ekseninde devrimler döneminin de bir kimlik taşıdığını vurgulamıştı. İşte bu yeni vatandaş kimliğinin biçimlendirilmesi ve her yönüyle tanıtılması noktasında edebiyata bir sorumluluk hamletmiş, yani edebiyata da gelenekler lehine bir toplum mühendisliği görevi yüklemiştir. Her şeyden önce sanatkarın her istediğini yapamayacağını vurguladıktan sonra gerçek bir devrimin her

⁹²⁵ Baltacıoğlu (1972) s.82; Baltacıoğlu (14 Mart 1940). Bir edebiyat anketi, *Yeni Adam*, Sayı:272, s.2.

⁹²⁶ Baltacıoğlu (8 Haziran 1939). Edebiyat heveslileri, *Yeni Adam*, Sayı:232, s.2.

⁹²⁷ Baltacıoğlu (1972). s.84,85.

konuda olduğu gibi edebiyatı da göz önünde, avucunun içinde tutması gerektiğine inandığından devleti bu alana yönlendirmeyi uygun görmüştür: “Edebiyat böyle bir koruma görmediği için halkın hasta, hayvani ve mürteci benliğini sömürüyor, eğer devlet onu kazanırsa ister istemez inkılâbın adamına hizmet edecektir.”⁹²⁸

Baltacıoğlu kuşkusuz bu görüşleri döneminin koşullarıyla şekillenen bir endişe taşıyordu. Zira Dönemin Türkiye’inde edebiyatın “hayrı âlâsı”nın şehvet duygusu olduğuna parmak basmış ve kendince konu hakkında çeşitli önlemler dökümü sunmuştur:

“Bu iş hasta sanatkârlara sağ edebiyat aşısı vurmak olmayıp belki sağ insanlardan sanatkâr yetiştirmektir. Kibar bir aileye mensup olduğunu iddia eden ve halka ayak takımı bayağı diye muamele eden bir edibin, ne halklaşması ne de realistleşmesi mümkün değildir.”

Bu kaygılar paralelinde edebiyatın devletleşmesi gereğini önemsemiş ve halkın çocuklarına edebiyat zevkinin bu kanalla verilmesi gerektiğini söylemişti.⁹²⁹ Buna uygun bir biçimde edebiyatın en geniş gerçekliklerin dili olması lüzumunu belirtmiş, ancak edebiyatın bir kişinin hayatı ve gelip geçici duyguların yaşamı için ifade aracı olması durumunda derinliğinin kaybolacağını ve soysuzlaşacağını söylemiştir.⁹³⁰ Ayrıca edebiyat fikrinin kendisinde dil yahut söylem, kahraman veya şahsiyet ve aksiyon fikirlerini çağırıldığını belirterek bunları edebiyatın cevherleri olarak düşünmüştür. Bu cevherler ekseninde eleştirel bir yaklaşım geliştirmiş ve geleneğe bağlı kalarak modernleşen edebiyatçılar aramıştır:

“Önce bu dil, güzeldir, sürükleyicidir, karanlık ve mistik şuurlar uyandırıcıdır; fakat bugünkü milli hayat gerçeğine söylemiyor! Kahramanlarını ele alıyorum. Bunlar hiç de şahsiyetsiz şeyler değil, kendilerine göre psikolojik birlik ve bütünlükleri var. Fakat bu kahramanlar da bugünküler değil. Aksiyonuna bakıyorum. Bu da zamanımızın aksiyonu değil. Bütün bunlar bir araya geldiği zaman eski, ölmüş, ardında yalnız hasret arzuları bırakmış olan bir kültür ve medeniyet artıklarına benziyor. Bu garip ve hasta romantizm ne zaman sona erecek? Ne zaman edebiyatımız

⁹²⁸ Baltacıoğlu (9 Nisan 1936). Teşkilâtsiz edebiyat, *Yeni Adam*, Sayı:119, s.2.

⁹²⁹ Baltacıoğlu (23 Bir. Kân. 1937). Şehvetsiz edebiyat, *Yeni Adam*, Sayı:208, s.2.

⁹³⁰ Baltacıoğlu (2 Bir. Kân. 1937). Bizde edebiyat niçin yoktur?, *Yeni Adam*, Sayı:205, s.2.

bu günün olarak ‘milli’ olacak? Buna ancak ananesine bağlı kalarak modernleşen edebiyatçı ve ancak eseriyle cevap verebilir.”⁹³¹

Anlaşıldığı üzere Baltacıoğlu, Türk edebiyatından beklentilerini toplum, “modernlik” ve gelenek trilogyası ekseninde ortaya koymuştu. Edebiyatın devlet kontrolüne girmesiyle Türk kimliğinin dejenere olması bir tarafa, milli şuura erişmeye katkı sunulacağını ummuştu. Zira yaşanan değişimlerle birlikte edebi eserlerin bayağılaştığını düşünmüş ve kaygıları ayyuka çıkmıştı. Neticede dönemin edebiyatına sirayet eden “dişi, şehvet, benlik” gibi durumların karşısına milliliği koymuş, “fuhuş edebiyata karşı gitmek lazım” isimli makalesinde olduğu gibi edebi ve kültürel eserlerin milli ahlakı bozmaması gerektiğini belirtmiştir.⁹³²

3.3.3.1. Şiir

Baltacıoğlu, şiir akla geldiğinde insanların şiiri, dizili yahut özentili söz olarak algıladığını, ancak her iki düşüncenin de yanlış olduğunu söylemiştir. Şair olabilmenin sadece ele kalem alıp mısralar yazmak olmadığını, şairin konuşurken ve hatta söverken dahi şiir söyleyen kişi olduğunu vurgulamıştır.⁹³³ Şairin özelliklerini ise; gerçekten söz eden, güçlü bir gerçek inancı taşıyan ve bu inancı başkalarına aşıl原因/ulaştıran ve sanatını yapmak için söz kaynaşmalarından yararlanan insan olarak açıklamıştır.⁹³⁴

Baltacıoğlu, şiirin güzel yahut manzum söz olmadığını, yine müzik, kuru hayal ve bilim de olmadığını ifade etmiş, şiirin kulağa değil, insanın içine söylediğinin altını çizmiştir. Şiirin konusunu insan olarak belirledikten sonra bilimin, psikolojinin sustuğu yerde başladığını, zira şairin bilimin söyleyemediğini söylediğini belirtmiştir. Bu görüşler ışığında şiiri, “bir gerçek inancını öbür insanlara geçirmek için şairin söz kaynaşmalarıyla yarattığı bir telkin süresi” olarak tanımlamıştır.⁹³⁵

Baltacıoğlu’nun şiiri yakın gördüğü sanat dalı ise hitabetti: “Şair şiirini yazmakla kalmaz okuyabilir, söyleyebilir de. Ancak o zaman iki kardeş sanat şiirle hitabet, birbirine karışmış olur. Hâtipliği şairlikten ayıran eleman gürdeyim (dêclemation)dir.”

⁹³¹ Baltacıoğlu (29 İK. Kânun 1942b). Edebiyatımız hasta mıdır?, *Yeni Adam*, Sayı:370, s.3; Baltacıoğlu (1 Temmuz 1965). s.668.

⁹³² Baltacıoğlu (11 Birinci Teşrin 1934). Fuhuş edebiyatına karşı gitmek lazım, *Yeni Adam*, Sayı:41, s.2.

⁹³³ Baltacıoğlu (15 Eylül 1951). Şiir üzerine aykırı düşünceler, *Yeni Adam*, Sayı:708, s.1.

⁹³⁴ Baltacıoğlu (12 Temmuz 1945). Şiir nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:550, s.11.

⁹³⁵ Baltacıoğlu (12 Temmuz 1945). s.2,11; Baltacıoğlu (23 Mart 1950). Yeni Adam’ın davâlarından şiir dâvası, *Yeni Adam*, Sayı:642, s.2.

Buna karşılık şiirin en büyük düşmanı olarak da resmi görmüş, bu düşüncesinin nedenini tasvirin hayale, şiirin iradeye ve gönüle söylemesi olarak açıklamıştır.⁹³⁶

Böylelikle yeni şiiri, şiire ait olmayan, kendi ifadesiyle “yalancı özelliklerinden” sıyrılarak kendine dönmesi olarak görmüş ve şiirin yarımının kendi oluşunda olduğunu belirtmiştir.⁹³⁷ Baltacıoğlu diğer sanatlara yaklaşımında olduğu şekliyle şiirin vezin, kafiye gibi kaygılardan sıyrılarak sadece şiir olması ve toplumun yararını gözetmesi gerektiğini belirtmiştir. Faydacı bir düşünceyle şiiri tanımlama uğraşında olan Baltacıoğlu, şiirin insanları bilgilendirmesinin önemine değinmiştir. Nitekim daha önce de ifade ettiğimiz üzere “Yeni Adam”ın sayfalarını şiirlere, dönemin şiirlerinin toplumla ilgili olmadığı düşüncesiyle kapatarak şiirin her şeyden önce toplumsal bir kimlik kazanması gereğine dikkat çekmişti.

3.3.3.2. *Roman*

Baltacıoğlu, romanı anlaşılabilir kılmak adına ilk olarak romanın kendisine en yakın olan bilimden (psikolojiden) ayrılması gerektiğini düşünmüştü. Romanın madde bilgisi olmadığını, konusunun insan olduğunu, bu nedenle de psikoloji ile karışabileceğini söylemişti. Aralarındaki temel farkı, psikolojinin insanı her zaman “mücerret” yani soyut olarak söylemesi, romanın ise “müşahhas”, yani somut olması olarak belirtmişti. Bununla birlikte romanın bilim gibi yanlıştan kaçmayı istediğini, fakat her zaman gerçeği söylemek zorunda olmadığını, gerçek olana uyabileni söylemesinin de yeterli olabileceğini söylemişti. Romanın tıpkı müzik gibi olayları parçalamadan akıcı bir şekilde aktardığını, ancak romanda heyecan ile birlikte insan oluşunun bütün karakterlerinin yer aldığını belirtmişti. Roman ile piyes arasında da bir ayrılıktan söz etmiş ve piyesin sadece aksiyondan oluştuğunu, romanın ise şuurlu yahut şuursuz bir iç hayatının da var olduğuna dikkati çekmişti. Zira her romanın sahneleşemeyeceğini, fakat her piyesin romanlaşabileceğini söylemiştir.

Baltacıoğlu, bir romanın, roman değeri taşıyabilmesi için gerekli olan bazı özellikler belirlemiş ve bunları şöyle açıklamıştır:

- Romanın bir süresi olmalıdır ve mutlaka hayatı konu edinmelidir.

⁹³⁶ Baltacıoğlu (Haziran 1969). Şiir nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı: 814, s.2. Baltacıoğlu (23 Mart 1950). s.2.

⁹³⁷ Baltacıoğlu (12 Temmuz 1945). s.11; Baltacıoğlu (Haziran 1969). s.2.

- Romanın konusu olan hayat, gerçek yahut tasarlanmış ya da yalan olabilir. Ancak konu gerçeğin tabiatına uygun olmalıdır. İnsan hayatını yanlış anlatan bir roman olamaz.
- Roman bilim gibi, ancak ayrı soydan tanıtıcı ve öğretici olmalıdır. Roman insan oluşunun sırlarını da aktarmalıdır.
- Romanda tahlil söz konusudur. Olaysız roman olabilir, ancak tahlilsiz, psikolojisiz roman olmaz.
- Romanın asıl öğreteceği şey ve akli bilgi, insanın iç hayatına ve insan ruhunun gizli mekanizmalarına ait olmalıdır.
- Romanda üslup sanıldığı gibi temel öge değil, ikinci iştir.
- En büyük romanlar, insan ruhunun gizli kalan sırlarını en çok “faş edenler”/dile getirenlerdir.⁹³⁸

Romanı herşeyden önce bir iç oluşu olarak nitelendiren Baltacıoğlu, romanın konusunun “gayr-ı meşur” yani hissedilmeyen/şuur altıolduğunu ve romanın bu gayr-ı meşuru olduğu gibi değil kendisine uygun bir şekilde değiştirdiğini söylemiştir. Romanın roman olabilmesi için de iyinin, kötünün, doğrunun, eğrinin, güzelin ve çirkinin gerçek olarak öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁹³⁹

Romanı “teknikleştirilmiş bir hayat”tan ibaret olarak gören Baltacıoğlu’nun romanda arzuladığı şey yine Türke özgülük idi. Bu manada tekniğin “Avrupai” olmasını romanın Türk olması noktasında yeterli görmemiştir. Romana milliyeti verecek olanı Türkün kendine has yaşamı olarak düşündüğü için “yaratıcı cevheri” bulmak adına adresi halk olarak göstermiş, romanın milli zihniyet ve milli süreyi (durêe) taşıması gerektiğini söylemişti.⁹⁴⁰ Romanı iç âlem ile doğrudan ilintili olarak görmesinin etkisiyle milli romanı olmayan toplumların iç oluşlarının dilsiz kalacağı kanısındaydı.⁹⁴¹

Baltacıoğlu, romancıyı bir yönüyle fert, bir yönüyle de cemiyet olarak değerlendirmiş ve yaptıkları iş üzerinden romancı ile filozofu benzeştirerek romancının,

⁹³⁸ Baltacıoğlu (5 Ağustos 1943). Roman nedir, *Yeni Adam*, Sayı:449, s.2. Baltacıoğlu (1945). s.118-126.

⁹³⁹ Baltacıoğlu (7 İlk Kânun 1944). Romana doğru, *Yeni Adam*, Sayı:519, s.2,11; Baltacıoğlu (1945). s.124.

⁹⁴⁰ Baltacıoğlu (1972). s.89,90; Baltacıoğlu (18 Haziran 1942). Romanda Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:390, s.2.

⁹⁴¹ Baltacıoğlu (1972). s.87.

filozof gibi kendi dünya görüş tarzını, kendinden olmayanlara teknik sayesinde kabul ettirdiğini söylemiştir.⁹⁴²

Bir başka yazısında da roman yazarının kahramanlarını hayattan aldığını ve bu hayatın içerisinde şuursuz olarak var olan bu kahramanları bir teknik sayesinde bilinçli bir hale getirdiğini, bu sayede de şuurlanan kahramanın toplum tarafından beğenildiğini söylemiştir. Dolayısıyla yazarı; toplumdan çıktığı hasebiyle yaratılmış, sonra da toplumu şuurlandırıp harekete geçirdiği şekliyle de yaratıcı olarak değerlendirmiştir. Ancak Türk romanının, darlığından ötürü hiçbir şaheser yaratamadığını da ifade etmişti. Ona göre Türk romanı insanda en insan olanı değil, “Mai ve Siyah”ın Ahmet Cemil’inde, hem de “Çalığışu”nun Feride’sinde gelip geçici olanı anlatmıştı.⁹⁴³

3.3.3.3. *Hitabet*

Baltacıoğlu, hatipliği en basit anlamıyla “gönüllere seslenme sanatı” olarak tanımlamış, hitabetin en önemli özelliğini de doğallık olarak açıklamıştır. Ayrıca hatip olabilmenin temel yolunun korkmamaktan geçtiğini söylemiştir. Her sosyal insanı birer hatip olarak gören Baltacıoğlu, kişinin vapurda, kahvede, sokakta oldukça rahat olarak konuşurken kürsüde korktuğunu belirtmiştir. Hatipliği kişinin içi ile ilgili bir durum olarak gördüğünden hatipliğin en büyük sırrını, korkuyu, yalanı ve yapmacıklığı ortadan kaldırmak şeklinde ifade etmişti. Nihayetinde hatipliğin düzgün söz yahut süslü söz söyleme sanatı olmadığını, toplumu önce büyüleyip sonra da sürüklenme sanatı olduğunu belirtmiştir.⁹⁴⁴

Demokrasi rejimi açısından da hitabetin işlevine vurgu yapan Baltacıoğlu, hitabeti birinci derecede demokrasi sanatı olarak görmüş ve hitabetin, “talâkat, fesahat, belagat, bilginlik, söz söylemek, edebiyat ya da teatral konuşmak” olmadığını vurgulamıştır. Bununla birlikte hitabeti “bir gerçeğe inanan bir kimsenin kamuyu bu gerçeğe inandırmak için özünün bütünü ile yaptığı bir telkin süresi” şeklinde açıklamıştır. Bu sanatın geçirdiği evreleri; dinsel hitabetten romantiğe, romantikten teatral hitabete oradan da öz hitabete şeklinde belirtmiştir.⁹⁴⁵

⁹⁴² Baltacıoğlu (10 Eylül 1942). Romancı, *Yeni Adam*, Sayı:402, s.3.

⁹⁴³ Baltacıoğlu (6 Mayıs 1937). Mürteci roman, *Yeni Adam*, Sayı:175, s.2.

⁹⁴⁴ Baltacıoğlu (21 İlk Kânun 1944). Hatiplik nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:521, s.2,11.

⁹⁴⁵ Baltacıoğlu (29 Ocak 1951). Hitabet sanatı, *Ulus*, Sayı:10631, s.2.

Baltacıoğlu'nun hatiplik serüveni, ilk bölümde belirttiğimiz üzere Darümuallim yıllarında Satı Bey'in isteği üzerine ilk konferansını vermesiyle başlamıştı. Bu süreci, "konferans vermek, kalabalığa söz söylemek, hatip olmak! Gerçi bu benim hayatımın en büyük emeli. Ancak ne mümkün! Ben pısrıgın biriydim... o kalabalığın karşısına nasıl çıkacaktım, nasıl konuşacaktım?" şeklinde değerlendirerek topluluğa konuşmaktan duyduğu korkuyu vurgulamıştir. Konferans günü kendi içerisinde yaşadığı buhranları, korku ile cesaret arasındaki mücadelesi, onu birden bire hatip yapıvermiştir. Korkusunun boşuna olduğu anlamasıyla ömrünün sonuna kadar konferanslar vermiş ve adı "konferansçı İsmayıl Hakkı"ya çıkmıştır. Tecrübeleri ışığında; kürsüye çıkmadan evvel bir şey ezberlememeyi, süslü sözlerin tercih edilmemesini, genizden konuşulmamasını, olaylar ile konuşulması gerektiğini, el ve kolların da etkin olarak kullanılmasını, kısa cümlelerle ve konu için konuşulmasını hitabetin incelikleri ve gereklilikleri olarak belirlemiştir.⁹⁴⁶

4. Milli Kimliğin Yansıması: Moda ve Giyim

Gündelik pratiklerin ve bir üst aşaması olarak kültürün şekillenmesinde moda ve giyim şüphesiz ki etkilidir. Kaldı ki Kemalist hareketin de kılık-kıyafet devrimini yapması boşuna değildir. Bu yönüyle giyim ve kuşamın ideolojik bir yansıması olduğunu öne sürebiliriz. Cumhuriyetin bu alandaki tasarruf ve tahayyülü kuşkusuz bir kalıptan başka bir kalıba, yani Batı'yaeklemlenme kararlılığını ifade ediyordu. Moda ise esasen daha kuşatıcı bir kavramı karşılıyordu. Dolayısıyla giyim, bir bakıma ne ve kim olduğu konusunda ipuçları veriyordu.

Baltacıoğlu da giyimi, bir kimliğin ifadesi olarak görüyor, düşüncelerini buna göre kurguluyordu.Keza kıyafetin insanın ne olduğunu ve ne olmak istediğini gösterdiğini, dahası kılığın, olmuş-bitmiş bir karakterin ifadesinden ziyade kazanılmak istenilen karakteri yansıttığını söylemiştir.⁹⁴⁷

Bu bakımdan dünyada bir trend olarak yer alan Paris, Amerikan modası gibi durumlara karşı idi. Ona göre Türklerin giyim konusunda sağlam bir zevki vardı ve

⁹⁴⁶ Baltacıoğlu (15 Nisan 1956). Günün birinde birdenbire hatip olmuştum, *Türk düşüncesi*, Cilt:5, Sayı:29, s.263; Baltacıoğlu (6 Ağustos 1959). Günün birinde birdenbire hatip olmuştum!, *Yeni Adam*, Sayı:768, s.4,5.

⁹⁴⁷ Baltacıoğlu (1939b). *Gençler için en büyük tehlikeler*, İstanbul: Sebat Basımevi, s.24.

buna uygun davranılmalıydı. Öyle ki Türk zevkinin ve sanatının geçmişte üç kıtada hâkimiyet sürdüğünü söylemişti. Bu gerçeklere rağmen yaşanan moda ve zevk köleliğinin Türklerin kendisine dönmemesinden kaynaklandığını belirterek giyim zevkinin de bir gelenek tarafının olduğunu ve bu geleneğin hiçbir zaman değişmediğini şöyle ifade etmiştir: “külâh, kavuk, fes, şapka; bunlar medeniyet teknikleridir; medeniyet soylarıyla birlikte değişir. Külâh aşirettir, sarık teokrasidir, fes Tanzimat’tır, şapka Avrupa’dır. Daha kim bilir neler giyeceğiz? Fakat hepsi Türk olmak gerek. Çünkü zevkte gelenekçi kalmamız gerek.”⁹⁴⁸

Onun bu konudaki tavrı moda kelimesine mesafeli tutumundan da anlaşılmaktadır. Kendisini bir “moda düşmanı” olarak nitelendirmesi bundandır. Zira modayı emperyalist gücün bir aracı olarak ele aldığını, modanın sürekli değiştiğini, bu bakımdan da insanları maddi olarak sömürdüğünü vurgulamıştır. En önemli nokta ise modayı ortaya atan milletin buna kendi hayat görüşünü aşılmasında görmüştür. Bu nedenle modanın zararsız ve ahlaklı olanını da ancak yerli olanda görmüştür.⁹⁴⁹

Türk tarihi içerisinde fazlaca eleştirdiği dönem olan Tanzimat’ı moda ve giyim konusunda de eleştirmeye devam eden Baltacıoğlu, Tanzimatçıların, Avrupa medeniyetine yöneldiklerin andan itibaren giyim ve modada Paris’i örnek aldıklarını söylemiştir. Bu dönemde “Alaturka” ve “Türk işinin” birer değersizlik hükmü, “Alafranga” ve “Frenk işinin” ise bir değer hükmü olarak kabul gördüğünü vurgulamış ve Tanzimat’tan itibaren Türklerin giyim ve modada Frenkleştiğini öne sürmüştür. Ancak Türklerin her zaman kendilerine has bir giyim ve modası olduğuna yönelik sarsılmaz bir inancı vardı. Hatta Türklerin giyim ve moda konusundaki etkisinin sanılandan büyük olduğunu şu sözlerle öne sürmüştür:

“Avrupa’nın Hristiyan milletlerine kavuğu, şalvarı, kuşağı, pabucu, yazmayı, sırmayı, çubuğu, nargileyi, çeşmibülbülü kabul ettiren, saraylarda kraliçelere, imparatoriçelere, prenseslere, kılık ve moda dersi veren... Macaristan’a dek bütün Rumeli milletlerine bluz, gömlek ve işleme formlarını, motiflerini armağan eden millet Türk milletidir.”⁹⁵⁰

Giyim ve moda konusunu önemli görmesinden, buna karşılık bu konuda özensiz davranıldığını düşündüğünden hissettiği rahatsızlığı sistemli bir şekilde dile getirmiştir:

⁹⁴⁸ Baltacıoğlu (1972). s.159.

⁹⁴⁹ Baltacıoğlu (27 Temmuz 1950). Moda düşmanıyım, *Yeni Adam*, Sayı:660, s.3.

⁹⁵⁰ Baltacıoğlu (1950). s.152.

“Üstü sıçan resimli Amerikan gömleklerini giymesini bildik de cepkenden şalvardan yepyeni modalar çıkarmasını bilemedik. Batı modasıdır diye giydiğimiz o terlikler, o mokasenler yerine Maraş’ın yumuşak derili, gül burunlu o eşsiz pabuçlarını giymeyi akıl edemedik.”⁹⁵¹

Türklerin moda ve giyimdeki bu taklitçiliğinden aydınları sorumlu tutan Baltacıoğlu, kendisinden örnek vererek üzerinde yerli malı olmayan hiçbir şey taşımadığını ve hatta insanların şaşkın bakışları arasında köylü çorapları⁹⁵² giymekten de çekinmediğini söylemiştir. Türkiye’nin giyim ve moda prensiplerinde yerli mallarının sürümünün sağlanması üzerinde durmuş ve yerli malların Türk zevkiyle güzelleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca giyim konusunda Türk geleneklerinin bulunması ve bu geleneğe uygun bir biçimde yeni formların yapılmasını, son olarak da yeni modellerin yayılmasının lüzumunu belirtmiştir.⁹⁵³

Onun bu önerileri ve tespitlerinden var olanı olduğu gibi korumak gibi bir derdi olmadığı anlaşılmaktadır. Zira yaratmak sözcüğünü temel bir düstur olarak aldığını zaten pek çok kez tekrarlamıştı. Olmasını istediği şey de genel ifadesiyle Türk modasının yaratılmasıydı. Nitekim giyimde Türkçülüğe, yaratıcı Türk zevkine güvenmeye, konunun toplumsal bir mesele haline getirilmesine, bir giyim akademisinin kurulmasına, başka milletlerin taklit edilmemesine ve Türk modası yaratmanın gereğine dikkat çekmiştir.⁹⁵⁴

Bu konuyla doğrudan ilgili olarak da Türkiye’de bir zevk ve ekonomi bayramı yapılması gerektiğini önemsemiştir. Öncelikli olarak; gazete, radyo ve dergi gibi çeşitli iletişim araçlarıyla bir reklam faaliyeti gerçekleştirmek, kız sanat enstitülerini bir Türk modası yaratmaya mecbur etmek, her yıl farklı bir Türk şehri modası yaratmak, bütün Türk kadınlarını diğer Türk kadınlarının yaptığı kıyafetleri giymeye zorlamak, Türk gençlerinin ve aydınlarının iç Anadolu’yu keşfetmelerini sağlamak gibi tavsiyelerde bulunmuştur. Üstelik bu önerilerinin Türkiye’de hem kültürel, hem de ekonomik kalkınmaya yardımcı olacağını söylemiştir.⁹⁵⁵

⁹⁵¹ Baltacıoğlu (1967). s.2.

⁹⁵² Baltacıoğlu’nun bu çorabın faydalarını da anlattığı “Köylü Çorabı” isimli makalesinde bu çoraba da ayrı bir önem vermiştir: “hürriyet ve istiklal tarihimizi yoğuranlar ayaklarını bu çoraplarla soğuktan korudular. Kafalarımız Avrupalılaştı. Hiç olmazsa ayaklarımız yerli kalsın!” Bkz. Baltacıoğlu (7 Son Kânun 1943). Köylü çorabı, *Yeni Adam*, Sayı:419, s.3.

⁹⁵³ Baltacıoğlu (1950). s.153.

⁹⁵⁴ Baltacıoğlu (1972). s.159,160.

⁹⁵⁵ Baltacıoğlu (15 Şubat 1940). Maraş papucu, *Yeni Adam*, Sayı:268, s.2; Şahin (2000). s.69.

Belirtmekte yarar var ki Baltacıoğlu, bu konuda düşüncelerini paylaşırken haklı bir tedirginlik içerisinde olmuştur. Keza giyim yerine moda kelimesini kendisine “muhafazakâr”, “mürteci” denilecek korkusuyla tercih ettiğini söylemiştir.⁹⁵⁶ Bu noktada biz de Türkiye’de bir kıyafet devrimi yapıldığını tekrar hatırlatalım ve onun giyim konusundaki yerellik/millilik ısrarının, “Batılılaşmanın” yanlış anlaşılığına ve uygulandığına yönelik bir nevi karşı söylem ve duruşun moda ve giyim konusundaki devamı olduğunu ifade edelim.

5. Çağdaşlaşmanın İdeolojik Aygıtı: “Milli Radyo”

Avrupa ülkelerinde ve Amerika’da radyo yayınları 20. yüzyılın ilk çeyreği tamamlanmaktayken başlamıştı. İngilizlerin önemli yayın kuruluşu olan BBC, 1922’de kurulmuştu. Türkiye’de ise iletişimin önemi Cumhuriyet’in ilanından sonra kavranmaya başlanmıştı. Bu uğurda 1925’de “Telsiz Tesisi Hakkında Kanun” çıkarılarak ilk adım atıldı ve kanun gereği olarak oluşturulan komisyon çalışmalara başladı. Komisyon, Ankara ve İstanbul’da birer telsiz telgraf istasyonu kurulmasını kararlaştırdı. Neticede 1927 başlarında Ankara ve İstanbul’da istasyonlar hizmete açıldı. Bu istasyonlar gerekli eklentilerin yapılmasıyla radyo yayını için elverişli duruma da getirilmişti.

Ardından radyo yayınları konusunda önemli bir başka adım atıldı. Sürekli radyo yayınlarının bir şirket eliyle yürütülmesi kapsamında 6 Ocak 1926’da “Telsiz Telefon Türk Anonim Şirketi”nin nizamnamesi yayınlandı. Şirketin yayın yapmasına olanak tanıyan ruhsatname ise taraflarca 8 Eylül 1926’da imza edildi. Şirket kurulduktan kısa bir zaman sonra Hükümete başvurdu ve radyo yayınlarına başlamak arzusunu dile getirdi. Bazı çevrelerin olumsuz tavrına rağmen Atatürk’ün direktifi ile 1927’nin Mart ayında İstanbul’da ilk deneme yayını yapıldı.⁹⁵⁷ Bu ilk örgütsel radyo yayınında halka müzik dinlettirilmişti. Nisan ayı boyunca da deneme yayınları sürdürülmüş, programlı ve düzenli yayınlara geçilmesi ise ancak Mayıs ayının başlarında mümkün olmuştur.⁹⁵⁸

⁹⁵⁶ Baltacıoğlu (1972). s.158.

⁹⁵⁷ T. Yazgan (2006). *Önce radyo vardı*, Tekin Kitabevi, s.15,16.

⁹⁵⁸ U. Kocabaşoğlu (2010). *Şirket telsizinden devlet radyosuna*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.55. Kocabaşoğlu düzenli yayının tam olarak 6 Mayıs’ta başladığını ifade etmektedir. Ankara’da ilk radyo yayınının ne zaman yapıldığına dair kesin bilgiler ise mevcut değildir. Kentteki telsiz telgraf istasyonunun inşaatı Eylül ayında bitmiş ve 18 Kasım 1927’de yapılan bir törenle hizmete girmişti. Bununla birlikte değindiğimiz gibi ilk radyo yayınının ne zaman yapıldığına dair kesin bilgi olmamakla birlikte Ankara vericisinin Ekim ayında yayına hazır olduğunu söyleyebiliriz. Bkz. Kocabaşoğlu (2010). s.56-58.

M. Ahıska'nın ifade ettiği üzere Türkiye'de radyo yaygınlaştıkça çeşitli görev tanımlarıyla karşılaşmıştır. İdeolojik bir aygıt vazifesi gören radyo, milli kültürü tanımlama, sürdürme ve bekçiliğini yapma görevini üstüne almış olan siyasi seçkinler için farklı kaygılarını bir araya getirmek noktasında ciddi bir işlev görmüştür. Avrupa'daki örneklere nazaran biraz geç başlamış olsa da Türkiye'deki radyo yayıncılığının 1950'lere kadarki tarihi Amerika ve İngiltere gibi "liberal" toplumlardaki radyonun ilk yılları ile benzerlikler taşımıştır. Bunun yanında Türkiye radyosunun 1930'lardan itibaren totaliter rejimlere yönelen Alman ve İtalyan radyolarıyla da bazı ortak noktaları söz konusudur. Ahıska şu örneği vermektedir; "İtalyan Radyosu'ndaki 'ahlaki ve milli değerlerle ilgili bir bilinç' yaratma misyonu Türkiye'de radyonun millileştirilmesindeki temel savlardan biridir." Bu özelliklerine rağmen Türkiye'deki yayıncılığın kendine has bir takım özellikleri mevcuttu.⁹⁵⁹

Önceki bölümde belirttiğimiz gibi 1930'lar ve devamında, siyasi seçkinler Kemalizm'i bir ideoloji olarak inşa etme çabalarını hızlandırmıştır. Halkın terbiyesi, kültürel seviyelerinin arttırılması, çağdaşlaşma, ulusal bilinci şekillendirme gibi çeşitli hedefler doğrultusunda radyo, bir iletişim aracı olarak oldukçaönemsenmiştir. 19 Şubat 1932'de kurulan Halkevleri de etkin olarak radyodan istifade etmişti. Bu bağlamda radyo Kemalist ideolojiyi ve tasavvurlarını halka ulaştırmak için tam anlamıyla ideolojik bir aktarım unsuru işlevini görmüş, dolayısıyla devlet nezdinde de radyo popülaritesini git gide artırmıştır. Nitekim CHP'nin 1935 programında da propaganda amaçlı kullanılabilir araçlar içerisinde radyo yer almış ve bu şu şekilde belirtilmiştir: "Parti radyoyu ulusun kültür ve siyasal eğitimi için en değerli araçlardan sayar. Kuvvetli verici istasyonları kuracağız (...)"⁹⁶⁰

Baltacıoğlu da Türkiye'de radyonun yaygınlaşmasına paralel olarak radyoyu yoğun biçimde gündemine almıştır. Konu ile ilgili pek çok makale yazmış, hatta "Yeni Adam"ın 45. sayısı radyo özel sayısı olarak çıkmıştır. Öncelikli olarak radyonun sadece bir eğlence aracı olmadığının anlaşılması gerektiğini söyleyerek kültürel vazifelerinin eğlenceden önde gelmesi ve Türk radyosunun mutlaka kültür ve toplum radyosu haline getirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Radyonun kültürel bir plana bağlanması durumunda okul ve kitaplardan daha faydalı olacağını düşünmüştür. Hatta bu konuda

⁹⁵⁹ M. Ahıska (2005). *Radyonun sihirli kapısı garbiyatçılık ve politik öznellik*, İstanbul: Metis Yayıncılık, s.104,105.

⁹⁶⁰ *CHP Programı* (1935), s.43.

Rusya'yı örnek göstermiş, bu ülkede radyonun kültürel faaliyetlerinin yoğunluğuna dikkati çekerek Rusya'da bir radyo üniversitesi kurulduğunu söylemiştir. Türkiye'de radyonun devrimlere layık olabilmesi için de bazı şartlara parmak basarak ilk önce Türkiye'de bir radyo şuurunun oluşmasının gereğine değinmiştir. Yine radyonun kültürleştirilmesi ve kültür hizmetinin kontrolünün sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bir radyo servisinin oluşturulmasının ve bir radyo dergisinin çıkarılarak radyo tekniği, estetiği, psikolojisi, özetle radyo bilgisi için çalışmasının lüzumlu olduğunun altını çizmiştir.⁹⁶¹

Genel olarak bakıldığında onun Türkiye'deki radyoculuktan pek memnun olmadığı görülmektedir. Konuyla ilgili kaleme aldığı yazılarda önerilerin ve eleştirilerin sıkça yer alması bunun göstergesidir. Örneğin İstanbul Radyosu'na yönelik eleştirilerine bakıldığında yapılan radyo yayınlarından beklentisinin ne olduğunu anlamamız kolaylaşmaktadır. Baltacıoğlu, bu radyonun plak yayınlarını bunaltıcı bulmuş, Türk müziği adı altında meyhane şarkıları çalındığı ifade etmiş ve hiçbir kültür planına bağlı olmayan acemi hatipler tarafından konferanslar düzenlediğini söylemiştir.⁹⁶²

Baltacıoğlu, çağdaşlaşma ve kültür seviyesinin yükseltilmesi noktasında önemli bir araç olduğunu düşündüğünden oldukça hassas bir şekilde radyo konusunu işlemiştir. Keza "Yeni Adam"da radyoyla ilgili pek çok yayın yapılmış, anketler düzenlenmiş ve bu anketlere okuyucuların verdiği cevaplar gazetede yer yer yayınlanmıştır. Kendisi de radyoda oynanmak üzere piyesler yazmıştır.⁹⁶³ Buna mukabil radyoya basın tarafından yeterince ilgi gösterilmemesinden yakınmıştır:

"Umuyorduk ki öpüçlü ve dövüşlü filmlere, sinema yıldızlarına ayrılan gazete sayfaları gibi radyo neşriyatımıza da bir yer ayrılacak, radyo şuurumuz hep uyanık tutulacak, tenkitler, compte rendu'ler yazılacak, anketler yapılacak, radyo dinleyicilerinin kollektif temayülleri sezilmeye çalışılacak, üniversitelerin labaratuvarları radyo denilen ve insan hayatının hemen üçte birinden ayrılmayan bu ses ve söz cihazı üzerine çekilecekti. Ne yazık ki bu yapılmadı."⁹⁶⁴

⁹⁶¹ Baltacıoğlu (8 Teşrinisani 1934). Türk radyosundan ne bekliyoruz, *Yeni Adam*, Sayı:45, s.2.

⁹⁶² Baltacıoğlu (18 Şubat 1937). Bir radyo üniversitesi açalım, *Yeni Adam*, Sayı:164, s.2

⁹⁶³ Anket için bkz. Radyo anketimiz (9 İkinci Kânun 1941). *Yeni Adam*, Sayı:315, s.11. Verilen cevaplara örnek için bkz. Radyo anketi (23 İkinci Kânun 1941). *Yeni Adam*, Sayı:317, s.10,15.

⁹⁶⁴ Baltacıoğlu (9 İkinci Kânun 1941b). Radyo meselesi, *Yeni Adam*, Sayı:315, s.2.

Baltacıoğlu, Türkiye’de bir radyo meselesi olduğunu ve aslında her zaman da olacağını düşünüyordu. Bu meseleyi kolaylaştırmak ve faydalı olarak kullanmak adına yapılması gerekeni radyonun millileştirilmesi ve buna uygun yayınların yapılması olarak açıklamıştır. Türk toplumunun radyoyu kapatmaması için radyo yayınlarının psikolojik ve estetik temellerinin yoklanması gerektiğini söylemiştir.⁹⁶⁵ Bu bağlamda radyonun devletleşerek yayılmasını ve her evde bir radyo olmasının gereği üzerinde durmuştur. Kuşkusuz radyoyu önemsemesi, radyo ile Türkiye’nin en ucr köşelerine kadar ulaşılabılmenin mümkün olması ile doğrudan ilgiliydi. Zira radyoyu, halkın eğitilmesi noktasında toplumla aracısız, sağlıklı bir iletişim unsuru olarak görüyordu. Zaten iktidar da bu kitlesel iletişim aracını özellikle Halkevleri vasıtasıyla önemli bir propaganda aracı olarak kullanmaya özen gösteriyordu. Bu hâkim anlayış doğrultusunda radyonun Türk kamuoyunda tartışılan noktalarına temas eden ve radyoyu nasıl algıladığını gösteren çıkarımları olmuş ve radyoyu ısrarla kültürle ilgili olarak görmüştür. Radyo için kültür planı yapılmasını, bunun için de Rusya, İtalya ve Almanya’daki radyo-kültür faaliyetlerinin incelenmesini önermiştir.

Anlaşıldığı gibi radyonun en önemli işlevini kültürle ilintili olarak değerlendiren Baltacıoğlu, radyonun eğlendirme işlevini de kabul etmiş, ancak eğlencenin toplumun sosyal değerlerini hırpalayacak şekilde olmayacağını söylemiştir. Radyoda eğlencenin kültüre oranını ise 30’un 100’e oranında şeklinde tespit etmiş, radyo yayınının %70’inin radyo üniversitesine ait olmasını uygun görmüştür. Baltacıoğlu, açılması gerektiğini söylediği radyo üniversitesinin⁹⁶⁶ de planlı ve düzgün dersler vermesinin önemine vurgu yapmıştır. Aynı şekilde radyo gösterilerinin düzenlenmesi ve radyoda alaturka müziğin yerine Avrupa tekniğine bağlı eserlerin çalınması gerektiğini söylemiştir.⁹⁶⁷

Söz ve müzikten meydana geldiğini belirttiği radyoların varlığını ve ölümünü bu iki nokta üzerinden irdelemiştir. Söz açısından radyonun sonuna getiren hususları; uzun, kapalı, âlimane, muamma ve bulmaca gibi şifreli sözler olarak açıklamıştır. Ayrıca bayat, basmakalıp, yapmacık ve gürültülü sözlerin, müzik noktasında ise çalınan uzun şarkıların, tümenden çalınan plakların ve radyojenik olmayan seslerin yine radyoyu “öldürdüğünü” belirtmiştir. Baltacıoğlu, radyoları diriltten ve güçlendiren sebepleri de

⁹⁶⁵ Baltacıoğlu (9 İkinci Kânun 1941b). Sayı:315, s.2.

⁹⁶⁶ Baltacıoğlu, radyo üniversitesinde felsefeden, tarihe, coğrafyadan çiftçiliğe ve sağlığa kadar çeşitli alanlarda derslerin de verilmesi gerektiğini, yapılacak sınav ile de öğrencilere diploma verilmesi gerektiğini belirtmişti. Bkz. Baltacıoğlu (18 şubat 1937). s.2.

⁹⁶⁷ Baltacıoğlu (8 Bir. Teşrin 1936b). Her evde radyo her evde kültür, *Yeni Adam*, Sayı:145, s.2.

mevzu, montaj, orijinalite zenginliği ve radyojenik mahiyet, temiz Türkçe olarak sıralamıştır.⁹⁶⁸Bununla birlikte radyo tiyatrolarının “inkılâp ülküsüne” hizmet etmesinden ve radyo musikilerinin tamamen yenileşmesinden söz etmiştir. Baltacıoğlu, matbaadan sonra insanın icat ettiği en büyük makine olarak belirttiği radyodan Türk milleti için sonuna kadar yararlanması gerektiğini söylemiş ve radyonun; şirketlerin yahut kişilerin elinde değil, devletin himayesine alınarak belirttiği ülküler doğrultusunda çalışması gerektiğini söylemiştir.⁹⁶⁹

Radyonun işlevine yönelik belirlediği bu önerilerin önemli bir yekûnu halk eğitimine verdiği önemin göstergesiydi.Radyonun yaygın olarak eğitim-kültür hizmetinde olmasına yönelik irade ve isteği de dönemin hâkim paradigmaları ile uyumludur. İpuçlarını verdiğimiz gibi radyo; Kemalist ideolojinin halk eğitimi, çağdaşlaşma, ulus-devlet ve devrimlerin korunmasını ve yayılmasını sağlamada etkin olarak kullanılacak ideolojik birvasıta olarak tanımlanmıştır. Bu minvalde radyoya yüklediği özel bir anlam da radyonun bu işlevselliğinin devrimlerin muhafızı olabileceğine inanması idi: “(...)radyo en yeni bir inkılâbın en çabuk ve en güçlü işçisi olabilir.”⁹⁷⁰

Baltacıoğlu'nun bütün bu görüş ve önerilerine rağmen Türkiye'deki radyo anlayışına yönelik memnuniyetsizliği takip eden sürede de sürmüş, radyo yayınlarının belirli bir planı olmadığından söz etmiştir. Yanı sıra radyoda oynanan piyeslerin kalitesinin git gide düştüğünü, bunda her hafta bir piyesin oynatılmasının rolü olduğunu düşünmüştü. Piyes konusunda şikâyet ettiği bir başkanokta, kendi eserlerine de uygulanan sansür olmuştur:

“Bir kere radyo piyeslerini kontrol edenleri bir vahim almış: Bunda müstehcen mi var, bunda intihar mı var ve bunda rejim düşmanlığımı var, diye vehmediyorlar. Ezbere söylemiyorum, başıma geldi. Üç, dört piyesim bu korkunç vehim yüzünden reddedildi.”⁹⁷¹

Bunun da ötesinde bazı radyo piyeslerinin henüz okunmadan reddedildiğini söylemiştir.⁹⁷²

⁹⁶⁸ Baltacıoğlu (16 Mart 1939). Radyoyu öldürenler, *Yeni Adam*, Sayı:220, s.3; Baltacıoğlu (Mayıs 1966). Radyo saati on dakikadır, *Yeni Adam*, Sayı:779, s.3.

⁹⁶⁹ Baltacıoğlu (19 Şubat 1934). Radyoyu ülküleştirmek lazımdır, *Yeni Adam*, Sayı:8, s.7.

⁹⁷⁰ Baltacıoğlu (19 Şubat 1934). s.7.

⁹⁷¹ Baltacıoğlu (10 Ağustos 1944). Radyo programı, *Yeni Adam*, Sayı:502, s.2,11.

⁹⁷² Baltacıoğlu (4 Haziran 1953). Türkiye'nin kalkınması bir ahlak işidir, *Yeni Adam*, Sayı:733, s.1.

6. Çağdaşlaşmanın İtici Gücü: Nüfus

Cumhuriyet'in kurucu kadrosu ülkenin kalkınması ve milli devletin kökleşmesi için nüfus konusunu öncelikleri arasına almıştı. Öyle ki Atatürk, TBMM'nin 1 Mart 1923 tarihli açılışında yaptığı bir konuşmada nüfus sorununun altını çizmiştir:

“Efendiler! Nüfus meselesi bir memleketin en mühim mesaili hayatiyesindedir. İdari, askeri mali ve iktisadi mesailde memleket nüfusunun miktarı sahihini bilmek ne kadar elzemse her sene yapılacak ihşaiyat ile nüfusun tezayüt veya tenakus miktarı anlaşılmadan esbabı tezayüdün idamesi ve esbabı tenakusun izalesi için tedabir ittihaz etmek kabil olamayacağı derkârdır.”⁹⁷³

Dönemin koşulları içerisinde değerlendirdiğimizde oldukça uzun süren savaşlarda verilen kayıplar, sınırların daralması ve sağlık hizmetlerinin; çocuk ölümlerini ve bulaşıcı hastalıkları önlemede yeterli olamaması, genç devletin nüfus konusunda açmazlarını oluşturan en önemli nedenler olarak sıralanabilir.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ve ardından Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle vatan topraklarında nüfusun arttırılması temel hedef olarak belirlenmişti. Şüphesiz kurucu kadro, nüfusun arttırılmasını öncelikle güvenlik ve işgücü açısından gerekli görmüş, nitekim nüfusun arttırılması ile birlikte Türkiye'nin ekonomik ve sosyal alanlardaki kalkınmasının da ivme kazanacağını hesaplamışlardı. Öte yandan Türkiye'nin bağımsızlığına, sınırlarına yönelik olası tehditleri caydırabilmek adına, nüfusun kısa sürede arttırılmasını esas alan bir politika izlenmişti.⁹⁷⁴ Siyasi seçkinler gibi dönemin entelektüelleri de nüfusun arttırılmasını çağdaşlaşabilme bağlamında oldukça önemsemişlerdi. Kemalist ideolojinin iki temel hedefinden biri olan çağdaşlaşma ve ulus-devlet anlayışının net olarak görüldüğü nüfus siyaseti, yapılan yoğun çalışmalardan ve nüfus sayımlara gösterilen hassasiyetten de rahatça anlaşılmaktadır.

Baltacıoğlu da nüfusun arttırılmasını çağdaşlaşmanın başat özelliklerinden biri olarak değerlendirmiştir. Önceden ifade ettiğimiz gibi 1924 Şubat'ında İzmir'de bulunan Atatürk ile yapılan yemeğe katılmış ve şunları belirtmiştir:

⁹⁷³ TBMM Zabıt Ceridesi (1.3.1339). Birinci İçtima, Cilt:28, Devre:1, s.5.

⁹⁷⁴ K. Arı (Mart 1992). Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar, *Atatürk Araştırma Merkezi*, Cilt: VIII, Sayı:23, s.417.

“Memleketin kaderini yoğuran büyük adamların karşısındaydım. Bu fırsatı kaçıramazdım. Cesaret ettim, nüfus siyasetimiz bahsini açtım. Gazi'nin bu bahse ne derece büyük ehemmiyet verdiğini gözlerinin keskin parıltısından anlıyordum. O gece 100 milyonluk Türkiye sözünü birkaç defa duymuştum. Bu söz ne büyüklüğüdür. Bu sayıda ilahi bir kuvvet vardır.”⁹⁷⁵

Aynı şekilde İsmet İnönü de Atatürk gibi, Türkiye'nin hızla kalkınmasını nüfusun artmasıyla ilintili görmüş ve Türkiye nüfusunun yüz milyon olmasını istiyorum demişti. İnönü'nün bu sözleri karşısında Baltacıoğlu, toplumların kalkınmasında nüfus yoğunluğunun rolü konusunda yönetici zümre ile aralarında fikir bütünlüğü olduğunu söylemişti.⁹⁷⁶ Benzer bir şekilde nüfusu, siyasetten kamusal alana bütün sahalarda belirleyici bir unsur olarak değerlendirdiği için en büyük devlet siyasetinin de nüfus ile ilgili olduğunu düşünmüştü. Çağdaşlaşmak adına yeni rejimin bir nüfus politikası geliştirmesini istemiş ve bu konuda hükümetin attığı adımları desteklemiştir:

“Nüfus işi Türkiye'nin ilk önce ve dört elle sarılacağı bir işdir. Bunun için ne kadar emek versek yeridir. Bir nüfus ilmine ve nüfus uzmanlığına ihtiyaç var, öğrenmeliyiz. Devlet nüfus işinde yapılması mümkün olan şeylerin en mühimmini yapıyor: Türkleri sayıyor.”⁹⁷⁷

Durkheim gibi nüfus konusuna büyük önem atfeden Baltacıoğlu, nüfusun seyrek olduğu toplumlarda dedikodu, iftira ve ahlaksızlıkların çok olduğunu belirtmiş, böylece nüfus yoğunluğunun kalkınma dışında manevi öğelere olan katkısına da vurgu yapmıştır.⁹⁷⁸

Öyle ki şehirlerin meydana gelmesini, sanayileşmeyi, iş bölümünün artmasını ve hatta demokrasinin yerleşmesini nüfusun çoğalması ve sıklaşmasında görmüştü. Dönemin Türkiye'sinde nüfus artış hızını olumsuz etkileyen ana nedenlerden biri ise çocuk ölümlerinin fazlalığıydı ve pek çok düşünce adamı da Türkiye'deki çocuk ölümlerine dikkati çeken görüşler paylaşmışlardı. Baltacıoğlu da Türk kadınlarının yüksek doğurganlık oranına sahip olmasına rağmen çocuk ölümlerinin fazla olmasının,

⁹⁷⁵ Baltacıoğlu (14 Ağustos 1941). s.14.

⁹⁷⁶ Baltacıoğlu (Ocak 1974). İnönü, *Yeni Adam*, Sayı:869, s.3.

⁹⁷⁷ Baltacıoğlu (20 Haziran 1935). En büyük devlet siyaseti nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:77, s.2.

⁹⁷⁸ Baltacıoğlu (Ocak 1975). Yeni Adam'ın nüfus davası, *Yeni Adam*, Sayı:881, s.4.

nüfusun istenilen ölçüde artmamasının temel nedeni olarak düşünmüş, bu nedenle doğan çocukların mutlaka yaşatılması gerektiğini belirtmiştir.⁹⁷⁹

Bu gereklilik etrafında bir “nüfus rönesansı”ndan bahsetmişti. Nüfusun hacmi, yani sayısı ve nüfusun kesafetine dayandırdığı bu anlayışa göre nüfusun sayısı ve sıklığı ne kadar fazla olursa çağdaşlaşma/ilerleme imkânı da o kadar çok olacaktı. Nüfusun artmasının önünde bir engel olarak duran çocuk ölümlerinin önüne geçebilmek adına da devletin öncülüğünde bir “sağlık rönesansı”nın düşünülmesi ve bu mücadeleye Halkevleriyle okulların da katılmasının sağlanması gereğini ifade etmiştir. Böylece doğacak çocukların yaşatılacağını ve Türkiye’nin çağdaşlaşma serüveninin de dinamizm kazanacağını vurgulamıştır.⁹⁸⁰

1946 yılında yazmış olduğu bir makalede otuz milyon sayısını aşmaktan bahseden Baltacıoğlu, nüfusun bu sayının altında kalmasını Türkiye’nin çağdaşlaşmasına engel olarak görmüştür:

“Nüfusumuz 30 milyondan aşağı kaldıkça bu geniş yurdun korunması için gerekli olan 5-6 milyonluk orduyu çıkaramayız, bu geniş ülkenin yollarını yapıp tamir edemeyiz, bu geniş yurdun her yerini sulayıp aydınlatamayız, bu geniş ülkeyi sanayileştiremeyiz, yoksulluktan, pislikten, hastalıktan kurtulamayız.”⁹⁸¹

Bu sözler, iktidarın söylemleriyle paralelliği de açıkça göstermektedir. Özellikle 5 – 6 milyonluk ordu ifadesi hem dönemin güvenlik algısının ne boyutlarda olduğunu, hem de çağdaşlaşmanın ordu ile iç içe değerlendirildiğini göstermesi açısından önemlidir. Bu kapsamda Türkiye’de çağdaşlaşmanın bir yönünün de asker sayısı ile doğru orantılı hesaplandığından söz edilebilir.

Konu kapsamında Baltacıoğlu’nun Tepeviran Nahiye Müdürlüğüne tayin olan yeğeni ve öğrencisi Ahmet’e öğütlerinin yer aldığı “Bir Nahiye Müdürüne Açık Mektup” başlıklı yazısı da gerçekten dikkat çekicidir. Bu yazıda belirttiği bazı hususlar, düşünce dünyasının yaklaşımını vermesinin yanında, nüfus üzerinden pek çok noktaya da temas etmiş olması açısından ilginç bir içeriğe sahiptir:

⁹⁷⁹ Baltacıoğlu (1967). s.2,3; Baltacıoğlu (17 İlk Teşrin 1935a). Meşum kesafetsizlik, *Yeni Adam*, , Sayı:94, s.3.

⁹⁸⁰ Baltacıoğlu (23 Eylül 1943). Nüfus rönesansı, *Yeni Adam*, Sayı:456, s.2.

⁹⁸¹ Baltacıoğlu (18 Temmuz 1946). s.2.

“Cemiyet hayatında her türlü gelişme ve ilerlemelerin başı nüfusun çokluğu ve nüfusun sıklığıdır..alfabeden, geometriden önce bataklığı, sıtmayı, lağım çukurlarını, sivrisinekleri, hastalıkları düşün!... Meşrutiyetten beri gelen hükümetler hep maariften, ilimden, fenden, sanayiden bahsettiler durdular. Güzel; fakat bunlar az insanla, dağınık insanla değil, çok insanla, sık insanla olacak şeylerdir. Kesafetsizlik bir ülke için en büyük şeamettir. Ne yapmalı diyeceksin. Milli müdafaan sonra en çok parayı sağlık işlerine vermeli... Türk kadını için 10-12 çocuk doğurmak işden bile değildir, yeryüzünde hiçbir kavme ve hatta millete bile nasip olmayan bu üreme bolluğu ‘bereketi tenasül’ neden ileri geliyor? Pek iyi bilirsin ki bulgur yemekten. Bulgur Türkün eti, sebzesi, meyvesidir... bu büyük gerçeği bilmeyecek kadar cahil veya Avrupa hayranı olmadığına şükret!”

Yazının devamında yine kadınların doğurganlığına karşı ölümlerin fazlalığına değinmiş ve ölen çocuklar dışındakilerin de önemli bir kısmının sıtmalılığından söz etmişti. Sıtmalılığı insanın yarı ömrünü yaşayamayan insan olarak görmesinden ötürü Türkiye’nin nüfusunun aslında daha da az olduğunu belirtmiştir.⁹⁸²

Tam da bu noktada sıtma ve bataklıklar ile ilgili bazı açıklamaları olmuştu. Öncelikli olarak bu topraklar üzerinde kötünden iyiye doğru evrilen dört devlet durumu olduğu şu şekilde açıklamıştır:

- 1- “Tevekkül durumu, bu Osmanlı İmparatorluğu’nu çökerten durumdur.
- 2- Pasif durum. Sıtmalılığı ilaçla sağlamak. Meşrutiyetin devlet durumu.
- 3- Bataklıklarla savaş. Cumhuriyet devrinin son zamanlarda içinde bulunduğu durum.
- 4- Bataklıkları sömürme, bayındırma, şenlendirme durumu ki İtalya ve Amerika Birleşik Devletleri bu durumdadırlar.”

Türkiye’nin yaşayabilmesi ve çağdaşlaşabilmesi için son durumda olması gerektiğini vurgulamıştı.⁹⁸³

Mussolini İtalya’sının bu konudaki çabalarından/başarılarından etkilenen Baltacıoğlu, bataklıklar ile bilinçli bir şekilde mücadele edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve yapılması gereken üç noktaya temas etmiştir. İlk olarak bataklıklar karşısında korku

⁹⁸² Baltacıoğlu (4 Mayıs 1944). Bir nahiyeye müdürüne açık mektup, *Yeni Adam*, Sayı:488, s.2.

⁹⁸³ Baltacıoğlu (18 Temmuz 1946). s.2,11.

ve dehşet haline değinmişti. Türkiye'nin bataklıklarıyla anılan bir ülke olduğunu, ancak buna rağmen Türkiye'de bu konuda tek bir kitaba rastlamadığını dile getirmişti. Bataklık adının geçtiği her yerde insanların yüzünü ekşittiğini, dudak büktüğünü, yapılması gereken ilk işin bu korkuyu atmak olduğunu vurgulamıştı. İkinci olarak tembelliğin bırakılması gerektiğini düşünmüştü. Böylece bataklıklarla mücadele daha kolay bir şekilde yürütülebilirdi. Son olarak ise bataklıkların birer varlık kaynağına dönüştürülmesi gerektiğini ifade etmişti. Bataklıkların kurutulması için ciddi bir ekonomik güce, zamana ve tekniğe ihtiyaç duyulduğuna değinerek bunu bir iş alanı haline getirip cazibesinin arttırılmasının sağlanabileceğini ifade etmişti. “Bonification İntegrâle” denilen ve Türkçeye “bütünlüğü iyileştirme” şeklinde çevrilebilecek bir teknikle bunun mümkün olduğundan söz etmişti. Bataklıkların kurutulması ve değerlendirilmesi için çeşitli öneriler getirmişti. Bataklıkların sularının bölgede suyun en verimli olabileceği yerlere akıtılarak o yerlerin değerlendirilmesinden ve bataklık toprağının incelenerek ona göre değerlendirilmesinden söz etmiştir. Bataklıklar üzerinde ağaçlamanın yapılması, orada kurulacak kasaba ve/veya şehrin öncelikle genel bir planının yapılması, toprağın arsalara parçalanması, evlerin yirmi yılda ödenmek üzere satılması ve yapılan evlerden bir müddet vergi alınmaması gibi çeşitli teklifleri olmuştur.⁹⁸⁴

Nüfusun arttırılması gereğine yönelik ısrarcı tonlamayı ömrü boyunca sürdüren Baltacıoğlu, bir yandan çocukların yaşatılması üzerinde durmuş, diğer yandan da çocuk yapılmasını çeşitli sloganlar eşliğinde empoze etmeye çalışmıştır: “Erkek Türk; babalıkla övün! Kadın Türk; analıkla övün! Türk; durma çoğal.”⁹⁸⁵

Doğum, yani nüfusun arttırılması, kadına bir yükümlülük olarak yüklenmiştir. Konuyla ilgili olarak kaleme aldığı pek çok yazıda “çocuk propagandası” yapılmasından söz etmiş, dahası evlilik daha ziyade “çoğalmaya” koşullu değerlendirilmiş ve bu durum öneriden ziyade bir görev şeklinde ifade edilmiştir:

“Türk! Türk kadınının eşsiz güzelliğini tat ve onun Türkü çoğaltmak için yaratılmış olduğuna inan!(...)Çoğal! Çoğalmak için evlen! Yuva kur!(...) Bir, iki, üç, dört, beş, mümkünse on, on beş çocuk sahibi ol! Karınız her çocuk doğuruştta Türkiye'nin nüfusu(nun) bir kişi daha arttığını düşünün ve

⁹⁸⁴ Baltacıoğlu (18 Ekim 1945). Yaşamak mı istiyoruz ölmek mi?, *Yeni Adam*, Sayı:564, s.2; Baltacıoğlu (31 Ağustos 1944). Kurutmaya doğru, *Yeni Adam*, Sayı:505, s.2,11; Baltacıoğlu (1945). s.31-34;

⁹⁸⁵ Baltacıoğlu (11 Son Teşrin 1941). s.3.

sevinin!(...) hali vakti yerinde, zengin ve ekmeği artan insanlar! Eğer karınız çocuk doğurmuyorsa, kısırca, hemen sokak kapısını açıp dışarıya bakın; ayakları çıplak, üstü başı yırtık pırtık küçük çocuklardan birkaç tanesini evinize alın(...) mahallenizde, şehrinizde dört, beş, altı... çocuklu fakir aileler var(...) onlara yardım edin ki aç kalmasınlar, kuvvetten düşmesinler, ölsünler(...) her zaman, her yerde, herkese çocuk propagandası yapın! Mutaassıpların din propagandası yaptıkları gibi siz de çocuk propagandası yapın!(...) bu topraklarda insan ayağıyla çiğnenmemiş bir karış yer kalmasın!”⁹⁸⁶

Baltacıoğlu, kültürün sağlamlığı ile kadınların doğurganlığı arasında doğrudan bir bağ tespit ederken Türkiye'nin medeniyet anlamında geri olduğunu söylemiştir. Türk kadınlarının yüksek bir doğurganlık potansiyeline sahip olmasıyla da Türk kültürünün oldukça ileri olduğu çıkarımını yapmıştır.⁹⁸⁷ Dolayısıyla böylesine ciddi bir potansiyele sahip Türkiye'de, bir takım tehlikelere dikkat çekmiştir. Bu tehlikeli noktalardan birini; Türkiye'de bir takım insanların, nüfusun yeterince beslenemediği gerekçesiyle doğumların sınırlandırılmasına yönelik arzusu olarak ifade ettikten sonra Türkiye'nin büyük bir nüfusa ihtiyacı olduğunu ve dolayısıyla hükümetlerin görevinin doğacak çocukları öldürmek değil, onları yaşatmak olduğunu belirtmiştir.⁹⁸⁸

Bazı şehirli kadınların ve erkeklerin de çocuk doğurmayı, güç ve yorucu gördüklerini ve bunun soysuzluktan başka bir şey olmadığını söylemiştir. Aynı şekilde “homoseksüel” olduğu için evlenmekten çekinenlerin olduğunu belirtmiş ve bunu da “ahlaksızlık” olarak nitelendirmiştir. Bu ana dek aktardığımız önerilerin dışında çeşitli kanunlar ile bir takım düzenlemeler yapılabileceğini de belirtmiş ve günümüz penceresinden bakıldığında oldukça radikal olan önerileri olmuştur. Bekârlardan vergiler almak, belirli yaşa gelenleri evlenme zorunda bırakmak, masrafsız şekilde evlenmelerini sağlamak, evlilik hayatının ilk dönemlerinde vergi almamak, çocuk sayısına göre vergileri azaltmak, çok çocuklu ailelerden vergi almamak ve memur olmayan çok çocuklu ailelere yardım yapmak gibi önerileri söz konusu idi. Bunların dışında evlenmeye engeli olanlar ile evli olup da çocuğu olmayanlara çocuk edindirmek,

⁹⁸⁶ Baltacıoğlu (1972). s.291-293; Baltacıoğlu (1 Ağustos 1940b). Çoğalın, *Yeni Adam*, Sayı:292, s.2. Ayrıca bkz. Baltacıoğlu (31 Temmuz 1941). Genç adam, *Yeni Adam*, Sayı:344, s.16; Baltacıoğlu (21 Ağustos 1941). Türk insan!, *Yeni Adam*, Sayı:347, s.2,11.

⁹⁸⁷ Baltacıoğlu (6 Temmuz 1944). Nüfusa doğru, *Yeni Adam*, Sayı:497, s.2; Baltacıoğlu (1945), s.23-25.

⁹⁸⁸ Baltacıoğlu (20 Mayıs 1970a). s.11; Baltacıoğlu (1967). s.4

son olarak da Türkiye'nin her yerinde çocuk doğumu, süt, bakım, sağlık evleri meydana getirmek gibi teklifleri olmuştur.⁹⁸⁹

İlginç bir başka önerisi de kültür parkları oluşturulması idi. Zira devletin, nüfusu arttırmak adına hayatın canlı ve neşeli olmasına da çalışması gerektiğine değinmiş ve bu nedenle Türkiye'nin her yerinde kültür parkları, diğer ifadesiyle "neşe parkları" yapılmasını önermiştir.⁹⁹⁰ Bu gereklilik söylemini yine Kemalist algıya uyumlu bir dille aktarmıştır: "Yıkık camiler yerine diri tiyatrolar gerek. Aile kültürü yerine ulusevlerinin [halkevleri] kültürü gerek, karanlık kahveler yerine can ve sevinç veren musiki ve oyun halleri gerek, sokak araları, ev bahçeleri yerine kültür bahçeleri gerek."⁹⁹¹

Kafasında şekillendirdiği nüfus politikası otoriter olduğu kadar geniş bir perspektifle ele alınmış, şart, süreç ve zamana göre de nüfus konusunda bazı görüşlerini güncellemiştir. Baltacıoğlu, bazı makalelerinde konu ettiği elli milyonluk nüfusu da yeterli görmemiş olacak ki, bazı yazılarında Türkiye'nin en az yetmiş-seksen milyon nüfusa ihtiyacı olduğundan söz etmiş ve daha önce ifade ettiğimiz önlemler ile bunun kısa sürede başarılacağına inanmıştır.⁹⁹² Yine "Kültürce kalkınmanın sosyal şartları" isimli çalışmasında çağdaşlaşmanın temel dinamiklerinden biri olarak nüfusu ön plana çıkarmıştır. "Küçük Asya" olarak nitelendirdiği Anadolu'nun çağdaşlaşabilmesi için yine yetmiş, seksen milyonluk bir nüfusun gerekliliğinden bahsetmiştir.⁹⁹³

Baltacıoğlu dil, ahlak, sanat, hukuk, teknik ve sanat da dâhil olmak üzere her şeyin nüfusla ilgili olduğunu belirtmiştir. Bağlantılı olarak çağdaşlaşmanın ve toplumun milli bir kütle haline getirilmesinin de nüfusun yoğunluğuyla doğrudan ilgili olduğunu düşünmüştür. Baltacıoğlu, Kemalizm'in benimsediği nüfus politikasını desteklemiş, nüfusun ulus-devlet idealine uygun olarak homojenleşmiş granit bir kütle şeklinde artırılmasını istemiştir. Baltacıoğlu, nüfus artışının sağlanması noktasında yapılan propaganda çalışmalarını destek vermiş ve çağdaşlaşmanın ancak nüfusu kısa sürede çoğaltmak ile mümkün olabileceğine inanmıştır.

⁹⁸⁹ Baltacıoğlu (1945). s.28,29; Baltacıoğlu (6 Şubat 1941). 50 milyon olalım, *Yeni Adam*, Sayı:319, s.2.

⁹⁹⁰ Baltacıoğlu (5 Eylül 1935). Kültür bahçeleri istemeliyiz, *Yeni Adam*, Sayı:88, s.1.

⁹⁹¹ Baltacıoğlu (19 Eylül 1935). 50 milyonluk Türkiye, *Yeni Adam*, Sayı:90, s.7.

⁹⁹² Baltacıoğlu (15 Kasım 1950). Nüfus problemi, *Ulus*, Sayı:10356, s.2.

⁹⁹³ Baltacıoğlu (1967). s.3.

7. Çağdaşlaşan Kadın

19. yüzyıl; Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi, sosyal, ekonomik, eğitim, hukuk ve düşünsel alanda değişimlerle karşılaştığı ve böylece yapısal dönüşümler geçirdiği bir dönemdi. Bu dönüşümden kaçınılmaz olarak Osmanlı kadını da etkilenmişti. Özellikle İkinci Meşrutiyet dönemi, bu yapısal değişimlerin gündeme getirilmesinde önemli bir zaman dilimini ifade ediyordu. Bu süreç içerisinde ve modernleşmeye de paralel olarak kadınlar, bilhassa toplumsal alanda farklı bir statü kazanmak için taleplerde bulunmuştu.⁹⁹⁴

Yeni rejimin değişim ve dönüşüm algısı çerçevesinde de, kurucu seçkinler kadın konusu gündemlerine alarak kadınların sosyal ve siyasi yaşamda yer alması için bir dizi adım atmışlardı. Y. Zihnioğlu'nun da belirttiği gibi Kemalist yazar ve siyasetçiler, "Türk kadını"nı tanımlama çabasına girerek kadınların, siyasi, toplumsal, ahlaki davranışlarını belirlemek uğraşında olmuşlardı.⁹⁹⁵

Hiç kuşku yok ki Kemalist seçkinler, kendi çağdaşlık tasarımlarına uygun bir biçimde kadını ideolojilerinin temsilcisi olarak tahayyül etmişti. Bundan önemlisi Kemalizm'in ikonografisinde kadın işlevselliği ile ön plana çıkmıştı. Ön görülen kadın figürü çağdaşlaşmanın kamusal alandaki yüzü olmakla birlikte kadına analık ve terbiye görevi de atfedilmiştir. Atatürk, 1928 yılında yaptığı bir konuşmada kadının rolünü şöyle vurgulamıştır:

"Şunu söylemek istiyorum ki, kadınlarımız umumi vazifelerde üzerine düşen hislerden başka kendileri için en ehemmiyetli, en hayırlı, en faziletli bir vazifeleri de iyi anne olmaktır(...) Anaların, bugünkü evlatlarına vereceği terbiye eski devirlerdeki gibi basit değildir(...) Bu sebeple kadınlarımız erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdurlar."⁹⁹⁶

Savaşlar ve sağlık sorunlarından dolayı yaşanan insan kaybı, nüfusun arttırılmasını zorunlu hale getirmişti. Kemalizm'in kadına yüklediği öncelikli toplumsal vazife de buna uygun olarak çok çocuk doğurması ve asker yetiştirmesi idi. Nitekim

⁹⁹⁴ S. Çakır (1996). *Osmanlı kadın hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, s.22.

⁹⁹⁵ Y. Zihnioğlu (2003). *Kadınsız İnkılâp*, İstanbul: Metis Yayınları, s.225.

⁹⁹⁶ *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri* (1971). (Haz: U. Kocatürk), Ankara: Ayyıldız Matbaası, s.112.

CHP'nin 1923, 1927 ve 1931 programları değerlendirildiğinde Kemalistlerin kadın haklarına "hemen ve acil" bir çözüm getirmediği görülecektir.⁹⁹⁷

Bunun yanında rejimin kadın tipolojisinde kadının analık ve öğretici vasfının ön plana çıkarılması idealize edilmiş bir eşitlik söylemi üzerine konumlandırılmıştı. Biz bu söylemin kadının istenilen şekilde yönlendirilmesini sağlayan pragmatist bir kullanıma da imkân verdiği, dolayısıyla ona biçilen rollerin alanının da genişletildiğini söyleyeceğiz. Öyle ki bu minvalde Türk kadınına yönelik methiyeler ile kendinden gurur duymasına çalışılmış ve tayin edilen vazifelerin yerine getirilebilmesi için kadın bir anlamda motive edilmiştir. Yine Atatürk şunları ifade etmiştir:

"Bundan sonra Türk ırkı, kadınlarını, erkeklerinin yapmaya mecbur olduğu askerlik vazifesi dâhil, bütün hizmetlere ortak ederse, Etilerde, İskitlerde, Amazonlarda olduğu gibi kendi ırkından başkalarının hiçbir yardıma muhtaç olmaksızın büyük milli ülkülerine başlı başına ve müstakil olarak yürümek kabiliyetini kazanabilir."⁹⁹⁸

Böylece erkek ile kadının eşitliği farklı bir tarzda üretilmeye çalışılmıştı. Türk kadınının görevlerinin milli ülkü, vatana hizmet gibi kavramlarla ifadesi, gerçekten de Kemalist düşüncede kadının bir bakıma üretici güç olarak özneleştirildiği gerçeğini ifade eder. Bununla birlikte paradoksal olarak kadın özgürlüğünü sağlama hedefiyle adımlar atılırken, kadının konumu/vazifeleri yine yönetici elitler, yani erkekler tarafından belirlenmekteydi.

Bu fikirsel yörüngede Baltacıoğlu'nun kadına yönelik düşünceleri de oldukça dikkat çekicidir. Öncelikle kadının toplumsallaşmasına yönelik belirgin vurguları ve diğer düşünceleriyle Kemalist kadın imgesine yakın bir duruş sergilemiş, kadının gerek toplumsal ve gerekse ailedeki rolüne (eş, ana) dair bir takım çözüm önerileri sunmuştur. Bu kapsamda Baltacıoğlu, S. Sancar'ın ifade ettiği gibi "modern ve geleneksel kadınlık arasında kurulan bağın mimarlarından bir düşünür"⁹⁹⁹ olarak karşımıza çıkmaktadır.

Baltacıoğlu'nun geleneği temsil noktasında kadını vazifedâr kılması, kurulan bu bağ içerisinde kadına yaklaşımının zaman zaman oldukça romantik ve kadına yüklenen görevlerin de yer yer tahakküm boyutunda olmasınınazemin hazırlamıştır: "Türk kadını!

⁹⁹⁷ Y. Zihnioğlu (2003). s.220.

⁹⁹⁸ *Atatürk'ün fikir ve düşünceleri* (1971). s.114.

⁹⁹⁹ S. Sancar (2012). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti – erkekler devlet, kadınlar aile kurar*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.120-121.

Dişi değil, ana ol! Türk, kadın! Kendinden büyük olanlara manikürlü ve boyalı tırnaklarını uzatma; kalk, büyüklerinin elini öp; öptüğün eli başına koy! Türk ahlakta kendine dön!”¹⁰⁰⁰

Aslında kadın konusundaki fikirleri bütün olarak değerlendirildiğinde de II. Meşrutiyet döneminin kadın konusundaki yaklaşımlarına, kadın kimliğine ve haklarına bakışının dönemin ruhuna ve paradigmalara uygunluk taşıdığı sezilecektir. Nitekim bu dönem kaleme aldığı yazılarda kadının toplumsal alandaki yerini önemsemiş ve dönemin aydınlarının genel tavrını yansıtmıştır.¹⁰⁰¹ Ancak bu noktada değinilmesi gereken bir husus vardır. Bu da Baltacıoğlu'nun kadının “milli hayata” katılmasını bir terbiye meselesinden çok bir sosyoekonomik gelişime olarak görmesidir.¹⁰⁰² Nitekim Ethem Nejat, Necmeddin Sadak gibi isimlerin aksine kadın meselesinde eğitimi son aşama olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla kadının geri kalmasının eğitimsizliğe bağlanmasına karşı çıkmış ve yapılması gerekeni kadının toplumsal konumunu ve görünürlüğünü artırma olarak belirlemiştir.¹⁰⁰³

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir kadın sorununun varlığına ve bu sorunun yapısı üzerine eğilmiştir. Türkiye'deki kadın sorununun, Avrupa ve Amerika'daki örneklerle benzemediğini, bunun nedenini de Avrupalı kadınların kişisel, ekonomik ve sosyal haklarını elde etmiş olmalarıyla açıklamıştır. Ona göre Türk kadınların ülkedeki durumu ise daha çetrefilli ve zordur:

“Bizde kadınlar kuvvetli ve müterakki olan memleketlerin kadınlarına nispeten iki defa geridir. Bizde kadınların hürriyet-i cismaniyesi zayıftır. Yani bizde kadınlar serbestçe yürüyemez! Kadınlarımız serbestçe kocasıyla, kardeşiyle, tiyatroya gidemezler! Serbestçe arabasıyla gezemezler! Biz kadınlarımızı adi kondöktörlerin nezaretine teslim ederiz! Fakat kardeşlerin yanına oturmasına mani oluruz! (...) Kadının hürriyet'i şahsiyesini bahşetmek lazımdır. Bizde kadın katıyen hürriyet-i içtimaiyesine malik değildir!...gerçi siyah peçesi altından havayı teneffüs eder, kordon'da, Kokaryalı'da dolaşır fakat katıyen hürriyet-i içtimaiyesine malik değildir!

¹⁰⁰⁰ Baltacıoğlu (1972). s.57.

¹⁰⁰¹ K. Bostancı (Nisan 2002). İsmail Hakkı'nın (Baltacıoğlu) bir konferansı hayât-ı ictimâ'iyede kadın, *Tarih ve Toplum*, Cilt:37, Sayı:220, s.46.

¹⁰⁰² D. Köksal (Mart 1998). Yeni Adam ve Yeni Kadın: 1930'lar ve 1940'larda kadın, cinsiyet ve ulus, *Toplumsal Tarih*, Sayı:51, s.31.

¹⁰⁰³ Erdem (2013). s.50,51; Baltacıoğlu (1331). *İzmir konferansları*, İzmir: Selanik Matbaası, s.142,143.

(...) Bizde kadın katiyen hukuk-ı içtimaiyesinden mahrumdur. Kadın hiçbir müsamereye, hiçbir tiyatroya iştirak edemez. İştirak edecek olsa bir isyandır, bir itirazdır kopar!.. İtiraz edelim, isyan edelim. Fakat isyan için, itiraz için isyan etmeyelim! Memleketimizin zengin olması için, kadınlarımızın terakkisi için itiraz edelim! İtiraz için itiraz; isyan için isyan memleket için fenadır. Bunlar memleketi geriletken şeylerdir.”¹⁰⁰⁴

Kuşkusuz kadınların toplumsal hayata karışmasını bir zorunluluk olarak görmekte birlikte kadının toplumsal alandaki var oluşunun gelişi güzel bir görünürlük olmaması konusunda ısrarcı idi. Kadınların kamusal alanda güçlü bir şekilde yer edinmesini istiyordu. Çünkü kadın sorunu ile toplumsal çağdaşlaşma arasında yakın bir ilişki olduğunu düşünüyordu. Ülkelerini kalkındırmak isteyen toplumların da kadınların kıyafeti ile uğraşmadığını söyleyerek kadınların ekonomik ve toplumsal özgürlüğüyle ilgilenilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.¹⁰⁰⁵

Kadınların toplumsal alanda yer edinebilmesini, bir mesleğe sahip olması ile doğrudan ilgili gören Baltacıoğlu, kadının mesleğin içinde olmasını da yeterli bulmamıştır:

“İnkılap yalnız eski hayatı yıkabilir. Yeni bir hayat kuramaz. Bunu yapacak içtimai bir teşkilattır. Bir yandan kadının dâhil olduğu mesleğin hayatını ahlakileştirmek, bir yandan da kadının dahil olabileceği ilmi, bedii, ahlaki muhitleri çoğaltmak lazımdır. Çünkü bir cins, ne kadar muhitlere mensupsa o kadar çok ahlakileşir! O kadar çok hürriyetlileşir. Hâlbuki biz bir yandan kadını hayata çağırıyoruz. Bir yandan da bu hayatın muhitlerini ona yasak ediyoruz. Bu günkü kadının girebileceği yegâne muhit meslektir. Hâlbuki bütün kadınlar meslek kadını olmadığı gibi bütün mesleklerde mutlaka ahlaki değildir. Meslek haricinde kadına açık olan yerler yalnız sokaklarımızdır! Sokaklarda insanlar birbirine karışır, fakat kaynaşamaz. Sokaklar infiradi hayatın yollarıdır. Kadının Darülfünun salonuna kabulü pek yeni ve cüzi bir inkılaptır. İlim, sanat, hukuk meclisleri kadın için henüz yasaktır. İnkılap yarım olamaz. Yarım inkılap ihtilal demektir!...”¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁴ Baltacıoğlu (1331). s.146; Bostancı (Nisan 2002). s.47.

¹⁰⁰⁵ Baltacıoğlu (1331). s.148.

¹⁰⁰⁶ Baltacıoğlu (1334). s.35,36.

Kadınların tüm alanlardaki özgürlüğüne değindiği ölçüde belirttiğimiz üzere onun eğitici yanı, ana ve eş rolü de ön plana çıkarılmıştır. Bu algının önemli bir göstergesi de “Terbiye-i Avam” isimli kitabında yer almıştı. Baltacıoğlu, yaptığı bir gezide bazı kadınların pis kokulu ve sağlıksız bir ortamda bulunan bir havuza girmeleri ve bundan rahatsız olmamaları karşısında tam bir şaşkınlık yaşamıştır. Şaşkınlığının nedeni bittabi zihninde belirlediği kadınının tasarımı ile birebir ilgiliydi. Kadın, toplumsal bir fert olduğu kadar çocuk mürebbiyesi idi. Aynı şekilde erkeğin de arkadaşıydı. Diğer ifadesiyle yine kadının, eş ve analık rollerine, yani işlevine değinmiş, “pislikten” rahatsız olmayan bir kadının yetiştireceği neslin de “pisliğe” lakayt olacağını altını çizmiştir.¹⁰⁰⁷

Tahayyül ettiği bu kadın algısı, hayatının bütününde sürdü. Cumhuriyet’in ilanından sonra ise ve oluşan atmosferin de etkisiyle kadın konusunda giderek yoğunlaşan eril bir dil kullanmaya başlayan Baltacıoğlu, geçmişten güncel kadının durumunu ülkenin yapısal ve fikirsel durumu ile yakından ilgili görmüştü. Bu kapsamda Osmanlı dönemini başarılı bulmamış, bu başarısızlığın temel sebebi olarak da Arap geleneklerini göstermiştir. Kadın haklarını ve konumunu aidiyet duyduğu kimliği, yani Türklüğü referans olarak değerlendirmiş, nitekim Türklerdeki eşitliğin bağı/kökünü mekânsal bir donör metaforu olarak sıklıkla başvurduğu kadim Türkler, yani Orta Asya’nın otokton (Türkler) halkı ile ilintilendirmiştir. Zira eski Türk töresinde zaten kadın ve erkek arasında eşitliğin yer aldığını söylemiştir. Kadının toplumsal ve siyasi alandaki yeri ve erkek ile eşitliği noktasında Osmanlı atlanarak İslamiyet öncesi Türk gelenekleri ile yeni rejim arasında bir bağlantı inşa edilmiştir. Bu yönüyle de tarihte “çağdaş” yahut “demokratik aile”yi Türklerin kurduğu vurgulanmıştır.¹⁰⁰⁸ Osmanlı’daki kadın yaklaşımını da tam da bu görüşler ekseninde eleştirmiştir:

“Osmanlı Türklerinde görülen kapalı aile hayatı Türklere Araplardan geçen patriyarkal aile artıklarıdır. Bu aile hayatının başlıca hususiyetleri şunlardır: kadının örtünmesi, yalnız ev işiyle uğraşması ve dış hayatına karışmaması, politik haklardan mahrum kalması, erkeğin hâkimiyeti altında ve ona itaatle mükellef kalması. Osmanlı devrinde kadının bu esir hali en çirkin ve marazi şeklini sultanların saraylarında bulmuştur.”

¹⁰⁰⁷ Baltacıoğlu (1330b), *Terbiye-i avam*, İkdam Matbaası, s.6,7.

¹⁰⁰⁸ Baltacıoğlu (1973). s.77; Özman (2006). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nu yeniden okumak: ‘Cinsi Latif’in ölümü ya da erkeklığe methiye, *Toplum ve Bilim*, Sayı:107, s.195.

1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun'un ise "İslam medeniyetinin sirayet ettirdiği, fakat milli kültürün bir türlü hazmedemediği bu yalancı tesirleri" attığını söylemiştir.¹⁰⁰⁹ Baltacıoğlu, Osmanlı toplumsal yaşamında hâkim olan "din ve şeriat ananeleri[nin]" Medeni Kanun ile ortadan kaldırıldığını belirterek bu devrimi desteklemiş, diğer taraftan Medeni Kanun'un Türk toplumunda bir sürekliliği simgelediğini düşünmüştür. Kanunun kabul edilmesiyle kadına atfedilen kimlik, bir tür kendine dönüşe işaret ettiği ve "en eski ve yeni Türk örfleri"yle uyumlu bir görünüm sunduğu düşünülmüştür.¹⁰¹⁰

Medeni Kanun'a yaklaşımından da anlaşılacağı gibi yeni rejimin ilanı ile birlikte kadınlar için olumlu adımlar atıldığını, devriminin doğası gereği Türk kadınlarının çeşitli haklara kavuştuğunu ve "sosyete kadını" olma yolunda ilerlediğini söylemiştir.¹⁰¹¹ Tam da bu noktada rejimin başarısını önceki dönemler ile karşılaştırarak aktarmıştır. Kadın için "saçı uzun, aklı kısa!" denilen ve kadının saygı konusu edilmesi bir yana korku mevzuu haline getirildiği bir dönemden, kadının sadece "aşk, sevgi, ihtiras ve feragat" konusu edildiği bir devre geçildiğini belirtmiştir. Bu iki dönemi de kadınlar açısından oldukça geri ve "iğrenç" devirler olarak görmüştür. Cumhuriyet dönemini ise kadına pek çok alanda erkeğe eşit haklar veren bir dönem olduğunu vurgulamıştır. Yanı sıra kadının erkek gibi bir eğitim almasının ve varlığının her alanda hissettirmesinin gereğinden bahsetmiştir: "kadın yurdun, vatanın bütün işlerine karış. Erkekten geri değilsin. İstersen ondan ileri olabilirsin. Tırnaklarını uzatma kırılır, suratını boyama akar, kırıtmaya vakit yoktur; vazifeye sarıl!"¹⁰¹²

Yüklediği bu vazife anlayışı ile ön gördüğü kadın kimliğinin ciddi görevler ile teçhiz edildiği anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak da kadını eğitmek ve çok yönlülüğünü sağlamak için konuya hassasiyetle eğilmenin zorunluluğuna değinmiştir. Çünkü kadın pek çok önemli görevi ifa edecekti.

Baltacıoğlu, Kemalizm'in getirdiği yeni toplum projesiyle de kapsamlı bir "yeni kadın" figürü ortaya atmış ve esasında devrimlerle birlikte kadınların her alanda bir değişim yaşadığını düşünmüştür. Bilim, sanat ve ticarete atılan kadınların bu alanlarda

¹⁰⁰⁹ Baltacıoğlu (1939a). s.318,319.

¹⁰¹⁰ Özman (2006). s.196,197. Genel anlamda Medeni Kanun'u destekleyen Baltacıoğlu, özellikle boşanma konusunda yaşanan sıkıntılar nedeniyle Türk Medeni Kanunu'nun konu ile ilgili bazı maddelerinin değişmesi gerektiğini söylemişti. Bkz. Baltacıoğlu (8 Ağustos 1946). Cinsel eğitim 25, *Yeni Adam*, Sayı:606, s.8; Baltacıoğlu (10 Kasım 1949). Cinsel eğitim 42, *Yeni Adam*, sayı: 623, s.7.

¹⁰¹¹ Baltacıoğlu (17 Şubat 1944). Bu günkü kadın, *Yeni Adam*, Sayı:477, s.2.

¹⁰¹² Baltacıoğlu (8 Mayıs 1941). Erkek ve kadın, *Yeni Adam*, Sayı:332, s.2.

acemiliklerine ve başarılı olmalarına karşın yine de kadın-erkek eşitliği üzerindeki bazı sabit fikirlerin değişmediğini ve fakat bu “muhaşafakâr” tavrılara rağmen kadınların gün geçtikçe değiştiğini söylemişti.¹⁰¹³

Erkek ve kadın arasındaki eşitliği kadının “erkeksileşmesi” temelinde idealize eden Baltacıoğlu, kadının, erkeğin yaptığı işleri yaptığı ve fiziksel güç anlamında erkeğe yaklaştığı oranda özgürleştiğini düşünmüştü.¹⁰¹⁴ Yani Baltacıoğlu, kadınların evde ifa etmekle görevli kılındığı işler dışında polis, pilot, asker ve işçi gibi alanlarda da faaliyet göstermesinin kadın ile erkek arasındaki farklılıkları ortadan kaldırdığını/kaldıracağını düşünmüştür.

Kadınların konumundaki değişikliği zamana uygunlukla izah eden Baltacıoğlu, Türk kadınının artık toplumda yer edinmeye ve ev ile alanı sınırlandırılmış “eski kadının” “sosyete kadını” olarak yeni düzene ayak uydurmaya başladığını söylemiştir. Bu anlayışla eğitim kurumlarında da her türlü cins ayrılıklarının kaldırılması gerektiğini belirtmiştir. Eski kadına yönelik yapılan, naziklik, sıkılganlık, işvekarlık gibi yakıştırmalar pedagoğ ve psikologlar tarafından “cinsi latif”in yaradılışı olarak gösterilmişse de bu nitelermelerin yaradılışıyla ilgili olmadığını düşünmüş, dolayısıyla günün kadınının asker, polis olacağından “erkek terbiyesi” almasının gerekliliğine parmak basmıştır.¹⁰¹⁵

Ayrıca farkında olduğu bir gerçeklik söz konusuydu. Kanunların imkânlarına rağmen dönemin kadınının erkekten zayıf olduğunu belirtmişti. Bunda kadına yönelik naif yaklaşımın ve yetiştirilme tarzının etkili olduğunu düşünüyordu. Kadının; kuş sütüyle beslendiğini, romantizme ve aşka yakıştırıldığını, vapurda en iyi yere, salonda koltuğa oturtulduğunu, fakat örs dövemediğini, kara somun yiyemediğini ve hatta sokakta erkek saldırısına yumrukla karşılık veremediğini söylemiştir.¹⁰¹⁶

Aslında çok açık bir biçimde şu soruyu sorabiliriz; kadın-erkek eşitliğini, kadının “erkeksileşmesi” ile doğru orantılı olarak görmesi, bir şekilde ataerkil normların ihyasına denk düşüyor mu? Pek iyi. Yine kadının, eşitlik statüsünü kazanabilmesi için uyum gösteren taraf olması, erkeğin üstünlüğüne bir gönderme değil midir? Bilinçli yahut bilinçsiz diyelim Baltacıoğlu’nda ataerkil sistemin farklı tarzda yeniden üretilmesi

¹⁰¹³ Baltacıoğlu (1931a). s.233,234.

¹⁰¹⁴ Özman (2006). s.204.

¹⁰¹⁵ Baltacıoğlu (6 Haziran 1935). Bugünkü kadın, *Yeni Adam*, Sayı:75, s.2.

¹⁰¹⁶ Baltacıoğlu (16 Eylül 1937). Dişi değil, arkadaş, *Yeni Adam*, Sayı:194, s.2.

söz konusudur. Öyle ki 1942’de kaleme aldığı bir yazıda insanları “ana sevgisinin verdiği yumuşaklıktan” kurtaranın erkekler olduğunu söylemiş ve erkeklerin olmaması durumunda çocukların “soysuzlaşacağını” iddia etmiştir.¹⁰¹⁷ Dolayısıyla Baltacıoğlu’nun çözüm önerisinin temelinde ataerkil örüntünün etkili olduğu rahatlıkla öne sürülebilir.

Kadının kamusal alanda kendisini ispat edememesini belirttiğimiz naif yetiştirilme tarzına bağlanmış ve davranış tarzı ile kaçınılmaz olarak kadının eve hapsedildiğini/hapsedildiğini söylemiştir. Bu noktada eski ve yeni kadın ayrımına gitmiş, yeni kadının karşısına koyduğu ve eski dediği ev kadınının başlıca farklarını belirlemiştir. Buna göre eski kadın tüketiciydi ve değişmeyen özelliği kocasının eline bakmasıydı. Bunu da ahlaki vicdanı inciten bir durum olarak görmüştü. “Nazenin, peri, huri, harem” düşüncelerinin de artık geride kaldığını, kadının pasif düşüncelerden sıyrılarak erkeği tamamlayan bir cins düşüncesine girdiğini söylemişti. Bu özellikleri ile “modern kadına” ait bir beden anlayışı da belirilmiş, bu bedende sağlık gibi gücü, çevikliği, sağ ve diri güzelliği de bulduklarını söylemişti. Böylece yeni kadın idealini sağlık, spor, güç ve başarı fikirleriyle özdeşleştirmişti. Bütün bu fikirlerin bir araya getirilmesinin ise çağdaş kadın fikrini ortaya çıkardığını ifade etmiş ve “İstihsale, müsbet kafaya, cinsi rüşde ve bedeni iktidara varamıyan kadın[ın] yeni kadın” olmadığını/olamayacağını söylemiştir.¹⁰¹⁸ Anlaşıldığı gibi eski ve yeni düşüncesi daha çok “şart ve keyfiyet” düşüncesiyle bağlantılıdır ki kadın,¹⁰¹⁹ erkeğe oranla fiilen bir takım haklardan yoksun ise eski, eşit haklara sahipse yeni olarak kabul edilmiştir.

Onun yeni kadın ideali ise P. Safa tarafından eleştirilmiştir. Safa, 14 Ağustos 1937 tarihinde “Cumhuriyet” gazetesinde kendisine şu karşılığı vermiştir:

“İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun ev kadınına müteradif olarak zikrettiği eski kadın ‘eski’ değil, ‘bugünkü’ kadındır. Henüz onun tasavvur ettiği yeni kadın yeryüzünde reel bir varlık ve kıymet alabilmiş değildir, sosyalist ve komünist ideolojilerinin hayalinden ibarettir. Buna ‘yeni’ değil, ‘muhayyel sosyalist cemiyetlerin ideal kadını’ demelidir.”

Aynı şekilde kadınların zaten üretici olduğunu bunun için “yeni kadın” a gitmeye gerek olmadığını belirtmiştir. Safa’ya göre, “kocasının eline bakan bugünün kadını da, devletin eline bakan, bütün memurlar, muallimler, ordu mensupları veya, hatta bir

¹⁰¹⁷ Baltacıoğlu (2 Nisan 1942). Kadınlar, *Yeni Adam*, Sayı:379, s.3.

¹⁰¹⁸ Baltacıoğlu (12 Ağustos 1937). Kadın ideali, *Yeni Adam*, Sayı:189, s.2.

¹⁰¹⁹ Baltacıoğlu (9 Eylül 1937b). Müstahsil kadın, *Yeni Adam*, Sayı:193, s.2.

sermayedarın eline bakan bütün kafa işçileri, idare adamları ilah... kadar dolayısıyla müstahsildirler.” Baltacıoğlu’nu sol ideolojilerin peşinden gitmekle de eleştiren Safa, her toplumda kadın, çocuk doğuracak, sütünü emzirecek, çocuklarına ilk terbiyeyi verecek, elbise dikecek, ütü yapacak ve beyaz işleri yapacaktı demiş ve tüm bunları atölyede yapan kadın üretici oluyorken evinde yapan kadının neden farklı algılandığı sormuştur. Konuyla ilgili olarak diğer dikkat çekici eleştirilerden birisi de Baltacıoğlu’nun kadına yönelik radikal önermelerinden biri olan kadının “istihsal” konusunda erkekle bir olmasının da her alanda geçerli olamayacağıdır. Zira Safa, kadın bedenini erkekle bir etmenin abeslik olduğunu söylemiştir.¹⁰²⁰

Baltacıoğlu ile ayrıldığı bir diğer nokta ise Safa’nın üretici ve tüketici kadın ayrımını, kadının doğurganlığıyla yapılması gerektiğine yönelik düşünceleriydi:

“Müstahsil ve tufeyli kadını birbirinden ayıracak ilk işaret onun tarlada veya tezgahta çalışıp çalışmaması değil ana olup olmamasıdır. Tufeyli kadın, vücuduna aid bir imkansızlık olmadığı halde, sırf güzellik, zarafet ve koketrik endişelerle çocuk doğurmaktan kaçan ve ihtiyarile kısırlaşan mahluktur.”¹⁰²¹

Baltacıoğlu ise tıpkı Safa gibi kadının doğurganlığını oldukça önemsemekte ve nüfusun arttırılmasının hayatiyeti noktasında Safa ile aynı düşünceleri paylaşmakta idi. Ancak Safa’dan biraz da farklı olarak kadının toplumsal bir statü kazanarak ev dışında bir meslek sahibi olması gerektiğini de üretici olma konusunda oldukça önemli görmüştür. 26 Ağustos 1937’de “Yeni Adam”da yazdığı bir makalede Safa’nın eleştirilerine cevap vermiş ve kadının ifa edeceği işler ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunmuştur:

- 1- “Çocuğu kadın doğuracak. Fakat bu yüzden kadının bir kuluçka makinesi talihine mahkûm olması lazım gelmez.
- 2- Kadının çocuğunu emzirmesinin tabiata daha uygun olduğunu kabul ederler. Fakat bu da her kadın için değil. Bu fizyolojik tercih sosyal zorunlulukların etkisi ile ortadan kalkabilir. Çocuk anne sütünden başka sütle de beslenebilir.
- 3- İlk terbiyeyi annenin vermesi tabii bir zaruret değildir. Bu terbiye sosyal kurumlar tarafından da ve daha iyi olarak verilebilir.

¹⁰²⁰ Safa (14 Ağustos 1937). Bugünün ve yarının kadını, *Cumhuriyet*, Sayı:4760, s.3.

¹⁰²¹ Safa (20 Ağustos 1937). Kadına vad edilen istikballer etrafında, *Cumhuriyet*, Sayı:4766, s.3.

- 4- Giysisini kadının dikmesi zaruri değildir. Kim olsa dikebilir ve nerede olsa dikilebilir. Terzilik kadının cinsinin inhisarı değildir. Bunu kadın da erkek de yapabilir.
- 5- Beyaz işleri kadının işlemesi ancak sosyal iş bölümünün neticesidir, bunun cinsle alakası yoktur. Kadının tarihi kaderleriyle alakası vardır.
- 6- Beyaz iş çıkaracak müttekâmil makineler için de aynı düşünce.”

Görüldüğü gibi doğurmak dışındaki görevlerin sadece kadın ile ilintili görülmesine karşı çıkmıştır. Sol ideoloji peşinde olduğuna yönelik eleştiriye de Durkheimci olduğunu, ancak Marksizm’in “dinci, metafizikçi, ırkçı, fertçi, türlü tarih felsefesi teorileri arasında en ilmi” ve sosyal determinizm fikrini en çok tanıyanı olduğunu söylemiş, ardından da düşündüğü kadın idealini açıklamıştır: “Benim kadın için kabul ettiğim ideâl kadınlarını havada uçuran, makine, endüstri hayatına sokan ve cephe gerisi hizmetleri için kanun projeleri hazırlayan modern ve hür bir memleketin ilmî ve ahlâkî iştiyaklarına temamiyla uygundur.”¹⁰²²

Onun hem Safa’nın eleştirilerine verdiği yanıtlarda, hem de buraya kadar belirttiğimiz kadın algısında eşitlik fikrinin temel dayanak olarak alındığı ve ifade edildiği anlaşılmaktadır. Bu bakımdan kadın-erkek konusunda uzviyet farkını dile getirerek kadın ile erkeğin eşit olmadığı sonucunu çıkaranları eleştirmiştir. Kadının bir bakıma erkeğin aşağısında görüldüğü bir ortamda kadına sadece ev hanımlığı, eş görevi ve analık gibi vazifeler yüklenmesin karşısında olmuş ve kadınların toplumsal hayata girmelerinin yeni düzene uygun olarak bir zorunluluktan kaynaklandığını söylemiştir.¹⁰²³ Dolayısıyla kadın ve erkek arasındaki esas ayrılığın ve eşitsizliğin uzuv farkından ziyade toplumun yapısından kaynaklandığını vurgulamıştır.¹⁰²⁴

Daha önce üzerinde durduğumuz gibi erkek ile kadın arasındaki fizyolojik farkların ortadan kaldırılıp her açıdan eşitlenmesini arzuladığı açıktı. Bunu sağlama düsturu da üzerinde sıklıkla durduğu kadına “erkek terbiyesi” vermekten geçiyordu. Bu da kadını A. Özman’ın “erkeksileştirmek” olarak ifade ettiği durumdur. Bu eşitlenme anlayışı ise bir adım ötede radikal önerileri dile getirmesine neden olmuştur. Yani kadın, askerlik de dâhil erkeğin yaptığı her işi yapabilmeliydi:

¹⁰²² Baltacıoğlu (26 Ağustos 1937b). s.2,4.

¹⁰²³ Baltacıoğlu (17 Teşrinisani 1337). Kadın ve hayat, *Yarın*, Sayı:6, s.1,2.

¹⁰²⁴ Baltacıoğlu (1931a). s.225-227.

“Türk kadını cephe gerisinde yurt müdafaa işleri görecektir. Bugün çamaşır, sargı dikecek, yarın elinde kazma kürek, siper kazacak, öbür gün elinde tüfek cepheye yerleşecektir. Kadın bu ağır ve ezici harp işi için yaratılmış mıdır? Kadının iskeletinde vatan müdafaasına engel olacak ne fazlalık ne de eksiklik vardır.”

Baltacıoğlu, Kemalist devrimlerin erkeklere yüklenen bu vazifeleri kadına da yükleyerek ona “tam vatandaş onuru” kazandırdığını söylemiştir.¹⁰²⁵ Daha önce üzerinde durduğumuz gibi kadın ile erkek eşitliğini büyük bir kültür olayı olarak görmekle birlikte, ilginçtir bu eşitliğin sağlanması için kadının yapması gerekenler söz konusu edilmiştir. Bu düşüncenin mealihherhalde hak verilmez alınır ile ifade edilebilir.

Eşitliğin ve tam vatandaşlığın sağlanması için kadına yüklenen görevlerden biri olan askerlik konusundaki ısrarı ise dönem içerisinde tartışılmalı bir konu olmuştur. Kemalizm ile birlikte kadının asker olabileceğinin mümkün olduğundan hareketle Almanya ve İtalya’daki rejimlerde kadının esir, Türkiye’de ise özgür olduğunu söylemiştir. Oldukça ilginç olarak kadının asker olarak silah altına alınmasını bir tür sosyal devrim olarak görmüş ve bu olayı kadın-erkek eşitliğinin bir basamağı olarak düşünmüştür. Ayrıca bu durumun kadınların sosyalleşmesini sağlayacağını söylemiştir. Kadınların asker olmasının sağlayacağı bir katkıyı da erkeklerin kadına yönelik şehvet duygularının ortadan kalkacağı şeklinde açıklamıştır. Yine asker olarak kadının yaşadığı toplumda herkes çalışmak zorunda kalacağından kadının boş zamanların “keyif aleti” olmaktan kurtulacağını söylemiştir:

“Eski hanım, hanımefendi, küçük hanım, nazenin, cilveli, leyla tipleri hep ölecek, yerine düz giyinmiş, çatkı kaşlı, demir bilekli ve yepyeni bir kadın tipi vücuda gelecektir. Böyle anlaşılan kadın askerdir. Anadır, arkadaştır. Fakat zevk aleti, süs aleti, şehvet aleti, asla...”¹⁰²⁶

Kadının asker olmasında psikolojik ve fizyolojik hiçbir engel olmadığını söyleyen¹⁰²⁷ Baltacıoğlu’nun, 1915 yılındaki görüşlerinden saptığını da yeri gelmişken ifade edilmelidir:

“Efendiler! Bir kadın hürriyet-i hayatiye ve hürriyet-i iktisadiyesini alsın! Diyerek katiyen demirci olsun, arabacı olsun kasetmiyoruz. Çünkü kadının

¹⁰²⁵ Baltacıoğlu (8 Mayıs 1941). s.2.

¹⁰²⁶ Baltacıoğlu (26 İK. Teşrin 1936). Silahlı Kadın, *Yeni Adam*, Sayı:152, s.2.

¹⁰²⁷ Baltacıoğlu (20 Birinci Kânun 1934). Kadın asker olur ve olacaktır, *Yeni Adam*, Sayı:51, s.2.

yapacağı işler vardır, erkeğin yapacağı işler vardır. Erkek hiçbir zaman valide olamadığı gibi kadın da muhârebe yapamaz veya yapmamalıdır. Husûsiyle kadın ile erkek arasında cismen maddeten fark vardır. Kadın iradeten zayıf, kalben yumuşaktır.”¹⁰²⁸

Baltacıoğlu, “Yeni Adam” yazarlarından İzzeddin Şadan ile bu konuda ciddi bir polemik yaşamıştır. Şadan, İspanya’daki iç olaylar sırasında kadınların silahlanması üzerine “kadın ve ihtilal” başlığıyla bir yazı yazmış ve kadının silahlanmasını eleştirmişti. Ayrıca Şadan, Freud’dan referansla, kadında henüz mantık ve adalet kavramının oluşmadığını söylemişti. İlginçtir, yazının sonuna “Yeni Adam” imzasıyla bir not eklenmiştir:

“Çok değerli yazı arkadaşımız Dr. İzzeddin Şadan’ın ilk bakışta kadının harbe gitmesine aleyhtar görünen ve antifeminist temayüller taşıdığı sanılan yazısını olduğu gibi yukarıya yazdık. Yeni Adam kadının istisnasızca bütün sosyal vazifeleri kayıtsız ve şartsız yapmasına taraftar olduğundan sevgili arkadaşının yazısında sezdiği ruhi temayüller hakkındaki düşüncelerini gelecek sayısında ortaya koyacaktır. Arkadaşımızla bizim aramızda hakiki bir ayrılık olup olmadığı o zaman anlaşılacaktır.”¹⁰²⁹

Baltacıoğlu akabinde “Harbe giden kadınlar” başlığıyla yayınladığı yazıda Şadan ile ayrıldığı noktalara değinmiştir. İlk olarak Şadan’ın Freud’dan referansla aktardığı kadında henüz mantık ve adalet kavramının oluşmadığı yönündeki ifadeye değinmiştir. Baltacıoğlu’na göre önemli olan mantık ve adalet kavramlarından ziyade, mantık ve adaletin kendisinin yerleşmesi idi. Bunların doğması için de kadının değişmesini beklemekten öte değişen ve gerçek olan “sosyete” girmesini sağlamak gerektiğini söylemiştir.¹⁰³⁰

Ancak Şadan, kadının asker olması fikrinin dönemin psikoloji ve fizyoloji esaslarına uygun olmadığını konusunda ısrarcı idi. Kadını asker yapma düşüncesinin de kadını “cinsi kıymetinden” uzaklaştıracağını belirtmiş ve hatta kadına erkek görevleri yüklemenin gizli bir “homoseksüellik” olduğunu söylemiştir. Çünkü “bu muadilenin diğer tarafı, erkeğe de kadın vazifesini yüklemeyi istilzam eder” görüşündeydi. Son

¹⁰²⁸ Baltacıoğlu (1331). s.157; Bostancı (Nisan 2002). s.50.

¹⁰²⁹ İ. Şadan (3 Eylül 1936). Kadın ve ihtilal, *Yeni Adam*, Sayı: 140, s.4. Ayrıca bu polemik için şu çalışmaya bkz. B. Karaduman (2005). *Türk aydınının kadın olgusuna bakışı üzerine bir araştırma: İsmayil Hakkı Baltacıoğlu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, s.63-68.

¹⁰³⁰ Baltacıoğlu (10 Eylül 1936). Harbe giden kadınlar, *Yeni Adam*, Sayı: 141, s.6.

olarak kadın aleyhtarı olmadığını da vurgulamış ve kadının asker olmasına yönelik isteği “mazoşizm” olarak nitelendirmiştir.¹⁰³¹ Bir başka yazısında görüşlerini detaylandıran ve üslubunu yumuşatmış gözükten Şadan, erkeğin ve kadının psikolojisinin ve biyolojisinin farklılığı üzerinde durarak askerliğin teknik bir iş olduğundan bahsetmiştir. Dolayısıyla kadın ve erkek arasındaki bu farklılıklarından ötürü ikisine de aynı görevi vermeyi yanlış ve gereksiz görmüştür.¹⁰³²

Baltacıoğlu'nun bu görüşlere cevabı; kadın konusundaki hâkim görüşünün tekrarı, yani kadının istisnasız bir şekilde tüm vazifeleri yapması şeklinde olmuştur. Diğer ifadesiyle kadın erkek gibi yetişecek, onun gibi sosyalleşecek ve askerlik de dâhil olmak üzere bütün sosyal görevleri üstlenecekti.¹⁰³³ Baltacıoğlu, görüşlerinden geri adım atmamış ve kadının asker olması gerektiğini savunmaya devam etmiştir.¹⁰³⁴ Hatta Baltacıoğlu, yıllar sonra kaleme aldığı bir yazıda da Şadan'ı kadın düşmanı olmakla itham etmiştir.¹⁰³⁵

Son tahlilde onun kadına yönelik görüşlerinin hâkim ideolojiye yatkın/uyumlu olduğu ve ayrıca eleştirel de olsa makes bulduğu görülmektedir. Kadının askerlik dışındabiriz yükümlülüklerle başbaşa bırakıldığı açıktır. Bununla birlikte Baltacıoğlu'nun kadın konusunda çelişkilere düştüğü de olmuştur. Örneğin Safa'ya kadının doğuracağını, fakat bunun onu kuluçka makinası talihine mahkûm etmek anlamı taşımadığını söylemediğini aktarmıştık. Hatta 1934 yılında da nüfusun arttırılması için çocuk yetiştirmenin lüzumundan bahsederek “Anaları doğurmaya teşvik mi lazım? Fakat buna hakkımız var mı? Mesele doğan çocukları korumak”¹⁰³⁶ demiştir. Ancak bazı yazılarında ise kadınların çocuk doğurması gerektiğini söylemekten imtina etmemiştir. Mesela 1940'da yazdığı bir yazıda kadınların çocuk doğurmasını şu sözlerle teşvik etmiştir: “Türkler çoğalın, çoğalmak için evlenin... çocuk yetiştirin... bir, iki, üç, dört, beş, mümkünse on, on beş çocuk sahibi olun... kadınlar, çocuk doğurunuz, çocuk doğurmakla öğününüz... erkekler kadınlarınızdan çocuk isteyin, doğursunlar.”¹⁰³⁷ Üstelik kadının doğurganlığı bir temenni ve isteğin ötesinde çoğu zaman milli bir görev

¹⁰³¹ Şadan (17 Eylül 1936). Yine kadın ve ihtilal, *Yeni Adam*, Sayı:142, s.7.

¹⁰³² Şadan (24 Eylül 1936). Yine kadın ve erkek davası, *Yeni Adam*, Sayı:143, s.10.

¹⁰³³ Baltacıoğlu (1 Bir. Teşrin 1936b). Kadın ve erkek davası, *Yeni Adam*, Sayı:144, s.4.

¹⁰³⁴ Baltacıoğlu (12 İk. Teşrin 1936). Tarihi yapan kararlar ve fiillerdir, *Yeni Adam*, Sayı:150, s.3.

¹⁰³⁵ Baltacıoğlu (25 İkinci Kânun 1940). Dr. İzeddin Şadan'a açık mektup, *Yeni Adam*, Sayı:265, s.17; Köksal (Mart 1998). s.32.

¹⁰³⁶ Baltacıoğlu (23 Nisan 1934). En büyük devlet siyaseti nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:17, s.8; Baltacıoğlu (Nisan 1974a). En büyük devlet siyaseti nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:872, s.4.

¹⁰³⁷ Baltacıoğlu (1 Ağustos 1940b). s.2.

olarak ifade edilmiştir. Kadının çok yönlü işlevselliği üzerinden, hem kadının, hem de kültürün kutsallığı ön plana çıkarılmıştır. Analık, kadınlar için bu kutsallığı sağlayan en temel şeydi. Bunun yanı sıra doğurganlık ile kültürün güçlülüğü arasında kurulan bire bir ilişki; biyolojik üretimin sürekliliğinin teminat altına alınmasına koşul olarak kurulmuştur. Bu da bir nevi medeniyeti ileri dahi olsa doğurganlık oranı düşük olan devletler karşısında Türkiye'ye bir güçlülük payesi sağlamış oluyordu.

Baltacıoğlu, dönemin atmosferine uygun kaygıların, romantik ve pragmatist bir bakış açısının etkisiyle genç kızların hayatta başarıyı yakalayabilmesi için farklı prensipler de belirlemiştir:

- Sağlam bir gövde.
- İyilik seven, insanlara doğru ve düzgün davranmayı bilen bir huy.
- Her işte faydalı olmak, çocuk yetiştirmek, iyi bir eş ve arkadaş olabilmek.
- İsraftan kaçınmak ve tutumlu olmak.
- Yurdunu ve milletini sevmek, vatanını hiçbir şeye değişmemek.¹⁰³⁸

Onun üzerinde önemle durduğu bir başka konuyu ise kadına bakışının tamamlayıcı unsuru olarak ele alabileceğimiz aile konusu oluşturur. Aile kurumunun toplumun yapı taşı olduğu düşünüldüğünde onun konu hakkındaki hassasiyetini hemen anlayabiliriz. İşe aile kavramını nasıl açıkladığından başlayalım: “Aile aralarında hısımlık olan veya hısımlık kurmak tabiatinde bulunan, karşılıklı ve sosyâl müeyyideli haklar ve vazifelerle birbirine bağlı insanların vücutte getirdiği sosyâl guruptur.”¹⁰³⁹

İdeal ailenin ise “kafa ve kültür uygunluğundan, sevgiden ve işbölümüyle birbirini tamamlayan tesanütten” doğduğunu söylemişti.¹⁰⁴⁰ Eşlerin aralarında mutlaka din, dil ve sanat birliğinin olması gerektiğini belirtmiş ve aksi bir durumda ailede anarşinin hâkim olacağını söylemişti.¹⁰⁴¹ Böylece aile, onun millet/toplum anlayışının küçük bir örneği olarak belirlemiştir.¹⁰⁴²

Yukarıdaki görüşlerine uygun olarak ailenin sağlıklı bir şekilde devamı için; eşlerin manevi olarak uygunluklarının yanı sıra maddi olarak da uygun olmalarının önemine değinmiş, eşlerin birbirini bütünlemesi gerektiğinden söz etmiştir.¹⁰⁴³ Bu

¹⁰³⁸ Baltacıoğlu (1943). *Genç kız*, İstanbul: Sebat Basımevi, s.4.

¹⁰³⁹ Baltacıoğlu (1939a). s.301.

¹⁰⁴⁰ Baltacıoğlu (18 Haziran 1936). Aile faciaları karşısında ne düşünüyoruz?, *Yeni Adam*, Sayı:129, s.2;

¹⁰⁴¹ Baltacıoğlu (Haziran 1975). Aile denen varlık, *Yeni Adam*, sayı:886, s.3.

¹⁰⁴² Özman (2006). s.201.

¹⁰⁴³ Baltacıoğlu (1939a). s.322; Özman (2006). s.201.

bağlamda kadının üretici olması bir yandan aileyi, toplumu ve en nihayetinde toplumun çağdaşlaşmasını etkileyecek olması nedeniyle önemsenmiş, keza “müstahsil kadın ideali Türk demokrasisinin halis ideali” olarak düşünülmüştür.¹⁰⁴⁴Baltacıoğlu tarafından aile kurumu içerisinde, kadınlaraanne kimliği ile ahlak temelinde bir yetiştirici görevi verilmiş ve kadınlar geleneğin aktarıcısı kılınmıştır.¹⁰⁴⁵Bunların yanında kadınlara aile içerisinde yapmakla sorumlu tuttuğu pek çok şey de yüklemiştir. Üstelik bunları “evli kadının en büyük meziyetleri” olarak sıralamıştır:

“Açlığa dayanmak.

Tuvalet.

Bilgisini satmamak.

Turşu, reçel salata yapmasını bilmek.

Para gözlü olmamak.

Zevkiyle moda dışına çıkmak.

Sevimlilik.

Tasarruf.

Sebepsizce kıskanmamak.

Neşeli olmak.

Erkeğin kaprislerini anlamak.

Çocuk nedir bilmek”

Belirttiği bu özellikler, kadının erkekten çok daha fazla sorumlu tutulduğu bir vazifeler yekûnuna tekabül etmiş, kadınlar tam donanımlı bir organizatör olarak tahayyül edilmiştir.¹⁰⁴⁶Çalışmanın bütününde vurgulamak zorunda kaldığımız esas kavramlardan biri olan yaratıcılık ideali, Baltacıoğlu’nun çağdaşlaşma lügatinde önemli yer tutan bir ilke ve anlayış idi. Bu aşamada Özman’ın tespitleri dikkat çekicidir:

“Baltacıoğlu’nun insandan/Türk’ten beklediği yaratıcı olma durumu kadın imgesinin kuruluşunda erkek/insan/Türk için yüklediği anlamdan farklı bir anlam kazanır. Bu farklılaşma, özellikle, kadının yaratıcılığının yönel(til)diği alanlar açısından söz konusudur. Bu bağlamda, yaratıcılık, kadının, özellikle ev yaşamındaki ve günlük alandaki faaliyetlerini

¹⁰⁴⁴ Baltacıoğlu (9 Eylül 1937b).s.2.

¹⁰⁴⁵ Özman (2006). s.202.

¹⁰⁴⁶ Baltacıoğlu (2 Bir. Kan. 1937). “Evli kadının on iki meziyeti”, *Yeni Adam*, Sayı: 205, s.3; Özman (2006). s.202; Köksal (Mart 1998). s.33; Karaduman (2005). s.73.

biçimlendirmesi beklenen bir özellik olarak okunabilir... kadının yaratıcılığı, ağırlıklı olarak geleneksel rollerinin sınırları içerisinde gündeme getirilirken, kadından yaratıcılığı ile öncelikli olarak ailesine ve milletine hizmet etmesi beklenir.”¹⁰⁴⁷

Gerçekten de Baltacıoğlu'nun kadına yönelik fikirlerinin pek çoğunda kadının yaratıcılığını ifade etmesi, onun hizmet alanlarını tespit etmeye ve ne yapması gerektiğini öğrenmesine yöneliktir. Özetle kadının yaratıcılığının aileye, millete, devlete katkı sağlaması gerektiğini düşünmüş ve tasarladığı yaratıcı kadına bazı özellikler yüklemiştir. “Genç Kız” isimli çalışmasında; “Yaşamaya hazırlan!”, “Oku, çok oku!”, “Bir sanat öğren!”, “Dağınık olma!”, “Kendine arkadaş seç!”, “Güzelliğine güvenme!”, “Düşmandan kendini sakın!”, “Kendine bir eş seç!”, “Yuva kur!”, “Ana ol!”, “İşi sev!” tonlamalı söylemleri kadının hangi davranışları öğrenmesi gerektiğine yöneliktir. Baltacıoğlu, yine aynı eserde “madem ki ana olacaksın, insan yetiştireceksin, senin de olgunlaşman gerek. Bir güzel sanat öğren ki yükselsin. Yüksel ki insan yaratıcısı olasan” ifadesiyle kadının çağdaşlaşmaya sağlayacağı katkıları belirtirken sanatın öğrenilmesini önemsemesi, hedeflediği yeni kadının prototipinin bir başka özelliğini ortaya koymaktadır.¹⁰⁴⁸

¹⁰⁴⁷ Özman (2006). s.202,203.

¹⁰⁴⁸ Baltacıoğlu (1943). s.3-16. Baltacıoğlu'nun bu çalışmasıyla ilgili değerlendirmeler için bkz. Karaduman (2005). s.85-88.

Dördüncü Bölüm

Eğitim ve Çağdaşlaşma

1. İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim Görüşleri:

İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya atılan çağdaş eğitim fikirleri, devrin entelektüellerinin üzerinde fazlaca durduğu konu olmuştu. Hem düzende yaşanan değişimin hızı, hem de özgürlüklerin hissedilir şekilde artması bu durumu etkileyen ana etkenler olarak söylenebilir. Baltacıoğlu'nun da aralarında olduğu dönemin önemli eğitimcileri, konu hakkında çok çeşitli görüşler ileri sürmüşler ve Cumhuriyet döneminin eğitim politikalarını şekillendirmişlerdi.¹⁰⁴⁹

Baltacıoğlu, başından itibaren geleneksel eğitim sistemine muhalif olmuş ve bu hususta yenilikçi görüşler paylaşarak ve hatta bu görüşleribizzat uygulamaya çalışarak kendine özgü bir konum elde etmişti. Nitekim K. Aytaç'ın ifade ettiği gibi 20. yüzyılda gür bir biçimde ortaya çıkan “eğitim reformu” yahut “reformcu eğitim” hareketlerinin Türkiye'deki önde gelen isimlerinden biri olmuştu. 1945'e kadar Avrupa'daki pek çok ülkede ivme kazanan “bu reformcu hareket” kendi bünyesinde zengin bir gelişim seyri izlemişti. Birbirinden farklı rotalarda gelişen bu akımların geleneksel eğitim sistemi ve kurumlarını/okullarını değiştirerek dönüştürmek, çağa uygun eğitim modeli uygulamak ve böylece “Yeni Adam”lar yetiştirmek gibi ortak noktaları vardı. Söz konusu ortak noktaların varlığının vücut bulmuş hali olan Baltacıoğlu, üstüne basa basa mevcut eğitim sisteminin yanlışını, kullanışsızlığını giderebilmek ve eğitimin çağdaşlaştırabilmesini sağlayabilmek için yeni bir perspektifin geliştirilmesini istemiştir.¹⁰⁵⁰

Çalıştığı konular arasında en fazla kalem oynattığı alan olan ve en büyük ününü de eğitimci yönüyle kazanmış olan Baltacıoğlu, ölümüne dek sürececek uzun bir zaman diliminde eğitim konusuna eğilmiş, bu alanla ilgili tezlerini geliştirerek bulunduğu dönemin eğitim anlayışlarına doğrudan etki etmiştir. Hayatını ele aldığımız kısımda da vurguladığımız gibi kendi eğitim serüveninden gözlemleriyle çıkardığı dersler, bazı

¹⁰⁴⁹ O. Dağlar (Kış 2004). İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Türk milli eğitimine katkıları”, *Bilgi ve Bellek*, Sayı:1, s.119.

¹⁰⁵⁰ K. Aytaç (2006). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim reformu kuramı”, *Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Gazi Üniversitesi, s.85,86.

düşünürler ve 1910 yılında Avrupa’da tecrübe ettiği farklı eğitim metotları, eğitim alanındaki ufkunu geliştirmiştir.

Nitekim eğitimle ilgili Meşrutiyet döneminin çeşitli basın organlarında pek çok makale kaleme almış ve ilk eserlerini de İkinci Meşrutiyet döneminde yazmıştı. Cumhuriyet ilan edilmeden önce kaleme aldığı yazılarda başta eğitim olmak üzere düşüncelerinin ilk nüvelerini ortaya koymuştu. Kült eseri “Talim ve Terbiyede İnkılâp”¹⁰⁵¹ olmak üzere çalışmaları, Osmanlı İmparatorluğu’nun eğitim sistemine radikal eleştirel bir tavrı içermekteydi. Bu bağlamda eğitimle ilgili sunduğu fikir demeti ile dönemine bazı yönlerden damga vurmuştur. İ. Hakkı Tonguç, Baltacıoğlu’ndan, “Meşrutiyet devri eğitim ve öğretimine en çok etki yapan, birçok eserleriyle hizmet eden değerli eğitimlerimizden” biridir şeklinde bahsederken,¹⁰⁵² M. Şekip Tunç ise şunları söylemiştir:

“1919’dan beri tanıdığım on beş yılda Darülfünun felsefe şubesindeki meslektaşları arasında liyakat ve şahsiyetine şahit ve hürmetkâr olduğum Hakkı Bey, Tanzimat’tan bugüne kadar gelen terbiyecilerimiz arasında emsali gösterilemez bir terbiye babasıdır. O halde ki, terbiyeye ve bütün meselelerine onun kadar vefalı, aynı zamanda bu uğurda onun kadar bu mücadelede sebatlı olması anadan doğma büyük bir terbiyeci olduğuna şüphe bırakmamaktadır.”¹⁰⁵³

Onun eğitime yönelik görüşlerinin şekillenmesinde Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu ortam önemli derecede etkili olmuştu. Eğitim konusunda üretkenliğe başladığı bu yıllarda, yıkımla sonuçlanan savaşlar yaşanıyor ve imparatorluğun kurtarılması için arayışlar hat safhadaydı. Örneğin eğitim konusunda ve bu arayış bağlamında kaleme aldığı bazı yazılarda Balkan hezimetinin izleri şiddetli bir şekilde göze çarpıyordu. Bu dönemlerde herkesin dilinde bir devrim isteğinin olduğunu belirten Baltacıoğlu; okul açmak, programları ıslah etmek, Avrupa’ya öğrenci götürmek gibi sürekli tekrarlanan önerileri kabul etmemiş, tekil bir eğitim anlayışına karşı çıkmıştı. Yetiştirilecek yeni neslin temel özelliklerini güçlü, çalışkan, cesaretli ve

¹⁰⁵¹ Baltacıoğlu’nun öğrencilerinden Hasan Ali Yücel, 1957’de söz konusu kitapla ilgili olarak; “adı gibi içi ile de, bugün için dahi yeni bir kitaptı ve kitaptır. Öğretmen olma kararımı değişmez hale getiren, onun satırlarına yansımış kültür ve terbiye ruhu olmuştur.” Bkz. Yücel, (1998), s.28.

¹⁰⁵² İ. H. Tonguç (1947). *Canlandırılacak köy*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.210.

¹⁰⁵³ M. Şekip Tunç (Nisan 1957), “İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Kur’an tercümesi”, *Türk Yurdu*, Sayı:267, s.721’den aktaran L. Bayraktar (Şubat 2011). *Türk Yurdu’nda medeniyet tasavvuru*, *Türk Yurdu*, Sayı:282, s.121.

ahlaklı olarak belirlemişti. Çünkü bu neslin: “Yarın İstanbul kapılarında patlayacak Bulgar güllerine karşı göğsünü gelecek, eğer kurşun, gülle, şarapnel bulamazsa, taş, toprak yumrukla, camilerimizi, türbelerimizi çiğneyen Bulgarların beyinde” patlatacağını söylemiştir.¹⁰⁵⁴ Dolayısıyla bu neslin yetişmesinde beden, his, iradeye vurgu yapmıştı. Eğitimin amacını bu neslin yaratılması olarak görmüştür. Yetiyecek neslin özelliklerini de şöyle saptamıştır. Bu nesil babaları gibi çok malumatlı olmayacak, ancak “adam” ve “vatanperver” olacaktır. Yetiştirilecek yeni nesil, babaları gibi göç etmek zorunda kalmayacaklar, çalışmak, çarpışmak ve ölmek için yetiştirileceklerdir.¹⁰⁵⁵

İkinci Meşrutiyet dönemi, kuşkusuz Türk tarihi açısından oldukça önemli süreci ifade etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nun özellikle Balkanlarda yaşadığı felaket dönemin entelektüelleri üzerinde tam anlamıyla bir şok etkisi meydana getirmiştir. O dönem yazdığı yazılarda da açıkça görülen bu etkilerden anlaşıldığı gibi, eğitim konusunu oldukça önemsenmiştir. İyi bir vatansever olan Baltacıoğlu, bu ortamda yenilgiye pragmatist bir bakış açısıyla yaklaşmış ve bunu fırsata dönüştürmenin üzerinde durmuştur. İmparatorluğun gerilemesiyle doğru orantılı olarak onun düşüncesinde Türk eğitim sisteminin devrime ihtiyacı olduğu bu sayede yoğun bir biçimde gündeme girmiştir. Bu bakımdan denilebilir ki eğitim konusundaki ilk fikirlerinin eleştirel olduğu oranda tavizsiz ve otoriter olması Osmanlı İmparatorluğu’nun kaotik ortamının bir ürünüydü:

“Bizim Rumeli hezimetinden alacağımız şey, yeis ve elemden ibaret bir tesir değil; memleketin terbiyesinde inkılâp yapacak kuvvetli bir aksi tesirdir. Bu aksi tesiri, az zamanda kuvvetli bir nesil yetiştirecek surette tanzim etmek mütefekkirlerle mürebbilerin vazifesidir.”¹⁰⁵⁶

Burada ifade edilmesi gereken noktalardan biri de bilhassa askeri anlamda geçmişe yaptığı yüceltici vurgulardır. Bulgarlara yenilginin faturasının bedenen güçsüzlüğe bağlayan Baltacıoğlu, Viyana kapılarına dayanan ecdadın ahlak ve iradesinin kaybolduğundan söz ederek,¹⁰⁵⁷ hem içerisinde bulunan ruhi bunalımı açık etmiş, hem de eğitimde bedeni kuvvetin, ahlakın ve iradenin önemine değinmişti. Gayet

¹⁰⁵⁴ Baltacıoğlu (Haziran 1329). Terbiyede inkılâp lazım, *Yeni Fikir*, Sayı:12, s.363.

¹⁰⁵⁵ Baltacıoğlu (Haziran 1329), s.366.

¹⁰⁵⁶ Baltacıoğlu (15 Teşrinisani 1329). Yeni terbiye cereyanları, *Şehbal Mecmuası*, Sayı:86, s.272.

¹⁰⁵⁷ Baltacıoğlu (15 Teşrinisani 1329). s.273.

net bir şekilde geçmiş vurgusunu, ihtişam ve güç ekseninde değerlendirme konusu yapmıştı. Bu da söz konusu ortamda doğal karşılanabilir. Yaşanan sıkıntılarla birlikte eskinin ihtişamını yaşatarak geleceği güçlü kılacak ve tüm sıkıntıları ortadan kaldıracak yeni bir eğitim arzusunu ifade eden Baltacıoğlu, bu eğitim içerisinde sporun sevilmesini (beden eğitimi), kır eğlencelerini ve açık hava gezilerini önermiştir. Ayrıca sokakların, bahçelerin ağaçlarla donatılmasını arzulamış ve iş okulu hüviyetinde üretici bir eğitim modeli öngörmüştür.¹⁰⁵⁸

Eğitim ile ilgili önerilerini çağdaş olmanın zorunluluğuyla ifade eden Baltacıoğlu açısından belki de en dikkat çekici husus, döneminin karmaşıklığı içerisinde yenilgilerin, geleneklerden kopmayla özdeşleştirilmesi idi. Dolayısıyla kitabi bilgilerden önce tıpkı ataları gibi yaşayarak öğrenmeyi sağlayacak bir eğitim anlayışının gerekliliğini vurgulamıştır. Eğitimin gerilemesine neden olan amiller olarak değerlendirdiği beden, his, iradi ve fikri çöküşün gerçekleştiğine inanmasından dolayı bu izahları yapma gereği hissetmiş ve eğitimin klasik metotlarına cephe alarak değinilen özellikleri yeni nesillere kazandırabilmenin üzerinde durmuştur. “Talim ve Terbiyede İnkılâp” adlı eserinde ise eğitimin amacını oldukça net ve kısa bir şekilde ifade etmiştir: “Yaşamak azminde bulunan bir milletin yegâne maksadı ‘çocuklarını hayata hazırlamak’ olmalıdır. Terbiye; hayat için en mühim sermayedir.”¹⁰⁵⁹ Hayata hazırlanmış adamı ise şöyle tasvir etmiştir:

“Vücudu sıhhatli ve kuvvetlidir; eşyayı, ahval ve vakıayı görür, bunlar üzerinde düşünebilir, düşüncelerden ati için neticeler çıkarır, kararını verir, verdiği kararı yapar, muvaffakiyetle neticelendirir, muvaffakiyetleri için sebat ve cesaret gösterir, müşkülattan yılmaz, çalışmaktan usanmaz, miskin kanaatlerin mahkûmu kalmaz, teceddüdü sever, terakkiye tapar; bir adam ki hem kendinin hem de memleketinin menfaatlerini anlar, bu menfaatleri istihsal için, bu menfaatleri müdafaa için nefsinde kuvvet, emel, sebat duyar. İşte velev ki malumatı az olsun böyle bir adam ‘hayata hazırlanmış’ bir adamdır. Bu hazırlığı verecek şey terbiyedir.”¹⁰⁶⁰

Baltacıoğlu, eğitim kavramının içini doldurmak için öncelikli olarak tarihi süreç içinde yapılan eğitim tanımlamalarını gözden geçirmiştir. Eflatun’dan Durkheim’a

¹⁰⁵⁸ Baltacıoğlu (15 Teşrinisani 1329). s.273,274.

¹⁰⁵⁹ Baltacıoğlu (1927). s.4. Ayrıca bkz. Baltacıoğlu (1995). s.15.

¹⁰⁶⁰ Baltacıoğlu (1927). s.8.

kadar pek çok tanımı ele almıştır.¹⁰⁶¹ Fransız eğitimci L. Dugas, E. Cell erier ve E. Durkheim’in tanımları üzerinde durmuştu. Dugas, “terbiye muayyen bir plana ve hususi mebdelerine göre ebeveyn yahut muallimler tarafından  ocuġa verilen istikamettir” tanımını yapmıştır. Cell erier, “Terbiye; ebeveynin, çocukları  l  farzettikleri talie hazırlamalarıdır” demiştir. Durkheim ise “Terbiye; ergin nesillerin, içtimai hayata elverişli olmayanlar üzerine yaptığı tesirdir” tanımlamasını yapmıştı. Baltacıoġlu ise bu    tanımla ilgili şunları ifade etmiştir:

“Bu tarifler terbiye mefk resinin deġil, terbiye hakikatinin tarifleridir. Çünkü    de terbiyenin nasıl olacaġını, olması lazım geleceğini deġil – iyi, kötü, mükemmel, nakıs – terbiye denilen mevcudun ne mahiyette, ne tabiatta olduġunu gösteriyor. Binaenaleyh    de ilmidir.”¹⁰⁶²

Bu noktada N. Tozlu’nun da ifade ettiği gibi Baltacıoġlu’nun eġitim tanımıatif yaptığı düşünürlerden daha kapsamlıdır. Zira kendisi bu isimlerin terbiyeyi sadece insanların verdiğini dile getirdiklerini söylemiş, kendisi ise bütün çevreden gelebilecek etkilerin bireyin eġitiminde/terbiyesinde etkili olduġunu düşünmüştür.¹⁰⁶³ Bu yönüyle de eġitimin her devir ve yerde olduġunu belirtmiştir: “Terbiye; icat edilecek bir fikir deġil, mevcut olan bir hakikattir. Bir hakikat ki her gün, her zaman, evlerimizde, mekteplerimizde yaşıyor.”¹⁰⁶⁴

Eġitimin tanımlanması aşamasına geldiğimizde, Baltacıoġlu’nun pek çok tanımlama yaptığını görüyoruz.  rneġin “Terbiye İlmi” adlı eserinde eġitimi şu şekilde açıklamıştı: “Ferdin bir yandan fikirlerini bir yandan da hislerini tahrik ederek fiile sevk etmek, fiili muhitine göre tanzim etmek, sonra bu ferdin ruhunda kökleştirmek. Bütün terbiye tarihinin h lasası budur. Terbiye ilmi de bu hadisenin ilmi olarak m talaasıdır.”¹⁰⁶⁵

Bir başka eserinde eġitimin beş unsurundan söz etmiştir:

- 1- “ ocuġun içinde bulunduġu cemiyet, (muhit).
- 2-  ocuġun bu muhite intibakını temin eden reşit, (mürebbi).
- 3- Mürebbinin muhit hakkındaki telakkisi, (gaye).

¹⁰⁶¹ Baltacıoġlu (1930a). *Umumi pedagoji*, İstanbul: Milliyet Matbaası, s.18-25; Baltacıoġlu (1332). s.18-24; Baltacıoġlu (1942c). *İçtimai mektep nazariyeleri ve prensipleri*, Ankara: Maarif Matbaası, s.20-22; Tozlu (1989). s.67; Akar (1994). s.63-65.

¹⁰⁶² Baltacıoġlu (1332). s.14,15; Baltacıoġlu (1930a). s.23,24.

¹⁰⁶³ Baltacıoġlu (1930a). s.25,26; Tozlu (1989). s.68.

¹⁰⁶⁴ Baltacıoġlu (1332). s.5; Baltacıoġlu (1930a). s.7.

¹⁰⁶⁵ Baltacıoġlu (1332). s.57.

- 4- Mürebbinin kullandığı vasıtalar, (usul).
- 5- Muhitin ve mürebbinin tesirini alan çocuk, (mevzu).”

Hemen sonra da tanıma geçmiştir:

“Terbiye tarifinin bu beş unsuru ihtiva etmesi lazım gelir. Binaenaleyh ‘terbiye’ içtimai hayata dâhil olan acemi fertlerin bu hayata intibakını temin gayesiyle muayyen muhitler dâhilinde ve muayyen usullerle reşitler tarafından verilen muayyen tefekkür, tehassüs ve faaliyet itiyatlarının heyeti mecmuasıdır.”¹⁰⁶⁶

Eğitim sistemine getirdiği eleştirilerin temelinde ise “maarif” kelimesinin okuma ve yazma olarak anlaşılması olmuştur. Eğitim kelimesinin “en kısır manası” olarak değerlendirdiği bu anlayışın “eski mahalle mektebi”nin bir hatırası olduğunu söylemiştir. Ayrıca eğitim ve okul kelimesinden okuma-yazmanın yanında “hesap, hendese, coğrafya...” okutma anlamını da kast edenlerin olduğunu, bu anlayışın ise eski rüştiye ve idadi devrinin hatırası olduğunu vurgulamıştı.¹⁰⁶⁷ Okuma ve yazmayı eğitimin sadece bir aracı olarak gören Baltacıoğlu, ülkenin geleceğinin belirlenmesinde “maarif” kelimesine sadece basit bir okuma yazma işlevi yüklemenin, ülkeyi çağdaştırma noktasında işlevsiz bırakacağına, hatta ülkeyi “batıracağına” dikkat çekmiştir.¹⁰⁶⁸ Bu aşamada vurguladığı noktalardan biri de eğitim sisteminin gelişmesinin ve düzeltilmesinin her şeyden önce memlekette “maarif fikrinin” oluşturulmasına bağlı olduğu düşüncesi idi:

“Hususiyle memleket, maarif kelimesinden yalnız ilim, yalnız kitap ve ders anladıkça, ilim, kitap, ders ile birlikte mekteplerinde hayata, harekete, içtimaiyata, muâşerete, teşebbüse, tecrübeye, bütün manasıyla kanlı, canlı bir mevki, hak vermedikçe mekteplerinde yalnız belki akıllı, fikirli, malumatlı, fikri terbiyesi mükemmel gençler yetişecek.”

Ancak böyle bir neslin de ahlaken ve bedenlen çökmeğe mahkûm olacağına dikkati çekmiştir.¹⁰⁶⁹ Baltacıoğlu’nun tahayyül ettiği eğitim sistemi bireylere, fikir ve duygu verecek, aynı zamanda onları bir nevi aksiyon adamı haline getirecekti.

¹⁰⁶⁶ Baltacıoğlu (1339b). *Terbiye dersleri*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası, s.10,11; Baltacıoğlu (1930a). s.18.

¹⁰⁶⁷ Baltacıoğlu (1331). s.7.

¹⁰⁶⁸ Baltacıoğlu (1330a). *Terbiye ve iman*, İstanbul: Yeni Turan Matbaası, s.6,7.

¹⁰⁶⁹ Baltacıoğlu (1330a). s.8,9.

Dolayısıyla da eğitimi sadece okulda verilecek, ezberletilecek kuru bir bilgi aktarımı olarak görmemiştir.

Bu bakış açısıyla geçmişten kendi dönemine dek Türk eğitim tarihine eleştirel tavrını sürdürmüştür. Ona göre “mutlakiyet maarifi bir gösteriş ve idareyi maslahat maarifiydi. O zaman hiçbir şey ciddi, hiçbir şey esaslı ve tamam değildi. Bu noksan mutlakiyetin bütün idare şubelerinde vardı” Meşrutiyet dönemini de eğitim konusunda yeterli görmeyerek şunları söylemiştir: “Mutlakiyet devrinde esaslı teceddütlere mani olan bir ferdin, Sultanın istipdatı idi. Meşrutiyet devrinde de aynı teceddütlere mani olan müteaddit fertlerin kararsızlığı idi.”¹⁰⁷⁰

Türkiye’deki eğitim atılımının kendi ifadesiyle “pedagoji hareketi”nin 1908’de başladığını söylemiş, doğma ve yayılma merkezini, İstanbul Darümuallimini olarak ifade etmiştir. Mustafa Satı Bey’in müdürlük görevinde bulunduğu bu okulda çeşitli yenilikler yapılmasına rağmen yine de döneminin okul anlayışının değiştirilemediğini belirtmiş, ikinci yenilik hareketinin ise Şemsülmekâtip isimli özel okulda gerçekleştiğini söylemiştir.¹⁰⁷¹

Bu dönemde okullara; müşahede, mukayese ve muhakeme usullerinin girdiğini, vatan, sanat duygularının şuurlandığını, şahsi teşebbüsün ve serbest zaman anlayışının başladığını söylemişti. Yine din derslerinin bilimle uyumlu hale getirilerek aklileştirilmesi, ahlak derslerinin de laik esaslar üzerine kurulduğunu belirtmişti. Böylelikle Meşrutiyet’in eğitim anlayışının alâmet-i farikasını “ihtilalci bir pedagoji” olarak açıklamıştır. Ancak genel anlamda bu dönemin eğitim faaliyetini eleştirir pozisyonu korumuş, Meşrutiyet’in öğretim tekniğindeki başarısına rağmen “tedris gayelerinde ve tedris felsefesinde büyük bir fukaralığın göze çarptığını” vurgulamıştır.¹⁰⁷²

Baltacıoğlu’nun öncelikli olarak memlekette eğitimin ideal/fikir boyutunun eksikliği üzerinde sıkça durmuş olması önem arz ediyordu. Fakat eğitim konusunda bazı açılardan olumlu değerlendirdiği II. Meşrutiyet’ten itibaren eğitim anlayışının aynılığından da yakınmaya devam ediyordu. Değindiğimiz gibi ilk safhada eğitimin ideal noktasındaki sıkıntılara parmak basmıştı. Kendi sözleriyle “II. Meşrutiyet bize müteaddit genç pedagoglar yetiştirdi. Fakat Emrullah Efendi gibi bir mütefekkirin

¹⁰⁷⁰ Baltacıoğlu (1931a). s.66.

¹⁰⁷¹ Baltacıoğlu (1964b). *Pedagojide ihtilal*, İstanbul, s.77,78.

¹⁰⁷² Baltacıoğlu (1942c). s.3-5.

umumi maarif ıslahatı hakkındaki geniş fikirleri istisna edilirse, tek ıslahatçı kazandıramamıştı.”¹⁰⁷³Daha sonra kaleme aldığı bir yazıda ilkokuldan üniversitedeki bazı fakültelere dek tüm safhalarda kök salmış olan eğitim anlayışını bir bütün olarak eleştirmiştir:

“Meşrutiyet ıslahatçıları kafalarına Batının okul modellerini yerleştirmişler, onları okul eğitiminin ideal örnekleri sanıyorlar, artık başka bir şey düşünemiyorlardı. Yapılan, yenilik sanılan okul reforması ne idi? Kürsüsü, sıraları, kürsüsü üzerinde sallanıp duran öğretmeni ile kilise morfolojisini hatırlatan bir sınıf teşkilatı ile, telkinleri, tekrarları ile kilise vaazlarını hatırlatan bir ‘usulu tedaris’, piyango çeker gibi gelişi güzel soru soran bir sınav şekli ile bir talih denemesi, sonunda da ezberleyene, talihi olana on numara vermek, talihsizini döndürmek, sınıfta bırakmak!...”¹⁰⁷⁴

Dönemin eğitim anlayışını, tek düze ve anlamsız buluyordu. Temel ideal olarak algılanan ve uygulanan uslu ve hafızası kuvvetli nesil yetiştirme idealinden vazgeçilmesini istiyordu. Dolayısıyla eğitimi, öğrencilerin şahsiyetini güçlendirecek olan önemli bir enstrüman olarak algılamıştı. Yapılacak şey, Türk eğitim sisteminin hafızayı doldurmaya odaklı yöntemini ortadan kaldırmak ve karakterin olgunlaştırılmasına gayret etmektir. Keza “(...) kafayı doldurmaktan ziyade seciyelerin teşekkülünü talim ve terbiyede en yüksek emel en mühim hedef” olarak kabul etmenin gerektiğini söylemişti.¹⁰⁷⁵Bunun yolunu, düşünce dünyasına uygun olarak Türk eğitim sisteminde radikal bir reform yapılması gereği üzerine inşa etmiş idi. Fakat bu reformun; okul açmak, yapmak yahut programları değiştirmek olmadığını, zira eğitim reformunun gelişigüzel bir şey olmadığını vurgulamıştı.¹⁰⁷⁶

Çağın eğitim hayatına uygun bir tarzda eğitimin üretici yönünü esas alan Baltacıoğlu, eğitimin en önemli eksikliğini, “münhasıran fikriyeci ve maneviyeci” olması ve ekonomik hayata yeterince önem vermemesi olarak tespit etmiştir:

“Avrupa’da hiçbir memleket; zannetmem ki, fertlerini yetiştirirken bizim gibi maddiyat ve hakikati bırakıp da yalnız maneviyat ve fikriyat ile uğraşsın! Mektep hayata hazırlamak için bir yer ise, er geç hayatın bu

¹⁰⁷³ Baltacıoğlu (1932). s.44.

¹⁰⁷⁴ Baltacıoğlu (Eylül 1969). Pedagojide ihtilal, *Yeni Adam*, Sayı:817, s.2.

¹⁰⁷⁵ Baltacıoğlu (1927). s.14.

¹⁰⁷⁶ Baltacıoğlu (1331). s.7,8.

hakikatinden müteessir olacak, istihsal ve iktisat fikirleri de askerlik ve müdafaa fikirleri gibi terbiye müesseselerimizi istila edecektir.”¹⁰⁷⁷

Nitekim daha sonra kaleme alacağı yazılarda da eğitimin bireyleri topluma hazırlama misyonuna dikkat çekmeyi sürdürmüş ve toplum hayatına hazırlanmış adamı “meslek adamları” olarak nitelemiştir.¹⁰⁷⁸ Onun eğitim konusunu okul ile sınırlandıran, faaliyete önem vermeyen, buna karşılık hafızaya yüklenen eğitim anlayışına tavrı aldığı görülmektedir. Türk eğitim sistemini, iç dinamikleri de hesaba katarak bir ideal etrafında yeniden tasarlamayı önererek milli, üretici ve yaratıcı bir eğitim modeli ortaya atmış, görüleceği üzere takip eden yıllardaki çalışmalarıyla eğitim felsefesini sistemli hale getirerek Türk eğitim hayatına sunmuştur.

Baltacıoğlu'nun İkinci Meşrutiyet'ten itibaren eğitim yaklaşımında; çocukların yaşadığı topluma adapte olmaları, bireylerin bir mesleki şahsiyete sahip olmaları, gelişimlerinin sağlanması ve yine bireylerin kendi kültürlerini içselleştirerek toplumuna yararlı olmalarının sağlanması belirleyici ana görüşlerdi. Paralel bir biçimde eğitime yüklediği önemli görevlerden biri de eğitimin çağdaşlaşmanın ve medeniyetin devamını sağlayan bir araç olması idi: “Terbiye olmasaydı, içtimai uzuvlar demek olan, medeniyet intikali mümkün olamayacak, bu suretle içtimai terakki, içtimai tekâmül de mümkün olamayacaktı.”¹⁰⁷⁹

Cumhuriyet'e evrilen dönemde ise devrin atmosferine uygun bir şekilde eğitimin milliliği üzerinde daha fazla durmaya başlamıştır. Yeni rejimin değişim ve dönüşüm odaklı ortamında değinilmesi gereken noktalardan ilki, bu yıllarda önemli bir gündem maddesi haline gelen “terbiyede vahdet” konusudur. Bilindiği üzere Cumhuriyet'in ilanı ile tahayyül edilen yeni devlet ve toplum idealinde eğitim önemsenen, üzerinde hassasiyet gösterilen bir alan olmuştur. Medreselerin varlığı ise kurucu elitler için negatif bir algı yaratmıştır. Dolayısıyla rejimin ulus-devlet anlayışı ekseninde çağdaş, Kemalist ve seküler yeni bir nesil oluşturmaya uygun bir eğitim sistemi tasarlanmıştır. Baltacıoğlu da 1923 yılındaki Heyet-i İlmiye'de tartışılan bu konuya hararetle destek vermiş, dahası eğitimde birliğin gerekliliğine yönelik müdafaalarda bulunmuştur.¹⁰⁸⁰

¹⁰⁷⁷ Baltacıoğlu (1 Mart 1333). Müstahsil terbiye için, *Muallim*, Sayı:8, s.244.

¹⁰⁷⁸ Baltacıoğlu (15 Haziran 1939). Pedagoji, dünü, bugünü, yarını, *Yeni Adam*, Sayı:233, s.18.

¹⁰⁷⁹ Baltacıoğlu, (1339c), *İçtimaiyat nokta-i nazarından terbiye*, Evkaf-ı İslamiye Matbaası, s.14.

¹⁰⁸⁰ Baltacıoğlu (28 Şubat 1924). Terbiyede vahdet, *Akşam*, Sayı:1939, s.1.

“Tevhid-i Tedrisat meselesi muhtelif Vekâletler emrinde bulunan yalnız iptidailer için mevzuubahs olmuyor, belki bütün terbiyeyi umumiye müessesileri için mevzuubahstir. O halde meslek mektebi olmayan yani doğrudan doğruya zabıtlık, mühendislik, muallimlik terbiyesi vermiyen ne kadar mektep varsa hepsinin Maarif Vekaleti’ne ilhakı lazım gelir. Çünkü orta derecede terbiyeyi umumiye mekteplerinin de ne şerisi, ne de askerisi olamaz!(...) ilk tahsil gibi bu tahsilin de umumi terbiye ile mükellef olan bir vekâletin murakıbesine vazedilmesi zaruridir.”¹⁰⁸¹

Onun bu kapsamda dikkati çektiği, aynı zamanda eleştirdiği bir başka nokta daha vardı. Bu nokta, Darülfünun’un çeşitli fakültelerinin liselerin son sınıflarındaki öğrencileri kabul etmesinin, liselerin özellikle son sınıflarının boşalmasına neden olduğuydu. Bu durumun Tevhid-i Tedrisat’ın hedef ve maksadına uygun olmadığını vurgulamıştır.¹⁰⁸²

Osmanlı İmparatorluğu’nun yaşadığı bir dizi badire ve trajediler etrafında, toplumu oluşturan bireylerin eğitim meselesinin ne kadar önemli olduğunu kavrayan Baltacıoğlu, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden evvel eğitimi özgünlük temelinde değerlendirme uğraşına girmiştir. Bu bakımdan kendilerine has yaratıcı bir eğitim sisteminin kurulmasını can-ı gönülden arzulamıştır. Cumhuriyet’in ilanını müteakip yeni inşa faaliyetlerinin de başlamasıyla eğitim konusundaki fikirlerini sürekli gündemde tutmaya özen göstermiş ve yeni rejim için bu hususta bir dizi prensip belirlemiştir:

- “Lâdini yani sadece ahlaki, bedii ve insani bir terbiye temeli.
- Maddiyat, hayatiyat, içtimaiyat ve riyaziyattan ibaret müsbet ilimlerin harsini temin eden afaki bir tedrisat temeli.
- İlmi şuura, şahsi ve tecrübi faaliyete müstenit mesleki ve iktisadi bir tedrisat temeli.
- Tahsilin umumi ve nazari, mesleki ve ameli şekillerinde bütün Türk vatandaşlarına tamimi.
- İçtimai bir nimet olan tahsil nimetinin fakirlere meccanen temini.
- Muhtelif mektepler arasındaki ilmi ve ahlaki tesanütler ve münasibetler tesisi.

¹⁰⁸¹ Baltacıoğlu (1932). s.27.

¹⁰⁸² Baltacıoğlu (1932). s.37.

- Mekteplerde hem hocaların hem de talebenin selâhiyet ve mesuliyetine müstenit ahlaki ve insani bir inzibatın tesisi.
- Cumhuriyetin ilmi, ahlaki, bedii ve iktisadi mefkuresine mutabık yeni mektep binaları, cumhuriyet mabetleri vücuda getirilmesi.
- Demokrasi maarifinin idari teşkilatında ihtisas, taksimi amel ve diğer velayetlere karşı mesleki istiklal temellerinin konulması.
- Bizzat Maarif Vekaleti'nin idari teşkilatında yeni inkılâbı vücuda getirecek ilim ve ihtisas unsurlarının ve kuvvetlerinin çoğalması.”¹⁰⁸³

Pek tabi öne sürdüğü bu prensipler, eğitimle ilgili olarak önceden sarfettiği görüşlerini bütünlemiştir. Bu görüşler, aynı zamanda yeni devletin ve Kemalist ideolojinin getirdiği değişimler karşısında eğitimin ve rejimin değerler sistemine de uygun olarak yeni bir pozisyon alınması gereğini ifade etmesi bakımından önemlidir. Nitekim Türkiye'nin, büyük değişiklikler yaptığını ve yarın için sağlam bir gençlik yetiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu görevin ise eski terbiye fikir ve usullerinin atılarak yenilerinin kullanılması ile gerçekleştirilebileceğini belirtmiştir.¹⁰⁸⁴

Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte Türkiye'nin bir tür yenilikler silsilesine sahne olması, eğitimin de bu değişimlere ayak uydurması ihtiyacını doğurmuştur. Keza Baltacıoğlu da, “Cumhuriyetçi bir maarifin en büyük günahı cumhuriyet mefkûresine göre adam yetiştirmekte tamamiyle muvaffak olamamasıdır” demişti. Bu bakımdan Kemalist döneme ait değerlerin korunmasına destek olacak “cumhuriyet pedagojisinin” bir an önce hayata geçirilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁸⁵

Dönemin entelektüellerinin çoğunda yer alan eşitlik söylemi, Baltacıoğlu açısından da bahsettiğimiz “Cumhuriyet maarifinin” ayırıcı bir vasfı olarak değerlendirilmiştir. Bu minvalde kadın-erkek yahut şehirli-köylü eğitimi gibi sınıflandırmalara da demokrasiye uygun olmadığı için karşı çıkmıştır:

“Bütün Türkler için terbiye cumhuriyet terbiyesi olacak, ayrıca her Türk için istidadı olduğu mesleğin terbiyesi olacaktır. Köylü köylüden doğduğu için köye saplanmayacak. Hangi güç hangi doğruluk onun yüksek bir tahsil

¹⁰⁸³ Baltacıoğlu, (1 Nisan 1926a). Cumhuriyet'in maarifi projelerden evvel içtimai prensiplere muhtaçtır, *İçtimad*, No:201, s.3926; Baltacıoğlu (1932). s.62.

¹⁰⁸⁴ Baltacıoğlu (1 Kânunusani 1934). Türkiye milli bir terbiye planına muhtaçtır, *Yeni Adam*, Sayı:1, s.2.

¹⁰⁸⁵ Baltacıoğlu (1932). s.59,60.

almasının önüne geçebilir? Hak ve müsavat devlet prensiplerimizdir, köylüden niçin esirgiyeceğiz...”¹⁰⁸⁶

Eşitlikçi ve milli olan demokratik ilkeleri gözeten bireğitim sistemi olarak idealize ettiği yeni eğitim anlayışının eski eğitime nazaran bir başka ayırıcı özelliğini de yeni eğitimin, eski eğitim gibi statik olmaması olarak göstermiştir.¹⁰⁸⁷ Bu değişimle birlikte toplumun ihtiyacını özgür, yaratıcı ve müstakil şahsiyetli insanlar olarak tespit etmiştir. Dolayısıyla “yeni terbiyenin kamusundan ‘terbiye etmek’ mastarı kaldırılarak yerine ‘terbiye olmak’ anlayışının konulması gerektiğine inanmıştır.¹⁰⁸⁸ Ancak eğitim noktasında bazı sınırlılıklara da dikkati çekmiş, terbiyenin hem “inzibat” hem de hürriyet düşüncesini toplayan canlı bir fiil olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸⁹

Kemalizm’in etkisini yoğun olarak hissettirdiği 1930’larda eğitim yaklaşımının parametrelerini daha da açık bir hale getirdiği anlaşılan Baltacıoğlu, günün okullarının çoğunu devrimlerin peşinden gidebilecek güçte görmemiştir. “halkçılık, ulusçuluk, sanayicilik, ilimcilik” ideallerinin okullarda kökleştirilmesi, canlandırılması gerektiğini düşünerek “devrimci okulu” için şu üç şartın gerektiğini belirtmiştir:

- “Devrim ereklerini kavramak,
- Bu ereklere eriştirecek tekniği bulmak,
- Bu ereklere göre bu tekniği kullanacak eğitmenleri yetiştirmek.”¹⁰⁹⁰

Cumhuriyet döneminin olumlu yönlerini aktardığı kadar, eğitim anlayışındaki aksaklıklara da değinmiştir. Yeni dönemde okul, öğrenci ve öğretmen sayısının arttığını, “ümmiliğe” karşı savaş açıldığını, fakat geçmiş dönemlerde olduğu gibi yine öncelikli olarak program yapma ve kitap yazma gibi hataların tekrarlandığını söylemiştir. Böylelikle Türkiye’de eğitim anlayışının hâlâ bazı temel dogmalara dayandığını göstermek istemiştir. Meşrutiyet devrinde olduğu gibi Cumhuriyet dönemindeki yeniliklere rağmen yeni rejimin okullarının da “görenekçilikten” kurtulamadığının altını çizmiştir. Okulların kendisinden beklenen çocukların sosyal kişiliğini, yani milli ve

¹⁰⁸⁶ Baltacıoğlu (21 Mayıs 1934). Terbiyenin yalanları, *Yeni Adam*, Sayı:21, s.2.

¹⁰⁸⁷ Baltacıoğlu (1930b). *Hususî tedris usulleri*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, s.7,8.

¹⁰⁸⁸ Baltacıoğlu (1930b). s.12; Baltacıoğlu (Kânunusani-Şubat 1927). Terbiyede olmayan masdarlar!, *Muallimler Mecmuası*, Sayı:47-48, s.1950.

¹⁰⁸⁹ Baltacıoğlu (1931a). s.288; Tozlu, (1989), s.70.

¹⁰⁹⁰ Baltacıoğlu (8 Ağustos 1935). s.1.

medeni kişiliği olan gençleri yetiştirme görevini başaramadığını ifade etmiş,¹⁰⁹¹ Tanzimat'tan Cumhuriyet'e eğitim sisteminin aynılığından yakınmıştır:

“Tanzimat'tan bu yana, açtığımız okullara, çizdiğimiz programlara, okuttuğumuz kitaplara, kullandığımız usullere bakın. Biz, bir türlü pedagoji anlıyoruz. O da okul sıralarında oturtan, kitap okutan bilgi ezberleten, imtihana sınava hazırlayan, memurluğa imrendiren pedagoji! Benim aradığım pedagoji ne Tanzimat pedagojisi, ne Meşrutiyet pedagojisi ve ne de Cumhuriyet pedagojisidir.”¹⁰⁹²

Türkiye'de eğitim sisteminin istenilen seviyeye ulaşması ve yerli yerine oturması için yapılması gerekenin öncelikle eski eğitim sisteminin ölü inanç ve kurallarının yıkılması tezini savunmuştur. Eğitim alanındaki bu sürecin işleyişini ve yöntemini de Atatürk'ten referansla ile açıklamıştır: “Atatürk'ün yaptığı gibi(...) cumhuriyet inkılâplarında olduğu gibi: Her şeyden önce yıkım, sonra devrim, sonra evrim.”¹⁰⁹³

Belirttiğimiz gibi tüm bunlara rağmen Baltacıoğlu, eğitim bahsinde gerekli dinamizmin bir türlü yaratılmadığına inanıyordu. 1972'de bile henüz İkinci Meşrutiyet'ten itibaren eleştirdiği anlayışın devam ettiğini ve atılan adımların faydasızlığını dile getirmiş, okulların, üniversitelerin açıldığını, fakat “pedagojide ihtilalin” yapılamadığını, diğer bir ifadeyle Türk milli eğitiminin geleneklere uygun bir milli eğitimin yaratamadığına dikkati çekmiştir.¹⁰⁹⁴

2. Eğitimin Sistemleştirilmesi: “İçtimai Mektep”

Baltacıoğlu'nun eğitim görüşlerini Türkiye'nin dönüşümüne paralel olarak 1930'lu yıllarda daha derli toplu bir şekilde sunmaya gayret gösterdiğini, ancak her koşulda İkinci Meşrutiyet dönemindeki temel bakış açısını sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Nitekim 1932'de basılan “Terbiye” isimli çalışmasında: “...ilk kitabım olan ‘Talim ve Terbiyede İnkılâb’ın neşrinden beri aynı kanaatleri taşıyorum ve yirmi seneden beri bunlardan hiç ayrılmadım”¹⁰⁹⁵ demiş, “İçtimai Mektep” isimli kitabının önsözünde ise şunları söylemiştir:

¹⁰⁹¹ Baltacıoğlu (1964b). s.7,8.

¹⁰⁹² Baltacıoğlu (1964b). s.6.

¹⁰⁹³ Baltacıoğlu (Eylül 1969). s.2.

¹⁰⁹⁴ Baltacıoğlu (1972). s.215.

¹⁰⁹⁵ Baltacıoğlu (1932). s.5.

“İçtimai Mektep, 24 Şubat 1912’de yazılması biten ilk terbiye kitabım, Talim ve Terbiyede İnkılâbın vardığı tekâmül hamlesidir. Ömrümün tecrübelerini oraya yığdım, pedagojik inançlarımın kitabı odur. İçtimai Mektep bir davanın müdafaasıdır: Bütün adam, gerçek adam yetiştirmek davası!”¹⁰⁹⁶

Oluşturduğu eğitim tezinin uzun bir sürece yayılmış olması itibariyle de eğitim ile ilgili görüşlerini çok fazla tekrar etmiştir. Buna rağmen İkinci Meşrutiyet’ten itibaren kaleme aldığı yazılar dikkate alındığında kademe kademe bir eğitim tezine, diğer ifadesiyle “İçtimai Mektep”e doğru evrildiği görülebilir.

1934’te çıkarmaya başladığı “Yeni Adam”da da eğitim ile ilgili pek çok yazı kaleme almış, eğitim konusunun halledilmesi gereken en önemli konu olduğunu belirttikten sonra yeni Türkiye’ye yakışacak olan yeni adamların, yeni eğitim kurumlarında yetişebileceğini ve “İçtimai Mektep”te de bunu savunduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁹⁷

Türkiye’de pek çok atılım yapıldığı ve fakat çağdaş okulun bir türlü yaratılmadığını düşünen Baltacıoğlu, Türk toplumunun terbiye ülküsü üzerinde durmak ve bu ülkeye yarayacak tekniği bulmak, ayrıca bu tekniği yeni nesli/Cumhuriyet neslini yetiştirecek olanlara doğrudan öğretmek ve tekniği kullanılmasını sağlayacak dış şartları kanun ile yeni okullara yerleştirmeyi önermiştir.¹⁰⁹⁸

Onun yeni döneme uygun olarak yeni eğitim ve yeni okul önerisinde bulunması hiç kuşkusuz Türk eğitim tarihine yönelik gözlemleri ile şekillenmiştir. Bu nedenle eğitim ile ilgili olarak kategorik tahliller yapmıştır. İlk olarak Türklerde 1908’e kadar devam eden maarifçiliği, “teokratik devir” olarak nitelendirmiş, bu devirde terbiye işinin yazılı şeyleri ezberletmek ya da tefsir etmek olduğunu belirttikten sonra aynı dönemde kitap ve nasların öneminin büyük olduğunu söylemiştir. Diğer bir devri ise “eklektik devir” olarak tanımlamıştır. Önceden belirtmek durumunda kaldığımız gibi bu dönemin teokrasiye karşı bir reaksiyon gösterdiğini söylemiş ve bu devirde, “din ile dünya, Kur’ân ile ilim, hilafet ile hürriyet, saltanat ile müsavat, muhafazakârlık ile

¹⁰⁹⁶ Baltacıoğlu (1942c). s.1.

¹⁰⁹⁷ Baltacıoğlu (1 Kânunusani 1934). s.2.

¹⁰⁹⁸ Baltacıoğlu (7 Şubat 1935). İstedığımız terbiye nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:58, s.2; Baltacıoğlu (1944a). *Öğretmen*, Kültür Basımevi, s.7.

teceddütperverlik” gibikavram, kurum ve anlayışların birlikte yaşamak istediğini belirtmiştir. Kitabın ve ezberin yine başrolde olduğunu vurgulamıştır. Bir başka dönemirealizm devri” olarak açıklamış ve en önemli özelliğini, kitabi kültürün kanaatlerine sığınmış olan iş, teknik, sanat, ekonomi öğretiminin tam olarak bağımsızlığını almış olması olarak göstermiştir.Son olarak da “içtimai mektep devri”nedeğinmiştir:

“Pedagojik devirlerin en mütakamili olacaktır(...) İçtimai Mektep’in tezi şudur: ayrı bir kültür dersi ve ayrıca bir de iş ve tatbikat dersi yoktur, yalnız içtimai bir faaliyet vazifesi vardır; kültür de iş de bunun içindedir. Sossyete gerçek adamlar, meslektaşlar ve derece derece mütehasıslar yetiştirmek, bunun için gerçek bir faaliyet muhiti hazırlamak, bunun için de gerçek faaliyetler vücuda getirmek, bu faaliyetleri gerçek travay şartlarına uygun olarak yapmak, gerçek bir randıman almak, böylece bütün gerçek faaliyetlere inisiye olmak.”¹⁰⁹⁹

Baltacıoğlu’nun yukarıda ifade ettiğimiz eğitim tasnifinde Türk eğitim tarihindeki pedagojik devrin en gelişmiş olarak gösterdiği “İçtimai Mektep” tezini ilk olarak 1932’de basılan “İçtimai Mektep” adlı eserinde ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Ancak bu ilkeler sistemli bir şekilde ve isim olarak henüz kategorize edilmemiştir. Daha sonra kaleme aldığı “Toplu Tedris” (1938) ve “İçtimai Mektep”in ikinci baskısında (1942) ilkeler sistemli bir şekildetasnif edilmiştir.¹¹⁰⁰Belirttiğimiz gibi “gerçek adam yetiştirme davası”nın savunması olarak nitelendirdiği ve eğitimle ilgili temel prensiplerinin formüle edildiği “İçtimai Mektep”te¹¹⁰¹ eğitimin amacını önce vatandaş, sonra da bir meslek uzmanı yetiştirmek olarak ifade etmiştir.¹¹⁰²

Tespit ettiği bu amaç yolunda eğitimle ilgili mevcut görüşleri ise yeterli ve doyurucu görmemiştir. Düşünce dünyasının şekillenmesinde önemli etkisi olan Durkheim’in, eğitimi “henüz içtimai hayata elverişli olmayan acemilerin, tecrübeliler tarafından bu içtimai hayata hazırlanması” şeklinde tarifiniönemli görmekle birlikte, bu

¹⁰⁹⁹ Baltacıoğlu (13 Temmuz 1939). Eğitim ve pedagojide Türk’e doğru, *Yeni Adam*, Sayı:237, s.10,11.

¹¹⁰⁰ Akar (1994). s.73.

¹¹⁰¹ İçtimai Mektep ile ilgili diğer değerlendirmeler için bkz. Tozlu (1989). s.136-210; Akar (1994). s.73-78; M. Öztürk (1987). *İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun eğitim görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, s.23-25.

¹¹⁰² Baltacıoğlu (1942c). s.21.

tanımın daiçtimai hayata alışmış insanın kim olduğuna yanıt vermediğini öne sürmüştür. İşte ünlü eğitim teziylebu karanlığı aydınlatmaya çabaladığını vurgulamıştır:

“Realite içinde ne görüyoruz? Bir nefer, bir zabıt, bir demirci görüyoruz, büyük ziraat adamı görüyoruz. Demek ki pedagoğların iddia ettikleri gibi ‘kuva ve melekâtı akliyesi kuvvetlenmiş’ olan adam yoktur! Müşahhas olarak çiftçi vardır, marangoz vardır, ziraat adamı, su mühendisi, bisikletçi vardır, ve yalnız bunlara içtimai hayata hazırlanmış insanlar diyebiliyoruz.”¹¹⁰³

Bu paralelde eğitim tezini; şahsiyet, muhit/çevre, travay/çalışma, randıman/verim ve inisiyasyon/başlatma olmak üzere beş ilke etrafında sistemleştirmiştir:

Şahsiyet (Kişilik) Prensibi ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

“Şahsiyet demirin mukavemeti, tahtanın fiati, şeytani kuvvetlerin iğvası... gibi muayyen harici kuvvetler karşısında içtimai bir aksülâmel vücuda getirmeye yani ahlaki, bedii, lisani, yahut zirai, ticari ve sınai, hulasa yaratıcı, mürekkep neviden bir mukabeleye muktedir olan şey demektir(...) terbiye almış adam harici muhit karşısında şahsiyet gösteren, içtimai aksülamelleri vücuda getirecek üfulelerle mücehhez olan adam demektir.”¹¹⁰⁴

Baltacıoğlu, bu ilke paralelinde terbiyenin amacının beden yahut zihin melekeleri güçlü adam yetiştirmek olmadığını amacın doğrudan çiftçi, demirci, makinist, doktor, aile reisi gibi bütün olan bir kişilik yetiştirmek olduğunu açıklamıştır.¹¹⁰⁵

Muhit (Çevre) Prensibi:

Baltacıoğlu, gerçek şahsiyetlerin oluşabilmesinin sosyalleşme olayına uygun bir çevrenin bulunmasından geçtiğini söylemiştir. Nasıl yürüme karada, yüzme denizde, uçma havada öğrenilebilirse verilecek eğitim ve teknik için de uygun ortamın, şartların hazırlanması gerektiğini düşünüyordu.¹¹⁰⁶ Dolayısıyla eğitimin muhitini; toprak, deniz, hava, marangozhane, atölye, sahne, matbaa, gemi gibi gerçek bir yaşama çevresi olarak ifade etmiştir.¹¹⁰⁷ Bu ilkeye verdiği örneklerden birisi ise hatip yetiştirme üzerine idi.

¹¹⁰³ Baltacıoğlu (1935a). *İçtimai mektep prensipleri*, İstanbul: Tecelli Matbaası, s.4,5. (Bu broşür, Baltacıoğlu'nun 1934'de İzmit'te verdiği konferans metnidir)

¹¹⁰⁴ Baltacıoğlu (1942c). s.23; Akar (1994). s.73.

¹¹⁰⁵ Baltacıoğlu (20 Ekim 1949). Benim pedagojim, *Yeni Adam*, Sayı: 620, s.2.

¹¹⁰⁶ Baltacıoğlu (Nisan 1974b). Bir pedagoji devrimi gerektir, *Yeni Adam*, Sayı:872, s.11.

¹¹⁰⁷ Baltacıoğlu (1944a). s.97.

Hatip yetiştirmenin muhitini edebiyat dersi değil, bizzat konferans salonu yahut açık hava mitingi olarak belirtmiştir.¹¹⁰⁸

Travay (Çalışma) Prensibi:

Çocuğun terbiye edilemeyeceğini söyleyen Baltacıoğlu, herkesin kendi terbiyesini yapacağını, çünkü eğitimin bir yaratma olduğunu söylemiştir. Sosyal benliği/kişiliği insanın yarattığından hareketle insanın uygun bir çevre içinde, kişiliğini yaratması gerektiğini, çevre ve mürebbinin bu yaratma işine sadece yardım edeceğini belirtmiştir. Bu ilke de temelde çocuğun aktif bir özne olması gerektiğini ifade eder. Yani İttimai Mektep öğrencileri, izleyici değildir, tarlada bizzat çalışır. Bu prensiple öngördüğü diğer husus ise öğrenciyi işe yarar, kullanılır aletler yaptırmaktır.¹¹⁰⁹

Randıman (Verim) Prensibi:

Baltacıoğlu, söz konusu yaratmanın mutlaka bir randıman vermesi gerektiğini ve randımanın da sosyal bir yetki yahut teknik bir eser olduğunu vurgulamıştır. Ona göre duvarcı yetiştirilmişse, duvarcı mutlaka gerçek duvar yapabilmeli ve işini de topluma beğendirmeliydi. Bununla birlikte mutlaka ekonomik bir getirinin sağlanması gerektiğini düşünmüş ve eğitimin mali yönünün de düşünülmesi gereğine parmak basmıştır.¹¹¹⁰

İnisiyasyon (Başlatma) Prensibine baktığımızda, bu ilke ile amaçlananın “acemi insanı”/öğrenciyi bir işe başlatmak olduğunu görüyoruz:

“Çocuklara okul çerçevesi içerisinde yaptırılması mümkün olan hayat tecrübelerinin yekûnu ‘inisiyasyon’ dediğim fiili teşkil eder. Terbiye bir inisiyasyondur; herşey değildir. Terbiyenin vazifesi hayata hazırlamaktır; yoksa bütün hayatı yaşatmak değildir.”¹¹¹¹

Bahçıvanlık eğitimini bu ilkeye örnek olarak göstermiş ve bu eğitimde başlatmayı; toprağı tanıma, işleme ve özelliklerini öğrenmeye adım atma olarak belirlemiştir. Zira bunların bilinmediği bir yerde ne kadar zeki olunursa olunsun bahçıvan olunamayacağını söylemiştir.¹¹¹²

Baltacıoğlu’nun Türk eğitim tarihiyle alakalı olarak çeşitli kronolojik tasniflere gittiğini görmüştük. Bir de eğitim tezi olarak sistemleştirdiği “İttimai Mektep”in

¹¹⁰⁸ Baltacıoğlu (24 Ocak 1957). Eğitimin beş ilkesi, *Yeni Adam*, Sayı:756, s.2

¹¹⁰⁹ Baltacıoğlu (Nisan 1974b), s.11; Baltacıoğlu (1944a). s.98.

¹¹¹⁰ Baltacıoğlu (20 Ekim 1949). s.2; Baltacıoğlu (1944a). s.99; Baltacıoğlu (Nisan 1974b), s.11.

¹¹¹¹ Baltacıoğlu (1942c). s.40.

¹¹¹² Baltacıoğlu (24 Ocak 1957), s.2.

alâmet-i farikasını ortaya koyabilmek adına yine bir tasnife gitmiş ve işemparatorluk okullarını değerlendirmekle başlamıştır. Bu okulların, yinehiçbir denemeye başvurmadan sadece okutarak ve anlatarak öğretim yöntemini uyguladığını vurgulamıştır. Meşrutiyet okullarında ise deneme ve uygulama konularının deneme ve uygulaması öğretmen tarafından yapıp gösterildiği, dolayısıyla bu yöntemde öğretmenin aktif, öğrencinin ise seyirci pozisyonunda olduğunu ifade etmiştir. Cumhuriyet okullarında ise deneme ve uygulamaların öğrenciler tarafından yapıldığını belirterek bu uygulamaların okul bahçesi gibi dış çevreyle ilgisiz bulunan yerlerde yapıldığından, gerçek bir deneme olmadığını belirtmiştir. Son kategoride, “İçtimai Mektep”in eğitim ve öğretim tezini göstermiştir: “bütün deneme ve uygulamaları gerçek çiftlik, gerçek köy, gerçek gezide, çevrenin fizik, teknik ve ekonomik şartlarına uygun olarak yapmak.”¹¹¹³

Baltacıoğlu'nun eğitimi idealize ettiği “İçtimai Mektep”te anlaşıldığı üzere ezbere, sınıfa, programa dayanan anlayıştan öte üretici bir model öngörülmüştür. Zaten bu temellendirme etrafında “İçtimai Mektep”in yapısıyla ilgili olarak ilk dikkat çekici nokta da üretim odaklı oluşudur.¹¹¹⁴ Bununla birlikte “İçtimai Mektep” ilkelerinin özgünlüğüne de değinme ihtiyacını hissetmiştir:

“İçtimai Mektep prensipleri ne Türk okullarında, ne de dünya okullarında tüm olarak uygulanmamaktadır. Bu kadar da değil, her yerde her okulda uygulanmakta olan eğitim prensipleri bu beş prensibin hepsi ya da en aşağı, birkaç tanesi ile zıttır. Ben o kanıdayım ki, dünya okulları eğitimin bu universal prensiplerine uygun olarak çalışmayı bilmedikleri içindir ki randımanlarını görevlerinin tersine olarak vermektedirler.”¹¹¹⁵

Bu görüşlerine uygun bir şekilde Türkiye’de değil aslında tüm dünyada bir eğitim sorununa dikkat çekmiş ve eğitimin 16. yüzyılda Erasme, Montaigne, Rebelais ile ihtilalini yaptığını, ancak devrimini yapamadığını söylemiştir.¹¹¹⁶ Dolayısıyla “hastalıklı” Batı pedagojisinin kalıntılarını Türklerin devam ettirmesinin lüzumsuz olduğunu düşünmüştür. Onun zihin dünyasında Türkiye, kendine özgü çağdaş bir

¹¹¹³ Baltacıoğlu (1945). s.172,173.

¹¹¹⁴ Baltacıoğlu, 1944 yılında “Rüyamdaki Okullar” ismiyle bir kitap yayınlamıştı. Toplam yedi rüyadan oluşan bu eser, İçtimai Mektep prensiplerinin okullara uyarlanması üzerine, etkileyici bir şekilde kurgulanmıştı. Bkz. Baltacıoğlu (1944b). *Rüyamdaki okullar*, Ahmet İhsan Matbaası, s.7-42.

¹¹¹⁵ Baltacıoğlu (1964b). s.79.

¹¹¹⁶ Baltacıoğlu (1964b). s.80.

devletin temellerini nasıl attıysa, yeni rejimin yapısına/doğasına uygun yaratıcı ve üretici pedagojik sistemini de kurabilirdi. Bunun olmasının tek koşulunda Türk'e dönülmesi ve kendilerine güven duyulması olarak açıklamıştır.¹¹¹⁷

Bu aşamada "Türkiye'de Köy Enstitüleri" isimli eserin yazarı olan F. Kirby'nin de Baltacıoğlu'nu "Türk pedagojisinin babası" olarak nitelendirdiğini ve onun eğitim alanındaki çalışmalarıyla Avrupa ve Amerika'nın en meşhur progressif eğitimcilerinden önde geldiğini söylediğini aktaralım:

"Dewey, Kerschensteiner ve diğerlerinin henüz daha okul programlarını liberalleştirmede 'extra curricular' (program dışı) araçlarla uğraştıkları bir dönemde Baltacıoğlu, 'co-curricular' (programlarla birlikte) çalışma düşüncesini getirmiş, hatta daha ötesine bile geçmiştir. Baltacıoğlu, çok haklı olarak, Türk eğitiminin Batı eğitim tarihindeki yanlışları yinelemesine gerek olmadığını görmüştür(...) Baltacıoğlu'nun çok daha iyi anladığı bir konu vardır ki, bu herkesin gözünden kaçmış gibidir. (Baltacıoğlu'nun kabataslak bıraktığı bu konudaki anlayışından yararlanan tek kişi İsmail Hakkı Tonguç olmuştur.) Baltacıoğlu, Türkiye'nin eğitim sorunlarıyla Batı'ninkiler arasında keskin ayrımlar olduğunu ve bunların çok belirgin sonuçları olacağını gördü."¹¹¹⁸

Gerçekten de Baltacıoğlu, eğitim bahsinde Türk toplumuna özgümilli bir sistem oluşturmanın gayretini taşımış ve bu süreçte Türkiye'nin kendi koşullarını göz önüne alarak hareket etmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda eğitimde kendine dönüşü, kültür-medeniyet ayrımı doğrultusunda izah etmiştir. En geniş anlamıyla "terbiyeyi" bir toplumsallaşma olarak ifade ettiğini gördüğümüz Baltacıoğlu'na göre bu durum; çocuğa içinde yaşadığı toplumun değer hükümlerinin(kültürün) verilmesi ve çocuğun yaşayacağı toplumun teknik kurallarının(medeniyetin) aktarılmasıyla olabilirdi. İlk durumun asıl terbiye olduğunu, ikincisinin ise öğretim olduğunu söylemiştir. Bu bakımdan eğitimin mutlaka milli olması gerektiğini belirtmiştir.¹¹¹⁹

Peki eğitimde milli gelenekler nasıl bulunabilirdi ve milli eğitim nasıl ortaya çıkabilirdi? Baltacıoğlu, bu soruya ve yapılması gerekenlere şöyle karşılık vermiştir:

¹¹¹⁷ Kolçak (1968). s.108.

¹¹¹⁸ F. Kirby (2012). *Türkiye'de köy enstitüleri*, (Çev: Niyazi Berkes), İstanbul: Tarihçi Kitabevi, s.37,38.

¹¹¹⁹ Baltacıoğlu (1972). s.208.

“Önce Türk mitolojisi ve efsane kahramanlarını incelemeliyiz. Sonra Türk masallarını incelemeliyiz. Sonra Türk atasözlerini. Sonra karagöz, Nasrettin hoca, Bekri Mustafa ve Bektaşî fıkralarını incelemeliyiz. Sonra tarihi kahramanlarımızın şahsiyetini bulup çıkarmalıyız. En sonunda da Türk halkının, okuma yazma bilmeyen, Avrupa medeniyetinin moda ve hasta değerlerini almamış, milli vicdanı Garp’tan öğrendikleriyle bozulmamış ummi halkın müşterek terbiye örflerini aramalıyız. Böylece Türkün terbiye ananesi ortaya çıkacak, milli Türk pedagojisi ortaya çıkacaktır.”¹¹²⁰

İkinci Meşrutiyet’ten itibaren Türk eğitim sisteminin Avrupa’nın taklitçiliğinden öteye gidemediğini belirten Baltacıoğlu, bu duruma deyim yerindeyse “isyan” etmiştir. Zira Avrupa pedagojisini “kitaplık hareketi” olarak görmüş ve yine eğitimde “Türke” ulaşılması için yukarıdaki açıklamalarına benzer bir takım yollar göstermiştir: Türkçü fikir adamlarını toplamak ve onlara Türk pedagojisinin ne olabileceğini sormak, “öz Türk” yetişen büyük adamların yetişme sırlarını ve “öz Türk” yetiştirenlerin eğitim sırlarını öğrenmek, Türk mitolojisi, masalı, fıkraları, atasözleri, kahramanlık menkıbelerinde gizlenen ulusal eğitim tekniğini bulmak. Bundan sonra da bu şuur ve teknik ile Türkiye’deki okulları yeni baştan kurmak.¹¹²¹

Uzun bir süreç etrafında geliştirdiği, eklemeler yaptığı eğitim anlayışı, 1960’larda da aynı üslup ve yaklaşım ile sürmekteydi. Baltacıoğlu, 1964 yılında yayınladığı ve hatta kitabın adından ötürü savcılıkta ifade vermek zorunda kaldığı¹¹²² “Pedagojide İhtilal” isimli eserini de eğitim felsefesinin son bir manifestosu niteliğinde kaleme almış ve bu eserinde sadece Türk okul göreneklerini değil, “dünya okullarını kaplayan iskolastik pedagoji”yi de yıkmak istediğini söylemiştir.¹¹²³

Yine ipuçlarını yukarıda verdiğimiz üzere eğitim görüşlerini Kemalizm’in prensiplerine uygun olarak da değerlendirmiş ve eğitim literatüründe Altı İlke önemli bir işleve sahip olmuştur. Eğitimin laikleşmesini önemsemiş ve yeni Türk okullarının devrimci karakter taşımasını arzulamıştır: “Bütün açıklığı ve gerçekliği ile itiraf edelim ki bugünkü Türk terbiyesinin gayesi, Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik,

¹¹²⁰ Baltacıoğlu (1972). s.214,215.

¹¹²¹ Baltacıoğlu (1972). s.217-219; Baltacıoğlu (23 Nisan 1942). Maarifte Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:382, s.2.

¹¹²² N. Nadi, (31 Ocak 1965), Hazin fakat.. *Cumhuriyet*, Sayı:14550, s.1,7.

¹¹²³ Baltacıoğlu (19 Aralık 1963). Pedagojide ihtilal, *Yeni Adam*, s.776, s.2.

inkılâpçı Türk şahsiyetinin teşekkülüdür.”¹¹²⁴ Kemalist düşüncede eğitim, nasıl dönüşümün ve çağdaşlaşmanın ağırlıkmerkezi olarak görülmüşse, Baltacıoğlu açısından da eğitimin bu ilkelere göre de şekillenmesi önemsenmiştir. Eğitim bahsinde Kemalizm ile Baltacıoğlu arasında mutabık kalınan en önemli nokta da eğitim temelinin milli ve laik esaslara dayanmış olmasıdır.

Kalkınabilmek için eğitim sisteminin değiştirilmesini bir başlangıç çizgisi olarak gören ve nihai olarak “İçtimai Mektep”in uygulanmasını isteyen Baltacıoğlu bunun için politika ve medeniyet devrimi yapan yeni Türkiye’nin “okutucu pedagojiden yaratıcı pedagojiye” geçişi sağlayacak devrimi yapması gerektiğini söylemiştir.¹¹²⁵ Milliyetçi bir sorumluluk duygusuyla siyasal, toplumsal, kültürel alanlarda bir çağdaşlaşma seferberliğine girdiği anlaşılan Baltacıoğlu, eğitim çalışmalarını da aynı hissiyatla ve aynı amaç için sürdürmüştür. Her ne kadar yeni rejimin eğitim noktasındaki çalışmalarını aksiyonel anlamda pek başarılı kabul etmemişse de zaman zaman rejimin bir takım çabalarından da ümitvar olduğunu hissettirmiş, eğitimin bütün kademesinde güçlü, üreten, laik, milli ve Kemalist “yeni adamlar” hedeflemiştir.

Bu konuda önemli bir örneği, Baltacıoğlu’nun İkinci Meşrutiyet’ten itibaren üzerinde sıklıkla durduğu spor, oyun, eğlence gibi aktiviteleri eğitim boyutuyla değerlendirmesi oluşturur. Osmanlı’nın aldığı yenilgilerin etkisiyle bedende, duygularda, ahlak ve teknikteki bozulmuşluklara dikkat çeken Baltacıoğlu, ruhen ve bedenen güçlenecek Türk gençliğinden bahsetmiştir. Bu milliyetçi ve aynı zamanda romantik doktriner söylem, çağdaşlaşmanın yanında milliliği ve dolayısıyla Türk’ün güçlülüğünü ön plana çıkaran bir söylemdir. Bu aşamada Cumhuriyet’in yöneticileri de pek çok faaliyetinde beden sağlığını bu millilik duygusuyla ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Bu bahiste devletçi bir algı ile donanmış olan Baltacıoğlu, beden eğitiminin devletleşmesi gereğine vurgu yapmıştır.¹¹²⁶ Henüz Balkan Savaşları’ndan itibaren dile getirdiği, 1930’larda ise altını çizerek ifade ettiği beden terbiyesi konusunda da Kemalist ideoloji ile düşünsel birlikteliği söz konusudur.

Son bağlamda Türkiye’deki devrim süreci içerisinde siyasal aktörlerin de oldukça önem atfettiği eğitim konusunda Baltacıoğlu, çağdaşlaşmanın eğitim temelleri üzerine atılabileceğine yönelik inancını İkinci Meşrutiyet’ten itibaren taşımış ve eğitimde ciddi

¹¹²⁴ Baltacıoğlu (1950). s.60.

¹¹²⁵ Baltacıoğlu (25 Temmuz 1946). Ülkeler nasıl kalkınır, *Yeni Adam*, Sayı:604, s.11.

¹¹²⁶ Baltacıoğlu (14 Mayıs 1934). Spor hayır mıdır? Şer midir?, *Yeni Adam*, Sayı:20, s.2.

değişikliklerin yapılması konusunda ısrarcı olmuştur. Ancak atılan bazı adımlara ve yeni rejimden beklentisine karşın tatminkâr olmamıştır. Nitekim vefat etmesine çok kısa süre kalmasına rağmen eğitim konusunun Türkiye’de anlaşılmadığını, bu bahiste kendisini ise öğrencisi Hakkı Tonguç olmak üzere Köy Enstitülerinin anladığını ve fakat onların da yıkıldığını söylemiştir.¹¹²⁷

3. Okul

Baltacıoğlu, okulların, çevrelerinin ve yine çevrelerinin bazı özel ihtiyaçlarından doğduğunu söylemiştir.¹¹²⁸ Baltacıoğlu, okulu sadece fiziksel mekan olarak düşünen indirgemeci bu anlayıştan sıyrılma uğraşındadır ve bu nedenle de okul-çevre arasında doğrudan bir bağ kurar. Bu bağlamda okulun gerçek hayat ve çevresi için faydalı olabilecek bilgilerin verildiği bir kurum olması gerektiğini düşünmüştür. Ancak, eğitim ve okulun her şey olmadığını da söylemiş ve esasen her geriliği okula bağlayan anlayışa karşı çıkmıştır. Eğitimin önemli amaçlarından birini şuurlandırmasında görmesinden ötürü okulların bilim tesis etmediğini, bilim şuurunu verdiklerini, yine iktisadi hareketler yapmadığını, ancak bu hareketlerin şuurunu verdiğini söylemiştir.¹¹²⁹ Ona göre okul önemliydi, ancak her şey değildi. Dolayısıyla okula her kusuru yüklemenin okulun asıl vazifesinin ne olduğunu anlamamak olduğunu belirtmiştir.¹¹³⁰

Baltacıoğlu, Türkiye’deki okul tiplerini tarihsel bir perspektif bağlamında değerlendirmiştir.²¹ Temmuz 1939’da Ankara Radyosu’nda verdiği bir konferansta Türkiye’nin okul tarihinin geçirdiği evreyi, “Teokrasi, Tanzimat ve Realizm devri” olmak üzere üç aşamada ele almıştır. Bilim gözüyle incelendiğinde her devrin kendine göre normal olduğunu, anormal olanın ise eskiyi yaşatmaya gayret göstermenin olduğunu söylemiştir. Tanzimat’ın ilanına kadar süren teokrasi devrinin okul tipini, medrese ve mahalle mektebi olarak belirtmiştir. Bu devirde öğretim konusunun sadece kitap, okuma, yazma ve bu dönemin tek terbiye metodunun telkin, tek disiplin vasıtasının da tazyik ve dayak olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla bu devirde yetiştirilmek istenen insan tipinin “kul” olduğunu vurgulamıştır. Tanzimat devrini ise

¹¹²⁷ Baltacıoğlu (Şubat 1967c). Eğitim için eğitim, *Yeni Adam*, sayı:786, s.2.

¹¹²⁸ Baltacıoğlu (1335). s.17; Tozlu (1989). s.88.

¹¹²⁹ Baltacıoğlu (1932). s.16.

¹¹³⁰ Baltacıoğlu (1931). s.143; Tozlu (1989). s.88.

bir tezatlık âlemi olarak ifade etmiştir. Zira “bu devirde yanyana duran, birbirini iten zıt müesseseler vardır: dünya ile ukbâ, kanun ile fetva, mektep ile medrese, ilim ile inanç.” Meşrutiyeti ise Tanzimat’ın “çocuğu” olarak değerlendirmiş ve aynı tezatlara bu dönemde de devam ettiğini belirtmiştir. Bu dönemin bütün “irticalarına” rağmen, ilim, teknik ve laik öğretimin ise parçalarını getirdiğini ifade etmiştir. Realizm devrinin en önemli özelliğini deyaratıcı kaynak olarak halkı görmesi şeklinde söyleyerek bilimi, üretimi ve halk sevgisini bu devrin önemli vasıfları olarak ifade etmiştir.¹¹³¹

Baltacıoğlu bir başka yazısında, Türklerin Tanzimat’tan itibaren okul istediğini, ancak arzulanan okulun ne olduğunu bilmedikleri üzerinde durmuştur. Bu yazısında, yine Türkiye’nin yakın tarihindeki okulları; mahalle mektebi, Meşrutiyet ve Cumhuriyet tipi okullar olarak üç kısma ayırmıştır. Mahalle mekteplerini; dine, göreneklere ve dogmatik inançlara verdiği kıymet, ezbercilik, doğa ve özgürlük düşmanlığı ile açıklamış ve bu okulları “medrese yavrusu” olarak tanımlamıştır. Meşrutiyet dönemi okullarının binaları, programları ve metotları ile mahalle mekteplerinden farklı olduğunu, ancak bu okulların yazılı ve yalın bilgiye verdiği önemle gerçek bilgi ve gerçek insan kişiliğini tanımaktan uzak kaldığını söylemiştir.

Cumhuriyet dönemi okullarını ise eleştirel bir şekilde değerlendirmiş, öğretmen, okul, öğrenci ve yaygın zenginliğine rağmen meşrutiyet okulunun bir devamı gibi kaldığını belirtmiştir. Bu okulların da sadece kafayı işlettiğini ve okuttuğunu, ancak kendi rejiminin ve idealinin istediği şahısları tam olarak yetiştiremediğini söylemiştir.¹¹³²

Baltacıoğlu, bu okul tiplerini inceleyebilmek için; (1)okutan ve ezberleten, (2)okuttuğunu anlatan, (3)okuttuğunu uygulayan, (4)gerçek yaşama işlerini öğretmek aydınlatan ve (5) yaratıcılık işine alıştıran, yaratıcı kişiler yetiştiren okul türlerine dikkat etmek gerektiğini belirtmiştir. Söz konusu beş okul tipinin ayrıldığı noktaları ve görüşlerini anlaşılır kılma adına da şöyle bir örnek vermiştir: “Kümes bilgisi. Kaç türlü kümes bilgisi, kümes öğretimi vardır. Aşağıdaki türlerden her biri ayrı bir okul tipini yaratacaktır:”

¹¹³¹ Baltacıoğlu (3 Ağustos 1939a). Köy eğitmen ve öğretmenleri, *Yeni Adam*, Sayı:240, s.16,17. “İzmir Konferansları” isimli kitabında da Osmanlı’nın eğitim kurumlarını dört devrede incelemiştir. Bunları; medrese ve mahalle mektebi devri, rüştiye ve idadiye devri, yeni mektepler devri ve hal-i hazır devri olarak açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Baltacıoğlu (1331). s.3-7.

¹¹³² Baltacıoğlu (11 Aralık 1950). Türk okulunun kalkınması, *Ulus*, Sayı:10382, s.2; Baltacıoğlu (6 Mart 1952). İlkokulun iki büyük görevi, *Yeni Adam*, Sayı:718, s.2,5.

- “Kümes üzerine başka adamların, başka medeniyetlerin yazdığı şeyleri ezberletmek. (Mahalle mektebi tipi)
- Kümes üzerine yazılmış olan bu yazıları okutup anlatmak. (Meşrutiyet tipi mektep)
- Kümes üzerine okuttuklarını uygulayan okul. (Bir dereceye kadar teknik okulların, Köy Enstitülerinin tipi)
- Doğrudan doğruya kümes yaptırıp kullandıran ve bu vesile ile sağlık, tavuk, yumurta, besi, ekonomi bilgileri edindiren okul tipi. (Türkiye’de hiçbir okul henüz bu ileri okul tipine girmemiştir.)
- Eldeki gereçlere, paranın miktarına, iş hacmine ve kümesçilik üzerine edinilen yeni bilgilere göre yepyeni kümes tipi bulmaya alıştıran ve bu vesile ile de eski bilgileri elde ettirip, yenilerini de aratıp bulduran okul tipi. (Ne Türkiye’de ne de başka yerde olmayan okul)”

Beş numaralı okul tipi, “İçtimai Mektep”te ön gördüğü yeni okul tipidir.¹¹³³

Tahayyül edilen okulmilli, yaratıcı, üretici, faaliyete dayanan bir okul olmakla birlikte ifade ettiğimiz gibi kültürel açıdan da topluma yararı olacak bir şekilde tasarlanmıştır. Baltacıoğlu, “Pedagojide İhtilal” adlı çalışmasında da okulun milli ve medeni kişiliğe sahip sosyal insanlar yaratması gerektiğinden söz etmiştir.¹¹³⁴ Okulun bu amaca ulaşabilmesi için toplum ile irtibatının, okul içerisinde işbirliğinin, dayanışmanın ve çocukların teknik kişiliğini geliştirecek fiziki koşullarının olması gerektiğini düşünen Baltacıoğlu’na göre okul, toplumun görevlerine dekatılmak zorundadır. Örneğin milli görevler olarak belirttiği bayram, ayin ve milli dansları, okulla ilgili görmüştür.¹¹³⁵

Bu aşamada dikkat çektiği noktalardan biri de okulların mimari yapısı olmuştur. Cumhuriyet dönemindeki okullarının binalarının işe, iş tecrübelerine müsait atölyelere, toplumsal hayata, müzik, tiyatro, konser ve konferans salonlarına sahip olması gerektiğinin altını çizmiştir.¹¹³⁶ Aynı zamanda okul kütüphanesi oluşturulmasını önermekteydi ki bu kütüphane öğrencilere okuma alışkanlığının kazandırılacağı iyi kitaplardan seçilmeliydi. Yine sınıflarda gazete ve dergilerin bulundurulması ve okul

¹¹³³ Baltacıoğlu (11 Aralık 1950). s.2.

¹¹³⁴ Baltacıoğlu (1964b). s.8.

¹¹³⁵ Baltacıoğlu (1942c). s.255.

¹¹³⁶ Baltacıoğlu (1932). s.81.

gazetelerinin çıkarılması gereğini ifade etmiştir.¹¹³⁷ Böylelikle tasavvur ettiği okulun da yedi görevi olduğunu belirtmiştir:

Sıhhi vazife: Bu muhit, çocuğun vücudu ve bu vücudu taşıyan okul bina ve bahçesidir.

Zırai vazife: Okulun bahçesinde ya da yakınlarındaki tarlalardır.

Sınai vazife: Atölyelerdir.

Ticari vazife: Güzel sanatlar ile ilgili olan atölye, müzik, tiyatro, müsamere salonlarıdır.

İlmi vazife: Dershane, laboratuvar ve konferans salonlarıdır.

İdari ve siyasi vazife: Tüm öğrencilerin toplanabileceği büyük bir salon ve idare heyetinin çalışmalarını yürütebileceği idare odasıdır.¹¹³⁸

“İçtimai Mektep”te sistemleştirmiş olduğu eğitim görüşlerinin karşılığı, okulların yapısı, işleyişiyle doğrudan ilgiliydi. Bu doğrultuda mevcut okulların dört temel probleminden bahsetmiştir. İlk olarak öğrencilere verilen eğitimin yoğunluğu/fazlalığı üzerinde durmuştur. Zira okul her şeyin öğretildiği yer olmamalıydı. Bu nedenle öncelikle programları yeniden düzenlemeli ve gereksiz bilgiler çıkarılmalıydı. İkinci olarak okullarda bilginin kitabi olarak verilmesine değinmiş ve yapılması gerekeni ezberletmek yerine öğretmek, anlamak yerine ise yapma eyleminin sağlaması olarak açıklamıştır. Üçüncü olarak, öğrencinin ezberlemeye zorlanmasının ve bilgiye kendisinin ulaşma imkânlarının nasıl ortadan kaldırılacağı sorununun çözümlenmesi idi. Buna getirdiği çözüm ise sınavların “kabir suali” durumundan çıkarılarak “iktidar denemesi” şekline getirilmesidir. Son olarak sınav usullerinin yarattığı olumsuzluklara değinmiştir. Buna göre sınavlar yarattıkları baskı itibariyle adaletli olamamakta idi. Ve öğrencinin bilgisinden önce, tesadüf ve engeller de etkiliydi. Yapılması lazım gelen “ehliyeti doğru ölçmek” ve sınav yerine travay ilkesiyle bu sağlanabilirdi.¹¹³⁹

Bu görüşlerine benzer bir şekilde ilk, orta ve yükseköğrenim görmüş bir kişinin zaman içerisinde öğrendiklerinin büyük çoğunluğunu unuttuğunu, kendi hayatı üzerinden açıklamış ve ancak okul dışında edindiği bilgileri unutmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda okul için temelden değişiklikler yapılmasını zorunlu görerek yaratıcı okulların oluşturulması tezini savunmuştur. Çocuğu yaratıcı ve yapıcı bir şekle

¹¹³⁷ Baltacıoğlu (1938). s.87-88.

¹¹³⁸ Baltacıoğlu (1942c). s.260; Şahin (2000). s.97.

¹¹³⁹ Baltacıoğlu (1944a). s.67-69.

sokmayan tüm dersleri kaldırmaktan söz etmiştir. Ezberi, hatırdaki kalması zor bilgileri, programları, kitapları ve sınavları amaç edinmek yerine öğrencilerin sosyal gücünün ölçü olarak alınması gerektiğini söylemiştir. Son olarak da okulun ne kadar okuttuğuna ve öğrettiğine bakmaktan ziyade, eğitim alan çocukların sosyal yetkesinin ve gücünün ne kadar olgunlaştırıldığına bakılması gerektiği üzerinde durmuştur.¹¹⁴⁰

Baltacıoğlu, bu kavrayışı ile somutlaştırdığı okul anlayışının en belirgin özelliği, işe dayalı olması idi. Öyle ki neslin durgun, çekingen ve yaratıcı olmasının temel nedenini okulların işe dayanmamasına bağlamıştır.¹¹⁴¹ Fakat hemen şunu da ilave edelim. Cumhuriyet'in ilanından sonra okulun, ideolojik açıdan Kemalist bir formata bürünmesini arzulamıştır. Okulu gerçek bir “sosyete” olarak değerlendirdiği için, eski Türk okullarından farklı olmasının önemine vurgu yaptıktan sonra çarelere değinmiş, Türk okulunu “demokratlaştırmak” ve “cumhuriyetleştirmek” bahsetmiştir. Bu özelliklerin kazanılmasının yolunu da okulda laik, eşitlikçi ve endüstrici hayat zümrelerinin kurulması şeklinde ifade etmiştir. Yine okulda katı bir disiplin yerine iş bölümüne, uzvi tesanüte ve laik ahlaka dayanan bir idare teşkilatının yapılmasını önermiştir.¹¹⁴²

Okulların Türk çağdaşlaşmasında önemli bir işlevi olduğuna inanan Baltacıoğlu, yıllar önce vurguladığı “yaratıcı okul” arzusunun gerçekleştirilemediğini açıklamış, ezber ile sınav şekliyle yürütülen eğitim metodunu sağlıksız olduğunu dile getirerek alışkanlık ve tembelliği bu sistemin devam etmesindeki en önemli nedenler olarak görmüştür.¹¹⁴³

3.1. İlkokul

İlkokulların en önemli görevini içerisinde bulunduğu toplumsal yapıya uygun insanlar yetiştirmek olarak ifade eden Baltacıoğlu, ilkokulların çağdaş Türk köylüsünü de yetiştireceğini ve buradan yetişen çocukların sosyal çevresi için yararlı olacağını söylemiştir. Onun idealindeki ilkokul; çocukları pratik olarak her işi yapabilecek bir seviyeye ve aydın kişiliğe yöneltecektir. Böylece öğrenci de hayata alışmış olacak ve

¹¹⁴⁰ Baltacıoğlu (1 Kasım 1945). Yarınki okul, *Yeni Adam*, Sayı:566, s.2.

¹¹⁴¹ Baltacıoğlu (1945). s.181.

¹¹⁴² Baltacıoğlu (1938). s.16.

¹¹⁴³ Baltacıoğlu (12 Ekim 1950). Okul reforması, *Yeni Adam*, Sayı:671, s.2.

çevresine yarar sağlayacaktır.¹¹⁴⁴İlkokul ile ilgili düşünceleri, açık bir biçimde eğitimden umduğu pratik faydayı ve üretim odaklılığı gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. Nitekim kendi düşündüğü ilkokuldan çıkacak öğrencilerin yapabileceği işleri uzun bir dökümlerle paylaşmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır:¹¹⁴⁵

- 1- Kerpiçten de olsa bir ev
- 2- Kirli sular çukuru
- 3- Tuğladan bir yemek sobası
- 4- Ecza dolabı
- 5- Kitaplık
- 6- Ufak bir radyo
- 7- Yıkama yeri
- 8- Takvim
- 9- Av tüfeği
- 10- Dokuma ve halı tezgâhı
- 11- Güneş saati
- 12- Gündelik gazete
- 13- Modern kümes ve modern ahır
- 14- Ufak bir marangoz tezgâhı ve aletler

Hayata hazırlık bağlamında ilkokulun oynadığı role atıfta bulunan Baltacıoğlu, ilkokulların öğrencilerde her türlü davranış biçimlerinin gelişmesine uygun yerler olması gerektiğini söylemiştir:

“İlkokullar bence sosyal adamın ilk şahsiyetini veren insan fabrikaları demektir. İlkokula girip çıkan mesela bir köylü çocuğu, büyük çapta değilse bile, ufak çapta bir asker, çiftçi, aile başı, makinist... olup çıkmalıdır. Nasıl ki çocuğun millet adamı olması demek de bu demektir.”¹¹⁴⁶

Keza ilköğretimi bütün topluma yaymanın oldukça önemli olduğunu düşünüyordu. İlkokul konusuna yaklaşımı, doğal olarak eğitim konusuna bakışıyla doğru orantılı bir biçimde şekillenmiş ve yine eleştirel tavrını korumuştur. Bu bahiste de

¹¹⁴⁴ Baltacıoğlu (25 Mayıs 1950). Düşündüğüm okul, *Yeni Adam*, Sayı:651, s.2.

¹¹⁴⁵ Baltacıoğlu (25 Mayıs 1950). s.2.

¹¹⁴⁶ Baltacıoğlu (1938). s.15.

Tanzimat'tan itibaren ilkokulun ruhunun, vicdanının ve ülküsünün bir türlü anlaşılmadığını belirtmiştir.¹¹⁴⁷

Üzerinde ısrarla durduğu ve bilinmesi gereken öncelikli noktayı ilkokulun görevini anlamak olarak ifade eden Baltacıoğlu'na göre bu görev, çocuğun sosyal kişiliğini yaratmaktır. Nitekim çocuğu ilk önce bir benlik, sonra bir aile mensubu, ardından köylü, kasabalı yahut şehirli ve sonra Türk olarak, en nihayetinde de bir yirminci yüzyıl Avrupalısı olarak yetiştirmekten bahsetmiştir. Böylece çocuğun, milli ve insani olarak bilinçlenmeye başlayacağını, bu ilkokullarda kültürün yaşatılacağını ve tekniğin de kullanılacağını söylemiştir.¹¹⁴⁸ İlkokulun teknik görevini işeşöyle açıklamıştır: “insanın ilk teknik işlerini yaptırarak öğretmektir: Okumak, yazmak, pişirmek, temizlemek, sebze pişirmek, hayvan beslemek, onarmak...”¹¹⁴⁹ Dolayısıyla üretim için tekniğin önemini teslim ederek ilkokulları teknikleştirmenin eğitim alanında yapılacak bir devrim olacağını vurgulamıştır:

“Endüstri soyundan olan bir takım zanaatları, teknikleri ilkokul yaşama ve çalışma alanına sokmak. Elişi dersleri mi? Hayır! Elişi değil, zanaatın kendisi. Marangozluk, demircilik, duvarcılık, elektrikçilik, bahçıvanlık... İşte ilkokullarda okutma, yazdırma ile birlikte birinci derecede önem vereceğimiz gerçek zanaatlardan bazıları, temelli, köklü, ana olanları. Bunlar elişi dediğimiz mukavvadan kürek yapmak gibi, yalancı değil, sahici işlerdir. İlkokullarda bu gizi zanaatların bütününe değilse bile, alfabetini öğretebiliriz. Bu endüstri kültürü ile yetişen çocuklarda zanaat, endüstri korkusu kalmaz, büsbütün tersine tutkusu olur. Böyle yetişen bir nesil bambaşka bir nesil olur.”¹¹⁵⁰

İlkokulu millet açısından da değerlendirmenin lüzumlu olduğuna inanan Baltacıoğlu, İslamiyet'te ezan nasıl bir ümmet birliği sağladıysa ilkokulun da milletin çocuklarını aynı ortamda içine alarak onlara aynı kuralları öğretmesi ile ulus birliğini sağlayacağı tezini savunmuştur. Ayrıca ilkokulu “bir evrim çevresi” olarak nitelendirmiş ve ilkokul eğitimi alanların hayatta çok daha başarılı olacaklarını ifade

¹¹⁴⁷ Baltacıoğlu (1964b). s.51. Ayrıca bkz. Baltacıoğlu (3 Ağustos 1950). Yaratıcı ilkokul, *Yeni Adam*, Sayı:661, s.2.

¹¹⁴⁸ Baltacıoğlu (1964b). s.51,52; Baltacıoğlu (18 Aralık 1950). İlkokul nedir, ne değildir?, *Ulus*, Sayı:10389, s.2.

¹¹⁴⁹ Baltacıoğlu (6 Mart 1952). s.2.

¹¹⁵⁰ Baltacıoğlu (19 Ekim 1950). İlkokulun teknikleşmesi, *Yeni Adam*, Sayı:672, s.2.

etmiştir. Yine bu konuda ilkokulları “bir ulusal eleme yeri” olarak göstererek bunun en önemli faydasını da “kamul eleme ve seçkinlemeye” yaraması olarak belirtmiştir.¹¹⁵¹

İlköğretimi yukarıdaki gerekçelerle önemseyen ve çağdaşlaşmanın önemli bir basamağı olarak gören Baltacıoğlu, kendilerinin yani “Kemalistlerin” Türkiye’yi, ilkokul binalarıyla ‘süslemek’ istemediklerini, ülkeyi Cumhuriyet ilkokullarıyla kalkındırmak istediklerini belirtmiştir. Önerisi; “dava”, “tez”, “proje” sahibi eğitimciye on beş okul verip, onları gözlemektir. Ardından en çok başarılı olanı bütün ülkeye yayarak Türkiye’nin kalkınmasını sağlayacak ilkokulu yaratmaktır.¹¹⁵² Onun idealindeki ilkokulda “okutmak, eğitmek, adam etmek” yoktu, var olan “okumak, kendi kendini eğitmek”ti. Bu bağlamda öğretmeni de bir bahçıvana benzetmiş ve öğretmenin çocuğun kendisini yetiştirmesi için gerekli olan dış şartları sağlaması gerektiğini söylemiştir.¹¹⁵³

3.2. Ortaokul

Baltacıoğlu, ortaokullar ile ilgili olarak öncelikle yanlış bilinen bazı noktalara/görüşlere değinmiştir. İlki, ortaokulun ilkokulu tamamladığına yönelik görüştü ki bu görüşe katılmamış, zira tamamlamanın kendinden önceki ilkokulun hazırlayamadığı sosyal görevlerden birine hazırlamak demek olacağını, ancak ortaokulun, toplumun hiçbir görevine hazırlamayacağını vurgulamıştır. Bir diğer yanlışı, ortaokulun liseye hazırlık olarak görülmesi şeklinde ifade etmiştir. Buna da katılmamış, ortaokul mezunlarının hepsinin liseye gitmediğini söylemiştir. Diğer bir hatalı yaklaşımı ortaokulun memurluğa, tüccarlığa ve kâtiplik gibi mesleklere hazırladığına yönelik görüş olarak açıklamıştır. Dönemin ortaokullarının nacıklı bir durumda olduğunu ve buradan mezun olan öğrencilerin, ya büyük bir eksiklikle liseye gittiklerini, liseye gidemeyenlerin ise memurluk aradığını söylemiştir. Ancak ona göre bu okulların görevi; sağlık memuru, çiftçi, tüccar, marangoz, makinist gibi orta mesleklere adam yetiştirmek olmalı idi. Dolayısıyla ortaokulların teknikleşmesini istemiştir. Karşı çıktığı temel durum sadece tarih, coğrafya, matematik ve tabiat bilgisi okutan, yazdıran ve ezberleten skolastik ortaokul anlayışıydı. Yine kitabi bir anlayışa

¹¹⁵¹ Baltacıoğlu (5 İlk Teşrin 1944). İlköğretim davası niçin ulusal bir davadır?, *Yeni Adam*, Sayı:510, s.2.

¹¹⁵² Baltacıoğlu (29 Eylül 1949). İlkokul niçin vardır?, *Yeni Adam*, Sayı:617, s.2.

¹¹⁵³ Baltacıoğlu (23 Kasım 1950). İdealimdeki ilkokul, *Yeni adam*, Sayı:677, s.2.

dayalı ortaokul yerine; bağcılık, çinicilik, halıcılık, arıcılık, matbaacılık, radyoculuk gibi teknik ortaokul olmasını ve bu okulların tekniğin en çok geliştiği, gelişebileceği yerlerde olmasını istemiş, son olarak da işleme, yapma, yaratma metotlarından hız alan teknik-pedagojik metotların gelmesi gerektiğini söylemiştir.¹¹⁵⁴ Keza ortaokuldan yetişen öğrencinin marangozluk, bahçıvanlık, sepetçilik, duvarcılık, elektrikçilik, açıcılık gibi bir sanat öğrenmesini önemsemiş ve bilim adamı yahut doktor, diplomat olacaksa bile bu sanatları öğrenmesinin gerekli olduğunu belirtmiştir.¹¹⁵⁵ Dolayısıyla ortaokulların okulu olduğu tekniğin en çok geliştiği yerlerde açılması gerektiğini söyledikten sonra bu okulların Türkiye'nin mesleki, artistik ve teknik kalkınmasını sağlayacak teknik ve meslek yuvaları olmalarını dilemiştir.¹¹⁵⁶

İlkokul gibi ortaokulun da en temel amacının içerisinde bulunduğu sosyal çevreye uygun insanları yetiştirmek olduğunu düşünen Baltacıoğlu; ilkokulların, çağdaş Türk köylüsünü, ortaokulların ise “modern Türk ilçelisini” yetiştirmesi gerektiğinden söz etmiştir.¹¹⁵⁷

3.3. Lise

Baltacıoğlu, henüz 1919'da liselerin/idadilerin başarısızlığı dile getirmiştir. Yine liselerin çevresinin ve toplumun ihtiyaçlarına hizmet etmesini gerektiğini söylemiştir. Buna rağmen liselerin, Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'nın körü körüne taklit edilmesiyle oluşturulduğunu belirtmiştir.¹¹⁵⁸ Baltacıoğlu'nun eğitim görüşünün bütününe hâkim olan üretim odaklılık, liseler için de geçerli olmuş ve liselerin başta çağdaş olmak üzere iktisadi bir zihniyetle oluşturulmasına dikkat çekmiştir.¹¹⁵⁹ Dolayısıyla eski eğitim anlayışının yıkılması gereğini ve bu bahiste de yeni tekniklere ihtiyaç duyulduğunu vurgulamıştır.¹¹⁶⁰

¹¹⁵⁴ Baltacıoğlu (13 Ekim 1949). Ortaokul ne olmalı?, *Yeni Adam*, Sayı:619, s.2; Baltacıoğlu (11 Ocak 1951). Ortaokul nedir ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:684, s.2; Baltacıoğlu (Mayıs 1976). İstedığımız ortaokul hangisidir?, *Yeni Adam*, Sayı:897, s. 4,22.

¹¹⁵⁵ Baltacıoğlu (1945). s.181.

¹¹⁵⁶ Baltacıoğlu (7 Mayıs 1953). Yeni Adam'ın ilkeleri, *Yeni Adam*, Sayı:732, s.2.

¹¹⁵⁷ Baltacıoğlu (25 Mayıs 1950). s.2.

¹¹⁵⁸ Baltacıoğlu (1335). s.35,36.

¹¹⁵⁹ Baltacıoğlu (1335). s.39,40.

¹¹⁶⁰ Baltacıoğlu (29 Kânunusani 1934). Liseler nasıl ıslah edilmelidir, *Yeni Adam*, Sayı:5, s.2.

“İstibdat” devrinden beri Türkiye’de eğitimin “görev pedagojisi” olarak başlaması gerektiği yerde “öğretim tekniği” olarak başladığını söylemiş ve bu durumu tehlikeli bulmuştur. Okulun varlığının neye yaradığını ve okulun ne yetiştireceğini sorgulamak yerine nasıl okutulması, ne okutulması gibi sorulara cevap arandığı söylemiştir. Cumhuriyet döneminde de lise sorununu sadece Türkiye’de değil tüm dünyada eğitim sisteminin en karanlık ve çapraşık meselesi olarak görmüştür.¹¹⁶¹ Bu görüşleri ekseninde ülkenin bütün liselerinin durumunun içler acısı olduğunu gözlemlemiştir:

“Hangisine sorarsanız sorun aynı yüklülükten, aynı kırıclıktan, aynı hürriyetsizlikten şikâyet ediyorlar. Bizimle birlikte bu gençlerin de istediği şeyler hep doğruluk, iyilik, güzellik mefhumlarına giriyor. Öyle ise onların duyduklarını biz de duyalım. Daha insani daha ideal bir lise tahsili için yeni şartlar arayalım ve koyalım.”¹¹⁶²

Dikkat çektiği önemli bir husus ise Türkiye’de liseler ile ortaokulların çoğu defa birbirine karıştırılması idi. Ona göre lise öncelikli olarak üniversite hazırlayıcısıydı. Yine liseyi ilkökul ve ortaokulun aksine köy, kasaba ve hatta şehirle doğrudan ilgili görmemiş veliseye sadece üniversiteye gideceklerin gitmesi gerektiğini söylemişti. Bu kavrayışıyla beraber lisenin amacını bilim adamı yetiştirmek olarak belirtmişti.¹¹⁶³

Baltacıoğlu liselerin ıslahı için çeşitli önerilerde bulunmuştur. Evvela ortaokul ile liselerin morfolojileri ve psikolojileriyle ayrılması gerektiğini söylemiş ve ortaokulda verilen hiçbir dersin lisede tekrar verilmemesi gerektiğine değinmiştir. Liselerde gençlerin yetiştirilme tekniğinin de araştırma ve yaratma tekniğine dayanması gerektiğini söylemiştir. Yine lisede iki yabancı dilin öğretilmesi, üniversiteye girişte hiçbir sınavın yapılmaması, liselerin belirli merkezlerde ve üniversiteye yakın yerlerde toplanması, liselere girişte öğrencilere bilgi sınavı yerine “vergi ve yetki” sınavının yapılması, lise öğreniminin yatılı ve parasız olması gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁶⁴

Her türlü görüşlerine, önerilerine rağmen kaleme aldığı sonraki yazılarda, önceki dönemlerde olduğu gibi Cumhuriyet’in eğitim politikasının da plansız olduğunu

¹¹⁶¹ Baltacıoğlu (1 Ocak 1951). Lise reforması, *Ulus*, Sayı:10403, s.2; Baltacıoğlu (25 Ocak 1951). Lise reforması, *Yeni Adam*, sayı: 686, s.2.

¹¹⁶² Baltacıoğlu (5 Ağustos 1937). Bir liselinin ızdırabı, *Yeni Adam*, sayı:188, s.2.

¹¹⁶³ Baltacıoğlu (1 Ocak 1951). s.2.

¹¹⁶⁴ Baltacıoğlu (1 Ocak 1951). s.2; Baltacıoğlu (4Haziran 1953). Yeni Adam’ın ilkeleri, *Yeni Adam*, Sayı:733, s.2.

söylemiş, rejimin eğitim konusundaki temel prensibinin yaratmaya değil de benzetme eğitimine dayandığını söylemiştir. Temel dayanağı, Türkiye’deki eğitim sisteminin bazı ön kabuller üzerine şekillenmiş olmasından besleniyordu. Eğitimle ilgili görüşlerinde sıkça tekrar ettiği kavramlar (yaratıcılık, üreticilik, teknik, gelenek vb) ise Türkiye’deki ve hatta dünyadaki eğitim sisteminin işleyişine karşıt bir şekilde tasarlanan ve içi doldurulan kavramlardı. Mesela okullardaki kültür anlayışından sadece şiir, resim ve felsefe anlaşıldığını söylerken, kendisinin zihninde örsten, çekiçten ve keserden de kültürün geleceği anlayışı vardı. Yine Türkiye’deki okulların gerçek sanat yerine elişini koyduğunu ve ayrıca bu okulların sadece okutma üzerine kurulduğunu, öğrencilerin elektrik okuduğunu, fakat elektrik işçisi, ustası, teknisyeni yahut mühendisi olmadıklarını ifade etmiştir.¹¹⁶⁵

3.4. Üniversite

Baltacıoğlu, ülkedeki eğitim konusunda eleştirel tavrını sürdürmüş ve ilkokuldan üniversiteye dek eğitimi ilgilendiren hemen her konuda genel hatları itibariyle olumsuz kanaatlerini devam ettirmiştir. Eski darülfünunu taklide dayalı, cansız ve bedensiz olarak nitelendirmiştir.¹¹⁶⁶

Tarihsel süreçte yapılan bir dizi ıslah hareketini başarılı bulmayan Baltacıoğlu, “Batılı” ve milli bir üniversite yaratmak noktasında üniversite şuuru, vicdanı ve ülküsünün önemine dikkat çekmiştir. Öyle ki eskiden bunlara sahip olunamadığı için, II. Abdülhamit dönemindeki üniversitenin bir yüksek okul olarak kaldığını, Meşrutiyet döneminde yamalı bohçaya benzeyen üniversitenin kaos yüklü olduğunu, Cumhuriyet üniversitesinin ise kendini durmadan aradığını ifade etmiştir.¹¹⁶⁷

Üniversitelerin gösteriş ve lüks kurumları olmadığı üzerinde de duran Baltacıoğlu, üniversitenin asli görevini bilim olarak gördüğünden, bilimi hayatın kendisi ve millet için anlamıştır. Bu bakımdan bunu, yani üniversitelerin milli hayatı düzenleme görevini yerine getiremediğini, bilakis manastır ve medrese gibi kabuğu altında

¹¹⁶⁵ Baltacıoğlu (Nisan 1974b). s.10.

¹¹⁶⁶ Baltacıoğlu (1335). s.68.

¹¹⁶⁷ Baltacıoğlu (14 Aralık 1950). Üniversite nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:680, s.2.

ezildiğini, içine kapandığını, ülkenin kaderini yoğurma safhasında etkisiz kaldığını belirtmiştir.¹¹⁶⁸

Baltacıoğlu, üniversitelerin kalkınması noktasında geçmişten aldığı referanslarlayapılan bazı yanlışlıklara dikkati çekmiştir. Öncelikle Türk tarihinde ilk olarak Ali Kemal'in örnek oluşturduğu “tepeden inme reforma”yı ele almış, A. Kemal'in, kendi kafasına göre kimi eğitimcileri tasfiye ettiğini söylemiştir. Diğer bir örneği ise “komisyon ile reforma” olarak tanımlamış ve Cumhuriyet hükümetinin bunu yaptığını belirtmiştir. Dr. Reşit Galip'in Maarif Vekili olduğu dönemde Albert Malche'nin Fransa'dan getirilmesi ve oluşturulan bir komisyonla reforma gidildiğini, önemli eğitimcilerin tasfiye edildiğini, dahası hükümetin, üniversiteye alınanlara ve tasfiye edilenlere bir neden bile sunmadıklarını söylemiştir. Neticede bu iki yolu da doğru bulmamış, yapılanların üniversitenin kalkınmasına yaramadığını ifade etmiştir. Olması gereken temel anlayışı, üniversiteye dokunmamak ve “kendi kendine” kalkınmasını sağlamak olarak belirtmiştir.¹¹⁶⁹

Bir başka yakındığı nokta, günümüzde de dikkate değer bir durum olan üniversiteye giriş yöntemiydi:

“Puvan puvan deyip duruyoruz. Bir takım sorular sorup onların karşılıklarını almak usulü ile neyi öğrenmek istiyoruz? Üniversite öğrenimi yapacak gençlerin hafıza gücünü, ezberleme yetkisini mi? Yoksa bir bilim adamı olma yeteneğini mi? Bilgini bilgin yapan hafızası değil metodudur. Darwin gibi büyük bilginler hafızası en kuvvetli olanlar mıydı?”¹¹⁷⁰

Böylelikle Türkiye'deki üniversite anlayışında olduğu gibi üniversiteye giriş metotlarında da ciddi problemlerin olduğunu, genel eğitim tezinin bileşenleri üzerinden açıklamıştır. Dolayısıyla ilkokuldan üniversiteye kadar Türkiye'deki eğitim sisteminin işler bir yapıya sahip olmadığı kanısındaydı.

Üniversitelerin yeterince gelişmemiş olmasını, yapılan hamlelere rağmen istenilen ritmin yakalanamamasını, üniversitenin ne olduğunun bilinmemesine bağlamış ve üniversiteyi şu şekilde tanımlamıştır:

¹¹⁶⁸ Baltacıoğlu (11 Şubat 1943). Bu nasıl ilim, *Yeni Adam*, Sayı:424, s.2; Baltacıoğlu (1945). s.89-91.

¹¹⁶⁹ Baltacıoğlu (27 Eylül 1951). Türk üniversiteleri nasıl kalkınacaklar, *Yeni Adam*, Sayı:709, s.3.

¹¹⁷⁰ Orkun (Ekim 1969). Türkiye'de gençlik hareketleri, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:818, s.1.

“Üniversite henüz bilim hayatını yaşamıya, - yani bilim zihniyetini taşıma, bilim töresini edinmeye ve bilim tekniğini kullanmaya - elverişli olmayan acemi nesilleri bilginlerin eliyle buna elverişli oluma getirmek işini üzerine alan bir teknik kurumdur. Üniversitenin ödevi bilimi öğretmek, yaymak, bilim yapmak olmayıp bilim travayına alıştırmaktır. Demek oluyor ki üniversite hem okul hem de araştırma laboratuvarından ayrı olarak bir eğitim, bir başlatma (initiation) yeri, çevresidir. Onun için üniversite bilimi öğretir demek nasıl yanlışsa, üniversite bilgin yetiştirir demek te öylece yanlıştır. Üniversite acemileri bilgin kişiliğine yöneltir.”¹¹⁷¹

Üniversiteyi üniversite yapan şeyler, diğer ifadesiyle üniversitenin görevlerini de eğitim tezi doğrultusunda, daha önce açıkladığımız beş eğitim ilkesi üzerinden ifade etmiştir: Bilgin kişiliği olmayan toylara bunu kazandırmak, bu toylara söz konusu kişiliği kazandıracak bilim çevresi yaratmak, yine bu kişiliğin kazandırılması için özel çalışmaları yaptırmak, bu çalışmalardan bilim verimleri elde etmelerini sağlamak ve son olarak onlara hayatları boyunca bu sonuçları elde edebilmeleri için gerekli temel bilgileri kazandırmak ve ana denemeleri yaptırmak.Üniversitenin temel görevlerini bu şekilde izah eden Baltacıoğlu, bunların dışında üniversitelerin, bilime dayanan araştırma ve incelemeler yapan meslek adamlarını yetiştirmek şeklinde ikinci bir görevi olduğundan söz etmiş, ancak belirttiğimiz gibi üniversitenin asıl işinin bilim adamı yetiştirmek olduğunun altını çizmiştir.¹¹⁷²

Bu doğrultuda bina, dersane, seminer salonları, etütler, laboratuvarlar, kütüphane salonlarının yanında üniversitelere verilecek özerkliği tek başına yeterli görmemiş, bunları üniversitenin özü olmaktan ziyade dış şartları olarak nitelemiştir. Buna karşılık üniversiteyi üniversite yapan üç temel şartı şöyle sıralamıştır:

- 1- “Bilimli araştırmalara, bulmalara gücü yeten bilginler,
- 2- Bu bilginlerin bilimli araştırma ve bulma tekniğini öğretmenlerine uygun bir çevre (kütüphane, laboratuvar, gezi ve başkaları),
- 3- Bilginlerin bu bilimli araştırma ve bulma tekniğini üniversite gençliğine kazandırmasını sağlayacak olan pedagojik örgü.”

¹¹⁷¹ Baltacıoğlu (1945). s.87; Baltacıoğlu, (7 Eylül 1944). Üniversiteye doğru, *Yeni Adam*, Sayı:506, s.2.

¹¹⁷² Baltacıoğlu (Temmuz 1969). Üniversite nedir ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:815, s.2; Baltacıoğlu (14 Aralık 1950). s.2.

Bu üç şartsağlanması durumunda üniversitenin var olabileceğini ifade eden Baltacıoğlu, hükümete de üniversitelerin tembelleşmemesi adına, üniversitelere bilginlerin alınması ve burada bilim çevresinin yaratılması ile üniversitede bilim pedagojisinin uygulanması noktasında denetimi sağlamasını önermiştir.¹¹⁷³

Üniversiteyi bilgiyi üretme yeri olarak kavradığı için kitabı bilgilerin aktarıldığı ve lisenin devamı olarak görülmesi anlayışını hatalı bulmuş ve üniversitenin görevlerini şöyle sıralamıştır. Üniversitenin ilk görevi bilim üretmektir. İkinci görevi bilim yapmayı öğrencilere öğretmektir. Üçüncü görevi de bilimi halka yaymaktır. Üniversitelerin yapması gereken diğer bir işi de yayınlarını tüm yabancı üniversiteler açısından okunabilir hale getirmek, çevirilerini yaptırmaktır.¹¹⁷⁴

4. Öğretmen

Baltacıoğlu, öğretmeni toplumun önemli bir parçası olması noktasında fazlasıyla ciddiye almıştır. Bu önem derecesinde eğitim konusundaki eleştirel tavrını, öğretme yaklaşım ve öğretmen politikaları doğrultusunda sürdürmüştür. “Talim ve Terbiyede İnkılap” isimli kitabında dönemin okullarına hâkim olan hareketin, faaliyetin, “yaramazlık” olarak algılandığını, dolayısıyla da bunun yasak olduğundan hareket ederek öğretmen ve müdürlerinin sadece “korkan, kızaran kımıldamayan, düşünemeyen, söylemeyen, istemeyen, yalnız kuvvete inkıyad eden çocuklar yetiştirmek” amacıyla olduklarını söylemiştir.¹¹⁷⁵

Baltacıoğlu öğretmeni de şöyle tanımlamıştır: “Ferdin tekâmül ve muhite tetâbukuna kasten tesir eden bütün insanlardır. Şu takdirce her insan mürebbi olamıyor demektir. Yani mürebbi olmak için bir kasıt ve şuur sahibi olmak, bir gaye ile bir usule malik bulunmak icap eder.”¹¹⁷⁶Bu tanım ışığında Baltacıoğlu, “Meşrutiyet tipi öğretmen” olarak isimlendirdiği öğretmenlerin öğrenelere ve kaidelere düşkünlük,

¹¹⁷³ Baltacıoğlu (30 Mayıs 1946). Üniversite muhtariyeti, *Yeni Adam*, Sayı:596, s.2,11. Baltacıoğlu, daha sonra kaleme aldığı bir yazıda üniversiteyi üniversite yapan şartları; bilginler ve öğrencilere bilimli araştırma tekniğini öğretecek olan pedagojik örgü şeklinde iki madde olarak açıklamıştı. Bkz. Baltacıoğlu (27 Haziran 1946). Üniversite nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:600, s.2.

¹¹⁷⁴ Baltacıoğlu (8 Kasım 1951). Üniversitelerin üniversite olma şartları, *Yeni Adam*, Sayı:712, s.2.

¹¹⁷⁵ Baltacıoğlu (1927). s.37.

¹¹⁷⁶ Baltacıoğlu (1332), s.162.

kitaba bağlılık, ezbere inanmak ve öğretimi, eğitimden üstün tutmak gibi özelliklerinden bahsetmiştir.¹¹⁷⁷

Baltacıoğlu, bir başka yazısında ise öğretmenleri şu üç şekilde değerlendirmiştir: ilk olarak kendisini merkeze alıp çocuğu etrafında döndürenlerden bahsetmiş ve bu öğretmenlerin herşeyi kendilerinin yaptığını, çocukların ise “fırıldak” gibi bu öğretmenlerin etrafında döndüklerini belirtmiştir. Diğerini ise çocuğu merkez yapıp etrafında dönenler şeklinde tanımlamıştı ve bunları çocuğun terbiyenin merkezi olması lazım geleceğini anlamayarak kabul edenler, fakat bu merkezin etrafında “fırıldak” gibi dönmekten başka bir şey yapmayanlar olarak ifade etmiştir. Son olarak ise ne çocuğu kendi etrafında döndürmeye, ne de kendini çocuk etrafında dönmeye mecbur etmeyenlerden söz etmiştir. Ancak bu öğretmenlerin ne yapıp edip çocuğun içine girerek çocukların “tekemmülüne”, olgunlaşmasına yardım ettiklerini, yani canlıyı yarattıklarını söylemiştir.¹¹⁷⁸

Kuşkusuzunun öğretmen konusunda bu kategoriye gitmesinde bir tarihsel bir arka plan, yaşanmışlıklar söz konusudur. Dolayısıyla gözlemleri, birikimi ile oluşturmuş olduğu “İçtimai Mektep” tezine uygun olan ve bu ilkeleri tatbik edecek olan öğretmeni arayan Baltacıoğlu,¹¹⁷⁹ bu doğrultuda öğretmen bilgi verme bakımından da üç şekilde değerlendirmiştir. İlk olarak her şeyi okutan ve ezberleten öğretmen tipine değinmiştir. Bu öğretmenler; ezberin kötü olduğunu bilen, ancak elinden başka bir şey gelmeyenlerdi ve sevilmeyen öğretmen tipi bunlardı. Bir diğer öğretmen tipi ise okutan ve okuttuğunu anlatan öğretmenlerdi. Baltacıoğlu, açıkladığı ilk öğretmen tipini “eğitim softaları” olarak nitelendirirken okuttuğunu ezberleten öğretmenleri, “durguncular” olarak tanımlamıştır. Üçüncü tip öğretmenler ile ilgili olarak ise şunları belirtmiştir:

“Öğretmen vardır, bilgisi, görgüsü ne olursa olsun insan ruhunu sezmek, çocuğu anlamak için yaratılmıştır. Okuttuğunu ezberletmez (...) bilgiyi öğretmez, istihsâl ettirir, vermez, buldurur, öğrencilerini birer plak olmaktan kurtarır, kendi çaplarında birer bulucu, yapıcı, yaratıcı yapar. Beğenilen, sevilen öğretmen tipi işte bu yaratıcı öğretmenlerdir.”¹¹⁸⁰

¹¹⁷⁷ Baltacıoğlu (18 Mayıs 1950). s.2.

¹¹⁷⁸ Baltacıoğlu (9 Mart 1939). Üç öğretmen tipi, *Yeni Adam*, Sayı:219, s.3.

¹¹⁷⁹ Baltacıoğlu (1964b). s.133,134.

¹¹⁸⁰ Baltacıoğlu (1964b). s.134,135.

Ülkenin çağdaşlaşmasında öğretmeni itici bir güç olarak düşünen Baltacıoğlu, öğretmenliği “mesleklerin en incelerinden biri” olarak gördüğündenve yeni rejimle birlikte beliren dönüşümden öğretmenin de payına düşeni alması gerektiğini düşündüğünden devrimin büyüklüğe uygun öğretmenlerin yetiştirilmesinin lüzumuna değinmiştir.¹¹⁸¹ Aslında 1914 yılında da öğretmenlerin kalkınma noktasındaki doğrudan olan rolüne değinerek öğretmeni sadece okulda ders veren biri olarak değil, direkt olarak toplumu yönlendiren biri olarak anlamıştır:

“Hülasa bugün bizim için mektep dershanesinde maarif yapmak kadar, derslane haricinde, efradda, ailede, camide, kahvehanede maarif yapmak mecburiyeti, vazifesi vardır. Bu memlekette muallimlerin ehemmiyet-i içtimaiyesini takdir etmek, onları en yüksek ve hakiki manasıyla anlamak demektir.”¹¹⁸²

Baltacıoğlu’nun öğretmen politikalarıyla ilgili hâkim algılarından biri öğretmenin ihmal edilmiş olması idi. Meşrutiyet’ten itibaren usul, program, okul kitapları ile uğraşıldığını, fakat tüm bunları kullanacak olan insan unsuru, yani öğretmen ile ilgilenilmediğini söylemiştir.¹¹⁸³

Şüphesiz Cumhuriyet öncesindeki öğretmen tipolojisinden duyduğu rahatsızlık, yeni rejime yakışan yaratıcı öğretmenlerin yetiştirilmesi noktasındaki ümitlerini arttırmıştır. Bu bağlamda yeni rejime uygun öğretmen profili belirlemiş ve bunu şöyle açıklamıştır: “Cumhuriyet tipi öğretmen, pedagojinin şeklinden çok felsefesine bağlıdır. Kitaba değil işe, gerçeğe inanıyor. En büyük yeri faydalı bilgiye, canlı bilgiye veriyor. Eğitimin yaratıcı gücüne inanıyor.” Cumhuriyet’in yarattığı bu öğretmenin olgunlaşması ve gelişmesi için de kitap ve gezi ödeneği ile pedagojik, teknik hürlüğü verilmesi gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁸⁴ Bu kapsamda öğretmenin gezmesine/seyahat etmesine ayrı bir önem vermiştir. Öyle ki Kültür Bakanlığı’nda bir gezi bürosu açmak, uluslararası gezi organizasyonlarıyla sıkı temas içerisinde olmak, ulaşım araçlarında öğretmenlere indirim yapmak, yine öğretmenler için parasız iskân sağlamak şeklinde önerileri olmuştur.¹¹⁸⁵

¹¹⁸¹ Baltacıoğlu (13 Eylül 1934). İlk mektep muallimini üniversiteleştirmek lazımdır, *Yeni Adam*, Sayı:37, s.2.

¹¹⁸² Baltacıoğlu (1 Mayıs 1330), Muallimler kurtaracak, fakat nasıl?, *Yeni Fikir*, Sayı:21, s.655-658.

¹¹⁸³ Baltacıoğlu (11 Aralık 1947). Öğretmeni kuvvetlendirelim, *Yeni Adam*, Sayı:612, s.2.

¹¹⁸⁴ Baltacıoğlu (18 Mayıs 1950). s.2.

¹¹⁸⁵ Baltacıoğlu (17 Bir. Kânun 1936). Gezemiye öğretmen, *Yeni Adam*, Sayı:155, s.2.

Baltacıoğlu, öğretmenleri başkalarının düşündüğü gibi kültürel kalkınmanın nedenlerinden biri olarak değil, kültürel kalkınmanın ana dinamiği, orijinal kaynağı olarak gördüğünü söylemiştir. Yine öğretmenleri eğitim gerçeğinin başlangıcı olarak düşünmüş ve bu bilinç doğrultusunda yapılması gerekenleri şöyle açıklamıştır:

- “Bizler mademki bir kültür kalkınması istiyoruz, herşeyden önce öğretmene nispeten, daha büyük, bir refah temin etmeliyiz(...) bu yeryüzündeki tek endişesi kültürden ibaret kalsın.
- Öğretmen her gün bir derece daha iyi öğretmen olmak imkânlarını elde etsin. Sinema, radyo, tiyatro, gazete, kitap, seyahat onun için ayrı ayrı mahrumiyet mevzuları değil, ayrı ayrı inkişaf vesilesi olsun.
- Öğretmen mesleklerin en şerefli olan insan yetiştirmek mesleğinin amme tarafından her zaman sevgi ve saygı mevzuu olduğunu görüp yaşamak iradesini artırsın.”¹¹⁸⁶

Öğretmenlerin ekonomik açıdan durumunun iyileşmesi için getirdiği önerilerden biri de bir tür dayanışma kurumunun oluşturulması idi. Bu kurumun; evlilik, doğum, ağır hastalık, sakatlık ve ölüm gibi durumlarda yardım edeceğini söylemişti. Bu ana kurundan sonra da ikinci derecede kurumların oluşturulması gerektiğini söylemişti. Ona göre öğretmenleri kooperatifçiliği de öğrenip kira köşelerinde sürünmekten kurtarılmalıydılar.¹¹⁸⁷ Okutan değil de yaratan öğretmen arzulayan Baltacıoğlu, bu önemli görevi gören öğretmenin kadro korkusu da yaşamaması gerektiğini belirtmiştir.¹¹⁸⁸

Israrla vurguladığı bir nokta da eğitimin toplum ile ilintili kısımlarıdır. Zira “sosyete” değişmediği takdirde eğitim sisteminin de değişmeyeceğinden hareketle terbiyenin, toplumun bir organından/fonksiyonundan ibaret olduğunu söylemiştir. Dolayısıyla öncelikli olarak milletin bir ideale sahip olması gereğine vurgu yapmıştır. Öğretmenin de kendinde yaratıcı kuvvet bulabilme adına bu ideale sahip olması gerektiğini belirterek bunun bir tek yolu olduğundan bahsetmiş ve yeni öğretmenleri betimlemiştir: “Ayağı toprakta, fakat başı göklerde, gözleri enginlerde, duyan, düşünen yaratmak ve taşmak halinde olan yepyeni öğretmenlerdir.” Bunu gerçekleştirebilmek

¹¹⁸⁶ Baltacıoğlu (15 Haziran 1939). Maarif Şurası münasebetiyle öğretmen, *Yeni Adam*, Sayı:233, s.2.

¹¹⁸⁷ Baltacıoğlu (10 İlk Kânun 1942). Öğretmen için, *Yeni Adam*, Sayı:415, s.2.

¹¹⁸⁸ Baltacıoğlu (12 İlk Teşrin 1936). Kadro korkusu taşıyan öğretmen, *Yeni Adam*, Sayı:150, s.2.

için modern öğretmen okullarının yapılmasını ve başlarına “terbiye idealini” taşıyan pedagoğların getirilmesini önermiştir.¹¹⁸⁹

Ayrıca öğretmen okullarının başına kültüre önem veren ideal sahibi kişileri getirmeyi de önemsemiş ve bu okulları kültürel ve ideal hayatın gelişmesine uygun bir çevre haline getirmekten söz etmiştir. İhmal etmeden eklediği bir başka nokta ise bu okullarda yeni rejimin ideolojisinin şuurulu bir şekilde verilmesinin gereği olmuştur.¹¹⁹⁰

Yeni toplum inşası sırasında öğretmeni bir rol model olarak değerlendirdiği açıktır, keza öğretmenin sadece okulla ilintili olarak görülmesine karşıtlığı ve öğretmenin hem kültür, hem de medeniyet bilgisi taşıması gerektiğine inanması bunun önemli bir göstergesidir. Bununla birlikte öğretmenin sevilip sayılmasını bilhassa kültürün temsilcisi olması hasebiyle değerlendirmesi de dikkate değerdir. Tüm bu çıkarımlarıyla öğretmenin iyi bir öğretici olmasının yanında “öz inkılâpçı” olarak da yetişmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹¹⁹¹ Öğretmenin özelliklerini titizlikle belirleyen Baltacıoğlu’nun zihninde öğretmen, eğitim felsefesine uygun olarak teçhiz edilmiştir. Örneğin, öğretmenin özellikleri olarak; çocuğun kendi kendini terbiye edeceğine inanması, terbiyenin gerçek bir toplum çevresinde olabileceğini anlaması, bu çevrede çocuğun gerçek işler yaparak eğitilebileceğini bilmiş olması dile getirilmiştir.¹¹⁹² Baltacıoğlu, yeni toplumun inşası ve daha da önemlisi çağdaşlaşması aşamasında öğretmenlere ciddi bir pay ayırmış, öğretmenlerimilli bilinç inşasında, üretici ve yaratıcı bir nesil oluşturma safhasında etkili figürler olarak değerlendirmiştir.

5. Köy ve Köy Enstitüleri

5.1. “Kültür Köyü”

Türk siyasi hayatında 1980’lere dek genel kabul görmüş bir ideolojik söylem olarak varlığını devam ettiren ve CHP’nin Altıİlkesinden biri olan halkçılık, daha önce

¹¹⁸⁹ Baltacıoğlu (31 Bir. Kânun 1936b). İdealsiz öğretmen, *Yeni Adam*, Sayı:157, s.2.

¹¹⁹⁰ Baltacıoğlu (1944a). s.17.

¹¹⁹¹ Baltacıoğlu (1944a). s.133,134.

¹¹⁹² Baltacıoğlu (25 İk. Teş. 1937). Öğretmenin on iki hassası, *Yeni Adam*, Sayı:204, s.3.

ifade ettiğimiz gibi İkinci Meşrutiyet döneminde gündeme girmiş¹¹⁹³ ve bir takım entelektüellerin kalemine malzeme olmuştur.

Bu yıllarda köycülük mevzubahis edildiğinde Yusuf Akçura'nın, toprak reformu ile köylülüğü önemseyerek savunmuş olduğunu ve bu yönüyle de Türk düşün hayatına “özgün” şekilde katkıda bulunduğu görüyoruz. Yine “Türk Yurdu” yazarlarından Helphand-Parvus, bu yıllarda köy ve köylü ile ilgili güçlü ve dikkat çeken makaleler yazarak genel anlamda Türk entelektüellerine köylünün önemini anlatmaya çabalamıştır.¹¹⁹⁴ Osmanlı İmparatorluğu'nun son demlerinde köycü düşüncenin gündeme girmesinde, Türk milliyetçiliği önemli bir etkendi. Kuşkusuz köy ve köylüye olan ilginin artmasında, imparatorluğun yaşadığı sıkıntılı süreç de etkili olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendisini köycü olarak nitelendiren ilk hareket ise on beş tıp doktorunun girişimiyle 1919'da kurulan “Köycüler Cemiyeti” ile ortaya çıkmıştır.¹¹⁹⁵

Milli Mücadele döneminde özel ve özgün koşullarının da etkisiyle halkçılığa yoğun olarak temas edilen bir başka devirdi. Halkçılık kavramının bunca sivrilmesi, kuşkusuz görmesi beklenen işlevle yakından ilgiliydi. Nitekim bu yıllarda kavramdan beklenen işlev, toplumun farklı çevrelerini ortak mücadeleye seferber etmekte.¹¹⁹⁶

Cumhuriyet'in ilanından sonra ise siyasi seçkinler için köy ile köylüye atfedilen anlam; hem önemli bir nüfusu, öte yandan da işgücü açısından büyük bir çoğunluğu oluşturması ekseninde gelişmiştir.¹¹⁹⁷ Şüphesiz dönemin Türkiye'sinde nüfusun büyük bir bölümü oluşturan köy, siyasi seçkinlerin pragmatist bir bakış açısına yönelmesine neden olmuş ve köy ile köylü rejimin çıkarları doğrultusunda romantik, mistik ve felsefi bir söyleme konu olmuştur. Zira devrimlerin ve çağdaşlaşmanın temel prensibinin toplumu dönüştürmek olduğu düşünüldüğünde bu bakış açısının neden geliştirildiği ve köylüye yapılan yüceltici vurguların temel sebebi daha rahat anlaşılabilir.

Baltacıoğlu da Türk düşünce tarihinin seyrine uygun olarak köye bakışını İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren çeşitli yazılarıyla paylaşmış ve köyün geriliğine dikkat çekmişti. Onun yazılarında köy ruhu, köy ve köylü ihya edici bir tarzda kurgulanarak aktarılmış, köye yönelik bir tür ütopya belirlemiştir. Keza Cumhuriyet ilan edilmeden

¹¹⁹³ M. A. Karaömerlioğlu (2006). *Orada bir köy var uzakta erken cumhuriyet döneminde köycü söylem*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.21.

¹¹⁹⁴ Karaömerlioğlu (2006). s.32.

¹¹⁹⁵ Karaömerlioğlu (2011). Türkiye'de köycülük, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:2, s. 285.

¹¹⁹⁶ Karaömerlioğlu (2006). s.39.

¹¹⁹⁷ İ. Parlak (2005). *Kemalist İdeolojide Eğitim*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, s.346.

önce yazdığı “Yeşil Köy” isimli makalesinde şunları söylemişti: “Yeşil köy hayali çocukluğumu epeyce oyaladı. Hayli zaman bütün çalışmanın, didinmenin sonunda bir yeşil köy düşündük. Gerçi zaman yeşil köy hayalini yavaş yavaş zihninden silmeye başlamıştı. Fakat heyecanı henüz tamamiyle mahvolmamıştı.” Çocukluğunun rüyalarını süsleyen “yeşil köy” hayali, Anadolu gezilerinde kendisinde bir tür hayal kırıklığı yaşatmışsa da Anadolu’nun sahip olduğu ruha dikkat çekmişti.¹¹⁹⁸

Baltacıoğlu köylüyü “mürteci” ya da “muhafazakâr” olarak görmemiş ve köylüyü “içinde bulunduğu tabiat âlemine kendi tekniğini ve kuvvetini tecrübelerden, yani müsbet ve akli travaydan alarak intibak etmesini bilen adam” olarak nitelendirmiştir. Ancak köylüye bakışındaki en önemli dinamik, köylüyü öz kültürün kaynağı olarak görmesidir.¹¹⁹⁹

Köyü, “her şeyden önce belirli bir toprak bütünlüğü üzerinde tutunan bir kamul birliği” olarak tanımlayan Baltacıoğlu, köyün kültür ve medeniyet olmak üzere iki ayrı gerçekten meydana geldiğini ifade etmiştir. Cumhuriyet’in ana akım sorunlarından biri olan köyün kalkındırılması, diğer ifadesiyle hâkim söylem haline gelen “köye doğru” sloganının çıkışını da ele alan Baltacıoğlu, köyün değerlendirilişinin romantik bir bakış açısıyla yapıldığını şu cümleler eşliğinde öne sürmüştür:

“Ormanlık yamaçları, meliyen kuzuları, kaval çalan çobanları, pınar başlarında su dolduran ahû gözlü Fadime’leriyle bir hayal ve şiir ülkesi! Gerçek köy bu uydurma köy kadar temiz, diri ve şen olsaydı ‘köye doğru’ diye bir sorav ortaya çıkmaz ve kafamızı tırmalayıp durmazdı! ‘Köy’ sözü, ‘kültür, medeniyet ve insanlık’ sözleri gibi karışık, bulanık sözlerden biridir. ‘Köy’den, köye doğrudan ne anlıyoruz? Çok defa ne anladığımızı biz de bilmiyoruz! Kendi başına köy fikri gerçekle hiçbir ilgisi olmayan romantik bir fikirdir.”¹²⁰⁰

Onun bu tespiti gerçekten de oldukça önemlidir. Zira Cumhuriyet’in ilanından sonra köylüye yönelik romantik bir söylem geliştirilmiş ve köyün mevzu bahis olduğu noktalarda bakış açısı genellikle iyimser olmuştur. Ancak Baltacıoğlu’nun köylüyü, bir kültür hazinesi olarak görmesinin ve pek tabii atmosferin de etkisiyle köye, köylüye/Türke yönelik söyleminde de romantik izler bulmak mümkündür. Yine de köyü

¹¹⁹⁸ Baltacıoğlu (13 Teşrinievvel 1921). Yeşil köy, *Yarın*, Sayı:1, s.1.2; Baltacıoğlu (1942a). s.38,39.

¹¹⁹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Baltacıoğlu (3 Ağustos 1939b). Köy, *Yeni Adam*, Sayı:240, s.10,11,19.

¹²⁰⁰ Baltacıoğlu (23 Nisan 1951). Köye doğru problemi, *Ulus*, No:10713, s.2.

ve köylüyü derinlemesine değerlendirdiği - yukarıda olduğu gibi - bazı pasajlarda, ayağı daha yere basan yazılar yazmış ve çok yoğun olmasa da başkaları tarafından masalsı bir dil ile idealleştirilmeye çalışılan köyün gerçekte olmadığını vurgulamıştır.

Baltacıoğlu, “köye gitmek” olarak belirtilen söylemi/eylemi de irdelemiştir. Öncelikli olarak köye kültür götürmek gibi bir problem olmadığını, zira köyün kendisine ait bir kültürünün zaten var olduğunu söylemiştir. Üstelik bu kültürün yapılmaya değil yaratılmaya eseri olduğunu da eklemiştir. Köye medeniyetin götürülmesi noktasında ise bu sözün sahiplerinin haklı olduklarını, ancak Türk köylerinin taşıdığı medeniyetin Avrupa’nın pozitif bilimlere, laboratuvar araştırmalarına ve istatistik verilerine dayanan müspet, laik ve akli medeniyet olmadığını, ampirik tecrübeye dayanan eski bir medeniyet olduğunu söylemiştir. Rotanın köye doğru olmasını gerektiğini desteklemekle birlikte köyün ulusal kültürünün dejenere edilmemesi, eski ve sakat medeniyet kurallarının yerine daha üstünü koymak gerektiğini ifade etmiştir. Busırada medeniyet yerine konfor ve lüksü köye sokmamak ve köyün kendi sazları yerine udu, mandolini; pastırma yerine salamı, ayran yerine şarabı, erişte yerine makarnayı, hamam yerine banyoyu, koymamak gereğine değinmiştir.¹²⁰¹

Pek çok yazısında köylüye yaptığı yüceltici açıklamalarına temasını köylünün ruhu ve kültürü oluşturmuştur. Hatta Milli Mücadele’nin kazanılmasında da köylü bir nevi itici güç olarak değerlendirilmişti. Onun açısından köylü, ulus-devlet inşası noktasında da aynı dinamikliğin özünü oluşturacak temel ve asli unsur olarak görülmüştür. Bu bağlamda köyün teknik ve diğer imkanlar açısından geriliği ifade edilirken, köylüyü ve doğal olarak geleneklerini alelade bir tarzda ele almayarak çağdaşlaşabilmenin köyden geçtiğini (gelenek ve ruh anlamında) ifade etmiştir.

Cumhuriyet’in başlarında köy ve köylünün içler acısı durumunun farkında olarak köyün kalkınması adına üç yolun olduğundan söz etmiştir. İlk yolu, “sağlık ve umran yolu” olarak ifade etmiştir. Köyün sıtmalı durumdan söz açarak yapılması gereken ilk işi çocukların okutulmasından önce bataklıkların kurutulmasında görmüştür. Zira çağdaşlaşmanın temel şartını nüfusun çoğaltılması ile ilgili değerlendiriyordu. İkinci yol, “ahlakçı ve hukukçu” yolu olarak açıklanmıştır. Baltacıoğlu, köylünün çeşitli ihtiyaçlarından bahsederek halktan olmayan ve halka değer vermeyen bir idare adamının köylünün sesini duyamayacağını, çünkü halkın en azından memnuniyetinin

¹²⁰¹ Baltacıoğlu (15 Şubat 1945). Köye doğru, *Yeni adam*, Sayı:529, s.2,11.

olmadığı bir durumda devamlı bir eser bırakmanın mümkün olamayacağını söylemiştir. Bu nedenle idare adamının alması gereken ikinci vaziyeti bu olmalıydı. Baltacıoğlu son olarak şunoktalara değinmiştir. Ona göre, “halka hayat, cidal, cüret zevki vermek, ona ebet zevkini aşılama” gerekliydi. Bu aşamada başka bir olgudan daha bahsetmeyi uygun gören Baltacıoğlu, tertemiz üzümleri olan bir köyün tekniğinin elli yıl önceki olması üzerine bir örnek tasarlamıştır. Bu durumda köyün değişmesi gerektiğini ve bu değişim şu iki kaynaktan gelebileceğini belirtmiştir: Birincisi, “köylünün topluluk hayatında olan değişikliklerden”, ikincisi ise “köylünün köy dışında bulunan sosyetelerle olan münasebetlerinin değişmesinden.”

Baltacıoğlu, köylünün topluluk hayatının, ev, tarla ve kahvehane olarak ele aldığı buraların dar bir topluluk hayatı olduğunu söyleyerek bir idare adamının yapması gereken en önemli şeyi, köylülerin toplanmasına ve eğlenmesine uygun yerleri meydana getirmesinde görmüştür. Köyün dış hayat ile olan ilişkisi noktasında ise posta, radyo, otomobil, gazete, dergi, kitap, sinema ve tiyatro gibi toplumu dünyaya bağlayan çok çeşitli yollarından söz etmiş, bunların gerçekleştirilmesiyle köylünün yaşam anlayışının da değişeceğinin altını çizmiştir.¹²⁰²

Baltacıoğlu, dikkat çekici bir başka anekdotu ise 1912 yılından getirip önümüze koymuştur:

“1912 senesi Mudanya karşısında Armutlu köyünde bulunuyorum(...) köyü dolaşmak istiyoruz. Fakat yolu bilmiyoruz. Tarlanın kenarından sekiz on yaşlarında küçük bir çobana rastgeldik. Çocuğa köyün yolunu, kaç dakika uzakta olduğunu, yiyecek, içecek bulunup bulunmadığını sorduk. Çocuk bize istizaha hacet bırakmayacak derecede açık ve kat’i cevaplar verdi. Bir iki gün sonra İstanbul’a avdet ederken vapurda kamarotun oğlu olacak - yine sekiz on yaşlarında diğer bir çocuk bulunuyordu(...) Elinde koca bir limon ayvası, gemirip duruyor ! (...)Çocuğa: İsmi ne? diye sordular. Hiç cevap vermedi. Tekrar sordular. Bir müddet yüzlerine bakarak, manasızca sırttı. Sonra başını önüne eyip yine ayvasını, bu sefer daha dişliyerek koparmıya başladı !.. Şehirli çocuğun bu yabaniliğini görünce o köylü çobanı

¹²⁰² Baltacıoğlu (7 Mayıs 1936). İdare adamları neler yapabilirler?, *Yeni Adam*, Sayı: 123, s.2.

hatırladım. Şehirli ananesinin bu çirkinliğine karşı köylü ruhunun sadeliğini tercih ettim(...)"¹²⁰³

Baltacıoğlu'nun gözünde köyü değerli kılan bir diğer etken, köylünün çalışkanlığı ve kendi eğitim sisteminin temel prensibi olan üretici konumu idi. Onun "Köylü Ayşe" isimli makalesi bu noktada dikkat çekici bir örnektir. Makalenin konusu kendilerine arada sırada ziyarete gelen Köylü Ayşe ile Baltacıoğlu'nun ailesinden bir gencin, "Köylü Ayşe"nin lehçesiyle dalga geçmesi üzerinden şekillenmiştir. Baltacıoğlu yazıda, köylünün "helva" yerine "halve", "halva" demesini alaya alan gencin yaşamı boyunca yararlı hiçbir iş yapmadığı, buna karşın köylü kadının dört çocuğu olduğu, üç oğlu ve damadının askerde olduğu, 69 yaşında çalışıp para kazandığını söylemiş ve şu değerlendirmeyi yapmıştır: "Köylü Ayşe şimdi her hafta Üsküdar'a yumurta ve yoğurt indirmektedir ve hiçbir şeyden şikâyeti yoktur. Bizim alaycı eminim ki şu dakikada kravat bağlamakta ve şehvet edebiyatı okumakla meşguldür. Bu iki insandan hangisi kukla, hangisi adamdır?"¹²⁰⁴

Kapitalist etkilerle popüler kültürün şekillendirmeye başladığı şehir hayatına karşı köyü yerleştiren Baltacıoğlu, şehirde yozlaşan bireyin karşısına daherhangi bir erozyona maruz kalmayan köylüyü koyarak yaptığı köylü güzellemesi; köylünün geleneklerin kaynağı olması, üretici olması, çalışkanlığı, devlete ve topluma bağlılık ile hizmetlerinin vurgulanmasına dayanır.

Cumhuriyet'in ilanından sonra da köy ve köylüyü ihyaya devam eden Baltacıoğlu, "idealindeki köy"ü kendi düşüncesi ekseninde çağdaş bir şekilde kurgulamış ve bunu yazılı bir şekilde aktarmıştır. Dönemin önceliklerinin gözetilerek kurgulandığı anlaşılan bu yazıda, Baltacıoğlu, öncelikli olarak köyün sağlıklı yaşayabilmesi için bir dispenser açmıştır. İkinci iş olarak köy halkının "toplu ve zevkli" bir yaşama alıştırılması için teorik olarak açık olan, fakat kimsenin uğramadığı halkevini, canlandırma teşebbüslerine girişmiştir. Büfe kurulmuş, düşük ücretle çay satışına başlanılmış, radyo getirilmiş ve ardından gazetelerin de getirilmesiyle bir kütüphane kurulmuştur. Daha sonra müsamere ve toplantılar gerçekleştirilmeye başlanmış, yanı sıra dekorsuz, herkesin aktör olabileceği bir tiyatro sahnesi oluşturulmuştur.

¹²⁰³ Baltacıoğlu (1931a). s.263.

¹²⁰⁴ Baltacıoğlu (10 İlk Teşrin 1940). Köylü Ayşe, *Yeni Adam*, Sayı:302, s.2.

Onun idealindeki köydeki önemli bir hususta dağcılık kulübünün açılmasıydı. Bir spor olarak ise futbola karşı çıkmıştır. Yine bu köyde, köylülere bağcılık ve tarımın püf noktaları uygulamalı olarak öğretilmiştir. Köyde örnek kümes yapılmış, günlük yumurta temini başlamış ve cins tavuklar yetiştirilmiştir. Baltacıoğlu'nun tahayyül ettiği bu faaliyetler sonunda köyde dedikodular bitmiş, evlenme ve doğum olayları artmıştır. Onun gerçekleştirilebilecek bir durum olarak ifade ettiği, ancak daha ziyade bir ütopya olarak kurguladığı “ideal köy” artık çağdaş bir hüviyete bürünmüş ve bu köye “kültür köyü” adını vermiştir:

“Köy böylece modern bir yaşayış ve çalışış tekniğini kazandıktan sonra mektebini bir iş mektebi haline getirmek çok kolay oldu. Çünkü köyün içindeki her tarla, her bahçe, her dükkan eşsiz bir yaşama yeri idi. Öteki köylerin yapamadığı her türlü yenilikleri biz bu mektepte yapabildik.”¹²⁰⁵

Nitekim o dönemin bir gerçekliği olarak sıtma, bataklık, ilkel bir tarım, kapalı bir hayat ve bu yaşayışa göre düşünce, işleyiş ve inançların olduğu köy(ler)den söz etmiştir. tasavvur ettiği köy ise belirttiğimiz gibi toplu iş bölümüne uygun bir nüfusun olduğu, evleri, çeşmesi, okulu, halkodası, radyosu, posta servisi, kasaba ve şehirle temas eden köylüleri, kafa ile değil, iş ilgisiyle şehirliden ayrılan modern insanları ile bir köydür. Bu noktada köy ve köylü düşmanı olarak da “lüks, kibarlık, kitabilik” olarak şekillenen “burjuva kafasını” göstermiştir.¹²⁰⁶

Baltacıoğlu, ideal bir mekân olarak tasavvur ettiği köyü, geleneklerikoruduğu şekliyle değerlendirmiştir. Köylünün saf ve duru oluşuna yapılan bu gönderme aslında Kemalist hareketin de hâkim söylemlerinden biri idi. Baltacıoğlu'nun bu bakış açısının tamamlayıcı unsuru, köyün ve köylünün bu saflığının muhafaza edilerek dönüşümü ve yenileşmesiydi.

5.2. Köy Enstitüleri

Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni rejim eğitim ve öğretim faaliyetleriyle; toplumu köylerden başlayarak aydınlatmak, Kemalist bir nesil oluşturmak, okuma-

¹²⁰⁵ Baltacıoğlu (27 Haziran 1935). İdealimdeki köy, *Yeni adam*, Sayı:78, s.4,5.

¹²⁰⁶ Baltacıoğlu (17 İlk Teşrin 1935b). Öğretmeni köyde yetiştirmek yanlıştır, *Yeni Adam*, Sayı:94, s.10,13.

yazma öğretmek ve üretimi teşvik etmek gibi amaçlar gütmüştür. Ancak bunların başarılı olabilmesi adına yeterli koşullar yoktur ve imkânlar kısıtlıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Cumhuriyet'e ihmal edilen köylünün eğitimi konusu, ilerleyen süreçte de yeterli dinamizmi gösterememiştir. Meşrutiyet'ten sonra ilköğretimin köylere götürülme çabaları ise yeterli olamamıştır. Yeni rejimle birlikte başta Atatürk olmak üzere İnönü ve dönemin entelektüelleri köyün kalkındırılmasına önem vermişler ve bunun için yeni hedefler belirleme uğraşına girmişlerdi.¹²⁰⁷ İ. Hakkı Tonguç da kalkınmanın, köyün kalkınmasıyla mümkün olduğunu düşünmüş ve nüfusunun büyük bölümünün köylerde yaşadığı bir toplumda bilinmesi gereken en önemli hakikati “köyün her işe temel olması” olarak ifade etmiştir.¹²⁰⁸

Türkiye'nin bir dönemine, o veya bu şekilde de olsa damgasını vuran Köy Enstitülerinin hem pratiğinin, hem de fikrinin gelişmesinde 1930'larda başlayan köy ve köylüye olan ilginin artışını dikkate almak gerekir. Bununla birlikte Kemalist rejimin, köylerde zayıf olan gücünü arttırma ve varlığını pekiştirme arzusu da önemlidir. Ayrıca 1930'ların sonlarında eğitilen işgücünün üretim sürecinden kopukluğu ve kentli öğretmenlerin köy gerçeğine yabancılaşmış olmasından ötürü köye gitmedeki isteksizliklerinin etkisiyle eğitim sisteminin krize girdiğinden de söz edebiliriz. Bahsedilen bu durumlar Köy Enstitülerinin oluşturulmasında etkili olmuştur. Dolayısıyla Enstitüler, resmen 1940'da gündeme gelmiştir.¹²⁰⁹

Köy Enstitülerinin yasal dayanağı olan 3803 sayılı kanun, Meclis'in 17 Nisan 1940 tarihli toplantısında değerlendirilmiş ve uzun görüşmeler sonucunda oy birliği ile kabul edilmiştir.¹²¹⁰ 24 maddeden oluşan ve 22 Nisan 1940 tarihinde de “Resmi Gazete”de yayınlanan yasanın birinci maddesinde, “Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde, Maarif Vekilligince Köy Enstitüleri açılır” hükmü yer almıştır. Altıncı madde ise şöyledir:

“Köy Enstitülerinden mezun öğretmenler, tayin edildikleri köylerin her türlü öğretim ve eğitim işlerini görürler. Ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ ve bahçe, atelye

¹²⁰⁷ N. Koç, (2013), *Türk kültür tarihi içerisinde köy enstitüleri*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, s.97.

¹²⁰⁸ Tonguç, (1947), s.21

¹²⁰⁹ Karaömerlioğlu (2011). Köy Enstitüleri, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt,2, s.286.

¹²¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, (17 Nisan 1940), Devre:6, Cilt:10, s.70-92..

gibi tesislerle köylülere rehberlik eder ve köylülerin bunlardan istifade etmelerini temin ederler. Bu öğretmenlerin disiplin işlerinin ne suretle görüleceği bir nizamname ile tayin edilir.”¹²¹¹

Köy Enstitülerinin mimarlarından biri olan İsmail Hakkı Tonguç, Köy Enstitüleri Kanunu'nun hükümleriyle köyler için yeni olduğu kadar canlı bir öğretmen tipinin yetiştirilmesi imkânlarının hazırlandığını belirtmiştir.¹²¹² Kuşkusuz bu Türkiye'nin Kemalist tasarıma uygun bir biçimde dönüşümünün tamamlanması için atılan bir seferberlik haliydi. Bu bağlamda enstitüler; siyasi seçkinlerin temel prensibi olan hızla çağdaşlaşabilmenin araçlarından biri olarak Kemalist ideolojinin kapsamı etrafında hayata geçirilmiştir.

Köy Enstitüleri için önemli kırılma anı ise DP'nin iktidara gelmesi idi. Böylelikle bir müddet siyasi çekişmelerin malzemelerinden biri olarak gündemegelen Köy Enstitüleri, 1954 yılında yürürlüğe giren 6234 sayılı yasayla kapatılarak ilköğretmen okullarına dönüştürülmüştür.¹²¹³

Değindiğimiz üzere Baltacıoğlu açısından köylü, düşünce dünyasının temel düsturunu oluşturan geleneklerin kaynağıydı. Dolayısıyla onun açısından halka/köylüye doğru gitmek bir anlamda öze ulaşmaktı. Eğitimde milli unsurları gözetmenin ve üretimi desteklemenin yanında köyün dönüşümü, onu oldukça heyecanlandırmış, Köy Enstitüsü fikrini ve temel felsefesini desteklemiştir. Köy, köylü ve köyün eğitimiyle ilgili görüşlerini İkinci Meşrutiyet'ten itibaren dile getiren Baltacıoğlu, “Maarifte Bir Siyaset” isimli çalışmasında okulun önemini teslim etmekle birlikte okul-çevre ilişkisine değinmiş ve her çevrenin gelişmişlik düzeyi, yapısı ve ihtiyaçlarının farklı olduğuna dikkat çekmiştir:

“Mektepler muhitlerinin bazı hususi ihtiyaçlarından doğmuştur. Mektepler tabii olarak her tarihte zuhur edemez. Hâlbuki bizim temennilerimiz bu hakikatin aksinedir. Biz maarifi henüz maarife ihtiyacı olmayan köylere sokmak ısrarıyla, birçok maarife muhtaç yerlerimizi maarifsiz bırakıyoruz ve köylümüzün inkişafını içtimai teşkilatlarında arayacak yerde, maarif

¹²¹¹ T.C. Resmi Gazete, (22 Nisan 1940), Sayı:4491, s.13682.

¹²¹² Tonguç (1947). s.573.

¹²¹³ İ. Küçükcan (2008). Ülkeye adanmışlıkta Köy Enstitüleri ve “Çifteler (ÇKE) örneği”, Eskişehir: TMMOB, s.173.

teşkilatında arıyoruz. Hâlbuki maarif bütün diğer teşkilatın bir neticesidir.”¹²¹⁴

Baltacıoğlu, her köyün kendine has özellik ve ihtiyaçları olduğunu söyleyerek bazı köylerin henüz okullara ihtiyacı olmadığını ve okul konusunda ihtiyaç ve önceliklerin değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiş, köyü okulun yaratmadığını, bilakis okulu köyün yarattığını belirtmiştir. Nitekim birçok köyün okulsuz bir şekilde ve normal olarak yaşadığını söyleyerek buralara okul yapmanın gerekli olmadığını söylemiştir. Köy okulunu, köy toplumunun eseri olarak görmesinden ötürü nasıl bir okul yapalım diye düşünmek yerine köyün ve köylünün nasıl bir okul istediğine bakmanın, bunun üzerinde düşünmenin doğru olduğunu ifade etmiştir. Temele köyün ihtiyaçlarını/isteklerini koyan Baltacıoğlu'na göre:

“her köy ahalisinden okuyup yazmak istemez. Her köy, ahalisinin ibtidai mektebi malumatı sahici olmasını mecburi kılmaz. Bu zaruret, bazı köyler için his edilir. Ve yalnız o zaman ibtidai tahsili lüzumu takdir edilir. Çünkü her köy okuma ve yazmayı faydeli görececek bir rüşde mazhar olamamıştır; okumasız yazmasızca yaşayabiliyor demektir. Bu gibi köyleri medenileştirmek için soktuğumuz mektepler; kapanmaya, yahut ölmeye mahkumdur. Ama denilecek ki ‘köyler cahil mi kalsın?!.’ Cahil kalmasınlar, okusunlar, yazsınlar... lakin dikkat edilsin ki köylere bu ihtiyacı duyuracak vasıta mektep değildir. Mektep bu ihtiyacı duyan köyler için bu ihtiyacı tatmine bir vasıttadır.”¹²¹⁵

Köyde açılacak okullara oportünist bir şekilde yaklaşan ve okul/çevre arasındaki organik bağa dikkat çeken Baltacıoğlu'nun inancı, her köy okulunun “tekamül”ünün farklı olduğu idi. Bu nedenle her okula aynı programın uygulanmasının mümkün olmadığını belirtmiştir. ¹²¹⁶Köy ve okul ile ilgili olarak dile getirdiği bu görüşlere bakıldığında köyde okul açılması için genel anlamda köyün ihtiyaçlarının, köyün yapısının (nüfus, geçim durumu v.s) dikkate alınarak her köyün ihtiyaç seviyesine göre programlar belirlenmesi gerektiğini ifade etmiş, köy okulunun köye intibakı ve gelişimi için köyün kendi haline bırakılmasından yana olmuştur.

¹²¹⁴ Baltacıoğlu (1335). s.16,17.

¹²¹⁵ Baltacıoğlu (1335). s.27-29.

¹²¹⁶ Baltacıoğlu (1335). s.29.

Baltacıoğlu, Cumhuriyet'in ilân edilmesinden sonra kaleme aldığı "Köy mektebi" isimli makalesinde, köy okulu sorununun dikkatlice tetkik edilmesi, üzerinde hassasiyetle durulması gereğine atıfta bulunmuştur. Nüfusu az olan bir köyde saray gibi bir okulun yapılamayacağını, kasaba olmaya yaklaşan bir köyü de tek dersaneli olarak bırakılamayacağını belirtmiştir. Bu sözler ile kast ettiği; her köyün ihtiyacının farklı olduğu, bölgenin durumunun ve öncelikli ihtiyaçların göz önüne alınması gerektiğidir.¹²¹⁷

Onun bu düşünceleri bizi kaçınılmaz olarak dönemin Türkiye'sinin bulunduğu ortamı değerlendirmeye götürmektedir. Zira Cumhuriyetin ilk yıllarındaki sosyo-ekonomik koşulların kötülüğu dikkate alındığında Baltacıoğlu'nun bu pragmatist yaklaşımının, milli menfaat çerçevesinde şekillendiği anlaşılmaktadır. Onun bu görüşleri aslında yanlış anlaşılmaya da müsaittir. Hatta henüz Osmanlı İmparatorluğu devrinde bir maarif meclisinde bu düşüncelerini dile getirdiğinde, "İsmail Hakkı B. bir köy ki inkıraz buluyor, bırakınız o köyü kendi haline!.." denince Baltacıoğlu şöyle demiştir:

"Siz yarayı derisinden tedavi etmek istiyorsunuz, ben ise kana, gıdaya, havaya müracaat edilmeli diyorum. Siz köyü cahil bir doktor gibi tedavi edeceksiniz, belki de öldüreceksiniz. Ben ilk sebeplere kadar çıkmak, hastalığın birinci amillerini araştırmak, ondan sonra ve ona göre tedavi etmek taraftarıyım..."¹²¹⁸

Onun bu bahiste bir başka eleştirisi ise köy öğretmeni yetiştirme politikaları üzerinedir. 1936'da Kültür Bakanlığı, ilkokul öğretmenlerinden oluşan bir heyet oluşturmuş ve bir sömestrlik "Köy mektepleri nizamnamesi" hazırlanmaya başlanmıştı. Hazırlanan esaslara göre ordudan terhis edilen çavuşların, kısa bir eğitimden geçirildikten sonra köylere öğretmen olarak atanması öngörülmüş, olumlu bir gelişme olduğu takdirde de bu okulların otuz bin köyde daha açılması planlanmıştı. Baltacıoğlu'na göre bu karar doğru değildi. İlkokul öğretmenliğinin tam bilgi ile olabileceğini, dolayısıyla öğretmenlik yapacakların en azından lise eğitimini tam ve iyi bir şekilde almış olması gerektiği kanısındaydı. Köylü, köylü tarafından değil, kültürü tam ve yeni olan insanlar tarafından yetiştirilmeli idi. Bu bakımdan şehirli ve şehirde

¹²¹⁷ Baltacıoğlu (1 Nisan 1926b). Köy mektebi, *Harp Malulleri Mecmuası*, Sayı:2, s.18.

¹²¹⁸ Baltacıoğlu (1 Nisan 1926b). s.18.

yaşamış insanları dikkate almak gerekiyordu. Köy realitesinin bir amaç olmadığını, daha büyük realite, yani kasaba, şehir, metropol realitesi için bir araç olduğunu düşünüyordu. Yine ülkenin, bilgisi ve görgüsü noksan olan ve geliştirilmesi beklenen köy çocuklarından farksız milyonlarca insan değil, bilakis usulünce yetişmiş insanlara ihtiyacı olduğunu söylüyordu. Bu bakış açısı doğrultusunda bakanlığın derhal bu projeyi bir kenara bırakması ve ilk öğretmen okullarını sağlam bir lise eğitimi üzerine inşa ederek ilk öğretmenlere üniversite kapılarını açmasını istiyordu.¹²¹⁹

Eğitmen teşkilatının yapıldığı sırada herkesin bu adımı alkışladığını, ancak kendisinin itiraz ettiğini söyleyen Baltacıoğlu'nun bu bahisteki karşı duruşu, öğretmenlik gibi bir mesleğin sekiz aylık bir eğitimle olamayacağına inanmış olmasından kaynaklanıyordu. Buna rağmen bu teşkilata kayıtsız ve şartsız bir muhalefet de sergilememiştir:

“Bu teşkilat büyük bir orijinallik göstermektedir. Bu orijinallik eğitmen teşkilatının teknik derslere verdiği başrolde ve öğretim organizasyonunda ve yeni öğretim metotlarında görünüyor. Benim kanaatim şudur ki: Eğitmen teşkilatı benim Umumi Pedagoji, Hususi Tedris Usulleri, İçtima Mektep, Resim ve Terbiye, Tarih ve Terbiye adlı kitaplarımda müdafaasını yaptığım pedagoji sistemimin tahakkuku için atılan ilk ve en büyük adımdır. Eğitmen kursları bu bakımdan hiçbir okula benzetemez, nevi kendine mahsus, büsbütün orijinal bir hamledir.”¹²²⁰

Dönemin Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın bu konudaki görüşlerini de değerlendirme konusu yapan Baltacıoğlu, Arıkan'ın köy okullarının görevlerinden biri olarak sarfettiği “köylüyü ameli hayata hazırlamak” şeklindeki sözünden mutluluk duymuştur. Zira Arıkan'ın belirttiği bu görüş, onun “İçtimai Mektep”te ileri sürdüğü görüşlerin paralelindeydi. Ancak Arıkan'ın özellikle köy okullarının köyde açılması gereğini ifade etmesine ise karşı çıkmıştır. Baltacıoğlu; yolu, evi, radyosu, kendine göre bir sosyal hayatı, sağlık servisi gibi imkânları olan köye genç/ihtiyar bütün öğretmenlerin seve seve gideceğini düşünüyordu. Bunun için öğretmenleri köyün pek çok şeyden mahrum olan kapalı mekânına sıkıştırmayı doğru bulmuyordu.¹²²¹

¹²¹⁹ Baltacıoğlu (25 Haziran 1936). Öğretmen hiç böyle yetişmez, *Yeni Adam*, Sayı:130, s.2.

¹²²⁰ Baltacıoğlu (13 Temmuz 1939). s.10.

¹²²¹ Baltacıoğlu (3 İlk Teşrin 1935). Kültür Bakanının düşünceleri, *Yeni adam*, Sayı:92, s.4,11.

Tam da bu noktada sorulması gerekenleri soruyusorarak öğretmen köye neden gitmediği gündeme getirmiş ve soruyu kendisi yanıtlamıştır. Öğretmenin insan olduğu veçhile diğer insanlar gibi asgari kültür ihtiyaçlarını aradığını, dönemin köylülerinin oldukça sağlıklı ve pek çok imkândan da mahrum olduğunu belirtmiştir. Çözüm önerisi ise öğretmenleri toprak, tarım, endüstri, halk ve kültür adamı olarak şehirlerde yetiştirilmesi idi.¹²²² Bunun yanında öğretmenlerin, köylünün teknik bilgisinden daha bilgili olması gerektiğini, devletin güçlü görünmesi açısından da önemsemişti.¹²²³

Baltacıoğlu, aslında İttihatçıları da buna benzer bir politika izledikleri için eleştirmiştir. Okulu, sadece doğaya ve kıra götürerek gençlere saf bir eğitim verileceği, yani insanları şehirden uzaklaştırma düşüncesinin oldukça yanlış olduğunu söylemiştir. Nitekim, “canlı terbiye köyde değil, şehirde olur(...) makine, endüstri, toplu hayat nerede ise terbiye oradadır” kanısındaydı.¹²²⁴

Her durumda Baltacıoğlu'nun eğitim görüşlerinin bu konuhakkında çalışma yapanlara bir projeksiyon tuttuğu açıktır. Kendisi de bunun farkında olarak “İçtimai Mektep”teki bazı ana fikirlerin resmi okul organizasyonlarına etki ettiğini ve köy öğretmenlerini yetiştirmekte kullanılan tekniklerin bir kısmının da yine tavsiye ettiklerinden ayrı şeyler olmadığını vurgulamıştır.¹²²⁵

1939'da Maarif Şurası'na verdiği raporda da öğretmenlerin köye gitmek istememelerinin üzerinde durmuş, bunun en önemli nedenini intibah/uyum sorunu olarak açıklamıştır. Öğretmen okullarının şehir, köylü her türlü insanı yetiştirmeye uygun maddi ve manevi şartlara sahip olması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca öğretmen adaylarının şehir ve konfor şartları dışında köy ve tabiat çevresine de intibak edebilecek insanlar olması gerektiğini ifade etmiştir.¹²²⁶

Önceki görüşlerine uygun olarak yapılması gerekeni, köylerde öğretmen okulları açmak değil, aksine şehirlere yakın yerlerde bu okulları açmak olarak ortaya koymuş, ancak bu okulların köy hayatının tecrübelerine de sahip olması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca şehirde yetişen öğretmenlerin köye gitmesine engel olan köydeki konfor seviyesinin düşük olmasına da değinmiş ve köy okullarında bulunması gerekenleri şöyle belirtmiştir: düzgün bir öğretmenevi, öğretmene ait bahçe ile tarla, hükümet tarafından

¹²²²Baltacıoğlu (17 İlk Teşrin 1935b). s.10,13.

¹²²³ Baltacıoğlu (24 Haziran 1943). İki öğretmen, *Yeni Adam*, Sayı:443, s.2.

¹²²⁴ Baltacıoğlu (20 Ağustos 1936), Yeni insanda eski kafa, *Yeni Adam*, Sayı:138, s.2.

¹²²⁵ Baltacıoğlu (1938). s.5.

¹²²⁶Baltacıoğlu (3 Ağustos 1939b). s.10.

öğretmene seçme tohum ve ilaç verilmesi, gramofon ve plaklar, radyo ve öğretmenin köyde aktif olmasını sağlayacak, ücretsiz kültür ve teknik yayınlar.¹²²⁷

Dikkat çektiği bir başka husus da köylünün öğretime sempati duymasının sağlanması idi. Ona göre bunun yolu öğretmenin köyde yapacağı medeni ve kültürel çalışmalardan geçiyordu. Keza köyün çağdaşlaşmasında öğretmenin zirai teknik ve sanatsal rolünü önemsemişti. Öğretmenlere, sahne terbiyesinin verilmesi, köylerde temsile yarayacak piyeslerin elde edilmesi, eğitmen ve öğretime okulda iken bir enstrüman çalma becerisinin kazandırılması, okul korolarına önem verilmesi ve her köy okuluna demirbaş eşya olarak bir gramofonla bir plak koleksiyonunun verilmesi gerektiğini dile getirmişti.¹²²⁸

Baltacıoğlu, yine 1939 yılında Ankara Radyosu'nda verdiği bir konferansta, Köy eğitmenleri teşkilatı ve köy öğretmen okullarından şöyle bahsetmiştir:

“İstanbul'dan hareket ediniz, tâ Edirne'ye kadar, siyah elmastan yapılmış gibi parlıyan asfaltın üzerinden ilerleyiniz. Alpullu'ya yakın, etrafı bir yandan tepeler, bir yandan jeometrik bir âlemin sakinleri gibi sıralanmış göçmen evleriyle süslenmiş bir noktada durunuz; toprağın iki üç metre içinde binaların temellerini koyan, tuğla harmanı yapan, artezyen kuyuları kazan genç, dinç, yiğit, dev gibi insanlar göreceksiniz; bunlar köy ve köylü sevgisi taşıyan, ilim, makine, istihsal, refah aşkıyla yanan yaratıcı bir nesildir: eğitmenler ve öğretmenler.”¹²²⁹

Bu bağlamda eğitmen ve köy öğretmen tipini “öz Türk tipi” olarak görmüştür. Zira Türkün milli karakterlerini yapıcılık, yaratıcılık ve költürcülük olarak göstermiş ve bunların da köylüde olduğunu söylemiştir. Nihayetinde, köy öğretmenin yaratmak istediği yeni nesli de şu şekilde tasvir etmiştir:

“Böğürtlenlere, devedikenlerine yurt olan dağ yamaçlarımıza tırmanmasını bilen, tırmanan(...) köstebeklere, tarla farelerine yuva olan toprak katlarını altüst etmesini bilen(...) kartalların, karakuşların kanatlarına destek olan havalarımızı Türk Kuşu'nun kanatlarıyla dövmesini bilen, döven(...) raylarımızı demir münhanileri üzerinde tertemiz mahsullerini koşturmasını bilen(...) topraktan, taştan, yerin, havanın, denizin altından, üstünden

¹²²⁷ Baltacıoğlu (3 Ağustos 1939b). s.11.

¹²²⁸ Baltacıoğlu (3 Ağustos 1939b). s.19.

¹²²⁹ Baltacıoğlu (3 Ağustos 1939a). s.16,17.

korkmıyan, korkmasını bilmeyen(...) köyleri şehirlerin medeniyetine ulaştıran, şehirleri halk ruhuna ulaştıran yeni bir nesil...”¹²³⁰

Baltacıoğlu'nun köylüye ve eğitimine, kendi tezi ekseninde bu denli anlam yüklemesi, eğitimin nasıl olması gereğine bunca çalışma yapması, çağdaşlaşmanın ve “hasta” olarak nitelendirdiği Türk eğitim sisteminin üretime, faaliyete ve Türk kültürüne dayanarak kurtarılabilir olmasına yönelik inancından kaynaklanmaktaydı. İşte bunun reçetesinin de milli olanın koruyucusu olduğuna inandığı köylüye yaklaşmak olarak vermiştir.

Devam eden süreçte Köy Enstitülerinin açılmasını, “kemiyyetin zaferi” olarak görmüş ve 1908’den beri Türkiye’deki eğitim sisteminin iki ayrı gelişim seyrinden bahsetmiştir:

“ilkokuldan sonra lise ve üniversite yolunda ilerlemek isteyen nazari, mantıki, kitabi, mücerret ve hep edebi kalmış olan bir “maarifçilik”; bir de eliş, açık hava kültürü, mektep gezintileri, tarihi temsiller, self-governement, faal terbiye, hür inzibat, serbest mesai gibi türlü adlar ve klişelerle kendini belirten, fakat ne yazık ki iptidai mektebinin seçkin elemanlarının ve ilkokul öğretmenlerinin ahlaki ve mesleki vicdanından başka hiçbir yerde ne sempati, ne de merak ile karşılanmayan hem insani hem realist bir kültür temayülü.”

Türk eğitim tarihinin bu iki büyük tezatlığı karşısında Enstitüleri ikinci akımın canlı bir eseri olarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda öğretmen kurslarını bu canlı oluşumun ilk masum şekli, köy öğretmen okullarını ise öğretmen kurslarının “müttekâmil” şekli, en nihayetinde Köy Enstitülerini de bu oluşumların olgun ve örgün şekli olarak algılamıştır.¹²³¹

Tanzimat ve Meşrutiyet okullarından çıkan öğretmenlerin köye gittiklerinde okutmak dışında bir şey yapmadıklarını söyleyen Baltacıoğlu, Kemalist rejimin köyü kalkındırarak realist bir eğitim organı aradığını belirtmiştir. Bu bakımdan Köy Enstitülerini, “eğitimle köyü kalkındırma ülküsünden doğmuş” Kemalist devrim kurumları olarak görmüştür.¹²³²

¹²³⁰ Baltacıoğlu (3 Ağustos 1939a). s.17.

¹²³¹ Baltacıoğlu (2 Mayıs 1940). Köy Enstitüleri hem kemiyyetin hem de keyfiyyetin zaferidir, *Yeni Adam*, Sayı:279, s.2.

¹²³² Baltacıoğlu (1 Şubat 1951). Köy Enstitüleri, *Yeni Adam*, Sayı:687, s.2.

Baltacıoğlu, Köy Enstitülerini geleneksel okulla da karşılaştırmış ve “ananevi okul” için kitap çok önemli iken, Enstitüler için zeka, duygu ve iradenin işleyeceği çevrenin önemli olduğunu, ananevi okulun acemi insanları hayata hazırlamaya çalıştığını, fakat hazırlayamadığını, buna karşılık Enstitülerin acemilere gerçek hayatı yaşatacağını, ananevi okulun çalışma mevzuu olarak kitabı, yazılı düşünceleri, tarif ve tasviri ele aldığını, Köy Enstitülerinin ise köyü, tarlayı, kümesi, arılığı, demirhaneyi ele alacağını, ananevi okulun sınava, diploma ve mertebelere hazırladığını, Enstitülerin ise yaratıcı şahsiyeti hazırlayacağını söylemiştir.¹²³³

Baltacıoğlu, Köy Enstitülerinin görevlerini ise “İçtimai Mektep” ilkeleri ışığında şöyle belirlemiştir:

- Yeni Türk köylülerini yetiştirecek modern köy öğretmenlerini yetiştirmesi ve teknik kişilik olarak öğretmenlerin bir konuda uzman olarak yetiştirilmesi yerine her işten az çok anlaması (Kişilik)
- Gerçek tarım ve istihsal/üretim çevrelerinde kurulması (Çevre)
- Modern Türk köylüsünün kazanması gereken bütün bilgi ve yetkileri uygulama/eylem ile kazandırması (Çalışma)
- Köyün gerçek işleri olan ev yapma, tarla sürme, aşı yapma, ilaçlamak, parazitlerle savaşma, fenni lağım yapma, cam kesme ve takma, çorap örme, tereyağı çıkarma, fenni arı yetiştirmek, fenni tavukçuluk gibi gerçek tarım ve teknik randımanları ile yardımlaşma, kooperatifçilik, birlikte öğrenme gibi huyları kazandırması (Verim)
- Buradan yetişecek öğretmenlerin aydın ve bilgili bir köylünün yapabileceği bütün işleri yapabilmesi (Başlatma).¹²³⁴

Belirlediği bu ilkeler/görev tanımları dışında yapılacak olan her faaliyeti eksiklik olarak değerlendirmiştir.

Baltacıoğlu, bu açıklamalarına ve ümitlerine rağmen Köy Enstitülerinin arzulanan hedefleri tam olarak yerine getiremediği görüşünde olmuş ve enstitülerin bilhassa çağdaş köylüyü yaratma noktasında başarısız olduğunu söylemiş, bunu da şu gerekçeye dayandırmıştır:

¹²³³ Baltacıoğlu (2 Mayıs 1940). s.2.

¹²³⁴ Baltacıoğlu (1 Şubat 1951). s.8; Baltacıoğlu (2 Temmuz 1953). Yeni Adam’ın ilkeleri, *Yeni Adam*, Sayı:734, s.2; Baltacıoğlu (20 Mart 1970). Köy Enstitüleri, *Yeni Adam*, Sayı:823, s.17.

“Köy Enstitüleri benim İctimai Mektep tezime en çok yaklaşan yepyeni, devrimci eğitim kurumlarıdır. Onları gelişi güzel övemem. Hatta onların başarıları üzerinde de çok duramam. Ancak onların aksaklıkları, başarısızlıkları üzerinde durmayı, onların olgunlaşmaları için çalışmayı kendime borç bilirim.”¹²³⁵

Ardından da enstitülerin gelişmesini engelleyen bazı faktörlere dikkat çekmiştir:

- 1- “Köy Enstitüleri öğrenim sistemi bakımından eski mektebin süreğidir. Eski mektep bilgiyi okutuyordu; Köy Enstitüsü de bilgiyi okutuyor.
- 2- Eski mektepte nazari dersler ayrı gösterilirdi. Köy Enstitülerinde de böyle. Yalnız Enstitülerde tatbikata daha çok yer veriyorlar o kadar.
- 3- Köy Enstitülerinin tatbikat alanları gerçek istihsal çevreleri değildirler. Mesela tarım alanı bir okul tatbikat bahçesidir. Bu bahçenin yaşayan sosyete ile ilgisi yoktur. Bu durum böyle oldukça Köy Enstitülerinde yetişecek elemanların memleket kalkınması işinde büyük rol oynaması imkânsızdır.”

Bunun yanında her işi az çok yapabilen “hazerfen” ve “tavşan” olarak nitelendirdiği köy öğretmenlerinin yetiştirilmesi gerekirken, Köy Enstitülerinin demirci, nalbant, araba tamircisi yetiştirmek istediğini ve hatta bunların dahi yetiştirilemeyerek bu öğretmenlerin köylü karşısında küçük duruma düştüklerini söylemiştir.¹²³⁶

Bu konudaki fikirleri değerlendirildiğinde -Cumhuriyetin kurucu unsurları gibi- Türkiye'nin çağdaşlaşmasında temel dinamiklerinden en önemlisi olarak eğitimin önemsendiği açıktır. Bu bağlamda Baltacıoğlu, Enstitüleri önemli bir kurum olarak görmüştür. Çağdaş, aynı zamanda geleneklerine bağlı, aktif ve üretken vatandaşa ulaşılmasında bu devrim kurumuna önemli bir misyon yüklemiştir. Onun düşüncesinde Köy Enstitülerini anlamlı kılan şey, enstitülerini ise ve üretmeye atkın bir anlayış göstermeleri idi. Bu nedenle dönemin muhaliflerden gelen “solcular” söylemlerini haksız eleştiriler olarak değerlenmiş, zira Enstitüleri Türkiye'ye özgü eğitim yuvaları olarak görmüştür.¹²³⁷

Devrim kurumu olarak gördüğü Köy Enstitülerinin doğuşunu oldukça olumlu ve yararlı karşılamasına ve hatta zaman zaman Enstitülerin eleştirilmesine karşı durmasına

¹²³⁵ Baltacıoğlu (8 Ocak 1951). Köy Enstitüleri davası, *Ulus*, No:10610, s.2.

¹²³⁶ Baltacıoğlu (6 Ekim 1949). Köy Enstitüleri davası, *Yeni Adam*, Sayı:618, s.2; Baltacıoğlu (20 Mart 1970). s.17.

¹²³⁷ Baltacıoğlu (Mayıs 1968a). s.2.

rağmen belirtildiği gibi takip eden süreçte bu kurumların faaliyetlerinden memnun olmadığını söylemiş ve kendince gördüğü eksikliklerini kamuoyuyla paylaşmıştır. Öyle ki Enstitülerin kendi eğitim davasını da tam olarak idrak edemediğini olmayarak Enstitülerin başarılı olamadıklarını söylemiştir: “Köy Enstitüleri iyi bir şeyin eksik, yanlış anlayımından doğmuş güdük kurumlardır.”¹²³⁸

6. Eğitim Türleri

6.1. Din Eğitimi

Din hakkındaki görüşlerini önceden detaylı bir şekilde irdelediğimiz Baltacıoğlu'nun gerçekten de Türk düşünce hayatı içerisinde, dine yaklaşımı açısından dikkat çekici görüşleri vardı. Baltacıoğlu, ilim ve sanat ile dinin sahalarının ayrı olduğunu, aralarında bir çatışma olmasının mümkün olmayacağını düşünüyordu. Ayrıca din bilgisinin akıl, matematik, fizik gibi düşünce düşünce, araştıra araştıra ortaya çıkan bir dış bilgisi olmadığını, din bilgisinin gönül bilgisi olduğunu, gönlün seze seze, kavraya kavraya elde ettiği bir iç bilgisi olduğunu söylüyordu. Dolayısıyla din eğitiminin din kişiliğinin yaratılması anlamına geldiğini ifade ediyordu. Dini eğitimi sağlayacak olan eğitimcilerin dışında annelerin, babaların, okullardaki din öğretmenlerinin, camilerdeki vaizlerin, imamlar gibi din adamlarının dini öğretimde önemli bir yerleri olduğunu belirtiyor, bu kişilere düşen görevin dini doğru bir şekilde öğretmek olduğunu söylüyordu.¹²³⁹

Baltacıoğlu, dini eğitim konusunu, dini telkin (hissi) ve dini tedris (fikri) şeklinde ikiye ayırmıştır. Göçeri'nin belirttiği gibi dini terbiyenin eğitim ile ilgili olan kısmına ‘telkin’ adını” vermiş ve bu görevi yapacak kurum olarak da cemiyeti göstermiştir.

¹²³⁸ Baltacıoğlu (19 Ekim 1950). s.2. Baltacıoğlu Köy Enstitülerinin beklenileni bir türlü verememesini “İçtimai Mektep” tezi üzerinden de ifade etmiştir: “İçtimai Mektep’teki davam ne idi? Sınıfları, saatleri, programları, ezberi, kitap bilgisini, bugünkü sınavı kaldırmak, bunların yerine işlerliği, sosyal, gerçek travayı koymak. Köy Enstitüleri bu devrimi iyice kavrayamadılar. Bugünkü ortaokulu aldılar. Sanat okulunu da aldılar. Ve Bunları arkalarından birbirine yapıştırdılar! Tanzimat ikizliği Cumhuriyette de süredurdu.” Bkz. Baltacıoğlu (20 Temmuz 1950). Pedagojim ve Köy Enstitüleri, *Yeni Adam*, Sayı:659, s.2; Baltacıoğlu (20 Mart 1970). s.2.

¹²³⁹ Baltacıoğlu (Ocak 1976b). Din üzerine düşünceler, *Yeni Adam*, Sayı:893, s.3. Baltacıoğlu'nun din eğitimi ile ilgili görüşleri için şu kaynaklara da bkz. N. Göçeri, (1991), *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun din eğitimi ile ilgili görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi; Ş. Keyifli, (1989), *İ. Hakkı Baltacıoğlu'nun din eğitimiyle ilgili görüşleri ve bu görüşlerin dini pedagoji bakımından değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.

Terbiyenin öğretim ile ilgili kısmına da ‘tedris’ demiş ve bunun yerini de okul olarak açıklamıştır. Dini öğretimin hem ilmi, hem de dini olması gerektiğini söylemiştir.¹²⁴⁰

Din eğitimi ve öğretimini birbirine yakın iki kavram olarak ele alan Baltacıoğlu, bilindiği gibi dini toplumsal bir kurum olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle din eğitimi ve öğretiminin amacını cemiyetin fertlerini topluma hazırlamak şeklinde ifade etmiştir.¹²⁴¹ Yeri geldiği müddetçe belirttiğimiz gibi toplum ve din ilişkisini önemli görmüş ve yine İkinci Meşrutiyet’ten itibaren toplum ile din arasındaki doğrudan ilişkiye dikkat çekmiştir:

“Bazılarının kanaatinde din meselesi alel-ıtlak bir terbiye meselesidir. Mekteplerde din terbiyesini, din tedrisatınıslah etmek, çocukları dinli yapmak... gençleri dinsizlikten kurtarmak için kafidir. Ben bu kanaate iştirak edemem! Bence din meselesi herşeyden evvel bir hayat meselesidir. Dini yaratan medreseler değil, medreseleri vücuda getiren dindir! Eğer din yaşamıyor, hayatı sarmıyorsa mektepte dersle, nasihatle verilecek bir din terbiyesi er geç akamete mahkumdur!”¹²⁴²

Dini eğitimin genel gayesi olarak belirttiği din kültürünün, kişiliğinin verilmesi noktasında, temel inancın dinli olmayan bir toplumda din eğitiminin verilemeyeceği idi. Nitekim din eğitiminin kitapla değil, hayat ve yaşayış ile başladığını düşünüyordu. Fakat Türkiye’de bu gerçeğin bir türlü anlaşılmadığını, din eğitimi dendiğinde akla kitap ve okulun geldiğini kanısındaydı. Din eğitimi topluma doğrudan ilişkili olarak görmesinden ötürü bu eğitimin ilk şartını toplumda normal bir dini hayatın varlığına bağlıyordu. Dolayısıyla topluma gerçek İslamiyet’in verilmesini öneriyor, bunun da Kur’ân tercümesi ile başlayıp, Kur’ân felsefesi ile sona ermesini istiyordu.¹²⁴³ İşte bu koşullar sağlanmadan, yani toplumdaki dini buhranın önüne geçmeden okullarda verilecek dini öğretimin de başarılı olamayacağını düşünüyordu. Zira toplumda yaşanan dini buhrandan okulların da etkilendiği kanısındaydı.¹²⁴⁴

Dini eğitimi ve öğretimi birbirine yakın bir kavram olarak gördüğünü aktardığımız Baltacıoğlu’nun düşüncesinde, bu cümleden de anlaşılacağı üzere eğitim ve öğretim ayrı olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte okullarda din öğretiminin

¹²⁴⁰ Göçeri (1991). s.111; Baltacıoğlu (1339a). s.35 ve 40.

¹²⁴¹ Keyifli (1989). s.39.

¹²⁴² Baltacıoğlu (1339a). s.8.

¹²⁴³ Baltacıoğlu (Eylül 1967). s.2,4,5,8.

¹²⁴⁴ Baltacıoğlu (1339a). s.9; Göçeri (1991). s.112.

yapıldığını, ancak bir din pedagojisinin belli başlı ilkelerinin ne olduğu üzerine kafa yorulmadığından hareketledin pedagojisinin başlıca prensiplerini şu alt başlıklarla göstermiştir:

“Din eğitimi yalnız dine inananlar verebilir”: Dini canlı ve duyguların en köklüsü olarak açıklayan Baltacıoğlu, bunun da akıl, mantık yoluyla değil, telkin ile geçebileceğini söylemiştir. Dolayısıyla din dersini herkesin, fakat din eğitimi sadece dine inananların verebileceğini belirtmiştir.

“Din eğitiminin amacı din bilgisi değil, din duygusudur”: Daha önce üzerinde durduğumuz gibi din eğitiminin, gönül, vicdan işi olduğunu, buna karşılık Müslüman olmayan birinin dahi Müslümanlığın temellerini öğrenim yoluyla öğrenebileceğini belirtmiştir.

“Din vicdanını telkin edecek etkenlerden biri de din menkıbeleridir”: Menkıbelerin gönüllere sızma noktasındaki gücünü dile getiren Baltacıoğlu, Peygamberimizin öyle menkıbeleri vardır ki her birinin kendi başına dinsiz birini dahi dinlileştireceğini söylemiştir. Dolayısıyla dini eğitimde bu menkıbelerden faydalanmak gerektiğini belirtmiştir.

“Din ayinlerinin büyük rolü”: dini ayinlerin de bu hususta büyük rolü olduğunu ve inanç gibi törenlerin de özgürce yapılması gerektiğini vurgulamıştır.¹²⁴⁵

Tavrını laik bir eğitimden yana koyan Baltacıoğlu, Türkiye’de çeşitli mezhepler olduğunu ve devletin resmi din eğitimi kime göre yapacağını bir sorun olarak ortada olduğunu düşünüyordu. Sünniler ile Alevilerin Allah ve Hz. Muhammed inancı dışında bütün tören ve inançlarında ayrılıklar olduğunu belirterek devletin din eğitimi vermesine karşı çıkıyordu. Dinin okutulabilecek bir ders olmadığını, yaşanılacak bir hayat olduğunu söylüyordu. Keza toplumun veremediği dini eğitimi okulun da veremeyeceği kanısındaydı.¹²⁴⁶ Böylelikle okulda istense bile din eğitimi verilemeyeceğini, ancak din öğretimi yapılabileceğini öne sürüyordu.¹²⁴⁷ Dolayısıyla devletin yapması gerekenleri: “din öğretimi almak isteyenlere yer bulmak, öğretmen sağlamak ve bu öğretimi kontrol etmek(...)” olarak düşünüyordu.¹²⁴⁸

¹²⁴⁵ Baltacıoğlu (3 Kasım 1949). Din pedagojisi, *Yeni Adam*, Sayı:622, s.2.

¹²⁴⁶ Baltacıoğlu (27 Ekim 1950). s.2; Baltacıoğlu (2 Kasım 1950). Din ve okul, *Yeni Adam*, Sayı:674, s.2,5; Baltacıoğlu (3 Kasım 1949). s.2.

¹²⁴⁷ Baltacıoğlu (Eylül 1967). s.8.

¹²⁴⁸ Baltacıoğlu (3 Kasım 1949). s.2.

Baltacıoğlu, Müslümanlığın bir ders olmadığını, bu bakımdan öğretilmeyeceğini, geçmişte verilen dini eğitimin de iyi tesirler yaratmadığını inanmıştır. Okulda verilecek din bahislerinin sadece “ruhi, içtimai ve metazifiki” kısımlar olduğunu, bunların da ancak bilim adamları tarafından verilebileceğini belirtmiştir.¹²⁴⁹ Ayrıca okullardan sadece din derslerini çıkararak laik eğitime ulaşamayacağını düşünüyordu. Doğru ifadesiyle laik okul için, okulun bütün yönleriyle laikleşmesini istiyordu.¹²⁵⁰

Anlaşıldığı gibi Baltacıoğlu, dini eğitim açısından öncelikli olarak toplumun durumunu önemsemişti. Zira toplumun dinsiz olması karşısında okullarda din ile ilgili yapılacak her faaliyetin başarısız olacağına inanmıştı. Dini telkini toplumun görevi olduğunu düşünen Baltacıoğlu, eğitim tezinin ilkelerine uygun bir şekilde zaman ve mekânda değişmeyen bazı prensiplerin olduğuna dikkati çekiyordu:

- “Din eğitiminin amacı gerçek dinli insan kişiliğini yaşatmaktır.
- Din eğitimi din hayatı yaşayan bir çevrede verilebilir.
- Din eğitimi gerçek din çevresinde gerçek din hayatını yaşatarak verilebilir.
- Din eğitimi dinli adamın dinli aksiyonlarını sağlamalıdır.
- Din eğitimi dinli hayata başlatma ve alıştırmadır.”¹²⁵¹

Baltacıoğlu, çağdaşlaşmanın sağlanabilmesi için ayrıca din eğitiminin metot ve vasıtalarını incelemiştir. Kur’ân-ı Kerim’in tercümesi ve tefsirinin yapılması, düzgün dini yayınlar yayınlanması, okullarda okutulan din dersi kitaplarının özenli, yeterli bilgi düzeyinde ve düzgün bir Türkçe ile yazılması gerektiğini söylemiştir. Aynı şekilde camilerde verilen vaazların, hutbelerin(Türkçe) toplum için faydalı hale getirilmesini, din ile ilgili konferansların, toplantıların, kongrelerin yapılmasını istemiştir.¹²⁵²

6.2. Ahlak Eğitimi

Baltacıoğlu’nun düşünce dünyasına bütün olarak bakıldığında topluma önemli oranda önem atfettiği görülmektedir. Konumuz bağlamında değerlendirdiğimizde ahlakın da toplumdan doğduğunu düşündüğünü anlamaktayız. Dolayısıyla İlkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e giden süreçte ülkedeki ahlak ve ahlak terbiyesine yönelik

¹²⁴⁹ Baltacıoğlu (1932). s.225,226.

¹²⁵⁰ Baltacıoğlu (18 Nisan 1935). Laik terbiyenin kendini istiyoruz, *Yeni Adam*, Sayı:68, s.2.

¹²⁵¹ Baltacıoğlu (27 Ekim 1950). s.2; Baltacıoğlu (2 Kasım 1950). s.5.

¹²⁵² Göçeri (1991). s.140.

fikir ve önerileri topluma yönelik hassasiyetleri doğrultusunda şekillenmiştir. Nitekim “Ahlaksızlık” isimli eserinde tam da bu noktaya değinmiştir:

“Bir memleketin ahlakını ıslah için en birinci vasıta mekteplerindeki ahlak terbiyesini ıslah etmek değildir. İşe bütün muhitten başlamak lazımdır. Eğer muhit ahlaklı bir muhit değilse mekteplerde verilecek fikirler bu ahlaksız muhite çarpa çarpa yıpranacak, tükenecektir.”¹²⁵³

Ahlakı, “cemiyet fertlerine aid vazifeler cümlesi”¹²⁵⁴ şeklinden tanımlayan Baltacıoğlu, toplum ve ahlak arasındaki doğrudan ilişkiye değinerek ahlakın “hayat mahsulü” olduğunu ve ahlak eğitiminin, dersle ve kuru bir şekilde verilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda ahlakın yeşerebilmesi için bir sosyal çevrenin varlığına dikkat çekmiş ve bu yeşerme için okulun uygun bir çevre olduğunu söylemiştir.¹²⁵⁵

Ahlak eğitiminden ahlaki bir kişilik ve ahlaki fiillerin, yani vazife iradesinin teşekkülünü anlayan Baltacıoğlu, bunu bir tedris işi olarak anlamanın ve okul programlarına tarih dersi gibi ahlak dersi koymanın son derece yanlış olduğunu şu gerekçeyle belirtmiştir: “Ahlak bir fikir, bir mefhum, bir felsefe değil, bir fiildir. Ahlaklı adam cemiyetin ahlaki dediği fiilleri yapan adamdır. Ahlaki adam bu fiilleri kerhen değil, tav’an, isteyerek ve severek yapan adamdır.”¹²⁵⁶ Dolayısıyla okulun, öğrenciye şuurlu bir şekilde ahlaki hayatı yaşatması ve okulun, ailenin ve bütün olarak toplumun çağdaş bir hüviyete sokulmasını gerektiğini belirtmiştir. Ahlakı bir fiil olarak görmesinden ötürü okulda ahlak eğitiminin yaşatılması için uygun çevreler oluşturulmasını istemiş ve bu çevreleri, sağlık, spor, sanat, tarım ve aile toplantıları olarak göstermiştir.¹²⁵⁷ Peki okullar, bu muhitleri/çevreleri nasıl oluşturacaktır? Baltacıoğlu bu soruya, okulun hayatını tabii zümrelere ayırması gerektiği şeklinde cevap vermiş ve bu zümreleri kategorik olarak açıklamıştır:

- *İlmi zümreler*: çalışma, not alma, inceleme, genel okuma, geri kalanları yetiştirme, müzakere etme gibi faaliyetleri müştereken ve yardımlaşma vasıtasıyla temin eden zümreler.

¹²⁵³ Baltacıoğlu (1334). s.36.

¹²⁵⁴ Baltacıoğlu (1332). s.198

¹²⁵⁵ Baltacıoğlu (1334). s.40,41; Akar (1994). s.135,136.

¹²⁵⁶ Baltacıoğlu (1930b). s.50,51.

¹²⁵⁷ Baltacıoğlu, (Temmuz 1974), Ahlak eğitiminin amacı nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:875, s.4.

- *Asıl ahlaki zümreler:* Öğrencilerin eksikliklerini, suçlarını, tembelliklerini ve kusurlarını araştıran, takip eden, denetleyen, hüküm ve muhakeme eden, fakirlere ve kimsesizlere de yardım eden zümreler.
- *Beytî zümreler:* Öğrencilerin, yatması, kalkması, giyinmesi ve içmesi gibi daha kişisel faaliyetleri tanzim eden zümreler.
- *Bedîî zümreler:* Resim, müzik, temsil, tezyinat gibi sanat hayatını tanzim eden zümreler.
- *Bedeni zümreler:* Oyun, spor (jimnastik, yüzme, dağcılık v.b), turizm zümreleri.¹²⁵⁸

Bu zümreleri bizzat yaşayanlarda ahlaki şahsiyetin oluşacağına inanan Baltacıoğlu'nun düşünce dünyasında ahlakın bir sıfat olarak milli ahlak şeklinde hissedilir şekilde yer bulması Cumhuriyet'in ilânından sonra olmuştur. Hem dönemin ulus-devlet rüzgarı, hem de İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren yaptığı gözlemler, bunun temel nedenleridir. Nitekim İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e eğitim adamlarının hiç birinin milli ahlak terbiyesini istemediğini, ahlak terbiyesi adı altında "genel ve soyuk" kavramlar üzerinde durduklarını söylemiştir. Ahlak konusunda gelenek ve görenek/örf ayırımına da giden Baltacıoğlu, her milletin ahlaki gelenekleri ve örfleri olduğunu belirtmiştir. Bu bakımdan ahlak eğitiminin hedefini, var olan Türk ahlak geleneklerini yeni nesillere aşılacak olarak göstermiştir. Türk ahlak geleneklerini, Türk tarihinde ve medeniyet tiplerine karşı değişim göstermeyen kurallar olarak açıklamış ve bunların halkın ortak malı olduğunu söylemiştir. Bunun yanında ahlak geleneklerinin sadece Türkiye Türklerinde değil, tüm Türk âleminde ortak bir şekilde var olduğunu ve bu geleneklerin cisimlenmiş örneklerinin Türk ahlak kahramanları olduğunu belirtmiştir. Bu geleneklerin bulunmasından sonra işin kolay olduğu ve geriye okullarda ahlak terbiyesi teşkilatının kurulması işinin kalacağı kanısındaydı.¹²⁵⁹

Bir başka yazısında ise bütün Türklerin vicdanında şuurlu yahut şuursuz yaşadığına inandığı Türk ahlak geleneklerine bazı örnekler vermiştir:

- "Kamulculuk
- Şef sevgisi
- Büyük saygısı

¹²⁵⁸ Baltacıoğlu (1930b). s.55,56.

¹²⁵⁹ Baltacıoğlu, (21 Son Kânun 1943). Maarif Şûrası milli ahlakımız için ışıklar saçabilir, *Yeni Adam*, Sayı:421, s.2.

- Eşitlik
- Alçakgönüllülük
- Tokgözlülük
- Sadelik
- Yiğitlik.”¹²⁶⁰

Konunun hassas olduğunu düşünen Baltacıoğlu, ahlak eğitimiyle ilgili görüşlerini daha da anlaşılır kılmak adına ahlak terbiyesinin prensiplerini de şöyle sıralamıştır:

- 1- “Ahlak terbiyesi bir fikir, düşünce terbiyesi değil, bir fiil, teşebbüs ve irade terbiyesidir. Ahlak terbiyesi çocuğun mantığına değil, bütün şahsiyetine, aktif şahsiyetine hitap etmelidir.
- 2- Ahlak kuralları cemiyet doğumlu kurallardır. Cemiyet olmayan yerde ahlak yoktur. Çocuğu, genci ahlaklaştırmak için önce bir cemiyet çevresi yaratmak gerektir. Bu cemiyet ilmi, ekonomik, artistik...olabilir. Cemiyet olduğu için hep ahlakidir.
- 3- Ahlak terbiyesi alabilmek için çocuğun veya gencin içinde bulunduğu ahlaki çevrede aktif bir rol yapması ve onu yerine getirmesi gerektir. Vazife seyredile edile değil, yapıla yapıla öğrenilir.
- 4- Çocuk veya genç adam üzerine aldığı ödevi hiçbir karşılık beklemeden, sırf vazife olarak yapmaya alıştırmalıdır. Bu da ödev olan şeyleri sırf ödev olarak yapa yapa elde edilir.
- 5- Yapılan ödev sonuna kadar götürülmeli, sonucu elde edilmelidir. Yarım faaliyetler zeka gibi karakteri de bozar.
- 6- Yalnız kendi için ve kendi kendine çalıştıran okulların bugünkü hali ahlaki karakterin yoğurulmasına engeldir. Okullar birer kovuk halinden çıkıp bir cemiyet haline gelmelidir.
- 7- Okulun cemiyet bakımından tekrar elden geçirilmesi zamanımızın en büyük pedagoji davasıdır. Bugünün mektebi infiradi mektep değil, içtimai mekteptir.”¹²⁶¹

Son bağlamda Baltacıoğlu, ahlak eğitiminin amacını gerçekahlaklı Türk şahsiyetleri yetiştirmek olarak algılamış ve ifade etmiştir. Bunun için deaile, okul,

¹²⁶⁰ Baltacıoğlu (22 Nisan 1943). Türk ahlak gelenekleri, *Yeni Adam*, Sayı:434, s.2,11.

¹²⁶¹ Baltacıoğlu (16 Temmuz 1942). Ahlak terbiyesi, *Yeni Adam*, Sayı:394, s.2.11.

meslek vb. çevrelerin bu şahsiyetleri yetiştirmeye uygun ahlak çevreleri haline getirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ahlak eğitiminin bir başka amacını da ahlaki geleneklerinyeni yetişenlere aşılması, yeni nesillerin ahlakça da Türkleştirilmesi olarak açıklamış ve bu eğitimin örneklerini Türk büyükleri ve kahramanları olarak tespit etmiştir.¹²⁶²

6.3. Sanat Eğitimi

Ayrıntılara geçmeden evvel Baltacıoğlu'nun eğitim noktasında hem yazıları hem de faaliyetleriyle “akıl yaratıcılıkla birleştiği bir eğitim modeli” öngördüğünü hemen söylemekte fayda var. Elişi öğretimine önem vermesi, resim derslerinin zanaat olarak öğretilmesi gereğini belirtmesi ve nihayetinde sanat eğitiminin, toplumda bir karşılığı olmasına ve yarar getirmesine yönelik düşünce ve çabalarıyla Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışını etkilemiştir.¹²⁶³

Baltacıoğlu, sanat eğitiminin amacını işeşöyle açıklamıştır:

“Sanatçının dışında var olduğu sanılan sanat düşüncesi vermek değil, doğrudan doğruya sanatçı kişiliğini yaratmaktır. Herkes sanatçı olamaz denemez. Olabildiği kadar olur. Böylece ‘sanat duygusunun terbiyesi’ sanatçı kişiliğinin kazandırılması, sanatçının yetiştirilmesi demek olur.”

Bu tanımdan hareketle herkesin sanatçı olmasının mümkün olmadığı ve fakat her bireyin edinebileceği bir sanat kişiliğinin olduğu kanısındaydı. Baltacıoğlu, sanat eğitiminin hedefini işte bu kişilik olarak açıklamıştır. Bireylerin sanatkişiliği edinmesini, onların güzel konuşmalarını, giyinmelerini ve güzel yaşamalarınısağlayacağını düşünerek bu kişiliğin eksik olduğu toplumlarda kültür buhranı olduğundan söz etmiştir. Yaygın bir sanat kişiliği dışında bir de resim, heykel, müzik, hattatlık gibi özel sanatların kişiliği olduğunu ve çocuklara bu kişiliği de edinebilecekleri kadar edindirmek gerektiğini belirtmiştir.¹²⁶⁴ Nitekim “Terbiye İlmî”

¹²⁶² Baltacıoğlu (22 Nisan 1943). s.2; Baltacıoğlu (Kasım 1974). Ahlak ile eğitimi, *Yeni Adam*, Sayı:879, s.3.

¹²⁶³ Köksal (2011). Cumhuriyet ideolojisi ve estetik modernizm: Baltacıoğlu, yeni zamanlar ve Bauhaus, *Bauhaus: modernleşmenin tasarımı Türkiye’de mimarlık, sanat, tasarım eğitimi ve Bauhaus*, (Der: A. Artun ve E. Aliçavuşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, s.255,256.

¹²⁶⁴ Baltacıoğlu (1964b). s.96,97. Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bkz. Dikici (1986). s.154-158.

adlı çalışmasında “musiki, resim, heykel, mimari, raks, edebiyat” olmak üzere bu sanat kollarını ayrı ayrı eğitimde etkili araçlar olarak göstermişti.¹²⁶⁵

Çağdaşlaşma düsturu ile sanat eğitiminin çoğaltılması gerektiğini düşünen Baltacıoğlu, güzel sanatları kültür olarak değerlendirmiş, bu kültür fikrinin başlıca iki mevcudu hatırlattığını söylemiş ve bunu şöyle açıklamıştır: “Ekilecek yer, bu yere ekilecek tohum. Birincisi sadece talebenin ruhudur. İkincisi bütün güzellik medeniyeti ve bu medeniyeti nakledecek olan bahçıvanlar yani muallimlerdir.” Tarlanın, tohumun ve öğretmenlerin eşit oranda önemli olduğunu dile getirmiş, iyi sanatçı yetiştirmenin yolunu ise mümkün olduğu kadar tohum ekmek olarak göstermiştir. Bunun için ise iki yoldan söz etmiştir: “Sanat tedrisatını ilk tedrisatın mühim bir unsuru gibi bütün Türkiye mekteplerine yaymak ve Sanayi-i Nefise Mektebi’nin kapısında mümkün olduğu kadar çok ıstıfa yapmak.”¹²⁶⁶

Baltacıoğlu, sanat eğitiminde ilk ve ortaokulların amacını da şöyle belirtmiştir: “güzel sanatların terbiyevi tedrisidir. Bu tedrisler ilk ve orta mekteplerdedir. Mesela resim, eliş, musiki, inşaat... gibi.” İlk ve ortaokullarda verilecek bu terbiyenin, çocuklara bir sanat kişiliği edindireceğini söylemiştir.¹²⁶⁷ Örneğin ortaokulu bitiren her öğrencinin marangozluk, bahçıvanlık, sepetçilik, duvarcılık, elektrikçilik, aşçılık gibi bir sanat öğrenmesini arzularken, başka bir mesleğin yürütülecek olması durumunda yine de sözünü ettiği sanatların öğrenilmesi gerektiğini dile getirmiş, zira bu işçiliklerin, insana olumlu bilgi, kafa ve istenci vereceğini belirtmiştir.¹²⁶⁸

Baltacıoğlu’nun bütün olarak sanat eğitime yönelik çizdiği çerçevenin Bauhaus modeli ile benzerlikler taşıdığı söylenebilir. Keza “yaratıcılık ile tekniği, estetik ile aklı ve devrimcilik ile olumlu yapıcılığı” buluşturan Bauhaus modeli, sadece Baltacıoğlu için değil, aslında bir arayışta olan ve kendilerine “dirim modeli” kurmaya çalışan Cumhuriyet entelektüellerine “sağlıklı bir modernite” sunmaktaydı.¹²⁶⁹ Nitekim D. Köksal da bu hususta şunları dile getirmiştir:

“Gerek zanaata verilen önem, gerek pedagojik bakış açısı, gerekse sanayi ile insanı birleştirme çabası göz önüne alındığında, Bauhaus modeli

¹²⁶⁵ Baltacıoğlu (1332). s.210-213. Baltacıoğlu, örneğin musikiyi “terbiyenin en cömert ve tesirli” aracı, edebiyatı ise “bütün şekillerinde terbiyenin kudretli bir vasıtası” şeklinde ifade etmiştir. Bkz. Baltacıoğlu (1332).s.210,212.

¹²⁶⁶ Baltacıoğlu (1932). s.244.

¹²⁶⁷ Baltacıoğlu (1932). s.252.

¹²⁶⁸ T. Baltacıoğlu (1998). s.230.

¹²⁶⁹ Köksal (2011). s.254.

Cumhuriyet ideolojisinin akılcı, yenilikçi, bütün insan modeline denk düşüyordu. Baltacıoğlu bunu hissetmiş, adını koymasa da Bauhaus tarzı bir modernist sanat anlayışının genç Cumhuriyetin koşullarına ve ihtiyaçlarına cevap verdiğini anlamıştı.”¹²⁷⁰

Baltacıoğlu, sanat eğitime çok çeşitli gerekçelerle bunca önem vermesine rağmen Türkiye’de sanat eğitiminin de eksik olduğunu düşünüyordu.Oysa çağa uygun olarak ruhların sanatla beslenmesi gerektiği inancını taşıyor ve sanat öğretiminin “ferde, dehaya istinat” ettiğini, sanatın Türkiye’de tutulan bir meslek olmadığını, fakat ülkenin özgürlüğü ve gelişmesi için sanata mecburi bir ihtiyacın olduğunu belirtiyordu.¹²⁷¹

Baltacıoğlu, ilk, orta yahut lisede verilecek sanat eğitiminin akademilerde/üniversitelerde verilenle aynı işleve sahip olmayacağını söylemekle birlikte bu okulların hazırlayıcı olarak düşünülmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun yanında eski eğitimi de eleştirmeye devam etmiş ve eski eğitimin öğrenciyi seyrettirdiğini, sanatı yaşatacağı yerde, okuttuğunu söylemiştir. Ona göre yeni sanat eğitiminde öğrencinin sanatı bizzat tecrübe ederek hayata hazırlanması gerekliydi.¹²⁷²

Sanatı toplumsal yarar bağlamında değerlendiren Baltacıoğlu, sanat eğitiminin önemli sonuçları olduğunu söyleyerek üç unsur ve şartın sanatkarın çalışmalarını tayin ettiğini belirtmiştir. İlk olarak idealden bahsetmiş ve bu ideali sanatçının amaç ve ifade etmek istediği hayal olarak açıklamıştır. Zira sanatçının sadece çalışmak için çalışmadığını, bir şeyler söylemek ve anlatmak için de çalıştığını söylemiştir. İkinci unsuru teknik olarak ifade etmiş ve tekniği sanatçının maddenin cansızlığını yenmek ve ona bir şahsiyet kazandırmak için başvurduğu kural, yöntem ve unsurlar olarak belirtmiştir. Son unsuru ise sanatçının çalışma çevresi olarak belirtmiş, bu çevrenin; sanatkarın yaratmasına ve üretmesine uygun donanımlarda olması gerektiğini söylemiştir.¹²⁷³

6.4. Meslek Eğitimi

Öncelikli olarak Baltacıoğlu’nun mesleki eğitim kavramına ve mesleki eğitim siyasetine nasıl yaklaştığına bakmak yararlı olacaktır:

¹²⁷⁰ Köksal (2011). s.256,257.

¹²⁷¹ Baltacıoğlu (1932). s.238,239.

¹²⁷² Baltacıoğlu (1931c). s.109.

¹²⁷³ Baltacıoğlu (1931c). s.110-116.

“ ‘Mesleki tedrisat’ sözü geniştir. Bundan yalnız ziraat, ticaret, sanayi... mektepleri değil, mesela muallim, kondüktör, memur... mektepleri de anlaşılabilir. Halbuki ‘mesleki tedrisat’tan maksadımız ziraat, ticaret, sınaat şeklinde herhangi iktisadi tedrisattır. İktisadi tedrisatı temyiz eden vasıf ise istihsaldir. Onun için ‘mesleki tedrisat’ yerine ‘istihsal tedrisatı’ ve ‘meslek mektepleri’ yerine ‘istihsal mektepleri’ demek doğrudur. Bir de hedef ilk, orta, yüksek, herhangi iktisadi tedrisatın yapılması değil, Türkiye için ufak, büyük müstahsiller yetiştirmektir. İşte mesleki tedrisat siyasetinin bütün hedefi bu ‘istihsal’dır. İşte bence bu ‘istihsal’ noktasına varmayan herhangi fikir sakat, herhangi meslek teşkilatı hastadır. Bütün meslek mekteplerinin ve bütün meslek maarifinin kıymeti, miyarı, sıhhati... hep bu ‘istihsal’ şartına bağlıdır.”¹²⁷⁴

Belirttiğimiz gibi üretici eğitimi savunan Baltacıoğlu, demir döven, tahta kesen ve makine işleyen gençlerden övgüyle söz etmiş ve gençlerin demiri dövmek ile yaptığı şeyi sanat, beden, fikir ve ahlak olarak tanımlamıştır. Dolayısıyla sadece kitapların, medreselerin, okulların, demirhane ve marangozhaneler kadar ülkenin seviyesini ve ahlakını yükseltmeyeceğini söylemiştir. Bu bağlamda ordu, silah yahut topların da sanayi öğrencileri kadar Osmanlı İmparatorluğu’nu savunamayacağını belirterek çağdaşlaşmada meslek eğitiminin hayati olduğunu vurgulamıştır.¹²⁷⁵

Meslek eğitimi noktasında ilk etapta yetişecek kişinin “tam bir adam” olması gerektiğini vurgulamış ve tam bir adam olmayı çocuğa bir kişilik kazandırmak ve fikir bütünlüğü sağlamak olarak belirtmiştir. Yani Baltacıoğlu’nun meslek eğitimindeki amacı, okulda çocuğa önce bir kişilik kazandırmak, sonra da bir meslek öğretmektir.¹²⁷⁶

Dünyada ise başlıca iki “istihsal” kolundan bahsetmiştir. Bunları, büyük ve küçük istihsal/sanayi şeklinde açıklamış, büyük istihsalin vasıtasını makine işçiliği, küçüğünkini ise el işçiliği olarak ifade etmiştir. Makine işçiliğinin, “fen sahibi işçilere muhtaç” olduğunu ve “münevver amele”, el işçiliğinin ise “vukuf sahibi işçilere muhtaç” olup “görgülü amele” istediğini söylemiştir. Meslek okullarının amacını da hem makine, hem de el işçiliğine hazırlamak olarak belirtmiştir.

¹²⁷⁴ Baltacıoğlu (Mayıs-Haziran 1927). Meslek mektepleri - Türkiye meslek mekteplerinin ıslâh ve te’sisi, *Muallimler Mecmuası*, Sayı:51-52, s.2157; Baltacıoğlu (1932). s.84; Akar (1994). s.139,140.

¹²⁷⁵ Baltacıoğlu (1 Ağustos 1329). Sanayi Mektebi talebesine, *Talebe Defteri*, Sayı:6, s.89.

¹²⁷⁶ Baltacıoğlu (1331). s.105,106; Akar (1994). s.141,142.

Baltacıoğlu, Türkiye’de uzun zamandan beri meslek eğitiminde bir takım çabaların olduğu kanısında’ydı. Ancak bunları yeterli gormuyordu. Her Şeyden nce lkede tekniğin geri olduğunu ve “müşterek millet zümrelerinin müşterek mahsl” olarak belirttiği tekniğin ortaya çıktığı ve geliştiği yerde aranması gerektiğini soyluyordu. Ayrıcameslek okullarının herhangi bir ilk yahut ortaokul gibi kolay aılamayacağı kanısında’ydı. Meslek okullarının yapısının diğer okullardan farklı olması ve yine kitabi bilgilere dayanmaması gerektiğini vurgulayarak meslek okullarının iş ve retim odaklılığına vurgu yapmıştır.¹²⁷⁷

Bir iş muhiti olarak gordğ meslek okullarının meslek adamı yetiştiren bir Şekilde tasarlanmasının gerektiğine inanan Baltacıoğlu, eski ve yeni okul kıyaslamasına giderek eski okul ile olmasını arzuladığı mesleki okul arasındaki farkları Őyle ifade etmiştir:

- 1- “Eski mektep, toprağı eŐmek için eŐer yeni mektep toprağı ancak istihsal ve fayda için eŐecek.
- 2- Eski mektep toprağı surmek için surer, yeni mektep ancak yetiştiren ve besleyen toprakları surecektir.
- 3- Eski mektep mahsulleriyle sadece okunur, yeni mektep mahsulleriyle geçinmek, çaresine bakacaktır.
- 4- Eski mektepte talebe hukmet memuru, tufeylisidir yeni mektepte talebe bizatihi mustahsil olacaktır. Hulasa yeni meslek mektebi bir mektep değil, evvela bir iş muhitidir.”¹²⁷⁸

Baltacıoğlu’nun yaptığı kıyaslamalardan ve arzularından da anlaşılacağı gibi Türkiye’deki sanayi, ziraat ve ticaret okullarının teknik itibariyle zayıf olduklarını belirtmiştir. Kaldı ki bu duruma rağmen bu okullarda tedrisatın ya hiç teftiş edilmediğini, yahut uzman olmayanlar tarafından teftiş edildiğini soylemiŐtir. Buradan hareket ederek hızlı bir Şekilde “iş maarifini” tesis etmek, Avrupalı tekniğe ulaşmak, mevcut meslek okullarında sivrilen gençleri Avrupa’ya gondermek ve buranın teknik imkanlarından yararlandırmak Şeklinde nerilerde bulunmuştur.¹²⁷⁹

zerinde durduğu bir başka nokta, Türkiye’de eğitimin genel yahut meslek eğitimi olarak ayrılması idi. Baltacıoğlu, bu ayrımı yanlış buluyor, zira her meslek eğitiminin

¹²⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Baltacıoğlu (Mayıs-Haziran 1927). s.2158-2161; Baltacıoğlu (1932). s.84-87.

¹²⁷⁸ Baltacıoğlu (Mayıs-Haziran 1927). s.2163; Baltacıoğlu (1932). s.89.

¹²⁷⁹ Baltacıoğlu (1932). s.93,94.

taşıdığı bir genel eğitim olduğunu, zaten genel eğitimin de bir yönüyle meslek eğitimi olduğunu söylüyordu.¹²⁸⁰ Ona göre “mektep-atelye klişesi yanlış, atelye-mektep klişesi doğru”ydü.¹²⁸¹

Nihai olarak meslek okullarının temel hedefini marangoz, dülger, demirci, taşçı, duvarcı yetiştirmek olarak özetlemiş, bunun için de önce gerçek bir iş muhiti, yani marangozhanelerin, atölyelerin ve fabrikaların lüzumuna değinmiştir. Ayrıca mukavvadan maşa, tenekeden motor, tahtadan bir saat yapmanın doğru olmadığını, bunların da gerçeğinin yapılması gerektiğini belirtmiştir. Yapılan dolabın, aletin, masanın kullanılması gerektiğini ve bunun da işin verimini/randımanını oluşturduğunu söylemiştir. Yine inisiyasyon/başlatma prensibine uygun olarak meslek okullarında öğretilen derslerin, mesleklerin anahtarı olması ve bu sayede meslek okullarında terbiyenin inisiyasyonun olması gerektiğini ifade etmiştir.¹²⁸²

6.5. Halk Eğitimi

Baltacıoğlu, halk eğitiminin ilk kurumlarını mahalle, vakıf, sübyan mektepleri, rüştiyeler, medreseler olarak belirtmiş, mahalle mekteplerinin ve rüştiyelerin “Meşrutiyet inkılâbına” dek halk eğitiminin en genel muhiti ve vasıtası olarak kaldığını söylemiştir. Yanı sıra 1865’de kurulan “Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye” gibi halk eğitimi açısından önemli kurumların da oluşturulduğunu ifade etmiştir.¹²⁸³ Meşrutiyet tarihinde, halk eğitimiyle ilgilenen İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türk Ocakları ve Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti olmak üzere üç önemli kurumun varlığından söz etmiştir.¹²⁸⁴ Cumhuriyet döneminde ise halk eğitimi için yapılan en önemli hizmeti Millet Mektepleri olarak belirtmiştir.¹²⁸⁵

Baltacıoğlun halkı, “ ‘Avam’ diyerek halk tabakasını, esaslı bir talim ve terbiyeden mahrum olan ahali tabakasını kastediyorum”¹²⁸⁶ şeklinde tanımlamış ve halk eğitimi basit birokuma-yazma olarak görmemiştir. İkinci Meşrutiyet yıllarında Türk toplumunun, daha temel problemleri olduğunu düşen Baltacıoğlu’nun halkın bayrağını

¹²⁸⁰ Baltacıoğlu (24 Ocak 1957). s.2.

¹²⁸¹ Baltacıoğlu (11 Birinci Teşrin 1934). Türkiye’de sanayi mektepleri, *Yeni Adam*, Sayı:41, s.9.

¹²⁸² Baltacıoğlu (27 Temmuz 1939b). s.11,12.

¹²⁸³ Baltacıoğlu (1950). s.18,19.

¹²⁸⁴ Baltacıoğlu (1950). s.21.

¹²⁸⁵ Baltacıoğlu (1950). s.27.

¹²⁸⁶ Baltacıoğlu (1330b). s.3.

tanımaması, uçaktan korkması, pisliğe karşı duyarsız olması gibi izlenimleri, halkın milli ve çağdaş normlarda eğitilmesine yönelik arzusunu alevlendirmiş ve bunun gerekliliğine olan inancı artmıştır. Bu bağlamda halkın özellikle manevi bakımdan teçhiz edilmesini arzulamış ve halk terbiyesini şöyle özetlemiştir: “terbiye-i avam; ahalinin çürüyen ciğerlerini, kuvvetsiz bacaklarını... kurtarmak, kör gözlerini açmak, donmuş kalbini işletmek, kuruyan azmini, teşebbüsünü canlandırmaktır... işte terbiye-i avam budur.”¹²⁸⁷

Bayrağın sevilmesi, pislikten nefret edilmesi, ülkenin coğrafi sınırlarının bilinmesi ve vatan için mücadele etmekten kaçınmayan karakterde bireyler yetiştirilmesi için halk eğitiminin önemine dikkat çekmiş, cehaletin malumattan evvel bedende, fikirde, azimde, histe ve teşebbüste olduğunu söylemiştir.¹²⁸⁸ Durumun vahametini, aktif rol oynadığı Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti’nin yayın organında da dile getirmiş ve “taşralıların” padişah, din ve milleti dahi bilmediklerini belirtmiştir.¹²⁸⁹

Toplumsal çevre ile halkın eğitimi arasında doğrudan bir bağ kuran Baltacıoğlu, halkın terbiyesinin; cahil vaizlerin elinde, kahvehanelerde, tekyelerde (tekkelerde), evlerde, sokaklarda, kabristanlarda bozulduğunu ve ayrıca bu bozulmada, dilencilerin, sakatların, körlerin ve abdalların rol oynadığını söylemiştir.¹²⁹⁰

Belirlediği bu bozulma alanları ile ilgili birkaç örnek vermek yararlı olacaktır. Mesela camilerde bazı cahillerin “din ve ahlak” adı altında bir takım yanlış vaazlarla halkın bozulmasına tesir ettiğini, bu vaazların halkı çalışmaktan alıkoyarak toplumu miskinliğe yönelttiğini söylemiştir. Kahvehaneleri ise bilhassa fiziki koşullarıyla eleştirmiş ve halkın buralarda beden ve ruhen zehirlendiği ifade etmiştir. Ona göre camilerde verilen vaazlar gibi kahvehane müdavimi ihtiyarlar, gençlere dünyanın faniliğini telkin ederek onları tembelleştirmekteydi.¹²⁹¹

İlginç bir şekilde evlerin de bu bozulmaya katkı sağladığını belirtmiş, bilhassa işsiz kadınların evlerinin odalarında toplanarak sabahtan akşama kadar dünyanın gelip

¹²⁸⁷ Baltacıoğlu (1330b). s.4-9.

¹²⁸⁸ Baltacıoğlu (1330b). s.10.

¹²⁸⁹ Müessislerden İsmail Hakkı Bey tarafından (Eylül 1332). *Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası*, Sayı:1, s.13-14.

¹²⁹⁰ Detaylı bilgi için bkz. Baltacıoğlu (1330b). s. 12-20. Ayrıca Baltacıoğlu ve halk eğitimi ile ilgili olarak yapılmış olan şu çalışmalara da bkz. Göçeri (Ocak-Haziran 2003). İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun halk eğitim anlayışı, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, s.39-82; S. Ayhan (1990). İsmail Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) ve halk eğitimi ile ilgili görüşleri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:23, Sayı:1, s.285-306.

¹²⁹¹ Baltacıoğlu (1330b). s.12,13.

geçiciliği, zenginliğin kötülüğü, müziğin ve resmin günah olduğu gibi dedikodular yaptıklarını ve herkese bunları telkin ettiklerini söylemiştir. Bahsettiği bozulmalara sokakların ve mezarlıkların dabakımsız ve kötü görünmeleri nedeniyle katkı sağladığı kanısındaydı.¹²⁹²

Dilencilerin ise sabah akşam bağırarak dilendiğini ve insanlara miskinliği, idealsizliği, sünepliği telkin ettiklerini, sakat, kör ve kötürümlere ise her yerde tesadüf edilebileceğini belirterek bu insanların manevi duygulara etki ettiğini, bunun da millette tükenmeye yüz tutmuş teşebbüs ve faaliyet azmini olumsuz etkilediğini belirtmiştir.¹²⁹³

Çağdaşlaşma noktasında halkın eğitimini oldukça önemli gören ve camiler, kahvehaneler, sokaklar, evler, tekyeler, kısacası her yeri toplumun eğitim çevreleri olarak gören Baltacıoğlu, öncelikli olarak miskinliğin önüne geçilmesinin gerekliliğinden bahsetmiştir. Bahçelerin, parkların yapılmasını, halkın oyunlara alıştırılmasını, kır gezilerinin düzenlenmesini ve nişan idmanları yapılmasını halk eğitimi noktasında önemli faaliyetler olarak açıklamıştır. Zira bu faaliyetler ile halkın; temiz hava alacağını, oyunlarla bedenen ve zihnen açılacağını, kır gezintileriyle ruhlarının ve hislerinin canlanacağı kanısındaydı. Nişan idmanlarıyla da kahve köşelerinde kaybedilen kanın, canın geri geleceğini, uyusukluğun, emelsizliğin, hareketsizliğin ve rekabetsizliğin önüne geçileceğini söylemiştir.¹²⁹⁴

Halkın fikri yönden gelişimi için resim, sinematografi ve sanatı da önermiştir. Aynı şekilde halk için yazılacak şiirlerin, manzumelerin yüksek sesle ve dikkat çekici şekilde okunarak halkın toplumsal, askeri ve milli duygularına hitap edilebileceğini söylemiştir. Son olarak duya ayırı bir parantez açmıştır. Ona göre “ordu terbiye-i avamın en hararetli ocağı”ydı ve çeşitli özellikleriyle halkın eğitiminde öncü bir rol oynayacak donanıma sahipti.¹²⁹⁵

Cumhuriyet’in ilânıyla birlikte gündeme gelen konulardan biri de halkın eğitimi idi. Baltacıoğlu, yeni rejimin temel felsefesine uygun olarak halkın eğitiminde üç gayeden bahsetmiştir. İlk amacı, Türk halkının kültür seviyesini yükseltme olarak açıklamıştır. İkincisini, “Türk halkının medeni seviyesini yükseltmek” olarak belirlemiş ve bugüne kadar İslam medeniyetinin kaidelerine bağlı olan Türkler için artık Avrupa

¹²⁹² Baltacıoğlu (1330b). s.15-18.

¹²⁹³ Baltacıoğlu (1330b). s.19-20.

¹²⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Baltacıoğlu (1330b). s.21-31.

¹²⁹⁵ Ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Baltacıoğlu (1330b). s.31-48.

medeniyetinin kaidelerini öğrenmenin zamanının geldiğini söylemiştir. Üçüncü amacında “halkın mesleki seviyesini yükseltme” olarak belirtmiş¹²⁹⁶ ve bu üç amaca şu araçlarla gidilebileceğini söylemiştir:

Okutmak: halka okuma-yazma öğretilmesi, halkın bilgi seviyesinin artırılması.

Göstermek: halka medeni ev, medeni köy, medeni elbise kısacası medeni eşyaların gösterilmesi.

Yaşatmak: halka medeni hayatı yaşatma çarelerinin bulunması ve medeniyeti yaşayarak öğrenmesinin sağlanması.

Ardından da halk eğitimini sağlayacak araçların hangi çevrelerde uygulanacağını belirlemiştir. İlk olarak tasnife giderek okul çağındakileri “tabii tahsil”, okul çağını geçen gençleri “yetiştirici tahsil”, hem okul çağını, hem de yaşını geçenleri içinse “yardımcı tahsil” şeklinde kategorize etmiştir. Bunların hepsinin halkı oluşturduğunu, ancak ihtiyaçlarının farklı olmasından ötürü, üç farklı kurumun oluşturulması gerektiği düşüncesindeydi.¹²⁹⁷

“Tabii tahsili”, tüm devlet kurumlarının verdiği tahsil olarak açıklayan Baltacıoğlu, okul çağındaki öğrenciler için iki hocalı bir derslikli iş odalarının kurulmasını önermiştir. Burada öğrenciler hem okuma-yazma öğrenecek hem de ekonomik açıdan bir meslek öğrenmeye başlayacaklardı. “Yetiştirici tahsil” grubuna girenler için de gençlerin kendi mesleklerine ait tekniklerin geliştirilmesini ya da gençlere girmek istedikleri yeni mesleğin tekniklerinin kısa zamanda öğretilmesini sağlayacak bir yapılanmaya gidilmesini önermiştir. Bu tahsili de üç şekilde açıklamıştı. İlki, gencin içinde bulunduğu meslekte tekemmülünü sağlayacak olan mükemmelleştirici tahsildir. (duvarcılık, elektrikçilik, bahçıvanlık). ikincisi, gencin gireceği mesleğe yönelik çıraklık tahsilidir. (garsonluk, şoförlük, marangozluk). Sonuncusu ise gencin gireceği özellikle fikri mesleğin mahreci olan bir okula, örneğin eczacılık fakültesine hazırlanmak isteyen bir eczacı çırağını, buna hazırlayacak tahsildir.

Baltacıoğlu'nun zikrettiği son grup ise klasik eğitim almak için yaşı uygun olmayan ihtiyarlar, yani “yardımcı tahsil” sınıfına girenlerdir. Buradaki amaç, kısa yoldan kişileri okutmak ve medeni bilgilerle donatmaktır. Bunun için de “halk

¹²⁹⁶ Baltacıoğlu (1932). s.95-96.

¹²⁹⁷ Baltacıoğlu (1932). s.96-97.

darülfünunları, halk konferansları ve halk dersleri” olmak üzere üç temel çevre olduğunu söylemiştir.¹²⁹⁸

Tüm görüşlerine rağmen halk eğitiminde bir başarı sağlanamadığını düşünmüştür. Zira 1941 yılında yazmış olduğu “Sessiz Maarif” isimli makalesinde Türkiye’de okul eğitiminin olduğunu, fakat halk eğitiminin olmadığını söylemiş, var olduğu sanılanın halk eğitimi olmayıp okul eğitimi olduğunu kıyas yaparak belirtmiştir:

“Mektep maarifi mektepte öğretilen, mektep kitabıyla öğretilen, öğretmenler tarafından öğretilen klasik maariftir. Halk maarifi dediğim şey halkın kendi kendine okumak, öğrenmek iştihasını duyduğu maariftir. Mektep maarifi örgün olur; halk maarifi yaygın. Mektep maarifinin işi çocuklara yeni teknikleri öğretmektir. Halk maarifinin işi milli değerleri yaymaktır. Matematik kitabı bir mektep maarifidir; fakat Yunus Emre beyitleri bir halk maarifidir. Mektepli edebiyat tarihi okur, aydınlanır; köylü Kerem ile Aslı okur içlenir.”

Baltacıoğlu, bu yazısında halk eğitiminin araçlarının da gazeteler, hikâyeler (kitaplar), konferanslar, karagöz oyunu şeklinde tespit etmiştir. Bilhassa İstanbul ve Ankara’da çıkan gazetelerin anlaşamadığını söylemiştir. Ona göre Karagöz, Nasrettin Hoca ve Hemşeri gazeteleri halkın öz gazeteleriydi ve devlet bu gazetelere yardım ederek çoğalmalarını sağlamalıydı. Hikâyeler konusunda ise Maarif Vekâleti ve “Ankara Caddesi”nin bastığı kitapları halkın okuduğu kitaplar olarak görmemiştir. Halkın, milli kimlik taşıyan eski taş basma kitapları okuduğunu, dolayısıyla bu kitapların yenilerinin yapılıp milyonlarca satılmasını önermiştir. Yine konferans konusunda, halkın anlayabileceği konferansların verilmesi ve bu bağlamda bir konferans bilincinin ve teşkilatının gerekli olduğunu belirtmiştir. Son olarak Karagöz’ün halk eğitimindeki önemine dikkat çekmiş, Karagöz sayesinde halka sağlık, ekonomi, siyaset ve teknik derslerinin verilebileceğini söylemiştir. Dolayısıyla Karagözün, köy kahvelerine kadar girmesi gerektiğinin ve halk eğitimini milli değerleri yayma noktasında önemli olduğunun altını çizmiştir.¹²⁹⁹

¹²⁹⁸ Baltacıoğlu (1932). s.97-100.

¹²⁹⁹ Baltacıoğlu (20 Şubat 1941b). s.2,11.

6.5.1. “Halk Üniversitesi”

Çağdaş ve milli insanı yaratma bağlamında halkın eğitimini oldukça önemsendiğini gördüğümüz Baltacıoğlu'nun düşüncesinde “halk üniversitesi” kavramı da önemli bir şekilde yer almaktaydı. Henüz İkinci Meşrutiyet döneminde halk eğitimine katkı sağlayan Baltacıoğlu, İstanbul Şehzadebaşı'nda kiralık bir evde açılan halk dershanesinde, haftada bir iki defa dershaneye devam eden kadınlara pedagoji dersleri vermiştir.¹³⁰⁰

Bir şekilde üniversite eğitimi alamamış veya alabilecek durumda olmayanlara yönelik olarak düşünülen halk üniversitesi, Baltacıoğlu tarafından demokratik rejimler için bir ahlak borcu olarak görülmüştür. Bir yandan halk eğitimi için üniversiteler açılması gerektiğini söylemiş, öte taraftan da bizatihi kendisi bu konuda bazı çalışmalara imza atmıştır. “Yeni Adam”ın 23. sayısında kaleme aldığı bir yazıda şunları söylemiştir:

“Bu sayımızla bir adım daha atıyoruz. Yeni adam sayfalarında halk üniversitesi dersleri vereceğiz. Maksadımız gayet açık ve temizdir. Üniversite tahsilini yapmağa ne vakti, ne de hali uygun olmıyanlara bu tahsilin en ehemmiyetli -en insanlık- parçalarını en az zamanda, en açık Türkçe ile vermiye çalışacağız. Gelecek sayıdan başlayarak vereceğimiz dersler içtimaiyat, yeni devlet rejimleri, terbiyedir (...) Bu üniversite derslerinin bir başkalığı da derslerinin kısa görüşme ve konferans şeklinde olmasıdır. Bu kısalık yalnız talebeyi sıkmamak için değil, hocayı kontrol için de lâzımdır. Ben meselâ 24 derste içtimaiyat vereceğim.”¹³⁰¹

¹³⁰⁰ Baltacıoğlu (Mart 1967). Bir halk üniversitesi açalım, *Yeni Adam*, Sayı:787, s.2; Ayhan (1990). s.302.

¹³⁰¹ Baltacıoğlu (4 Haziran 1934). Halk üniversitesi, *Yeni Adam*, Sayı:23, s.2. Baltacıoğlu çıkardığı Yeni Adam'da yaygın eğitime uygun olarak çok çeşitli hizmetler geliştirmiştir. Örneğin bir dönem çocuk hikâyeleri neşriyatı yapmıştır. Baltacıoğlu'nun damga vurduğu bu çocuk hikâyeleri, kitapların isminden de rahatlıkla anlaşılacağı gibi daha çok halk eğitimine yöneliktir. Çocuk serisi kapsamında çıkarılan “Türk askeri ve yurdun hakkı” adlı kitapçık, Baltacıoğlu'na göre “milli bir ilmi haldir” ve her ev, okul ve vatandaşta olmalı idi. Bkz. Baltacıoğlu (20 Son Teşrin 1941). s.12. Ulus gazetesinde de Yeni Adam'ın yayınladığı çocuk hikâyeleri ile ilgili olarak şunlar ifade edilmiştir: “Öz Türkçe ile yazılan bu kitaplar ulusluk ve terbiyelik mevzuları taşımaktadır. Bütün ana, baba ve muallimlerin çocuklara okutmalarını isteriz.” Bkz. Yeni Adam çocuk hikâyeleri (17 Son Kânun 1935). *Ulus*, No:4841, s.4. Ayrıca Yeni Adam'ın 20. sayısında verilen bir ilanda Yeni Adam'da muhabere(mektuplaşma) ile dersler vermeyi planlamıştır. Bir yöntem olarak öncü görülebilecek bu okulların dersleri arasında, İngilizce, Almanca, Fransızca, karikatür, resim, sosyoloji, psikoloji, pedagoji, metafizik gibi dersler yer almaktaydı. Bu derslerden sosyoloji, psikoloji ve pedagoji derslerinin Baltacıoğlu tarafından verileceği belirtilmişti. Aynı ilanda mektuplaşma ile verilecek bu derslerin Avrupa'da öteden beri var olduğu da belirtilmişti. Bkz.

Kişisel çabasının yanında yine de halk üniversitelerinin açılması isteğini sık sık dile getirmiş ve bu üniversitelerin nasıl olması gerektiğiyle ilgili açıklamalar yapmaya devam etmiştir. Ona göre halk üniversiteleri; bugünkü okullar gibi okutucu yahutşuana kadar hiç bir ülkede görülmemiş şekilde yaratıcı olabilirdi. Baltacıoğlu, ikinci yoluseçerek halk üniversitesi düşüncesinin temelini yaratıcılık olarak ele almıştır. Farklı kapasitelerde, farklı yaratılıştaki olan insanları, kitap ve ezber ile birbirine benzetmeye çalışan eğitim anlayışını yıkmayı kendine görev edinen Baltacıoğlu, halk üniversitesi düşüncesinin temelini de bu anlayışı yerleştirerek verilmesi gereken eğitim anlayışını “İçtimai Mektep”teki ilkeler ekseninde değerlendirmiştir.¹³⁰²

Baltacıoğlu, halk üniversitesinde öğrenciler gibi öğretmenleri de aktif, işletici ve yaratıcı insanlar olarak görmek istemiş, üniversiteleri düşüncenin ve araştırmanın odak noktası haline getirildiği ve öğrencilerin “bilgin kişiliği” edinmeye çalışacakları mecralar olarak ifade etmiştir. Halk üniversitenin öğrencilere bilim kişiliği kazandırabilmesi için, gereken önemli bir noktayı ise bilim çevresi olarak belirtmiştir. Bu çevrenin önemli kısmını, bilimlerin tarihi ve metodolojisi ile ilgili eserlerden oluşacak teknik bir kitaplık şeklinde saptamıştır.

Baltacıoğlu, klasik üniversite tekniğinden farklı bir formatta açılmasını istediği halk üniversitelerine önemli amaçlar yüklemiştir. Örneğin bu üniversitelerde; nüfus problemi, kimsesiz çocuklar, gecekondular, köy yolları ve okulları, halk dili ve sanatı, halk yemekleri gibi doğrudan halkı ve devleti ilgilendiren “halk davalarının” ele alınacağını, bunlar üzerinde uzunca durularak çözüm yollarının açıklanmasına çalışılacağını söylemiştir.¹³⁰³

Yeni Adam Mektepleri (14 Mayıs 1934). *Yeni Adam*, Sayı:20, s.2; Türkkan (2008). s.34. Yeni Adam okullarının açılmasıyla, ülkenin her tarafında eğitim görmemiş, eğitimi eksik kalmış yahut eğitim görmüş fakat kendisini geliştirmek isteyenlerin bu okullar sayesinde gelişimlerini tamamlayacakları amaçlanmıştır. Kendisi de Türkiye’de muhabere ile ders vermenin henüz bilinmediğini, fakat bu yöntemle verilen eğitimin en önemli örneğini 60 bin öğrencisiyle Paris’teki Ecole Universelle olarak göstermişti. Bu örnekle işin ciddiyetini göstermeye çalışan Baltacıoğlu, Yeni Adam okulunu önemli bir düşünce ve kültür adımı olarak görmüştür. Bkz. Baltacıoğlu (28 Mayıs 1934). Yeni Adam mektepleri, *Yeni Adam*, Sayı:22, s.2. Nitekim “Yeni Adam Bir Mekteptir” isimli makalesinde ise şunları dile getirmiştir: “Okuyucularımın çoğu ile benim aramda gazeteci ve okuyucu münasebeti değil, hoca ve talebe münasebeti vardır. Her hafta Yeni Adam’a yazdığım yazı kadar da okuyucularıma mektup yazarım. Sorularına cevap verir, güçlüklerini gidermeye çalışırım. Ve bu sekiz yıldan beri hep böyle olur. Sekiz yıldan beri ders veren bu mektep şimdiye kadar hikayeci, fıkra muharriri, münekkit, ressam, gazeteci, müteaddit gençlerin şahsi teşekkülüne yardım etmiştir.” Bkz. Baltacıoğlu (31 Temmuz 1941). Yeni Adam bir mekteptir, *Yeni Adam*, Sayı:344, s.3.

¹³⁰² Baltacıoğlu (Mart 1967). s.2,7.

¹³⁰³ Baltacıoğlu (Ağustos 1968). Halk üniversitesi açınız, *Yeni Adam*, Sayı: 804, s.2,4.

Bu noktada halk üniversitesinde okutulması gereken dersler ve konuları üzerindeki açıklamaları dadikkat çekicidir. Keza halk üniversitesinde kendisinin de meşgul olduğudönemin en canlı ve önemli konularının ele alınmasını önermiştir:

- “Türkiye’de doğumu kısmalı mı, yoksa arttırmalı mı?”
- “laiklik ilkesine göre hükümetlere düşen din ayinlerini cezalandırmak mıdır?”
- “kalkınma olayı demokrasi, endüstri, okul ile mi başlar, yoksa din reforması ile mi?”
- “Türk milletine düşen ödev Batı romantik tiyatrosunu yansılamak mıdır, yoksa Türk halk tiyatrosu nedir sorusunu aydınlatmak için bilim adamlarını çalıştırmak mıdır?”¹³⁰⁴

Baltacıoğlu, doğrudan çağdaşlaşma bağlamında değerlendirdiği bu sorularla/konularla öğrencilerin derinlemesine düşünmesini, aktif ve canlı olmalarını ve onlara araştırma yetileri kazandırmayı amaçlamıştır.

Nihai olarak halk üniversitesinin amacının öğretmen yahut bilgin yetiştirmek olmadığını söylemiş ve halk üniversitesini diğer üniversitelerden ayıran önemli görevi toplum için görev alanları bilim ile teçhiz etmek, geliştirmek ve başarılarını arttırma olarak ifade etmiştir.¹³⁰⁵

6.5.3. Halkevleri

Milli Mücadele’nin başarıyla nihayetlenmesinden sonra yeni devletin temelleri atılmaya başlanmıştı. Saltanat kaldırılmış, Cumhuriyet ilan edilmiş ve sıra toplumsal dönüşümlerin sağlanması için devrimlere gelmiştir. Atatürk ve yol arkadaşları, oluşturulmaya çalışılan çağdaş düzene Türk toplumunun uyum sağlamasının gayreti içerisine girmiştir.¹³⁰⁶ Bu yeni atmosferde; halkın kültürünün yükseltilmesi ve devrimleri toplumun hücrelerine yayarak rejimin temel ideallerine sadık, çağdaş bireylerin oluşturulması arzulanmıştır.

¹³⁰⁴ Baltacıoğlu (Ağustos 1968). s.2.

¹³⁰⁵ Baltacıoğlu (Ağustos 1968). s.4.

¹³⁰⁶ Çeçen (2000). *Atatürk’ün kültür kurumları halkevleri*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, s.75.

Türk Ocakları, 10 Nisan 1931 tarihli olağanüstü kurultayla kendini feshetmiş vebütün hak ve görevlerini CHP'ye devretmiştir.¹³⁰⁷ CHP'nin 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında gerçekleştirilen Üçüncü Kurultayında da Vilayetlerdeki İdare Heyetlerine “Talimatnamesine göre icap eden yerlerde halk evleri açmak ve idare etmek” yetkisi verilmiştir.¹³⁰⁸ Artık Halkevlerinin açılması için bütün koşullar uygundur ve Halkevleri 19 Şubat 1932 tarihinde; Adana, Afyon, Ankara, Aydın, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun ve Van olmak üzere on dört ilde aynı anda açılmıştır.¹³⁰⁹

Kemalist ideolojiyi ve buna dayalı olan CHP'nin ilkelerini ve devrimleri yaymayı amaçlayan¹³¹⁰ Halkevlerinin 1933 yılında elli beş olan sayısı, 1950 yılına gelindiğinde biri Londra'da olmak üzere 478'e ulaşmıştır. 1932–1940 yılları arasında hızlı bir yükseliş evresi geçiren bu kurumlar ilgili dönemde 23750 konferans, 12350 tiyatro gösterisi, 9050 konser, 7850 film gösterimi ve 970 sergi düzenlemiştir.¹³¹¹

Baltacıoğlu ise özellikle Türk gençlerinin toplumsal hayata uyumu ve Türk geleneklerini soluyarak yaşaması/yaşatması bağlamında Halkevlerinin alabileceği misyona dikkat çekmiş, Halkevlerinin özgünlüğüne parmak basmıştır:

“Halkevleri Türk Ocaklarının devamı olmadığı gibi, istihalesi de değildir. Ancak Halkevleri Türk Ocakları kapanır kapanmaz yerine geçmiş ve çok defa aynı binaya yerleşmiştir. Mevzularındaki ve yerlerindeki bu bitişiklik vazifelerinde de kargaşıklığa sebep oluyor.”¹³¹²

Halkevlerini, “aynı kandan gelen fertlerin toplandığı yer” olarak tanımlamakla birlikte buraları “kültür evi” olarak da nitelendiren¹³¹³ Baltacıoğlu'nun Halkevlerinden beklentisi; toplumun yüksek oranda katılımını sağlamak, halkı Kemalist ideoloji etrafında yetiştirmek, Türk geleneklerini yaşatmak ve aşlamak idi. Nitekim halkevi binalarıyla ilgili arzu ettiklerinde de bu ideolojik yaklaşımının izlerini bulabilmek mümkündür. Öyle ki bu binaların tıpkı cami ve kervansaraylar gibi büyük ve rahat olması gerektiğini, bin beş yüz, iki bin kişilik salonların yanında orta oyunu ve milli

¹³⁰⁷ *Kuruluşlarının yıldönümü halkevleri (1932-1951-1963)* (1963). İstanbul: C.H.P. İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını, No:4, s.5; *CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931*, 279-280.

¹³⁰⁸ *CHF Nizamnamesi ve Programı*, s.16.

¹³⁰⁹ Başbuğ (2013). s.43.

¹³¹⁰ N. G. Yeşilkaya (2003). *Halkevleri: İdeoloji ve mimarlık*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.61.

¹³¹¹ Başbuğ (2013). s.43,44.

¹³¹² Baltacıoğlu (4 Nisan 1935). Halkevleri ne olmalıdır?...*Yeni Adam*, Sayı:66, s.2.

¹³¹³ Baltacıoğlu (1950). s.33; Baltacıoğlu (23 Temmuz 1951). Halkevlerini niçin yaptık?, *Ulus*, No:10803, s.2.

danslar içinde uygun anfilere ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Ayrıca Halkevlerinin mutlaka büyük bahçelerinin olması, Türk milli geleneklere uygun avlu, merdiven, pencere ve mobilyalarının geleneksel mimari anlayışla yapılmasına dikkat çekmiş ve hatta tuvaletlerin de alaturka olmasının lüzumunu belirtmeyi ihmal etmemiştir.¹³¹⁴

Açıkça devrim kurumu olarak gördüğü Halkevlerini, gençlerin maddi ve manevi gelişimleri için oldukça önemseyen Baltacıoğlu, yeni rejime uygun nesillerin Halkevleriyle yetiştirebileceğini düşünmüştür.¹³¹⁵ Bu kurumların en önemli görevlerinden birini ise “sosyal değişimi dar ve kapalı kalmış olan mahalle çocuğu şahsiyetini geniş ve açık milli adam şahsiyetine çevirmek” olarak açıklamış ve Halkevlerini, milli devrime ve kaynaşmaya çalışan evler olarak görmüştür.¹³¹⁶

Türklerin milli geleneklerinin yaşatılacağı yer olarak idealize ettiği Halkevlerinin gençliğe milli ve modern kültürü verebilecek bir donanıma sahip olması hasebiyle bütün gençlerin burada toplanmasına dikkat çekmiştir.¹³¹⁷ Aynı şekilde Türkiye’nin şehir köy ayrımı yapmadan ülkenin her köşesine kültür yayacak kurumları olarak değerlendirme konusu yaptığı Halkevlerinin bütün halkı içine alan en sağlıklı ve en ahlaki kültür yuvaları olduğunu ifade etmiştir. Yine Halkevlerinin bilim, sanat ve teknik öğretimine verdiği önemle gençliğin fikri ve ilmi gelişimine doğrudan katkı yaptığını söylemiştir.

Baltacıoğlu, Halkevlerini öğreten değil, yaşatan kurumlar olarak değerlendirme konusu yaparak burada verilen bilginin mahiyetinin ve kültürün değerinin Türk rejiminin ruhuna uygun olduğunu ve Türk gençliğinin Halkevleri içerisinde bozulma ihtimalinin olmadığını düşünmüştür.¹³¹⁸

Dikkat çektiği noktalardan bir başkası ise bu kurumların yapıları itibariyle bilimsel öğretim için uygun yerler olmadığı idi. Bu bağlamda Halkevlerinin; ilkokul, ortaokul, lise yahut üniversite gibi bir okul olarak düşünülmemesi gerektiğini söylemiştir. Aynı şekilde Halkevlerini; şehir tiyatrosu ve konservatuarı gibi profesyonellerin çalışabileceği kurumlar olarak görmenin deyanlı olduğunu belirtmiştir.¹³¹⁹

¹³¹⁴ Baltacıoğlu (1950). s.117,118.

¹³¹⁵ Baltacıoğlu (1 Bir. Teşrin 1936c). Gençliğin toplanacağı yerler halkevleridir, *Yeni Adam*, Sayı:144, s.2.

¹³¹⁶ Baltacıoğlu (1939b). s.19,20.

¹³¹⁷ Baltacıoğlu (1 Bir. Teşrin 1936c). s.2; Baltacıoğlu (1950). 31.

¹³¹⁸ Baltacıoğlu (1950). 30-31.

¹³¹⁹ Baltacıoğlu (4 İk. Teş. 1937). Halkevleri ne yapmalı, ne yapmamalı?, *Yeni Adam*, Sayı:201, s.2.

Halkevlerinin yapısına yönelik çizdiği bu çerçevenin yanı sıra Halkevlerinin ilk ve öncelikli görevini dönemin paradigmalarına uygun bir söylem ile telif ederek ‐ahlakta, sanatta, muaşerette, musikide, tiyatroda, mimaride‐ kısacası her alanda gericilikle savaşmak olarak tespit etmiş, Halkevlerinin taklitçilik, kozmopolitlik ve soysuzlukla da savaşmasının gerekliliği ile ilgili açıklamalar yapmıştır.¹³²⁰

Baltacıoğlu, Halkevleriyle ilgili görüşler paylaşmasının dışında, Halkevlerine piyesleri ve konferanslarıyla katkı da sağlamaya çalışmıştır. Örneğın Halkevleri repertuarına giren ‐Kafa Tamircisi‐ piyesi pek çok halkevinde oynanmıştır. Dahası 1942’de Üsküdar Halkevi’nde sahnelenen piyesin oyuncularını bizzat Baltacıoğlu hazırlamıştır.¹³²¹

Rejimin anlayışına uygun olarak Halkevlerinin özelliklerini yüceltici bir anlatı ile değerlendirmeye çalıştığı görölen Baltacıoğlu, Halkevlerinde; içkinin, kumarın ve dedikodunun hiç olmayacağını, fakat tiyatro, okuma, müzik, spor, konferans ve ders olacağını söylemiştir. Yine Türk ailesinin çocuklarını yetiştirme ve onlara sosyal bir şahsiyet verme noktasında eski gücünü yitirdiğini ve bu gücün cami de dâhil olmak üzere hiçbir kurumda olmadığını, dolayısıyla Halkevlerinin toplumsal bir vazife gördüğünü söylemiştir. İlginç bir şekilde Halkevlerinin sosyal hayatı renklendirdiği için nüfusun artmasına da yardımcı olacağını ve son olarak da Halkevlerinin faaliyetleriyle yeni yeteneklerin çıkacağını ifade etmiştir. Halkevlerine yüklediği bu özellikler ile Halkevlerini, ‐Kemalizm evleri‐ olarak nitelendirmiş ve sayılarının çoğaltılması ve köylere kadar yayılması gerektiğini vurgulamıştır.¹³²²

Baltacıoğlu’nun Halkevleri üzerinden tekrar tekrar milli kültüre yaptığı vurgular, Onun geleneğe olan inanç ve bağlılığının önemli göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Ona göre Halkevleriyle birlikte eşsiz Türk kültürüne hâkim Türkler yetiştirilecek ve Türk kültürü yayılacaktır.¹³²³ Dolayısıyla Halkevlerine köylüden cahile, kadından erkeğe herkesi davet ederek Halkevlerine mektupla, davetle girilmesi usulünün de kaldırılması ve kapıların taşıncaya kadar açılması gerektiğini vurgulamıştır. Dikkat çekici bir nokta ise Baltacıoğlu’nun Halkevlerinin misyonu ve yapısı ile ilgili bazı

¹³²⁰ Baltacıoğlu (1950). s.33.

¹³²¹ Üsküdar Halkevinde yepyeni bir eser (5 Birinciteşrin 1942). *Cumhuriyet*, Sayı:6516, s.2. Baltacıoğlu’nun bazı piyesleri ise repertuara alınmamıştır. Örneğın ‐Huy Canın Altındadır‐ isimli piyesi, CHP’nin belirlediği tetkik heyetinin olumsuz raporuyla repertuara alınmamıştır. Bkz. *BCA*, 490.1.0/889.486.1.

¹³²² Baltacıoğlu (3 Mart 1938). Halkevleri kültür evleridir, *Yeni Adam*, Sayı:218, s.2.

¹³²³ Baltacıoğlu (1950). s.51.

açıklamalarında camileri mevzubahis etmesidir. Örneğin bir yazısında Halkevlerinin, camiler gibi yalnızlık ve ayrılık denilen maneviyat ile savaşmak içinaçıldığını söylemiştir.¹³²⁴ Kanımızca bu hareket tarzı; hem Türk toplumunu Halkevlerine ısındırmak ve çekmek, öte taraftan da bu evlere bir meşruiyet sağlamak içindir. Üstelik o dönem halkevleriyle ilgili yapılan tanımlama ve görüşlerin ihya edici bir üsluba dayanması ve halkevleriyle ilgili kullanılan terminolojide ilahi kavramların sıkça kullanıldığı gözden kaçırılmamalıdır. Baltacıoğlu, bu atmosferde Halkevlerinin gençlerin maddi ve manevi gelişimi için bütün şartlara sahip olduğunu düşünmüş ve Halkevlerini milli kültür açısından sembol bir mekan olarak algılamıştır.

Baltacıoğlu, Halkevlerinin politik kurumlar olmamasına rağmen burada yetişecek olan gençlerin, Cumhuriyetçi, milliyetçi, laik, halkçı, devletçi, inkılâpçı olarak yetiştirilmesinin gerekliliğini de altını çizerek belirtmiştir. Bu noktada Baltacıoğlu, bu ilkelerin ahlaki, estetik ve ilmi yönünün olduğunu belirtmiş ve Halkevlerinin Türk gençlerine sağlayacağı katkılar noktasında kurumların görev alanını da genişletmiştir.¹³²⁵ Halkevlerinden beklenenin çerçevesini toplu olarak şu maddelerle açıklamaya çalışmıştır:

“Türkiye’nin bütün gençlerine toplu hayat yaşatmak.

Onları müşterek iş hayatına alıştırmak.

Onlara müşterek mesuliyet duygusunu aşılama.

Onlara kolektif neşeyi tattırmak.

Onlara rejim (Kemalizm) istikametinde bir moral vermek.

Onlara yürüyüş, musiki, tiyatro, edebiyat zevklerini vermek.

Onlara yeni humaniteyi, yani ilimciliği, endüstriciliği, müsavâtçılığı aşılama.”¹³²⁶

Az önce bahsettiğimiz halkevlerine çizilen geniş ölçekli görev tanımında önemli bir ağırlığı da sanat konusu oluşturmaktaydı. Nitekim halk sanatkarları olarak nitelendirdiği; tuluatçılar, karagözcüler, ortaoyuncular, kuklacılar, meddah ve hokkabazların korunması için Halkevlerini ve maddi imkanlarını adres göstermiştir.

¹³²⁴ Baltacıoğlu (4 İkinci Kânun 1940). Halkevlerinde en yüksek kültür hayrını ondan bekliyoruz, *Yeni Adam*, Sayı:262, s.2.

¹³²⁵ Baltacıoğlu (1950). s.59.

¹³²⁶ Baltacıoğlu (21 İlkteş. 1937). s.2.

Zira bunları tamamen halk ile ilgili görmüş ve bu sanatkârların da zihniyet bakımından “öz Türkler” olduğunu öne sürmüştür.¹³²⁷

Onun eğitim görüşleri noktasında çevreye ayrı bir önem verdiğini görmüştük. Bu noktada Halkevlerinin de bu rolüne atıfta bulunmuştur. Ona göre “Türk gençlerinin milli bir şahsiyet kazanmaları için önce hakiki bir muhit içinde hakiki vazifeler yapmaları lazımdı. İşte bu hakiki muhit Halkevleri olabilir”di. Halkevlerine gelen çocukların sosyal şahsiyetlerini inşa edeceklerini, bu şahsiyetin özelliğinin ise milli şahsiyet olacağını vurgulamıştır. Bu noktada da sahnenin önemine parmak basarak Halkevlerinde sahnenin güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹³²⁸

Bilindiği gibi Halkevleri, DP’nin iktidara gelmesinden sonra tartışma konusu olmuştur. Getirilen en önemli eleştiri Halkevlerinin siyasi propaganda yaptığı ve bunu da CHP adına gerçekleştirdiğiydi. Baltacıoğlu ise bu iddialara karşı çıkararak her zamanki gibi Halkevlerinin kültür evi olduğunu ve Halkevlerini eleştirenlerin bu kurumun görevlerini tam olarak kavrayamadıklarını dile getirmiştir.¹³²⁹

DP iktidarı ile birlikte Halkevlerinin kapatılması meselesi gündemi oldukça meşgul etmiş ve karşılıklı pek çok polemik yaşanmıştır. Ancak kısa bir süre sonra bu tartışmalar Halkevlerinin kapatılması ile sona ermiştir. Halkevleri, 1951 yılında 5830 sayılı kanunun “Resmi Gazete”de yayımlanmasıyla kapatılmış, gerekçe de de şunlar belirtilmiştir:

“Resmi daire ve müesseselerin siyasi partilere bedelsiz mal devredemeyeceklerine ve bu daire ve müesseselerle münfesi derneklere ait olup siyasi partilere terk edilmiş olan gayrimenkul mallarla bu partiler tarafından genel menfaatler için yaptırılmış olan binaların sahiplerine ve hazineye iadesine dair”¹³³⁰

Halkevlerinin kapatılmasından oldukça üzüntü duyan Baltacıoğlu, “Şimdi onun kitapları sandıklara doldurulmuş, şimdi bu zavallı halkevi kapısına kilit asılmış, sıçanlara dans salonu olarak bırakılmıştır!” diyerek Halkevlerinin kapatılışı siyasi bir hesaplaşma olarak algılamıştır. Ancak bu kurumların CHP’nin bir alt kurumu olarak

¹³²⁷ Baltacıoğlu (10 Eylül 1942). Halk sanatkârları, *Yeni Adam*, Sayı:402, s.2.

¹³²⁸ Baltacıoğlu (18 Mart 1937). Büyülü anahtar, *Yeni Adam*, Sayı:168, s.2.

¹³²⁹ Halkevlerimize yapılan devlet yardımı (23 Şubat 1950). *Yeni Adam*, Sayı:638, s.6.

¹³³⁰ *Resmi Gazete* (11 Ağustos 1951). Sayı:7882, s.1781.

çalıştığını görmezden gelmiş, Halkevlerinin kapatılmasına yönelik tepkisi oldukça sert olmuştur:

“Tanrım! Bu ne korkunç bir intikamdır böyle? Kim hangi tanımayan o Halkevinin içinde senin ulu adını kirletmek istedi? Kim, hangi hatip Halkevinin içinde sana karşı durdu? Sen intikamların en korkuncunu ondan aldın. Onun kapılarını kapattırdın. Onu yok ettin! Tanrı. Senin işine akıl ermez ki..”

Halkevlerini Türkiye için yararlı görmesinden hareket ederek bu kurumların siyaset dışında bulunacak bir yolla yaşaması gerektiğini söyleyen Baltacıoğlu, kanun zoruyla bu kurumların CHP’den alındığını ifade ederek DP’ye “Ey kapatıcılar, ey kilit vurucular, ey farelere meydanları boş bırakıcılar” şeklinde seslenmiştir.¹³³¹

Baltacıoğlu’nun Halkevlerinin yaşamasına yönelik bu inançlı tavrı, şüphesiz onun çağdaşlaşma tasarımı ile doğrudan ilgiliydi. Eğitimci yönü de dikkate alındığında kendi felsefesine uyumlu bir yaklaşımla değerlendirme konusu yaptığı Halkevlerinin konumunu kültür ile çağdaşlaşmadakimisyonu noktasında ön plana çıkarmıştır. Çünkü bu kurumların; çağdaşlaşma safhasında gerekli dönüşümlere yardım ettiği oranda Türk kültürünün yaşatılarak yayılmasına da olanak sağladığını/sağlayabileceğini düşünmekteydi.

6.6. Tarih Eğitimi

Baltacıoğlu, eğitim sisteminin temel problemlerinden bazıları olarak gördüğü ezbercilik, tek ders kitabına bağlılık gibi durumları, eğitim hayatı boyunca tecrübe etmiştir.¹³³² Bundan ötürü Türkiye’de tarih öğretiminin durumunu, hiç de olumlu görmemiştir:

“Tarih kitaplarının ne can sıkıcı kitaplar olduğunu bilmez miyim? Çocukken rüştüyede, genç adamken idadide tarih derslerinden çektiğim sıkıntıyı unutabilir miyim? Tarih, eski insan topluluklarını bize öğreten bu bilgi, o

¹³³¹ Baltacıoğlu (3 Temmuz 1952). Halkevlerini kapattınız memlekete kötülük ettiniz, *Yeni Adam*, Sayı:722, s.2.

¹³³² B. Ata (Ekim 2000). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve tarih eğitimi, *Türk Kültürü*, Sayı:450, s.590.

kadar canlı ve sevimli olduğu halde neden bu derece ölü ve korkunç oluyor?
Sebeb öğretim ananeleri olsa gerek.”¹³³³

Baltacıoğlu'nun, tüm eğitim alanlarına yaklaşımının bir yönü, eğitim ve öğretimden beklediği işlevsellik idi. Tarih öğretimini de öğrencilere vatan duygusunu geçirebileceği oranda önemsemiştir.¹³³⁴

“Talim ve Terbiyede İnkılâp” isimli eserinde da tarih dersine tayin ettiği işlevselliği gösteren bilgiler göze çarpmaktadır. Kitabın yayınlandığı tarihe bakıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun hat safhada sıkıntı çektiği bir dönem olduğu görülmektedir. Balkan Savaşı'nın yaşandığı ve kamuoyunda ciddi bir travmanıyla yaşandığı bu ortamdan Baltacıoğlu da etkilenmiştir. Nitekim bu etki, konumuzu ilgilendiren şu satırlarına yansımıştır:

“Dersler arasında tarih, coğrafya... gibi bazıları; fikri halden maziye doğru sürükleyerek mazinin saadetlerini, refahlarını, şanlı muvaffakiyetlerini öğreterek halin felaketlerini, hezimetlerini göstererek, bir yandan gurur-u milliyi tenmiye edecek, bir yandan da yeni nesli intikama sevkedecektir.”¹³³⁵

Baltacıoğlu, tarihe yüklediği bu pratik işlevselliğin yanında tarihin pek çok faydasına da değinmiştir. Tarihin geçmiş ile bir bağ kurmaya yardım ettiğini, geçmişte yaşamış, medeniyet oluşturmuş eski toplumların sosyal şahsiyetleriyle teması sağladığını, “müşahhası” tetkik zevkini uyandırdığını, toplumların hayatlarını, medeniyetini en önemli ve en gerekli izahlar ile ortaya koyduğunu söylemiştir. Yine tarihin, hiçbir toplumun yoktan var olmadığını, birden gelişmediğini, daha da önemlisi evrimlerin tedrici değil de, ani ve yaratıcı olduğunu gösterdiğini, toplumların/insanoğullarının birbirinin uzuvları olduğunu, kendi kabuğuna kapanmış toplumların sonunun ise hüsrân olduğunu açığa çıkardığını belirtmiştir. Son olarak, tarihin insanlara; toplumların canlı olduğunu ve durmanın bu cana düşman olduğunu, din de dâhil olmak üzere ahlak, ekonomi, hukuk, eğitim gibi kurumların tekâmüle tabi olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir.¹³³⁶

Bir başka yazısında, doğru olarak öğretilcek tarihin faydalarını şöyle belirtmiştir:

¹³³³ Baltacıoğlu (4 İlk Kânun 1941). Yeni öğretmen tarihi nasıl öğreteceksin?, *Yeni Adam*, Sayı:362, s.8.

¹³³⁴ Ata (Ekim 2000). s.592.

¹³³⁵ Baltacıoğlu (1927). s.77; Ata (Ekim 2000). s.592.

¹³³⁶ Baltacıoğlu (30 Eylül 1937). s.2.

- “İçinde yaşamadığımız, yaşamamız da imkânsız olan geçmiş cemiyetlerin hayatını mümkün olduğu kadar doğru olarak öğretir.
- Cemiyetleri olduğu gibi, bütün müşahhaslıkları ile incelediği için müşahhas realite duygusunu, zekâsını verir. Bu duygu içinde bulunduğumuz cemiyeti anlamaya ve yaşamaya yarar.
- Cemiyetleri zaman içinde, zaman sırasıyla ve zaman ilgileriyle incelediği için bizde zaman, birbirini kovalama, tarihi çevre, tarihi imkân şuurlarını uyandırır. Buda cemiyet olaylarını zaman çerçevesi içinde, tabii şartlarla düşünmemize yarar.
- Bugünkü cemiyetlerde yaşayan birçok örf, adet, anane ve artıkların geçmiş zamandaki köklerini gösterir, bize akiltersi görünen bu olayların çıkağını, yaşama haklarını anlatır. Her yanda gördüğümüz bir çok antika şeylerin ne olduklarını anlatır.
- Beşerin değişen ve değişmeyen hallerini öğretir. İnsanda gelip geçici veya temelli olan karakterleri bu yüzden öğreniriz.
- Sosyoloji için materyal verir. Bu bilgi sayesinde sosyolojik incelemeler yapılabilir.
- Büyük adamların hayatını öğrenerek insan ruhunun zaaflarını, kuvvetlerini öğrenmiş ve kendimizi daha iyi tanımış oluruz.
- Sanatkârlar için ilham kaynağıdır.”¹³³⁷

Belirttiği bunca önemine rağmen tarih neden sevilmiyordu? Bu soruyu değerlendiren Baltacıoğlu, tarihin kafayı çalıştırdığı ve beslediği anda sevildiğini, bunun için de ilk şartın anlaşılması olduğunu söylemiştir. Diğer türlü anlaşılamayan bir tarihin “işkence” olduğunun altını çizmiş ve çocuklara tarih sevgisi yerine tarih korkusu verildiğini söyleyerekkabahati öğretmenlerin öğretim tekniklerinde görmüştür.¹³³⁸

Türk eğitiminin genel problemlerinden biri olarak düşündüğü ezberciliğin tarih eğitiminin de en büyük sıkıntısı olduğunu söyleyen Baltacıoğlu, bunun en önemli nedenini ise tarih programlarının oldukça yüklü ve ders kitaplarının zamanında bitirilmesine imkân bırakmayacak derecede büyük olması olarak göstermiştir. Bu

¹³³⁷ Baltacıoğlu (4 İlk Kânun 1941), s.8.

¹³³⁸ Baltacıoğlu (31 İlk Teşrin 1935). Tarihi nasıl öğrettim, *Yeni adam* Sayı:96, s.10.

nedenle yapılacak ilk işi, tarih kitaplarının 60-70 sayfaya indirgenmesi şeklinde ifade etmiştir. Ardından tarih kitaplarına girecek bilginin mahiyetini ise şöyle açıklamıştır:

“Okullarda tarih tedrisatının âsil ve meşru hedefi bilgi teferruatı vermek olmayıp oluş (devenir) ve akış (durêe) fikrini vermektir. Bu iki nosyonu kısaca ‘tekamül’ diye anlatabilir. ‘cemiyetler nasıl değişiyorlar?’ eğer tarih tedrisatı bu soruya açık ve müsbet bir cevap verebiliyorsa vazifesini yapmış olur.”

Dolayısıyla Türkiye’de tarih tedrisatı şuurunun aydınlanması ve güçlenmesi ve hatta bunun için bir kongre toplanması gerektiğini belirtmiştir. Oluşturulacak bir komisyonun da yeni bir tarih programı hazırlaması gerektiğini ve bir başka komisyonun bu yeni programa uygun ders kitapları yazması lüzumunu söylemiştir.¹³³⁹

B. Ata’nın da tespit ettiği gibi Baltacıoğlu, “Hususi Tedris Usulleri” isimli kitabında, tarih öğretiminde iki yanlışın yapıldığını ortaya koymuştur. İlk olarak, tarihin “telakkisi” üzerine yapılan yanlışlara değinmiştir. Buna göre uygarlık tarihinin önem ve gerekliliği açıklanırken söz konusu tarihin önemli amillerinden biri olan savaşların etkisinin hesaba katılmamasını ilmi görmemiş, diğer ifadesiyle tarihin sadece siyaset yahut hükümdarlar tarihi olmadığını, tarih öğretiminin toplumsal alanın bütününe kapsadığını söylemiştir. Tarih öğretiminde yapılan diğer yanlış ise “öğretmek, malumatı nakletmek, belletmek” gibi yöntemlerin kullanılması şeklinde izah etmiştir.¹³⁴⁰ Bu çıkarımları ekseninde tarih öğretmenlerinin yapması gerekenleri şu şekilde açıklamıştır:

- Tarihin üzerinde çalışması gereken saha toplumdur. Tarih öğretiminin amacı, bütün toplumsal kurumlardır.
- Tarihi çalışabileceği bir muhite/çevreye sahiptir. Bu da arşiv, kütüphane, laboratuvar, masa, fiş gibi özel bir odadır. Öğrenciler için de tarihi çalışmalara uygun bir çalışma çevresi yapılmalıdır.
- Tarihi çalışma alanı içerisinde bir takım teknik bilgilerine sahiptir. Aynı şekilde öğrencide de böyle bir araştırma/inceleme tekniği oluşturulmalıdır.

¹³³⁹ Baltacıoğlu (21 İkinci teşrin 1940). Tarih tedrisatımız, *Yeni Adam*, Sayı:308, s.2.

¹³⁴⁰ Ata (Ekim 2000). s.593; Baltacıoğlu (1930b), s.97

- Tarihçi sadece bilgiyi bulan kişi değil, bulduğu bilgiyi usulüyle inceleyen ve sentezler çıkararak kişidir. Tarihçi, öğrenciye de bu yöntemleri kazandırır ve öğrencileri bu şekilde yetiştirir.¹³⁴¹

Bu hususta bir parantezi de izah konusuna ayırmış olan Baltacıoğlu, tarihin mutlaka açıklanması gerektiğini, aksi durumda tarih öğretiminin eksik kalacağını söylemiş ve yöntemi “objektif bir sosyolojinin izahı” olarak belirterek sosyal olayların yine sosyal sebepler ile izah edilebileceğini söylemiştir.¹³⁴²

Baltacıoğlu, Tarihçiyi “duyguları, aklı, şüpheleri, tekniği, mesleki alışkanlıkları, bilgisi ile bir âlem, bütün bir şahsiyet(...)” olarak tanımlamış ve tarih öğretiminin amacını bu mesleki şahsiyeti taşıyan tarihçilerin yetiştirilmesi olarak belirtmiştir. Okulda hem öğrencinin yaşı, hem zaman ve mekânın uygunsuzluğu nedeniyle tarihçi yetiştirilemeyeceğini belirterek okulda verilen tarih öğretiminin amacını, “gerçek hayata, yani tarihçinin meslek hayatına başlatmak, alıştırmak için hazırlamak, inisiye etmek” olarak ifade etmiştir.¹³⁴³

“Tarih ve Terbiye” isimli eserinde de tarihin konusu, faydası, tekniği, felsefesi ve tarih öğretimi ile ilgili detaylı incelemelerde bulunan Baltacıoğlu, ilk, ortaokul yahut lisede verilen tarih eğitimiyle tarihçi yetiştirmenin amaç olmadığını, ancak öğrenciyi tarihçi yapmadan da tarihçi şahsiyetinin verilebileceğini söylemektedir.¹³⁴⁴

Bu aşamada meslek ve teknik adamı olarak tarihçi şahsiyetiyle ilgili olarak verdiği bilgileri şu şekilde aktarabiliriz:

- 1- Tarihçi, tarihi kitaplardan öğrenen kişi değil, gerçeği kendi şahsıyla doğrudan doğruya öğrenen adamdır. Yani tarihçi, “bilgi okuyucusu değil, bilgi müstahsilidir.”
- 2- Tarihçi, geçmişi doküman, izler ve artakalanlardan inceleyen kişidir. Dolayısıyla tarihçi için doküman ve antikalar oldukça önemlidir.
- 3- Tarihçi, belirtilen bu dokümanları okuyan ve anlayan kişidir.
- 4- Tarihçi, tarih araştırmalarına göre yapılan çalışmalara, araştırma tekniklerine ve tarih metodolojisine hâkim olan adamdır.

¹³⁴¹ Baltacıoğlu (1930b). s.101,102; Baltacıoğlu (1942c). s.248-250; Ata (Ekim 2000). s.593.

¹³⁴² Baltacıoğlu (5 İlk Kânun 1935). Tarihi nasıl izah ettim?, *Yeni adam*, Sayı:101, s.4; Baltacıoğlu (26 Mart 1942). Tarihi nasıl öğrettim, *Yeni Adam*, Sayı:378, s.4.

¹³⁴³ Baltacıoğlu (4 İlk Kânun 1941). s.8,9.

¹³⁴⁴ Baltacıoğlu (1935b). s.165,166.

5- Dokümanların karanlıkta bıraktığı alanları muhakeme ve muhayyilesiyle aydınlatan adamdır.

6- Tarihçi, ilmi travay ve keşifler yapan ve bunu da ortaya koyan adamdır.¹³⁴⁵

Baltacıoğlu, anlaşıldığı gibi tarihçinin, bilgilerini hazır bilgiler üzerinden elde etmediğini, bilgilerini “istihsal” ettiğini söylemiştir. “İstihsal” yollarını ise antikalar ve yazılı eserler olmak üzere iki kaynak olarak belirtmiştir. Tarihçinin geçmiş dönemleri açıklamak için kullandığı bu kaynakları doküman olarak nitelendiren Baltacıoğlu, tarih öğretmeninin de ilk görevlerinden birini öğrencilerini bu dokümanları aramaya, görmeye ve anlamaya alıştırmak olarak açıklamıştır. Okulların bu tarz dokümanlardan oluşturabilecek müzeler kurabileceğini de ifade ederek bu hususta çeşitli yollar göstermiştir.¹³⁴⁶

Baltacıoğlu, öğrencilere tarih görevleri, kendi ifadesiyle tarihi travaylar yaptırılması gerektiğini de ihmal etmeden ifade etmiş, bu önerisini somutlaştırmak adına şu örneği vermiştir:

“XX’inci asırda makine, insanların hayatında ne gibi zaruri değişiklikler yaptı? Bu hayatı eskisi ile karşılaştırınız.. Talebe bu travayları hazırlamak için kitaplara, resimlere bakacak, araştırmalar yapacak, şüphelere tereddütlere uğrayacak(...) sonunda kendine göre doğru veya yanlış, başarılı veya başarısız bir travay meydana getirecektir.”¹³⁴⁷

Baltacıoğlu, ayrıca tarihçilerin kafasının bir dolu bilgiyle olduğunun sanılmasının yanlışlığı vurguladığını, zira tarihçinin dağınık bilgileri düzenlediğini, birliğe ve bütünlüğe ulaştırdığı söylemiştir. Dolayısıyla ilkokul, ortaokul yahut lise tarih öğretmeninin öğrencilere vermek zorunda olduğu nosyonlardan birini “tarihi oluş nosyonu” olarak tespit etmiş, tarihin konusu da Türkler, Yunanlılar ve Romalıları gibi “konkre (müşahhas) cemiyetler” olarak belirtmiştir. Bu aşamada sosyoloji ve tarih arasındaki ayrımı da değerli görmüş ve aralarındaki ayrılığı müşahhaslık (somutluk) ve mücerretlik (soyutluk) olarak ifade etmiştir. Ona göre sosyoloji öğretimi mücerretleştirirken tarih öğretimi şahıslandırır.¹³⁴⁸

¹³⁴⁵ Baltacıoğlu (4 İlk Kânun 1941). s.8,9.

¹³⁴⁶ Baltacıoğlu (11 İlk Kânun 1941). Yeni öğretmen tarihi nasıl öğreteceksin, *Yeni Adam*, Sayı:363, s.10.

¹³⁴⁷ Baltacıoğlu (11 İlk Kânun 1941). s.11.

¹³⁴⁸ Baltacıoğlu (19 Şubat 1942b). Tarihi nasıl öğrettim, *Yeni Adam*, Sayı:373, s.4.

Son olarak Baltacıoğlu'nun eğitim felsefesi olan "İçtimai Mektep" prensipleri doğrultusunda tarih eğitimine yaklaşımını Şu Şekilde açıklayabilmek mümkündür.

Şahsiyet Prensibi: Baltacıoğlu'na göre tarih eğitimiyle öğrenciye tarihçi Şahsiyeti kazandırılacak, yani ufak ölçekte bir tarihçi yetiştirilecektir.

Muhit ilkesi: Tarih öğretiminde, yazılı eserler, kitabeler, abideler ve antikalardan çevreyi oluşturduğu söyleyen Baltacıoğlu, çocuğun yaşıadığı toplumun bugünkü halini de son derece önemli görmüş ve bu canlı sosyeteyi bir tarih laboratuvarı olarak ifade etmiştir. Dolayısıyla okulda oluşturulacak bir tarih müzesi yahut odası ile birlikte öğrencilerin gerçek bir tarihçi ortamında yetişebileceğini belirtmiştir.

Travay İlkesi: Çalışma ya da iş ilkesi de denilebilecek olan bu prensip ile öğrenci pasif bir durumda değil, aktif bir konumda olacak, öğrenci doğrudan iş yapacaktır.

Randıman ilkesi: Tarihçi, ilmi, ekonomik yahut sosyal bir değeri olan bir verim amaçlayacaktır. Bu nedenle yazı, makale, kitap veya etüt, konferans gibi gerçek eserler verilmelidir. Ona göre imtihan yerine bu tarz dönütler daha faydalı olacaktır.

İnisiyasyon İlkesi: Başlatma, alıştıırma ilkesi olan bu prensibe göre tarihçi, öğrenciyi tarihçi Şahsiyete/zihniyete alıştıırmaya başlamalıdır. Bu noktada önemli olan husus ise ele alınacak tarihi konuların hangileri olduğudur. Baltacıoğlu bu aşamada Şunları belirtir: "sosyal tipler fikri, sosyal oluş fikri, sosyal determinizm fikri ve büyük adamlar fikri." Baltacıoğlu, öğrenciye tarihi araştırma tekniklerinin öğretilmeye başlanması gerektiğini de dile getirmiştir. İlk olarak dokümanlar üzerinde objektif gözlem yapma ve ardından doküman araştırması yapılmasına dikkat çekmiştir. Son olarak bu dokümanların öğrenciler tarafından tasnif ve telif edileceğini, böylece öğrencinin tarihçi zihniyetine başlamış olacağını söylemiştir.¹³⁴⁹

6.7. Coğrafya Eğitimi

Baltacıoğlu'nun eğitim bahsinde sıkça yakındığı problemlerden biri olan ezbercilik, coğrafya tedrisatında da yakındığı bir durumdur. Nitekim Baltacıoğlu henüz rüştiye öğrenciliği sırasında ezberci mantıktan Şikayet etmiş ve böylece coğrafya sevgisi yerine coğrafya nefreti kazandıklarını aktarmıştır.¹³⁵⁰ Vefa'daki öğrencilik yıllarında

¹³⁴⁹ Baltacıoğlu (1938). 131-133; Ata (Ekim 2000). s.598-599.

¹³⁵⁰ Baltacıoğlu (1932). s.223.

gördüğü coğrafya dersi ile ilgili olarak da şunları söylemiştir: “1901’de Vefa İdadisinde talebeyim. Coğrafya muallimimiz coğrafyayı ezberlememizi istiyordu. Ne şekilde olursa olsun istibdat istemem. Coğrafyayı da bunun için ezberleyemiyordum. İlk defa olarak mektep tahsilinden şikâyet ettim.”¹³⁵¹ Coğrafya eğitiminde önemli bir yeri olan kitap, resim, harita, atlas gibi çeşitli ders araçlarını, ezber için bir vasıta olarak kullanmayı tehlikeli görmüş ve bilginin süs için değil, hayat için kullanılması gereken bir alet olduğunu belirtmiştir.¹³⁵²

Baltacıoğlu, belirttiğimiz gibi her ne kadar eğitim hayatında coğrafya dersinin işleyişi ile ilgili sorunlar yaşamışsa da bütün bu olumsuzluklara rağmen coğrafyayı oldukça seviyordu:

“Bende coğrafya ihtirası Jules Verne’in romanlarıyla başlar. Vefa İdadisinde talebe iken Afrika ormanlarında seyahat etmek için evden ve memleketten kaçmayı düşünürdüm. Gençliğimde birkaç tane seyahat romanı da yazdım. Sonra birçok coğrafya alimlerinin kitaplarını okudum: Vidal de la Blache. Demangeon, Brunhes(...) bundan çeyrek asır önce yazılmış Coğrafyanın Usulü Tedrisi adlı ve Maarif Nezareti tarafından basılmış olan Bir de kitabım vardır. Bu kitap yanılmıyorsam Türkçede coğrafya pedagojisine dair yazılan ilk eserdir.”¹³⁵³

Coğrafya eğitimine yönelik yaklaşımındaki en önemli etkiyi, Rousseau’nun “Emile” adlı eseri yapmıştır. Bu eserde eşyaya yapılan vurgular ve Rousseau’nun, asıllar dururken kopyalarının/hayallerinin eğitimde kullanılmasına karşı duruşu, onu etkilemiştir.¹³⁵⁴

Baltacıoğlu’nun eğitim görüşlerinin ana gövdelerinden biri olan faydacı yaklaşımı coğrafya eğitiminde de görülmektedir. Nitekim coğrafyanın pratik faydalarından söz etmiş ve bunları şöyle belirtmiştir:

“Coğrafya insana memleketini öğretir. Coğrafya insana gâib olan vatanını öğretir. Coğrafya insana nakliyat, muhabere ve irtibat vesâitini öğretir. Coğrafya insana vatanını sevdendirir. Coğrafya insanın zihnini açar: fikrini, kalbini, iradesini terbiye eder.”

¹³⁵¹ Baltacıoğlu (8 Bir. Teşrin 1936a). s.14

¹³⁵² Baltacıoğlu (19 Haziran 1941). Coğrafya kongresi, *Yeni Adam*, Sayı:338, s.5.

¹³⁵³ Baltacıoğlu (19 Haziran 1941). s.2.

¹³⁵⁴ Baltacıoğlu (1932). s.223,224.

Bu bağlamda doğduğu köyü/bucağı bilmeyen, ormanlarını, ovalarını ve madenlerinin yerini tanımayan insanların ülkesini muhafaza edebilecek kabiliyette olmadıklarını söylemiş¹³⁵⁵ ve “Coğrafyanın Usûl-i Tedrisi” isimli çalışmasında bu konulara değinerek coğrafya eğitimine yönelik tematik alt başlıklar belirlemiştir. Bu başlıklardan bazıları şunlardır:

“Coğrafya herşeyden evvel bir eşya dersidir.

İlk coğrafya dersleri tabiattan alınmalıdır.

Coğrafya dersleri yakından başlayıp uzaklara gitmelidir.

Coğrafya tedrisatında hâdisat-ı tabiiyenin fırsatlarından istifa etmelidir.

Coğrafya tedrisatında resimlere müracaat etmelidir.

Elişi numunelerinden istifade etmelidir.

Coğrafyaya ait resimlerden mecmualar yaptırmalıdır.

Mukayese cetvelleri yaptırılmalı.

Coğrafyadaki yalnız isimleri değil, esbab ve avâmili de öğretmelidir.

Talebenin malumat-ı sabıkasına müracaat etmeli.

Malumatı muhit-i tabii ve aslilerinde vermeli.

Tahtada kroki (taslak) yapmak usulüne müracaat etmelidir.

Musavver coğrafya defterleri yaptırmalıdır.

Kabartma haritalar gösterilmelidir.

Talebeye kabartma haritalar yaptırmalıdır.

Talebeye harita çıkarmak usulünü öğretmelidir.

Çocuklara coğrafya oyunları, müsabakaları yaptırmalıdır.”¹³⁵⁶

Cumhuriyet’in ilanından sonra da Türkiye’de coğrafya eğitiminin geri olduğunu düşünmüş ve bunun en önemli nedenini coğrafya bilgisi değilse bile “felsefelik kültürün eksik” olması olarak görmüştür. Coğrafyayı yeryüzünden bahseden bir bilim olarak değerlendiren görüşü eksik ve sığ gören Baltacıoğlu, coğrafyanın ayırıcı özelliğini şöyle açıklamıştır:

“O daima yeryüzünün biçiminden bahseder. Bu ister tabiata ait olsun, ister insanlara ait olsun, yeryüzündeki biçimlerden bahseder. Onun için coğrafya bir şekil ve harita bilimidir. Coğrafyacı bu haritaları gelişigüzel, modelde

¹³⁵⁵ Baltacıoğlu (1330c). *Coğrafyanın usûl-i tedrisi*, Matbaa-i Amire: İstanbul, s.3.

¹³⁵⁶ Baltacıoğlu (1330c). s.7.

bulduğu gibi çizmez. Yeri, şekil ve biçim mntıklarına ayırdıktan sonra çizer.”

Coğrafyanın ezber odaklı anlayıştan sıyrılarak öğrencilere sevdirebileceğinden söz etmiş, coğrafyanın daha ilmi bir şekilde ele alınması gerektiğini düşünmüş ve coğrafya anlayışındaki şu üç tehlikeden söz etmiştir:

- 1- “Kadercilik ve belirsizlik: Karpat Dağı, Ural Dağı, Himalaya Dağı... Niçin böyle olmuş? Ne bileyim ben, Allah yaratmış! Yahut: işte öyle!
- 2- Bizim memleketin havası, bizim ormanlar, bizim denizler... İyi fakat bunları sizin yapan sebepler? Cevap: Memleket coğrafyası!
- 3- Vaktiyle burası ağaçlık, çamlık, bağlık imiş, şimdi çorak. Sebep? Bilinmiyor ahalinin tembelliği olacak.”¹³⁵⁷

Coğrafya öğretiminin değişmesi gibi bu anlayışların da mutlaka değişmesi gerektiğine inanan Baltacıoğlu, “Toplu Tedris” isimli çalışmasında da coğrafyayla ilgili şunları söylemiştir:

“Coğrafya yeryüzü bilgisi değil, yeryüzündeki mntıkların, zonelerin bilgisidir. Yeryüzünü vareden toprakları, suları, havaları, nebatları, hayvanları ve insan sosyetelerini, sonra bu sosyetenin müesseseleri olan dinleri, teknikleri, dilleri... hep homojen şekil bölümlerine, zone'lara ayırınız; böylece bir takım şekil tipleri, morfolojik üniteler, şekil mntıkları, zoneler elde edeceksiniz ki bunların ilmi surette incelenmesine coğrafya ilmi denir. Öyleyse coğrafya yeryüzünün gelişigüzel incelenmesi değil, metodik ve orijinal bir incelenmesidir. Bu incelemenin izahlı olması da lazımdır. Mntıkların teşekkülündeki sebepler iki gruba ayrılır: fizikoşimik olanlar, sosyal olanlar.”¹³⁵⁸

Coğrafya öğretimi noktasında belirli prensipler de belirleyen Baltacıoğlu, bunlardan birini “topluluk prensibi” olarak açıklamıştır. Her hangi bir savaşı, sömürgecilik mücadelelerini yahut olayları anlatırken bunun coğrafyayı ilgilendiren nedenlerinin de canlı bir şekilde verilmesi gerektiğini söylemiş ve İtalya-Habeş savaşını herkesin merak ettiğini belirterek şu örneği vermiştir: “Bu harp ve sahnesini aydınlatmak için İtalya, Habeş, İngiltere, Mısır, Somali, Eritre, Afrika, Akdeniz,

¹³⁵⁷ Baltacıoğlu (23 İk. Kânun 1936). Coğrafya öğretmenin prensipleri, *Yeni Adam*, Sayı:108, s.4,5.

¹³⁵⁸ Baltacıoğlu (1938). s.143,144.

Malta... üzerine vereceğim her bilgi topluluk prensibine uygun olur.” Baltacıoğlu, bu bilgilerin ise gelişi güzel değil, vukuata, olaylara göre verileceğini söylemiş, rneğin İtalyanların Habeşistan’da neden ilerleyemediklerini sorusuna doğru cevap verebilmek için, Habeşistan’ın fiziki coğrafyasını bilmenin gerekli olduğunu ifade etmiştir.

Öğrencilerin nasıl olması gereğini ise “istihsal prensibi” ile açıklamıştır: “coğrafyayı ğretmen ğretmeyecek, ğrenci kimse öğrenecektir. ğrenmek bir tabii hadise olduğundan kendine mahsus bir takım kanunlara tabiidir. İnsan bir şeyi ancak şahsiyeti, yani yaratıcı benliği ve bütünlüğü ile yaşayarak öğrenebilir.” Bu anlayışa göre, ğretmen bilgiyi doğrudan doğruya öğrenciye vermeyecek, öğrenme safhasında gerekli olan ortamı sağlayacaktır. Nitekimbu konuda öğretmenlerin yapması gerekeni şöyle örneklendirmiştir: “İtalyanların Habeş topraklarında niçin ilerleyemediklerini izah edecek yerde bunları bir mesele şeklinde ileriye sürmek, sormak sonra bilgi kaynaklarını gösterip öğrencilerinden şahsi travaylar istemek gerektir.”¹³⁵⁹

Sonuç olarak Baltacıoğlu, coğrafya eğitimini eğitim tezi doğrultusunda şöyle açıklamıştır.

şahsiyet prensibine göre: Baltacıoğlu, öncelikle coğrafya öğretiminin amacının açıkça bilinmesi gereğine vurgu yapmıştır. Gerçekte coğrafya uzmanı ve coğrafya ğrencisi için iki ayrı bilginin olmadığını, coğrafya ilminin bir ve herkes için olduğunu ifade etmiş ve şunları belirtmiştir:

“yleyse coğrafya dersi vermek, coğrafyacı şahsiyetine temessül etmekten başka türlü anlaşılamaz. Bu gayeyi iyice aydınlattıktan sonra, iş bu mesleki teşekkülün derecesine kalır. Talebemizi coğrafya aliminin şahsiyetine ne dereceye kadar temsil edebiliriz. Hiç şüphe yok ki ilkokulda sadece bir inisiyasyon düşünülecektir.”

Muhit prensibine göre: Baltacıoğlu, ğrenciler coğrafi bilgiler için bir nevi aıktırılması gerektiğini ve bunun da ancak oluşturulacak evre ile ilgili olduğunu söylemiştir. Öğrenciler, her günkü konular, problemler üzerine tartışabilecekleri, kısa etütler sunabilecekleri, kitap ve gazete okuyabilecekleri bir çevreye (okula) sahip olmalıdırlar. Zira yaşayarak edindikleri bilgiler “hep canlı ve toplu merkez etrafında dizileceğinden toplu olacaktır.”

¹³⁵⁹ Baltacıoğlu (30 İk. Kânun 1936). Coğrafya ğretmenin prensipleri, *Yeni Adam*, Sayı:109, s.4.

Travay prensibine göre: Bu prensibe gelene dek bir coğrafi inisiyasyona başlamış, okulda coğrafyanın sosyal hayatını soluyarak sosyal kişiliklerini elde etmiş öğrenciler, travay prensibi doğrultusunda bizzat kendileri coğrafya ile ilgili bir takım işler/faaliyetler yapacaklardır.

Randıman prensibine göre: Bu ilkeyle birlikte gerçek bir çevre içinde gerçek bir travay elde eden öğrencinin sarf ettiği emek, verim sağlanacaktır. Bahsedilen randıman; öğrencinin işini bir levha, kitap, harita ya da bir makale şeklinde bastırmaktır. Yanı sıra öğretmenler gözetiminde münazara şeklinde konferanslar da bu prensibe örnek olarak gösterilebilir.

İnisiyasyon prensibine göre: Baltacıoğlu'na göre özellikle ilkokulda çocuklara bütün bir coğrafya bilgisinin verilmesi mümkün değildir. Bu bağlamda yapılması gereken öğrencileri “âlim şahsiyetine” başlatmaktır ve ona göre “mıntıka fikri, fiziki ve sosyal determinizm fikri” gibi coğrafyanın temel konularıyla başlanılabilir.¹³⁶⁰

6.8. Çocuk Eğitimi

Baltacıoğlu çocuğu, fiziki açıdan çok güçsüz, aynı zamanda ruhu çok zengin bir “mahlûk”, ayrıca her şeyi merak eden ve yapmak isteyen, tüm taşkınlığı ve aczine rağmen, “son derece kurnaz, diplomat ve azgın bir mahlûk” şeklinde nitelendirmiştir. Yanı sıra çocuğun nevi kendinde olduğunu bu yüzden de sadece kendisine benzetilebileceğini söylemiştir.¹³⁶¹ Onun çocuk eğitimine eğilmesi ise “bu büyük küçükler kitlesinin” en iyi vasıtalarla okutulması gereği ve doğal olarak Türkiye'nin çağdaşlaşmasıyla doğrudan ilintiliydi.¹³⁶²

Bu eğitimin ise zorla, müdahale ile olacağına inanmıyordu. Herşeyden önce çocuğu “sosyal bir ağaç” olarak nitelendiren Baltacıoğlu, bu algı etrafında çocuk eğitimiyle ilgili olarak şunları söylemiştir:

- I- “Çocuğu terbiye etmek için zorlamak değil, terbiye alması için ona yardım etmek lazımdır. Terbiye dışarıdan içeriye olmaz.
- II- Bu terbiye çocuğun kendi cehtiyle, kendi dileğiyle alınabilir. Terbiye içeriden dışarıya olabilir.

¹³⁶⁰ Detaylı bilgi için bkz. Baltacıoğlu (1938). s.146-155.

¹³⁶¹ Baltacıoğlu (4 Mayıs 1939). Çocuk nedir, *Yeni Adam*, Sayı:227, s.2.

¹³⁶² Baltacıoğlu (1931a). s.191.

- III- Terbiye çocuğun tabiatına, yani verasetine, yaşına, sosyal akımlarına uygun olmalıdır.
- IV- Çocuğa uygun olan her terbiye onu yetiştirecek, sosyal bir şahsiyet haline gelecektir.
- V- Çocuğa uygun olmayan her terbiye onu bozacak, bir huysuz ve mesleksiz haline getirecektir.”¹³⁶³

Eğitim ilkeleri doğrultusunda çocuk terbiyesindeki amacı, çocuğun içinde yaşayacağı toplumun analık, babalık, yurttaşlık, askerlik, pilotluk, mühendislik... gibi gerçek mesleklerinden birinin şahsiyetini kazandırma olarak ifade etmiştir. Yine çocuğun sözle terbiye edilemeyeceğini, dolayısıyla çocuğu terbiye etmek için onu gerçek bir aile ve meslek muhiti içerisine koymanın lüzumuna değinmiştir. Ardından da çocuğun gerçek bir sosyetenin gerçek vazifelerini bizzat ve bilfiil yapması gerektiğini belirtmiştir. Böylece çocuğun sosyal bir değer taşıyan gerçek bir eser, bir randıman vermesi gerektiğini vurgulamıştır. Son olarak da çocuğun öncelikle en gerekli işleri ve vazifeleri öğrenmesinin gereğine değinmiş vebuna; selam vermek, görüşmek, mektup yazmak, ağaç dikmek, harita kullanmak, kitap okumak, kütüphane sahibi olmak, elbisesini temiz tutmak, yıkanmak gibi çeşitli misaller vermiştir.¹³⁶⁴

Baltacıoğlu, ayrıca çocuğa verilecek sağlam bir terbiyenin on kaidesinden bahsetmiştir. Terbiyenin doğum ile başladığını, dolayısıyla çocuğun terbiyesiyle bu ilk andan itibaren uğraşılması gerektiğini, çocuğun faaliyete muhtaç olması hasebiyle her şeyle oynaşına izin verilmesinin gereğine değinmiştir. Yine çocuğun baskı altında yetiştirilmemesini söylemiş, örneğin gezmeye “atta” dedirtmenin tuhaf olduğunu, çocukların doğru konuşmaya teşvik edilmesi lüzumuna dikkat çekmiştir. Çocuğacin, peri, şeytan yahut gulyabani gibi mistik şeylerden bahsedilmemesi ve çocuklara samimi ve dürüst olunması gerektiğinin altını çizmiştir. Yine dayağın da bir terbiye aracı olmadığını, aksine dayağın çocuğu korkutup bozacağını söylemiştir. Son olarak çocuğun terbiyesinde psikanalizin önemine değinmiş ve terbiyenin teknik bilmekle alakalı olduğunu söylemiştir.¹³⁶⁵

¹³⁶³ Baltacıoğlu (14 Mayıs 1936). Radyodaki konferansım, *YeniAdam*, Sayı:124, s.14; Baltacıoğlu (1948). *Çocukların terbiyesi*, İstanbul: Yeni Adam Yayınları-Şaka Matbaası, s.10,11.

¹³⁶⁴ Baltacıoğlu (1948). s.6,7.

¹³⁶⁵ Baltacıoğlu (1948). s.12-14. Ayrıca bkz. Baltacıoğlu (14 Mayıs 1936). s.15; Baltacıoğlu (Ekim 1975). *Çocuk terbiyesi*, *Yeni Adam*, Sayı:890, s.3; Baltacıoğlu (Nisan 1976). *Çocuk terbiyesi*, *Yeni Adam*, Sayı:896, s.3;

Çocuk eğitimine yaklaşımında Rousseau'dan güçlü esintiler yakalayabileceğimiz Baltacıoğlu, görüldüğü gibi çocuğun gelişim safhasında özgür kılınmasından yanadır. Bu serüvende çocuğun sosyal çevreyi tanınması ve çevreye intibak etmesi, mesleki şahsiyet olumuna yönlenmesi ve çocuğa iyinin, hürriyetin, doğrunun aşılması gerektiği üzerinde durmuştur. Böylelikle gelecek nesillerin bu değerler ile teçhiz edilerek ülkenin kalkınmasında doğrudan etkili olmaları ve Türk kimliği üzerinden toplum-devlet özdeşliğinde bir aidiyet duygusuna sahip olmaları amaçlanmıştır.

6.9. Cinsel Eğitim

Eğitimin her türünde görüşlerini paylaşmaktan çekinmeyen Baltacıoğlu, cinsel eğitim konusuna da el atmış ve hatta uzun sayılabilecekve gerçek olaylarla örneklendirdiği bir yazı dizisikaleme almıştır. Onu cinsel eğitim üzerine düşünmese sevk eden önemli noktalardan birisi, Türkiye'de bir cinsel eğitim probleminin olduğunu düşünmesi olmuştur. Bu konunun nasıl ele alınması gerektiğine yönelik ise şunları söylemiştir:

“Korkunç ihtimal bu işi sırf uzvi ve fizyolojik bir mevzu gibi anlayıp, tabiatın örneklerine bakmaktır. Hayır bir de sosyete var. Onun ahlaki örflerini tanımalıyız. Çünkü ahlaksızlığın sonu medeniyetsizliktir. Yemek içmek gibi cinsel hayat için de sosyete bir takım kaideler koymuştur. Onun için işi yalnız bir fizyoloji adamı gibi halledemeyiz, sosyolog gibi de düşünmeliyiz.”¹³⁶⁶

Cinsel eğitim konusunun gerekliliğine vurgu yapan ve bir an önce incelenmesinden yana tavır alan Baltacıoğlu, bu konudaki sistemli ve detaylı çalışmasına 1946 yılında başlamıştır. Ancak daha önce de cinsel eğitim konusunun mutlaka ele alınması gerektiğini ifade etmekten kaçınmadığı görülmektedir. Örneğin 1942'de bu konunun en azından “Yeni Adam”da kurcalanmamış olmasını eksiklik olarak gördüğünü belirtmiştir.¹³⁶⁷ Şüphesiz konuya olan ilgisine rağmen cinsel eğitim işinin oldukça zor bir konu olduğunu düşünmesi ve konunun hassasiyeti nedeniyle yaşadığı tereddüt ve çekingenlik bunu bir süre geciktirmiştir. Ayrıca “Yeni Adam”da yayınlanan

¹³⁶⁶ Baltacıoğlu (9 Bir. Kân. 1937). Sevicilik, lûtilik ve istimna ile mücadele, *Yeni Adam*, Sayı:206, s.2. Baltacıoğlu'nun cinsel eğitime yaklaşımıyla ilgili olarak şu çalışmaya da bkz. Karaduman (2005). s.77-84.

¹³⁶⁷ Baltacıoğlu (29 İlk Teşrin 1942). Cinsi terbiye, *Yeni Adam*, Sayı:409, s.2.

bazı yazıların ve “Batak” adlı romanının müstehcenlikle yaftalanması, bir süre kendisini tedirgin etmişse de bilimde, sanatta, eğitimde müstehcene yer olmadığına kanaat getirerek bu alandaki boşluğu kapatmaya karar vermiştir.¹³⁶⁸“Yeni Adam”da yayınlanan 69 “tefrikalık” yazı dizisinde konuyu detaylı olarak incelemiştir. Biz konunun boyutunu aşmamak adınadaha ziyade cinsel eğitim konusuna nasıl yaklaştığını değerlendireceğiz. Bu noktada cinsel eğitimi değerlendirışı ünlü beş eğitim ilkesi doğrultusunda olduğundan biz de konuyu bu minvalde ele alacağız.¹³⁶⁹

Baltacıoğlu cinsel eğitim konusunda öncelikli olarak bir ayırım yapmış ve cinsel eğitimin, “cinsel hekimlik”ten başka bir şey olduğunu vurgulamıştır. Eğitimi bir evrim işi olarak gören Baltacıoğlu, insanın bitkiler ve hayvanlar gibi kendi kendine gelişebilme durumunun olmadığını belirterek eğitime olan ihtiyaca dikkati çekmiştir. Cinsel eğitim konusunda da genel eğitim felsefesini sürdürmüş ve bu eğitimin dışarıdan, ergen insanların yardımlarıyla alınabileceğini ve bu yardıma eğitim dendiğini söylemiştir. Ancak eğitimin önemli bir işlevini, toplum için olması şeklinde açıklamış ve bu yolla gençlerin toplumsal alana alıştırılacağını belirtmiştir.¹³⁷⁰

Bu anlamda cinsel eğitimin toplumun isteğine ve yararına göre verilmesi gerektiğini düşünmüş ve cinsel kişiliği yapan etkenleri; normal, düzgün bir gelişme, cinsel güç, yahut cinsel erk ve cinseltöre olarak belirtmiştir. Bu üç maddeyi taşıyan cinsel varlığın toplum gereklerine uygun olduğunu ve bunun adının da cinsel kişilik olduğunu ifade etmiştir.¹³⁷¹

Toplumu cinsel kişiliğin denetlenmesi noktasında da önemseyen Baltacıoğlu, bireylerin cinsel hayatını toplumsal düzene uydurmak zorunda olduğunu söylemiştir. Her şeyden önce cinselliğin dinsel yahut toplumsal, çeşitli nedenlerle utanılan, çekinilen bir durum olarak algılandığını ve cinsel eğitim konusunun bu düşüncelerden sıyrılması gerektiğine inanmıştır. Cinsel eğitimin değerinin başka hiçbir eğitiminkine benzetilemeyeceğini söyledikten sonra da cinsel eğitimle bireyin bedensel olduğu kadar zihinsel olarak da eğitilmiş olacağına dikkati çekmiştir.¹³⁷²

Baltacıoğlu, basit bir söylem ile “toylara cinsel kişilik edindirme eylemi” olarak ifade ettiği cinsel eğitimin olabilmesi için gerekli olanları şöyle açıklamıştır:

¹³⁶⁸ Baltacıoğlu (14 Mart 1946). Cinsel eğitim 3, *Yeni Adam*, Sayı:585, s.8.

¹³⁶⁹ Baltacıoğlu (21 Mart 1946). Cinsel eğitim 4. *Yeni Adam*, Sayı:586, s.8.

¹³⁷⁰ Baltacıoğlu (28 Mart 1946). Cinsel eğitim 5, *Yeni Adam*, Sayı:587, s.8.

¹³⁷¹ Baltacıoğlu (4 Nisan 1946). Cinsel eğitim 6, *Yeni Adam*, Sayı:588, s.8.

¹³⁷² Baltacıoğlu (11 Nisan 1946). Cinsel eğitim 7, *Yeni Adam*, Sayı:589, s.8.

- “Belirli bir toplumun cinsel eğitimden anladığı(cinsel eğitimin amacı).
- Bu anlayışa göre eğitilecek bir toy (cinsel eğitimin konusu).
- Bu anlayışa uygun olan eğitimi toya verecek olan yetişkin (eğitmen).
- Bu eğitimin içinde verildiği yer (cinsel eğitimin çevresi).
- Bu eğitimi vermek için kullanılan teknik (cinsel eğitim yöntemi).”¹³⁷³

Anlaşıldığı üzere toplumun düzenine uygun, normal bir cinsel kişiliğin yaratılmasını, cinsel eğitimin ilk şartı olarak belirlemiş ve ardından “İçtimai Mektep”in ikinci prensibi olan çevre ilkesine göre cinsel eğitimi incelemiştir. İnsanın yaratılışından itibaren bencil olduğu söyleyen Baltacıoğlu, toplumun; bireylerin aksine “ilgici” olduklarını belirterek toplumun kişilikleri biçimlendirdiğini ifade etmiştir.¹³⁷⁴ Böylece cinsel kişiliğin asıl yapıcısı olarak toplumsal çevreyi belirtmiştir.¹³⁷⁵ Bazı pedagogların eğitim çevresinden ilk anladıklarının aile ve okul olduğunu dile getiren Baltacıoğlu, eğitimin önemini belirtmekle birlikte her şey olmadığını hatırlatmıştır. Eğitimi bir toplum kurumu olarak görmesinden hareketle de toplumun bozuk olmasına karşı eğitimin iyi olmasının bir şey ifade edemeyeceğini söylemiştir. Dolayısıyla cinsel kişilikten sorumlu olan ilk kurumu toplum olarak göstermiştir.¹³⁷⁶

Baltacıoğlu, toplumsal alanda cinselliğin tabu olarak görüldüğünü ve bu nedenle ergen çocukların ayıp etrafında baskılandığını, böylece onların cinsel yaşamda bir bozukluğa sevk edildiğini düşünüyordu. Bu bozukluk karşısında ergenlerin evliliğe kadar kendini tutma, mastürbasyon, eşcinsellik yahut fuhuş yollarından birini seçmek durumunda kaldıkları kanısındaydı.¹³⁷⁷ Bu teşebbüslerin çoğu zaman mastürbasyona evrildiğini belirterek bunun kötü ve zararlı bir alışkanlık olduğunu belirtmişti. Eşcinsellik konusuna da şiddetle karşı çıkan Baltacıoğlu, fuhşun da ahlaki bir yıkım getireceğinden ve cinsel doyumunu sağlayamayacağından söz etmişti. Son çare olarak tıpkı köylerde olduğu gibi erkeğin erkenden evlenmesinin kaldığını belirtmişti.¹³⁷⁸

Cinsel eğitim noktasında dikkati çektiği bir başka alan ise aile çevresi idi ve bu çevreyi şöyle açıklamıştı: “aileyi yoğuran bireylerin çocuklar üzerine bilmiyerek, hatta

¹³⁷³ Baltacıoğlu (25 Nisan 1946). Cinsel eğitim 9, *Yeni Adam*, Sayı:591, s.8; Baltacıoğlu (2 Mayıs 1946). Cinsel eğitim 10, *Yeni Adam*, Sayı:592, s.8.

¹³⁷⁴ Baltacıoğlu (13 Haziran 1946). Cinsel eğitim 17, *Yeni Adam*, Sayı:598, s.8.

¹³⁷⁵ Baltacıoğlu (20 Haziran 1946). Cinsel eğitim 18, *Yeni Adam*, Sayı:599, s.8.

¹³⁷⁶ Baltacıoğlu (27 Haziran 1946). Cinsel eğitim 19, *Yeni Adam*, Sayı:600, s.8.

¹³⁷⁷ Baltacıoğlu (4 Temmuz 1946). Cinsel eğitim 20, *Yeni Adam*, Sayı:601, s.8.

¹³⁷⁸ Baltacıoğlu (11 Temmuz 1946).Cinsel eğitim 21, *Yeni Adam*, Sayı:602, s.8. Baltacıoğlu, eşcinselliği bir ruh bozukluğu olarak nitelendirmiştir. bkz. Baltacıoğlu (4 Temmuz 1935). Gençlik için büyük tehlikeler var mıdır?,*Yeni Adam*, Sayı:79, s.10.

istemeyerek yaptıkları şursuz etkilerin topudur. Bu çevrenin önemi işte bu şursuzluğundan ileri gelmektedir.” Çocuğun yetişmesinde son derece önemli olan normal bir ailede “mihaniki dayanışma” ve “organik dayanışma”nın olmasının gerekli olduğunu söyleyen Baltacıoğlu, mihaniki dayanışmayı, kafa ve ruh birlikteliği olarak belirtirken, organik dayanışmayı ise işbölümü olarak açıklamıştır.¹³⁷⁹ Böyle bir ailede yetişen çocuğun cinsel kişiliğinin de sağlam temeller üzerinde gelişmiş olacağını düşünmüştür. Buna karşılık bozuk bir ailede yetişen çocuğun edindiği belli başlı huyları şu şekilde vermiştir:

- 1- “Aşırı, taşkın bir merak, kuşku, araştırma.
- 2- Her şeyi bir sır perdesi arkasında görmek.
- 3- Suç işlemiş gibi çekinme, utanma.
- 4- Erkeklerde kadın korkusu, hatta kadın değersizliği, genç kızlarda genç oğlanlara karşı sebebi anlaşılmasız bir güvensizlik.
- 5- Bütün bu ürkme ve korkmaların sonucu olarak oğlanların oğlanlara, kızların kızlara sokulması.
- 6- Bütün cinsel konuların ayıp, haram konular gibi anlaşılması.
- 7- Evlenme korkusu, evlenmeye karşı gelme, yalnızlığı övme.”¹³⁸⁰

Aileden sonra okulu cinsel eğitim noktasındaki en önemli kurum olarak görmüştür. Baltacıoğlu, kendi nesillerinin yetiştiği, mahalle mektepleri ve rüştiyeleri ise cinsel eğitim açısından “yürekler acısı” olarak nitelendirmiştir.¹³⁸¹

Cinsel eğitim konusunda öğretmenleri de unutmamış ve onlara önemli bir misyon yüklemiştir. Her anne ve babanın cinsel eğitim olarak belirttiği, üreme organları morfolojisi, cinsel fizyoloji ve cinsel psikoloji alanında yeterince yetkin olamayacağından hareketle cinsel eğitim işinin öğretmenler tarafından yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun da öğretmenlerin bilim yetkisi ve ahlak yetkisi gibi iki şartının olduğunu belirtmiştir. Bu bakımdan öğretmen okullarının bu iki noktaya dikkat etmesi gerektiğini söylemiştir.¹³⁸²

¹³⁷⁹ Baltacıoğlu (1 Ağustos 1946). Cinsel eğitim 24, *Yeni Adam*, Sayı:605, s.8. Baltacıoğlu, çocuğun cinsel kişiliğinin oluşmasında annenin önemli bir rolü olduğuna da dikkat çekmişti. Bkz. Yurter (3 Ocak 1952). Cinsel eğitim, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj) *Yeni Adam*, Sayı:716, s.8.

¹³⁸⁰ Baltacıoğlu (8 Ağustos 1946). s.8.

¹³⁸¹ Baltacıoğlu (29 Ağustos 1946). Cinsel eğitim 28, *Yeni Adam*, Sayı:609, s.8.

¹³⁸² Baltacıoğlu (4 Aralık 1947). Cinsel eğitim 30, *Yeni Adam*, Sayı:611, s.13.

“İçtimai Mektep” prensiplerinden üçüncüsü olan “travay prensibi”ni decinsel eğitim bahsine uygulamaya çalışmıştır. Baltacıoğlu, bunu yapmanın “gerçek cinsel şahsiyetin gerçek cinsel muhit içinde tabii olarak nasıl geliştiğini görmek, anlamaya çalışmak demek” olduğunu belirtmiştir. Konunun daha da aydınlanması için bazı açıklamalar yapmıştır. İlk etapta birçok insana göre cinsel kişiliğin kontrolsüzce gelişen fizikopsişik bir olay olarak görüldüğü, ancak hayvanlarda dahi bunun böyle bir olay olarak düşünülmesinin aceleci bir yaklaşım olduğunu söylemiştir. Bunu da aşk üzerinden açıklamıştır. Ona göre şehvet ne kadar hayvansı ise, aşk da o kadar insansı bir olay idi. Dolayısıyla “şehveti yöneltten fizyolojik insansa aşkı yöneltten[in] sosyal insan” olduğunu öne sürmüştür.¹³⁸³

Baltacıoğlu’nun önemle üzerinde durduğu konulardan bir diğeri de çocukların cinsellik üzerine doğru olarak bilgilendirilmesi idi. Bu öğretiminin temel dört konusu olduğunu belirtmiş ve bunları şöyle açıklamıştır:

- *Cinsel gerçeğin anatomisi*: sağlık bilgileriyle birlikte verilmesi gereken cinsel organların anatomisidir.
- *Cinsel gerçeğin fizyolojisi*: çocuklar, cinsel organların biyolojik işlevlerini ve nasıl işlediklerini bilmelidirler.
- *Cinsel gerçeğin psikolojisi*: çocuklar bu bilgiyi edinmemeleri durumunda çeşitli ruhsal hastalıklara maruz kalabilirler.
- *Cinsel gerçeğin sosyolojisi*: cinsellik sadece anatomi, fizyoloji ve psikoloji gibi bilimlerin değil, ahlak, sanat ve hukuk kurallarını ilgilendirir.¹³⁸⁴

Baltacıoğlu’nun cinsel eğitim kapsamında ele aldığı dördüncü prensip randıman prensibidir. Cinsel eğitimin en son ereğini cinsel kişilik olarak gösteren Baltacıoğlu, bu cinsel kişiliğin randımanını/verimini dört şekilde açıklamıştır:

- 1- “Cinsel benliğin gelişmesi.
- 2- Cinsel kişiliğin kurulması.
- 3- Yuva kurmak, aile sahibi olmak.
- 4- Çocuk yetiştirmek.”¹³⁸⁵

Son olarak da “İnisiyasyon” prensibidoğrultusunda cinsel eğitimi değerlendirmiştir. Eğitimi, “acemileri” sosyal hayata alıştırmaları olarak değerlendiren

¹³⁸³ Baltacıoğlu (15 Eylül 1949), Cinsel eğitim 34, *Yeni Adam*, Sayı: 615, s.7.

¹³⁸⁴ Baltacıoğlu (13 Ekim 1949), Cinsel eğitim 38, *Yeni Adam*, Sayı:619, s.7.

¹³⁸⁵ Baltacıoğlu (27 Nisan 1950). Cinsel eğitim 66, *Yeni Adam*, Sayı:647, s.7.

Baltacıoğlu, insanı da “hayvansı” bir varlık olarak görmüştür. Bireyin toplum içerisinde uyumlu olabilmesinin, yani sosyalleşebilmesinin isesadece eğitimle mümkün olamayacağını söylemiştir. Keza eğitimi “başlatma, alıştırma, yöneltme, çıraklık” şeklinde nitelendirmiştir. Bu aşamada “sosyete hayatının kendisinin”, insanı adam ettiğini vurgulamıştır. Çocuğun cinsel dürtülerinin sosyalleştirilmesi, çocuğun cinsel bir kişi haline getirilmesi esasına dayandırdığı “inisiyasyonun” pedagojik şartlarını belirlemiştir.

Cinsel inisiyasyonun amacını toy insana cinsel kişilik kazandırmak şeklinde açıklamış ve cinsel kişiliği içinde yaşanan çevrenin bütün gereklerine uygun bir kişilik sahibi olmak olarak tanımlamıştır. Bu noktada cinsel inisiyasyonun da bu kişiliğin tümünü sağlayamasa dahi bu kişiliğin doğmasına sebep olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca cinsel inisiyasyon prensibi doğrultusunda cinsel kişiliğin oluşması için en gerekli olan çevre şartlarının ve toyun cinsel bir kişi olarak sosyal çevrede yaşamasının da sağlanması gerektiğini söylemiştir. Bu yaşayıştan kastının sadece cinsel birleşmek olmadığını, karşı cinsten birini sevmeyi, cinsellik iradesine sahip olmayı örnek olarak vermiştir. Nihayetinde cinsel inisiyasyonun, cinsel bir eğitimin amacı olan yuva kurmak ve çocuk yetiştirmek sonuçlarının çıraklığını sağlayan bir eylem olduğunu belirtmiştir. Tüm bunları her sosyal fert için gerekli görmüş, dahası bunlar olmadan ne medeniyetin ne kültürün ne de cinsel kişiliğin olamayacağını söylemiştir.¹³⁸⁶

Baltacıoğlu'nun cinsel eğitimi, hassasiyet duyduğu noktalar ekseninde değerlendirme uğraşında olduğu görülmektedir. D. Köksal'm da belirlediği gibi cinsel eğitim konusundaki temel yaklaşımlarından biri, gençlerin cinsel ihtiyaçlarının, normal ve ahlaki bir şekilde öğretilmesi gereğine olan inancıdır. Bununla birlikte toplumsal dokunun zarar görmemesi adına ısrarla “sapkın ve gayri ahlaki” olarak tanımlanmaya çalışmıştır. Baltacıoğlu'nun “sapkın ve gayri ahlaki” olan durumların önüne geçilebilmesi noktasında getirdiği çözüm önerisi ise yazdığı yazıların satır aralarından anlaşıldığı kadarıyla evliliğidir.¹³⁸⁷

¹³⁸⁶ Baltacıoğlu (18 Mayıs 1950). Cinsel eğitim 69, *Yeni Adam*, Sayı:650, s.7.

¹³⁸⁷ Köksal (Mart 1998). s.33.

Sonuç

1887'de İstanbul'da dünyaya gelen Baltacıoğlu'nun gözlerini açtığı bu zaman dilimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun da en sıkıntılı dönemlerindedir. Nitekim fikir hayatının şekillenmesinde, doğup büyüdüğü imparatorluğun kaotik ortamı son derece etkili olmuştur. Onun dört yaşında başladığı ve çeşitli okullarda sürdürdüğü ilköğrenimi 1899'da sona erdi ve Vefa İdadisi'ne girdi. 1903 yılında Vefa İdadisi'ni bitirerek ertesi yıl Darülfunun'a başladı. Burada eğitimini sürdürürken bir yandan da memuriyete atıldı. Ancak dönemin memuriyet hayatına ayak uydurmakta zorlandığından bu macerası kısa sürdü.

1908'de Darülfunun'daki eğitimini tamamlayan Baltacıoğlu'nun eğitim camiasında görev alma dönemi de başladı. Çok çeşitli kurumlarda akademik ve idari görevler aldı. Darülmualimin, Darülmualimat, Şemsülmekâtip, Darülfunun, Sanayi-i Nefise Mektebi, Gazi Terbiye Enstitüsü, Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi çalıştığı kurumlardan bazılarıdır. Buradaki görevlerinin ortak özelliği ise üretim odaklı bir eğitim anlayışını benimseyerek sürekli yenilikçi bir yapılanmayı arzulaması ve bunun için çabalamasıdır. Çalışma hayatı içerisinde, hiç şüphesiz Darülfunun yılları oldukça önemlidir. Burada öğretim üyeliğinin yanında dekanlık ve rektörlük görevlerinde bulunmuştur.

Baltacıoğlu'nun hayatının kırılma anlarından birisi de 1930'da SCF'ye girmesi ve kısa soluklu olan İstanbul İl Başkanlığı görevidir. Akademik görevinin yanında siyasetle uğraşması, başta Atatürk olmak üzere hoş karşılanmadığından ve bu dönemde kaleme aldığı bazı yazılardan dolayı takip eden süreç, onun zor zamanlarının da başlangıcı olmuştur. Nitekim 1933'de yapılan reform kapsamında Darülfunun'daki görevi sonlandırılmıştır. Artık onun için yeni bir macera başlayacaktır.

Baltacıoğlu, 1934 yılında "Yeni Adam"ı çıkartır ve gazete vefatına kadar (1978) yayın hayatını sürdürür. "Yeni Adam"da Türk çağdaşlaşma hayatını ilgilendiren hemen her alanla ilgili yazıları yer alır. Yazılarında Kemalizm'i destekler ve mütemadiyen Türk geleneklerini işlemeye çalışır. Bu bağlamda gelenekleri ön plana alarak kültür-medeniyet ayrımı doğrultusunda çağdaşlaşma gereğini vurgular. Dönemin ruhuna uygun olarak milli kimliğin gelişimine yönelik makaleler kaleme alır. Ulus-devlet etiketli söylemler ile Türk gelenekleri ile Kemalizm arasında bir bağlantı inşa etmeye

çalışır, Altı İlkeyi, devrimleri, vatan ve millet kavramlarını sağlam bir inanç ile yüceltme yoluna gider. Özetleyecek olursak “Yeni Adam”, Baltacıoğlu’nun düşünce dünyasının somutlaştığı bir mecra olarak onun bir fikir fabrikası şeklinde her alanda sürekli çalışmıştır.

1930’larda iktidar çevresinden uzaklaştırılmış olan Baltacıoğlu, 1943-1950 yıllarında CHP milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Kendisini CHP mensubu olarak tanımlarken DP’yi kıyasıya eleştirmiş ve bu partiyi, ülke için zararlı görmüştür. Bu bağlamda 1950 yılı, hem Türk tarihi açısından, hem de Baltacıoğlu açısından bir başka kırılma anıdır. Uzun bir iktidar döneminden sonra CHP gücünü kaybetmiştir ve iktidarın yeni sahibi DP’dir. DP’nin iktidarı döneminde laiklik ve din konusunda yaşanan tartışmalardan Baltacıoğlu’ da etkilenmiştir. Anlaşıldığı üzere 1950’de meclis hayatı biten Baltacıoğlu, kalan ömründe yazın hayatını sürdürmüş, bu dönemlerde din ve laiklik ile ilgili yazılar yazmış ve 1927, 1928 yıllarında dile getirdiği dinde reform taleplerini farklı bir perspektiften tekrar işlemeye başlamıştır.

Baltacıoğlu’nun kısaca belirttiğimiz bu hayat hikâyesinde, Osmanlı/Türk toplumunun yaşadığı pek çok trajedi ve tarihi an yer alır. Baltacıoğlu, bunca önemli değişimin tanığıdır. Bu tanıklığın etkisi fikri dünyasında pek çok fırtına kopmasına neden olmuştur. Çelişkileri, zaman zaman radikalliği ve yine yer yer muğlak görüşleri, tasvir etmeye çalıştığımız halet-i ruhiyenin tezahürleridir.

Bilindiği gibi 1914 yılında patlak veren Birinci Dünya Savaşı, kaybedenleri ve hatta kazananları için de büyük yıkım sağlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun da en derinden hissettiği bu yıkım ve ardından yaşananlar Baltacıoğlu’nun düşünce dünyasını da sarsacak gelişmelere yol açmıştır. Bilindiği gibi İmparatorluğu’n kötüleşen koşulları nedeniyle İmparatorluğu’n nasıl kurtarılacağı sorusu yoğun olarak tartışılmaktaydı ve bu kapsamda dönemin entelektüelleri de yeni arayışlara yönelmişti. Baltacıoğlu ise II. Meşrutiyet döneminde iyice filizlenen Türkçülük hareketinden etkilenmiş ve kurtuluş için her alanda hızla yenileşmenin sağlanması gereğini düşünmüştür. Milleti millet yaptığına inandığı gelenekleri ise bu yenileşmenin bir tür katalizörü olarak tahayyül etmişti. Baltacıoğlu’ndaki bu muhayyile, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından İstanbul’da içlerinde olmak üzere bir dizi vatan toprağının işgal edilmesinden sonra keskinleşmiştir. M. Kemal Paşa’nın 1919’da Samsun’a çıkması, Milli Mücadele açısından önemli bir dönemeç olmuştur. Milli Mücadele’nin sağlam bir destekçisi olan Baltacıoğlu,

mücadelenin dinamosu olan Anadolu insanının fedakârlığını yakından görmüş ve bu durum onun millet kavramına bakışının şekillenmesinde son derece etkili olmuştur.

29 Ekim 1923’de Cumhuriyet ilan edilmiştir. Türk toplumu için beliren bu yol, Baltacıoğlu’nu da heyecanlandırmış ve yeni rejimden oldukça ümitli olmuştur. Atatürk ve arkadaşlarının giriştiği inşa sürecini ve bu süreçte yapılan devrimleri desteklemiş, dahası fikirleriyle yön verme uğraşında olmuştur. Bu süreçte, yeni kimlik ve yeni toplum inşası ise Baltacıoğlu’nun üzerine eğildiği temel konular olmuştur. Yeni rejimi benimseyen, devrimleri sahiplenen Cumhuriyetçi bir entelektüel olarak Türk çağdaşlaşma projesini kavramsallaştırma çabasına girmiştir. Bu bağlamda ve yine dönemin paradigmalarına uyumlu bir şekilde Cumhuriyet’in kadim Türkler ile bağlantılarını işlemiş, rejimin yaptığını aslolana rücu olarak değerlendirmiştir. Dolayısıyla rejimin yeniden üretim anlayışını meşru ve Türk toplumuna uygun görmüştür.

Bir bütün olarak Altı İlke’yi gelenek bağlamında değerlendirerek Altı İlke ile Türk gelenekleri arasında tarihsel bir bağlantı olduğunu işlemiştir. 1930’larda ivmelenen Kemalizm’in bir ideoloji olarak inşa çabalarına da bu anlayışla katılmıştır. Kemalizm’in dışındaki ideolojilerin karşısında olarak Kemalizm’i Türk toplumu için en uygun rejim olarak değerlendirmiş, Altı İlkenin Türke özgü, yani özgün ve bu açıdan tamamen Türk toplumunun ihtiyacının bir ürünü olduğunu düşünmüştür.

Anlaşıldığı gibi yeni Türk Devleti’nin yapılanmasını Altı İlke-gelenek özdeşliği çerçevesinde değerlendirerek devrimlerin sağlam bir destekçisi oldu. Öyle ki devrimleri vatanın selameti açısından tartışılmaması gereken adımlar olarak değerlendirdi. Aynı şekilde hürriyetin de herkesin dilediğini yapabilmesi demek olmadığını vurgulayarak devrimleri tartışma dışı bırakmaya çalıştı. Daha evvel belirtmek durumunda kaldığımız gibi 1945 yılında çok partili hayata geçilmesi ve 1946’da DP’nin kurulmasıyla birlikte Baltacıoğlu, çağdaşlaşma konusuna daha sistematik bir biçimde eğildi.

Çok partili hayata geçilmesiyle birlikte din, dil, sanat, eğitim gibi konuların yanında demokrasi, iktidar, muhalefet kavramlarını da yoğun olarak inceleyen Baltacıoğlu’nun görüşlerinin temelinde, devrimlerin yeni yapıldığı ve Türkiye’nin henüz çok partili hayata hazır olmadığı anlayışı yer alıyordu. Dahası DP’nin irticayı cesaretlendirebilecek bir tavrı olduğundan söz ediyordu. Bunun yanında her ne kadar laiklik konusunda birkaç kez CHP’yi eleştirmişse de devrimleri ve CHP’nin sembol

kurumlarını (Köy Enstitüleri, Halkevleri) hararetle savunmaya devam etti. Türk siyasi tarihinin önemli aktörü olan DP, onun için tam anlamıyla bir öteki idi.

Baltacıoğlu, bu dönemlerde laikliği savunmaya devam etti. Aleviliği millilik nezdinde ele aldı, Ku'rân'ın Türkçeye çevrilmesi gerektiği ısrarla söyledi ve hatta 1957'de Kur'ân çevirisini bizzat kendisi tamamlayıp yayınladı. Bunların yanında DP döneminde din coşkusunun artmasından memnuniyetini belirtmeyi de ihmal etmedi. Ancak bir şerh düşerek dinin sınırlarını, politikadan uzak durması gerektiğini de ifade etmekten vazgeçmedi.

Demokrasi için güçlü iktidar ve muhalefetin varlığını olmazsa olmaz gören Baltacıoğlu, CHP'yi bir devrim partisi olarak nitelendiriyordu. CHP'nin tarihi bir zorunluluğun ürünü olarak görmesinden ötürü partinin muhalefet konusunda tecrübesizliğini belirtmiştir. Ancak DP'yi de iktidar konusunda tecrübesiz olarak görmüş ve bahsettiğimiz gibi Türkiye'de demokrasiye geçişi erken bulmuştur.

1960'lara gelinen evre ve sonrasında Baltacıoğlu, ülkenin gündemine de uygun bir biçimde, Kemalizm çatısı altında bir sosyalizm övgüsü yapar. Zira bu dönem, Kemalizm ve sosyalizm arasında ortak yanların arandığı bir dönemdir. Bu bağlamda halkçılık temelinde Kemalizm'le sarmaladığı bir Türk sosyalizminden söz eder.

Baltacıoğlu'nun düşünce dünyasının temelinde ise gelenek kavramı yer almıştır. Bu bağlamda yeni rejimi ve devrimleri desteklemekle birlikte geçmişten geleceğe değişmediğini belirttiği Türk geleneklerine sahip çıkılması gerektiğini söylemiştir. Bu aşamada gelenekleri, göreneklerden ayırmış ve göreneklerin cansız/ölü değerler olduğunu ve atılması gerektiğini düşünmüştür. Muhafazakârlığı da bir tür yerinde sayma olarak görerek, gelenek kavramını ayırmıştır. Dolayısıyla Türk milletini geçmişten itibaren değişmeyen geleneklerden ilham alarak dönüştürmekten bahsetmiş ve din, dil ve sanatta reformlar önermiştir. Bunu da olması gereken, çağa uygun olarak değerlendirmiş ve gelenekler bağlamında Türke dönüşü/ulaşmayı, teknikçe ilerleyerek de Batı'ya doğruyu hedeflemiştir.

Baltacıoğlu'nun kritik rolü de bu noktada başlar. Zira Kemalist çağdaşlaşma tasarımı temel hedeflerden biri olan Batılılaşmaya bir izah getirmek ve çizgileri saptamak amacıyla kültür-medeniyet ayırımına gitmiştir. Kültürü içsel, gönülle ilgili ve toplumlara has değerler olarak açıklarken medeniyeti/teknikçi akılla ilgili görmüştür. Ona göre teknik akılla ilgilidir ve kültürle karıştırılmamalıdır.

Baltacıoğlu bu temel bakış açısıyla ortaya bir çağdaşlaşma modeli koymuştur. Bu modeli anlaşılır kılmak adına ağacı örnek olarak almıştır. Ağacın kökünü din, dil ve sanatın oluşturduğu gelenekler olarak belirtmiştir. Gövdeyi ise yoğun bir nüfusun oluşturduğunu, dalların da teknik olduğunu söylemiştir. Bağlantılı biçimde ve özetleyerek söyleyecek olursak din, dil ve sanat alanlarında gelenekleri koruyarak ve gerektiğinde tekniği de hesaba katarak reform önermiştir. Gövdeyi sağlamlaştırmak ve sıkılaştırmak için nüfusun artırılması gerektiğine ve çağdaşlaşmayı sağlayacak teknik bilgiyi arttırmanın lüzumuna değinmiştir.

Baltacıoğlu'nun Türk çağdaşlaşmanı bağlamında ele aldığı ve dikkat çekici görüşler paylaştığı bir başka konu ise kadınların toplumsal, siyasal ve sosyal durumları ile ilgilidir. Kadına erkek eğitiminin verilmesi, erkeğin yapabildiği (askerlik de dahil) her işi yapabilmesi gereğine inanır. Kadın ile erkek arasındaki fizyolojik farkların giderilerek kadının kamusal alanda görünürlüğünü artırmayı, bir anlamda kadını "erkeksileştirmeyi" hedefler. Bununla birlikte onun düşüncesinde kadına biçilen roller oldukça geniştir. Kadınlar kamusal alanda, iş hayatında yer edinecek, iyi ana, iyi eş, iyi arkadaş ve iyi çocuk yetiştiricisi olacaktır.

Baltacıoğlu'nu, Baltacıoğlu yapan ise hiç kuşkusuz eğitimci kişiliği ve eğitimle ilgili görüşleridir. 1912'de yayınlanan "Talim ve Terbiyede İnkılâp" adlı eseri dışında eğitim ile ilgili pek çok çalışma kaleme almıştır. Bu çalışmalarının hemen hemen tamamında eğitimde yenilik yanlısı bir tavır ortaya koymuştur. Eğitimin bireye getirilerini şahsiyet kazandırma ve üretim gibi faydacı temellerle açıklamıştır. Türk eğitim tarihindeki yapılanları bazı noktalarda olumlu görmüşse de genel olarak eğitimde istenilen dönüşümlerin sağlanamadığını düşünmüştür. Kitap, ezber, sıra, sınav geleneklerine karşı çıkarak ünlü "İçtimai Mektep" tezinde ortaya attığı beş ilke ile eğitim görüşlerini sistemleştirmiştir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e eğitimde devrim niteliğinde kararlar alınamadığı, sadece programların değıştirildiğini, kitap, ezber ve sınav usullerinin aynılıkla sürdürüldüğünden yakınmıştır. Cumhuriyet döneminde hayata geçirilen Köy Enstitüleri örneğini olumlu görmüşse de zaman zaman Enstitülere eleştirel yaklaşmış ve Köy Enstitülerinin kendi eğitim davasını kavrayamadığını söylemiştir. Yine de ülkede üretici ve yaratıcı bir eğitim sisteminin yerleşmesini savunmaya devam etmiştir. Bunun

programını da “İçtimai Mektep” tezinin beş ilkesi olan “kişilik/şahsiyet, çevre/muhit, çalışma/travay, verim/randıman, başlatma/inisiyasyon” ilkeleri doğrultusunda vermiştir.

Son bağlamda İmparatorluk’tan Cumhuriyet’e yaşanan değişimler ekseninde fikirleri şekillenen Baltacıoğlu, ülkenin problemlerine çözüm bulmak adına sürekli olarak çabalamış, Türkiye’nin kalkınması için çok çeşitli tezler ortaya atmıştır. Böylesine zor bir sürecin, çalkantılı dönemlerin tanığı olarak yer yer tutarsız görüşler paylaştığı da olmuştur. Baltacıoğlu’nun görüşleri kendisiyle ilgili olarak çeşitli tanımlamaların yapılmasına imkan verebilecek bir zenginliğine sahiptir. Bununla birlikte fikirleri bütün olarak değerlendirildiğinde Kemalist ideoloji içerisinde konumlanma uğraşında olduğu, Altı İlkeyi ve Türk kimliğini sahiplenişinin belirgin olduğu görülmektedir. Baltacıoğlu, her koşulda ortaya attığı fikirleriyle Türk düşünce tarihi içerisinde dikkat çekici bir konum işgal etmiştir.

Ekler

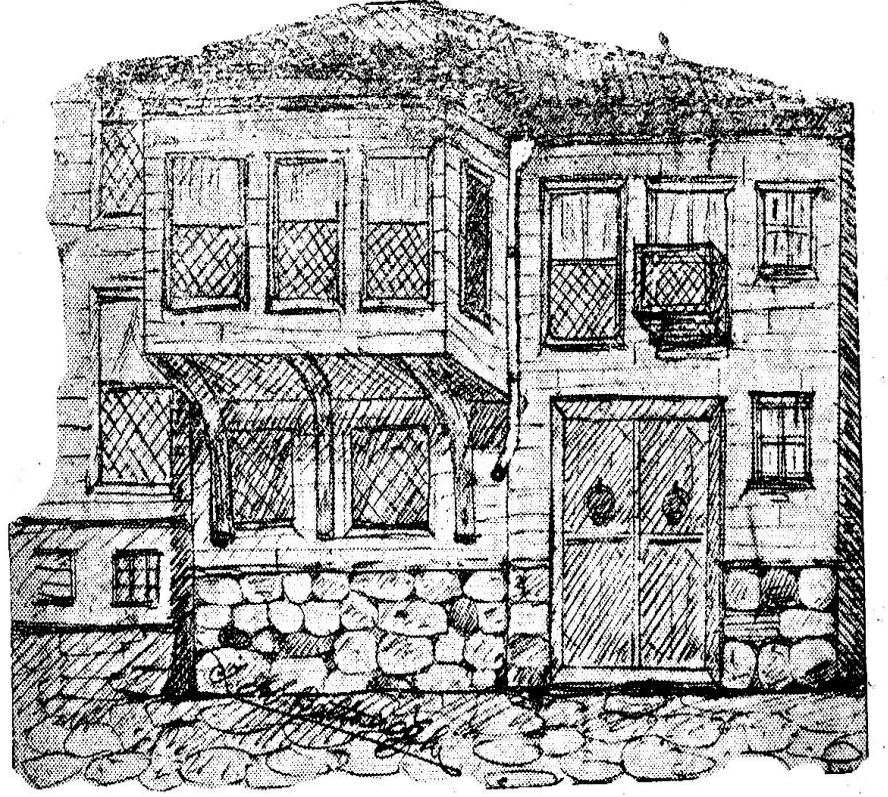
Ek. 1

**BALTACIOĞLU
İSTANBUL 1891**

Ek. 2

1907 yıllarına kadar çocuk ve gençlik hayatıma sahne olan Cihangir' de ağababamdan kalma eski evimiz. Şimdi elimde bir fotoğrafı bulunmadığı için onu aklımdan çizdim.

Ek. 3

**BALTACIOĞLU İZCİ GİYSİSİ
İLE
İSTANBUL 1910 →**

Ek. 4

İSTANBUL
1920 →

Ek. 5

İSTANBUL ERKEK ÖĞRETMEN OKULU

1910

1910'da İstanbul Darulmuallimini Talim heyeti'nden bazıları, Soldan Sağa: Baltacıoğlu, Tabiat Muallimi Dr. Kadri, Md. muavini ve coğrafya muallimi Fuat Şemsi, Ulumu dđniye muallimi Emin, Md. ve Fenni Terbiye muallimi Mustafa Satı, Tđrkçe muallimi Ali Nusret, Tabiiye muallimi Harun Reşit, Riyaziye muallimi Hafız Kemâl, Tđrkçe muallimi Asım Us, Riyaziye muallimi Bedrosyan, Tabiiye muallimi Cemal.

X- BALTACIOĞLU

Ek. 6

“İlk Maarif Kongresi Münasebetiyle 15 Temmuz 1921”

X BALTACIOĞLU

Ek. 7

İSTANBUL

1930 →

**BALTACIOĞLU'NUN KÖY ENSTİTÜLERİNE ÖRNEK
OLACAK UYGULAMALARINDAN BİRİ. SETİN ÜSTÜNDE,
ELLERİ BELİNDE ÇALIŞMALARI İZLEYEN KİŞİ
BALTACIOĞLU'DUR.**

Ek. 8

BEYKOZ /İSTANBUL 24 HAZİRAN 1939

**1- REŞAT KAYNAR, 2- F. ÜZER, 3- BALTACIOĞLU
4- MAHMUT YURTER, 5- VARTAN, 6- YUNUS
KAZIM KÖNİ, 7 NECMİ RIZA**

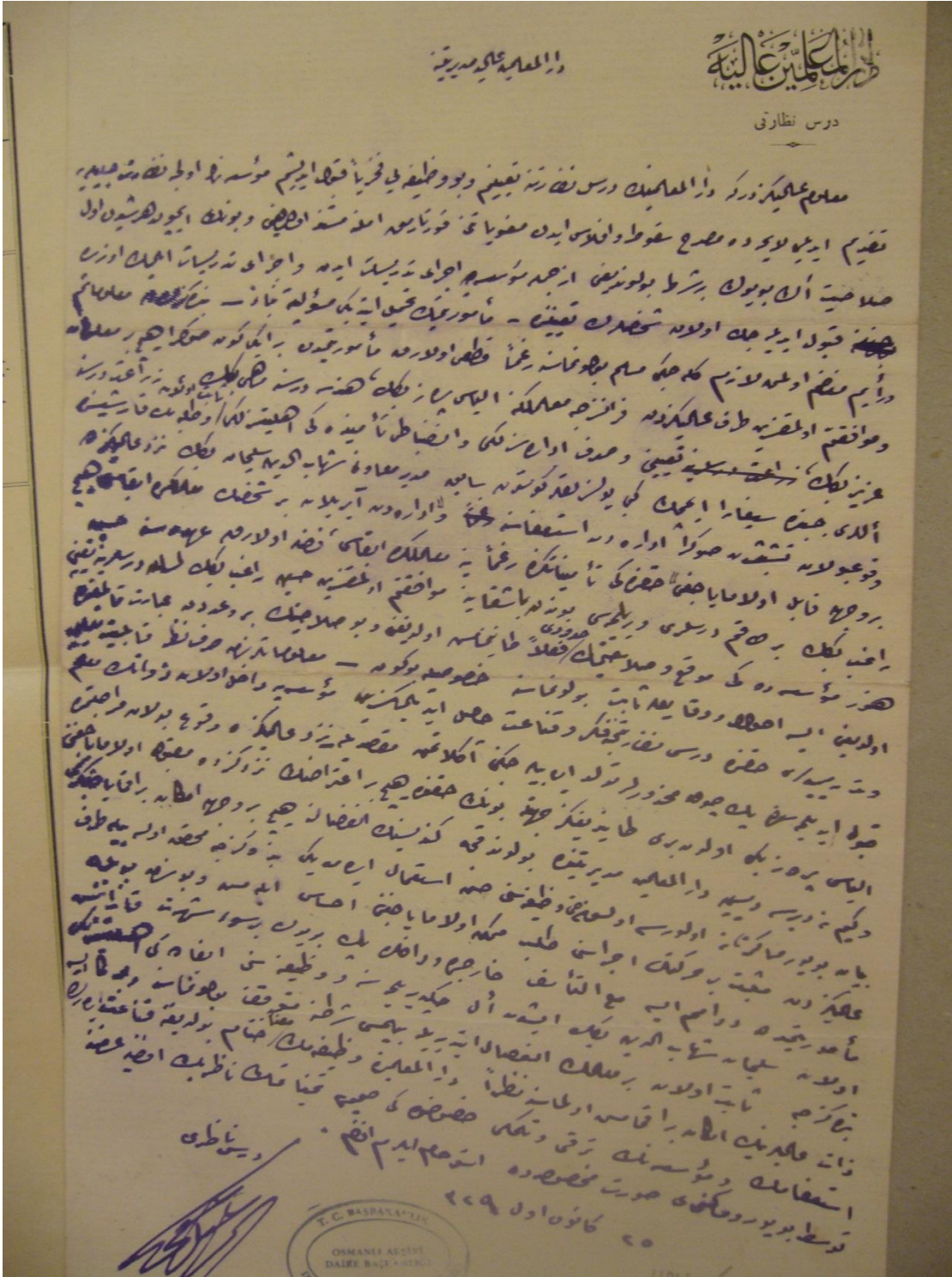
Ek. 9

**BİRİNCİ MİLLİ EĞİTİM ŞURASI
ETNOĞRAFYA MÜZESİ ÖNÜ
18 TEMMUZ 1939**

**1 BALTACIOĞLU, 2- HASAN ALİ YÜCEL
3- NECMETTİN SAHİR SILAN**

Baltacıoğlu'nun Darülmualimin-i Âliye Müdiriyeti'ne hitaben yazdığı, 25 Kanunuevvel 1329 / 7 Ocak 1914 tarihli istifa dilekçesi. (BOA, MF.MKT. 1194/27)

بشحي شه

بهار صباحي

وورونجه قيزل كوتش كوتش داغليته
 اجه ساري بردومان اوزاتير باياچلردن
 قوشلر حسرت قاندي ايتيقل بريورته ..
 كرتق شن جيولتيلر دوولور آچاچلردن ..!

دشسهيله صباحك جوشان درمچيليفيدر
 براق صوي قلمسندن چالاري، بيلم ۹
 قوننده بيت سازلر قوشماسدن ييفيدر ،
 باغريته ياهنجي آل عجب دالاري ، بيلم ۱۴

ايضاق يتيل چايير شمشله سوسلودر ،
 اكيليس اووارك شيندي ۴۰۰۰ زماي
 شو بايردن ايتن قيز كوتلر بليلير ،
 سينه سنده دولانان آرسلان چيرتك قاي! ..

۹۲۸
صبح عزت

چيزكيلر

بم آكلورنم توركييلك

بم تورك ايجون اك صمعي حيات
 توركلك ديبيلن منوي قيعتري باشامقدر .
 بوقيمتلك دوولاييلمه سي ايجون ب توركلك
 نه عالم ، نه ده فاسوف اولماسه نروم يوقدر .
 اوردركه بوقيمتلر نرومي قادر شعورلاغش
 اولسون ... بو حاك آدنه دوينغو توركييلكي
 ديورم . دوينغو توركييلكنك وضعيتي وجد
 واستراق وضعيتيدر .

بم صوسزلق ، آچلق دوينغوسي كچي
 مليت دوينغوسي ده طبعتك ضرورتى بيلديرن
 قولردن در . مليت دوينغوسي مجبردر . بونكله
 برار بومليت دوينغوستك نه طبعيلكني ، نه ده
 ضرورييلكني حقيقه ادراك ايدمه ديكمز آنلر
 اولمشدر . اوزمان بيلكيلر مزله دوينغولر مز ،
 عقل مزله قلمز آراسته غريب ب چاريشما
 باشلار . روحرك نه آهنگي قالير ، نه ده
 سكوتى قالير ... آرق او زمان ياقليرمزك
 دورماسي ، ياخود بيلكيلر مزك قوتتولي لازم
 كلير . بو قوتتول صوك حدلرته وارنجه
 مليلر علمندن عبارت ب نوح عحك بيلكي
 وجوده كلير . بو سوك بيلكيك توركلك
 ايجون آله ايدله سنده « بيلكي توركييلكي »
 ديورم . بيلكي توركييلكنك وضعيتي تكسر
 وضعيتيدر . فقط وقتسكه بو بيلكي بو
 دوينغوي طبعي و ضروري ب قوت اوله رق
 ايضاح ايديبور . اوزمان بو طبعي ساقه مك
 امكان ظلمده وجوده كتيره بيله چكي بوتون
 حركلري ، قملري ، اثرلري مباح والناسي
 كوزيبورز . اونلري اله ايتك ايجون چابالاق
 ب احتياج اولور وحركته باشلا بورز . بو
 چاليشما ب ياندن مليت وجدان ترك نصيب ،
 ب ياندن ده مليت علممرك ارشادي ايله اولور .
 باشايشك ب منظر سنده « اراده توركييلكي »
 ديورم . اراده توركييلكنك وضعيتي بارانق
 وضعيتيدر .

توركييله توركييلك تكامل نظرده
 آليترسه بونك بو اوج مرحله دن ايكيه سي
 كچديكي و اوجونجي مرحله مك سياسي
 درجه لرته واردني كورولور . اوجالده بو
 كونكي توركلر ك و طيفه سي نه دوينغو توركييلكي ،
 نه ده دوشونجه توركييلكي در . بو توركييلك
 ساده جه اراده توركييلكي در . بده توركلر ك
 سياسي وحدتي ، ياخود سياسي استقلالتي
 اله ايتك ايجون دكل ، بلكه برعلم ، اقتصاد
 و عدالت توركيه سي تاملامق ايجون متباديا
 اراده صرف ايتكدر . شيعدي م آكلاديم
 توركييلك ايسته بودر .

۱۴ مارت ۱۹۲۸
اسماعيل عتي

بشئى سنه

110 نومبر

آنکه تمز | تورک انقلابی قارشيسنده مسلمانلق | اسماعیل مفر

اولجه بر آنک آچاقمیزی و کنج
 نسختمزدهده سؤالری ییلدیرمشدک . بو
 خصوصده ایلمک دفعه اولارق دارالفنون تریه
 مدرسسی اسماعیل حق بکی زیارت ایندک . عزیز
 مدرسمرک لطف ایتمکاری جوابری نشر
 ایدیوروز ؟

— دین ، اجتهای حیانه لازیمدر ،
 دیکلیمدر ؛ عصریتزک علمی ، اخلاق ،
 بدی ایتمکشافریسه رخما دین حیات ضرور-
 ریتیدر ، دیکلیمدر ؟

— دینده لسان ، اخلاق ، صنعت
 کئی اجتهای مؤسسهدن بریدر . جمعت
 حیانهده دینک کندیسه محسوس جنالی
 وظیفهسی واردر . بووظیفه لساندهکی افاده
 اخلاقدهکی ایلمک ، صنعتدهکی کوزملک
 وظیفه لایمن آیریدر . اولوله قارشیدر قفا .
 ماییدر . دینی وجود اخلاق و بدی و جدل کئی
 نوعده مفرد بر جالتدر . عصریتزک علمی ،
 اخلاق و بدی ایتمکشافریسه رخما آیریمه دین
 حیات یاشماق نیجه اجتهای ضرور ریتیدر .

— اسلام دینک تکامل و انقلاب
 قابلی واریمدر ، بو قیدر ؟

— اسلام دینک تکامل و انقلاب
 قابلی واریمدر بو قیدر ؟ « سؤالی عکسی
 بر سؤالدر . اسلام قوملریک تکامل و انقلاب
 قابلی واریمدر ، بو قیدر ؟ دیسه صور ایلمک .
 چونکه قومر خارجده دین دیسه مجرد ،
 مادی و غیرشخصی بر شاییت بو قیدر . اسلام
 دینک تکامل و انقلاب قابلی اسلام قوملرک
 تکامل و انقلاب قابلیته باغلیدر . بدن بر لکده
 یاشادای عی ، اخلاق ، حقوق ، صنعت
 و مدنیت شکلی خارجده قالماز . دینک مقدواتی
 بوتون دیکر اجتهای مؤسسهدرک مقدواته
 باغلیدر . تورکر بر انقلاب یاشاتدر . مسلمان
 لقیده تورکرله بر لکده بر انقلاب باچاقمدر .

— اواقلائی باچاقی کیدردر ؟

— کچه بوچه بر اتسلائی پیغمبرلر ،
 ولیرکئی میسیتک آداملرک باچاقنی علم ایلمدر

واردر . بن اوقاتدهدهک ؛ زمانیز ، سر بری
 ایله جمعت بر زمان دکادر . دینی انقلابک
 توخوملری علمی ، اخلاق ، اقتصادی و بدی
 انقلابک توخوملری کئی اولافکرک و عدلک
 آجادی و تیزلهدر کئی نازلاره آکیه جکدر .
 بوکون بوتون اجتهای مؤسسهدی تعلیم
 ایلمی ، جمعتک علمی و مثبت ولای اولدای
 کئی ، دینی مؤسسهدی ده عینی جمعتک علمی
 و مثبت ولای تنظیم ایلمه یایر . بو تک شایهدهکی
 قانعترک بازاغی بر معنی بو قیدر .

— خرابیاتی قارشيسنده مسلمانلق
 اخلاق هویتی نهدر ؟

— مسلمانلقده اخراستقانیق کئی
 اخلاق و دینی دینلردن بریدر . هر ایک دین
 انسانلرک بعضی ازلی اشتیاقلریسه رحمان اولمشدر .
 هر ایک دین دوشورولمک ، ایلمک و کوزمک
 معانی شطاری آکلایه دکلی . فقط یاشماق
 چالیشان انسانلق جهلریدر . یالکز بو دین
 آراسینده اختلاف مانعباری برینه اجتهاد
 فرقی واردر . فقط بو اجتهادلر اجتهادلردن
 عبارت قلدلشله بر انسان ایچون بر دینی دیکریسه
 ترجیح اتمک امکلی بو قیدر . ساه نایه
 اعتقادلرمرک منشای ایچده یاشادق قیدر دینی
 جمعتک دینی حیاتی اولانی طبیعدر . دیکر
 طرفدن لازمه انسانلر بدی مذهبده
 آیرله قری کئی ، دینی تلقیلرده آیرلیکدر .
 یالکز بو آیرلیق اجتهاد ساحه سینده قلین ،
 یوقسا خصوصیتک طویرا قریسه کرمه سین ...

— مسلمانلقده انقلاب اساسلری
 نه اولاییر ؟

— روحی عبادتک شکلده ؛ معیار
 یا فلاشیلا ییلر ، ایچریسه کیریلیمیلر
 و بدی اولر حاله گله ییدر . تیز رواق قانی
 ایله ایچریسه کیریلیمه لی در . جده بدن
 یوکسک تمز کرسیلر اوزریده اولاییدر .
 اینکجه عبادتک دینده ؛ عبادت متعصراً
 تورک دینله تورک ادبیاتیه یایلماییدر .
 هم خطیه ، هم نماز هم ده دهلر تورکده تورکر

ایچین اولماییدر ، اوچونجوسی عبادتک صحنهده ؛
 کوزمل سلی مؤذنلر لازیمدر ، قانی دکادر .
 مبدعی نایه کان ، یانوکئی آتورک موسیقیسه
 کیرمه لیدر . بو موسیقی ، تورک صنعتکارلری
 طرفندن اک منکامل بر صامت تلقیده کوزمه
 ایجاد ایلمش انا الهی ، اکتوزجانی پارچاری
 تورک خلفه دکله تملیدر . و روحی دینک
 فلسفه سینده ؛ عیلام و اصف دیکر کوزمین
 فلسفه لری تاریخ قیدی حایر فلسفه مذهب لریدر .
 یکی تورکرک محتاج اولدای دین فلسفه سی
 بو دین دکادر . دینک نام بر فلسفه سی نه کل
 محذک عقله سی منطقی ، نده تصویطلرک
 حسی منطقی ایله وجود کله مر . مسلمانلرک
 گتانی اولان قرآن کریمک معطقی و بشری
 هویتی یزه اکره محذک اولان نامر فلسفه یه
 احتیاج واردر . یوفلسفه بشری بر حدسک
 محصول ، ممنوی برکل وارادی بر عضویت
 اوله رق تاق ایلمه ی لازم کلن قرآن کریمه
 تطبیق ایلمه محذک اولان دین دینامیک •
 بررؤت ایله یا یلا ییلر . معاصر مسلمانلق
 محتاج اولدای بی بو طرر دؤنیدر . بو طرر زده
 آکلایشان قرآن کریم دیکر اجتهای مؤسس-
 لردن هیچ برینک منطقی ایله تعارض ایتمز .
 بلمکس کندی کندی ناییدایدر . خلاصه اسلام
 دینی تورک شایریمک لازمدر . بو تک ایچین
 باشلیجه ایکی مؤسسهدک مسلکی فعالیته
 احتیاج واردر ؛ استنبول دارالفنونک التبیات
 فاکولته سی ایله استنبول فونلر و اتواری .
 التبیات فاکولته سی دینی مؤسسهدک تورک
 ملتک اجتهای بیلمه سیبه متشاده بر صورتده
 تکامل اکانلری تدقیق ایلمک ، باخاصه
 مسلمانلقک تورکک حرشته الطیاقی تأمین
 ایلمه ک ، عینی زمانده عیلام و اصف برینه
 قلم اولاجق رورن فلسفه سی تأسیس ایلمه جکدر .
 فونلر و اتواری دینی موسیقی وجود کتیرجه ک
 و مؤذنلرک ، اماملرک موسیقی تریه سی
 ویرمه جکدر .

Bizim Tapındığımız Mustafa Kemal

"Phidias,, Antikitenin en en büyük sanatkarlarından biridir, fakat tarihe gömülmüştür.

"Michel-Ange,, renesansın onun kadar büyük bir sanatkarıdır, fakat on altıncı asırda kalmıştır.

"Delacroix,, romantizmin en büyük simasıdır. Fakat unutulmuştur.

"Phidias,, tan başlayıp "Delacroix,, ya varan bu zencirin her halkası "Naturalisme,, maadeninden yapılmıştır.

"Hal anti-naturaliste,,tir. İstikbal "Surrealiste,, olacaktır.

"Phidias,, lar, "Michel-Ange,, lar, "Delacroix,, lar ma-ziyi işliyerek şöhret kazandılar, fakat istikbale musallat olmak şeametine uğramadılar!... Ingres gibi

intikal devirlerinde gelen simalarda vardır. Bunlar mazinin mirasını taşırlar ve istikbalin imkânını hazırlarlar.

★

Bizim taptığımız Mustafa Kemal Halk Fırkasının umumi reisi olan Mustafa Kemal değildir, dâhi Ingres gibi mazinin mirasını yani Türk milletinin kuvayı namiyesini taşıyan ve Türk kavminin istikbalini yaratan ve Türk istikbalinde Türk milletine ebedi rehber olmak istidadını ve kudretini muhafaza eden "Mutlak Mustafa Kemaldır.,

Bu takdirimiz tamamiyle hürdür. Çünkü benliğimizin mutlak ifadesidir.

Müderriis
İsmail Hakkı

Ek. 14

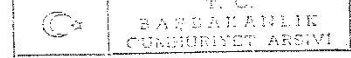
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ
MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı

2

8231

Kararname

Dahiliye Vekilliğinden yazılan 16/2/938 tarih ve 912/ -
33/A/VI sayılı tezkerede; İstanbulda çıkan (Yeni Adam) mecmuası-
nın Devletin haricî siyasetini teşviş edecek mahiyette yazı ve ka-
rikatör neşrettiği cihetle 17/2/938 tarih ve 216 numaralı nushası-
nın toplattırılması ve üç hafta müddetle kapatılması teklif edil-
miştir.

Bu iş icra Vekilleri Heyetininin 22/2/938 tarihli toplan-
tısında görüşülerek adı geçen mecmuanın 17/2/938 tarihli nushası-
nın toplattırılması ve bir sene müddetle kapatılması onanmıştır.

22/2/938

REİSİCÜMUR

Bş. V.

Ad. V.

M. M. V.

Da. V.

Ha. V.

Ma. V.

Mf. V.

Na. V.

İk. V. ve Zr. V. V.

S. İ. M. V.

G. İ. V.

Zr. V.

030	13	01	02	82	14	12

Ek. 15

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

YENİ ADAM
HAFTALIK FİKRİ GAZETESİ

Istanbul/15/11/1943

DEVLET ARŞİMLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

C. H. D. 3	H. P. Genel Sekreterliğine
18	1943
Kaydedildi	N. 1128
	3

01549

"Datak" adlı eserden üç nüsha taahhütlü olarak aderesinize gönderilmiştir. Tetkik buyrulmasını, uygun görüldüğü takdirde bu gibi eserlerin çıkmasına yardım olmak üzere munasip bir miktarın satın alınmasını diler, derin saygılarımızı sunarız.

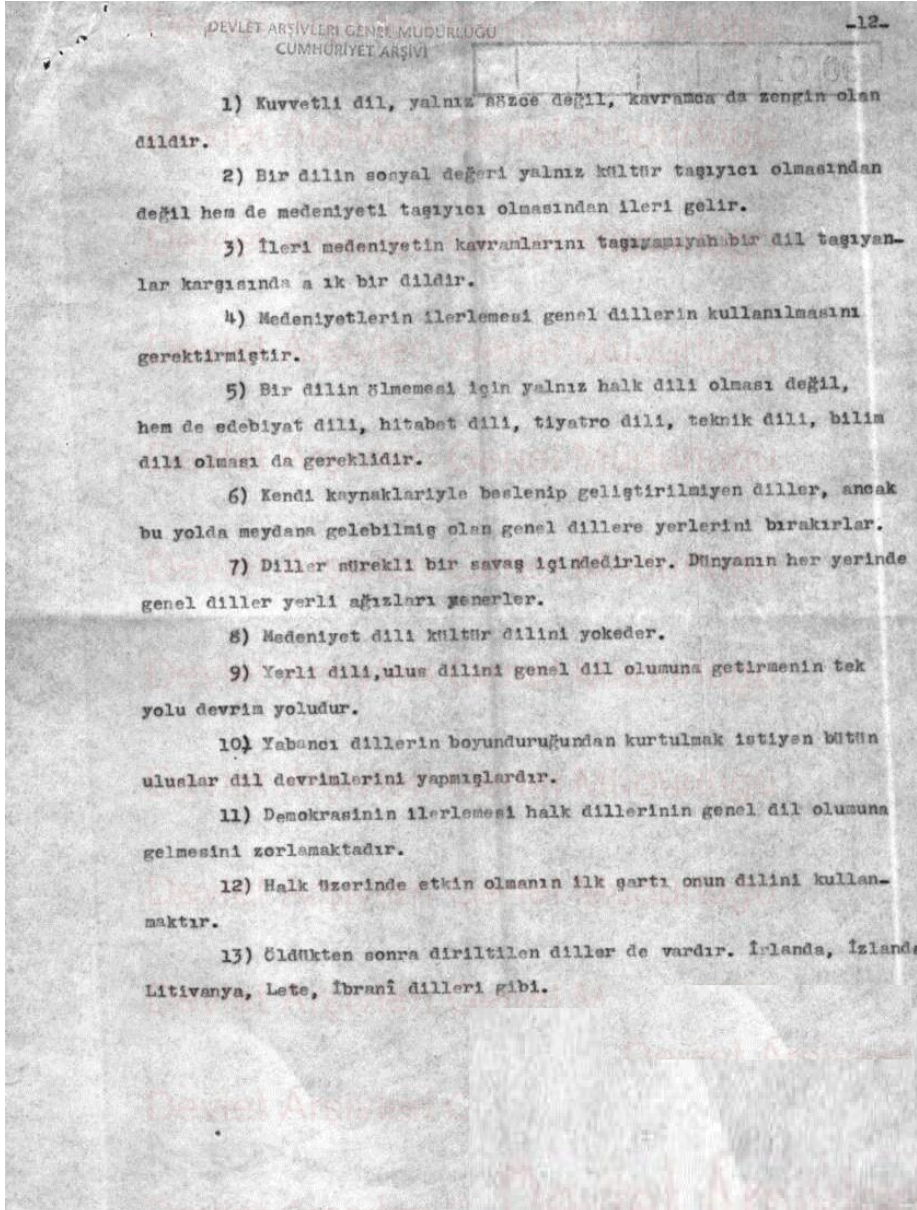
YENİ ADAM
HAFTALIK FİKRİ GAZETESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Üç Kitap Bağlıdır.

Muhabere Adresi : İstanbul, Çamlıca, Altıunzade, 9-11 (Telefon : 60350)
İdare evi Adresi : İstanbul, Ankara Caddesi, Adalet Hanı, No. 16-17 (Telefon:29673).

Ek. 16

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Ek. 17

Emekli Sandığı Arşivi

İsmi ve şöhreti	İsmail Hakkı
Federi ismi	İbrahim Ethem
Velâhâsinin ismi.....	Hamdune
Tarih ve mahali vîladeti.....	28/Şubat/1302
Milliyeti.....	İslâm
Sanat ve sıfat ve salâhiyeti.....	Babiâli DivanıHümayun kalemî Hülefâsından
Müteahhil olup plmadığı.....	Mücerret
Boy.....	Uzun
Göz.....	Kera
Sima.....	Beyaz
Alâmeti farikâi sabite.....	Şabîemret
Vilâyeti.....	Dersaadet
Kazası.....	Altıncı <i>Davî</i>
Mahallesi.....	Cihangir
Sokağı.....	Yeni Çeşme yokuşu
Mesken No.....	16

Belâda İsim ve şöhret ve hal ve sıfatı muharrer olan İsmail Hakkı E. Devleti Aliye tabiyetini haiz olup ol suretle ceridei nüfusta mukayyet olduğunu müş'ir işbu tezkere ita kalındı

10/Ağustos/1322

Suretinin sayıdır 13/VII/1945

Ek. 18

Ek. 19

Ek. 20

Baltacıoğlu kızı Hatçe Baltacıoğlu ile

Ek. 21

Ek. 22

**X- BALTACIOĞLU VE YUNUS KAZIM KÖNİ
İSTANBUL 21.8.1942**

Ek. 23

**FADİME BALTACIOĞLU'NUN 3. SERGİSİ
ANKARA HALKEVİ
1965**

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 30.11.1/1.4.13.

BCA, 030.18.01.02/82.14.12.

BCA, 30.18.1.2/94.20.6.

BCA, 30.18.1.2/96.84.20.

BCA, 490.1.0.0/578.2299.7.

BCA, 490.01/873.435.1.

BCA, 490.1.0/889.486.1.

BCA, 490.01/1333.427.1.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, [BOA] MF. MKT, 1194/27.

BOA, MF. MKT, 1216/13.

Emekli Sandığı Arşivi (İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu Dosyası. No: MO 067624)

Belgesel Nitelikli Kaynaklar

Birinci Maarif Şurası (17-29 Temmuz 1939) (1939). Ankara: Maarif Vekilliği.

TBMM Zabıt Ceridesi (3.3.1340). Devre:2, Cilt:7.

TBMM. Zabıt Ceridesi (21.04.1341). Devre:2, Cilt:18.

TBMM Zabıt Ceridesi (5.2.1937). 5. Devre, 2. Cilt:16, S.Sayısı,89.

TBMM Tutanak Dergisi (04.06.1949). Dönem:8, Cilt:20.

TBMM Tutanak Dergisi, (13.01.1950), Dönem:8, Cilt:28.

T.C. Resmi Gazete (6 Haziran 1933). Sayı:2420.

T.C. Resmi Gazete (13 Şubat 1937). Sayı:3533.

T.C. Resmi Gazete, (22 Nisan 1940), Sayı:4491.

T.C. Resmi Gazete (11 Ağustos 1951). Sayı:7882.

Sürelî Yayınlar

Serbest Fırka'nın yeni şubeleri (22 Eylül 1930). Akşam, No:4292.

Maarif Şurası toplandı (18 Temmuz 1939). Akşam, No: 7449.

Kemali çetelerinin Bursa'daki şekavetleri (18 Nisan 1920). Alemdar, No: 2786.

Kemal çetelerinin tard ve tenkiline doğru (20 Nisan 1920). Alemdar, No:2788.

Bu dini nasıl tepelemek istediler? (2 Mayıs 1947). Büyük Doğu, Cilt:3, No:61.

Darülfünun Emmini ateş püskürüyor! (28 Kânunusani 1925). *Cumhuriyet*, No:262.

Darülfünun Emmini nihayet istifa etti mi? (30 Nisan 1925). *Cumhuriyet*, No:351.

Darülfünunda bir komisyon teşkil etti (19 Haziran 1928). *Cumhuriyet*, No:1476.

S.F. teşkilatı (30 Eylül 1930). *Cumhuriyet*, Sayı:2299.

İsmail Hakkı B. Fırka riyasetinden çekildi (5 Teşrinisani 1930). *Cumhuriyet*, No:2334.

S. Fırka Umumi Kâtibi geldi (6 Teşrinisani 1930). *Cumhuriyeti* No:2335.

İsmail Hakkı Bey Fethi Beyle muhabere ediyor (8 Teşrinisani 1930). *Cumhuriyet*, No:2337.

İki koltuk (10 Teşrinisani 1930). *Cumhuriyet*, No:2339.

Yeni Üniversitenin kadrosu (1 Ağustos 1933), *Cumhuriyet*, No:3317.

Üsküdar Halkevinde yepyeni bir eser (5 Birinci Teşrin 1942). *Cumhuriyet*, No:6516.

İki karar (6 Mart 1940). *Cumhuriyet*, Sayı:5680.

Maarif Şurası dün merasimle açıldı (18 Temmuz 1939). *Cumhuriyet*, No:5453.

Heyet-i İlmiye azaları Türk Ocağı'nda (16 Ağustos 1923). *Hâkimiyeti Milliye*, No:890.

İsmail Hakkı Bey'in vaziyeti (18 Teşrinievvel 1930). *Hâkimiyeti Milliye*, No:3329.

Darülfünun'da (6 Teşrinisani 1930). *Hâkimiyeti Milliye*, No:3347.

Anadolu'da Kemaliler.. (3 Teşrinievvel 1920). *İkdam*, No:8468.

Sosyalizm telakkileri (Şubat 1920). *Kurtuluş*, Sayı:5.

Müessislerden İsmail Hakkı Bey tarafından (Eylül 1332). *Milli Talim ve Terbiye Cemiyeti Mecmuası*.

Türk İnkılâbı Karşısında Müslümanlık (15 Mayıs 1928). *Milli Mecmua*, Cilt:10, Sayı:110.

Siyasetle ilim bir arada birleşemez (15 Teşrinievvel 1930). *Milliyet*, No:1681.

İstifa.. (5 Teşrinisani 1930). *Milliyet*, No:1701.

Büyük cüret (Kasım 1956). *Sebilürreşad*, Cilt:10, Sayı:232.

Kur'anla oynuyorlar (Ağustos 1957). *Sebilürreşad*, Cilt:10, Sayı:250.

Devrimcilerin din devrimi (Nisan 1958). *Sebilürreşad*, Sayı:267.

Serbest Fırkaya girenler (31 Ağustos 1930). *Son Posta*, Sayı:36.

Cumhuriyet Fırkası (30 Eylül 1930). *Son Posta*, Sayı:66.

İntihabat başladı (6 Teşrinievvel 1930). *Son Posta*, Sayı:72.

Müderis İsmail Hakkı B.in vaziyeti (6 Teşrinisani). *Son Posta*, Sayı:102.

Yeni Darülfünun Emmini ile mülakat (5 Kânunuevvel 1923). *Tanin*, No:412.

Yeni Adam çocuk hikayeleri (17 Son Kânun 1935). *Ulus*, No:4841.

C.H.P. toplantısı (11 Eylül 1951). *Ulus*, No:10851.

Maarif Nezaretinde (13 Eylül 1918). *Vakit*, Sayı:322.

İsmail Hakkı Beyin nutku (31 Mayıs 1919). *Vakit*, Sayı:572.

Anadolu'da istiklâl ve hayat mücadelesi (2 Teşrinievvel 1921). *Vakit*, Sayı:1369.

Darülfünun'daki hadiseler etrafında (2 Nisan 1922). *Vakit*, Sayı:1548.

Darülfünun Emimi İsmail Hakkı Bey'in beyanatı (6 Kânunuevvel 1923). *Vakit*, Sayı: 2134.

Darülfünun İlahiyat Fakültesi Meclisinde dün mühim bir içtima akdolundu (19 Haziran 1928). *Vakit*, Sayı:3752.

İlahiyat Fakültesinde hazırlanan lâyiha etrafında (20 Haziran 1928). *Vakit*, Sayı: 3753.

Onların tapındığı Mustafa Kemal? (13 Teşrinievvel 1930). *Vakit*, No:4585.

Niçin şiir basmıyoruz? (20 Ağustos 1934). *Yeni Adam*, Sayı:34.

Anarşi, diktatörlük, demokrasi ve tarih (13 Ekim 1949). *Yeni Adam*, Sayı:619.

Medeniyet nedir? (3 Kasım 1949). *Yeni Adam*, Sayı:622.

Demokrasısız vatan, vatansız demokrasi (1 Aralık 1949). *Yeni Adam*, Sayı:626.

Medeniyet zorbalığı (22 Aralık 1949). *Yeni Adam*, Sayı:629.

Alevi Türkler (19 Ocak 1950). *Yeni Adam*, Sayı:633.

Politikacılar (13 Nisan 1950). *Yeni Adam*, Sayı:645.

Devrimler, demokrasiler (15 Haziran 1950). *Yeni Adam*, Sayı:654.

Evrimler, devrimler (31 Ağustos 1950). *Yeni Adam*, Sayı:665.

Diktatörler ve şefler (28 Eylül 1950). *Yeni Adam*, Sayı:669.

Politika (30 Kasım 1950), *Yeni Adam*, Sayı:678.

Musikide irtica (15 Mart 1951). *Yeni Adam*, Sayı:693.

İrtica vardır efendim (5 Nisan 1951). *Yeni Adam*, Sayı:696.

İnkılâp ağacı baş aşağı dikilmez (15 Ocak 1956). *Yeni Adam*, Sayı:751.

Yeni Adam 30 Yaşına Giriyor (5 Eylül 1963). *Yeni Adam*, Sayı: 775.

İktidar ile muhalefet (Şubat 1967). *Yeni Adam*, Sayı:786.

Kültürde Batı'dan alacağımız yoktur. Batı'nın bizden alacağı vardır (Şubat 1968). *Yeni Adam*, Sayı:798.

Baltacıoğlu'nun bulunduğu görevler (Mayıs 1978). *Yeni Adam*, Sayı:921.

Yön bildirgesi (20 Aralık 1961). *Yön*, Sayı:1.

Kitaplar

- Ağaoğlu, A. (2011). *Serbest Fırka hatıraları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahıska, M. (2005). *Radyonun sihirli kapısı garbiyatçılık ve politik öznellik*, İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Akar, İ. (1994). *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim ve kültür görüşleri üzerine bir araştırma*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Akıncı, M. (2012), *Türk muhafazakarlığı çok partili siyasal hayattan 12 Eylül'e*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Akyüz, Y. (2004). *Türk eğitim tarihi*, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Albayrak, M. (2004) *Türk siyasi tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Alp, Tekin. (1936). *Kemalizm*, İstanbul: Cumhuriyet Gazete ve Matbaası.
- Anderson, B. (1995). *Hayali cemaatler – milliyetçiliğin kökenleri ve yayılması*, (Çev: İskender Savaşır), İstanbul: Metis Yayınları.
- Arıburnu, K. (1975). *Milli Mücadelede İstanbul mitingleri*, Ankara: Yeni Desen Matbaası.
- Arman, H. (1969). *Piramidin tabanı Köy Enstitüleri ve Tonguç, anılar 1*, Ankara: İş Matbaacılık ve Ticaret.
- Arslan, A. (1995). *Darülfünun'dan Üniversiteye*, İstanbul: Kitabevi.
- Arslan, A. vd. (2012). *Türkiye'nin ilk ve tek kız üniversitesi -İnas Darülfünunu (1914-1919)*, İstanbul: İdil Yayıncılık.
- Atatürk'ün tamim, telgraf ve beyannameleri* (1991). Cilt: IV. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri* (1971). (Haz: U. Kocatürk), Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- [Atay], F. R. (1931). *Faşist Roma, Kemalist Tiran ve Kaybolmuş Makidonya*, Hâkimiyeti Milliye Matbaası.
- (1932). *Moskova Roma*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Ateş, T. (1994). *Kemalizmin özü "görüşler, düşünceler"*, İstanbul: Der Yayınları.
- (2007a). *Cumhuriyet ve Laiklik*, İstanbul: Nesa Yayıncılık.
- (2007b). *Demokrasi*, İstanbul: Nesa Yayıncılık.

- Ateş, N. Y. (1994). *Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Ayktut, Ş. (1936). *Kamâlizm (C.H. Partisi programının izahı)*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitapevi.
- [Baltacıoğlu], İ. Hakkı. (1329). *Avrupa bizi nasıl tanıyor*, Kader Matbaası.
- (1330a). *Terbiye ve iman*, İstanbul: Yeni Turan Matbaası.
- (1330b). *Terbiye-i avam*, İkdam Matbaası.
- (1330c). *Coğrafyanın usûl-i tedrisi*, Matbaa-i Amire: İstanbul.
- (1331). *İzmir konferansları*, İzmir: Selanik Matbaası.
- (1332). *Terbiye ilmi*, İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.
- (1334). *Ahlaksızlık*, İstanbul: Tefeyyüz Matbaası.
- (1335). *Maariftebir siyaset*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- (1338). *Kalbin gözü*, Evkaf-ı İslamiye Matbaası.
- (1339a). *Din ve hayat*, İstanbul: Kader Matbaası.
- (1339b). *Terbiye dersleri*, İstanbul: Necm-i İstikbal Matbaası.
- (1339c). *İçtimaiyat nokta-i nazarından terbiye*, Evkaf-ı İslamiye Matbaası.
- (1340). *Yazının usûl-i tedrisi*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- (1927). *Talim ve terbiyede inkılâp*, İstanbul: İkdamMatbaası.
- (1930a). *Umumi pedagoji*, İstanbul: Milliyet Matbaası.
- (1930b). *Hususi tedris usulleri*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- (1931a). *Mürebbilere*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- (1931b). *Demokrasi ve Sanat*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- (1931c). *Resim ve terbiye*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- (1932) *Terbiye*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- (1934). *Sanat*, İstanbul: Sühulet Kütüphanesi.
- (1935a). *İçtimai mektep prensipleri*, İstanbul: Tecelli Matbaası.
- (1935b). *Tarih ve terbiye*, İstanbul: Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi.
- (1938). *Toplu Tedris*, İstanbul: Sebat Basımevi.
- (1939a). *Sosyoloji*, İstanbul: Sebat Basımevi.
- (1939b). *Gençler için en büyük tehlikeler*, İstanbul: Sebat Basımevi.

- (1939c). *Hayatta muvaffakiyetin şartları*, İstanbul: Sebat Basımevi.
- (1940). *Karagöz Ankara 'da*, İstanbul: Sebat Basımevi.
- (1941). *Tiyatro*, İstanbul: Sebat Basımevi.
- (1942a). *Kalbin gözü*, İstanbul: Kültür Basımevi.
- (1942b). *Karagöz tekniği ve estetiği*, İstanbul: Kültür Matbaası.
- (1942c). *İçtimai mektep nazariyeleri ve prensipleri*, Ankara: Maarif Matbaası,
- (1943). *Genç kız*, İstanbul: Sebat Basımevi.
- (1944a). *Öğretmen*, Kültür Basımevi.
- (1944b). *Rüyamdaki okullar*, Ahmet İhsan Matbaası.
- (1945). *Batiya Doğru*, İstanbul: Sebat Basımevi.
- (1948). *Çocukların terbiyesi*, İstanbul: Yeni Adam Yayınları-Şaka Matbaası,
- (1950). *Halkın evi*, Ankara: Ulus Basımevi.
- (1958). *Türklerde yazı sanatı*, Ankara: Türk ve İslâm Sanatları Enstitüsü Yayınları.
- (1961). *Büyük tefsir Allah nedir?*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- (1964a). *Adam nasıl yetişir nasıl yetiştirilir*, Ankara: Gnkur. Basımevi.
- (1964b). *Pedagojide ihtilal*, İstanbul.
- (1965). *Türk Milliyeti*, Ankara: Gnkur Basımevi.
- (1966). *Ziya Gökalp*, İstanbul: Yeni Matbaa.
- (1967). *Kültürce kalkınmanın sosyal şartları*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- (1971). *Türk plastik sanatları*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- (1972). *Türke doğru*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- (1973). *Atatürk*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- (1995). *Tâlim ve terbiyede inkılâp*, (Haz: R. Canım ve R. Y. Kıncal), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- (1996). *Din ve hayat*, (Osmanlıcadan çeviren ve kısmen sadeleştiren: A. Özbek), İstanbul: Esra yayınları.
- (1998). *Hayatım*, (Yayına Hazırlayan: Ali Y. Baltacıoğlu), İstanbul: Dünya Yayıncılık.

- Baltacıoğlu, T. (1998). *Yeni Adam günleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Başbuğ, E. D. (2013). *Resmi ideoloji sahnede*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bergson, H. (1986). *Yaratıcı tekâmül*, (Çev: Şekip Tunç), İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Berkes, N. (1973). *Türkiye 'de çağdaşlaşma*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Boratav, K. (1982). *Türkiye 'de devletçilik*, Ankara: Savaş Yayınevi.
- Cantek, L. (2008). *Cumhuriyetin büluğ çağı gündelik yaşama dair tartışmalar (1945-1950)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cerrahoğlu, A. (1975). *Türkiye 'de sosyalizmin tarihine katkı*, İstanbul: May Yayınları.
- CHF Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları 10-18 Mayıs 1931*. (1931). İstanbul: Devlet Matbaası.
- CHF Nizamnamesi ve Programı*. (1931). Ankara: TBMM Matbaası.
- CHP Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935*. (1935). Ankara: Ulus Basımevi.
- CHP Programı*(1935). Ankara:Ulus Basımevi.
- Cündioğlu, D. (2012). *Meşrutiyet 'ten Cumhuriyet 'e din ve siyaset*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- (1999). *Bir siyasi proje olarak Türkçe ibadet I*, İstanbul: Kitabevi.
- Çakır, S. (1996). *Osmanlı kadın hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Çeçen, A. (1981). *Atatürk ve Cumhuriyet*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- (2000). *Atatürk 'ün kültür kurumları Halkevleri*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Çevik, Z. (2002). *Milli Mücadele 'de "Müdafaa-i Hukuk 'tan Halk Fırkası 'na" geçiş (1918-1923)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çınar, M. (2013). *Anadoluculuk ve tek parti CHP 'de sağ kanat*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Darendelioğlu, İ. (1977). *Türkiye 'de milliyetçilik hareketleri*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Dellaloğlu, B. (2013) *Modernleşmenin zihniyet dünyası bir Tanpınar fetişizmi*, İstanbul: Ufuk Yayınları.
- Dölen, E. (2009). *Türkiye üniversite tarihi I Osmanlı döneminde Darülfünun 1863-1922*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- (2010a). *Türkiye üniversite tarihi 2 Cumhuriyet döneminde Osmanlı Darülfünun'u 1922-1933*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- (2010b). *Türkiye üniversite tarihi 3 Darülfünun'dan üniversiteye geçiş tasfiye ve yeni kadrolar*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dural, B. (2010). *Türk muhafazakarlığı ve Nurettin Topçu, başkaldırı ve uyum*, İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Eagleton, T. (2011). *İdeoloji*, (Çev: M. Özcan), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ekinci, N. (1997). *Türkiye'de çok partili düzene geçişte dış etkenler*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları,
- Emre, A. C. (1960). *İki neslin tarihi*, İstanbul: Nurgök Matbaası.
- Engin, M. S. (1938). *Kemalizm inkılâbının prensipleri*, Cilt:1, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Erbay, F. ve Erbay, M. (2006), *Cumhuriyet Dönemi (1923-1938) Atatürk'ün sanat politikası*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Erdem, Y. T. (2013). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kızların eğitimi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ergin, O. (1977). *Türkiye maarif tarihi*, Cilt:3-4, İstanbul: Eser Matbaası.
- (1977). *Türkiye maarif tarihi*, Cilt: 5, İstanbul: Eser Matbaası.
- Gellner, E. (1992), *Uluslar ve ulusculuk*, (Çev:B. Ersanlı Bahar ve G. Göksu Özdoğan), İstanbul: İnsan Yayınları.
- (2013). *Milliyetçiliğe bakmak*, (Çev: S. Coşar, S. Özentürk, N. Soyarık), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökalp, Z. (2007). *Hars ve medeniyet*, Ankara: Elips Kitap.
- Gözübüyük, Ş. (2005). *Açıklamalı Türk Anayasaları*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Gümüšoğlu, F. (2005). *Ülkü dergisi ve Kemalist toplum*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Gündoğan, A. O. (2010). *Bergson*, İstanbul: Say Yayınları.
- Güneş, İ. (2009). *Birinci TBMM'nin düşünce yapısı (1920-1923)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güngör, E. (2006). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Halıcı, Ş. (2004). *Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

- Halid, Ç. H. (2005) *Türk ve Arap*, (Haz: M. E. Düzdağ), İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları.
- İbrahim, A. (1934). *Milli din duygusu ve öz Türk dini*, Türkiye Matbaası.
- Jacoby, T. (2010). *Sosyal iktidar ve Türkiye Devleti*, (Çev: Devrim Evcı), Ankara: Birleşik Yayınevi.
- Kaçmazoğlu, H.B (2010). *Türk sosyoloji tarihi üzerine araştırmalar*, İstanbul: Kitabevi.
- (2011). *Türk sosyoloji tarihi III*, İstanbul: Kitabevi.
- (2012). *Demokrat Parti dönemi toplumsal tartışmaları*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- (2012). *Türk sosyolojisinde temalar 3 Doğu-Batı çatışması*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- (2012). *Türk sosyolojisinde temalar 1 Türkçülük, İslamcılık, Muhafazakârlık*, İstanbul: Doğu Kitabevi.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2006). *Orada bir köy var uzakta erken cumhuriyet döneminde köycü söylem*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karpat, K. (2012). *Türk siyasi tarihi siyasal sistemin evrimi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kirbiy, F. (2012). *Türkiye 'de Köy Enstitüleri*, (Çev: Niyazi Berkes), İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kocabaşoğlu, U. (2010). *Şirket telsizinden devlet radyosuna*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koç, N. (2013), *Türk kültür tarihi içerisinde Köy Enstitüleri*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.
- Koçak, C. (2010). *İkinci Parti Türkiye 'de iki partili siyasi sistemin kuruluş yılları (1945-1950)*, Cilt:1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kolçak, S. (1968). *İ. H. Baltacıoğlu, hayatı, eserleri, tezleri, felsefesi*, İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası.
- Köker, L. (2013), *ModernleşmeKemalizm ve Demokrasi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kur'an* (1957). (Türkçeye Çev: İ. H. Baltacıoğlu), Ankara: Yıldız Matbaacılık ve Gazetecilik.
- Kuruluşlarının yıldönümü Halkevleri (1932-1951-1963)* (1963). İstanbul: C.H.P. İstanbul İl Gençlik Kolu Yayını.

- Küçükcan, İ. (2008). Ülkeye adanmışlıkta Köy Enstitüleri ve “Çifteler (ÇKE) örneği”, Eskişehir: TMMOB.
- Maarif Hakkında Lâyhalar -I- (1339)*, İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Malche, A.(1939). *İstanbul Üniversitesi hakkında rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi.
- Nesin, A. (1985). *Ah biz ödlele aydınlar*, İstanbul: Adam Yayınları.
- Onaran, A. Şerif. (1999). *Türk sineması I*, Ankara: Kitle Yayınları.
- Ongurlar, S. (1985). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun tiyatro görüşleri*, Ankara: Devlet Tiyatroları Yayınları.
- Özdemir, H. (1986). *Kalkınmada bir strateji arayışı Yön hareketi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi,
- Özipek, B. Berat. (2005). *Muhafazakârlık- akıl, toplum,siyaset*, Ankara: Kadim Yayınları.
- Parlak, İ. (2005). *Kemalist İdeolojide Eğitim*, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Safa, P. (2013). *Din İnkılâp İrtica*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sağman, A. R. (1957). *Kur'an'ın Türkçeye tercemesi karşısında üç profesör – Hilmi Ziya Ülken, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Besim Atalay*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.
- Sancar, S. (2012). *Türk modernleşmesinin cinsiyeti – erkekler devlet, kadınlar aile kurur*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Selçuk, M. (2012). *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi (1900-1933)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tanilli, S. (2008). *Din ve politika*, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de çok partili hayata geçiş*, İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Toksoy, N. (2007). *Halkevleri bir kültürel kalkınma modeli olarak*, Ankara: Orion Yayınevi.
- Tonguç, İ. H. (1947). *Canlandırılacak köy*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Toprak, Z. (2013). *Türkiye'de popülizm 1908-1923*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Tozlu, N. (1989). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim sistemi üzerine bir inceleme*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Tunçay, M. (2012). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin kurulması (1923-1931)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Tunaya, T. Z. (1981). *Devrim hareketleri içinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul: Turhan Kitabevi.
- , (1999). *Türkiye’de siyasal partiler*, Cilt:2, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turan, Ş. (2000). *Kökeni ulusal direnişe dayanan bir devrim partisi - Cumhuriyet HalkPartisi*, İstanbul: Tüses Yayınları.
- Turhan, M. (1965). *Atatürk ilkeleri ve kalkınma*, İstanbul: Şehir Matbaası.
- Uluskan, S. B. (2010). *Atatürk’ün sosyal ve kültürel politikaları*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Ülken, H. Z. (1998). *Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi*, İstanbul: Ülken yayınları.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1981). *Atatürk ve harf devrimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstel, F. (2010). *İmparatorluktan ulus-devlete Türk milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Vural, M. (2007). *Siyaset felsefesi açısından muhafazakârlık*, Ankara: Elis Yayınları.
- Yavuz, H. (2010). *Alafrangalığın tarihi geleneğin tasfiyesi ya da yeniden üretilmesi*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- , (2013). *Türkiye’nin zihin tarihi - Türk kültürü üzerine kuşatıcı bir söylev*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Yaylagül, L. (2014). *Kitle iletişim kuramları*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yazçıçek, R. (2008). *Milli din arayışı ve Türk müslümanlığı*, İstanbul: Ekin Yayınları.
- Yazgan, T. (2006). *Önce radyo vardı*, Tekin Kitabevi.
- Yeni Mecmua Çanakkale Özel Sayısı*, (2006). (Haz: Albayrak, M. ve Özyurt, A.), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Yeşil, A. (2001). *Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçiş*, Ankara: Kültür Bakanlığı
- Yeşilkaya, N. G. (2003). *Halkevleri: ideoloji ve mimarlık*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, H. A. (1998). *Hürriyet gene hürriyet*, (Der: C. Y. Eronat), Cilt: II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Zihnioğlu, Y. (2003). *Kadınsız İnkılâp*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Zürcher, E. J. (1992). *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, (Çev: G. Ç. Güven), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Makaleler

- Afif, Yahya (29 Mayıs 1340). Vebali müderris beylerin boynuna, *Sebilülreşad*, No:602, s.55-58.
- Aksoy, S. (25 Aralık 1968). Türk sosyalizmi halkın katılımı ile gerçekleşir, *Milliyet*, No:7574, s.2.
- Albayrak, M. (Temmuz 2010). Kemalizm'in düşünsel temelleri ve tarihsel oluşumu, *Atatürk Araştırma Merkezi*, Sayı: 77, Cilt: 26, s.307-343.
- Altan, Ç. (4 Mart 1999). Eski seçim kampanyalarından bir kaç anı, *Sabah*, s.4.
- Alpöge, A. (2006).Yorumlanmayı bekleyen Baltacıoğlu, *Tiyatro nedir*, (Yayına Hazırlayanlar A. Alpöge - T. Y. Öğüt - A.Y. Baltacıoğlu), İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları, s.9-48.
- Arı, K. (Mart 1992). Cumhuriyet dönemi nüfus politikasını belirleyen temel unsurlar, *Atatürk Araştırma Merkezi*, Cilt: VIII, Sayı:23, s.409-420.
- Aşkun, V. Cem .(1 Eylül 1957). Türkçe Kur'an, *Din Yolu*, Sayı:36, s.3-4.
- Ata, B. (Ekim 2000). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve tarih öğretimi, *Türk Kültürü*, Sayı:450, s.590-602.
- [Atay], F. R. (29 Birinci Teşrin 1933). 6 ok, *Hâkimiyeti Milliye*, No:4411, s.1.
- (23 Birinci Kânun 1933). Davanın tam üstündeyiz, *Hâkimiyeti Milliye*, No:4464, s.1.
- (15 Haziran 1956). Put ve Perestliği, *Dünya*, No:1538, s.3.
- Aydemir, Ş. S. (31 Ocak 1962). Türk sosyalizmi ve fikir Atatürkçülüğü, *Yön*, Sayı:7, s.7.
- Ayhan, S. (1990). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) ve halk eğitimi ile ilgili görüşleri, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:23, Sayı:1, s.285-306.
- Aytaç, K. (Mayıs 1978). Baltacıoğlu'nun eğitim sisteminin ana gelişimi, *Yeni Adam*, Sayı:921, s.4-8.
- (1984). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:17, Sayı:1, s.237-248.
- (2006). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eğitim reformu kuramı", *Atatürk Döneminden Günümüze Cumhuriyetin Eğitim Felsefesi ve Uygulamaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Gazi Üniversitesi, s.85,101.

- Baltacıoğlu, A. Y. (2006). Bir düşün ve eylem adamının devrimci çizgisi, Tiyatro nedir, (Yayına Hazırlayanlar A. Alpöge - T. Y. Öğüt - A.Y. Baltacıoğlu). İstanbul: Mitos-Boyut Tiyatro Yayınları, s.171-185.
- [Baltacıoğlu], İ. H. (15 Teşrinievvel 1326). İslam yazıları, *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası*, No:9, s.111-124.
- , (Haziran 1329). Terbiyede inkılâp lazım, *Yeni Fikir*, sayı:12, s.361-366.
- , (1 Ağustos 1329). Sanayi Mektebi talebesine, *Talebe Defteri*, Sayı:6, s.88-89.
- , (15 Teşrinisani 1329). Yeni terbiye cereyanları, *Şehbal Mecmuası*, sayı:86, s.272-275.
- ,(1 Mayıs 1330), Muallimler kurtaracak, fakat nasıl?,*Yeni Fikir*, Sayı:21, s.655-658.
- ,(1 Mart 1333). Müstahsil terbiye için, *Muallim*, Sayı:8, s.242-245.
- ,(1 Mart 1335). Bir inkılâp lazım, *Halka Doğru*, Sayı:3, s.4.
- ,(1918). Çanakkale müdafaası nedir?,*Yeni Mecmua*, s.41-42.
- ,(24 Nisan 1335). Bir hamle!,*Büyük Mecmua*, Sayı:6, s.82.
- ,(16 Mayıs 1337). Küller altında bir Anadolu, *Dergâh*, Cilt:1, No:3, s.34.
- ,(13 Teşrinievvel 1921). Yeşil köy, *Yarın*, Sayı:1, s.1.2.
- ,(17 Teşrinisani 1337). Kadın ve hayat, *Yarın*, Sayı:6, s.1,2.
- ,(1 Kânunuevvel 1337). İnkılâbın beğendiği adam!,*Yarın*, Sayı:8, s.1.
- ,(6 Eylül 1922). Anadolu harbinin felsefesi, *Akşam*, No: 1420, s.3.
- ,(10 Eylül 1922). İlahi zafer, *Akşam*, No:1424, s.3.
- ,(16 Eylül 1922). Efunla istila edilemeyen ülke, *Akşam*, No:1430, s.3.
- ,(29 Eylül 1922). Muharebelerin dersleri, *Akşam*, No:1443, s.3.
- ,(23 Teşrinievvel 1922). Milli hareket niçin hürdür?,*Akşam*, No:1467, s.3.
- ,(1 Haziran 1923). Sanatın mevzuu, *İçtihad*, Sayı: 154, s.3180-3184.
- ,(28 Şubat 1924). Terbiyede vahdet, *Akşam*, Sayı:1939, s.1.
- ,(1 Mart 1925). Tezyif acizlerin içkisidir, *İçtihad*, Sayı:175, s.3517.
- ,(30 Ağustos 1341). Dumlupınar hakkında ihtisaslar, *Afyonkarahisarda Nur*, Sayı:24, s.2.
- ,(1 Nisan 1926a). Cumhuriyet'in maarifi projelerden evvel içtimai prensiplere muhtaçtır, *İçtihad*, No:201, s.3925-3926.
- ,(1 Nisan 1926b). Köy mektebi, *Harp Malulleri Mecmuası*, Sayı:2, s.18.

- ,(9 Kânunuevvel 1926). Sanatta maziyi taklit ile maziyi temsil, *Hayat*, Sayı:2, s.7-8.
- ,(1927). Mustafa Kemal şahsiyeti, *Büyük Gaziye Darülfünundan küçük bir armağan*, İstanbul: Millet Matbaası, s.7-10.
- ,(Kânunusani-Şubat 1927). Terbiyede olmayan masdarlar!,*Muallimler Mecmuası*, Sayı:47-48, s.1950-1951.
- ,(Mayıs-Haziran 1927). Meslek mektepleri –Türkiye meslek mekteplerinin ıslâh ve te’sisi, *Muallimler Mecmuası*, Sayı:51-52, s.2157-2171.
- ,(15 Mart 1928). Benim anladığım Türkçülük, *Milli Mecmua*, Sayı:106, s.1704.
- ,(12 Teşrinievvel 1930). Bizim tapındığımız Mustafa Kemal, *Yarın*, No:295, s.1.
- ,(1 Kânunusani 1934). Türkiye milli bir terbiye planına muhtaçtır, *Yeni Adam*, Sayı:1, s.2.
- ,(8 Kânunusani 1934). Musikide ihtilâl, *Yeni Adam*, Sayı:2, s.11.
- ,(8 Kânunusani 1934). Andaval Palas, *Yeni Adam*, Sayı:2, s.10.
- ,(15 Kânunusani 1934). Güzel sanatlar cumhuriyeti, *Yeni Adam*, Sayı:3, s.6.
- ,(22 Kânunusani 1934a). Irk nazariyesi batıldır, milliyet nazariyesi haktır, *Yeni Adam*, Sayı:4, s.11.
- ,(22 Kânunusani 1934b). Demokraside terbiye, *Yeni Adam*, Sayı:4, s.2.
- ,(22 Kânunusani 1934c). Türk ressamı uyan!,*Yeni Adam*, Sayı:4, s.6.
- ,(29 Kânunusani 1934). Liseler nasıl ıslah edilmelidir, *Yeni Adam*, Sayı:5, s.2.
- ,(29 Kânunusani 1934). Türk sahnesinde inkılâp, *Yeni Adam*, Sayı:5, s.12.
- ,(12 Şubat 1934). İnkılâbın mektebi, *Yeni Adam*, Sayı:7, s.5.
- ,(12 Şubat 1934). Bize Arap harfli mektup göndermeyin, *Yeni Adam*, Sayı:7, s.3.
- ,(19 Şubat 1934). Radyoyu ülküleştirmek lazımdır, *Yeni Adam*, Sayı:8, s.7.
- ,(12 Mart 1934). İnkılâbın mantığı, *Yeni Adam*, Sayı:11, s.2.
- ,(23 Nisan 1934). En büyük devlet siyaseti nedir?,*Yeni Adam*, Sayı:17, s.8;
- ,(30 Nisan 1934). Bugünkü sinema cemiyet düşmanıdır, *Yeni Adam*, Sayı:18, s.6.
- ,(14 Mayıs 1934). Spor hayır mıdır? Şer midir?,*Yeni Adam*, Sayı:20, s.2.

- ,(21 Mayıs 1934). Terbiyenin yalanları, *Yeni Adam*, Sayı:21, s.2.
- ,(28 Mayıs 1934). Yeni Adam mektepleri, *Yeni Adam*, Sayı:22, s.2.
- ,(4 Haziran 1934). Halk üniversitesi, *Yeni Adam*, Sayı:23, s.2.
- ,(6 Eylül 1934). Dumlupınar Savaşı, *Yeni Adam*, Sayı:36, s.2.
- ,(13 Eylül 1934). İlk mektep muallimini üniversiteleştirmek lazımdır, *Yeni Adam*, Sayı:37, s.2.
- ,(13 Eylül 1934). Hürriyet davası batıl mıdır?,*Yeni Adam*, Sayı:37, s.1,12.
- ,(11 Birinci Teşrin 1934). Türkiye’de bir tiyatro derdi var, *Yeni Adam*, Sayı:41, s.6.
- ,(11 Birinci Teşrin 1934). Fuhuş edebiyatına karşı gitmek lazım, *Yeni Adam*, Sayı:41, s.2.
- ,(11 Birinci Teşrin 1934). Türkiye’de sanayi mektepleri, *Yeni Adam*, Sayı:41, s.9.
- ,(8 Teşrinisani 1934). Türk radyosundan ne bekliyoruz, *Yeni Adam*, Sayı:45, s.2.
- ,(29 Teşrinisani 1934). Kitap işini devletleştirmeli, *Yeni Adam*, Sayı:48, s.2.
- ,(6 Birinci Kânun 1934). Dil Türkçülüğü, *Yeni Adam*, Sayı:49, s.2.
- ,(20 Birinci Kânun 1934). Yeni kuruluşların kaynağı, *Yeni Adam*, Sayı:51, s.5.
- ,(20 Birinci Kânun 1934). Kadın asker olur ve olacaktır, *Yeni Adam*, Sayı:51, s.2.
- ,(10 Kânunusani 1935). Dil devrimi üzerine, *Yeni Adam*, Sayı:54, s.3.
- ,(7 Şubat 1935). İstedığımız terbiye nedir?,*Yeni Adam*, Sayı:58, s.2.
- ,(14 Şubat 1935). Dirim sevgisi yerine ölüm aşkı, *Yeni Adam*, Sayı:59, s.2.
- ,(28 Şubat 1935). Bey, niçin bay oldu?,*Yeni Adam*, Sayı:61, s.3.
- ,(4 Nisan 1935). Yeni Devlet’in kültür programları, *Yeni Adam*, Sayı:66, s.10.
- ,(4 Nisan 1935). Halkevleri ne olmalıdır?...,*Yeni Adam*, Sayı:66, s.2.
- ,(18 Nisan 1935). Laik terbiyenin kendini istiyoruz, *Yeni Adam*, Sayı:68, s.2.
- ,(23 Mayıs 1935). Bu işde insan yetiştiricilere düşen hüküm nedir?,*Yeni Adam*, Sayı:73, s.2.
- ,(6 Haziran 1935). Bugünkü kadın, *Yeni Adam*, Sayı:75, s.2.
- ,(20 Haziran 1935). En büyük devlet siyaseti nedir?,*Yeni Adam*, Sayı:77, s.2.
- ,(27 Haziran 1935). İdealimdeki Köy, *Yeni adam*, Sayı:78, s.4,5.

- , (4 Temmuz 1935). Gençlik için büyük tehlikeler var mıdır?,*Yeni Adam*, Sayı:79, s.10,11.
- , (25 Temmuz 1935). Türkiye’de ulusal bir tiyatro var mıdır?,*Yeni Adam*, Sayı:82, s.1.
- , (8 Ağustos 1935). Devrimli okulu istiyoruz, *Yeni Adam*, Sayı:84, s.1.
- , (29 Ağustos 1935). Yalnız öz Türkçeyi değil temiz Türkçeyi de isteyelim, *Yeni Adam*, Sayı:87 s.1.
- , (5 Eylül 1935). Kültür bahçeleri istemeliyiz, *Yeni Adam*, Sayı:88, s.1.
- , (19 Eylül 1935). 50 milyonluk Türkiye, *Yeni Adam*, Sayı:90, s.4,7.
- , (26 Eylül 1935). Yeni nesle yeni dil, *Yeni Adam*, Sayı:91, s.4,5.
- , (26 Eylül 1935). Her hafta bir kelime, *Yeni Adam*, Sayı:91, s.9.
- , (3 İlk Teşrin 1935). Kültür Bakanının düşünceleri, *Yeni adam*, Sayı:92, s.4,11.
- , (17 İlk Teşrin 1935a). Meşum kesafetsizlik, *Yeni Adam*, , Sayı:94, s.3.
- , (17 İlk Teşrin 1935b). Öğretmeni köyde yetiştirmek yanlıştır, *Yeni Adam*, Sayı:94, s.10,13.
- , (31 İlk Teşrin 1935). Tarihi nasıl öğrettim, *Yeni adam* Sayı:96, s.10.
- , (5 İlk Kânun 1935). Tarihi nasıl izah ettim?,*Yeni adam*, Sayı:101, s.4.
- ,(23 İlk Kânun 1936). Coğrafya öğretmenin prensipleri, *Yeni Adam*, Sayı:108, s.4,5.
- ,(30 İlk Kânun 1936). Coğrafya öğretmenin prensipleri, *Yeni Adam*, Sayı:109, s.4.
- , (19 Mart 1936). Devlet tiyatrosunun kurulması büyük bir memleket işidir, *Yeni Adam*, Sayı:116, s.2.
- , (2 Nisan 1936). Yeni ahlak yeni fikirde değil, yeni sosyetededir, *Yeni Adam*, Sayı:118, s.2.
- , (9 Nisan 1936). Teşkilâtsiz edebiyat, *Yeni Adam*, Sayı:119, s.2.
- , (9 Nisan 1936). Garabet ticareti yapan adam, *Yeni Adam*, Sayı: 119, s.3.
- , (23 Nisan 1936). Okutan, öğretmen, evrimmen”, *Yeni Adam*, Sayı:121, s.3.
- , (7 Mayıs 1936). İdare adamları neler yapabilirler?,*Yeni Adam*, Sayı: 123, s.2.
- , (14 Mayıs 1936). Radyodaki konferansım, *YeniAdam*, Sayı:124, s.14,15.
- , (21 Mayıs 1936). Ne geri adammışım!,*Yeni Adam*, Sayı:125, s.2.

- , (21 Mayıs 1936). Evet, öz dinciliği adam akıllı benimsedim, *Yeni Adam*, Sayı:125, s.3.
- , (28 Mayıs 1936). Mantıkları değil, olguları anlamıya çalışmalıyız, *Yeni Adam*, Sayı:126, s.2.
- , (18 Haziran 1936). Aile faciaları karşısında ne düşünüyoruz?, *Yeni Adam*, Sayı:129, s.2.
- , (25 Haziran 1936). Öğretmen hiç böyle yetişmez, *Yeni Adam*, Sayı:130, s.2.
- , (2 Temmuz 1936). Öz Türkçe akını durdu mu?, *Yeni Adam*, Sayı:131, s.2.
- , (30 Temmuz 1936). Suçlu olan sanat, *Yeni Adam*, Sayı:135, s.2.
- , (6 Ağustos 1936). Devrimciler ile deviriciler, *Yeni Adam*, No: 136, s.3.
- , (13 Ağustos 1936). Kültürümüzü kurtarmak lazım, *Yeni Adam*, Sayı:137, s.2.
- , (20 Ağustos 1936). Ne faydası varmış söylemenin!, *Yeni Adam*, Sayı:138, s.3.
- , (20 Ağustos 1936), Yeni insanda eski kafa, *Yeni Adam*, Sayı:138, s.2.
- , (27 Ağustos 1936). Mürteci imişim!, *Yeni Adam*, Sayı:139, s.2.
- , (3 Eylül 1936). Türkçesi olmıyan gazeteciler, *Yeni Adam*, Sayı:140, s.2.
- , (10 Eylül 1936). Âlem ne der sonra?, *Yeni Adam*, Sayı: 141, s.3.
- , (10 Eylül 1936). Harbe giden kadınlar, *Yeni Adam*, Sayı: 141, s.6.
- , (17 Eylül 1936). Hayatım 1, *Yeni Adam*, , Sayı:142, s.14-15.
- , (24 Eylül 1936a). Hayatım 2, *Yeni Adam*, Sayı:143, s. 14-15.
- , (24 Eylül 1936b). Bir adama değil bir zihniyete hücum ediyorum, *Yeni Adam*, Sayı: 143, s.2,6.
- , (24 Eylül 1936c). Dans estetiği, *Yeni Adam*, Sayı:143, s.8,9.
- ,(1 Bir. Teşrin 1936a). Hayatım 3, *Yeni Adam*, Sayı:144, s.14-15.
- ,(1 Bir. Teşrin 1936b). Kadın ve erkek davası, *Yeni Adam*, Sayı:144, s.4.
- ,(1 Bir. Teşrin 1936c). Gençliğin toplanacağı yerler Halkevleridir, *Yeni Adam*, Sayı:144, s.2.
- ,(8 Bir. Teşrin 1936a). Hayatım 4, *Yeni Adam*, Sayı:145, s.14-15.
- ,(8 Bir. Teşrin 1936b). Her evde radyo her evde kültür, *Yeni Adam*, Sayı:145, s.2.
- ,(17 Bir. Teşrin 1936). Sinema estetiği, *Yeni Adam*, Sayı:146, s.8,9.
- ,(17 Bir. Teşrin 1936). İnkılâp nasıl adam ister, *Yeni Adam*, Sayı: 146, s.2.

- ,(12 İK. Teşrin 1936). Kadro korkusu taşıyan öğretmen, *Yeni Adam*, Sayı:150, s.2.
- ,(12 İK. Teşrin 1936). Tarihi yapan kararlar ve fiillerdir, *Yeni Adam*, Sayı:150, s.3.
- ,(19 İK. Teşrin 1936). Hayatım 10, *Yeni Adam*, Sayı:151, s.18-19.
- ,(26 İK. Teşrin 1936). Silahlı Kadın, *Yeni Adam*, Sayı:152, s.2.
- ,(3 Bir. Kânun 1936). Hayatım 12, *Yeni Adam*, Sayı:153, s.18-19.
- ,(17 Bir. Kânun 1936). Hayatım 14, *Yeni Adam*, Sayı:155, s.18-19.
- ,(17 Bir. Kânun 1936). Gezemiye öğretmen, *Yeni Adam*, Sayı:155, s.2.
- ,(24 Bir. Kânun 1936). Hayatım 15, *Yeni Adam*, Sayı:156, s.18.
- ,(31 Bir. Kânun 1936a). Hayatım 16, *Yeni Adam*, Sayı:157 s.18-19.
- ,(31 Bir. Kânun 1936b). İdealsiz öğretmen, *Yeni Adam*, Sayı:157, s.2.
- ,(14 İK. Kânun 1937). Hayatım 18, *Yeni Adam*, Sayı:159, s.18.
- ,(14. İK. Kânun 1937). Sosyetesini arıyan adam, *Yeni Adam* Sayı:159, s.2.
- ,(21 İK. Kânun 1937). Hayatım 19, *Yeni Adam*, Sayı: 160, s.18-19.
- ,(21 İK. Kânun 1937). Açık resimden, açık yazıdan bahsediyorum bu fuhuş sona ersin, *Yeni Adam*, Sayı:160, s.2,4.
- , (18 Şubat 1937). Bir radyo üniversitesi açalım, *Yeni Adam*, Sayı:164, s.2.
- , (4 Mart 1937). Hayatım 25, *Yeni Adam*, Sayı:166, s.18.
- , (11 Mart 1937). Hayatım 26, *Yeni Adam*, Sayı:167, s.18.
- , (18 Mart 1937). Büyülü anahtar, *Yeni Adam*, Sayı:168, s.2.
- , (18 Mart 1937). Vatandaş Türkçe konuş ne demek?,*Yeni Adam*, Sayı:168, s.3.
- , (25 Mart 1937). Hayatım 28, *Yeni Adam*, Sayı: 169, s.18.
- , (1 Nisan 1937). Hayatım 29, *Yeni Adam*, Sayı:170, s.18.
- , (8 Nisan 1937). Hayatım 30, *Yeni Adam*, Sayı:171, s.18.
- , (6 Mayıs 1937). Hayatım 34, *Yeni Adam*, Sayı:175, s.18.
- , (6 Mayıs 1937). Mürteci roman, *Yeni Adam*, Sayı:175, s.2.
- , (13 Mayıs 1937). Hayatım 35, *Yeni Adam*, Sayı:176, s.18.
- , (27 Mayıs 1937). Hayatım 36, *Yeni Adam*, Sayı:178, s.18.
- , (24 Haziran 1937). Hayatım 40, *Yeni Adam*, No:182, s.18.
- , (1 Temmuz 1937). Hayatım 41, *Yeni Adam*, Sayı:183, s.18.
- , (1 Temmuz 1937). Rejim için en yüksek hayır, *Yeni Adam*, Sayı: 183, s.3.

- , (8 Temmuz 1937). Hayatım 42, *Yeni Adam*, Sayı:184, s.18.
- , (29 Temmuz 1937). Hayatım 45, *Yeni Adam*, Sayı:187, s.18.
- , (5 Ağustos 1937). Hayatım 46, *Yeni Adam*, Sayı:188, s.18.
- , (5 Ağustos 1937). Bir liselinin ızdırabı, *Yeni Adam*, Sayı:188, s.2.
- , (12 Ağustos 1937). Hayatım 47, *Yeni Adam*, Sayı:189, s.18.
- , (12 Ağustos 1937). Kadın ideali, *Yeni Adam*, Sayı:189, s.2.
- , (19 Ağustos 1937). Hayatım 48, *Yeni Adam*, Sayı:190, s.18-19.
- , (26 Ağustos 1937a). Hayatım 49, *Yeni Adam*, Sayı:191, s.18.
- , (26 Ağustos 1937b). Kadın ideali, *Yeni Adam*, Sayı:191, s.2,4.
- , (26 Ağustos 1937c). Kast zihniyetini yok etmeli, *Yeni Adam*, Sayı:191, s.3.
- , (2 Eylül 1937). Niçin antifaşistim?, *Yeni Adam*, Sayı:192, s.2,4;
- , (9 Eylül 1937a). Bir tiyatro ihtilali istiyorum, *Yeni Adam*, Sayı:193, s.3.
- , (9 Eylül 1937b). Müstahsil kadın, *Yeni Adam*, Sayı:193, s.2.
- , (16 Eylül 1937). Hayatım 51, *Yeni Adam*, Sayı:194, s.18.
- , (16 Eylül 1937). Dişi değil, arkadaş, *Yeni Adam*, Sayı:194, s.2.
- , (30 Eylül 1937). Tarih sergisini niçin çok mühim buluyorum, *Yeni Adam*, Sayı:196, s.2.
- ,(14 İlkteş. 1937). Kiliseci, büyücü ve emperyalist filmler, *Yeni Adam*, Sayı:198, s.2
- ,(21 İlkteş. 1937). Memlekette bir gençlik meselesi var, *Yeni Adam*, Sayı:199, s.2.
- ,(28 İlk. Teş. 1937). Hayatım 57, *Yeni Adam*, Sayı:200, s.18.
- ,(4 İk. Teş. 1937). Hayatım 58, *Yeni Adam*, Sayı:201, s.18.
- ,(4 İk. Teş. 1937). Halkevleri ne yapmalı, ne yapmamalı?, *Yeni Adam*, Sayı:201, s.2.
- ,(11 İk. Teş. 1937). Sanat ve sosyete, *Yeni Adam*, Sayı:202, s.8.
- ,(25 İk. Teş. 1937). Halkevinde müzik, *Yeni Adam*, Sayı:204, s.2.
- ,(25 İk. Teş. 1937). Hayatım 61, *Yeni Adam*, Sayı:204, s.18.
- ,(25 İk. Teş. 1937). Öğretmenin on iki hassası, *Yeni Adam*, Sayı:204, s.3.
- ,(2 Bir. Kân. 1937). Bizde edebiyat niçin yoktur?, *Yeni Adam*, Sayı:205, s.2.
- ,(2 Bir. Kân. 1937). Hayatım 62, *Yeni Adam*, Sayı:205, s.18.
- ,(2 Bir. Kan. 1937). “Evli kadının on iki meziyeti”, *Yeni Adam*, Sayı: 205, s.3.

- ,(9 Bir. Kân. 1937). Sevicilik, lûtilik ve istimna ile mücadele, *Yeni Adam*, Sayı:206, s.2.
- ,(9 Bir. Kân. 1937). Mimari nedir?,*Yeni Adam*, Sayı:206, s.8.
- ,(23 Bir. Kân. 1937). Şehvetsiz edebiyat, *Yeni Adam*, Sayı:208, s.2.
- ,(23. Bir. Kan. 1937). Hayatım 66, *Yeni Adam*, Sayı:208, s.18.
- , (30 Birinci Kânun 1937). 5. yıla girdik, *Yeni Adam*, Sayı:209, s.2.
- , (10 Şubat 1938). Hayatım 71, *Yeni Adam*, Sayı: 215, s.18.
- , (17 Şubat 1938). İnanmak, *Yeni Adam*, Sayı:216, s.2.
- , (24 Şubat 1938a). Hayatım 73, *Yeni Adam*, Sayı:217, s.18.
- , (24 Şubat 1938b). Hürriyeti niçin severim, *Yeni Adam*, Sayı: 217, s.2.
- , (24 Şubat 1938c). Sanat de bir ilimdir, *Yeni Adam*, Sayı:217, s.3.
- , (3 Mart 1938). Halkevleri kültür evleridir, *Yeni Adam*, Sayı:218, s.2.
- , (9 Mart 1939). Hayatım 75, *Yeni Adam*, Sayı:219, s.18.
- , (9 Mart 1939). Üç öğretmen tipi, *Yeni Adam*, Sayı:219, s.3.
- , (16 Mart 1939). Radyoyu öldürenler, *Yeni Adam*, Sayı:220, s.3.
- , (16 Mart 1939). Altı Umde'ye göre terbiye, *Yeni Adam*, Sayı:220, s.2.
- , (23 Mart 1939). Hayatım 77, *Yeni Adam*, Sayı:221, s.18.
- , (23 Mart 1939). Tiyatroyu öldürenler, *Yeni Adam*, Sayı:221, s.12,13.
- , (30 Mart 1939). Hayatım 78, *Yeni Adam*, Sayı: 222, s.18.
- , (30 Mart 1939). Yeni Adamın yolu, *Yeni Adam*, Sayı: 222, s.2.
- , (6 Nisan 1939a). Türk mimari dehası, *Yeni Adam*, Sayı:223, s.2,13.
- , (6 Nisan 1939b). Hayatım 79, *Yeni Adam*, Sayı: 223, s.18.
- , (20 Nisan 1939). Hayatım 81, *Yeni Adam*, Sayı:225, s.18.
- , (27 Nisan 1939). Hayatım 82, *Yeni Adam*, Sayı: 226, s.18.
- , (4 Mayıs 1939). Çocuk nedir, *Yeni Adam*, Sayı:227, s.2.
- , (25 Mayıs 1939). Hayatım 86, *Yeni Adam*, Sayı:230, s.18.
- , (8 Haziran 1939). Edebiyat heveslileri, *Yeni Adam*, Sayı:232, s.2.
- , (15 Haziran 1939). Pedagoji, dünü, bugünü, yarını, *Yeni Adam*, Sayı:233, s.18,19.
- , (15 Haziran 1939). Maarif Şurası münasebetiyle öğretmen, *Yeni Adam*, Sayı:233, s.2.
- , (22 Haziran 1939). Hayatım 87, *Yeni Adam*, Sayı:234, s.18.

- , (29 Haziran 1939). Hayatım 88, *Yeni Adam*, Sayı:235, s.18.
- , (6 Temmuz 1939). Hayatım 89, *Yeni Adam*, Sayı: 236, s.18.
- , (13 Temmuz 1939). Eğitim ve pedagojide Türk'e doğru, *Yeni Adam*, Sayı:237, s.10,11,17.
- , (20 Temmuz 1939). Hayatım 90, *Yeni Adam*, Sayı: 238, s.18.
- , (27 Temmuz 1939a) Hayatım 91, *Yeni Adam*, Sayı: 239, s.18.
- , (27 Temmuz 1939b). İdeal okul, *Yeni Adam*, Sayı:239, s.10-12.
- , (27 Temmuz 1939c). Tiyatro, *Yeni Adam*, Sayı:239, s.2.
- ,(3 Ağustos 1939a). Köy eğitim ve öğretmenleri, *Yeni Adam*, Sayı:240, s.16,17.
- , (3 Ağustos 1939b). Köy, *Yeni Adam*, Sayı:240, s.10,11,19.
- , (7 Eylül 1939) Hayatım 92, *Yeni Adam*, Sayı:245, s.18.
- , (21 Eylül 1939). Türk rejimini niçin severim, *Yeni Adam*, Sayı: 247, s.2.
- , (28 Eylül 1939). Hayatım 94, *Yeni Adam*, Sayı:248, s,18.
- , (5 Teşrinievvel 1939). Hayatım 95, *Yeni Adam*, Sayı: 249, s.18.
- , (19 Teşrinievvel 1939). Hayatım 96, *Yeni Adam*, Sayı:251, s.18.
- , (2 Teşrinisani 1939). Hayatım 98, *Yeni Adam*, Sayı:253, s.18.
- , (9 Teşrinisani 1939). Hayatım 99, *Yeni Adam*, Sayı:254, s.18.
- , (9 Teşrinisani 1939). İki büyük hakikat, *Yeni Adam*, Sayı:254, s.14-15.
- , (23 Teşrinisani 1939). Hayatım 101, *Yeni Adam*, Sayı: 256, s.18.
- , (7 Birinci Kânun 1939). Hayatım 103, *Yeni Adam*, Sayı:258, s.18.
- , (7 Birinci Kânun 1939). Edebiyat trajedisi, *Yeni Adam*, Sayı:258, s.2.
- , (14 Birinci Kânun 1939). Hayatım 104, *Yeni Adam*, Sayı: 259, s.18.
- , (28 Birinci Kânun 1939). Piyeslerim, *Yeni Adam*, Sayı:261, s.2.
- , (4 İkinci Kânun 1940). Hayatım 105, *Yeni Adam*, Sayı:262, s.18.
- , (4 İkinci Kânun 1940). Halkevlerinde en yüksek kültür hayrını ondan bekliyoruz, *Yeni Adam*, Sayı:262, s.2.
- , (25 İkinci Kânun 1940). Dr. İzzeddin Şadan'a açık mektup, *Yeni Adam*, Sayı:265, s.17,19.
- , (15 Şubat 1940). Maraş papucu, *Yeni Adam*, Sayı:268, s.2;
- , (29 Şubat 1940). Münevverden gelen mukavemet, *Yeni Adam*, Sayı:270, s.2.
- , (14 Mart 1940). Bir edebiyat anketi, *Yeni Adam*, Sayı:272, s.2.

- , (18 Nisan 1940). Hayatım 110, *Yeni Adam*, Sayı:277, s.18.
- , (18 Nisan 1940). Halka gitmek alçalmak mıdır, yükselmek midir, *Yeni Adam*, Sayı: 277, s.2.
- , (2 Mayıs 1940). Köy Enstitüleri hem kemiyetin hem de keyfiyetin zaferidir, *Yeni Adam*, Sayı:279, s.2.
- , (9 Mayıs 1940). Hayatım 113, *Yeni Adam*, Sayı:280, s.18.
- , (23 Mayıs 1940). Hayatım 115, *Yeni Adam*, Sayı:282, s.18.
- , (30 Mayıs 1940). Hayatım 116, *Yeni Adam*, Sayı:283, s.18.
- , (13 Haziran 1940). Hayatım 117, *Yeni Adam*, Sayı:285, s.18.
- , (4 Temmuz 1940). Hayatım 119, *Yeni Adam*, Sayı:288, s.14.
- , (11 Temmuz 1940). Hayatım 120, *Yeni Adam*, Sayı:289, s.14.
- , (18 Temmuz 1940). Hayatım 121, *Yeni Adam*, Sayı:290, s.14.
- , (25 Temmuz 1940). Hayatım 122, *Yeni Adam*, Sayı:291, s.14.
- , (1 Ağustos 1940a). Hayatım 123, *Yeni Adam*, Sayı:292, s.14.
- , (1 Ağustos 1940b). Çoğalın, *Yeni Adam*, Sayı:292, s.2.
- , (22 Ağustos 1940). Hayatım 125, *Yeni Adam*, Sayı:295, s.14.
- , (10 İlk Teşrin 1940). Köylü Ayşe, *Yeni Adam*, Sayı:302, s.2.
- , (17 İlk Teşrin 1940). Hayatım 131, *Yeni Adam*, Sayı:303, s.14.
- , (24 İlk Teşrin 1940). Hayatım 132, *Yeni Adam*, Sayı:304, s.14.
- , (24 İlk Teşrin 1940). Bir avuç toprak, *Yeni Adam*, Sayı:304, s.3.
- , (31 İlk Teşrin 1940). Hayatım 133, *Yeni Adam*, Sayı:305, s.14.
- , (7 İkinci Teşrin 1940). Hayatım 134, *Yeni Adam*, Sayı:306, s.14.
- , (14 İkinci Teşrin 1940). Halk ve biz, *Yeni Adam*, Sayı: 307, s.3.
- , (21 İkinci Teşrin 1940). Tarih tedrisatımız, *Yeni Adam*, Sayı:308, s.2.
- , (5 Birinci Kânun 1940). Hayatım 138, *Yeni Adam*, Sayı:310, s.14.
- , (12 Birinci Kânun 1940). Hayatım 139, *Yeni Adam*, Sayı: 311, s.14.
- , (19 Birinci Kânun 1940). Hattat Mustafa Rakım, *Yeni Adam*, Sayı:312, s.3.
- , (1941). Karagöz köy muhtarı, *Karagöz*, Ankara: Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, s.9-42.
- , (9 İkinci Kânun 1941a). Hayatım 143, *Yeni Adam*, Sayı:315, s.14.
- , (9 İkinci Kânun 1941b). Radyo meselesi, *Yeni Adam*, Sayı:315, s.2.
- , (16 İkinci Kânun 1941). Hayatım 144, *Yeni Adam*, Sayı:316, s.14-15.

- , (23 İkinci Kânun 1941). Hayatım 145, *Yeni Adam*, Sayı:317, s.14.
- , (30 İkinci Kânun 1941). Hayatım 146, *Yeni Adam*, Sayı:318, s.14.
- , (6 Şubat 1941). 50 milyon olalım, *Yeni Adam*, Sayı:319, s.2.
- , (13 Şubat 1941). Hayatım 148, *Yeni Adam*, Sayı: 320, s.14.
- , (20 Şubat 1941a). Hayatım 149, *Yeni Adam*, Sayı:321, s.14.
- , (20 Şubat 1941b). Sessiz maarif, *Yeni Adam*, Sayı:321, s.2.
- , (3 Nisan 1941). Hayatım 155, *Yeni Adam*, Sayı:327, s.14.
- , (17 Nisan 1941). Hayatım 157, *Yeni Adam*, Sayı:329, s.14.
- , (17 Nisan 1941). Türk'e doğru, *Yeni Adam*, Sayı: 329, s.2,16.
- , (24 Nisan 1941). Hayatım 158, *Yeni Adam*, Sayı:330, s.14-15.
- , (8 Mayıs 1941). Erkek ve kadın, *Yeni Adam*, Sayı:332, s.2.
- , (19 Haziran 1941). Coğrafya kongresi, *Yeni Adam*, Sayı:338, s.2,5.
- , (3 Temmuz 1941). Eski ile yeni ölü ile diri, *Yeni Adam*, Sayı: 340, s.2,8.
- , (10 Temmuz 1941). Mimaride Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:341, s.2.
- , (17 Temmuz 1941). Hayatım 170, *Yeni Adam*, Sayı:342, s.14.
- , (31 Temmuz 1941). Genç adam, *Yeni Adam*, Sayı:344, s.2,16.
- , (31 Temmuz 1941). Yeni Adam bir mekteptir, *Yeni Adam*, Sayı:344, s.3.
- , (7 Ağustos 1941). Hayatım 173, *Yeni Adam*, Sayı:345, s.14.
- , (14 Ağustos 1941). Hayatım 174, *Yeni Adam*, Sayı:346, s.14.
- , (21 Ağustos 1941). Türk insan!,*Yeni Adam*, Sayı:347, s.2,11.
- , (21 Ağustos 1941). Hayatım 175, *Yeni Adam*, Sayı:347, s.14.
- , (28 Ağustos 1941). Durma, yarat, *Yeni Adam*, Sayı:348, s.2,11.
- , (4 Eylül 1941). Hayatım 177, *Yeni Adam*, Sayı:349, s.14.
- , (11 Eylül 1941). Hayatım 178, *Yeni Adam*, Sayı:350, s.14.
- , (18 Eylül 1941). Hayatım 179, *Yeni Adam*, Sayı:351, s.14.
- , (18 Eylül 1941). Musikide Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:351, s.2.
- , (25 Eylül 1941). Hayatım 180, *Yeni Adam*, Sayı:352, s.14.
- , (2 İlk Teşrin 1941). Hayatım 181, *Yeni Adam*, Sayı:353, s.14.
- , (16 İlk Teşrin 1941). Hayatım 183, *Yeni Adam*, Sayı: 355, s.14.
- , (21 İlk Teşrin 1941). Şehir Tiyatrosu mesul müdür?,*Tan*, Sayı:2220, s.3.
- , (23 İlk Teşrin 1941). Hayatım 184, *Yeni Adam*, Sayı:356, s.14.
- , (28 İlk Teşrin 1941). Fatih'in heykelini Türk yapabilir, *Tan*, Sayı:2225, s.3.

- , (30 İlk Teşrin 1941). Hayatım 185, *Yeni Adam*, Sayı: 357, s.14.
- , (30 İlk Teşrin 1941). Cumhuriyete inanıyorum, *Yeni Adam*, Sayı: 357, s.2.
- , (6 Son Teşrin 1941). Hayatım 186, *Yeni Adam*, Sayı: 358, s.14.
- , (6 Son Teşrin 1941). Şehir Tiyatrosu mesul müdür?, *Yeni Adam*, Sayı:358, s.2,15.
- , (11 Son Teşrin 1941). Parçalar, *Tan*, Sayı:2238, s.3.
- , (13 Son Teşrin 1941). Hayatım 187, *Yeni Adam*, Sayı:359, s.14.
- , (20 Son Teşrin 1941). Hayatım 188, *Yeni Adam*, Sayı:360, s.12,14.
- , (27 Son Teşrin 1941). Fatih'in heykelini Türk yapabilir, *Yeni Adam*, Sayı:361, s.2.
- , (4 İlk Kânun 1941). Yeni öğretmen tarihi nasıl öğreteceksin?, *Yeni Adam*, Sayı:362, s.8,9.
- , (11 İlk Kânun 1941). Yeni öğretmen tarihi nasıl öğreteceksin, *Yeni Adam*, Sayı:363, s.10,11.
- , (18 İlk Kânun 1941). Türk nedir, *Yeni Adam*, Sayı:364, s.2.
- , (25 İlk Kânun 1941). Noel Baba!..., *Yeni Adam*, Sayı:365, s.3.
- , (1 İlk Kânun 1942). Milli anane, *Yeni Adam*, Sayı:366, s.2.
- , (15 İlk Kânun 1942). Resimde Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:368, s.2.
- , (29 İlk Kânun 1942a), Ananecilik ve muhafazakârlık, *Yeni Adam*, Sayı:370, s.2.
- , (29 İlk Kânun 1942b). Edebiyatımız hasta mıdır?, *Yeni Adam*, Sayı:370, s.3.
- , (19 Şubat 1942a). Değer buhranı, *Yeni Adam*, Sayı:373, s.2.
- , (19 Şubat 1942b). Tarihi nasıl öğrettim, *Yeni Adam*, Sayı:373, s.4.
- , (26 Mart 1942). Tarihi nasıl öğrettim, *Yeni Adam*, Sayı:378, s.4.
- , (2 Nisan 1942). Halledilecek en büyük problemler, *Yeni Adam*, Sayı: 379, s.2.
- , (2 Nisan 1942). Kadınlar, *Yeni Adam*, Sayı:379, s.3.
- , (23 Nisan 1942). Maarifte Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:382, s.2.
- , (7 Mayıs 1942). Milliyetçiliğim, *Yeni Adam*, Sayı:384, s.2.
- , (14 Mayıs 1942). Felsefe terimlerinde beynelmilelcilik, *Yeni Adam*, Sayı:385, s.11.
- , (11 Haziran 1942). Ahlak ve vicdan, *Yeni Adam*, Sayı:389, s.2.
- , (18 Haziran 1942). Kafalar, *Yeni Adam*, Sayı:390, s.3.

- , (18 Haziran 1942). Romanda Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:390, s.2.
- , (2 Temmuz 1942). Heykelde Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:392, s.2.
- , (9 Temmuz 1942). Dilde Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:393, s.2.
- , (16 Temmuz 1942). Ahlak terbiyesi, *Yeni Adam*, Sayı:394, s.2.11.
- , (13 Ağustos 1942). Mimaride Türke doğru, *Yeni Adam*, Sayı:398, s.2.
- , (10 Eylül 1942). Romancı, *Yeni Adam*, Sayı:402, s.3.
- , (10 Eylül 1942). Halk sanatkârları, *Yeni Adam*, Sayı:402, s.2.
- , (15 İlk Teşrin 1942). Gazete-dergi Yeni Adam hangisidir, *Yeni Adam*, Sayı:407, s.2.
- , (22 İlk Teşrin 1942). Ahlak buhranı, *Yeni Adam*, Sayı:408, s.2.
- , (29 İlk Teşrin 1942). Cinsi terbiye, *Yeni Adam*, Sayı:409, s.2.
- , (5 Son Teşrin 1942). Saygısızlar saygı öğreniniz!, *Yeni Adam*, Sayı:410, s.2.
- , (12 Son Teşrin 1942). Devleti sayınız, *Yeni Adam*, Sayı: 411, s.2.
- , (10 İlk Kânun 1942), Türke doğru, *Yeni Adam*, sayı:415, s.3.
- , (10 İlk Kânun 1942). Öğretmen için, *Yeni Adam*, Sayı:415, s.2.
- , (17 İlk Kânun 1942). Millet nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı: 416, s.2.
- , (24 İlk Kânun 1942). Gelenek, *Yeni Adam*, Sayı:417, s.2.
- , (7 Son Kânun 1943). Köylü çorabı, *Yeni Adam*, Sayı:419, s.3.
- , (7 Son Kânun 1943), Yeni Adam 10 yaşına girdi, *Yeni Adam*, Sayı:419, s.2.
- , (21 Son Kânun 1943). Maarif Şûrası milli ahlakımız için ışıklar saçabilir, *Yeni Adam*, Sayı:421, s.2.
- , (11 Şubat 1943). Bu nasıl ilim, *Yeni Adam*, Sayı:424, s.2.
- , (22 Nisan 1943). Türk ahlak gelenekleri, *Yeni Adam*, Sayı:434, s.2,11.
- , (13 Mayıs 1943). Üstün ırk, *Yeni Adam*, Sayı: 437, s.2.
- , (3 Haziran 1943). Plana doğru!, *Yeni Adam*, Sayı:440, s.2.
- , (24 Haziran 1943). İki öğretmen, *Yeni Adam*, Sayı:443, s.2.
- , (22 Temmuz 1943). Milli mantığa doğru, *Yeni Adam*, Sayı:447, s.2.
- , (5 Ağustos 1943). Roman nedir, *Yeni Adam*, Sayı:449, s.2.
- , (26 Ağustos 1943). Türkçe rönesansı, *Yeni Adam*, Sayı:452, s.2.
- , (23 Eylül 1943). Nüfus rönesansı, *Yeni Adam*, Sayı:456, s.2.
- , (17 Şubat 1944). Bu günkü kadın, *Yeni Adam*, Sayı:477, s.2.
- , (6 Nisan 1944). Zavallı gelenek!, *Yeni Adam*, Sayı:484, s.3.

- , (4 Mayıs 1944). Bir nahiye müdürüne açık mektup, *Yeni Adam*, Sayı:488, s.2.
- , (22 Haziran 1944). Kültür ve medeniyet, *Yeni Adam*, Sayı:495, s.3.
- , (29 Haziran 1944). Sahici ve yalancı medeniyet, *Yeni Adam*, Sayı: 496, s.3.
- , (6 Temmuz 1944). Nüfusa doğru, *Yeni Adam*, Sayı:497, s.2.
- , (10 Ağustos 1944). Radyo programı, *Yeni Adam*, Sayı:502, s.2,11.
- , (31 Ağustos 1944). Kurutmıya doğru, *Yeni Adam*, Sayı:505, s.2,11.
- , (7 Eylül 1944). Üniversiteye doğru, *Yeni Adam*, Sayı:506, s.2,11.
- , (14 Eylül 1944). İş bölümüne doğru, *Yeni Adam*, Sayı:507, s.2.
- , (5 İlk Teşrin 1944). İlköğretim davası niçin ulusal bir davadır?,*Yeni Adam*, Sayı:510, s.2.
- , (12 İlk Teşrin 1944). Öz Türkçe düğümü, *Yeni Adam*, Sayı:511, s.2,11.
- , (26 İlk Teşrin 1944). Bizim Cumhuriyetimiz, *Yeni Adam*, Sayı: 513, s.2
- , (7 İlk Kânun 1944). Romana doğru, *Yeni Adam*, Sayı:519, s.2,11.
- , (14 İlk Kânun 1944). Musikimiz milletten karar bekliyor, *Yeni Adam*, Sayı:520, s.2,11.
- , (21 İlk Kânun 1944). Hatiplik nedir?,*Yeni Adam*, Sayı:521, s.2,11.
- , (15 Şubat 1945). Köye doğru, *Yeni adam*, Sayı:529, s.2,11.
- , (22 Mart 1945). Sanatta Garba doğru, *Yeni Adam*, Sayı:534, s.2,11.
- , (17 Mayıs 1945). Beş para etmez yazılar, *Yeni Adam*, Sayı:542, s.3.
- , (12 Temmuz 1945). Şiir nedir?,*Yeni Adam*, Sayı:550, s.2,11.
- , (18 Ekim 1945). Yaşamak mı istiyoruz ölmek mi?,*Yeni Adam*, Sayı:564, s.2,11.
- , (25 Ekim 1945). Plansız hükümetler, *Yeni Adam*, Sayı: 565, s.2.
- , (1 Kasım 1945). Yarınki okul, *Yeni Adam*, Sayı:566, s.2.
- , (8 Kasım 1945). Benim derdim, *Yeni Adam*, Sayı:567, s.2.
- , (22 Kasım 1945). Dil Devrimine takılanlar, *Yeni Adam*, Sayı:569, s.2,11.
- , (10 Ocak 1946). Adların kaderi, *Yeni Adam*, Sayı:576, s.3.
- , (17 Ocak 1946). Anlaşılması çok güç olan doğrular, *Yeni Adam*, Sayı: 577, s.2,11.
- , (7 Şubat 1946). Resme doğru, *Yeni Adam*, Sayı:580, s.2,11.
- , (21 Şubat 1946). Halk ve aydınlar, *Yeni Adam*, Sayı: 582, s.2,11.
- , (14 Mart 1946). Cinsel eğitim 3, *Yeni Adam*, Sayı:585, s.8.

- , (21 Mart 1946). Cinsel eğitim 4, *Yeni Adam*, Sayı:586, s.8.
- , (28 Mart 1946). Cinsel eğitim 5, *Yeni Adam*, Sayı:587, s.8.
- , (4 Nisan 1946). Cinsel eğitim 6, *Yeni Adam*, Sayı:588, s.8.
- , (11 Nisan 1946). Cinsel eğitim 7, *Yeni Adam*, Sayı:589, s.8.
- , (25 Nisan 1946). Cinsel eğitim 9, *Yeni Adam*, Sayı:591, s.8;
- , (2 Mayıs 1946). Cinsel eğitim 10, *Yeni Adam*, Sayı:592, s.8.
- , (16 Mayıs 1946). Partiler, *Yeni Adam*, Sayı:594, s.2,11.
- , (23 Mayıs 1946). C. H. Partisi, *Yeni Adam*, Sayı:595, s.2,11.
- , (30 Mayıs 1946). Üniversite muhtariyeti, *Yeni Adam*, Sayı:596, s.2,11.
- , (6 Haziran 1946). Partilerin yapısı, *Yeni Adam*, Sayı:597, s.2,11.
- , (13 Haziran 1946). Cinsel eğitim 17, *Yeni Adam*, Sayı:598, s.8;
- , (13 Haziran 1946). Her şeyin üstünde vatan var, *Yeni Adam*, Sayı:598, s.2.
- , (20 Haziran 1946). Cinsel eğitim 18, *Yeni Adam*, Sayı:599, s.8.
- , (27 Haziran 1946). Cinsel eğitim 19, *Yeni Adam*, Sayı:600, s.8.
- , (27 Haziran 1946). Üniversite nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:600, s.2,11.
- , (4 Temmuz 1946). Cinsel eğitim 20, *Yeni Adam*, Sayı:601, s.8.
- , (4 Temmuz 1946). Muhalefet grupları, *Yeni Adam*, Sayı:601, s.2,11.
- , (11 Temmuz 1946). Cinsel eğitim 21, *Yeni Adam*, Sayı:602, s.8.
- , (18 Temmuz 1946). Üç devlet, tek dert, *Yeni Adam*, Sayı:603, s.2,11.
- , (25 Temmuz 1946). Ülkeler nasıl kalkınır, *Yeni Adam*, Sayı:604, s.2,11.
- , (1 Ağustos 1946). Cinsel eğitim 24, *Yeni Adam*, Sayı:605, s.8.
- , (8 Ağustos 1946). Cinsel eğitim 25, *Yeni Adam*, Sayı:606, s.8.
- , (22 Ağustos 1946). Bu yol anarşiye gider, *Yeni Adam*, Sayı: 608, s.2.
- , (29 Ağustos 1946). Demokratlar çocuk gibi konuşuyor, *Yeni Adam*, Sayı:609, s.2,11.
- , (29 Ağustos 1946). Cinsel eğitim 28, *Yeni Adam*, Sayı:609, s.8.
- , (4 Aralık 1947). Cinsel eğitim 30, *Yeni Adam*, Sayı:611, s.13,16.
- , (4 Aralık 1947). Yeni Adam'ı yaşatacağım, *Yeni Adam*, Sayı:611, s.2.
- , (11 Aralık 1947). Öğretmeni kuvvetlendirelim, *Yeni Adam*, Sayı:612, s.2,15.
- , (1 Eylül 1949). Hakikat pahalıdır, *Yeni Adam*, Sayı:613, s.3.
- , (1 Eylül 1949). Yeni Adam'ın yolu, *Yeni Adam*, Sayı:613, s.2,8.
- , (15 Eylül 1949), Cinsel eğitim 34, *Yeni Adam*, Sayı:615, s.7.

- , (22 Eylül 1949). Bir sanat ihtilali, *Yeni Adam*, Sayı:616, s.2.
- , (29 Eylül 1949). İlkokul niçin vardır?,*Yeni Adam*, Sayı:617, s.2.
- , (6 Ekim 1949). Köy Enstitüleri davası, *Yeni Adam*, Sayı:618, s.2.
- , (13 Ekim 1949). Ortaokul ne olmalı?,*Yeni Adam*, Sayı:619, s.2.
- , (13 Ekim 1949), Cinsel eğitim 38, *Yeni Adam*, Sayı:619, s.7.
- , (20 Ekim 1949). Benim pedagojim, *Yeni Adam*, Sayı: 620, s.2.
- , (27 Ekim 1949). Din karşısında devlet, *Yeni Adam*, Sayı:621, s.2.
- , (3 Kasım 1949). Din pedagojisi, *Yeni Adam*, Sayı:622, s.2.
- , (10 Kasım 1949). Cinsel eğitim 42, *Yeni Adam*, sayı: 623, s.7.
- , (10 Kasım 1949). Atatürk mucizesi, *Yeni Adam*, Sayı: 623, s.2.
- , (8 Aralık 1949). Dil davası tehlikede, *Yeni Adam*, Sayı:627, s.2.
- , (9 Mart 1950). Alevilik ve Türklük, *Yeni Adam*, Sayı:640, s.2.
- , (23 Mart 1950). Yeni Adam'ın davâlarından şiir dâvası, *Yeni Adam*, Sayı:642, s.2.
- , (20 Nisan 1950). Demokrasi dediğin...,*Yeni Adam*, Sayı: 646, s.3.
- , (27 Nisan 1950). Cinsel eğitim 66, *Yeni Adam*, Sayı:647, s.7.
- , (18 Mayıs 1950). Cinsel eğitim 69, *Yeni Adam*, Sayı:650, s.7.
- , (18 Mayıs 1950). Cumhuriyetin öğretmeni, *Yeni Adam*, Sayı:650, s.2.
- , (25 Mayıs 1950). Düşündüğüm okul, *Yeni Adam*, Sayı:651, s.2.
- , (1 Haziran 1950). Neden böyle oldu, *Yeni Adam*, Sayı: 652, s.2.
- , (1 Haziran 1950). Niçin Demokrat Partiden değilsin, *Yeni Adam*, Sayı: 652, s.3.
- , (6 Haziran 1950a). Niçin Altı Ok'çuyum?,*Yeni Adam*, Sayı:657, s.3.
- , (6 Haziran 1950b). Müdahale mi inkılâp mı?,*Yeni Adam*, Sayı: 657, s.2.
- , (8 Haziran 1950). Husumet mantığı, *Yeni Adam*, Sayı: 653, s.3.
- , (8 Haziran 1950). Demokrasi ne değildir?,*Yeni Adam*, Sayı:653, s.2.
- , (15 Haziran 1950a). Niçin halkçiyim, *Yeni Adam*, Sayı: 654, s.3.
- , (15 Haziran 1950b). Hükümet, uyanık ol!,*Yeni Adam*: Sayı:654, s.2.
- ,(22 Haziran 1950). İnkılâp ve demokrasi, *Yeni Adam*, Sayı:655, s.2.
- ,(20 Temmuz 1950). Pedagojim ve Köy Enstitüleri, *Yeni Adam*, Sayı:659, s.2.
- , (27 Temmuz 1950). Moda düşmanıyım, *Yeni Adam*, Sayı:660, s.3.
- , (3 Ağustos 1950). Yaratıcı ilkokul, *Yeni Adam*, Sayı:661, s.2.

- , (7 Eylül 1950). Din hayatımız, *Yeni Adam*, Sayı:666, s.2;
- , (14 Eylül 1950). Yeni Adam'ın milliyetçiliği, *Yeni Adam*, Sayı:667, s.2.
- , (4 Ekim 1950). Dil devrimi, *Ulus*, Sayı:10514, s.2.
- , (12 Ekim 1950). Saadet mi acı mı?, *Yeni Adam*, Sayı:671, s.3.
- , (12 Ekim 1950). Okul reforması, *Yeni Adam*, Sayı:671, s.2.
- , (19 Ekim 1950). İlkokulun teknikleşmesi, *Yeni Adam*, Sayı:672, s.2.
- , (26 Ekim 1950). Dil devrimi, *Yeni Adam*, Sayı:673, s.2,5,8.
- , (27 Ekim 1950). Din ve okul, *Ulus*, No:10537, s.2.
- , (2 Kasım 1950). Din ve okul, *Yeni Adam*, Sayı:674, s.2,5.
- , (15 Kasım 1950). Nüfus problemi, *Ulus*, Sayı:10356, s.2.
- , (23 Kasım 1950). İdealimdeki ilkokul, *Yeni adam*, Sayı:677, s.2.
- , (7 Aralık 1950). Atatürk'e yalvarı, *Yeni Adam*, Sayı: 679, s.1.
- , (11 Aralık 1950). Türk okulunun kalkınması, *Ulus*, Sayı:10382, s.2;
- , (14 Aralık 1950). Üniversite nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:680, s.2.
- , (18 Aralık 1950). İlkokul nedir, ne değildir?, *Ulus*, Sayı:10389, s.2.
- , (28 Aralık 1950). Noel Baba!, *Yeni Adam*, Sayı:682, s.1.
- , (28 Aralık 1950). Türk kültürünün üstünlüğü, *Yeni Adam*, Sayı:682, s.2.
- , (1 Ocak 1951). Lise reforması, *Ulus*, Sayı:10403, s.2.
- , (8 Ocak 1951). Köy Enstitüleri davası, *Ulus*, No:10610, s.2.
- , (11 Ocak 1951). Ortaokul nedir ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:684, s.2.
- , (25 Ocak 1951). Lise reforması, *Yeni Adam*, Sayı: 686, s.2,8.
- , (26 Ocak 1951). Meğer ben neler imişim!, *Yeni Adam*, Sayı:686, s.3.
- , (29 Ocak 1951). Hitabet sanatı, *Ulus*, Sayı:10631, s.2.
- , (1 Şubat 1951). Köy Enstitüleri, *Yeni Adam*, Sayı:687, s.2,8.
- , (5 Şubat 1951). Atatürk'ün emaneti, *Ulus*, No:10638, s.2;
- , (8 Şubat 1951). Barışa mı savaşa mı?, *Yeni Adam*, Sayı: 688, s.1.
- , (12 Şubat 1951). Türk devrimi bir bütündür, *Ulus*, No: 10645, s.2.
- , (15 Şubat 1951). Atatürk'ün emaneti, *Yeni Adam*, Sayı: 689, s.2,8.
- , (8 Mart 1951). Bir türlü alışamadığımız şeyler, *Yeni Adam*, Sayı: 692, s.3.
- , (19 Mart 1951). Dünyanın oluşu, *Ulus*, Sayı:10678, s.2.
- , (5 Nisan 1951). Menderes'in zihniyeti, *Yeni Adam*, Sayı: 696, s.3.
- , (5 Nisan 1951). Talihsiz Atatürk, *Yeni Adam*, Sayı:696, s.3.

- , (23 Nisan 1951). Köye doğru problemi, *Ulus*, No:10713, s.2.
- , (3 Mayıs 1951). Türk devrimi parçalanmaz bir bütündür, *Yeni Adam*, No:700, s.2.
- , (10 Mayıs 1951). Türk devrimi bir bütündür, *Yeni Adam*, Sayı: 701, s.2.
- , (16 Temmuz 1951). Toplu yaşama denemeleri, *Ulus*, No:10796, s.2.
- , (23 Temmuz 1951). Halkevlerini niçin yaptık?, *Ulus*, No:10803, s.2.
- , (30 Temmuz 1951). Türk milliyetçiliğinin üç devri, *Ulus*, Sayı: 10810, s.2.
- , (6 Ağustos 1951). Altı umdenin anlaşılması, *Ulus*, Sayı:10817, s.2.
- , (9 Ağustos 1951). Türk milliyetçiliğinin üç devri, *Yeni Adam*, Sayı:706, s.4.
- , (13 Ağustos 1951). Cumhuriyet Umdesi, *Ulus*, No:10824, s.2;
- , (20 Ağustos 1951). Milliyet umdesi, *Ulus*, No:10830, s.2.
- , (27 Ağustos 1951). Halkçılık Umdesi, *Ulus*, Sayı:10837, s.2.
- , (3 Eylül 1951). Devletçilik umdesi, *Ulus*, No:10844, s.2.
- , (15 Eylül 1951). Şiir üzerine aykırı düşünceler, *Yeni Adam*, Sayı:708, s.1.
- , (27 Eylül 1951). Türk üniversiteleri nasıl kalkınacaklar, *Yeni Adam*, Sayı:709, s.3.
- , (18 Ekim 1951), “Hem saadete inanmalı hem de acıya katlanmalı”, *Yeni Adam*, Sayı:710, s.1.
- , (1 Kasım 1951). Eski Türk güzel yazıları, *Yeni Adam*, Sayı:711, s.3.
- , (8 Kasım 1951). Üniversitelerin üniversite olma şartları, *Yeni Adam*, Sayı:712, s.2.
- , (21 Kasım 1950). Türk kültürünün üstünlüğü, *Ulus*, Sayı:10362, s.2.
- , (22 Kasım 1951). Partiler birer karakter okuludur, *Yeni Adam*, Sayı:714, s.1,8
- , (6 Aralık 1951). Artık bizlere ekmek kalmadı, *Yeni Adam*, Sayı:715, s.3.
- , (1952). Evrim mi, devrim mi?, *Dil Davası*, Ankara: Türk Dil Kurumu, s.70-80.
- , (2 Mart 1952). Türklerin sanat dehâları üzerine düşünceler, *Ulus*, Sayı:11020, s.2.
- , (6 Mart 1952). İlkokulun iki büyük görevi, *Yeni Adam*, Sayı:718, s.2,5.
- , (3 Haziran 1952). Yaratıcı devlet hangisidir, *Yeni Adam*, Sayı:721, s.2.
- , (3 Temmuz 1952). Halkevlerini kapattınız memlekete kötülük ettiniz, *Yeni Adam*, Sayı:722, s.2.

- , (3 Temmuz 1952). Nereye gidiyoruz, ölüme mi kalıma mı?, *Yeni Adam*, Sayı:722, s.1.
- , (3 Temmuz 1952). Demokrasiyi istemek ya da istememek, *Yeni Adam*, Sayı:722, s.1,2.
- , (7 Ağustos 1952). Bir inkılâp lazım, *Yeni Adam*, Sayı:723, s.3.
- , (6 Kasım 1952). Demokrasinin fendi hürriyeti yendi, *Yeni Adam*, Sayı:726, s.1,4.
- ,(7 Mayıs 1953). Yeni Adam'ın ilkeleri, *Yeni Adam*, Sayı:732, s.2.
- , (4 Haziran 1953). Türkiye'nin kalkınması bir ahlak işidir, *Yeni Adam*, Sayı:733, s.1,4.
- , (4 Haziran 1953). Yeni Adam'ın ilkeleri, *Yeni Adam*, Sayı:733, s.2.
- , (2 Temmuz 1953). Yeni Adam'ın ilkeleri, *Yeni Adam*, Sayı:734, s.2.
- , (6 Ağustos 1953a). Yeni Adam'ın ilkeleri, *Yeni Adam*, Sayı:735, s.2.
- , (6 Ağustos 1953b). Sünnilerle Aleviler, *Yeni Adam*, Sayı:735, s.3,4.
- , (3 Eylül 1953a). Kuvvetli iktidar, kuvvetli muhalefet, *Yeni Adam*, Sayı:736, s.3.
- , (3 Eylül 1953b). Din softaları bilim softaları, *Yeni Adam*, Sayı:736, s.1,4.
- , (22 Ekim 1955). Bütün ulusları var eden geleneklerdir, *Ulus*, Sayı:11763, s.2,7.
- , (1 Haziran 1954). Tiyatro ne değildir?, *Türk Düşüncesi*, Sayı:7, s.10-14.
- , (1 Temmuz 1954a). Halk Partisi neden yenildi, *Yeni Adam*, Sayı:745, s.2.
- , (1 Temmuz 1954b). İnsan kişiliğini yaratan dil, *Türk Düşüncesi*, Sayı:8, s.96-98.
- Baltacıoğlu (1 Kasım 1954).Milliyet nedir, ne değildir?, *Türk Düşüncesi*, Sayı:12, s.401-404.
- , (1 Aralık 1954). Türklük bakımından aleviler, *Türk Düşüncesi*, Sayı:13, s.1-5.
- , (22 Aralık 1954). Niçin Cumhuriyet Halk Partisindeyim, *Yeni Adam*, Sayı:747, s.1.
- , (1 Şubat 1955). Din nasıl bir gerçektir?, *Türk Düşüncesi*, Sayı:15, s.162-166.
- , (17 Şubat 1955). Bir Professörün sakat düşünceleri, *Yeni Adam*, Sayı: 748, s.2.
- , (7 Nisan 1955). Yanlış anlaşılan laiklik, *Yeni Adam*, Sayı:749, s.2,3.

- , (1 Mayıs 1955). Bir Türk İslam İlahiyat Fakültesi istiyorum, *Türk Düşüncesi*, Sayı:18, s.386-389.
- , (1 Haziran 1955). Türkiye başka türlü kalkınmaz, *Türk Düşüncesi*, Sayı:19, s.2-6.
- , (18 Ağustos 1955a). Muhalefete karşı iktidar iktidara karşı muhalefet, *Yeni Adam*, Sayı: 750, s.2,4.
- , (18 Ağustos 1955b). Türkiye niçin kalkınamıyor?,*Yeni Adam*, Sayı:750, s.1.
- , (1 Ekim 1955). Aydınlar! Din gerçeğini ne zaman göreceksiniz?,*Türk Düşüncesi*, Sayı:23, s.257-261.
- , (1 Kasım 1955). Türk sanat yazıları, *Türk Düşüncesi*, Sayı:24, s.323-330.
- , (15 Mart 1956). Türkiye’de din anlayışı, *Din Yolu*, Sayı:1, s.2-4.
- , (30 Mart 1956). Din gerçeği nasıl bir gerçektir, *Din Yolu*, Sayı:2, s.2.
- , (5 Nisan 1956). Bir din kongresi toplama gerekiyor, *Din Yolu*, Sayı:3, s.2.
- , (15 Nisan 1956). Günün birinde birdenbire hatip olmuştum, *Türk düşüncesi*, Cilt:5, Sayı:29, s.259-263.
- , (19 Nisan 1956). Dinsiz kalkınma olabiliyor mu?,*Din Yolu*, Sayı:5, s.2.
- , (26 Nisan 1956). İlk olarak yapılacak iş bir din kongresi toplamalı, *Din Yolu*, Sayı:6, s.2.
- , (3 Mayıs 1956). Dinsiz ahlak olur mu?,*Din Yolu*, Sayı:7, s.2.
- , (1 Ocak 1957). Türkiye dinle kalkınacaktır, *Türk düşüncesi*, Sayı:2-35, s.1-8
- , (24 Ocak 1957). Eğitimin beş ilkesi, *Yeni Adam*, Sayı:756, s.2,8.
- , (28 Mart 1957). Bir muhalifin sesi, *Yeni Adam*, Sayı:757, s.1.
- , (15 Haziran 1957). Kuranın ana diline çevrilmesi, *Türk Düşüncesi*, Sayı:7-40, s.1-8.
- , (7 Kasım 1957). Yeni Adam okuyucularına açık mektup, *Yeni Adam*, Sayı:759, s.3.
- , (30 Ocak 1958). Politikacılığın ilk şartı politikanın ne olduğunu bilmektir, *Yeni Adam*, Sayı: 760, s.1.
- , (30 Ocak 1958). Din Yolu dergisi nasıl çıktı nasıl kapandı, *Yeni Adam*, Sayı: 760, s.3,6.
- , (6 Mart 1958). Üniversiteye dokunulmaz, *Yeni Adam*, Sayı:761, s.1,8.
- , (24 Nisan 1958a). Politika nedir ne değildir?,*Yeni Adam*, Sayı:763, s.1,8.

- , (24 Nisan 1958b). Dil davası nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:763, s.2.
- , (31 Temmuz 1958). Metotlu bir din politikası istiyoruz, *Yeni Adam*, Sayı:764, s.2.
- , (9 Ekim 1958). Softalar siz çok ileri gidiyorsunuz!, *Yeni Adam*, Sayı:765, s.1.
- , (1 Mayıs 1959). Softa ve mürteci, *Türk Düşüncesi*, Sayı:56-5, s.12-16.
- , (6 Ağustos 1959). Bana dinsiz, mason, komünist, diyenlere cevap veriyorum, *Yeni Adam*, Sayı: 768, s.1.
- , (6 Ağustos 1959). Günün birinde birdenbire hatip olmuştum!, *Yeni Adam*, Sayı:768, s.4,5.
- , (23 Mayıs 1960). Türk hattatlığının insancıl kaynakları, *Yeni Adam*, Sayı:771, s.4,5.
- , (Ağustos 1960). İkinci cumhuriyet inkılâbı ve kalkınma problemi, *Türk Yurdu*, No:287, s.21-22.
- , (Eylül 1960). Gerçek din kültürü, *Türk Yurdu*, Sayı:288, s.19-20.
- , (19 Nisan 1961). Kültür ve milliyet sosyolojisi bakımından Alevilik nedir?, *Yeni Adam*, 3, s.7.
- , (19 Aralık 1963). Demokrasi ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:776, s.3.
- , (5 Eylül 1963). Türkiye nasıl kalkınacak?, *Yeni Adam*, Sayı:775, s.2,8.
- , (19 Aralık 1963). Pedagojide ihtilal, *Yeni Adam*, s.776, s.2.
- , (1 Temmuz 1965). Sanat nedir, ne değildir?, *Türk Dili*, Cilt:14, Sayı:166, s.666-671.
- , (Mayıs 1966). Radyo saati on dakikadır, *Yeni Adam*, Sayı:779, s.3.
- , (Mayıs 1966). Yeni Adam'ı niçin çıkarıyorum?, *Yeni Adam*, Sayı:779, s.1,5.
- , (Kasım 1966). Atatürk, *Türk Dili*, Sayı:182, s.102-111.
- , (Mart 1967). Bir halk üniversitesi açalım, *Yeni Adam*, Sayı:787, s.2,7.
- , (Şubat 1967a). Alevilik nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:786, s.7.
- , (Şubat 1967b). Anlaşılmadan kullanılan terimler, *Yeni Adam*, Sayı: 786, s.3.
- , (Şubat 1967c). Eğitim için eğitim, *Yeni Adam*, sayı:786, s.2.
- , (Mayıs 1967). Sağ, sol, orta, *Yeni Adam*, Sayı: 789, s.3.
- , (Haziran 1967). Alevilik nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı: 790, s.7.
- , (Temmuz 1967). Alevilik nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:791, s.7.
- , (Eylül 1967). Gerçek din kültürü, *Yeni Adam*, Sayı:793, s.2,4,5,6,8.

- , (Ocak 1968), Batıdan neler almayacağız?, *Yeni Adam*, Sayı:797, s.3.
- , (Mayıs 1968a). İki karanlık: sağ ile sol, *Yeni Adam*, Sayı: 801, s.2.
- , (Mayıs 1968b). Türlü türlü partiler, *Yeni Adam*, Sayı: 801, s.3.
- , (Temmuz 1968). Kalkınma ağacının gövdesi, *Yeni Adam*, Sayı 803, s.2,7.
- , (Ağustos 1968). Halk üniversitesi açınız, *Yeni Adam*, Sayı: 804, s.1,4.
- , (Eylül 1968). Hayatım 2, *Yeni Adam*, Sayı:805, s.7.
- , (1 Ekim 1968). Türk plastik sanatlarında gerçeküstücülük, *Türk Dili*, Cilt:19, Sayı:205, s.21-24.
- , (Ekim 1968). Hayatım 3, *Yeni Adam*, Sayı:806, s.7.
- , (1 Ocak 1969). Plastik sanatlarda figüratif mi, nonfigüratif mi?, *Türk Dili*, Cilt:19, Sayı:208, s.589-592.
- , (Şubat 1969). Hayatım 7, *Yeni Adam*, Sayı:810, s.7.
- , (Mart 1969a). Hayatım 10, *Yeni Adam*, Sayı:811, s.7.
- , (Mart 1969b). Milliyeti doğru olarak anlamalı, *Yeni Adam*, Sayı: 811, s.2.
- , (Mart 1969c). Ulusça kalkınmanın yoldamı, *Türk Dili*, Sayı:210, s.751-754.
- , (1 Nisan 1969). Atasözleri, *Türk Dili*, Sayı:211, Cilt:20, s.64-68.
- , (Nisan 1969). Sağcılar, solcular, *Yeni Adam*, Sayı: 812, s.2.
- , (Mayıs 1969). Hayatım 12, *Yeni Adam*, Sayı:813, s.7.
- , (Haziran 1969). Şiir nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı: 814, s.2.
- , (Temmuz 1969). Üniversite nedir ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:815, s.2; Sayı:712, s.2.
- , (Ağustos 1969a). Şimdi size soruyorum, *Yeni Adam*, Sayı: 816, s.3.
- , (Ağustos 1969b). Hayatım 15, *Yeni Adam*, Sayı:816, s.7.
- , (Eylül 1969). Pedagojide ihtilal, *Yeni Adam*, Sayı:817, s.2.
- , (Aralık 1969). Özler, *Yeni Adam*, Sayı:820, s.9.
- , (20 Mart 1970). Köy Enstitüleri, *Yeni Adam*, Sayı:823, s.2,17.
- , (20 Nisan 1970). Sosyalizm, komünizm, Kemalizm, *Yeni Adam*, Sayı:824, s.3.
- , (20 Mayıs 1970a). Türkiye'nin nüfusunu çoğaltın, *Yeni Adam*, Sayı:825, s.11.
- , (20 Mayıs 1970b). Plastik sanatlar üzerine, *Yeni Adam*, Sayı:825, s.8,9.

- , (20 Ağustos 1970a). Hangisi demokrasidir hangisi değildir?, *Yeni Adam*, Sayı: 828, s.3.
- , (20 Ağustos 1970b). Türk müziği, *Yeni Adam*, Sayı:828, s.2,9.
- , (20 Eylül 1970). Hayatım, *YeniAdam*, Sayı:829, s.18.
- , (Kasım 1970). Dans nasıl bir sanattır!, *Yeni Adam*, Sayı:831, s.4,19
- , (Ocak 1971). Türk bezeme sanatı, *Yeni Adam*, Sayı:833, s.3,20.
- (Ağustos 1971). Sanat nedir, ne değildir?, *Yeni Adam*, Sayı:840, s.17.
- (Aralık 1971). Bir dil akademisi niçin kurulmalıdır?, *Yeni Adam*, Sayı:844, s.4.
- (Nisan 1972). Demokrasi Allah mıdır yoksa vatan mı? *Yeni Adam*, Sayı:848, s.5.
- (Ağustos 1972). Dünya yıkılsa, *Yeni Adam*, Sayı: 852, s.5.
- (Şubat 1973). Türkiye çinicilikle kalkınabilir, *Yeni Adam*, Sayı:858, s.4,15.
- (Haziran 1973). Kalkınma ağacı, *Yeni Adam*, Sayı: 862, s.4.
- (Temmuz 1973). Dinin sanat üzerindeki etkileri, *Yeni Adam*, Sayı:863, s.4,22.
- , (Temmuz 1973). Hürriyet sen nesin, *Yeni Adam*, Sayı: 863, s.3.
- , (Ekim 1973). Türk Cumhuriyeti tanı, *Yeni Adam*, Sayı:866, s.5.
- , (Ekim 1973). Türk Cumhuriyeti tanı, *Yeni Adam*, Sayı:866, s.3.
- , (Ocak 1974). İnönü, *Yeni Adam*, Sayı:869, s.3.
- , (Şubat 1974). Dinsiz milliyetçilik, *Yeni Adam*, Sayı: 870, s.4,21.
- , (Mart 1974). Türkiye! Nasıl kalkınacaksın?, *Yeni Adam*, Sayı:871, s.5.
- , (Mart 1974). İnkılâbın mantığı, *Yeni Adam*, Sayı:871, s.4,19.
- , (Nisan 1974a). En büyük devlet siyaseti nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:872, s.4.
- , (Nisan 1974b). Bir pedagoji devrimi gerektir, *Yeni Adam*, Sayı:872, s.10,11.
- , (Temmuz 1974), Ahlak eğitiminin amacı nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:875, s.4.
- , (Kasım 1974). Ahlak ile eğitimi, *Yeni Adam*, Sayı:879, s.3.
- , (Ocak 1975). Yeni Adam'ın nüfus davası, *Yeni Adam*, Sayı:881, s.4.
- , (Mart 1975). Anlaşılmayan sanat gerçeği, *Yeni Adam*, Sayı:883, s.4.
- , (Haziran 1975). Aile denen varlık, *Yeni Adam*, sayı:886, s.3.
- , (Temmuz 1975). Ulusları yaratan üç etken din, dil, sanat, *Yeni Adam*, Sayı:887, s.4.
- , (Ağustos 1975). Türk! Türkü tanı, *Yeni Adam*, Sayı:888, s.3.

- ,(Ağustos 1975). Yeni Adam'ın din, milliyet anlayışı, *Yeni Adam*, Sayı: 888, s.4,21.
- ,(Ekim 1975). Çocuk terbiyesi, *Yeni Adam*, Sayı:890, s.3.
- ,(Ocak 1976a). Toplumlari yaratan üç varlık, *Yeni Adam*, Sayı:893, s.4,22.
- ,(Ocak 1976b). Din üzerine düşünceler, *Yeni Adam*, Sayı:893, s.3.
- ,(Mart 1976). Toplumlari kalkindiran son etken, *Yeni Adam*, Sayı:895, s.4.
- ,(Nisan 1976). Çocuk terbiyesi, *Yeni Adam*, Sayı:896, s.3.
- ,(Mayıs 1976). İstedigimiz ortaokul hangisidir?,*Yeni Adam*, Sayı:897, s. 4,22.
- ,(Temmuz 1976). Din hayatımız, *Yeni Adam*, Sayı:899, s.4.
- ,(Temmuz 1976). Sanat eseri nasıl bir yaratıcıdır?,*Yeni Adam*, 899, s.8,9.
- ,(Ocak 1977). Dosdoğru bir milliyet anlayışına susamışızdır, *Yeni Adam*, Sayı: 905, s.4,23.
- ,(Nisan 1977). Bir Kur'an kamusu yapmak gerek, *Yeni Adam*, Sayı:908, s.5.
- ,(Eylül 1977). Milliyet nedir?,*Yeni Adam*, Sayı:913, s.3.
- ,(Aralık 1977). Bir inkılâp lazım, *Yeni Adam*: Sayı:916, s.3.
- ,(Şubat 1978). Bizde çinicilik ne haldedir, *Yeni Adam*, Sayı:918, s.4.
- ,(Mart 1978). Kültür, *Yeni Adam*, Sayı: 919, s.11.
- ,(Mart 1978). Türk ressamı uyan!,*Yeni Adam*, Sayı:919, s.3.
- ,(Nisan 1978). Anarşi, diktatörlük, demokrasi ve tarih, *Yeni Adam*, Sayı:920, s.3.
- ,(Nisan 1978). Demokrasi ne değildir?,*Yeni Adam*, Sayı: 920, s.4;
- ,(Mayıs 1978). Bir avuç toprak, *Yeni Adam*, Sayı: 921, s.1.
- Baltacıoğlu, S. (Şubat 1968). İki büyük adamın milliyet anlayışı, *Yeni Adam*, sayı:798, s.3.
- Batur, D. (Kasım 1950). Aleviler, Kızılbaşlar Komünist midir?,*Sebilürreşad*, Cilt:4, Sayı:90, s.237.
- Bayraktar, L. Bayraktar ve Taşdelen, D. K. (Mayıs 2004). Bergsonculuk ve Türkiye, *Felsefe Ansiklopedisi*, (Editör: A. Cevizci), Etik Yayınları, Cilt:2, s.317-321.
- Bayraktar, L. (Şubat 2011). Türk Yurdu'nda medeniyet tasavvuru, *Türk Yurdu*, Sayı:282, s.118-134.
- Bilge, N. (2008). Atatürk devrimlerinin temel ögesi laiklik, Ankara: *Atatürk Araştırma Merkezi (Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik)*, s.73-97.

- Bostancı, K. (Nisan 2002). İsmail Hakkı'nın (Baltacıoğlu) bir konferansı hayât-ı ictimâ'iyede kadın, *Tarih ve Toplum*, Cilt:37, Sayı:220, s.45-51.
- Bozkurt, M. E. (3 İkinci Teşrin 1932). Kemalizm 1, *Anadolu*, No: 5452, s.1-2.
-----, (4 İkinci Teşrin 1932). Kemalizm 2, *Anadolu*, No:5453, s.1-2.
-----, (28 Mayıs 1935). Kamalizm'in ideolojisi 2, *Tan*, No:3339, s.1,3.
- Bozok, H. (9 Nisan 1978). Bir defter kapanırken, *Cumhuriyet*, No:19288, s.6.
- Cevat, A. (Temmuz 1930). Büyük Türk inkılâbına dair, *Muhit*, No:21, s.162.
- Çağatay, N. (Mayıs 1978). Baltacıoğlu'nu da yitirdik, *Yeni Adam*, Sayı:921, s.28-29.
- Çavuşoğlu, E. (2011). Bauhaus geleneği ve günümüz sanatına yansımaları", *Bauhaus: modernleşmenin tasarımı Türkiye'de mimarlık, sanat, tasarım eğitimi ve Bauhaus*, (Der: A. Artun ve E. Aliçavuşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, s.21-34.
- Çınar, M. (2009). Dergâh Dergisi, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Muhafazakârlık*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:5, s.85-91.
- Dağlar, O. (Kış 2004). İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Türk milli eğitimine katkıları", *Bilgi ve Bellek*, Sayı:1, s.119-132.
- Demirel, T. (2009). 1946-1980 döneminde sol ve sağ, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Dönemler ve Zihniyetler*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:9, s.413-450.
- Duru, K. Nami. (9 Mart 1935). Bizim Halkçılığımız Kamâlismanın evrenselliği, *Cumhuriyet*, No:3885, s.3.
- Er, C. (Kasım 2011). Cumhuriyet döneminde köy, köylülük, köycülük ile kırsal yapıdaki değişim ve gelişmeler I, *Türk Yurdu*, Sayı:291, s.96-106.
- Erkmen, N. (2011). Bauhaus ve Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, *Bauhaus: modernleşmenin tasarımı Türkiye'de mimarlık, sanat, tasarım eğitimi ve Bauhaus*, (Der: A. Artun ve E. Aliçavuşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, s.17-20.
- Esen, M. Said. (10 Eylül 1951). Eskişehir'de seçim propagandasına bu akşam son veriliyor, *Cumhuriyet*, Sayı:9738, s.1,5.
- Feyzioğlu, T. (2008). Türk inkılâbının temel taşı laiklik, Ankara: *Atatürk Araştırma Merkezi (Atatürk Düşüncesinde Din ve Laiklik)*, s.137-199.
- Galip, R. (15 Teşrinievvel 1930). Dalâlet, *Hâkimiyeti Milliye*, No: 3326, s.1,2.

- , (15 Teşrinievvel 1930). Dalâlet, diye buna derler!, *Milliyet*, No:1681, s.1,5.
- Göçeri, N. (Ocak-Haziran 2003). İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun halk eğitim anlayışı, *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt:3, Sayı:1, s.39-82.
- Güneş, İ. (Mart 1987). Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden Halk Fırkasına geçiş, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:8, s.427-442.
- Hızal, M. (Kasım 1969). Kemalizm nedir?, *Yeni Adam*, Sayı:819, s.12.
- Ilıpınar, E. (Mayıs 1978). İ. H. Baltacıoğlu, *Yeni Adam*, Sayı:921, s.50.
- İrem, C. Nâzım. (Güz 1997). Kemalist modernizm ve Türk gelenekçi-muhafazakârlığın kökenleri, *Toplum ve Bilim*, Sayı:74, s.52-101.
- Kaçmazoğlu, H. B. (Ağustos, Eylül, Ekim, 2001). Bir halk adamı olarak aydının portresi: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Doğu Batı*, No:16, s.199-217.
- , (Haziran 1998). Bir sosyolog ve ideolog olarak İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Toplumbilim*, Sayı:8, s.79-107.
- Karagöz, B. (2009). Devrimci Cumhuriyetin muhafazakâr Yeni Adam'ı: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Düşünen Siyaset*, Sayı: 25, s.71-112.
- [Karaosmanoğlu], Y. K. (20 Ağustos 1927). Kemalizm, *Hâkimiyet-i Milliye*, No: 2196, s.1.
- Karaömerlioğlu, M. A. (2011). Türkiye'de köycülük, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:2, s. 284-297.
- , (2011). Köy Enstitüleri, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt,2, s.286-293.
- Kocatürk, U. (Kasım 1984). Atatürk'ün üniversite reformu ile ilgili notları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı:1, Cilt:1, s.3-96.
- Köker, L. (2011). Kemalizm/Atatürkçülük: modernleşme, devlet ve demokrasi, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce - Kemalizm*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:2, s.97-112.
- Köksal, D. (Mart 1998). Yeni Adam ve Yeni Kadın: 1930'lar ve 1940'larda kadın, cinsiyet ve ulus, *Toplumsal Tarih*, Sayı:51, s.31-35.
- , (2011). Cumhuriyet ideolojisi ve estetik modernizm: Baltacıoğlu, yeni zamanlar ve Bauhaus, *Bauhaus: modernleşmenin tasarımı Türkiye'de mimarlık, sanat, tasarım eğitimi ve Bauhaus*, (Der: A. Artun ve E. Aliçavuşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, s.241-259.

- Köymen, N. (Ağustos 1936). Kemalizmin hususiyetleri, *Ülkü*, Sayı: 42, s.416-418.
- Kuytak, Ş. (20 Mayıs 1970). Baltacıoğlu'nun evrim anlayışı, *Yeni Adam*, Sayı:825, s.7.
- Nadi, N. (31 Ocak 1965). "Hazin fakat.." *Cumhuriyet*, Sayı:14550, s.1,7.
- Mevlan, U. (15 Şubat 1329), Kadınlık – Maarif Nazırı, *Kadınlar Dünyası*, No:131, s.2.
- Ogan, M. R. (8 Aralık 1950). Kırılması C.H.P. kalemleri, *Büyük Doğu*, Sayı:38, s.6,7,16.
- , (Temmuz 1951). Aleviler ve Halk Partisi, *Sebilürreşad*, Cilt:5, Sayı:107, s.104-105.
- , (Şubat 1956). Baltacıoğlu ile bir hasbihal, *Sebilürreşad*, Cilt:9, Sayı:215, s.236-239.
- Orkun, A. Y. (Temmuz 1969). Hükümet nedir ne değildir?, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:815, s.1.
- , (Ekim 1969). Türkiye'de gençlik hareketleri, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:818, s.1,4.
- , (Aralık 1969). Eğitim üzerine görüşme, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:820, s.2.
- , (Nisan 1983). Baltacıoğlu kimdir?, *Yeni Adam*, Sayı: 935, s.3-6.
- Özen, H. (2000). Baltacıoğlu'nun 'Hayatım' adlı tefrikası hakkında ek bilgiler, *Kebikeç*, No:9, s.5-33.
- Özer, M. Kemal (24 Kasım 1962). Atatürk ve sosyalizm, *Cumhuriyet*, No:13761, s.2.
- Özerdem, S. N. (12 Mart 1959). (Başlıksız), *Yeni Adam*, Sayı:767, s.6.
- Özman, A (2006). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nu yeniden okumak: 'Cinsi Latif'in ölümü ya da erkekliğe methiye, *Toplum ve Bilim*, Sayı:107, s.190-216.
- , (2009). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt: 3, s.74-77.
- Özcan, U. (Temmuz-Ağustos-Eylül 2013). İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun eklektik reformizmi: geleneğin modernleştirilmesi ve inkılâbın konserve edilmesi, *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı:37, s.155-178.
- Sadak, N. (29 Teşrinievvel 1937). Kemalist rejim ve Türkiye Cumhuriyeti, *Akşam*, No:6838, s.1.
- Şadan, İ. (3 Eylül 1936). Kadın ve ihtilal, *Yeni Adam*, Sayı: 140, s.4.
- , (17 Eylül 1936). Yine kadın ve ihtilal, *Yeni Adam*, Sayı:142, s.7.
- , (24 Eylül 1936). Yine kadın ve erkek davası, *Yeni Adam*, Sayı:143, s.10.

- Safa, P. (14 Ağustos 1937). Bugünün ve yarının kadını, *Cumhuriyet*, Sayı:4760, s.3.
-----, (20 Ağustos 1937). Kadına vadedilen istikballer etrafında, *Cumhuriyet*,
Sayı:4766, s.3.
-----, (7 Mayıs 1942). Esasta anlaşmak şarttır, *Yeni Adam*, Sayı:384, s.9. (Tasviri
Efkâr'dan iktibas).
-----, (Ağustos 1957). Kur'ân Tercümesi, *Sebilürresad*, Cilt:10, Sayı:250, s. 397.
(Milliyet'ten iktibas).
Sağman, A. R. (26 Kasım 1962). Kur'ân tercemeleri hakkında, *Sebilürreşad*, Cilt:14,
Sayı:343, s.283-284.
Şahin A. (18 Eylül 1959). Allah ile Peygamber arasındaki sırra mana vermek cüretinde
bulunan Baltacıoğlu (...). *Hür Adam*, No:402, s.1,4.
Şen, E. (Güz 2013), "Cumhuriyet dönemi Kur'an tercümeleleri bağlamında bir meâl ve
bir mütercim: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1886-1978) ve Kur'an çevirisi
(eleştirel bir yaklaşım)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6,
Sayı:28, s.348-368. (<http://www.sosyalarastirmalar.com>, Erişim: 13.02.2015).
Toprak, Z. (1984). Osmanlı Narodnikleri: 'Halka Doğru' gidenler *Toplum ve Bilim*,
Sayı:24. s.69-81.
Tunçay, M. (2011). İkna (inandırma) yerine tecebbür (zorlama), *Modern Türkiye'de
siyasi düşünce, - Kemalizm*, Cilt:2, Ankara: İletişim Yayınları, s.92-96.
Turhan, M. (29 Teşrinievvel 1933). Cumhuriyetler tarihine bir nazar, *Cumhuriyet*,
No:3406, s.19.
Türkeş, M. (2011). Kadro dergisi, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*,
İstanbul: İletişim Yayınları, Cilt:2, s.464-476.
Uyar, H. (Güz 1997). Resmi ideoloji ya da alternatif resmi ideoloji oluşturmaya yönelik
iki dergi: Ülkü ve Kadro mecmualarının karşılaştırmalı içerik analizi, *Toplum
ve Bilim*, Sayı:74, s.181-193.
-----, (2007). 1930'lar Türkiye'sinde Kemalizm algılamaları, *Atatürkçü
Düşüncenin Bilimsel ve Felsefi Temelleri*, (Der: N. Güngör), Ankara: Gazi
Üniversitesi Yayını, s.157-171.
-----, (2009). Mahmut Esat Bozkurt, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm*,
İstanbul: İletişim Yayınları Cilt:2, s.214-219.

- Yakut, K. (Mart 2005). Mütareke döneminde yapılan saltanat şuraları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, No:61, Cilt:XXI, s.77-121.
- Yalman, A. E. (4 İkinciteşrin 1937). Türk ideolojisinin yolu, *Tan*, No:905, s.1,8.
- Yaman, Z. Y. (2011). Bauhaus ve söylemleştirilen iç mekân anlayışı: yeni yaşam, yeni dekorasyon, yeni mobilya, *Bauhaus: modernleşmenin tasarımı Türkiye’de mimarlık, sanat, tasarım eğitimi ve Bauhaus*, (Der: A. Artun ve E. Aliçavuşoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları, s.201-240.
- Yaşatan, Ş. (Eylül 1966). Baltacıoğlu ile mülakat, *Yeni Adam*, Sayı:783, s.5,6.
- , (Nisan 1983). Baltacıoğlu’yla bir röportaj, *Yeni Adam*, Sayı:935, s.7,8.
- Yurter, M. (18 Ekim 1951). Yeni Adam komünist midir?, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:710, s.1.
- , (22 Kasım 1951). Medeniyet ile inceleme arasındaki ayırım, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı: 714, s.1,3.
- , (3 Ocak 1952). Cinsel eğitim, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj) *Yeni Adam*, Sayı:716, s.1,8.
- , (6 Mart 1952). Partiler nasıl var olurlar nasıl yok olurlar?, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:718, s.1,8.
- , (7 Ağustos 1952). Dünya sosyalizme gidiyor, (Baltacıoğlu ile yapılan röportaj), *Yeni Adam*, Sayı:723, s.1,3.

Tezler

- Çelik, D. (2010). *Modern doğaçlama tiyatrosunda gelenek ve Baltacıoğlu’nun öz tiyatrosu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Demirci, A. (2004). *Yeni Adam Gazetesi’nde eğitim anlayışı (1934-1960 yılları arası)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Dikici, A. (1986). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nun kültür ve eğitim kavramı üzerine bir inceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Durukan-Zorlu, Ş. A. (2006). *The ideological pillars of Turkish education: Emergent Kemalism and the zenith of party-rule*, Yayınlanmamış Doktora Tezi: Madison, University of Wisconsin.
- Göçeri, N. (1991), *İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun din eğitimi ile ilgili görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

- Göral, V. (2004). *Türkiye’de muhafazakâr modernleşme ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Karaduman, B. (2005). *Türk aydınının kadın olgusuna bakışı üzerine bir araştırma: İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu*, İzmir: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi.
- Keyifli, Ş. (1989), *İ. Hakkı Baltacıoğlu’nun din eğitimiyle ilgili görüşleri ve bu görüşlerin dini pedagoji bakımından değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Öztürk, M. (1987). *İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Eğitim Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Şahin, B. (2000). *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu’nda toplumsal kalkınma anlayışı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Şen, E. (2008), *İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu ve Kur’an Meâli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Türkkan, Y. (2008), *Türk modernleşmesinde Yeni Adam dergisi (1934-1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.

Ansiklopedi

Türk Ansiklopedisi (1980). Ankara: Milli Eğitim Basımevi, Cilt:28.

Röportaj

Hatçe Baltacıoğlu ile 4 Mayıs 2011 tarihinde yapılan yüz yüze görüşme.